

**RIGA NORDIC
UNIVERSITY**

Riga Nordic University

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА

**Sumy State Pedagogical
University named after
A. S. Makarenko**

**LINGUISTIC AND LINGUODIDACTIC
INNOVATIONS IN THE CONTEXT OF GLOBAL
EDUCATIONAL TRANSFORMATIONS:
CONTEMPORARY PHILOLOGICAL EDUCATION
BETWEEN THEORY, PRACTICE,
AND INTERNATIONAL STANDARDS**

Scientific monograph

Volume 1

IZDEVNIECĪBA
BALTĪJA
PUBLISHING

2026

*Recommended for printing and distribution via Internet
by the Academic Council of Baltic Research Institute
of Transformation Economic Area Problems according
to the Minutes № 9 dated 30.09.2026*

REVIEWERS:

Chernysh Valentyna Vasylivna, Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Head of the Department of Pedagogy and Foreign Language Teaching Methodology, Kyiv National Linguistic University;

Iliencko Olena Lvivna, Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Philological Sciences (Ph. D.), Docent, Head of the Department of Foreign Philology and Translation, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv;

Zabuzhanska Inna Demianivna, Candidate of Philological Sciences (Ph. D.), Docent, Associate Professor at the Department of English Language and Teaching Methodology, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

EDITORIAL BOARD:

Head of the Editorial – **Podosynnikova Hanna Ihorivna**, PhD in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Department of English Philology and Linguodidactics, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko;

Djakons Romans – Dr.sc.ing., Professor, Academician, Chairman of the Board of Riga Nordic University;

Bahatska Olena Viktorivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of English Philology and Linguodidactics, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko;

Kovalenko Andrii Mykolaiovych – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of English Philology and Linguodidactics, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko.

Linguistic and Linguodidactic Innovations in the Context of Global Educational Transformations: Contemporary Philological Education Between Theory, Practice, and International Standards: Scientific monograph. Volume 1. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2026. 638 p.

ISBN 978-9934-26-712-3

© Riga Nordic University, 2026
© Sumy State Pedagogical University
named after A. S. Makarenko, 2026

CONTENTS

MODERN LINGUISTIC PARADIGMS IN THE CONTEXT OF GLOBAL EDUCATIONAL DYNAMICS

Chapter 1

Sociocultural issues of the globalization of the English language

(Barantsova I.)	2
1. English language and English culture	3
2. Why is English considered the language of international communication?	7

Chapter 2

Linguistic and extralinguistic dimensions

of contrary word derivatives (Berkeshchuk I., Ladyniak N.)	15
1. The structure of word-formation paradigms of the names of tools and body parts in the Ukrainian language	17
2. Linguistic and extralinguistic factors in the formation of derived lexical units	52

Chapter 3

Cognitive, Linguocultural, and Sociolinguistic Dimensions

of Contemporary Military Discourse (Vozniak I.)	66
1. Discourse in modern linguistics	67
2. Military discourse as a special type of discourse	73
3. Military discourse in cognitive, linguocultural, and sociolinguistic dimensions	82

Chapter 4

Current issues of the modern Ukrainian language:

linguistic and linguodidactic innovations (Demeshko I.)	96
1. Main trends in the development of the modern Ukrainian literary language: innovative changes in word formation and the grammatical system	97
2. Linguodidactic innovations in teaching the Ukrainian language	111
3. Prospects for the development of Ukrainian language education under contemporary challenges	122

Chapter 5

The anthropocentric code of Oles Honchar's novel *Sobor*: its reception in the associative space of contemporary youth

(Zaiets V.) **139**

1. Semantic shifts in the associative responses of contemporary youth . . . 141

2. Derivational patterns in the associative responses
of contemporary youth 153

Chapter 6

Structural and semantic organization of German records management terminology (Kiyko S.) **165**

1. History of the development of records management terminology
in Germany 167

2. Structural organization of the German administrative
terminological system 172

3. The subject area of documentary support of administration 176

4. The subject area of direct records production 180

5. The subject area of supporting records management processes 185

Chapter 7

The lexico-semantic structure of English idioms (based on idioms denoting conflict and cooperation)

(Kovaliuk Yu.) **194**

1. Lexico-semantic structure of the conceptual domain CONFLICT 196

2. Lexico-semantic structure of the conceptual domain COOPERATION . . 203

Chapter 8

Communicative toxicity and fascination in the coordinates of modern linguistics (Koziarevych-Zozulya L.) **215**

1. The problem's prerequisites emergence
and the problem's formulation 216

2. The analysis of existing methods for solving the problem
and formulating a task for the optimal technique development 217

Chapter 9

Contrastive stylistic analysis of the English-language and Ukrainian-language News Media Texts (Based on Publications from BBC News and Суспільне)

(Leleka T.) **229**

1. The problem's prerequisites emergence and the problem's formulation . 231

2. The analysis of existing methods for solving the problem
and formulating a task for the optimal technique development 234

Chapter 10

Linguacultural and intercultural challenges in translating

Oksana Zabuzhko's occasional lexicon (Loshchynova I.) 259

1. Occasional word-formation as a linguacultural problem:
theoretical aspects and translation dimensions 260
2. Linguocognitive and structural-semantic modeling
of noun occasionalisms in the novel «Field Work in Ukrainian Sex»
and their rendering in English translation 273

Chapter 11

Typology and specifics of lexical, morphological, and syntactic

deviations in modern Ukrainian scientific discourse (Maksymets O.) . . . 284

1. Lexical non-standard forms in scientific discourse 285
2. Morphological non-standard forms in modern scientific texts:
typology, causes of emergence, and codification trends. 291
3. Types of syntactic errors in scientific text 294

Chapter 12

Digital discourse of English: new communication formats

and language practices (Novikova O.) 302

1. The problem's prerequisites emergence
and the problem's formulation 306
2. The analysis of existing methods for solving the problem
and formulating a task for the optimal technique development 308

Chapter 13

Prosodic means of politeness and impoliteness realization

as a reflection of the linguocultural features of the UK and the USA in English conflict dialogical discourse (Pelivan O.) . . . 327

1. Politeness and impoliteness as linguocultural markers in British
and American conflict dialogical communication 328
2. Methodology and practical results of the research 343

Chapter 14

Euphemistic language, social control and identity

in dystopian discourse: the handmaid's tale, never let me go, and the giver (Pradivlianna L.) . 357

1. The problem of linguistic manipulation and euphemistic framing
in dystopian fiction 359
2. Euphemistic framing and the regulation of identity
in dystopian fiction 364
3. Euphemisms, institutional naming, and the regulation of identity 369

Chapter 15

Classification of discursive personalities based on coverbal representations of values (Skrynnik Iu.) 376

1. Theoretical and methodological overview of the classification of discursive personalities 377

2. Classification of discursive personalities by the nature of their use of coverbal representations of values 381

Chapter 16

Improving long-term vocabulary retention through flashcards and spaced repetition techniques (Sorokina T.) 398

1. The problem's prerequisites emergence and the problem's formulation 399

2. The analysis of existing methods for solving the problem and formulating a task for the optimal technique development 403

Chapter 17

Philosophical methodology of translation studies: the rationalism of V. von Humboldt in the context of the deconstruction of postmodernism (Stezhko Yu.) 410

1. Cultural- and historical conditionality of the change of philosophical priorities of linguistic methodology 413

2. Philosophical reflection about the essence of methodology of translation studies 414

3. Postmodernist liberalization as a condition for the translators creative self-expression 415

4. Conditionality of thinking by the method of linguistic reflection of reality in the linguistic- and specific philosophy of V. von Humboldt 415

5. Eliminating the untranslatability of concepts marked for national as a philosophical expression of the mental interaction of the author and the translator 416

6. The linguistic philosophy of V. von Humboldt as "Specific" within the general philosophical conceptualization of linguistics 418

Chapter 18

Proper names in contemporary media discourse: phonetic adaptation and communicative functions (Teriaiev D.) 426

1. Structural, grapho-phonetic, and pragmatic peculiarities of onyms in international and domestic media 432

2. Communicative and pragmatic functions of proper names in media discourse 435

3. Discussion: pragmatic selection and editorial house styles 439

Chapter 19

Effectiveness of interactive technologies in the formation of foreign language competences in the conditions of global educational transformations (Tonkonoh I., Korsun S.) 444

1. Theoretical foundations of the formation of foreign language competence of future philologists 445
2. Interactive technologies as a tool for the formation of foreign language competence of future philologists. 447
3. Practical aspects of using interactive technologies in the formation of foreign language competence of future philologists. 450

Chapter 20

Lexical semantic representations of cultural dominants in a comparative aspect (Fabian M.) 456

1. Theoretical foundations for identifying cultural dominants in lexical semantics. 458
2. Comparative analysis of selected cultural dominants in Ukrainian and English 462
3. Discourse dynamics and the reshaping of cultural dominants over time 468

Chapter 21

Conceptualization of love in Pavlo Zahrebelnyi's novel

The Thousand-Year-Old Mykola (Cheremska O., Khodarieva I.) 474

1. Moral and ethical dimension of the concept of «love». 479
2. Social dimension of the concept of «love». 485
3. Linguistic dimension of the concept of «love». 490
4. Typological dimension of the concept of «love». 497

Chapter 22

Semantic-syntactic and prosodic means of realizing concepts in English-language car advertising within the communicative-discursive paradigm

(Chesnokova M., Olinchuk V., Monastyrskia O.) 508

1. Theoretical background of the study. 509
2. Semantic and syntactic features of English Automobile Advertising . . . 515
3. Prosodic organization of English-language Automobile Advertising . . . 522

Chapter 23

Phrasemes as representatives of Ukrainian ethnoculture in literary text (based on the works of Sydir Vorobkevych)

(Shatilova N.) 544

1. Proverbs and sayings as means of reproducing the national colouring of literary text 546

2. Traditional formulaic as expressions of the Ukrainian mentality in literary text 552

3. Phraseological units with religious semantics as markers of Ukrainian ethnoculture in literary text 561

Chapter 24

Contrast as a means of actualising coherence in literary texts

(Yuldasheva L.) 568

1. Contrast and coherence: theoretical foundations 571

2. Contrast as a means of forming conceptual coherence 575

3. Contrast as a means of developing artistic meaning 579

4. Contrast as a mechanism of reinterpretation 586

Chapter 25

Inclusive intralingual transfer: European accessibility models, Ukrainian adaptation and professional training (Yanchenko I.) 592

1. Theoretical grounding of intralingual translation 595

2. Controlled natural languages: a functional typology 599

3. Quantitative modeling of linguistic accessibility 604

4. Public perception and stigmatization of accessible content 605

5. Regulatory frameworks: a German-Ukrainian comparative analysis 607

6. Readability measurement in highly inflected languages 610

7. A three-tiered model for Ukrainian inclusive intralingual transfer 612

8. Academic training in inclusive intralingual transfer 619

SECTION

1

MODERN LINGUISTIC PARADIGMS IN THE CONTEXT OF GLOBAL EDUCATIONAL DYNAMICS

Theoretical and methodological fundamentals of modern linguistics * Cognitive-discursive models of speech activity * Linguocultural and intercultural dimensions of language
Modern Linguistic Paradigms in the Context of Global Educational Dynamics * Language, identity, and social transformations * Digital linguistics and new formats of linguistic communication

SOCIOCULTURAL ISSUES OF THE GLOBALIZATION OF THE ENGLISH LANGUAGE

Barantsova Iryna

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-1>

INTRODUCTION

In the twenty-first century, globalization has become one of the most influential forces shaping international communication, economic development, education, and cultural exchange. As a result, English has established itself as the dominant global lingua franca, facilitating interaction among people from diverse linguistic and cultural backgrounds. Today, it serves as the primary language of international business, science, technology, diplomacy, higher education, and digital communication, making it an essential tool for global connectivity.

However, the worldwide spread of English has generated not only significant opportunities but also a number of sociocultural challenges. While the globalization of English promotes intercultural communication and access to knowledge, it also raises concerns about linguistic diversity, cultural identity, language inequality, and the preservation of minority languages. The increasing influence of English may contribute to the dominance of Anglophone cultural values, leading to cultural homogenization and the gradual marginalization of local languages and traditions. At the same time, English has evolved into a global language that is increasingly adapted to local contexts, giving rise to numerous regional varieties and new forms of intercultural communication.

These developments have attracted considerable attention from linguists, sociologists, educators, and policymakers, who seek to understand the complex relationship between language and globalization. The spread of English is no longer viewed solely as a linguistic phenomenon but also as a sociocultural process that reflects broader issues of power, identity, and cultural interaction¹.

The purpose of this article is to examine the major sociocultural issues associated with the globalization of the English language. Particular attention

¹ MacArthur, T. World English and world Englishes: trends, tensions, varieties and standards. *Language Teaching*. 2001. Vol. 34, p. 1–20.

is paid to the impact of English on cultural identity, multilingualism, linguistic diversity, and intercultural communication, as well as to the opportunities and challenges arising from its role as the world's leading international language.

1. English language and English culture

The formation of an anthropocentric paradigm in modern humanities has led to a shift in linguistic research towards the study of human beings and their place in culture². The issue of interaction between language and culture has become a subject of interest in such fields as cultural linguistics, ethnolinguistics, and linguoculturology. The relationship between language and culture is also examined from the perspectives of psycholinguistics, sociolinguistics, and such interdisciplinary fields as ethnopsycholinguistics and linguosociopsychology. Furthermore, it is explored in studies of the linguistic worldview, the correlation between language and national self-awareness, the investigation of linguistic personality, concepts and conceptual spheres, intercultural communication, and other related areas³.

In twenty-first-century linguistics, the approach that views language as the cultural code of a nation, rather than merely as a tool of cognition and communication, continues to be actively developed. The close interrelationship between language and culture is reflected in the term *linguaculture*, which embodies the idea that one of the fundamental functions of language is to serve as a means of creating, developing, preserving, and transmitting culture. The origin of the term *linguaculture* is associated with the works of American linguistic anthropologists Paul Friedrich (*linguaculture*, 1986) and Michael Agar (*linguaculture*, 1994), who modified the spelling of the term borrowed from P. Friedrich⁴.

The emergence of the term *linguaculture*, one of whose definitions is “the universe of vocabulary, grammatical semantics, and verbal culture”, was driven by the need to introduce a concept that could replace such expressions as “language and culture”, “language in culture”, “culture in language”, and other terms that had been used for decades in attempts to describe the interrelationship between language and culture⁵.

² Мішеніна Т. М. Зміст культурологічного складника у фаховій підготовці майбутніх учителів філологічних спеціальностей. Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць / голов. ред. З. П. Бакум. Кривий Ріг, 2014. Вип. 41. С. 238–245.

³ Романовська Ю. Соціокультурний та лінгвокультурологічний аспекти як важливі компоненти змісту навчання іноземних мов. Освіта і управління. 2010. № 1. С. 63–71.

⁴ Agar, M. *Language Shock: Understanding the Culture of Conversation*. New York: William Morrow, 1994. 284 p.

⁵ Attinasi, J. & Friedrich, P. *Dialogic Breakthrough: Catalysis and Synthesis in Life-Changing Dialogue. The dialogic emergence of culture*. By Dennis Tedlock, Bruce Manheim. University of Illinois Press, 1995. P. 33–53.

The concept of linguaculture effectively embodies the idea that “language influences culture and reflects it in the same way that culture influences and reflects what exists within language”⁶. It is extremely difficult, if possible at all, to understand a country’s culture without first understanding its language; likewise, it is impossible to comprehend a language outside its cultural context⁷. Acquiring only conversational skills and developing so-called “functional competence” (functional awareness) without achieving cultural competence (cultural awareness) is insufficient⁸. As noted by researchers, “those who achieve only limited functional competence are destined to occupy only low-paid positions... while those who attain cultural competence will have power and occupy leadership positions”⁹.

The importance of understanding the culture of the country whose language is being studied is also demonstrated by the use of the terms biculturalism and multiculturalism alongside the well-established concepts of bilingualism and multilingualism¹⁰.

In the process of learning most foreign languages, the question of which variety of the language and which country’s culture should be studied does not usually arise. Even languages that have official or national status in several countries around the world generally maintain a close connection with their countries of origin, whose cultures are typically studied first. The situation with English, however, is somewhat different. The problem of determining which cultures should be considered English-speaking and which variety of English should be regarded as standard has emerged as a result of the rapid global spread of the English language.

At the beginning of the twentieth century, learning English generally meant studying the so-called “Queen’s English” (or “King’s English”), which was also referred to as “good English” or “proper English.” In the 1930s, this answer was still considered acceptable in Great Britain, whereas in the United States it had already begun to raise doubts. Immediately after the Second World War, the only acceptable answer to the question of the standard variety of English was: both the British Standard English (BrSE) and American Standard English (AmSE) varieties.

⁶ Fantini, A.F. Introduction – language, culture and world view: exploring the nexus. 2005. Vol. 19 (2), p. 143–153.

⁷ Ferraro, G., Trevathan, W. and Levy, J. *Anthropology: An Applied Perspective*. Minneapolis: West Publishing, 1994.

⁸ Padilla, A.M., Perez W. Acculturation, social identity, and social cognition: a new perspective. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*. 2003. Vol. 25(1), p. 35–55.

⁹ Parker, D. The Global Banyan Tree: English, Culture and Western Modernity. *Research in Foreign Language & Literature*. 2005. Vol. 5 (1), p. 1–16.

¹⁰ Fry, R. Perspective shifts and a theoretical model relating to kaigaishijo and kikokushijo, or third culture kids in a Japanese context. *Journal of Research in International Education*. 2017. Vol. 6 (2), p. 131–150.

A new perspective on this issue emerged during the last decade of the twentieth century, when it became evident that, alongside the two “traditional” standards of English, numerous other varieties existed – both in Great Britain, the United States, and other parts of the world – as components of World English. It also became clear that, in addition to British and American Standard English, other standard varieties had developed, including Australian Standard English (AusSE), Canadian Standard English (CanSE), and Philippine Standard English (PhilSE), representing the broader concept of World Englishes.

During the same period, the term Global English began to be widely used. It was coined by analogy with expressions such as global village, global markets, and global warming, reflecting the growing popularity of the words global, globalize, and globalization and the processes associated with them¹¹.

For several decades, discussions on the classification of varieties of English have widely employed the tripartite model, according to which regions of the world are distinguished where English functions as a native language (English as a Native Language – ENL), a second language (English as a Second Language – ESL), or a foreign language (English as a Foreign Language – EFL). Although it is relatively easy to estimate the number of countries in which English has the status of an official or national language of communication – according to David Crystal, slightly more than 60 countries – it is almost impossible to determine the total number of English speakers worldwide.

David Crystal provides the following estimates: English is a native language for approximately 320–380 million people worldwide, a second language for 150–300 million people, and a foreign language for 100 thousand to 1 million people. According to these figures, the total number of English speakers in the world ranges from 570 thousand to 681 million people¹². Another researcher, David Graddol, suggests a different estimate: approximately 375 million people speak English as a native language, 375 million as a second language, and 375 million as a foreign language, resulting in a total of 1.5 billion English speakers worldwide¹³.

Attitudes toward the dominant position of English in the world are far from unanimous, as demonstrated, in particular, by the metaphors used to describe its global role. Some of these metaphors emphasize the imperial expansion of English (the world language, the language on which the sun never sets, a universal language), while others express hostility and distrust toward it

¹¹ Wierzbicka, A. *English: Meaning and Culture*. Oxford: Oxford University Press, 2006. 352 p.

¹² Crystal, D. *English as a global language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 232 p.

¹³ Graddol, D. *The Future of English? A guide to forecasting the popularity of the English language in the 21st century*. London: The British Council, 1997. 67 p.

(a Trojan horse, the other tongue, step-daughter) or provide a radical negative evaluation of English (the most racist of all human languages)¹⁴.

The growing criticism of Global English is associated with the publication in the 1990s of two influential works on language policy: Robert Phillipson's *Linguistic Imperialism* and Alastair Pennycook's *The Cultural Politics of English as an International Language*. These studies established an important theoretical foundation for the development of critical discourse on World English¹⁵.

Critical attitudes, although directed primarily at the American variety of English, can still be found in Great Britain. As recently as 1995, in a speech at the British Council, Prince Charles stated that the American variety of English was "very corrupting" and claimed that only the British variety was "the proper one." He also emphasized that "all possible measures should be taken to ensure the preservation of the status of English as the language of international communication in the next century", undoubtedly referring primarily to the British variety of English.

Although the majority of linguists agree that English is likely to maintain its dominant position in the future, the views of scholars who predict other possible scenarios should not be overlooked. David Graddol, while acknowledging the tendency toward the global expansion of English, argues that this situation may change rapidly and unexpectedly as a result of even minor shifts in the course of world history. Other researchers¹⁶ suggest that while English is spreading globally, it is facing competition from other languages within English-speaking countries. For example, in the United States, English is considered to be "threatened" by Spanish, the number of its speakers continuing to grow steadily.

American linguist Braj Kachru¹⁷ proposed a model of the global spread of English based on three concentric circles. According to his theory, the "Inner Circle" of Englishes includes the so-called "older Englishes": British, American, Irish, Canadian, Australian, and New Zealand varieties of English. The "Outer Circle" comprises Indian, Singaporean, Nigerian, Malaysian, Philippine, and other varieties of English that function as second languages in multilingual states. The third category, which Braj Kachru called the "Expanding Circle," includes countries such as China, Egypt, Indonesia, Israel, Japan, Korea, Saudi Arabia, Taiwan, and Russia, where English is primarily used as a foreign language.

¹⁴ Kachru, Braj B. *English as an Asian language*. *Links & Letters*. 2008. V. 5, p. 89–108.

¹⁵ Bolton K. *World Englishes*. *The Handbook of Applied Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing, 2004. P. 369–396.

¹⁶ Wallraff, B. *What global language?* *The Atlantic Monthly*. 2003. Vol. 286 (5), p. 52–66.

¹⁷ Kachru, B. *The alchemy of English: The spread, functions, and models of non-native Englishes*. Chicago: The University of Illinois Press, 1990. 200 p.

However, nowadays it is important to clarify that not all residents of a particular country are necessarily speakers of English as a native, second, or foreign language. Due to the instability and constant transformation of the modern world, driven by various sociocultural factors – including the development of global print and sound media, the growing number of Internet users, large-scale migration, numerous business trips, increasing international travel, and the expansion of tourism, especially air travel – linguistic realities have become increasingly complex. These processes have resulted in situations where, within a single country, English may function as a native language for one part of the population, a second language for another, and a foreign language for others. Examples of such countries include Great Britain, the United States, Canada, and Singapore.

2. Why is English considered the language of international communication?

Despite the large number of English speakers worldwide, it is generally believed that the number of speakers, although important, is not the decisive factor determining whether a language acquires the status of a language of international communication. According to David Crystal, much more important than the number of speakers is who those speakers are. As an example, he refers to Latin, which became an international language due to the power of the Roman Empire rather than the number of Romans, which was considerably smaller than the population of the countries conquered by Rome. Even after the decline of the Roman Empire's military power, Latin remained the international language of education for another millennium, owing to another form of power – the ecclesiastical authority of Roman Catholicism. This example demonstrates the close relationship between the global dominance of a language and the economic, technological, and cultural power of the country with which it is associated.

As it has become evident, English has become a world language in both senses of the term: as a language of international communication and as a global language. It functions internationally as a means of expressing literary and other forms of cultural life, particularly in the countries that were formerly part of the British Empire. On a global scale, English is not only a tool of globalization but also actively contributes to the formation of a new technological and information age. Therefore, those who use English possess considerable power¹⁸.

¹⁸ Halliday, M.A.K. *Written language, Standard Language, Global Language. The Handbook of World Englishes*. Blackwell Publishing, 2006, p. 349–365.

For several decades, English has dominated the prestigious fields of science and technology. As early as the 1980s, applied linguists obtained data indicating that more than half of the millions of academic publications produced annually were written in English, and many scientific journals around the world had shifted from their native languages to English. In some disciplines, English has become a universal language of communication. For example, English has become a *de facto* working language for 98% of German physicists, as well as for 83% of chemists, 81% of biologists, and 81% of psychologists.

The enhancement of the prestige of English worldwide and the promotion of the English language and culture are actively supported by the governments of English-speaking countries, which establish special organizations aimed at facilitating the spread of English and introducing people in other countries to the history and culture of English-speaking nations.

Due to its high global prestige, English is often regarded as a kind of standard against which other languages are compared. This idea was aptly expressed by Richard Francis, Director General of the British Council, who described English as “a currency against which all other languages are measured, the gold standard of international communication”¹⁹.

English is also considered one of the most significant “commodities” exported by Great Britain: “Britain’s real black gold is not North Sea oil, but the English language... It is difficult to determine with certainty what constitutes a national resource. The importance of people using the language of your culture in the post-industrial age is immeasurable”.

In answering the question of why people decide to learn a particular language, the renowned linguist Michael Halliday argues that this need is determined by the so-called “functional complementarity,” which refers to the ability of a language to enable individuals to do something new – something they want to do and would be unable to do, or unable to do effectively, without knowledge of that language.

It is precisely due to its great potential for “functional complementarity” that English has developed from a standard language into a national language and, eventually, into a language of international communication. According to M. Halliday, a standard variety of a language is a variety that has spread beyond its original region and has become national, being used by speakers of other dialects who nevertheless retain certain regional forms of expression. When the area of use of a language variety extends worldwide, the language becomes global, and the standard variety begins to function in new registers – new domains of use – revealing and expanding its meaning potential.

¹⁹ Francis, R. 1992 and All that: The currency of English. British council pamphlet. London: British council, 2011.

As Michael Halliday points out, English, along with several other languages of the modern era, has expanded from a local sphere of use to national and international domains, undergoing significant changes along the way. However, these are not the same types of changes that usually occur in the development of a language. Linguistic changes also take place when a language assumes new cultural, economic, and political functions. An important stage in the history of a language is the moment when it ceases to exist solely as a spoken language and becomes a written one, followed by the stage when it acquires the status of a standard language within a particular state. From this sociohistorical perspective, English is currently acquiring a new identity as a global language of late capitalist society. Some consequences of this process are already evident, but much more time will be needed before the long-term effects of globalization on language can be fully understood.

Although all researchers agree that English functions as a language of international communication, not all of them support the use of the term *lingua franca* in relation to English. The reason is that defining English as a *lingua franca* (ELF – English as a *Lingua Franca*) implies “interaction in English between representatives of two or more linguacultures, for none of whom English is a native language”²⁰. Therefore, in cases of communication between native English speakers and non-native speakers, the term “English as an International Language” (EIL) should be used instead.

There is no single universally accepted interpretation of the term World Englishes, which is sometimes used as an “umbrella label” to refer to a wide range of different approaches to describing and analyzing the various varieties of English that exist around the world. In its second, narrower sense, the term World English refers to new varieties of English (new Englishes) that have developed in the Caribbean, West Africa, and some East African countries, such as Nigeria and Kenya, as well as Asian varieties of English (Asian Englishes), including Hong Kong English, Indian English, Malaysian English, Singaporean English, and Philippine English.

Some scholars use the term World English in the singular, alongside the terms Global English and International English, whereas others prefer to use these terms in the plural form. In recent years, a large number of new terms have emerged to describe different varieties of English, including English as an international (auxiliary) language, Global English(es), International English(es), localized varieties of English, new varieties of English, non-native varieties of English, second-language varieties of English, World English(es), and New

²⁰ Jenkins, J. Current perspectives on teaching World Englishes and English as a *Lingua Franca*. *TESOL Quarterly*. 2006. Vol. 40 (1), p. 157–181.

Englishes. These terms are used alongside the more traditional concepts of ESL (English as a Second Language) and EFL (English as a Foreign Language).

According to M. Halliday, in the field of information technology, the varieties of English belonging to the “Inner Circle” continue to dominate. Although they experience pressure from other varieties of English, they are not significantly affected by it, possibly because this pressure lacks a consistent structure or clear direction. If African or Asian varieties of English were not merely means of expressing regional cultures but also contributed to the creation of a culture that is already global in nature, speakers of these varieties would be able not only to use meanings created by others but also to become creators of meanings themselves, thereby contributing to the development of Global English.

M. Halliday emphasizes that meanings do not change through deliberate decisions or commands but through interaction occurring within the semiotic contexts of everyday life – contexts that have already become global, even though the people involved in them represent only a small proportion of the world’s population. Those who seek to resist what they consider to be the harmful influence of English could achieve much more if they focused on transforming the English language itself, changing its meanings and meaning potential, in the way that speakers of the “Outer Circle” have already begun to do.

The increasing number of contacts between individuals and entire cultures in the era of globalization has led to the search for a single global standard variety of English, referred to as World Standard (Spoken) English (W(S)SE) or as World English (WE), World Standard English (WSE), International English (IE), and International Standard English (ISE). This concept represents a hypothetical, monolithic form of English, although David Crystal suggests that, at present, the function of a global standard variety of English is successfully performed by the American variety of English.

The issue of an international language standard remains relevant, as learners of English are concerned about whether they will be understood in other countries and whether they themselves will be able to understand other speakers of English. It has been suggested that there already exist at least printed standard varieties of English based on American and British English, which interact so successfully that they may be considered not two separate standards but rather a single dual standard.

The English used in global English-language print and electronic media represents a kind of print standard, which most closely corresponds to the concept of a language standard compared with any other spoken or written form. The spoken variety of English that most closely approaches a standard form can currently be heard at international airports and in the register used by international aircraft crews when communicating with passengers.

The spread of English in the world is accompanied by two opposing trends – on the one hand, there is acculturation and “nativization” of English, as a result of which it has a noticeable influence on the languages and literatures of other countries, which is called the “anglicization” of other languages and literatures. On the other hand, English as a language of international communication begins to lose cultural and ideological associations with English-speaking countries²¹. The fact that English no longer belongs exclusively to the English-speaking countries of the “inner circle” is eloquently demonstrated by the title of Bray Kachru’s article “English as an Asian Language”, in which the author argues that Asian English “forms its own world from a linguistic, cultural, international and political point of view.

In her book “English: Meaning and Culture”, Anna Wierzbicka expresses surprise at the lack of research on the relationship between English and English-speaking cultures:

“Considering the growing role of English in the world, it is not surprising that a large number of scientific and pedagogical publications appear every year, which examine various aspects of the English language. But, despite this, all this literature has one notable flaw: while many books are published whose authors link the Japanese language with Japanese culture or the Chinese language with Chinese culture, there is almost no contemporary literature that studies the connection between the English language and Anglo culture”.

The clear position that Anna Wierzbicka takes in her book is that “... despite the existence of many varieties of English in the world (all of which deserve recognition, high appreciation and study), there is also an “Anglo” English, an “inner circle” English that includes “the traditional main English-speaking cultures: Great Britain, Ireland, the USA, Canada, Australia and New Zealand”, and that this “Anglo” English cannot be considered a cultural taboo race”.

English speakers belonging to the “outer circle” also claim the right to speak English, considering it as their own, as well as the language of Great Britain or the USA. Bry Kachru notes the multiculturalism and pluralism of the English language, which touches on the most vital aspects of the life of Asian countries – their cultures, languages, models of interaction, discourse, economy and even politics. But, above all, English plays a major role in transforming the identity of both the inhabitants of Asian countries themselves and their societies, and also affects the identity of their languages. According to B. Kachru, in addition to the already mentioned “anglicization” of Asian languages and cultures, there

²¹ Flaitz, J. French attitudes towards the ideology of English as international language. *World Englishes*. 2003. Vol. 12 (2), p. 179 – 191.

is a “South Asianization” of the English language itself, which, together with “Africanization”, is a manifestation of its acculturation in other countries. Kachru believes that the English language used in South Asian countries is also closely related to the culture of these countries. In particular, in the Philippines, Singapore and India, English has every right to be considered part of the “local cultural heritage”, since English has been used in various parts of Asia for almost 200 years, almost as long as in the USA, Australia and New Zealand.

CONCLUSIONS

Today, there is no single universally recognized standard variant of the English language. In many cases, the functions of the world standard are performed by the American and (to a lesser extent) British variants of the English language. The written form of the variant of the English language that most closely corresponds to the ideas about the language standard is considered to be the language of the world's print and electronic media, the English language used in international airports, and the register used by aircraft crew members to communicate with passengers.

Despite the significant spread of English in the world, its close connection remains primarily with “Anglo culture”, which includes the “basic” English-speaking linguocultures: the United States of America, Great Britain, Ireland, Canada, Australia and New Zealand. The inhabitants of other countries in which English is used as a second language, and which belong to the “outer circle” of English-speaking countries can also be considered speakers of English-speaking linguoculture.

Areas of further research may include: studying the connection between the English language and English-speaking linguistic cultures, identifying common and distinctive features in English-speaking linguistic cultures, and comparing English-speaking linguistic cultures belonging to the “inner” and “outer” circles of English language distribution.

SUMMARY

The article examines the complex sociocultural dimensions of the globalization of the English language and its role as the dominant international lingua franca in the twenty-first century. The author analysis the transformation of English from a standard national language into a global phenomenon, giving rise to numerous regional varieties and the concept of World Englishes. The paper concludes that currently, there is no single universally recognized standard variant of English; its global functions are mostly performed by the American and, to a lesser extent, British varieties. The written standard is primarily represented by global print and electronic media, while the spoken

standard is closest to the register used at international airports and in aviation communication. Despite its extensive worldwide spread, English maintains its deepest connection with the "Anglo culture" of the Inner Circle countries (the USA, Great Britain, Ireland, Canada, Australia, and New Zealand). Concurrently, speakers in Outer Circle countries (such as India, Singapore, and the Philippines) actively adapt the language, making it part of their local cultural heritage. Finally, the author outlines prospective areas for further research, including the comparative analysis of English-speaking linguacultures across both the inner and outer circles of language distribution.

Bibliography

1. MacAuthor, T. World English and world Englishes: trends, tensions, varieties and standards. *Language Teaching*. 2001. Vol. 34, p. 1–20.
2. Мішеніна Т. М. Зміст культурологічного складника у фаховій підготовці майбутніх учителів філологічних спеціальностей. *Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць / голов. ред. З. П. Бакум. Кривий Ріг, 2014. Вип. 41. С. 238–245.*
3. Романовська Ю. Соціокультурний та лінгвокультурологічний аспекти як важливі компоненти змісту навчання іноземних мов. *Освіта і управління*. 2010. № 1. С. 63–71.
4. Agar, M. *Language Shock: Understanding the Culture of Conversation*. New York: William Morrow, 1994. 284 p.
5. Attinasi, J. & Friedrich, P. *Dialogic Breakthrough: Catalysis and Synthesis in Life-Changing Dialogue. The dialogic emergence of culture*. By Dennis Tedlock, Bruce Mannheim. University of Illinois Press, 1995. P. 33–53.
6. Fantini, A.F. Introduction – language, culture and world view: exploring the nexus. 2005. Vol. 19 (2), p. 143–153.
7. Ferraro, G., Trevathan, W. and Levy, J. *Anthropology: An Applied Perspective*. Minneapolis: West Publishing, 1994.
8. Padilla, A.M., Perez W. Acculturation, social identity, and social cognition: a new perspective. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*. 2003. Vol. 25(1), p. 35–55.
9. Parker, D. The Global Banyan Tree: English, Culture and Western Modernity // *Research in Foreign Language & Literature*. 2005. Vol. 5 (1), p. 1–16.
10. Fry, R. Perspective shifts and a theoretical model relating to *kaigaishijo* and *kikokushijo*, or third culture kids in a Japanese context. *Journal of Research in International Education*. 2017. Vol. 6 (2), p. 131–150.
11. Wierzbicka, A. *English: Meaning and Culture*. Oxford: Oxford University Press, 2006. 352 p.

12. Crystal, D. English as a global language. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 232 p.
13. Graddol, D. The Future of English? A guide to forecasting the popularity of the English language in the 21st century. London: The British Council, 1997. 67 p.
14. Kachru, Braj B. English as an Asian language. Links & Letters. 2008. V. 5, p. 89–108.
15. Bolton K. World Englishes. The Handbook of Applied Linguistics. Oxford: Blackwell Publishing, 2004. P. 369–396.
16. Wallraff, B. What global language? The Atlantic Monthly. 2003. Vol. 286 (5), p. 52–66.
17. Kachru, B. The alchemy of English: The spread, functions, and models of non-native Englishes. Chicago: The University of Illinois Press, 1990. 200 p.
18. Halliday, M.A.K. Written language, Standard Language, Global Language. The Handbook of World Englishes. Blackwell Publishing, 2006, p. 349–365.
19. Francis, R. 1992 and All that: The currency of English. British council pamphlet. London: British council, 2011.
20. Jenkins, J. Current perspectives on teaching World Englishes and English as a Lingua Franca. TESOL Quarterly. 2006. Vol. 40 (1), p. 157–181.
21. Flaitz, J. French attitudes towards the ideology of English as international language. World Englishes. 2003. Vol. 12 (2), p. 179–191.

Information about the author:

Barantsova Iryna,

Doctor of Philosophy,

Associate Professor at the Department of Germanic Philology
and Methods of Teaching English,

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
59, Naukovoho mistechka Street, Zaporizhzhia, Ukraine

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІРИ КОНТРАРНИХ ДЕРИВАТИВ

Беркещук Інна, Ладиняк Наталія

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-2>

ВСТУП

Сьогодні у розвитку української дериватології актуальності набуває питання виявлення типології словотвору, в основі якої лежить функціональне навантаження твірних слів, а розв'язання цього питання можливе тільки в рамках підходу, який сформувався порівняно недавно. У словотворі він названий основоцентричним, бо зорієнтований на твірну основу як типологізувальний чинник. Метою основоцентричного напрямку є опис дериваційного потенціалу різних класів твірних лексем, з'ясування лінгвальних та екстралінгвальних чинників, які детермінують їх словотворчу здатність.

Такий підхід органічно узгоджується із сучасною антропоцентричною парадигмою мовознавства, у центрі якої перебуває мовна особистість як носій мовної компетентності, когнітивного досвіду та національно-культурних цінностей. У сучасних дослідженнях мовна особистість розглядається як суб'єкт мовотворчої діяльності, здатний реалізовувати потенціал мовної системи через добір і творення нових номінацій відповідно до комунікативних потреб. У цьому контексті дериваційний потенціал твірних основ постає не лише як системна характеристика мови, а й як відображення когнітивних механізмів категоризації дійсності, мовної креативності та прагматичних настанов мовної особистості. Саме тому вивчення словотвірних можливостей різних класів твірних лексем дає змогу простежити взаємодію мовної системи, мислення й мовленнєвої діяльності людини, що відповідає сучасним тенденціям розвитку когнітивної лінгвістики, лінгвоперсонології та функційної дериватології¹.

¹ Барчук В.М. Структура мовної особистості: психолінгвістичний та етнолінгвістичний аспекти. *Українська мова*, 2025, 1 (92):3–23. DOI: doi.org/10.15407/ukrmova2025.01.003

Мета дослідження – виявити структурну та семантичну типологію відповідних відіменникових утворень, виявити чинники, які регулюють дериваційну потужність українських найменувань знарядь праці та частин тіла.

Відповідно до поставленої мети визначаються конкретні завдання:

- проаналізувати чинники, які впливають на словотвірну спроможність твірних іменників;
- розглянути семантичну співвідносність твірних іменників з їх похідними;
- дослідити способи та засоби реалізації словотвірних значень зазначених десубстантивів.

Об’єкт дослідження – відіменниковий словотвір сучасної української мови.

Предмет дослідження – лінгвальні та екстралінгвальні чинники продукування лексем від назв знарядь праці, частин тіла.

Матеріали проведеного дослідження можуть бути використані у дериватологічних розвідках при описі словотвірних гнізд, для характеристики словотвірної системи десубстантивів у працях монографічного характеру. Одержані результати та матеріали можуть бути застосовані для укладання морфемних та словотвірних словників, а також у вузівських курсах із морфеміки та словотвору та у відповідних підручниках і навчальних посібниках.

Українські назви знарядь праці, частин тіла входять в лексичну систему української мови як певні лексико-семантичні групи слів. Беручи до уваги семантичні характеристики досліджуваних твірних, їх структурні і функціональні параметри, визначимо домінантні чинники, які впливають на словотворчу спроможність досліджуваних груп твірних. Такими для твірних є: лексична семантика твірних, символічність значень, стилістична маркованість, синонімічність, похідність/ непохідність, системне заміщення (йдеться про надлишковість деривата за умови, що від іншого твірного утворений дериват із іншим формантом, але тим самим значенням або його місце в лексичній системі мови заступає спільно функціональна мовна одиниця несловотвірної структури).

Реалізація окресленої семантики дериватами, що походять від назв знарядь праці, частин тіла відбувається завдяки різноманітним засобам, серед яких переважає суфіксація. Також засобами словотворення виступають префікси, конфікси (особливо при творенні дериватів від соматизмів), постфікс -ся, який поєднується із суфіксами чи конфіксами. Складні деривати утворюються шляхом слово-, основоскладання або слово-, основоскладання з елементами суфіксації.

1. Структура словотвірних парадигм назв знарядь праці та частин тіла в українській мові

Комплексною одиницею словотвору, яка дає змогу виявити дериваційний потенціал певних класів твірних слів, є СП (словотвірна парадигма), яку більшість вчених розглядає як набір похідних, мотивованих однією твірною основою на одному ступені творення². Розрізняють два види СП – конкретні СП та типові СП. “Конкретна СП – це набір похідних одного базового слова, які знаходяться на одному ступені словотворення. Типову СП отримуємо, відштовхуючись від засобів вираження словотвірного значення”. Типова СП формується “сукупністю дериваційних значень, які реалізуються базовими словами певної частини мови, що входять в єдину лексико-семантичну групу (ЛСГ)”³.

Типову словотвірну парадигму назв знарядь праці в сучасній українській мові формують словотвірні значення трьох лексико-граматичних класів слів: іменників, прикметників та дієслів.

Найбільшою кількістю похідних представлений субстантивний блок, в якому виділяються модифікаційні та мутаційні СЗ.

У межах модифікаційних СЗ виділяються такі семантичні позиції:

- 1) демінутивність;
- 2) аугментативність;
- 3) збірність;
- 4) стилістична модифікація.

Семантична позиція демінутивності реалізується багатьма іменниками, які позначають знаряддя праці. Відомо, що демінутиви утворюються шляхом додавання суфіксів до твірних основ. При цьому до лексичного значення твірних слів додається нове лексичне значення «бути меншого розміру в порівнянні з тим, який переважно властивий об'єкту із даного класу». Тому, обмеження на утворення демінутивів можуть бути обумовлені, по-перше, неможливістю приєднання певного суфікса до даної основи (морфологічний аспект проблеми) і, по-друге, несумісністю значення твірного слова з демінутивним смисловим компонентом (семантичний аспект проблеми). Досліджуючи закономірності семантики та словотвору демінутивних іменників, науковці зазначають, що зменшено-емоційна оцінка, яка визначається лексичним значенням мотивувальної основи і семантикою суфіксів, закладена перш за все в самій оцінній лексемі і постійно закріплена за нею в парадигматиці. На синтагматичному рівні реалізуються полісемантичні можливості оцінних суфіксів та суфіксальних

² Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір. Івано-Франківськ: Плай. 2005. 206 с.

³ Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір. Івано-Франківськ: Плай. 2005. 206 с.

лексем; словотвірні значення “зменшеність” – “збільшеність” поєднуються тільки з тими іменниками, для яких властива сема “розмір”.

Максимальна глибина семантичної позиції сягає 3 дериватів від іменника *сито*: *ситечко* – *ситко* – *ситце*. Від 10 твірних іменників *веретено*, *граблі*, *коса*, *лопата*, *мітелка*, *сапа*, *свердел*, *свердло*, *серп* та *сокира* утворені такі пари дериватів: *веретенце* (*веретінце*) – *веретенечко*, *грабельки* – *граблики*, *кіска* – *кісочка*, *лопатка* – *лопаточка*, *мітелочка* – *мітлиčka*, *сапка* – *сапочка*, *свердельце* – *свердлик*, *серпик* – *серпок* (*серпочок*), *сокирка* – *сокирчина* та *топірець* (*топорець*¹) – *топірчик*. Від 60 твірних засвідчено по одному демінутиву: *апаратик*, *батіжок*, *борінка*, *брусок* (*брусочок*), *буравчик* (рідко), *весельце*, *віничок* (у 1 знач.), *виделочка*, *вилка*, *вудочка*, *голочка*, *дубинка*, *деркачик*², *зубильце*, *кочережка*, *копилице*, *кописточка*, *ключечка*, *качалочка*, *кліщики*, *ключик*, *коваделко*, *костурець*, *коточок*, *лапка*, *лещатка*, *ложечка*, *ломик*, *ломачка*, *молоточок*, *ножички*, *ножик* (*ножичок*), *нагаєчка*, *олівчик*, *патичок*, *писальце*, *пилочка*, *пензлик*, *патичка* (рідко), *паличка*, *плужок*, *прядочка*, *ральце*, *різачок*, *решітце*, *рогулька*, *рогачик*, *свідерок* (діал.), *совочок*, *терпужок*, *терличка*, *товкачик*, *тракторець*, *чаплійка*, *черпачок*, *шильце*, *щипчики*, *щіточка*, *ціпок*.

Майже усі проаналізовані похідні є однозначними. Багатозначність характерна лише для декількох з них. Так, демінутив *молоточок* зафіксований не лише із значенням 1.Зменш.-пестл. до *молоток* 1, але й із такими значеннями: 2. анат. Одна із слухових кісточок у середньому вусі людини та ссавців. 3. спец. Ударний пристрій у деяких механізмах, інструментах. // Прилад, яким користуються лікарі, оглядаючи хворого⁴ (*Цимбали (з польської) – старовинний музичний інструмент у вигляді плескатого ящика з круглим отвором і натягненими металевими струнами, на яких грають, б'ючи їх двома молоточками* (Українська література)). Друге й третє значення в лексико-семантичній структурі похідного *молоточок* з'явилося внаслідок метафоричного перенесення його основного значення на основі подібності відображуваних предметів.

Дериват *топірець*¹ реалізував не лише семантичну позицію “демінутивність”. У діалектному мовленні так називають ще сокирку на довгому держаку, прикрашену інкрустацією, різьбленням. *Топірем* також називають північного морського птаха, який має добре розвинений дзьоб (гострий, як топірець). Як і в попередньому випадку, маємо розширення лексико-семантичної структури похідного демінутива через метафоричні перенесення значень.

⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун». 2005. С. 537.

Різноманітністю значень характеризується і похідне *паличка*. Пор.: 1. Зменш.-пестл. до *палиця*. 2. Предмет довгастої форми у вигляді бруска (*Як книжні, функціонують слова клесачка, гладилка, інші побутують лише в українських говорах. Такі, як паличка, притирачка, мають порівняно вузьку локалізацію (Культура слова)*). 3. розм. Вертикальна риска на письмі. 4. Бактерія, що формою нагадує подовжену риску; бацила (*...сік часнику вбиває навіть такий стійкий мікроорганізм, як туберкульозна паличка (Наука і суспільство)*). 5.анат. Світлочутливі клітини сітківки ока людини і хребетних тварин, які формою нагадують подовжену риску⁵. Однак тільки перше значення демінутива є наслідком дериваційної трансформації семантики вихідного слова *палиця*. Інші значення розвинулись на базі основного значення похідного незалежно від семантики твірного.

Похідні *сошка (сішка)* позначають не лише зменшено-пестливу форму до іменника *соха*, але й погану соху, пристрій, який використовують при стрілянні з гвинтівки, кулемета, а також одну з частин кермового управління автомобіля, комбайна. Переносні значення розвинулись на ґрунті подібності позначуваних предметів до невеликої сохи.

Велика кількість іменників на позначення знарядь праці, зокрема сільськогосподарських, із СЗ “демінутивність” засвідчена в усній народній творчості. Фольклор найповніше відображав трудове життя народу, пов’язане з працею хлібороба. Назви знарядь і навіть деталей фіксують усі жанри усної народної творчості. Споконвічно маючи справу із знаряддями праці, трудові маси шанували їх, наділяли рисами живої істоти, оспівували в поезії. Тому нерідко назви знарядь та деталей вживаються із зменшувальними та пестливими суфіксами, а вживання цих слів в усній народній творчості свідчить про поширення їх та важливу роль для українського народу.

Непродуктивною є семантична позиція “аугментативність”. Від твірних іменників – назв знарядь праці засвідчено 9 дериватів із вказаним СЗ.

Від іменників *ніж* та *сокира* утворено по два деривати *ножсак* – *ножище* та *сокирисько* – *сокиряка*. По одному аугментативу утворено від слів *веретено*, *коса*, *костур*, *лом* та *мітла*: *веретенище*, *косище*, *костуряка*, *ломище*, *мітлище*.

Серед іменників, які позначають знаряддя праці, лише 7 твірних лексем зреалізували свій дериваційний потенціал в аугментативних утвореннях.

⁵ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун». 2005. С. 699.

Це пов'язано з тим, що знаряддя праці, якими користується людина, приносять їй користь (полегшують роботу, допомагають у зборі врожаю та ін.), тому у людей немає причин та потреб у використанні згрубілих назв. А утворення похідних від слів *костур*, *ніж*, *сокира* та ін. пов'язане з чимось негативним (наприклад, використання цих предметів при бійці, сварці, що може призвести до негативних наслідків).

Дериватів із СЗ “збірність” утворено менша кількість, ніж похідних семантичної позиції “аугментативність”. Від твірних *апарат*, *дрюк*, *інструмент*, *копил*, *ломака*, *палиця* та *патик* засвідчені такі похідні: *апаратура*, *дрюччя*, *інструментарій* (у 1 знач.), *копиля*, *ломаччя*, *паліччя* та *патиччя*. Із зазначених дериватів іменники *ломаччя* та *паліччя* у 2 значенні позначають сухе гілля, хмиз, а субстантив *патиччя* є діалектним утворенням. Специфічну семантику має похідне *віниччя*. Так називають не сукупність віників, а рослину, яка використовується для виготовлення віників. Пор.: Однорічна висока рослина з високим пишним стеблом і дрібним листям, що використовується переважно для виготовлення віників (*Полин гіркий* (народні назви – *білий полин*, *віниччя*) (журн. Наука і суспільство)).

Непродуктивним є СЗ “стилістична модифікація”. Від твірного *прясло* утворено 2 деривати *прясельце* – *пряслице*, а від іменника *ніж* – іменник *ножисько*.

Таким чином, модифікаційний словотвір репрезентований дериватами чотирьох семантичних позицій. При утворенні зменшено-пестливих іменників більш активними є назви сільськогосподарських ручних знарядь праці (13 похідних), менша кількість дериватів утворюється від іменників, які позначають ручні знаряддя праці, що використовуються переважно в домашньому (хатньому) господарстві; слова на позначення знарядь для обробітку ґрунту виявляють меншу продуктивність (6 дериватів). Решта груп іменників на позначення знарядь праці реалізують свій дериваційний потенціал поодинокими утвореннями або характеризуються нульовою продуктивністю. Це можна пояснити тим фактором, що з давніх-давен люди користувалися лише ручними знаряддями, зокрема й сільськогосподарськими, а, наприклад, механізми з'явилися пізніше, з удосконаленням техніки, що й вплинуло на розвиток дериватів.

У межах СЗ “носій предметної ознаки” виділяються такі часткові лексико-словотвірні значення:

- 1) особа, яка характеризується за відношенням до того, що названо твірним;
- 2) деталь, певна частина того, що названо твірним;

3) знаряддя, яке характеризується за відношенням до того, що названо твірним;

4) рослина, тварина, яка характеризується за відношенням до того, що названо твірним;

5) приміщення чи місце, яке характеризується за відношенням до того, що названо твірним;

6) метод, процес, який характеризується за відношенням до того, що названо твірним;

7) наука, пов'язана з тим, що названо твірним;

8) відрізок часу, який характеризується за відношенням до того, що названо твірним.

Як бачимо, семантика похідних, що походять від іменників на позначення знарядь праці, неоднорідна, оскільки може вказувати на предмет, особу, місце, відрізок часу та ін.

Найбільшу кількість становлять деривати із СЗ “особа, яка виготовляє знаряддя праці”. Сюди належать десубстантиви, що називають особу за функціональною дією: якимсь постійним або тимчасовим заняттям чи професією. Слова цієї групи є лексикографічно однозначними, через що тлумачна частина при них у словнику української мови нерозчленована на рубрики та відтінки значень. Крім називання “виготовлювача”, ці слова вказують також на результат дії. Найкоротшими формулами тлумачення при них є: “той, хто виготовляє (виробляє) що-небудь”; той, хто займається виготовленням (виробництвом) чого-небудь; фахівець із виготовлення (виробництва) чого-небудь; майстер ... виробів». Перелічені типи формул складаються з трьох частин: перша називає суб'єкт дії, ...; друга характеризує саму дію ...; третя вказує на об'єкт дії, виражений непохідним спільнокореневим іменником, з яким здебільшого співвідноситься реестрове слово.

До складу аналізованої групи входять деривати, які утворені від 17 іменників. Від субстантивів *багор*, *веретено*, *весло*, *голка*, *граблі*, *гребінка*, *інструмент*, *кошик*, *ложка*, *мітла*, *ніж*, *решето*, *сито*, *сокира*, *човен*, *шило*, *цітка* утворено 22 похідних. Максимальна глибина семантичної позиції “особа, яка виготовляє знаряддя праці” сягає двох дериватів від твірних *решето* та *сито*: *решетар*, *решітник*, *ситар*, *ситник*¹. Решта іменників утворюють по одному деривату: *багорник*, *веретенник*, *весляр*, *голкар*, *грабляр*, *гребінник*, *інструментальник*, *кошикар*, *ложкар* (у 1 знач.), *мітляр*, *ножар*, *сокирник*, *човенар*, *шильник*², *ціткар*. До аналізованої групи входять і композитні утворення: *верстатобудівник*, *пилоарізальник* та *ціпов'яз*. Композити утворені за моделлю “залежний іменник + дієслово”: “верстат + будувати” – *верстатобудівник* – спеціаліст,

що будує верстати; “пила + нарізати” – *пилонарізальник* – спеціаліст, що виготовляє пили; “ціп + в’язати” – *ціпов’яз*.

Специфічною є семантика деривата *ложкар*. Так називають не лише майстра, який виготовляє ложки, але й інструмент, яким виробляють ложки, тому деривату *ложкар* властиво два СЗ: “особа, яка виготовляє знаряддя праці” та “інструмент, яким виробляють те, що названо твірним”. Дериват *решетар* є архаїчним утворенням, а субстантив *шильник*² (у 1 знач.) належить до лексики розмовно-побутового мовлення. *Шильником*² (у 2 знач.) називали шахрая, зараз це слово вийшло з активного вжитку.

Зафіксовано 19 дериватів із СЗ “особа, яка користується знаряддям праці”, які мотивовані як назвами ручних знарядь праці, так і назвами знарядь – апаратами, механізмами, машинами та приладами. Максимальна глибина семантичної позиції сягає трьох дериватів від іменника *плуг* (*плугар*, *плугатар*, *плугатир*), двох – від іменника *пилка* (*пиляр*, *пильщик*). Від решти твірних утворено по одному субстантиву: *апаратник*, *банкаброшник*, *бульдозерист*, *верстатник*, *вудкар*, *екскаваторник*, *жаткар*, *желонник*, *лобогрійник*, *лопатник*, *мачетеро*, *мотовильник*, *прожекторист*. Крім цих слів, зафіксовано і композит *молотобоєць*. *Апаратником* називають не особу, яка працює за апаратом, а особу, що стежить за роботою апаратів. *Лобогрійником* жартома називають того, хто працює на *лобогрійці* – найпростішій жнивирці з ручним скиданням зжатого стебла. Композит *молотобоєць* утворений від сполучення основ лексем “молот + бити” (так називають помічника коваля, який працює великим молотом; робітника ковальського цеху). Субстантивом *желонник* в галузі гірничої промисловості називають робітника, що працює біля желонки (приладу, яким викачують рідину та ін. із свердловин під час буріння).

Дослідники виділяють ще групу десубстантивів із значенням “той, хто продає і зберігає знаряддя дії, засіб дії, названий мотивувальним іменником”: *мітляр*, *ключар*, *печатник*⁶. Такі значення у семантичній структурі окремих дериватів є вторинними і розвинулися як похідні від значення “той, хто виготовляє знаряддя праці, назване твірним іменником”, пор. лексикографічне опрацювання семантики деривата *мітляр* “той, хто робить і продає мітли”.

Майже всі знаряддя праці складаються з окремих частин, деталей, для яких існують відповідні назви. Тому чималою кількістю похідних

⁶ Валох З.О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові. Київ – Полтава: АСМІ. 2005. С. 193.

представлене СЗ “деталь, певна частина того, що названо твірним”. Похідні із цим значенням називають частини різноманітних знарядь праці, деталі, певні функціональні частини предмета, переважно ті частини, які призначені для того, щоб за них триматись руками при користуванні тим чи іншим знаряддям (пор.: *З-нід сокири при кожному ударі порскали іскри, сокира туманіла, а кленове слизьке сокирище прикипало до рук* (Григорій Тютюнник)). Змістова структура цієї семантичної позиції описується за допомогою перифрази “*держално ...(сокири, сапи, лопати... та ін.)*”. Сюди належать 32 деривати, 30 з них мотивовані 21 твірним іменником на позначення ручних знарядь праці, 2 деривати – субстантивами на позначення сільськогосподарських знарядь для обробітку ґрунту.

Максимальна глибина семантичної позиції “деталь, певна частина того, що названо твірним” сягає 4 дериватів від іменника *ціп* (*ціпивно, ціпильно, ціпильно, ціпина*). 3 деривати утворені від іменника *граблі* (*грабильно, граблина, граблище*); по 2 похідні – від іменників *вила*, *заступ*, *топір* (*навилок, навильник, заступень, заступильно, топорисько, топорисьце*). Ще від 16 твірних утворені такі субстантиви: *батожило, вудлице, таблице, кайловище, кісся, кочержило, лопатильно, мітлище, молотовище, пужально, решетище, рискалина, рогачильно, сапильно, сокирище, чаплійильно*. Словосполученням числівника *багато* та іменника *леміш* мотивується похідне *багатолемішник*. Так називають частину плуга. Хоча більшість із аналізованих лексем вживаються у літературному мовленні, проте трапляються і такі, що належать до стилістично забарвленої лексики. Так, наприклад, похідні *навилок* та *навильник* належать до діалектного мовлення. Вони вживаються не тільки із вищевказаним значенням, а у 2 знач. позначають також кількість сіна та соломи, яка може бути підібрана на вила за один раз (*Він [Карпо] підняв вила і, схопивши ними навильник соломи, далеко шпурнув її від себе* (В.Винниченко)). Похідне *ціпильно* вийшло з активного вжитку, а деривати *батожило, граблина* та *кочержило* вживаються лише в розмовному стилі мовлення.

Твірні на позначення знарядь для обробітку ґрунту продукують по одному похідному: *передплужник, сошник*. Субстантивом *сошник* називають також пристрій у сівалці чи саджальній машині, за допомогою якої висівають насіння чи висаджують рослини.

Чималу кількість становлять деривати із СЗ “знаряддя, яке характеризується за відношенням до того, що названо твірним”. Від твірних *вила* та *сито* утворено похідні, семантика яких вказує на те, що знаряддя призначені для виконання тієї самої роботи, що й твірні – назви знарядь, від яких вони походять. Усі іменники продукують по одному деривату. Від твірного *вила* утворюється десубстантив *вилані* – залізні вила,

які призначені для кидання гною. Від іменника *сито* зафіксовано дериват *підситок* (негусте сито). За моделлю “прикметник + іменник” утворений композит *електроплуг* (“електричний плуг”) – удосконалене знаряддя, механізм, машина, яка значно полегшує роботу людини в сільському господарстві. За такою ж моделлю утворені ще 7 дериватів: *бензопила* – бензинова пила, *електродриль* – електрична дріль, *електроміксер* – електричний міксер, *електронасос* – електричний насос, *електроніж* – електричний ніж, *електропила (-пилка)* – електрична пила, *електропилосос* – електричнийпилосос, *електропраска* – електрична праска.

За моделлю “іменник + іменник” утворений композит *голкофреза* (“голка + фреза”). Два композити утворені за моделлю “іменник + дієслово” (“лід + бурити”) – *льодобур*, (“газон + косити”) – *газонокосарка*. Утворено три деривати із першою основою *штанген*⁷ – та другими основами *-зубомір*; *-інструмент*; *-циркуль*: *штангензубомір*, *штангенінструмент*, *штангенциркуль*.

Від аналізованих твірних утворені іменники семантичної позиції “рослина, тварина, яка характеризується за відношенням до того, що названо твірним”. Від 6 твірних іменників утворено 8 дериватів, з яких 6 назв рослин (мотивовані шістьма іменниками) та 2 назви тварин (птахів) (мотивовані одним іменником).

Від іменників *мітла*, *наперсток*, *серп*, *сито*, *сокира* та *шило* утворено такі назви рослин: *мітлиця* (кормова трав’яниста рослина родини злакових із складним колосом, схожим на мітлу), *наперстянка* (трав’яниста лікарська рослина з квітками, схожими на наперсток), *серпій* (рослина з листками, які формою нагадують серп), *ситник* (рослина, у якої квіти круглі, неначе сито); *сокирки* (у цієї рослини квіти формою схожі на сокиру), *шильник* (багаторічна болотяна трав’яниста рослина, що має бульбоподібне стебло з пучком шпичастих листків на верхівці). Від іменника *шило* та основ іменників *дзьоб* та *хвіст* утворено 2 складних десубстантиви на позначення назв тварин (птахів): *шилодзьобка* (*шилодзьоб* – рідко); *шилохвіст*. Утворені назви пташок ґрунтуються на порівнянні. Наприклад, *шилохвіст* – птах, схожий на качку, з видовженим тулубом і довгим, тонким, як шило, хвостом.

Іменники на позначення ручних знарядь, назв інструментів та назв механізмів, зокрема орних знарядь, утворюють деривати на позначення місця, яке пов’язане з самим знаряддям. Так, твірне *кочерга* продукує дериват *кочережник* (місце біля припічка, де стоять коцюба, роґач тощо),

⁷ Перша частина складних назв вимірювальних або розмічальних інструментів зі штанговою шкалою та ноніусом.

від твірного *рало* утворюється похідне *ралиця*, яке позначало в минулому поле, зоране ралом. Зараз це слово вийшло з активного вжитку. Від іменника *ложка* утворено дериват, який позначає футляр для ложки – *ложечник*.

Від твірного *інструмент* утворено дериват *інструментальня* – майстерня, у якій виготовляють інструменти, а також приміщення для їх зберігання, а назва знаряддя *мікшер* продукує похідне *мікшерська*. Так називають приміщення, яке обладнане мікшером.

Непродуктивними є похідні із СЗ “метод, процес, який характеризується за відношенням до того, що названо твірним”. Засвідчено 2 деривати *отоскопія* та *телескопія*. *Отоскопією* називають метод огляду вуха за допомогою *отоскопа* – медичного інструмента, а *телескопією* – спостереження за допомогою *телескопа*.

Словотворчо інертними є деривати зі СЗ “наука, пов’язана з тим, що названо твірним”. Засвідчено лише 1 дериват *мікроскопія* із таким значенням.

Деривати, мотивовані назвами знарядь праці, можуть означати відрізки часу – назви місяців. Дериват *серп* продукує похідне *серпень* – назву літнього місяця. Назва походить від того, що саме в цей період, в місяці серпні, в сільському господарстві селяни для роботи починали використовувати серпи.

Особливістю субстантивного блоку СП назв знарядь праці є те, що деякі з них реалізують свою словотворчу спроможність похідними однакової словотвірної структури, але з різними лексико-словотвірними значеннями. Наприклад, твірне *сито* продукує дериват *ситник* із такими значеннями: “назва рослини, мотивованої назвою знаряддя праці”, “особа, яка виготовляє знаряддя праці” та “назва хліба із борошна, просіяного на ситі”. Від іменника *шило* утворено похідне *шильник* також із значеннями “назва рослини, мотивованої назвою знаряддя праці” та “особа, яка виготовляє знаряддя праці”, пор. також похідні від *щит*, *веретено*, *лук*, *гребінь*⁸.

Отже, у субстантивному блоці переважають похідні, які утворені від іменників на позначення ручних знарядь праці. Від іменників на позначення апаратів, механізмів, приладів, машин утворена значно менша кількість дериватів. Решта груп твірних є словотворчо непродуктивними чи малопродуктивними.

⁸ Валух З.О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові. Київ – Полтава: АСМІ. 2005. С. 199.

Ад'єктивний блок іменників на позначення знарядь праці представлений такими СЗ: відносність; подібність за предметною ознакою; ознака за наявністю того, що названо твірним.

Найбільшу кількість похідних від іменників – назв знарядь праці продукують деривати із СЗ “відносність”. Таких похідних нараховується 99, які мотивовані 88 твірними іменниками на позначення знарядь праці. У сфері дериватів, що мотивовані назвами знарядь праці, виділяються такі конкретизувальні семи ад'єктивів: “стосовно до знаряддя праці”, “призначений для виготовлення знаряддя праці” та “зроблений, проведений за допомогою знаряддя праці”. Лексико-словотвірне значення “стосовно до знаряддя праці” характерне для усіх аналізованих дериватів, а “призначений для виготовлення знаряддя праці” та “зроблений, проведений за допомогою знаряддя праці” реалізуються значно рідше.

Максимальна глибина семантичної позиції “відносність” сягає трьох дериватів від іменника *сито*: *ситковий*, *ситний*², *ситовий*. Прикметником *ситний*² називають те, що просіяне крізь сито (*ситне борошно*) та у 2 знач. те, що спечене з борошна, просіяного на ситі (*ситний хліб*).

Від 7 твірних іменників *голка*, *ложка*, *мікроскоп*, *плуг*, *сокира*, *телескоп* та *шарошки* утворено по 2 деривати: *голковий* – *голчаний*, *ложкарний* – *ложковий*, *мікроскопний* – *мікроскопічний* (у 1 знач.), *плуговий* – *плужний*, *сокирний* – *сокирячий*, *телескопний* – *телескопічний* та *шарошечний* – *шарошковий*. Іменником *ложкарний* називають не ознаку до твірного *ложка*, а ознаку, яка стосується виробництва ложок.

Від решти 85 твірних іменників утворюється по одному ад'єктиву із СЗ “відносність”: *аккумуляторний*, *апаратний*, *веретенний* (*веретінний*), *верстатний*, *весловий*, *виделковий*, *гальмовий*, *грабельний*, *гребінковий*, *грейдерний*, *грунтопоглиблювальний*, *екскаваторний*, *жорновий*, *зубильний*, *інструментальний*, *кайловий*, *калориферний*, *канчуковий*, *кирковий*, *кісний*, *кліщовий*, *ключовий*, *компостерний*, *компресорний*, *копиловий*, *культиваторний*, *кутомірний*, *лемешевий*, *лещатний*, *лобзиковий*, *лопатний*, *маркерний*, *мікротомний*, *міксерний*, *мітелковий*, *мітловий*, *мішальний*, *молотковий*, *молотовий*, *мотичний*, *нагаєвий*, *нагайковий*, *наперстковий*, *ножовий*, *окулярний*, *олівцевий*, *паличний* (у 1 знач.), *пастельний* (у 1 знач.), *п'єзометричний*, *пилососний*, *підпилковий*, *піроскопічний*, *плоскоріжучий*, *прасковий*, *прожекторний*, *радіоапаратний*, *радіозондовий*, *рейсмусовий*, *реостатний*, *свердловий*, *серповий*, *скальпельний*, *скобельний*, *снігомірний*, *совковий* (у 1 знач.), *сошниковий*, *спінінговий*, *стамесковий*, *терпуговий*, *тертковий*, *тракторний*, *траловий*, *фрезерний*, *фуганковий*, *циркульний*, *черпаковий*, *чизельний*, *шабровий*, *шильний*, *шлямбурний*, *шпицевий*, *щипцевий*, *щітковий*.

“Характерною особливістю відносних прикметників, мотивованих іменниками на позначення знарядь та засобів дії є те, що вони, на відміну від похідних іменників і дієслів, можуть мотивуватися не тільки прямим, а й переносним значенням мотивувального слова, пор.: *ключовий* отвір, *ключовий* момент, *ключові* позиції, *ключова* проблема та ін.”⁹.

Іменники – назви знарядь праці із СЗ “подібність за предметною ознакою” менш продуктивні. Сюди зараховуємо 22 похідні, які мотивовані 15 твірними. Максимальна глибина семантичної позиції “подібність за предметною ознакою” сягає трьох дериватів від іменника *серп* (*серпастий*, *серповидний*, *серпоподібний*) та *шило* (*шилоподібний*, *шилуватий*, *шилчастий*); двох від іменників *веретено* (*веретенистий*, *веретеніоподібний*), *голка* (*голкоподібний*, *голчастий* (у 1 знач.)) та *лопата* (*лопатистий*, *лопатоподібний*). Решта твірних продукують по одному ад’ективу: *батожистий*, *виделкуватий*, *граблестий* (розм.), *долотоподібний*, *мітлоподібний*, *пилкоподібний*, *ситоподібний*, *сіткуватий*, *skalкуватий*, *шиплькуватий*.

Р. Бачкур, досліджуючи відіменникові прикметники в українській мові, зазначає, що прикметники із значенням подібності не виділяються в окреме семантичне поле, хоча за словотвірними суфіксами визнається здатність виражати, зокрема, значення подібності до названого твірною основою предмета (об’єкта), а словотвірні типи складних прикметників з основами (укр. *-видний*, *-подібний*) трактуються науковцями як словотвірні типи прикметників із значенням подібності¹⁰.

Непродуктивною є утворення від назв знарядь праці семантичної позиції “ознака за наявністю того, що названо твірним”. Засвідчено 2 деривати, мотивовані іменниками *голка* та *мітла*: *голчастий* (у 2 знач.) – вкритий голками; з голками; *мітластий* – з великими мітелками.

Дієслова, що утворені від назв знарядь праці, характеризуються високою продуктивністю. Їм властиве загальне словотвірне значення “діяти за допомогою того, що названо твірним”.

Більша частина дієслів вказує на дію, яку виконують за допомогою певних знарядь праці, тобто на функцію цього знаряддя праці. Дієслів із таким СЗ є 40. Максимальна глибина семантичної позиції “діяти за допомогою того, що названо твірним” сягає 2 дериватів від 9 іменників *борона* (*боронити*, *боронувати*), *борозник* (*борознити*, *борознувати*), *бур* (*бурити*, *буравити*), *зенкер* (*зенкерувати*, *зенкувати*), *плуг* (*плужити*,

⁹ Валюх З.О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові. Київ – Полтава: АСМІ. 2005. С. 203.

¹⁰ Бачкур Р.О. Структура словотвірних парадигм українських назв тварин і рослин : дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ. 2004. 248 с.

плуганити), сапа (сапати, сапувати), свердло (свердлити, свердлувати), фреза (фрезерувати, фрезувати), шабер (шабрити, шабрувати).

Від решти іменників утворено по одному деривату – вербативу. Так, від твірних батіг, бич, букер, весло, гембель, кайло, компостер, коса, культиватор, лопата, мантачка, маркер, мікиєр, мотика, кирка, пиłosос, рало, решето, трал, швабра, шліхтик утворюються деривати: батожити, бичувати¹, букерувати, веслувати, гемблювати (гембелювати), кайлувати, компостерувати, косити, культивувати, лопатити, мантачити, маркірувати, мікиувати, мотичити, окирковувати, пиłosосити, ралити, решетувати, тралити, швабрити, шліхтувати.

На нашу думку, утворення чималої кількості дериватів пов’язане з тим, що у зв’язку із розвитком виробництва та збільшенням знарядь праці відповідно збільшуються твірні лексеми – назви нових знарядь, а одночасно від цих твірних продукуються вербативи. Тому кількість відсубстантивних дієслівних утворень постійно зростає і зростатиме.

Характерною особливістю утворення вербативів від іменників є те, що в чималої кількості із них формується метафоричне значення через зіставлення з певними діями чи формою предметів, які названі мотивувальним твірним¹¹.

Для деривата бичувати¹, крім основного значення, рідковживаного, властиве переносне: гостро викривати, засуджувати, картати (... конкуренція як мотивуючий чинник створюватиме слушні можливості для далекоглядних осіб й **бичуватиме** нехлюїв та невігласів (Вісник НАН України)).

Вербатив косити набуває такого метафоричного значення – “позбавляти життя; нищити; вбивати”: *А він [козак] каже: – Й тобі, стерво, вбить мене несила. Оддав смерті свою косу, а вона й **скосила*** (Л. Костенко).

У деривата плуганити(ся), який вживається в діалектному мовленні, спостерігається розвиток переносно-метонімічного значення: “повільно, мляво пересуватися (йти, їхати)”, так повільно, неначе орати плугом, або йти за ним (*Від гаража, сховавшись за кузов вантажної автомашини, безсило зирив [Степан], як листоноша **плуганилася** через міст, повз шлагбаум на в’їзді до заводу і вже була на ганку контори, коли з села вигулькнув на мотоциклі дільничий. Хацько розвернувшись, він зник слідом за жінкою в дверях* (В. Дрозд)).

Аналогічні семантичні процеси супроводжують деривацію десубстантивів ключувати “тікаючи, навмисне кидатися в різні сторони,

¹¹ Валюх З.О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові. Київ – Полтава: АСМІ. 2005. С. 206–207.

щоб заплутати сліди (про зайця, лисицю та ін.)”, *пиляти* “безперервно дошкуляти кому-небудь причіпками, повчаннями, дорікати чимось”, “траючи на музичному інструменті, переважно смичковому, видобувати з нього різні, негармонійні звуки”, *цвяхувати* “прикрашувати, оздоблювати бляшками” та ін. “Метафоричне словотворення дієслів від найменувань знарядь і засобів дії ґрунтується здебільшого на функціональному компоненті мотивувальної семантики”¹².

Деривати, які походять від іменників – назв знарядь праці, утворені переважно за допомогою суфіксації.

У типовій СП іменників, які позначають назви частин тіла людини, найчисленнішою є субстантивний блок. Крім того, словотвірна семантика аналізованих похідних є більш різноманітною, порівняно з семантикою похідних, які належать до інших аналізованих ЛСГ (назв знарядь праці та назв металів).

Типову словотвірну парадигму назв частин тіла в сучасній українській мові формують словотвірні значення чотирьох лексико-граматичних класів слів: іменників, прикметників, дієслів та прислівників.

Субстантивний блок СП іменників на позначення частин тіла формують два типи словотвірних значень: мутаційні та модифікаційні.

Похідні субстантивного блоку репрезентовані такими модифікаційними значеннями: демінутивність; аугментативність; стилістична модифікація; збірність; одиничність.

Від назв частин тіла утворюється найбільша кількість дериватів із СЗ “демінутивність”. Лексеми-соматизми продукують 118 похідних. Глибина семантичних позицій сягає від одного до трьох дериватів. По одному демінутиву утворено від 67 назв частин тіла: *борідка, бородавочка, бочок, брівка (бровенята), війки, вусик, вушко, горлечко, гривка, груденята, губенята, животик, задок, кісточка, кишечка, кулачок, лапка, ліктик, литочка, маслечок, маточка, мізинчик, міхурець, мезинчик (діал.), мозочок, мордочка, м'язик, нігтик, нирочка, ноженята, очко, пазурець, пазушка, пальчик, палушок (діал.), пасмечко, пейсики, печіночка, пичка, писочок, потиличка, пузце, пухирець, п'ятка, раковинка, реберце, сідничка, сивинка (розм.), сосочок, стегенце, стремінце (анат.), суглобик, судинка, тім'ячко, тулубець, устка, ушко, хавка (діал.), хребетик, черевце, чільце, чупринка, шкірка, шлуночок, щічка, язичок.*

Двочленні ряди словотвірних синонімів характерні для 16 твірних. Від соматизмів *волос, голова, зуб, зуби, коліно, корінь, коса, лице, лоб, ніс,*

¹² Валох З.О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові. Київ – Полтава: АСМІ. 2005. С. 207.

нога, рот, руки, спина, тіло та шия утворені такі демінутиви: *волосок* – *волосочок*, *голівка* – *головка*, *зубок* – *зубик*, *зубоньки* – *зубенята*, *колінце* – *колінко*, *корінчик* – *корінець*, *кіска* – *косиця*, *личко* – *личенько* (нар.-поет.), *лобик* – *лобок*¹, *ніжка* – *ніженька*, *ноsik* – *носок*, *ротик* – *роток*, *ручки* – *рученьята* (мн.), *спинка* – *спинонька*, *тільце* – *тілечко* (рідко), *шийка* – *шиєчка*.

Лобом (у 2 знач.) у переносному (вульгарному) значенні називають хлопця. Так говорять про підлітка, парубка (лобуряку) (– *Мамо, та що ж це ви! – метнувся Тарас у двері, біля яких з'явилася із самоваром Миколина привітна мати. Троє таких лобів у хаті, а ви самі несете! – Він не важкий, – всміхнулася. – А Колі я не довіряю таких речей – ошпариться. Він знає тільки світ книжки* (В. Шевчук)). Переносного значення набуває іменник *вушко*, оскільки вушком ще називають отвір у голці, крізь який просилують нитку (–*Хіба ти не бачиш, що в хаті обід недоварений, а хата стоїть і досі не метена? – Та вже ж бачу, ...– обізвалася Мотря, затаючи нитку в вушко* (І. Нечуй-Левицький)).

Метафоричне перенесення спостерігаємо у слові *маточка*: дериват позначає центральну частину квітки, що є жіночим органом її розмноження (*Коли озера вкриваються квітами водяних лілей, які інакше називаються лататтям або маківками, то діти зривають і їдять білі пелюстки та жовту маточку з цих квітів, а зелене квітколоже викидають геть* (О. Воропай)). Похідним *носик* називають не лише частину тіла людини, але й вмонтовану в що-небудь трубку або трубоподібний виступ у посудині, через який виливають рідину (*Він крутив кран і отетеріло дивився на холодний нікельований носик, з якого вода не йшла* (Рибак)), а також передню частину взуття, панчіх, шкарпеток, ступні та ін. (*Черевик мав якийсь надто гострий носик, трохи на кінці загнутий, він нагадував татарські сап'янци* (М. Хвильовий)).

Семантика таких іменників ґрунтується на подібності. Вони є метафоричними перенесеннями демінутивних найменувань, які виникли шляхом семантичного розвитку твірного слова на основі подібності позначуваних цією назвою предметів.

Експресивно-оцінні значення обов'язково містять вказівку на той образ чи мотив, який послужив приводом для вибору саме даного слова для номінації нового позначеного. Цей образ завжди зв'язаний з аналогією чи порівнянням, як одним із засобів встановлення подібності.

Уважаємо, що при аналізі демінутивів типу *ручка*, *спинка* та ін. варто було б говорити не про модифікацію цього об'єкта, який позначений твірним іменником, а про призначеність цьому об'єкту. Так, наприклад, *ручка* дверей призначена для відкривання за допомогою руки,

а спинка крісла служить опорою для спини. Отже, виділяємо семантичну відповідність між твірною лексемою та її демінутивним похідним: “предмет, призначений для даного об’єкта”.

Семантична позиція демінутивності СП назв частин тіла людини може досягати і більшої глибини. Серед похідних-демінутивів зафіксовано 7 тричленних синонімічних рядів: *губка – губочка – губонька, оченьки – оченята – очиці, плічко – плечико – плеченько, пупець – пупчик – пупок, ручка – руця – ручиця, серденько – серденя – сердечко* та *чубчик – чубик – чубок*.

Таким чином, найбільш продуктивними в утворенні зменшено-пестливих найменувань від соматизмів є назви частин голови та назви частин тулуба. Від іменників – назв частин голови утворено 54 похідних, які мотивовані 33 твірними, а від назв тулуба та його частин – 21 дериват, мотивований 15 твірними. Від назв інших груп зафіксовано меншу кількість дериватів. Зокрема, від назв внутрішніх органів утворено 10 похідних, мотивованих 8 твірними іменниками (3 деривати від назви органа кровообігу, 3 від трьох назв травного тракту, 3 від трьох назв видільної системи та один дериват від назви жіночого статевого органа), від назв кісток – 6 дериватів, які мотивовані 6 твірними. Від іменника із загальною семантикою *тіло* утворено 2 деривати. Від декількох груп іменників (назв наростів, частин нервової системи, назв м’язової тканини та назв частин кровоносної системи та покриву тіла) засвідчені лише поодинокі десубстантиви.

Словотвір аугментативних утворень, які мотивовані іменниками – назвами частин людського тіла, є менш продуктивним. Так, по 2 деривати із збільшено-згрубілою семантикою утворюється від твірних *ніс, очі, плече, рука, чуб* та *шия*: *носюра – носяка, очиська – очища, плечисько – плечище, ручисько – ручище, чубисько – чубище* та *шиїсько – шияка*. Лексеми *борода, вуса, голова, губа, зуб, кулак, лоб, морда, нога, рот* та *язик* теж є твірними для похідних із СЗ “аугментативність”: *бородище, вусища, головище, губище, зубище, кулачище, лобище, мордяка, ножище, ротяка* та *язичище*. Інші назви частин тіла є непродуктивними в утворенні збільшено-згрубілих назв.

Якщо при утворенні демінутивів були продуктивними, крім назв частин тулуба та його частин, і назви інших груп, зокрема назви внутрішніх органів, то при утворенні аугментативів вони є словотворчо інертними.

Таким чином, серед соматизмів найбільша кількість аугментативів (15) утворюється від лексем групи “назви голови та її частин”. Значно меншу кількість аугментативів засвідчено від таких груп іменників: “назви тулуба та його частини”, “назви верхніх кінцівок та їх частин” та “назви нижніх

кінцівок та їх частин”, причому від назв верхніх кінцівок та їх частин утворюється три деривати, а від назви нижніх кінцівок – один дериват.

Засвідчено невелику кількість похідних із СЗ “стилістична модифікація”, зокрема від слів *груди, голова, черево, хребет та цицька: грудина, груднина, головошка* (у 2 знач.), *хребтина, черевина, циця*. Десубстантивом *голоवेशка* (у 1 знач.) називають недогоріле обвуглене або тліюче поліно, а у переносному значенні вказаний дериват має відтінок зневажливості (*Аж і гра: літають головоешки, Зуби клацають під ідіотський сміх* (В.Стус)).

Кілька дериватів зафіксовано із СЗ “збірність”. Із таким значенням утворені похідні *волосся, волосінь* (у 2 знач.), *волосіння*.

Від твірного *волос* утворено 2 деривати *волосина* та *волосінь* (у 1 знач.) із СЗ “одиничність”.

Іменник *волос* є твірним ще для одного десубстантива – *волосовина*. Так називають дефект металу у вигляді тонкої волосної тріщини.

Для дериватів, які мотивовані назвами частин тіла, в межах словотвірного значення “носій предметної ознаки” виділяємо такі лексико-словотвірні значення:

- предмет, який характеризується за відношенням до того, що названо твірним;
- особа, яка характеризується за відношенням до того, що названо твірним;
- частина тіла, яка характеризується за відношенням до того, що названо твірним;
- тварина, рослина, яка характеризується за відношенням до того, що названо твірним;
- хвороба, яка вражає те, що названо твірним;
- місце (удару рукою), на яке вказує твірний іменник;
- ліки, призначені для лікування того, що названо твірним;
- наука, пов’язана з тим, що названо твірним.

Найбільша кількість похідних репрезентована іменниками із СЗ “предмет, який характеризується за відношенням до того, що названо твірним”. Аналізована семантична позиція включає назви одягу, зброї, зброї, прикрас та пристроїв, які призначені для тих частин тіла людини, на які вказує твірне слово: *вушанка (ушанка), зубела, зубівка, набедренник, навушник, наголінник, наголовник, наголовок, нагрудник, наколінник, налобник, налокітний, наручники, наручні, наруччя, наспинник, начеревник, начільник, нашийник, ноговиця, ноговки, носак, носатка, носогрійка, обніжжя, оплічник, ошийник, пальчатка, підкісник, підколінник, підлокітний, підніжжя, підніжка, підніжок, підплічка, підпліччя,*

підп'ятник, підп'яток, підручник, підчеревник, поручата, поручі, поручні, поруччя, приголовчик, рукав, рукавиця, руків'я, рукоятка, рукоять, тільник, тільняшка, трибух.

Засвідчено також складні іменники *зубочистка, рукомийник, рукохід* та *чолобитна*, мотивовані сполученням слів “зуби + чистити”, “руки + мити”, “руки + ходити” та “бити чолом”, які утворені за моделлю “залежний іменник + дієслово”.

Велику кількість становлять похідні, які позначають одяг, зброю та прикраси, які носять на тих частинах тіла, що названо твірними. Так, від 15 твірних утворено 20 дериватів, що позначають одяг чи його частину: *Навушниками* називають не лише пристрій для слухання звукопередач, але й частину головного убору, яка закриває вуха, а історизмом *рукавиця* (у 2 знач.) – металевий футляр, який одягав рицар на руку під час бою. Десубстантив *ногавиця* позначає не тільки одяг (суконні штани), але й взуття (холошу). Дериват *підколінник* вживається в розмовному стилі мовлення, а *підп'яток* засвідчено із позначками *спец.* (підстилка у взутті, що оберігає п'яту від цвяхів, якими прибито каблук) та *заст.* (підбір, каблук).

Дериват *наруччя* є архаїчним утворенням, *поручі* – вживається у військовій та історичній лексиці, а також *поручами* називають частину одягу священика під час відправи – парчеві нарукавники.

Похідне *підніжка* вживається у розмовному мовленні, *підніжжя* та *обніжжя* – рідковживані, а дериват *підніжок*, крім основного, прямого значення, має ще й метонімічне, переносне, зневажливе. Так називають особу, яка плазує перед ким-небудь (*Тепер ви бачите, який стоїть перед вами виродок, бузувір!.. Нікчемний підніжок, негодний раб...* (М. Кропивницький)).

Похідні *лобанчик, поличчя* та *чолобитна* є архаїчними утвореннями. *Лобанчиком* називали монету, на якій зображено голову певної особи, *поличчям* – портрет або фотографію.

Численними є деривати семантичної позиції “особа, яка характеризується за відношенням до того, що названо твірним”, у межах якої чітко простежуються лексико-словотвірні підгрупи: “особа, яка має (великого розміру) частину тіла, що названо твірним”, “особа за ознакою, пов'язаною з назвою частини тіла”, “особа, яка лікує те, що названо твірним”, “особа, хвора на те, що названо твірним”.

Від іменників – соматизмів утворюється чимала кількість оцінних лексем із СЗ “особа, яка має (великого розміру) частину тіла, що названо твірним”. Оцінні назви осіб інтерпретуються як елементи одного лексико-семантичного поля, в яке вони об'єднуються на основі спільної

категоріальної семи “особа”, що супроводжується оцінністю. Як елементи поля, оцінні НО характеризуються спільними формальними ознаками, тотожними синтаксичними функціями, близькістю стилістичного використання.

Максимальна глибина семантичної позиції “особа, яка має великого розміру частину тіла, що названо твірним” сягає трьох дериватів від іменників *голова* та *чуб*: *головань* – *головач* – *головко* (розм.) та *чубар* – *чубрій* – *чуприндир*. Менша кількість похідних (по два) зафіксована від твірних *зуба* та *пузо*: *зубань* (розм.) – *зубрій* (розм.), *пузан* (розм.) – *пузань* (розм.). Ще 9 іменників є твірними для таких дериватів: *вирлач* (розм.), *вухань*, *гривань* (розм.), *лобань*, *мордань*, *носач*, *окань*, *цибань*, *черевань*.

Переважно в таких десубстантивах підкреслюється значення ознаки, якою істота занадто виділяється серед інших, тому характеризуючи особу, люди роблять вибір не з нескінченної більшості її нормативних властивостей, а з малого числа індивідуальних ознак; при цьому відбирають найбільш відмінну, те, чим людину означила природа.

Семантична позиція “особа, яка має частину тіла, що названо твірним” характеризується меншою кількістю дериватів. Максимальна глибина цієї семантичної позиції сягає трьох похідних: *бородаї* – *бородань* – *бородач*, *горбань* – *горбун* – *горбач*. Три деривати утворюються від лексеми *вуса*: *вусань* – *вусач* та *прудивус* (*прудиус*). Останніми двома іменниками в розмовному мовленні називають того, хто має довгі, пишні вуса.

Майже усі похідні двох вищевказаних семантичних позицій вживаються в розмовному мовленні.

Семантика дериватів із СЗ “особа, яка має великого розміру те, що названо твірним” та “особа, яка має те, що названо твірним” обумовлюється характером значення твірних: якщо роль твірного виконує іменник, який вказує на необов’язкову частину тіла, то утворюється похідне із СЗ “особа, яка має те, що названо твірним”; якщо ж твірне називає обов’язкову частину тіла, то дериват має СЗ “особа, яка має великого розміру те, що названо твірним”. Зазначимо, що у ролі твірних для слів останньої групи, як правило, виступають іменники – назви частин голови, тобто тих частин тіла, великий розмір яких робить їх особливо яскравими, вражаючими, слугує індивідуальною рисою.

Утворюється велика кількість складних іменників із СЗ “особа за ознакою, пов’язаною з назвою частини тіла”. Найбільше засвідчено похідних за моделлю “дієслово + іменник”: *голиборода*, *зірвиголова*, *крутиголова*, *пробийголова*, *урвиголова*, *горлодер*, *лежебок* (*лежебока*), *окозамилувач*, *рукоблудник*, *серцеїд*, *серцевідець*, *серцезнавець*, *скализуб* (*скалозуб*). Перші 5 дериватів складають особливу групу композитів

з опорним компонентом – іменником та першою частиною – формою наказового способу дієслова. Усі аналізовані складні іменники називають особу, яка характеризується дією, що пов'язана з предметом, який названий іменником – найменуванням частини тіла. Аналізовані деривати живаються в розмовному мовленні.

Від іменника *язик* засвідчено один дериват *язичник*. *Язичниками* називають не лише особу, яка багато пліткує, але й того, хто сповідує язичництво.

Малопродуктивними є деривати зі СЗ “лікар, який лікує те, що названо твірним”. Від слів *вухо*, *горло*, *око* та *серце* продукується по одному твірному *вушник*, *горловик*, *очник* та *сердечник*. Для усіх похідних характерний розмовний стиль мовлення. Аналізовані десубстантиви є дублетами назв, які офіційно прийняті у медичній галузі (*отоларинголог*, *окуліст*, *кардіолог* – відповідно).

Від твірного *печінка* та *серце* утворюються десубстантиви *печіночник* (у 2 знач.) та *сердечник* (у 2 знач.) із СЗ “особа, хвора на те, що названо твірним”. Семантична позиція вказує на особу, у якої хворий певний внутрішній орган. Вживання цих дериватів характерне для розмовного стилію мовлення.

У розмовному мовленні живається похідне *мізинка*, що походить від назви найменшого пальця – *мізинця*. *Мізинкою* називають наймолодшу дочку, а *мізинцем* – наймолодшу дитину в сім'ї.

Чимала кількість похідних від соматизмів утворена із СЗ “частина тіла, яка характеризується за відношенням до того, що названо твірним”, наприклад: *бронхіоли*, *кишечник*, *огруддя*, *піввуха*, *півмізинця*, *півпальця тощо*. Більшість таких дериватів позначають частини тіла за розташуванням їх щодо того, що названо твірним: *надколінок*, *огривок*, *окістя*, *очеревина*, *пабородки*, *підусники*, *переднирка*, *передпліччя*, *передрам'я*, *передрамення*, *підгорля*, *підгорлина*, *підгруддя*, *підребер'я*, *підшийок*, *надбрів'я*, *надлоб'я*, *надпліччя*, *надшкір'я*, *зашийок*, *передсердя*, *перенісся*, *підочеревина*, *підчеревина*, *порібрини* (*поребрини*), *носоглотка*.

Ряд похідних із СЗ “носій предметної ознаки” називають тварин або рослин, які характеризуються за відношенням до того, що названо твірним. Так, від іменника *ніс* та трьох основ (1 іменникова та 2 прикметникові) за двома моделями утворені такі композити: *підковоніс* (“іменник + іменник”), *плосконіс* (“прикметник + іменник”), *сухоніс* (“прикметник + іменник”). Від іменника *чуб* утворено 2 деривати *чубайка* та *чубарка*. Ще 2 твірних продукують по одному похідному: *нашкірник*, *пузанок*. Семантика деривата *сухоніс* пов'язана не із частиною тіла, а із місцем проживання. Так називають пташку, яка живе переважно в степових районах поблизу водоймищ.

Від трьох твірних іменників *міхур*, *печінка* та *рот* утворюється по одному деривату, які є назвами рослин: *міхурник*, *печіночник* (у 1 знач.), *ротики*. *Міхурником* називають рослину, у якої стручки схожі на здуті боби (міхурці), *печіночником* – рослину, у якої листки за формою схожі на печінку, а *ротиками* називають рослину, у якої квіти зібрані у видовжені китиці, які подібні на відкритий рот людини. Ці назви розвинулися на ґрунті подібності до частин тіла.

Семантична позиція “хвороба, яка вражає те, що названо твірним” реалізується в СП 12 соматизмів. Усі твірні продукують по одному похідному: *аортит*, *бронхіт*, *грудниця* (у 2 знач.), *ендокардит*, *енервація*, *завушниця* (у 1 знач.), *панкреатит*, *періостит*, *простатит*, *трахеїт*. Сполученням основ слів “бронхи + аденіт” мотивований дериват *бронхоаденіт*, який утворений за моделлю “іменник + іменник”, як і дериват *бронхопневмонія*, а композит *нігтьоїда* утворений поєднанням іменникової й дієслівної основ.

Окремі похідні від назв частин тіла означають місце, на яке вказує твірне, пор.: *узголів'я* (узголов'я), *приголів'я* (приголов'я), *приголовач*. Більшість із таких дериватів називають місце, куди дають ляпаса або куди спрямований удар: *позавушник*, *поличник*, *мордас*, *потиличник*, *зуботичина*, *зуботичка*. Особливістю значення останніх є напластування на локативну семантику дериватів процесуальності, що виразно простежується в тих утвореннях, в яких процесуальний компонент виражений словотвірною структурою, пор.: *зуботичина*, *зуботичка*. Усі деривати зазначеної семантичної позиції мають обмежену сферу вживання. Вони є або діалектними, або вульгаризмами, або вживаються в розмовному мовленні.

Від твірного *мозоль* утворено один дериват *мозолін* із СЗ “ліки, призначені для лікування того, що названо твірним”.

Від твірного *нерв* із СЗ “наука, пов'язана з тим, що названо твірним” утворено похідне *нервізм* (вчення про провідну роль нервової системи у діяльності організму).

Похідні прикметники, мотивовані назвами частин тіла, в сучасній українській мові виражають такі СЗ:

- 1) відносність;
- 2) інтенсивно виражена зовнішня ознака за наявністю того, що названо твірним;
- 3) подібність за предметною ознакою;
- 4) відсутність предметної ознаки.

Більшість аналізованих прикметників виражають загальне відносне значення до предмета, який названо твірною основою. У сфері дериватів,

які мотивовані іменниками – назвами частин тіла, в межах цього СЗ виділяють такі лексико-словотвірні значення ад’єктивів:

- 1) стосовно до частини тіла (*кишковий сік*);
- 2) призначений для частини тіла (*зубний протез, ручний годинник*);
- 3) такий, якого добувають, виготовляють з частини тіла (*кістяний клей*);
- 4) який міститься в частині тіла (*грудне молоко*).

Максимальна глибина семантичної позиції “відносність” сягає трьох дериватів. Стільки твірних засвідчено від одного іменника: *пахвинний, пахвовий та паховий*. Іменники *аорта, волос, горло, кістка, лице, лоб, матка, палець, серце, спина, стегно, суглоб, тулуб, шкіра, щелепа та язик* продукують по 2 деривати: *аортний – аортовий, волосний – волосяний, горловий – горляний, кістковий – кістяний, лицевий – лицьовий, лобний – лобовий, маточний – матковий, пальцевий – пальцьовий, сердечний – серцевий, спинний – спинковий, стегновий – стегенний, суглобовий – суглобний, тулубний – тулубовий, шкірний – шкіряний, щелепний – щелеповий, язиковий – язичний*.

Решта іменників – назв частин тіла є твірними для одного деривата: *бронхіальний, виличний, воловий, вушний, в’язний, голінковий, головний, гомілковий, гортанний, грудний, зубний, долонний, ендокринний, залозистий, зап’ястний, зубний, кистьовий, кишковий, клубовий, ключичний, колінний, кулачний, куприковий, легеневий, литковий, ліктювий, лобковий, лопатковий, мозковий, мозольний, мочковий, мошонковий, м’язовий, нервовий, нирковий, нігтьовий, ніздряний, ножний, носовий, носоглотковий, окісний, очеревинний, очний, пазушний, панкреатичний, перикардіальний, періостальний, печінковий, піднебінний, п’хвовий, плечовий, плотський, поперековий, потиличний, п’ястковий, п’ятковий, реберний, рогівковий, ротовий, ручний, селезінковий, сечовідний, сідничний, скелетний, скіраний (зах.), скроневий, сосковий, стравохідний, судинний, тазовий, тілесний, тім’яний, трахейний, утробний, фалічний, хребетний, червний, черепний, шийний, шлунковий, щічний, яєчниковий*.

Словотвірне значення загальної відносності у десубстантивних прикметниках конкретизується здебільшого однією із сем. Так, односемна структура властива усім прикметникам, які містять конкретизувальну сему “стосовно до...” (*кістковий, спинний, сердечний та ін.*). Двосемні прикметники містять такі поєднання конкретизувальних сем: “стосовно до... + призначений для...”; “призначений для... + такий, якого добувають...”; “призначений для... + який міститься в...”. Трисемна структура характерна для невеликої кількості ад’єктивів: “призначений для... + такий, якого добувають... + який міститься в...” (*кістковий та*

ін.); “стосовно до... + призначений для... + який міститься в...” (*серцевий* та ін.).

Семантика відносності властива також великій кількості складних прикметників (комполитів), які становлять обширний пласт серед новоутворень у лексичній системі сучасної української літературної мови. Вони утворюються на основі чотирьох типів словосполучень, зокрема “іменник + іменник”, “залежний іменник + дієслово”, “залежний прикметник + іменник” та “залежний числівник + іменник”.

Досліджуючи структуру складних слів, погоджуємось із думкою українських дослідників, що у дефініціях складних слів повинен бути зафіксований факт співвіднесеності складного слова зі словосполученням, бо це слугує основою, на якій виникає та функціонує складне слово. Складні лексеми утворюються не від будь-яких словосполучень, а лише від тих, де є тісний зв’язок між його членами.

В основі прикметників *білобородий, білобровий, біловидий, біловолосий, біловусий, білоголовий, білозубий, вирлоокий, вислогубий, вузькочолий, довгообразий, довговухий, довгоногий, гнилозубий, голубоокий, вузькоокий, вузькочолий, гнилозубий, голоногий, голопузий, голоребрий, голоший, гостробородий, гострозубий, гостролиций, гостроносий, гостроокий, гостроязиковий, довгоносий, довгорукий, довгоший, кривобокий, кривоносий, кривоп’ятий, круглоголовий, міцноногий, міцноплечий, низьколобий, пласконосий, повнолиций, повнощокый, пустоголовий, рідковолосий, рудоволосий, рудовусий, рум’янолиций, рум’янощокый, світловолосий, світлочолий, срібноголовий, твердоголовий, темнолиций, товстолиций, товстопалий, товстотілий, товстоший, товстошкірий, тонкорукый, тупоголовий, червононосий, чорноногий, швидконогий, широкочолий* та ін. (234 деривати) лежить ад’єктивно-субстантивна синтагма з головним іменником та залежним прикметником (“білі зуби”, “вирлаті очі”, “вузьке чоло”, “довгий образ” та ін.).

Більшість комполитів цього типу вказують на зовнішні ознаки предметів, зокрема частин тіла, та ознаки характеристики людини. Ними можуть бути кольори (*голубоокий, чорношкірий* та ін.), форма (*гостроносий, круглоголовий* та ін.), розмір (*довгоногий, довгорукий* та ін.), зовнішній вигляд (*голопузий, босоногий* та ін.), стан (*гнилозубий* та ін.), зовнішній стан (*веселоокий, веселочубий* та ін.). Іноді такі ознаки характеризують ще сприйняття властивостей предметів людиною, визначають їх як приємні/неприємні.

Характерною ознакою складних ад’єктивів, зокрема комполитів, які мотивовані словосполученням “залежний прикметник + іменник”, є наявність у їх семантиці оцінного компонента, відтінку емотивності.

Дуже часто вони розвивають переносні значення, метафоричні. Наприклад, складним прикметником *гостроязкий* описують людину, яка любить дошкуляти словами, говорити дотепно (пор.: *Гостроязкі аспіранти потай підсміювалися над Холодом* (П. Загребельний); пор. також фразеологізм *гострий на язик* “який влучно, дотепно говорить”).

Влучно використовується для характеристики людини і прикметник *гострозубий* у переносному значенні: *Гострозубий Мар'ян відлякував отців від порога своїми цинічними дотепами* (С. Тудор).

При описі характеру людини широко вживаються і деривати *крутоязыкий* (нестриманий, гострий у висловах) та *міднолобий* (безглуздо впертий, тупий). Характер людини визначає і композит *злаязкий* (схильний до злих, негативних суджень), який співвідноситься із словосполученням *злі язики* (так називають людей, які займаються плітками; наклепники).

Переносного значення набувають ад'єктиви *голопузий* (у 2 знач.) (зневажл. *Був у батька Хмеля полковник Морозенко. Вельми славний був лицар. І всюди він перший: і під Жовтими Водами, і під Корсунем, і Пилявцями та ще й Кам'янцем-Подільським громив з чернею кляту шляхту голопузу* (Легенди та перекази)) та *тонкошкірий* (у 2 знач.) (*Ми стаємо “тонкошкірими”, звертання до нас на зразок: “Ану ти, в капелюсі!” або “Гей, жінко з авоською!” може засмутити нас більше, ніж відсутність ковбаси*).

Багато з аналізованих дериватів спрямовані на загальний опис розумових здібностей людини, тому переважна частина таких лексем належить до емоційно забарвлених, розмовних. Здебільшого в аналізованій підгрупі (загальний опис розумових здібностей людини) трапляються прикметники з основами *-головий, -лобий, -чолоий*. Ряд слів з елементом *-головий* цікавий тим, що показує, як лексична сполучуваність слів створює свої, особливі передумови виникнення переносних значень, нових співвідношень прямих і переносних значень¹³. Наприклад, такі метафоризовані значення прикметників як *твердоголовий* та *тупоголовий* розвиваються із словосполучень *тверда голова* та *тупа голова*. Співвідносні із цими словосполученнями прикметники описують людей розумово відсталих, нерозумних.

Із тим самим значенням, що й композити *твердоголовий* та *тупоголовий*, виступають і прикметники *твердолобий* та *туполобий*. Н.Ф. Клименко зазначає, що характеристика розумових здібностей людини у таких композитах здійснюється на метафоричній основі, коли

¹³ Грециук В.В., Грециук В.В. Епітетна характеристика назв частин тіла та одягу персонажів у новелах Василя Стефаника. *Збірник наукових праць на пошану професора Теодозія Михайловича Возного*. Львів: Растр-7, 2022. С. 407–418.

розмір предмета (лоба) сприймається як свідчення інтелекту та розуму людини: *вузьколобий* (зневажл. *Ні, я вам скажу, що не всі такі вузьколобі, як ваш кучер* (М. Кропивницький)). До таких ад'єктивів наближаються і прикметники з другим елементом *-чолоий*, з аналізом яких, як зауважує Н.Ф. Клименко, з'ясовується ще одне джерело виникнення метафоричних значень – внаслідок поєднання в одне словосполучення слів, які сприймаються як стилістично несумісні. Так, лексема *чоло* належить до високого літературного стилю. Вона часто вживається в поезії, багатьох фразеологізмах (*бити чолом, віддавати чолом*). В сучасній українській мові цей іменник витісняється лексемою *лоб*, яка належить до більш низького стилю. Аналізуючи композитні утворення *вузькочолоий* та *низькочолоий*, спостерігаємо поєднання знижених слів *вузький, низький* із субстантивом *чоло*, який належить до високого стилю. Це й спричиняє появу переносних значень. Лексемами *вузькочолоий* та *низькочолоий* стали характеризувати нерозумних людей. Пор.: *Царський [син] серцем був, як звір, А з лиця, мов бузувір, Незугарний, низькочолоий І на розум вельми кволий* (Л. Первомайський).

Значне місце в розмовному мовленні посідають непрямі номінації осіб. Для того, щоб виділити серед багатьох осіб потрібну людину, звернути її увагу, в мовленні дуже часто використовують вище аналізовані, але субстантивовані, складні лексеми у ролі звертань. Наприклад, *дай, чорноброва, два квитки; посміхнись, довгоногий* та ін. Сюди належать номінації, що характеризують адресата звертання за зовнішніми ознаками: колір і форма волосся, брів, очей, зубів, розмір і форма губ, наявність бороди, вусів, розмір та форма носа, колір і розмір щік, форма і розмір обличчя, вух, зріст, конфігурація тіла, врода тощо. Вибір відмітної ознаки, що кладеться в основу апелятива, майже цілком зумовлений екстралінгвістичними факторами: об'єктивною дійсністю та формами її відображення людиною¹⁴.

Ще один тип синтаксичних конструкцій, з якими співвідносяться композитні прикметники, передбачає дієслово в теперішньому часі та залежний від нього іменник. Більшість з цих прикметників виникли на основі словосполучень, до яких входять дієслова із семантичним множителем “змінювати зовнішній вигляд предмета”, “надавати предмету певної форми”, “діяти за допомогою предмета”, що властиві словосполученню “залежний іменник + дієслово”: *рукописний* (написаний рукою), *рукотворний* (який зроблений руками). Таких композитів, у структурі яких використана

¹⁴ Грещук В. В., Грещук В. В. Епітетна характеристика персонажів у новелах Василя Стефаника. *Василь Стефаник: інтерпретації*. Івано-Франківськ – Варшава: Місто НВ, 2023. С. 590–604.

назва частини тіла, засвідчено 18: *головоломний, зубооброблювальний, зубообробний, зуборізальний, зуборізний, зубошліфувальний, карколомний, колінопреклонений, окомірний, плотолюбний, рукоблудний, рукодайний, рукопаший, рукописний, рукотворний, судинозвужувальний, судинорозширювальний, судиноруховий*.

Ад'єктиви *колінопреклонений, рукодайний та рукотворний* вийшли з активного вжитку сучасної української мови, а дериват *колінопреклонений* (у 2 знач.) набуває ще й переносного значення: який підкорився, визнав над собою чию-небудь владу. Переносного значення набувають похідні *головоломний* (який вимагає кмітливості, великого напруження) та *карколомний* (у 2 знач.) (*Ось я одверто й просто кажу: геть усякі шукання, геть усякі карколомні проблеми, геть загадки, таємності* (В. Винниченко)).

Словосполученням “числівник + іменник” мотивуються 16 прикметників, зокрема, *дволикий, дволиций, двоногий, одновухий, одноголовий, одноногий, одноокий, однорукий, п'ятиголовий, п'ятипалий, стоокий, сторукий, стоякикий, тисячоголовий, тисячоокий та чотириокий*. Метафоричні, переносні значення розвивають деривати *сторукий* та *стоокий*: *сторукий* – який може багато зробити, встигнути і т. ін. (*Понад усе люблю сіяти, садовити, плекати, щоб росло. Тоді я сторукий* (О. Довженко)); *стоокий* – пильний, всевидючий (*Він пильний, сміливий, стоокий, Ніщо від нього не втече, Минулі і майбутні роки Він підіймає на плече* (Рильський)). Для зовнішньої характеристики людини використовують ад'єктив *чотириокий*, яким в жартівливому мовленні називають людину, яка носить окуляри (*Ходім! Зап'ємо мою перемогу! – Снігур спинається, випускає з обіймів свого дужого друга... Яку перемогу? Та чорт його збагне, цього чотириокогого шибайголову* (Ю. Бедзик)).

Прикметники *горбоносий, дубоголовий, зубопротезний, зубофрезерний, козлоногий, собакоголовий, тазостегновий* утворені за моделлю “іменник + іменник” (“зуб + фреза”, “зуб + протез” та ін.).

Композитні утворення – ад'єктиви, які співвідносні із словосполученням “іменник + іменник”, також позначають ознаки предметів за подібністю до інших предметів, але в своїй семантиці вони мають ще обов'язковий елемент порівняння: *горбоносий* (з горбинкою на носі); *дубоголовий* (з головою, як дуб); *козлоногий* (з ногами, як у козла); *собакоголовий* (з головою, як у собаки).

Серед великої кількості композитних утворень виділяється 2 прикметники, які виникли на основі сурядних словосполучень. Ці лексеми співвідносяться із словосполученнями, де обидва прості прикметники виступають як однорідні (*губно – губний, губно – зубний*).

Ці ад'єктиви мають термінологічне значення і виступають як складова частина термінів – словосполучень, які виражають єдине поняття. Вказані аналізовані композитні прикметники належать до наукового стилю, мають тільки спеціальні значення – є лінгвістичними термінами.

Як показав аналіз композитних утворень, є низка дериватів, які пов'язані спільним компонентом – синонімічним чи антонімічним. Наприклад, характеристика кольору того самого об'єкта властива словам *білошкірий* – *чорношкірий*; характеристика форми (кількісні показники): *густоволосий* – *рідковолосий*; характеристика розміру: *вузькочолий* – *широкочолий*. Крім того, багатьом прикметникам – композитам притаманна одна й та сама ознака, яка поширюється на різні об'єкти (назви частин тіла людини): *гостробородий*, *гостровухий*, *гостроносий*, *довговолосий*, *довговухий*, *довгошійий*, *сивоволосий*, *сивогривий*, *сивокосий* та ін. Найбільше зафіксовано ад'єктивів із основами *біло-* (17), *товсто-* (12) та *сиво-* (11). Менша кількість із основами *гостро-*, *довго-*, *киво-*, *плоско-*, *тонко-*, *червоно-*, *широко-*, *чорно-* (по 6 – 8 композитів). По 5 дериватів утворено із основами *голо-*, *світло-*, *сухо-*, *темно-*, *ясно-*. Спільні основи у решті композитів є нечисленними або й поодинокими.

У межах композитних прикметників спостерігається групування лексем, які описують різноманітні властивості та особливості одних і тих же об'єктів. Такі прикметники не є ні антонімами, ні лексичними синонімами. Проте між собою вони є семантично спорідненими, і ця спорідненість полягає у близькості морфемної та словотворчої структури слів (у них спільною є друга основа: *гостробородий*, *сивобородий* та ін.).

Серед композитів, похідних від назв частин тіла, у синонімічні зв'язки вступають складні прикметники із основами *повно-* та *товсто-* (*товстогубий*, *повногубий*), *пишно-*, *повно-* та *товсто-* (*пишнотілий* – *повнотілий* – *товстотілий*), *ясно-*, *світло-* (*світлолиций* – *яснолиций*) та ін.

В антонімічні пари вступають прикметники із першими основами *біло-* і *чорно-*, *високо-* і *низько-* (*високоногий* – *низьконогий*), *верхньо-* і *нижньо-*, *вузько-* і *широко-* (*вузьколиций* – *широколиций*), *горбо-* – *пло(а)ско-*, *гостро-* і *тупо-*, *густо-* і *рідко-* (*густобровий* – *рідкобровий*), *довго-* і *коротко-*, *задньо-* і *передньо-*, *темно-* і *світло-*, *темно-* і *ясно-*. Основи *пишно-* та *рідко-* також охоплені антонімічними відношеннями. Такі відношення характерні й для пари слів *пишнобородий* – *рідкобородий*.

Українські дослідники у композитних прикметниках виділяють антонімічні групи, які об'єднують у класи за спільною семантичною ознакою. Серед композитів, де першою частиною є прикметник, а другою – іменник аналізованої лексико-тематичної групи, виділяються такі класи.

I-ий клас формує ознака “вимір предмета” (з погляду ваги, глибини, ширини тощо). Сюди належать групи слів, які об’єднані семантичним множителем “вузький – широкий”: *вузьколобий – широколобий, вузьколиций – широколиций*;

II-ий клас утворює ознака “місцерозміщення предмета”. Сюди належать композитні прикметники, які зіставляються за ознаками “верхній – нижній”: *верхньогубний – нижньогубний*;

III-ий клас. Сюди належать групи слів, які об’єднуються ознакою “якість істот або предметів”. Аналізовані композитні утворення зіставляються за ознаками “гострий – тупий”: *гостровухий – туповухий, гостроносий – тупоносий*.

На нашу думку, варто виділити в окремий клас аналізовані композити за ознакою “колір предмета”. До цього класу відносимо ад’єктиви за ознаками “білий – чорний”, “світлий – темний”: *білобровий – чорнобровий, біловолосий – чорноволосий, світловолосий – темноволосий* та ін.

Отже, ад’єктивний блок СП іменників на позначення частин тіла нараховує 275 композитних прикметники. Вони утворені на основі чотирьох типів словосполучень. Найбільшою кількістю репрезентовані деривати, в основі яких лежить ад’єктивно-субстантивна синтагма (234 деривати). Меншу кількість становлять похідні, які утворені за моделями “дієслово + іменник” (18 дериватів); “числівник + іменник” (16 дериватів) та “іменник + іменник” (7 дериватів).

Чимало дериватів реалізують семантичну позицію “інтенсивно виражена зовнішня ознака за наявністю того, що названо твірним”. Назви частин тіла продукують 56 похідних, які мотивовані 54 твірними. Максимальна глибина семантичної позиції “інтенсивно виражена зовнішня ознака за наявністю того, що названо твірним” сягає 3 дериватів (*тельбатий, тельбухатий, тельбухуватий*). 53 твірних субстантиви продукують по одному похідному: *балухатий, банькатий, башиковитий, бедратий, бокастий (боканий), бородатий, броватий (бровастий), віїстий, вилицюватий, вирлатий, вусатий, вухатий (вухатий, ухатий), воластий, в’язистий, гамаликуватий, голінастий, головатий (головастий), горбатий, горлатий, гривастий (гриватий), грудастий (грудистий), губатий, зубатий (зубастий), клубатий, кудлатий (кудластий), литкастий (литканий), лобатий (лобастий), мизатий (мидзатий), мордатий, носатий, окатий (окастий), окостуватий, пазуристий, патлатий, пейсатий, пелехатий, персистий, пикатий, плечистий (плечастий), пузатий, ротатий, рукатий, стегнастий, трембухатий, цибатий, череватий, чоластий (чоланий), чубатий, чупринистий, щелепастий, язикастий. (Сюди зараховуємо деривати *вусатий, бородатий, горбатий,**

які від решти ад'єктивів відрізняються тим, що в їх семантиці відсутній відтінок інтенсивності ознаки).

Вищеаналізовані слова-характеристики людини неоднорідні за своїм складом. Так, дериватом *баишовитий* називають розумного, кмітливого та тямущого (*“Хорошу статтю написав Сотник... Він, видно, баишовитий”* (Руденко)); *головатий* (у 3 знач.) – той, який має здоровий глузд, розумний (*По-батьківському радів [арсенальський наставник Михайло Федорович Медведев] сприйнятливості й кмітливості. – Головаті хлопці приходять. Не те, що ми колись, – промовляв частенько з тамованою заздрістю в голосі. – Велике все-таки діло освіта...* (Наука і культура)); *зубатий* – гострий на язик, готовий завжди дати відсіч (*– Привіт зубатим сатирикам!.. – привітав я гостя. – Як здоров'я? – Привіт губатим гумористам! Спасибі, погано* (А.Крижанівський)). Прикметником *ротатий* (у 2 знач.) називають того, хто занадто крикливий та галасливий (*– Підсмажимо бабу! – Кричить внучка ротата... Чом так всіх вабить вогонь Герострата* (І. Драч)). Ад'єктивом *черевата* (у 3 знач.) називають вагітну жінку, а прикметником *язикатий* того, хто любить багато говорити, сперечатися, сваритися; того, хто влучно та дотепно висловлюється (*Де немита і немазана хата, там живе жінка язиката* (газ. “Сільські вісті”)).

У творенні похідних із зазначеною семантикою беруть участь твірні різних груп. Так, найбільше утворено похідних від твірних – назв голови та її частин. Меншу кількість дериватів засвідчено від назв частин тулуба та від іменників – назв верхніх та нижніх кінцівок. Назви внутрішніх органів є словотворчо інертними.

Зафіксована невелика кількість похідних із СЗ “подібність за предметною ознакою”. Від 8 твірних утворено 11 похідних. Від іменників *кишка*, *ніздря* та *палець* утворено по два деривати: *кишкоподібний*, *кишкуватий*; *ніздрюватий*, *ніздрястий*; *пальцеподібний*, *пальчастий*. Іменники *волос*, *нирка*, *серце*, *сосок* та *суглоб* продукують по одному деривату: *волосоподібний*, *ниркоподібний*, *серцеподібний*, *соскоподібний*, *суглобистий*. Аналізовані похідні, які утворені від назв частин тіла, позначають ознаку на основі подібності форми предмета із частиною тіла.

7 десубстантивів із СЗ “відсутність предметної ознаки” виникли на базі іменників *вухо*, *голова*, *зуб*, *кістка*, *ніс*, *око*, *язик*: *безвухий* (*безухий*), *безголовий*, *беззубий*, *безкостий*, *безносий*, *безокий* та *без'язикий*. Похідне *безголовий* позначає не лише ознаку відсутності голови, але й ознаку нерозумної людини (*– Не гріх, коли “рука”, І владна, і легка, Підштовхує угору свояка. Тут інше, мабуть, Варто осягти: Що та “рука”, Як безголовий ти?* (А. Крижанівський)), а ад'єктивом *без'язикий* називають того, хто мало говорить або взагалі мовчить (... *розпорошеність*

української інтелігенції, занедбання нею свого обов'язку перед *без'язиковою* і *безосвітньою* народною масою, відречення від славного минулого, від таких *скарбів рідної народності* – здавались мені *всесвітньою ганьбою* і *безчестям*, яке крило й мене, й усі живучі покоління (М. Грушевський)). Похідні аналізованої семантики найчастіше вживаються в тих випадках, коли йде мова про певні відхилення будови організму людини чи частин тіла від норми, або про ознаку, яка суттєво вирізняє один предмет з-поміж інших.

Отже, ад'єктивний блок нараховує 456 дериватів, які реалізують свої значення у чотирьох семантичних позиціях. Найбільша кількість дериватів утворена із загальним СЗ “відносність” (274 композитні утворення та 109 простих похідних), яке членується на чотири конкретизувальні лексико-словотвірні значення. Виявлено, що у всіх семантичних позиціях найбільш словотворчо активними є іменники, які позначають назви голови та її частин. Менш продуктивними є субстантиви, які позначають назви частин тулуба та назви верхніх та нижніх кінцівок. Назви внутрішніх органів продукують невелику кількість дериватів із СЗ “подібність за предметною ознакою”.

Дієслова, які утворені від назв частин тіла людини, становлять невеликий пласт лексики. Зафіксовано 39 дієслів, мотивованих назвами аналізованої лексико-тематичної групи.

У межах дієслів, що походять від іменників на позначення частин тіла, засвідчені деривати, які реалізують такі семантичні позиції:

- 1) діяти за допомогою того, що названо твірним;
- 2) набувати предметної ознаки;
- 3) наділяти предметною ознакою;
- 4) втрачати те, що названо твірним;
- 5) позбавити того, на що вказує твірне.

Більша частина дієслів, мотивованих назвами частин тіла людини, вказує на дію, яку виконують тими частинами тіла, що названо твірними. Таке загальне СЗ поділяємо на часткові СЗ: 1) виконувати дію за допомогою призначеного для неї предмета, названого твірним іменником; 2) виконувати дію за допомогою не призначеного для неї предмета, названого твірним іменником.

Від 10 соматизмів походять такі деривати із вказаною семантикою: *волосатися*, *горлати*, *горланити*, *горлопанити*, *колінкувати*, *колінчити*, *кулачити*, *пащекувати*, *ручкатися*, *хавкати*, *цибати*, *чубити*, *язичити*. Від останнього похідного утворюється ще декілька дериватів, які відрізняються між собою лише певними відтінками у значенні: *язичити* (розпускати плітки), *поязичити* (наговорити чогось поганого про

кого-небудь), *поязичитися* (сказати неправду), *проязичити* (розголосити), *проязичитися* (проговоритися). Деривати *зубоскалити*, *скалозубити* та *рукоблудничати* утворені за моделлю “залежний іменник + дієслово” та мотивовані сполученнями слів відповідно “зуби + скалити (скалити + зуби)” та “руки + блудити”.

Є низка дериватів, семантика яких описує дію, за допомогою якої предмет чи особа набуває певної частини тіла. Для таких дериватів характерна семантична позиція “набувати предметної ознаки”, наприклад: *горбатитися*, *горбитися*, *окостеніти*. Деякі із дієслів, зокрема *макітритися*, *мозолити*, *мозолитися* набувають переносно-метафоричного значення. Наприклад, дієслово *макітритися* (фам.) “паморочитися” співвідноситься із твірним *макітра* через значення “(перен., ірон.) про голову людини” (*День у день промови, якісь темно-прозорі, наче прірва – аж світ макітрився мені від них* (Леся Українка)), виявляючи семантичний відтінок “нездоровий стан”. Вербатив *мозолитися* (діал.) – важко трудитися співвідноситься із твірним *мозоля* через значення “перен. Тяжка праця” (– *Ви, мамо, zostалися з нещасним нашим п’яницею самі вдома, мозолячися й побиваючися* (О. Кобилянська)).

Від субстантивів *нерв* та *пелех* із СЗ “наділяти предметною ознакою” утворені деривати *нервувати* та *пелехатити*.

Специфічними семантичними позиціями вербального блоку СП українських назв частин тіла є “втрачати те, що названо твірним” та “позбавити того, що названо твірним”. Із цими СЗ зафіксовано по одному деривату: відповідно *обезножити*, *обезножити*.

Серед вербативів, які походять від назв частин тіла людини, зафіксовано багато стилістично-маркованих, які в переважній більшості є тими лексемами, які вживаються в розмовно-побутовому мовленні (23 лексеми, з них 8 мають синонімічні пари). Крім слів розмовно-побутових, серед аналізованих дериватів трапляються діалектні найменування (*волосатися*, *колінчитися*, *кулакувати*, *кулачити*, *мозолитися*, *чубитися*), застарілі найменування (*проязичити*, *проязичитися*, *язичити*)¹⁵, рідковживані (*зубоскалити*, *скалозубити*) та один дериват з відтінком фамільярності *макітритися*.

У порівнянні із структурою субстантивного, ад’єктивного та вербального блоків СЗ “адвербіалізація предмета” репрезентоване значно меншою кількістю дериватів.

¹⁵ Аналізовані вербативи, крім того, що належать до архаїчної лексики, належать і до розмовно-побутового мовлення.

Усі прислівники, утворені від назв частин тіла, можна поділити на 2 групи: одноосновні прислівники та композитні утворення.

Композиція основ у прислівниках має ряд характерних ознак, серед яких виділяються такі:

- 1) поєднання основ без сполучної голосної;
- 2) варіативність обох основ у дериваті;
- 3) сполучення з іншими способами словотворення (наприклад, афіксацією);
- 4) непродуктивність композитного творення прислівників.

Поєднання двох основ сполучними голосними трапляється у таких аналізованих прислівниках – композитах: *босоніж, власноручно, вправоруч, врукопаш (рукопаш, врукопашу), нашивдкоруч, голічерева, голіруч* (у 1 знач.), *горічерева, догорічерева, долічерева, обіруч, обніж, одноруч, саморуч, скулиніг*. Поєднання основ без сполучної голосної засвідчено у дериватах *стрімголов* (у 1 знач.), *сторчголов, суньголов*.

Аналізовані прислівникові композитні утворення виражають значення способу дії або значення місця. Більше засвідчено тих композитів, які виражають значення способу дії. Серед прислівників способу дії засвідчені антонімічні пари: *голічерева, горічерева – долічерева*. Дериват *пліч-о-пліч* (у 2 знач.) набуває переносного значення: єдиним фронтом, об'єднавши свої сили, згуртовано (*–Може, послухаємо тих ..., із ким нам пліч-о-пліч на ворога йти?! (Гончар)*).

“За словотворчими значеннями композитні прислівники здебільшого належать до слів з лексикалізованим чи фразеологізованим значенням, отже, в сучасній українській мові відносяться до напівмотивованих”, такими, наприклад, є *врукопаш* “діючи прикладом гвинтівки чи холодною зброєю”, *голіруч* “нічого не несучи з собою”, *стрімголов* “дуже швидко”. У частині композитів-прислівників словотвірна мотивація досить прозора. Наприклад, *одноруч* “однією рукою”, *босоніж* “з босими ногами”, *обіруч* “обома руками”, *обніж* “обома ногами” та ін.

Засвідчені окремі прислівники способу дії, які не є складними утвореннями: *натщесерце (нащесерце), опліч, позавуш (позауш), позаочі, попідруки, попідруч, попідручки, спідлоба (спідлоб'я)*. Більшість із аналізованих прислівників використовується у літературній мові, але такі адвербативи, як *натщесерце, позавуш (позауш), попідручки* є нормою для розмовно-побутового мовлення. Дериват *попідруч* є діалектною, а *спідлоб'я* – рідковживаною лексемами.

Майже усі аналізовані адвербативи є однозначними за своєю семантикою, хоча трапляються і багатозначні. Наприклад, *опліч*: 1. Поруч із ким-небудь, біля кого-небудь (близько один біля одного; поряд);

2. разом, спільно; попліч (вказує на просторову близькість кого-небудь до когось).

Деривати, які походять від назв частин тіла, утворені переважно за допомогою суфіксації. Семантична позиція “демінутивність” реалізується за допомогою 14 суфіксів: **-к-** (борідка, вушко, головка, кишечка, колінко, ніжка, ручка та ін.) – 41 дериват; **-ок-** (бочок, волосочок, зубок, лобок, носок, тельбушок та ін.) – 19 дериватів; **-ик-**, **-чик-** (зубик, корінчик, ліктик, мізинчик, мезинчик, плечико, ротик, суглобик та ін.) – 20 дериватів; **-ц-** (колінце, пузце, стеженце, тільце та ін.) – 10 дериватів; **-ен’ат-** (бровенята, груденята, губенята, зубенята, ноженята, оченята, рученята) – 7 дериватів; **-ец’-** (корінець, міхурець, пазурець, пупець, пухирець, тулубець) – 6 дериватів; **-ен’к-** (личенько, ніженька, оченьки, плеченько, серденько) – 5 дериватів; **-он’к-** (губонька, долонька, зубоньки, спинонька) – 4 деривати; **-ечк-** (горлечко, долонечка, пасмечко, сердечко, тілечко) – 5 дериватів; **-иц’-** (косиця, ручиця) – 2 деривати; **-очк-** (мордочка) – 1 дериват; **-ачк-** (тім’ячко) – 1 дериват; **-ен’-** (серденя) – 1 дериват.

За допомогою 5 суфіксів реалізується семантична позиція “аугментативність”: **-ищ-** (бородище, губище, зубище, кулачище, плечище, ручище та ін.) – всього 14 дериватів; **-ис’к-**, **-іс’к-** (очиська, плечисько, ручисько, чубисько, шийсько) – 5 дериватів; **-ак-** (мордяка, ротяка, носяка, шияка) – 4 деривати; **-ур-** (носюра) – 1 дериват.

Десубстантиви із СЗ “стилістична модифікація” утворені за допомогою суфіксів, зокрема, суфіксів **-ин-**, **-(н)ин-** (грудина, груднина, хребтина, черевина), **-ешк-** (головешка) та **-О-** (циця).

Нечисленні деривати із збірним значенням утворені за допомогою суфіксів **-ј-**, **-ін’-**, **-інн’-**: *волосся, волосінь, волосіння*).

У мутаційному словотворенні переважають суфіксація та конфіксація. Семантична позиція “предмет, який характеризується за відношенням до того, що названо твірним” утворюється з використанням таких формантів: **на-...-ик** (набедреник, нагрудник, наголінник, налокітник, настинник та ін.) – 8 дериватів; **під-...-ник** (підголівник, підлокітник, підп’ятник та ін.) – 7 дериватів; **на-...-ик** (навушник, наколінник, наручники, начеревник, нашийник) – 5 дериватів; **о-...-ик** (оплічник, ошийник) – 2 деривати; **під-...-ик** (підкісник, підчеревник); **по-...-ј-** (поличчя, поруччя) – 2 деривати; **на-...-н-** (наручні) – 1 дериват; **об-...-ј-** (обніжжя) – 1 дериват; **під-...-ј-** (підголів’я, (підголов’я)) – 1 дериват; **під-...-к-** (підніжка) – 1 дериват; **під-...-ј-** (підніжжя) – 1 дериват; **по-...-ат-** (поручата) – 1 дериват; **по-...-н-** (поручні) – 1 дериват; **при...-ик** (приголовчик) – 1 дериват; **-к-** (зубівка, носатка) – 2 деривати; **-ат-** (рукоять) – 1 дериват; **-атк-** (рукоятка) – 1 дериват; **-ел-** (зубела) – 1 дериват; **-ј-** (рукоділья) – 1 дериват; **на-...-ок**

(наголовок) – 1 дериват; **підо-...-к-** (підоплічка) – 1 дериват; **підо-...-j-** (підопліччя) – 1 дериват; **по-...-j-** (поручі) – 1 дериват; **на-...-j-** (наручі) – 1 дериват; **при-...-ач** (приголовач) – 1 дериват; **при-...-j-** (приголі(о)в'я) – 1 дериват; **під-...-ач** (підголовач) – 1 дериват; **на-...-j-** (наголів'я) – 1 дериват; **уз-...-j-** (узголі(о)в'я) – 1 дериват; **по-...-j-** (погруддя) – 1 дериват. Деривати із вказаною семантикою утворені також і за допомогою суфіксів **-иц'** (ногавиця, рукавиця) – 2 деривати; **-ник-** (тільник) – 1 дериват; **-ашк-** (тіленьшка) – 1 дериват; **-авк-** (ногавки) – 1 дериват; **-анк-** ((в)ушанка) – 1 дериват; **-ец'** (чорнобривець) – 1 дериват; **-ав-** (рукав) – 1 дериват; **-ак-** (носак) – 1 дериват; **-атк-** (носатка) – 1 дериват.

Три деривати утворені шляхом композиції і усічення фіналі другого компонента твірної основи: *рукопис*, *рукохід*, *тривух*. У похідному *чолобитна* композицію основ супроводжує суфікс **-н-**.

Суфіксальним способом утворені деривати *волосовина* (суфікс **-овин-**) та *лобанчик* (суфікс **-анчик-**).

Деривати із СЗ “особа, яка має великого розміру частину тіла, що названо твірним” утворюються за допомогою 7 суфіксів. Найбільше похідних утворено із суфіксами **-ан'** (*гривань*, *губань*, *мордань*, *пузань*, *цибань* та ін.) – всього 10 дериватів, 3 деривати утворено із суфіксом **-ач-** (*вирлач*, *головач*, *носач*), із суфіксом **-іj** зафіксовано 2 деривати (*губрій*, *чубрій*). Із рештою суфіксів утворено тільки по одному деривату: **-ан-** (*пузан*), **-ар-** (*чубар*), **-ин-** + **-ир-** (*чуприндир*), **-к-** (*головко*).

Семантична позиція “особа, яка має частину тіла, що названо твірним” репрезентована дериватами, утвореними за допомогою суфікса **-ан'** (*бородань*, *вусань*, *горбань*), **-ач-** (*бородач*, *вусач*, *горбач*), **-aj-** (*бородай*), **-ун-** (*горбун*).

Суфікси **-ник**, **-овик** беруть участь в утворенні дериватів семантичної позиції “особа, яка лікує те, що названо твірним”: *вушник*, *очник*, *сердечник*, *горловик*.

В утворенні інших назв осіб, крім зазначених засобів словотвору, використовується ще композиція основ, яку супроводжує суфіксація або без неї: *рукоблудник*, *серцеїд*, *окозамилувач*, *зірвиголова*, *скализуб*, *урвиголова* тощо.

Здебільшого префіксально-суфіксальним способом утворені похідні із СЗ “частина тіла, яка характеризується за відношенням до того, що названо твірним”, зокрема за допомогою конфіксів **за-...-ок** (*зашийок*, *зап'яток*), **під-...-ин-** (*підчеревина*), **пере-...-j-** (*перенісся*), **перед-...-j-** (*передсердя*), **по-...-ин-** (*поребрин*), **о-...-j-** (*огруддя*, *окістя*), **над-...-ок** (*надколінок*), **о-...-ин-** (*очеревина*), **о-...-ок** (*огривок*), **па-...-к-** (*пабородки*), **під-...-ник** (*підусники*), **під-...-j-** (*підребер'я*), **під-...-ок** (*підшийок*),

над-...-j- (*надпліччя*). Дериват *переднирка* утворений префіксальним способом, як і похідні із префіксоїдом **пів-**: *півліктя*, *піввуха*, *півмізинця* тощо. Окремі деривати цієї семантичної позиції утворені за допомогою суфіксів **-ник** (*кишечник*), **-іол-** (*бронхіоли*) або словоскладанням (*носоглотка*).

Назви тварин, рослин за відношенням до назв частин тіла утворені за допомогою словоскладання (*підковоніс*, *плосконіс*) та суфіксації, зокрема суфіксів **-ајк-**, **-арк-**, **-ник**, **-ик**, **-ок**: *чубайка*, *чубарка*, *міхурник*, *печіночник*, *ротики*, *пузанок*. Іменник *нашкірник* утворений за допомогою конфікса **на-...-ник**.

Деривати з локативною семантикою від назв частин тіла утворені за допомогою суфіксів **-ник** (*потиличник*), **-ас** (*мордас*), конфікси **уз-...-j-** (*узголів'я*), **при-...-й-** (*приголів'я*), **при-...-ач** (*приголовач*), **по-(поза)-...-ник** (*позавушник*, *полчник*). Похідний іменник *зуботичина* утворений складносуфіксальним способом.

В утворенні назв хвороб від назв частин тіла використовується префікс **е-** у поєднанні з суфіксом **-ац'j-** (*енервація*), суфікси **-ит**, **-іт** (*аортит*, *бронхіт*, *простатит*), інші суфікси – поодинокі, зокрема **-иц(я)** (*грудниця*), а назв ліків – суфікс **-ін** (*мозолін*).

Ад'єктивний блок репрезентований значно меншою кількістю афіксів. Так, деривати семантичної позиції “відносність” реалізують свої значення за допомогою 12 суфіксів: **-н(ий)** (*волосний*, *зап'ястний*, *долонний*, *колінний*, *маточний*, *ножний*, *стегенний* та ін.) – 62 деривати; **-ов(ий)** (*воловий*, *кишковий*, *куприковий*, *мошонковий*, *м'язовий* та ін.) – 52 деривати; **-ев(ий)** (*легеневий*, *лицевий*, *пальцевий*, *серцевий*, *скроневи*); **-ан(ий)** (*волосяний*, *горляний*, *кістяний*, *ніздряний*, *шкіряний*); **-л'ав(ий)** (*кістлявий*); **-ал'н(ий)**, **-іал'н(ий)** (*перикардіальний*, *періостальний*); **-ечн(ий)** (*сердечний*); **-ист(ий)** (*залозистий*); **-ичн(ий)** (*панкреатичний*); **-ічн(ий)** (*фалічний*); **-с'к(ий)** (*плотський*).

Складні прикметники, що утворені за моделлю “залежний іменник + дієслово”, реалізують свої значення за допомогою суфіксів **-ал'н(ий)** (*зубооброблювальний*, *зуборізальний*, *зубошліфувальний*, *судинозвужувальний*, *судинорозширювальний*) та **-енн(ий)** (*колінопреклонений*). Ад'єктив *черевнотифозний* утворений за моделлю “залежний прикметник + іменник”, реалізує СЗ за допомогою суфікса **-озн(ий)**.

10 суфіксів є продуктивними при реалізації СЗ “інтенсивно виражена зовнішня ознака за наявності того, що названо твірним”: **-ат(ий)** (*волосатий*, *вусатий*, *литкатий*, *рукатий*, *цибатий* та ін.) – 43 деривати; **-аст(ий)** (*голінастий*, *лобастий*, *кудластий*, *окастий*, *щелепастий* та ін.)

– 21 дериват; **-ист(ий)** (*в'язистий, грудистий, пазуристий, персистий, плечистий, чупринистий* та ін.) – 10 дериватів; **-уват(ий)** (*вилицюватий, гамаликуватий*) – 2 деривати; **-овит(ий)** (*башковитий*) – 1 дериват; **-іст(ий)** (*віїстий*) – 1 дериват; **-'ан(ий)** (*мозоляний*) – 1 дериват; **-ен(ий)** (*мозолений*) – 1 дериват; **-ев(ий)** (*мозолевий*) – 1 дериват; **-'ав(ий)** (*мозолявий*) – 1 дериват.

Деривати із СЗ “відсутність предметної ознаки” утворюються префіксально-суфіксальним способом за моделлю **без-...-Ø**:- *без(в)ухий, безголовий, безкостий, безпалий* та ін. – 11 дериватів.

Деривати семантичної позиції “подібність за предметною ознакою” утворені за допомогою чотирьох суфіксів. Найбільше утворень засвідчено із суфіксоідом **-подібний** (*волосоподібний, кишкоподібний, пальцеподібний, серцеподібний, соскоподібний*). Суфікси **-аст(ий)** та **-уват(ий)** є малопродуктивними в утворенні прикметників, які мотивовані назвами частин тіла. Із кожним суфіксом утворено по 2 деривати (відповідно *ніздрястий, пальчастий* та *кишкуватий, ніздрюватий*). Непродуктивним є і суфікс **-ист(ий)** (*суглобистий*).

Похідні вербального блоку утворені меншою кількістю суфіксів в порівнянні з субстантивним та ад'єктивним блоками. Так, більшість дериватів семантичної позиції “діяти за допомогою того, що названо твірним” утворені за допомогою суфікса **-и-**, а також суфікса **-и-** у поєднанні з постфіксом **-ся**: *колінчити, кулачити, ручкатися, чубити, язичити*.

За допомогою суфікса **-а-** утворено деривати *горлати, хавкати, цибати*. З похідні засвідчено і з суфіксом **-ува-** (*колінкувати, кулакувати, пащекувати*).

Семантична позиція “набувати предметної ознаки” реалізується за допомогою суфікса **-и-** у поєднанні з постфіксом **-ся**: *горбатитися, горбитися, макітритися, мозолити, мозолитися*.

СЗ “наділяти предметною ознакою” реалізується за допомогою суфікса **-ува-** (*нервувати*), **-ат-(-и-)** (*пелехатити*).

Семантична позиція “позбавити того, на що вказує твірне” реалізується за допомогою префікса **обез-** та суфікса **-и-** (*обезножити*). Так само, але з суфіксом **-і-**, утворений дериват *обезножити* із СЗ “втратити те, що названо твірним”.

Основоскладання, що супроводжується префіксацією, характерне для дериватів адвербіального блоку із СЗ “адвербіалізація предмета”: *вправоруч, врукопаш, нашивидкуруч*.

На синтаксичному етапі адвербіальної деривації прийменниково-відмінкові форми змінюють свою синтаксичну позицію, модифікуючи або повністю нейтралізуючи значення відмінкової форми. Повна нівеляція

морфологічних показників іменника – форм відмінка, роду, числа, зрощення прийменників з субстантивами, ізоляція (відрив) адвербіалізованих прийменниково-іменникових сполук від словозмінної парадигми іменника здійснюються на морфологічному та семантичному ступенях деривації.

Саме цим пояснюється склад відіменникових прислівників, зокрема, прислівників способу дії. Аналізовані прислівники утворились на базі злиття прийменника та субстантива, іноді з певним означенням – назви частини тіла: *вобидвіруч, натицесерце (нацесерце), опліч, позавуш (позауш), позаочі, понідруки, понідруч, понідручки, спідлоба (спідлоб'я), спередсердя*.

Повторення тотожних основ та “внутрішня префіксація” засвідчена у двох адвербативах (*віч-на-віч, пліч-о-пліч*).

Лексико-семантичні групи назв знарядь праці й частин тіла, характеризуючись спільністю загальнокатегоріального значення предметності, протиставляються одна одній низкою лексико-граматичних особливостей, які позначаються на їхньому дериваційному потенціалі, визначають корпус словотвірних значень, з якими можуть утворюватися похідні від окресленого кола твірних. Такі групи твірних є підґрунтям різноаспектного дослідження словотворчої спроможності іменників як класу твірних слів.

Основоцентричні дослідження дериваційного потенціалу іменників передбачають виокремлення досліджуваних твірних із субстантивного простору, інвентаризацію їх, встановлення кількісного складу й внутрішньо групове структурування та характеристики семантико-граматичних особливостей, важливих з погляду їх впливу на словотворення.

Комплексною одиницею визначення й опису словотворчої спроможності класів твірних слів є словотвірна парадигма. Спектр семантичних позицій типової словотвірної парадигми назв знарядь праці, частин тіла та їх реалізація конкретними твірними, протяжність і глибина позицій об'єктивують дериваційну поведінку й словотворчу продуктивність досліджуваних твірних.

2. Мовні й позамовні чинники творення похідних лексем

Основоцентричне дослідження словотвору передбачає встановлення чинників, що регулюють словотворчу поведінку різноманітних класів твірних лексем. Виявлення таких факторів важливе в сучасній дериватології, оскільки дає змогу встановити певні закономірності процесів словотворення, зокрема у деривації від назв знарядь праці, частин тіла та металів, спрогнозувати утворення нових дериватів, з'ясувати причини нереалізації словотворчої спроможності твірних в окремих семантичних позиціях тощо.

Проблему чинників, які регулюють словотворчу поведінку твірних, вивчало чимало дослідників, хоча на сучасному етапі вона залишається недостатньо вивченою. В українському мовознавстві цього питання торкались В. Грещук¹⁶, І. Джочка¹⁷, Р. Бачкур¹⁸. В українському відприкметниковому словотворі особлива роль відведена семантиці твірних ад'єктивів, їх структурним характеристикам та валентності у всіх проявах: “Системними факторами, які детермінують словотворчу поведінку твірного, вважаємо семантику і тісно пов’язану з нею сполучуваність твірного слова”¹⁹. Одним із чинників, що впливають на дериваційну поведінку того чи іншого слова, є ступінь словотворення. Виявлено, що чим далі розташований дериват від вершинного члена гнізда, тим нижчою є його словотвірна потужність. Чим простіша структура словотворчої моделі, тобто чим менший ступінь словотворчих перетворень основи в моделі, тим більшою кількістю слів вона інтерпретується в мові. Збільшення складності моделі, зростання ступенів перетворення основи супроводжуються зменшенням кількості слів, у яких втілюється ця словотворча модель²⁰.

Досліджуючи дериваційну поведінку іменників, визначаємо такий набір чинників їх словотворчої спроможності: кількісні параметри та якісний склад конкретних словотвірних парадигм різних лексико-семантичних груп іменників залежать від лексичної та граматичної семантики вершинного слова, його фonomорфемної структури, активності та сфери функціонування в мові й мовленні, походження тощо. Семантико-синтаксичні зв’язки також зумовлюють словотвірну поведінку твірного іменника.

Схожий набір чинників відіменникової деривації (назви споріднення та свояцтва, назви рідин та абстрактних іменників) визначає й О. Микитин²¹, зазначаючи, що “реалізація дериваційного потенціалу конкретними іменниками залежить від їх семантичних і прагматичних чинників та сполучувальних можливостей. Важливим при інтерпретації словотворчої спроможності є належність твірного іменника до відповідної підгрупи

¹⁶ Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір. Івано-Франківськ: Плай. 2005. 206 с.

¹⁷ Джочка І.Ф. Словотвірний потенціал дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об’єкта : дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ. 2003. 194 с.

¹⁸ Бачкур Р.О. Структура словотвірних парадигм українських назв тварин і рослин : дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ. 2004. 248 с.

¹⁹ Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір. Івано-Франківськ: Плай. 2005. С. 9.

²⁰ Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір. Івано-Франківськ: Плай. 2005. С. 19.

²¹ Микитин О. Д. Структурно-семантична типологія словотвірних парадигм іменників у сучасній українській мові: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01./ Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ. 1998. 180 с.

у складі лексико-семантичної чи структурно-семантичної групи. ... Словотворча спроможність твірних іменників безпосередньо пов'язана з їх сполучувальними можливостями, що залежать від семантики твірних. Встановлюючи чинники, які визначають реалізацію відповідного типового словотвірного значення конкретними іменниками, враховуємо також структурні особливості твірних та прагматичні характеристики, що корелюють з частотністю. Нерідко відсутність тих чи інших дериватів зумовлена тим, що відповідне значення адекватно передається несловотвірними засобами”.

Досліджуючи словотвірний потенціал запозичень в сучасній українській мові, Л.Кислюк доходить висновку також щодо «залежності словотвірного потенціалу від давності запозичення... Великий масив запозичень в українській мові має нульову словотвірну реалізацію. Часто це зумовлено відносно недавнім часом запозичення, або відсутністю соціального замовлення на те чи інше слово»²².

Аналізуючи словотворчу спроможність дієслів конкретної фізичної дії з семантикою творення об'єкта, І. Джочка зазначає, що “важливим системним фактором, який детермінує словотворчий потенціал дієслів, є їх валентні характеристики. Від твірних дериватів можливе утворення тільки тих похідних, значення яких передбачене валентною структурою мотивувального слова”²³, а спостереження над словотворчими можливостями деструктивних дієслів також дають можливість стверджувати: “домінантними чинниками, що детермінують дериваційні трансформації вихідних одиниць, є їх семантика і тісно пов'язана з нею валентність”²⁴. “... валентним властивостям бази належить вагоме місце у процесах породження похідного ...”²⁵.

Характер словотвірного потенціалу іменника залежить значною мірою від його семантичної структури: предметно-ідентифікувальні чи означувані імена, денотативний чи сигніфікативний характер семантики, вид відношення до референта (онтологічний, функціональний чи епістемічний). Більшість дослідників основним фактором, який корелює зі словотворчими можливостями різних класів твірних слів, зокрема іменників, вважають семантичний компонент: на реалізацію словотворчих можливостей

²² Кислюк Л.П. Словотворча спроможність речовинних іменників у сучасній українській мові : дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Київ. 2000. С. 12.

²³ Джочка І.Ф. Словотвірний потенціал дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта : дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ. 2003. С. 164.

²⁴ Джочка І.Ф. Словотвірний потенціал дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта : дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ. 2003. С. 55.

²⁵ Джочка І.Ф. Словотвірний потенціал дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта : дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ. 2003. С. 64.

іменників впливають різноманітні фактори, однак головну роль при цьому відіграє семантичне обмеження їх сполучуваності з афіксами. При аналізі словотвірних можливостей відіменникових субстантивів звертаємо увагу на семантичний чинник, оскільки здатність реалізувати значення в похідному залежить від семантичних характеристик твірного слова.

Визначаємо загальні особливості, які є спільними для словотвору різних лексико-граматичних груп слів. Спостерігаються такі загальні закономірності в будові словотвірних парадигм різних частин мови: 1) у слів частовживаних словотвірні парадигми багатші, ніж у слів рідковживаних; 2) у слів нейтральних словотвірні парадигми ширші, ніж у слів стилістично забарвлених; 3) у слів, що мають вільну сполучуваність, словотвірні парадигми ширші, ніж у слів, що мають обмежену сполучуваність; 4) у слів, які стосуються цілеспрямованої діяльності людини, сфер, важливих для життя людини, словотвірні парадигми ширші, ніж у слів, що називають явища іншого гатунку”.

Аналізуючи словотворчу здатність назв осіб, зазначаємо, що найбільш вагомий фактор – мотивованість / немотивованість назв осіб. Валентність немотивованих одиниць в 2,2 рази вища від валентності мотивованих.

Крім цих чинників, виявляються й інші, які зумовлюють високу або низьку словотвірну валентність назв осіб, а саме: мотивованість / немотивованість вихідних назв осіб, їх словотворча структура і ступінь словоутворення (для похідних), кількість лексичних значень, входження до складу антонімічних пар, функціонально-стилістичні властивості, походження (питомо російські – іншомовні назви осіб), фонетична довжина (кількість складів), характер фіналі основи, “домінантність” (здатність назви особи виступати домінантою синонімічного ряду), належність до спільного роду.

Досліджуючи речовинні іменники, зазначаємо, що на словотворчі потенції речовинних іменників впливають морфологічні, словотвірні, морфонологічні, семантичні характеристики мотивувальних основ, їх належність до лексики обмеженого вживання, новизна значної частини досліджуваної, особливо термінологічної, лексики, факторами, які негативно відбиваються на словотворчих можливостях твірних основ, виступають їх дериваційна і семантична мотивованість.

Схожий набір чинників, які впливають на словотворчу спроможність твірних, виділяють інші науковці. Вони наголошують на семантичних і формальних, структурних та словотвірних обмеженнях, а також стилістичних та лексичних. Ці чинники впливають на сполучуваність основ з афіксами. Найбільш вагомим дослідниця вважає семантичний фактор, який вбачає у несумісності значень морфем.

Серед формальних обмежень виділяють такі особливості звукового та силабічного складу похідних: а) характер кінцевого звука основи, в тому числі наявність певних сполучень приголосних в кінці основи; б) можливість чергувань; в) кількість складів; місце наголосу в твірному та можливому похідному.

Чіткою є типологія чинників словотворчої спроможності, встановлена науковцем Р. Бачкуром, який виділяє 2 групи чинників. До першої належать різноманітні ознаки твірних слів як одиниць лексичної та граматичної систем мови: багатозначність / однозначність, конотативність / нейтральність, символічність / несимволічність, домінантність / не домінантність, синонімічність / несинонімічність, похідність / непохідність, велика фонетична довжина / мала фонетична довжина, структурно-морфологічна складність / структурно-морфологічна простота, іншомовність походження / неіншомовність (питомо українські лексеми), наявність повної словозмінної парадигми / дефектність словозмінної парадигми, стилістична й функціональна нейтральність / стилістично-функціональна маркованість (діалектне, просторічне, розмовне, застаріле та под.)²⁶.

Другу групу формують позамовні характеристики денотатів, які репрезентовані аналізованими твірними. Такі характеристики (релігійно-містичне використання рослини чи тварини (у культах, обрядах, замовляннях тощо) / релігійно-містична немаркованість найменування тварини чи рослини; частотність / нечастотність, яка відображає важливість денотата в практичній діяльності людини; поширення тварини чи рослини на Україні / екзотичність, декоративність рослини чи тварини; вимерлий вид рослини чи тварини / наявний нині вид рослини чи тварини; свійська (культурна) тварина чи рослина / дика (дикоросла) тварина чи рослина; таксономічний клас рослини чи тварини²⁷) опосередковано також впливають на словотворчу спроможність твірних іменників.

Отже, вище наведена сукупність чинників, які регулюють словотворчу спроможність певних лексико-тематичних груп, є досить повною, однак не відображає усіх причин, які є характерними для досліджуваних тематичних груп: назв знарядь праці, назв частин тіла та назв металів. Тому є необхідним їх уточнення та доповнення.

Українські назви знарядь праці, частин тіла входять в лексичну систему української мови як певні лексико-семантичні групи слів. Беручи

²⁶ Бачкур Р.О. Структура словотвірних парадигм українських назв тварин і рослин : дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ. 2004. С. 150.

²⁷ Бачкур Р.О. Структура словотвірних парадигм українських назв тварин і рослин : дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ. 2004. С. 164.

до уваги семантичні характеристики досліджуваних твірних, їх структурні і функціональні параметри, визначимо домінантні чинники, які впливають на словотворчу спроможність досліджуваних груп твірних.

Такими для твірних є: лексична семантика; символічність значень; стилістична маркованість; синонімічність; структурна складність, похідність / непохідність; системне заміщення (йдеться про надлишковість деривата за умови, що від іншого твірного утворений дериват із іншим формантом, але тим самим значенням або його місце в лексичній системі мови заступає спільнофункціональна мовна одиниця несловотвірної структури).

Лексична семантика. Можливий набір та кількість потенційних дериватів перш за все залежить від належності твірного субстантива до певної лексико-семантичної групи і характеру лексичної семантики назв знарядь праці, соматизмів.

Серед назв знарядь праці найбільшу кількість похідних продукують назви сільськогосподарських знарядь праці та назви знарядь побутового (хатного) користування: *голка* (*голючка, голкар, голковий, голчаний, голкоподібний, голчастий* (у 1 знач.), *голчастий* (у 2 знач.)), *граблі* (*грабельки, грабліки, грабляр, грабилно, граблина, граблище грабельний, граблестий* (розм.)), *лопата* (*лопатка, лопаточка, лопатник, лопатилно, лопатний, лопатити*), *мітла* (*мітлище, мітляр, мітлище, мітлиця, мітловий, мітлоподібний, мітластий*) та ін.

Серед назв частин тіла найбільш продуктивними є назви зовнішніх частин тіла: *голова* (*голівка, головка, головище, головешка* (у 2 знач.)), *наголовник, наголовок, приголовчик, головань, головач, головко* (розм.), *зірвиголова, крутиголова, пробийголова, урвиголова, узголів'я* (узголів'я), *приголів'я* (приголів'я), *приголовач, головний, білоголовий, бритоголовий, круглоголовий, пло(а)скоголовий, пустоголовий, русоголовий, сивоголовий, срібноголовий, твердоголовий, тупоголовий, чорноголовий, головоломний, одноголовий, п'ятиголовий, тисячоголовий, дубоголовий, собакоголовий, головатий* (*головастий*), *безголовий, стрімголов* (у 1 знач.), *сторчголов, суньголов*) та ін.

Символічність твірних лексем. Символічного змісту набувають в українців назви засобів виробництва, передовсім ті, які використовуються у хліборобській праці, назви предметів побуту. Так, наприклад, іменник *коса* в загальноєвропейській традиції символізує смерть, загибель, а стара жінка з косою є уособленням наближення смерті. Коса для українського селянина завжди була і є засобом праці.

Доволі часто в семантичній структурі назв частин тіла також спостерігаємо розвиток символічного компонента.

Із назв органів найбільш широко використовується в національній символіці слово *серце*. Очевидно, що ці символічні компоненти сприяють утворенню низки демінутивів від твірного *серце* (*серденько* – *сердень* – *сердечко*), які вживаються, наприклад, у функції звертань в народних піснях (пор. “*Сонце низенько, вечір близенько, вийди до мене, моє серденько*” (нар. пісня).

В українській культурі виділяється образне сприймання *чуба*, *чуприни* як символу чоловічої краси, мужності, гідності (пов’язане з козацьким звичаєм відрощувати *чуб-оселедець*). Ознакою чоловічої краси та мужності також є *вуса*. Символічне значення лексеми *вуса* знайшло відбиток у зворотах із наповненням “розум, стриманість, спокій, увага”, пор. *мотати на вус, і в вус не дути* та ін.

Значний внутрішній зміст несуть такі назви частин тіла, як *око*, *губи*, *брови*, *ніс*, *коса*. Так, слово-символ *око* усвідомлюється як поняття всевидючості; слово-образ *губа* уособлюється із пихатістю; *брови* позначають незадоволення, гнів; *ніс* в українського народу є уособленням людської пихи, зарозумілості, підвищеної цікавості. Образ *коси* усвідомлюється в українців як символ дівочої краси та честі.

Символічні нашарування в семантиці назв частин тіла сприяють продуктивності твірних лексем.

Стилістична маркованість. До семантичної структури аналізованих груп твірних, крім прямого лексичного значення входять спеціальні, термінологічні, діалектні, розмовні, застарілі та ін. Стилістичне маркування аналізованих твірних здебільшого спричиняє обмеження їх словотвірних можливостей. Належність твірному до класу рідковживаних, застарілих, розмовних, вульгарних та ін. зумовлює його обмежене вживання, а звідси – послаблення словотвірних можливостей, ступінь реалізації яких залежить від потреб спілкування.

Серед різноманітних назв знарядь праці засвідчено чимало стилістично маркованих слів, які характеризуються низькою (а то й нульовою) словотворчою спроможністю. Таких лексем нараховується 124. Найбільше зафіксовано спеціальних іменників (із позначкою *спец.*), численними є діалектні утворення та лексеми, які вживаються в технічній галузі та в розмовно-побутовому мовленні. Наприклад: *рискаль*, *бук* (у 2 знач.), *конопатка*, *скісок* та ін.

Більшість із наведених слів дериваційно непродуктивні. Серед стилістично забарвлених назв знарядь праці найбільш продуктивними є іменник *топір* (історизм (у 1 знач.), діалектизм (у 2 знач.)) (*топірець* (*топорець*¹), *топірчик*, *топорисько*, *топорище*) та архаїчна лексема *рало* (*ральце*, *ралиця*, *ралити*).

У лексикографічних працях української мови чимало назв знарядь праці засвідчені із позначками *спец.*, *гірн.*, *мед.*, *текст.*, *мех.* та ін. Такі лексеми є дериваційно непродуктивними або їхня продуктивність виявляється поодинокими дериватами, пор.: *желонка* (гірн.) – *желонник*, *конопатка* (спец.) – 0 дериватів та ін.

Із великої кількості назв знарядь праці із назв первісних знарядь словник фіксує лексеми *диба*, *кельт*², *різець*, *рубило* та *скребло*. Ці назви є словотворчо інертними. Словотворча непродуктивність аналізованих найменувань зумовлена відсутністю денотатів. Первісними, давніми є знаряддя *дрюк* та *палиця*. Але, на відміну від архаїчних знарядь *диба*, *кельт*², *різець*, *рубило* та *скребло*, ці назви й досі існують у практичній життєдіяльності мовців, що й зумовлює дериваційну спроможність твірних (*дрюк* – *дрюччя*, *палиця* – *паличка*, *паліччя*, *палічний*). Часова поява знарядь праці відбилася і на словотворчій спроможності назв сільськогосподарських ручних знарядь та сільськогосподарських назв механізованих. Більш продуктивними є назви ручних знарядь. Механізовані знаряддя з'явилися значно пізніше, з удосконаленням техніки, що й вплинуло на розвиток похідних.

Така ж тенденція простежується і у назвах частин тіла. Серед соматизмів засвідчено лише кілька твірних лексем, які в лексикографічній літературі подаються із позначками *анат.*, *біол.*, у яких спостерігається низька продуктивність або нульова. Наприклад, словотворчо непродуктивними є іменники – назви *глотка* (анат.) – *носоглотка*, *еністрофей* (анат.) – 0 дериватів, *стремено* (анат.) – 0 дериватів, *суреля* (анат.) – 0 дериватів, *ййцепровід* (біол.) – 0 дериватів та ін.

Серед назв частин тіла стилістично забарвлених твірних нараховується 119, серед яких є чимало розмовних, діалектних та анатомічних назв: *апендикс*, *бабеши*, *баки*, *бакени*, *балухи*, *банька*², *баньки*, *башка*, *бебехи*, *бельбахи* (*бельбухи*), *борлак* та ін.

Серед стилістично маркованих назв частин тіла найбільшим дериваційним потенціалом наділені розмовні назви (*вирла*, *в'язи*, *пазуха* – *вирлач*, *вирлатий*; *в'язний*, *в'язистий*; *пазушка*, *пазушиний*) та діалектні (*циба*, *хава* – *цибань*, *цибатий*, *цибати*; *хавка*, *хавкати*). Інші твірні непродуктивні.

Отже, проведені дослідження дають підстави стверджувати, що фактор стилістичної маркованості на лексико-семантичних групах назв знарядь праці та назв соматизмів відбивається частково, а в поодиноких випадках гальмує їх дериваційний потенціал.

Синонімічність аналізованих твірних. Окрім аналізованих характеристик твірного (символічність семантики, стилістична маркованість) на його словотворчу спроможність впливає також наявність чи відсутність синонімів до твірних назв. Зазвичай у синонімічному ряді твірних словотворчу

продуктивність виявляє домінантна лексична одиниця синонімічного ряду, інші є малопродуктивними або зовсім не продукують похідних.

Так, серед назв ручних інструментів *барда, бартка, сокира, тесак, топір* найбільшою продуктивністю характеризується субстантив *сокира* (*сокирка, сокирчина, сокирисько, сокиряка, сокирник, сокирище, сокирки, сокирний, сокирячий*). Від іменника *топір* утворено деривати *топірець* (*топорець*¹⁾, *топірчик, топорисько, топорище*. Решта твірних лексем не зреалізували дериваційний потенціал.

Серед назв частин тіла засвідчені такі синонімічні ряди: *живіт* (*животик*), *черев* (*черевце, черевина, начеревник, підчеревник, черевань, підчеревина, підчеревина, черевний, череватий, голічерева, догоричерева, долічерева*), *пузо* (*пузце, пузан, пузань, голопузий, товстопузий, пузатий*), *лоно* (0 дериватів), *вирла* (*вирлач, вирлатий*), *сліпи* (0 дериватів) та ін. Отже, специфікою таких твірних синонімів є те, що здебільшого лише одна – дві лексеми є словотворчо активними, а решта виступають як словотворчо інертні лексеми.

Структурна складність, похідність/ непохідність. Дослідження СП назв знарядь праці, частин тіла підтвердило загальну тенденцію, згідно з якою чим простіша лексема за своєю будовою, структурою, тим активніше вона залучається до процесів творення слів. Складні слова характеризуються низькою словотворчою здатністю. Абсолютна більшість із аналізованих твірних лексем, зокрема, *бурякокомбайн, бурякокопач, бурякомийка, бурякорізка, бурякопідіймач, валкоутворювач, газонокосарка, електроплуг; стравохід, яйцепровід; екавольфрам* та ін., які словотворчо непродуктивні.

Із структурною складністю твірних лексем тісно пов'язаний параметр “похідності/ непохідності” аналізованих субстантивів. При цьому спостерігається така закономірність: словотворчо непохідні твірні слова на позначення знарядь праці, частин тіла становлять ядро їх бази словотворення в сучасній українській мові, а похідні твірні – периферію, пор.: *чаплія – чаплільно, чаплійка; шарошка – шарошечний, шарошковий* та ін., але *льономолотарка* – 0 дериватів, *льоносівалка* – 0 дериватів та ін.; *бік – бочок, бокастий (боканий); кулак – кулачок, кулачище, кулачки, кулачний* але *носоглотка* – 1 дериват (*носоглотковий*), *очеревина* – 1 дериват (*очеревинний*).

Системне заміщення. Серед назв знарядь праці небагато лексем, які називають один і той же предмет. Із таких лексем – назв знарядь праці продуктивними є переважно лише один – два деривати, хоча зустрічаються такі пари іменників, у яких утворюються деривати від двох назв. Оскільки від твірного *батіг* утворені похідні *батіжок, батожилно, батожистий,*

батожити, то надлишковим в лексичній системі були, наприклад, **байбарачок*, **байбаристий*, **байбарити* і т.д. Не можна очікувати дериватів із значенням “діяти за допомогою того, що названо твірним” від таких назв знарядь праці, як *гаранник*, *малахай*, *пуга*, оскільки із вказаною семантикою утворений дериват від іменника *бич* – *бичувати*. Із таким словотвірним значенням не утворюється дериват **лопатити* від *лопата*, бо є похідне *копати*; **лопатор*, пор. *плугатор*, бо є *копач*.

Серед соматизмів зустрічаються, наприклад, лексеми *рука*, *лівиця*, *правиця*, *цугля*, *лапа* та ін. Деривати утворюються лише від твірного *рука* (*ручки*, *ручєнята* (мн.), *ручка*, *руця*, *ручиця*, *ручисько*, *ручище*, *наручники*, *наручні*, *наруччя*, *підручник*, *поручата*, *поручі*, *поручні*, *поруччя*, *рукав*, *рукавиця*, *руків'я*, *рукоятка*, *рукоять*, *рукохід*, *рукоблудник*, *ручний*, *білорукий*, *довгорукий*, *криворукий*, *сухорукий*, *тонкорукий*, *рукоблудний*, *рукодаїний*, *рукопашний*, *рукописний*, *рукотворний*, *однорукий*, *сторукий*, *рукатий*, *рукатися*, *рукоблудничати*, *власноручно*, *вправоруч*, *врукопаш* (*рукопаш*, *врукопашину*), *нашвидкоруч*, *обіруч*, *одноруч*, *саморуч*, *голіруч*, *попідруки*, *попідруч*, *попідручки*). Решта твірних лексем не зреалізували дериваційний потенціал. Оскільки є спродуковані деривати від іменника *рука*, то немає потреби утворювати похідні від інших лексем із цим же значенням. Так, на місці слів *правиця*, *лівиця* та ін. ми часто вживаємо лексему *рука*, або можемо використовувати сполучення слів *права рука*, *ліва рука*.

Важливими чинниками, які визначають словотворчу поведінку аналізованих класів слів, є позамовні чинники, зокрема важливість того чи іншого денотата, який вербалізується твірним, у господарсько-практичній діяльності та життєдіяльності людини. У межах окреслених груп лексики можна виокремити цілий ряд твірних слів, які вказують на важливі для людини знаряддя, які використовуються найчастіше (*коса*, *лопата* та ін.), частини тіла, яким приділялася увага і які наділялися різноманітними міфічними й асоціативно-образними властивостями (*рука*, *око*, *язик*, *серце* і под.).

Українці – споконвічні хлібороби, ратаї, тому й особливе значення для нас мають інструменти та знаряддя, які полегшують працю під час сільськогосподарських робіт. Назви таких знарядь є високопродуктивними. Продуктивними є й ті знаряддя праці, які використовуються в побуті: для прибирання, готування їжі та ін.

Важливість частин тіла для людського світогляду пов'язана з антропоморфним мисленням давніх українців, олюдненням довкілля тощо. Саме тому людські емоції та почуття проєктуються на окремі частини тіла (кохання чи інші емоції – *серце*; біль, ненависть – *зуби* (“сціпити”); страх – *ноги* (“серце в п'яти”, “ноги на плечі” та ін.), увага – *вухо*; стосунки між людьми також “матеріалізуються”, прив'язуючись до

частин тіла (вітаються, подаючи руку і под.)). Назви таких частин тіла є чи не найдавнішими в мові і вони продукують велику кількість похідних, наприклад: *рука* (*ручки, рученята* (мн.), *ручка, руця, ручиця, ручисько, ручище, наручники, наручні, наруччя, підручник, поручата, поручі, поручні, поруччя, рукав, рукавиця, руків'я, рукоятка, рукоять, рукохід, рукоблудник, ручний, білорукий, довгорукий, криворукий, сухорукий, тонкорукий, рукоблудний, рукодайний, рукопашний, рукописний, рукотворний, однорукий, сторукий, рукатий, ручкатися, рукоблудничати, власноручно, вправоруч, врукопаш (рукопаш, врукопашну), нашивидкоруч, обіруч, одноруч, саморуч, голіруч, попідруки, попідруч, попідручки*).

Натомість твірні, денотати яких менш важливі для пересічного мовця (скажімо, інструменти вузького функціонального призначення, назви апаратів, приладів, пристроїв та ін., назви окремих кісток у вусі чи носі, наростів, назви шкірного покриву, м'язів, залоз та частин нервової системи, метали – лантанойди тощо) є малопродуктивними або й словотворчо інертними. Наприклад, не утворюють дериватів такі лексеми, як *флюгер, форсунка, чесалка* та ін.; *епістрофей, кадик, кукса, панкреас, райдужка* та ін.

Отже, важливість назв знарядь праці, частин тіла у господарстві та життєдіяльності людини позитивно відбивається на словотворчій спроможності аналізованих груп твірних.

Важливість тих чи інших предметів у житті мовця репрезентована, як свідчать дослідники, частотою вживання в мовленні лексем, які їх називають. Так, В.Грещук стверджує, що у комунікативних потребах відображається значущість слів у практичній діяльності людини, а вона, в свою чергу, корелює з частотою використання слів у мовленні. Ймовірність появи похідного на базі твірного більша в того слова, частотність якого вища. Тому при аналізі дериваційної здатності твірних різних класів слів, а, зокрема, назв знарядь праці, соматизмів та металів необхідно звертати увагу на частотність твірного, яка позначається на комунікативних потребах мовця. Однак частотний словник української мови фіксує частотність вживання лексем тільки у художніх текстах, не беручи до уваги різні технічні, анатомічні та хімічні посібники та довідники, тому потрібно використовувати дані цього словника з відповідними поправками.

ВИСНОВКИ

Отримані результати підтверджують, що дериваційний потенціал твірних слів визначається взаємодією системно-мовних і позамовних чинників, які відображають не лише закономірності словотвірної системи української мови, а й особливості концептуалізації дійсності її носіями. У цьому аспекті словотвірна парадигма постає не лише як структурна

одиниця дериваційної системи, а і як репрезентація когнітивного та культурного досвіду мовної спільноти.

З позицій сучасної когнітивної лінгвістики словотворча активність різних тематичних груп іменників зумовлена особливостями концептуалізації відповідних фрагментів світу. Високий дериваційний потенціал назв частин тіла, знарядь праці чи окремих металів свідчить про їхню значущість у формуванні наївної мовної картини світу українців, а також про різний ступінь когнітивної освоєності цих понять. Отже, продуктивність твірної основи є показником не лише її місця у словотвірній системі, а й рівня концептуальної релевантності денотата для мовної свідомості носіїв української мови.

Такий підхід безпосередньо корелює із сучасними дослідженнями мовної особистості, у яких словотворча діяльність розглядається як одна з форм реалізації мовної компетентності, когнітивних стратегій і творчого потенціалу людини. Мовна особистість не лише відтворює наявні словотвірні моделі, а й актуалізує або, навпаки, обмежує дериваційні можливості твірних основ залежно від комунікативних потреб, прагматичних настанов, соціокультурного досвіду та індивідуальних особливостей мовлення. Саме тому лінгвальні та екстралінгвальні чинники, виявлені у дослідженні, можна розглядати як чинники, що впливають на мовотворчу діяльність мовної особистості.

Водночас встановлена залежність словотвірної продуктивності від лексичної семантики, стилістичної маркованості, структурної організації твірної основи, її функційного навантаження та культурної значущості узгоджується з положеннями когнітивної дериватології про нерозривний зв'язок словотвору з процесами категоризації, концептуалізації та вербалізації знань. Дериваційний потенціал твірного виявляється не лише властивістю мовної системи, а й результатом взаємодії мовної свідомості, колективного досвіду та культурної пам'яті мовної спільноти.

Отже, проведене дослідження доповнює не лише основоцентричну теорію українського словотвору, а й сучасні антропоцентричні студії, демонструючи, що словотвірні процеси відображають закономірності функціонування мовної особистості як носія мовної, когнітивної та культурної компетентності. Аналіз словотвірних парадигм українських назв знарядь праці, частин тіла та металів підтверджує, що реалізація дериваційного потенціалу зумовлюється комплексною взаємодією мовних, когнітивних, прагматичних і соціокультурних чинників. Подальше дослідження інших тематичних груп твірних іменників дасть змогу не лише побудувати повну типологію українського відсубстантивного словотвору, а й глибше з'ясувати механізми мовотворчої діяльності мовної

особистості, особливості концептуалізації дійсності та закономірності взаємодії мовної системи, мислення й культури, що є одним із провідних напрямів сучасної когнітивної лінгвістики та лінгвоперсонології.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено дериваційний потенціал українських назв знарядь праці, частин тіла у межах основоцентричного напрямку сучасної дериватології. Основоцентричний підхід розглянуто як один із продуктивних напрямів сучасного словотвору, що дає змогу виявити закономірності реалізації словотворчих можливостей твірних слів, встановити типологію словотвірних парадигм та з'ясувати комплекс лінгвальних і екстралінгвальних чинників, які визначають їхню словотворчу активність. Обґрунтовано, що словотвірна парадигма відображає не лише системні властивості української мови, а й особливості концептуалізації дійсності, закріплені в мовній свідомості її носіїв.

У результаті аналізу встановлено, що продуктивність твірних основ залежить від сукупної дії лексичної семантики, структурної організації слова, його похідності або непохідності, стилістичного статусу, можливостей сполучуваності з афіксами, а також від культурної, символічної та господарсько-практичної значущості позначуваних реалій. Доведено, що дія цих чинників має комплексний характер і по-різному реалізується в окремих тематичних групах іменників.

Результати дослідження інтерпретовано в контексті сучасної антропоцентричної парадигми мовознавства, когнітивної лінгвістики та лінгвоперсонології. Дериваційний потенціал твірного слова розглянуто як вияв взаємодії мовної системи, когнітивних механізмів категоризації й концептуалізації, культурної пам'яті та мовотворчої діяльності мовної особистості. Показано, що словотворча активність є не лише властивістю мовної системи, а й відображає способи репрезентації знань про світ, комунікативні потреби й креативний потенціал носіїв української мови.

Отримані результати розширюють теоретичні засади основоцентричної дериватології та поглиблюють уявлення про взаємозв'язок словотвору, когнітивних процесів і мовної особистості в сучасному українському мовознавстві.

Література

1. Барчук В.М. Структура мовної особистості: психолінгвістичний та етнолінгвістичний аспекти. *Українська мова*. 2025, 1 (92):3–23. DOI: doi.org/10.15407/ukrmova2025.01.003
2. Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір. Івано-Франківськ: Плай. 2005. 206 с. <https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?>

Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10
&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0
&S21P03=FF=&S21STR=ukr0003995

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун». 2005. 1728 с.

4. Валюх З.О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові. Київ – Полтава: АСМІ. 2005. 356 с.

5. Бачкур Р.О. Структура словотвірних парадигм українських назв тварин і рослин : дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2004. 248 с.

6. Грещук В.В., Грещук В.В. Епітетна характеристика назв частин тіла та одягу персонажів у новелах Василя Стефаника. Збірник наукових праць на пошану професора Теодозія Михайловича Возного. Львів: Растр-7, 2022. С. 407–418.

7. Грещук В. В., Грещук В. В. Епітетна характеристика персонажів у новелах Василя Стефаника. Василь Стефаник: інтерпретації. Івано-Франківськ – Варшава: Місто НВ, 2023. С. 590–604.

8. Джочка І.Ф. Словотвірний потенціал дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта : дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2003. 194 с.

9. Микитин О. Д. Структурно-семантична типологія словотвірних парадигм іменників у сучасній українській мові: дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ. 1998. 180 с.

10. Кислюк Л.П. Словотворча спроможність речовинних іменників у сучасній українській мові : дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Київ. 2000. 166 с.

Information about the authors:

Berkeshchuk Inna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of the Ukrainian Language,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
61, Ohienko Street, Kamianets-Podilskyi, Ukraine

Ladyniak Natalia,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of the Ukrainian Language,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
61, Ohienko Street, Kamianets-Podilskyi, Ukraine

КОГНІТИВНІ, ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ТА СОЦІОЛІНГВАЛЬНІ ВИМІРИ СУЧАСНОГО ВІЙСЬКОВОГО ДИСКУРСУ

Возняк Ігор

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-3>

ВСТУП

Протягом останніх десяти-двох років активного розвитку в українському мовознавстві набувають дискурсологічні дослідження. Це можна пояснити відходом української лінгвістичної науки від вузьких, формалізованих рамок досліджень мовних явищ до міждисциплінарних підходів, які дають змогу глибше осягнути будь-яке досліджуване явище. Крім того, друга половина ХХ століття позначилася в західному мовознавстві (черговим, але яскраво вираженим) антропологічним поворотом, який зумовив активний розвиток різноманітних мовознавчих дисциплін, серед яких і дискурсологія. Як наслідок, у лінгвістиці почали домінувати антропоцентризм (людська особистість як призма для пояснення мовних явищ), експланаторність (відхід від дуалізму прескриптивізму та дескриптивізму, які є формами опису мовних явищ, до намагань пояснити ці явища) та міждисциплінарна інтеграція (активне використання в мовознавчих дослідженнях досягнень інших гуманітарних і навіть медичних наук). Українська мовознавча наука стала значно відкритішою до напрацювань західних дослідників і активніше долучається до світових тенденцій, серед яких і дослідження дискурсу.

Антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ, як зазначає І. Гуменюк, переорієнтував дослідження тексту зі структурно-семантичної площини (виявлення стильових особливостей тексту, його семантики й граматики) в психолінгвістичному, прагматичному, когнітивному й функціонально-комунікативному напрямах¹. А це, зі свого боку,

¹ Гуменюк І. Дискурсологічні орієнтири у викладанні дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка. Серія «Педагогіка»*. 2017. Вип. 4(36). С. 75–76. DOI: <https://doi.org/10.24919/2313-2094.4/36.98551>.

зумовило розгляд текстової структури не як пасивного об'єкта, а як складного мовленнєвого процесу, який пов'язує адресанта й адресата, зумовлює їхнє сприйняття й розуміння один одного з урахуванням як мовних, так і позамовних ознак². Такий підхід дозволяє ґрунтовніше вивчати комунікацію в сукупності всіх її форм і виявів з урахуванням тих чинників, які залишаються поза увагою дослідника в разі застосування «традиційних» методів мовного аналізу.

На сьогодні теоретики виділяють різноманітні види дискурсу, однак одним із найскладніших для вивчення є військовий дискурс. Це зумовлено тим, що військові як особлива професійна група досить закрита та, як правило, мало контактує з рештою суспільства через особливості несення служби. У зв'язку спершу з Війною на Донбасі (2014–22 рр.), а потім з повномасштабною Російсько-українською війною (з 2022 р. і тривала станом на час написання цієї монографії) військовий дискурс в Україні став відкритішим для суспільства, що зумовлено, по-перше, безпосередньою залученістю великої кількості громадян до військової служби, по-друге, прискіпливою увагою суспільства до життя та потреб війська. Як наслідок, військовий дискурс став доступніший і до певної міри зрозуміліший широким верствам українського суспільства. Окремі одиниці військового жаргону та сленгу міцно ввійшли в загальносуспільний вжиток, а специфічна військова термінологія стала (до певної міри, на превеликий жаль) відомою для багатьох українців.

Тож усе більша залученість українського суспільства до військового дискурсу зумовлює потребу в його ґрунтовному дослідженні та виявленні його основних характеристик. Розуміння його рис має важливе прикладне значення для подальших дискурсологічних досліджень, вивчення тенденцій розвитку української мови (передусім фахової військової мови та термінології), психолінгвістичних характеристик сучасних українців, соціолінгвістичних явищ у сучасній українській мові, а також для перекладацьких досліджень. Результати досліджень військового дискурсу також варто використовувати і в лінгводидактичних цілей, передусім для мовної підготовки військовослужбовців і підготовки військових перекладачів.

1. Дискурс у сучасній лінгвістиці

Попри активне, часом інтуїтивне використання поняття «дискурс», воно не має однозначного визначення. Тьон А. ван Дійк слушно зазначає, що поняття «дискурс» настільки ж розмите, як і поняття

² Там само.

«мова», «комунікація», «спілкування», «суспільство» та «культура»³. Дискурс зазвичай розглядають як форму використання мови, яка включає такі важливі фактори: *хто* використовує мову, *як*, *коли* та *чому* її використовують⁴. Барбара Джонстоун і Дженніфер Андрус зазначають, що під дискурсом зазвичай розуміють фактичні випадки комунікації з використанням мови⁵. Дискурс зосереджений навколо функціональних аспектів комунікативної події, тобто використання мови для передачі певних ідей у межах складніших соціальних подій, наприклад, зустріч з друзями, телефонний дзвінок, співбесіда, візит до лікаря тощо⁶. Тому дискурс можна трактувати як трискладове явище: (1) використання мови (2) для передачі конкретних думок, ідей, намірів (3) у соціальних ситуаціях⁷. Дискурсивні події, як підкреслює Курт Сенгал, мають спільний конститутивний зв'язок із соціальними контекстами, структурами й інституціями, в яких вони відбуваються⁸. Іншими словами, дискурс формує суспільство і, своєю чергою, зазнає впливу зі сторони суспільства. Таким чином дослідник дискурсу виходить за рамки суто мовно-логічного аналізу одиниць висловлювання до їхнього аналізу в складі соціально зумовленого комунікативного акту як цілісності висловленого та ситуації (усного та/або письмового) спілкування.

З огляду на таку неоднозначність цього поняття, не дивно, що воно перебуває в тісних взаємозв'язках з іншими поняттями мовознавчої науки, навіть з основоположними. Так, Норма Фейрклаф розрізняє поняття «мова», «текст» і «дискурс». Вона використовує термін «текст» у широкому сенсі (будь-який випадок використання мови – усно чи письмово), «мову» у звичному для всіх нас розумінні – слова, речення тощо, а «дискурс» – для позначення мови як елемента соціального життя, тісно пов'язаного з іншими його елементами⁹. Саме тому дискурс розглядають як динамічну структуру, у якій мовні форми невіддільні від свого функціонального навантаження, а текст (у максимально широкому розумінні цього поняття) – це матеріалізація соціальних практик і когнітивних (як внутрішньосуб'єктних, так і міжсуб'єктних) процесів.

³ van Dijk T. A. (ed.). Discourse as structure and process: Discourse studies: A multidisciplinary introduction. SAGE Publications Ltd., 1997. P. 1. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781446221884>.

⁴ Там само, с. 2.

⁵ Johnstone B., Andrus J. Discourse analysis. John Wiley & Sons, 2024. P. 2.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

⁸ Sengul K. Critical Discourse Analysis. 2025. P. 2. URL: https://www.researchgate.net/publication/383717436_Critical_Discourse_Analysis.

⁹ Fairclough N. Analysing Discourse. Textual analysis for social research. London: Routledge, 2003. P. 3.

За визначенням, поданим у словнику основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики А. Мартинюк, дискурс – це ситуативно обумовлена інтерсуб'єктна мовленнєво-розумова діяльність, спрямована на взаємну орієнтацію в життєвому просторі на основі надання мовній формі семіотичної значущості¹⁰. На погляд О. Селіванової, дискурс спрямований на всебічний опис і характеристику мовленнєвого спілкування людей у специфічних і стандартних комунікативних ситуаціях з урахуванням соціальних, культурних, когнітивних, психологічних, етнічних й інших чинників¹¹. Категорія «дискурс» окреслює лінгвістичні й нелінгвістичні чинники, глобальні соціокультурні й індивідуально-особистісні особливості, стабільно-змістові та ситуаційно-динамічні ознаки, які поєднані цілісним комунікативним актом¹². Дискурс також розглядають як поле комунікативних практик, котре являє собою сукупність дискурсних подій, як поточну мовленнєву діяльність у певному соціальному просторі, якій властива ознака процесності та яка пов'язана з реальним часом і реальним життям¹³. Отже, дискурс варто розглядати як багатовимірне інтегративне явище, у якому мовленнєві, когнітивно-психологічні та соціокультурні фактори взаємодіють у нерозривній єдності, забезпечуючи формування, передавання й інтерпретацію смислів, закодovаних мовними засобами, в конкретних умовах міжлюдської взаємодії.

Вальдемар Чахур підсумовує, що дискурси:

- формуються завдяки мовленнєвій діяльності (текстам) і немовленнєвій діяльності в межах певної культурної спільноти;
- співстворять соціальну (міжособистісні відносини) та культурну реальність, виражають те, що може бути виражене в межах певної спільноти;
- виникають унаслідок діяльності конкретних суб'єктів, які належать до конкретних соціальних і культурних систем з притаманними їм цінностями та конвенціями;
- співстворяючи реальність, водночас формують значення та смисл процесів, явищ, об'єктів тощо¹⁴.

¹⁰ Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. С. 11. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/1b9e565a-279d-4838-bb92-190166bfe147/content> (дата доступу: 18.07.2026).

¹¹ Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. С. 625.

¹² Храбан Т. Архетипічні аспекти образу героя в сучасному українському неінституційному військовому дискурсі. *Соціальні комунікації: теорія і практика*. 2021. № 12(1). С. 85. DOI: <https://doi.org/10.51423/2524-0471-2021-12-1-2>.

¹³ Бугайчук О. В. Функціональні особливості військового дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2023. Вип. 18 (86). С. 29. DOI: [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2023-18\(86\)-28-32](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2023-18(86)-28-32).

¹⁴ Czachur W. Discourse linguistics and the discursive worldview. *Explorations: A Journal of Language and Literature*. 2016. No. 4. P. 21. URL: <https://www.cceol.com/search/viewpdf?id=563531> (дата доступу: 18.07.2026).

Ключовою характеристикою дискурсу є його зв'язність. Барбара Грош і Кендес Л. Сіднер переконані, що зв'язність дискурсу не можна пояснити єдністю структури, а як результат взаємодії трьох відносно автономних компонентів¹⁵. Першим із них є лінгвістична структура, тобто спосіб організації окремих висловлювань у дискурсивні сегменти, подібно до того, як слова об'єднуються у фрази в межах речення¹⁶. Другим компонентом є інтенційна структура – сукупність комунікативних намірів, що лежать в основі як усього дискурсу, так і його окремих сегментів, а також зв'язків між цими намірами¹⁷. Третій компонент – атенційний стан, який є динамічною системою об'єктів, властивостей і відношень, релевантних на кожному етапі розгортання дискурсу¹⁸. Кожен з цих компонентів виконує окрему функцію. Інтенційна структура забезпечує цілеспрямовану цілісність дискурсу: кожен сегмент існує остільки, оскільки він реалізує певну комунікативну мету, підпорядковану загальному наміру¹⁹. Атенційний стан, зі свого боку, регулює під час розгортання дискурсу інтерпретацію висловлювань, визначаючи, які одиниці потребують повної номінації, а які ні, що дає змогу адресатові інтерпретувати мовлення без необхідності утримувати в пам'яті весь попередній дискурс²⁰. Лінгвістична структура поєднує ці два виміри, оскільки межі сегментів часто маркуються мовними засобами (зокрема, дискурсивними маркерами, змінами часових і видових форм), що сигналізують водночас зміну комунікативної мети та фокусу уваги. Така трикомпонентна модель дозволяє адекватно пояснити явища, які важко інтерпретувати в межах одновимірних підходів.

Дискурс тісно переплетений зі знанням і процесами його творення²¹. Він відіграє конститутивну роль у формуванні та розподілі знання, а тому має велике значення для процесів соціального включення та виключення, як це відбувається, наприклад, під час інтерпретації новин або листів у бюрократичному дискурсі²². На цьому тлі надзвичайно важливим є вибір відповідної дискурсивної практики на основі контекстуально зумовлених і специфічних для адресата мовних стандартів, наприклад, врахування

¹⁵ Grosz B. J., Sidner C. L. Attention, Intentions, and the Structure of Discourse. *Computational Linguistics*. 1986. Vol. 12, num. 3. P. 176. URL: <https://aclanthology.org/J86-3001.pdf> (дата доступу: 18.07.2026).

¹⁶ Там само, с. 177.

¹⁷ Там само, с. 178.

¹⁸ Там само, с. 179.

¹⁹ Там само, с. 177.

²⁰ Там само, с. 179.

²¹ Fetzer A. Conceptualising discourse. [In:] Schneider K., Barron A. (eds.), *Pragmatics of Discourse*. Berlin, München, Boston: De Gruyter Mouton, 2014. P. 43. URL: <https://doi.org/10.1515/9783110214406-003>.

²² Там само.

соціальних, регіональних, етнічних і гендерних варіантів²³. Дискурсивні стратегії по-різному відображаються в різних видах дискурсу, а тому їхній ґрунтовний аналіз потребує врахування не лише мовних індивідуальних і групових особливостей, а й ширшого соціокультурного контексту, у межах якого відбувається взаємодія, зокрема комунікативних намірів, інституційних умов і когнітивних установок її учасників.

Формування такого особливого підходу до розуміння комунікації як дискурсу породило й особливі засоби його дослідження – аналіз дискурсу (іноді – дискурс-аналіз, дискурсивний аналіз). Джонатан Поттер і Маргарет Везерелл вважають, що аналіз дискурсу зосереджується на мові (як усній, так і письмовій) як формі соціальної практики та дозволяє виявляти, яким чином значення та лінгвістична форма взаємопов'язані, а не розділені²⁴. Він, перш за все, дозволяє розглядати соціальні та соціологічні питання, а не суто лінгвістичні²⁵. Ключовим аспектом цього підходу є акцент на дії, конструюванні та мінливості: індивіди використовують мову для виконання дій, будуючи дискурс за допомогою різноманітних лінгвістичних і риторичних засобів, що призводить до множинних можливих репрезентацій одного й того ж явища²⁶. Крім того, аналіз дискурсу відображає риторичну організацію текстів і те, як будувати різні версії реальності, котрі могли б конкурувати з альтернативними інтерпретаціями, а не просто відображати об'єктивну реальність²⁷. Таким чином дискурс набуває важливого значення не лише для лінгвістики, але й для гуманітаристики загалом.

Коррадо Матта вважає, що аналіз дискурсу – це сукупність усіх підходів до якісних (квалітативних) досліджень дискурсивних практик, тобто зв'язку видів діяльності, зазвичай мовних чи іншим чином символічної природи, що характеризують соціальні явища, такі як наука, політика, релігія тощо²⁸. Наприклад, дискурс медицини складається з різних аргументативних стилів, тверджень експертів і використання уоначнювальних матеріалів, таких як таблиці, діаграми тощо, що сприяють представленню певних тверджень у якості медичних фактів²⁹. І хоча аналіз дискурсу не цілковито ігнорує кількісні (квантитативні) методи дослідження, саме квалітативні

²³ Там само.

²⁴ Potter J., Wetherell M. Analyzing discourse. [In:] *Analyzing Qualitative Data*. Routledge: London, UK, 2002. Pp. 48.

²⁵ Там само.

²⁶ Там само.

²⁷ Там само.

²⁸ Matta C. The Explanatory Power of Discourse Analysis. *Philosophy of the Social Sciences*. 2024. Vol. 54(5). P. 369. DOI: <https://doi.org/10.1177/00483931241255229>.

²⁹ Там само.

підходи дають йому можливість давати відповіді на запитання про те, як саме комуніканти конструюють смисли, якими мовними та когнітивними засобами вони їх реалізують і яку роль ці смисли відіграють у формуванні соціальної реальності.

У рамках дискурсивного аналізу дискурс постає як пов'язане із конструюванням ідентичності, соціальної структури, влади, реальності й ідеології комунікативне явище³⁰. У межах досліджень дискурсу існують різні підходи до осмислення зв'язку між дискурсом і соціальною реальністю³¹. Позитивістський підхід зосереджується на емпіричному вивченні мовної поведінки та її закономірностей, тоді як релятивістський наголошує на тому, що реальність конструюється в процесі інтерпретації та значною мірою залежить від мовних і когнітивних чинників³². Конструювання ідентичності, соціальної структури та соціальної реальності проявляється на різних рівнях дискурсу й у дискурсивній практиці³³. Комплексний, багатосторонній підхід до аналізу дискурсу дозволяє таким чином найповніше розкривати особливості комунікації в тих чи інших соціальних обставинах, приміром, у військовому дискурсі як особливій сукупності комунікації вузької соціальної групи – військових.

Наслідком розвитку поняття дискурсу та його теорії став розвиток фактично окремої гілки філології – дискурсології (лінгвістика дискурсу, дискурсивна лінгвістика). Дискурсологія як підгалузь мовознавства розвивалася кількома напрямками, зокрема такими як текстологія, лінгвістична генетика, когнітивна етнолінгвістика, семіотика, критична лінгвістика та соціологія³⁴. Таким чином дискурсологія постає не просто як відгалуження класичної науки філології, а вже наслідком її органічного розвитку у взаємозв'язку з іншими гуманітарними науками.

Ба більше, розвиток дискурсології та підходів до розуміння комунікації зумовив розвиток нових перспектив у давно усталених мовознавчих дисциплінах. Приміром, сьогодні дослідники говорять про дискурсивну психолінгвістику – міждисциплінарну сферу досліджень, яка синтезує підходи дискурсивного аналізу в межах психолінгвістики, яка сама сформувалася на перетині двох наук – психології та лінгвістики. Дискурсивна психолінгвістика – це напрям досліджень дискурсу, що вивчає, як люди використовують мову для вираження своїх думок, почуттів і здібностей, орієнтуючись на роль мовлення в емоційній, пізнавальній

³⁰ Fetzer, *Conceptualising discourse*, p. 44.

³¹ Там само.

³² Там само.

³³ Там само.

³⁴ Czachur, *Discourse linguistics and the discursive worldview*, pp. 16–17.

та соціальній сферах життя³⁵. Дискурсологія виявляє тісні зв'язки з когнітивною лінгвістикою, лінгвокультурологією та соціолінгвістикою, що буде продемонстровано в третьому розділі цієї статті на прикладі окремого виду дискурсу – військового.

Крім того, дискурсологія розгалужується за предметними сферами відповідного дискурсу. Так, приміром, основні проблеми політичної дискурсології, як виснує С. Соколовська, пов'язані з дослідженням сутності та феноменології політичного дискурсу, зокрема (але не виключно) вивчення підходів до його трактування, інтерпретаційних можливостей всього поняттєвого апарату політичної дискурсології, розкриття інституціональної й неінституціональної природи політичної комунікації, дослідження політичного дискурсу з погляду національної специфіки (політична метафорика), вивчення дискурсів окремих його учасників, ситуацій і подій, дослідження політичного дискурсу у взаємодії з іншими типами (медіадискурс, науковий, побутовий і т.д.)³⁶. Відповідно, ми цілком виправдано можемо вести мову про військовий дискурс як про окремий і самостійний вид (тип) дискурсу, а тому наступний розділ присвячено питанням його загальнотеоретичної характеристики.

2. Військовий дискурс як особлива форма дискурсу

Перш ніж розглядати військовий дискурс, ми повинні взяти до уваги строкатість класифікації дискурсу. Це зумовлено складністю природи дискурсу, який розглядає комунікацію з урахуванням різноманітних чинників. Під час класифікації дискурсів варто враховувати психологічні, стилістичні, соціологічні, прагматичні та структурно-лінгвістичні критерії³⁷. Так, І. Корольов у рамках свого дослідження зібрав список з 67 різних видів дискурсу (при чому, як зазначено, цей перелік невиключний) з вказівкою на авторів, які виділяють той чи інший вид (тип)³⁸, хоча й дослідник не розділив їх за критеріями. Як наслідок, у фаховій літературі можна побачити різні класифікації дискурсу

³⁵ Осипенко В. Ю. Основні напрями дослідження дискурсу в мовознавстві кінця XX – початку XXI ст. *Нова філологія*. 2023. № 90. С. 73. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-90-10>.

³⁶ Соколовська С. Політична дискурсологія: проблеми й перспективи розвитку. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство*. 2013. Вип. 19. С. 232. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b039ba12-0dda-440b-a9c5-d4db38ad6aa1/content> (дата доступу: 18.07.2026).

³⁷ Страшевська О. Типологія дискурсу як об'єкта лінгвістичних досліджень. *Людина. Комп'ютер. Комунікація*: зб. наук. пр. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 77. URL: <https://ena.lpnu.ua/bitstreams/4a88342a-2a66-4d8f-9075-3a9107fbb9c0/download> (дата доступу: 18.07.2026).

³⁸ Корольов І. Р. Типологія дискурсу в сучасній лінгвістиці. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2011. Вип. 15. С. 111–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2011_15_18 (дата доступу: 18.07.2026).

(і, на жаль, далеко не завжди дослідники визначають підставу своєї класифікації). У цій розвідці основоположним класифікаційним критерієм є сфера функціонування дискурсу за професійною ознакою його учасників: військовий дискурс – це дискурс військовослужбовців. За таким класифікаційним критерієм ми можемо виокремлювати юридичний, академічний, педагогічний, політичний, дипломатичний, інформаційно-технологічний (комп'ютерний), діловий, транспортний і багато інших видів (типів) дискурсу.

Варто наголосити на тому, що поняття військового дискурсу вужче за поняття воєнного дискурсу. Поняття воєнний дискурс фіксує специфіку організації збройної боротьби, формування воєнної доктрини, втілення воєнно-політичних рішень, розроблення стратегії воєнної безпеки тощо³⁹, тобто воєнний дискурс пов'язаний з війною як загальносуспільним явищем. Військовий дискурс, натомість, розкриває особливості діяльності військового колективу, його участі в бойових завданнях, способи досягнення військових цілей, специфіку формування й організації війська, проходження військової служби, призначення та застосування військової техніки, функціонування військової інфраструктури, перебіг військового співробітництва тощо⁴⁰, тобто він пов'язаний винятково з військом і військовослужбовцями. У деяких контекстах ці дискурси будуть взаємопов'язані (оскільки конвенційна війна завжди пов'язана із застосуванням збройних сил), однак іноді вони не перетинатимуться (приміром, тексти про окремі соціальні виклики в умовах воєнного стану, як ось про соціальне забезпечення жертв воєнної агресії серед цивільного населення, не матимуть зв'язку з військовим дискурсом, оскільки не міститимуть тих концептів, які містить військовий дискурс).

Принагідно варто зауважити, що різні види дискурсу природно перетинаються між собою в складних ситуаціях взаємодії фахівців з різних галузей. До прикладу, тактична медицина відіграє критичну роль на сучасному полі бою, військовослужбовці тісно спілкуються з бойовими медиками (та й загалом іншими медичними фахівцями) та проходять відповідне навчання, через що виникає гібридний дискурс – військово-медичний, який має ознаки як військового, так і медичного дискурсу. Те саме стосується військово-технічного (у ситуаціях використання «класичної» військової техніки, приміром, танків, артилерійських установок, реактивних систем залпового вогню, стрілецької та

³⁹ Зубач О. А. Детермінація понять військовий дискурс та воєнний дискурс у мовознавчій парадигмі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2025. № 73. С. 69. DOI: <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.12>.

⁴⁰ Там само.

снайперської зброї, гранат тощо), військово-технологічного (у ситуаціях використання новітньої високотехнологічної зброї, як ось безпілотні повітряні та надводні апарати, а також застосування комп'ютерно-інформаційних технологій для досягнення воєнних цілей як на тактичному, так і на стратегічному рівнях), військово-юридичного (юридичні аспекти несення військової служби), військово-політичного (у ситуаціях взаємодії військового та політичного керівництва держави), військово-педагогічного (у вищих військових закладах освіти) та деяких інших.

Деякі дослідники, слід зауважити, говорять не про змішаний тип дискурсу, а про підтипи військового дискурсу. Так, Л. Пелепейченко, Т. Подуфалова та С. Ревуцька виділяють такі підтипи військового дискурсу: а) дидактичний (існує в навчальному процесі військових закладів вищої освіти, а також під час стажувань і різних форм підвищення кваліфікації для офіцерів); б) інструкторський (передусім початку проходження різних видів служби та виконання бойових завдань, приміром, варті, патрулювання, виконання спеціальних операцій тощо); в) інформувальний (побуває на інструктажах, заходах для преси, нарадах, офіційних заходах, виголошенні мотивувальних промов тощо)⁴¹. Ця класифікація безумовно неповна, проте вже дає гарне підґрунтя для її доповнення й уточнення.

Окремі українські дослідники ґрунтовно займалися питанням військового дискурсу. В. Балабін, виходячи з того, що дискурс – це когнітивно-лінгвальна форма об'єктивації смислів у мовленні й текстах навколо певних концептів з урахуванням прагматичних, соціокультурних, психолінгвістичних, естетичних та інших позамовних чинників, робить висновок, що військовий дискурс – це різновид дискурсу, що об'єктивується у сфері діяльності збройних сил навколо концептів «війна», «військо», «озброєння»⁴². Т. Корольова, Р. Соріч і О. Александрова визначають військовий дискурс як військову когнітивно-комунікативну систему, яка становить собою впорядковану сукупність концептів, що відображають уявлення про реальні та гадані об'єкти, явища та їхню взаємодію у сфері військового протистояння, їхню раціональну й емоційну оцінку, а також засоби вираження, що забезпечують комунікацію членів військового співтовариства між собою

⁴¹ Pelepeichenko L., Podufalova T., Revutska S. Variation in the functions of narrative in military discourse. *Journal of Language and Literary Studies*. 2022. No. 40. P. 215. DOI: <http://doi.org/10.31902/fl.40.2022.11>

⁴² Балабін, В. В. Теоретичні засади військового перекладу: дис. д-ра філол. наук. 2020. 609 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/3c7/dis_Balabin%20V.V..pdf

та із зовнішнім світом у різноманітних ситуаціях взаємодії й протидії⁴³. Уже тут ми можемо зробити наголос на тому, що дискурс формується перш за все довкола концептів – особливих ментальних одиниць, тобто узагальненого уявлення та знань про певний об’єкт, явище чи ідею, що існує у свідомості людини та має мовне відображення (вербалізується через конкретні лексичні одиниці, що перебувають у логічному взаємозв’язку між собою). Ці концепти також відображають архісеми основних дискурсивних одиниць.

У літературі можна зауважити використання поняття «мілітаридискурс»⁴⁴ («мілітарідискурс», «мілітарі-дискурс», «мілітарний дискурс» тощо), однак таке розширення синонімічних рядів у термінологійному апараті дискурсивної лінгвістики виглядає надмірним і цілком недоречним, адже це не лише не сприяє його уніфікації, а лише породжує даремні ономасіологічні дискусії.

Як уже вище було наголошено, дискурс варто розглядати як єдність суб’єктів, об’єктів і комунікативної ситуації. Такий підхід проявляється в дефініціях військового дискурсу, які часто містять вказівку на суб’єктний склад учасників цього виду (типу) дискурсу. Приміром, Т. Ботвин і О. Пилипець зазначають, що військовий дискурс – це специфічний тип мовленнєвої діяльності, пов’язаний з діяльністю збройних сил і збройними конфліктами та характеризується використанням спеціальної лексики (зокрема термінології, професіоналізмів, сленгу, фразеології тощо), а також певних стилістичних прийомів і мовних засобів, що виявляють власну мовну парадигму⁴⁵. В. Погонєць визначає військовий дискурс як соціально-професійний дискурс про військову діяльність і війну як у традиційній, так і в сучасній її формах⁴⁶. Як бачимо, військовий дискурс предметно обмежується концептом «війни», який є стрижнем, навколо якого вибудовується професійна комунікація учасників цього виду (типу) дискурсу.

⁴³ Корольова Т., Соріч Р., Александрова О. Військовий дискурс та особливості його перекладу. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2021. Вип. 33. С. 372. URL: <https://www.lingstud.od.ua/archive/2021/33/26.pdf>

⁴⁴ Дюкар К. В. Словотвірна специфіка неузualьних інновацій гібридних способів творення в сучасному мілітаридискурсі. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. № 212. С. 126–132. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-18>.

⁴⁵ Ботвин Т., Пилипець О. Формування військового сленгу в сучасному воєнному дискурсі. *Мова – кордон національної безпеки: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21 лютого 2024 року)*. 2024. С. 7. URL: https://sci.lidubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/16630/1/Збірник%20тез_мова_кордон_2024%20%281%29.pdf (дата доступу: 18.07.2026).

⁴⁶ Погонєць В. В. Поповнення військової лексики та фразеології англійської мови: лінгвальний та соціолінгвальний параметри: дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови (Філологічні науки)». Запоріжжя, 2019. С. 46–47. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0419U004345/> (дата доступу: 18.07.2026).

Оскільки військовослужбовці, як і медики, мають повноваження визначати сутність явищ і понять у межах своєї сфери⁴⁷, вони формують таким чином особливий професійний дискурс. Цей дискурс не лише описує реальність, а й формує її: мова, якою оперує певна професія, класифікує та пояснює явища, стає призмою розуміння цих явищ. Норвезький дослідник Хетіль Енстад застосовує це до військової сфери: той, хто послуговується мовою «війни», «загрози», «ворога» чи «конфлікту», фактично визнає свої військові знання як головну рамку інтерпретації – подібно до того, як медичний дискурс має виняткове право визначати, що є хворобою і здоров'ям⁴⁸. Військова професія має автономію в ключовій сфері суспільства, і ця автономія поширюється передусім на забезпечення національної безпеки та продукування знань про конфлікти, війну й військову професійну діяльність⁴⁹. Відповідно, у цих сферах військове світосприйняття займає чільне місце та визначає таким чином їхні ключові концепти та пов'язаний з ними дискурс. Військовий дискурс автоматично наділяє ситуацію, означену військовими термінами (до прикладу, ворог, перемога, план), логікою військового мислення.

Для характеристики дискурсу необхідно розглядати такі його визначальні категорії як: адресант і адресат, ситуація, інформаційне повідомлення, інтенції, стратегії й тактики їхньої реалізації, когезія і когерентність тексту, інтертекстуальність, а також зміст, форма та функції дискурсивних одиниць⁵⁰. Адресантом і адресатом у військовому дискурсі найчастіше є військовослужбовці, тобто особи, які перебувають на військовій службі та виконують специфічні завдання із забезпечення державної безпеки та військового управління. Варто зауважити, що військові як клас комунікантів теж не будуть однорідною групою. Їх варто поділяти за такими ознаками на такі найбільші групи:

- за підставою початку військової служби:
 - кадрові військові (здобули військову освіту й отримали звання офіцерського складу);
 - військові-контрактники (не мають вищої військової освіти, але вступили на військову службу за контрактом);

⁴⁷ Enstad K. Thinking in Military Terms. Discourse and Judgement in the Military Profession. [In:] Hagen A. M., Enstad, K. (eds.). *Advancing Military Practice through Military Humanities* (1st ed.). Routledge, 2026. P. 64. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9781003738886-6>.

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Там само, с. 74.

⁵⁰ Куліш А. Р. Дискурсологічні студії в Україні: основні поняття, терміни і проблеми. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 25, т. 1. С. 182. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.33>.

– мобілізовані військові (найнеоднорідніша група серед сучасних українських військових, адже включає людей з дуже різним соціальним фоном і професійною приналежністю);

- за родами військ:

- військові сухопутних військ;

- військові повітряних сил;

- військові морських сил;

- військові окремих родів військ (сил) і спеціалізованих військ.

Очевидно, що в межах цих груп можна формувати різні підгрупи. Представники цих груп мають певні особливості психології, комунікативної поведінки, соціальних установок, що визначає лейтмотиви дискурсу, частиною якого вони є. Вони використовують різні стратегії комунікації, виявляючи при цьому лексичне різноманіття. Але в будь-якому разі всі вони «підкоряються» законам і правилам військового дискурсу, що зумовлено як об'єктивними (безальтернативність вимог військової служби, постійна зануреність у військові реалії змушує долучатися до військового дискурсу), так і психосоціальними (особа завжди піддається впливу свого середовища) чинниками.

Військовий дискурс найчастіше відбувається в таких комунікативних середовищах: військові частини, поле бою, навчальні центри, військові заклади освіти, управління військ (штаби). Ці комунікативні середовища визначають класи учасників дискурсу (так, у військових закладах освіти також існує військово-педагогічний дискурс, який відбувається між комунікантами, що мають статуси «курсант», «викладач-військовий»/«цивільний викладач», «(курсний) офіцер», «методист»), а також мовні особливості їхнього дискурсу (так, приміром, О. Андріянова досліджувала функціонування та характеристики курсантського жаргону в українських закладах військової освіти⁵¹). Сукупність цих ознак (учасників дискурсу та ситуації комунікації) матимуть визначальний вплив на стратегії й тактики реалізації інтенцій дискурсу.

За характером комунікативної ситуації можемо розрізняти такі підвиди військового дискурсу: офіційний (наприклад, документація, урочисті заходи, наради), напівофіційний (навчальні заходи, спілкування під час виконання службових обов'язків, військова блогосфера) та неофіційний (буденне спілкування між військовослужбовцями). А. Соколова поділяє його на офіційний, медійний, академічний і

⁵¹ Андріянова О. Уживання військового жаргону в мовленні курсантів. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2019. № 40. С. 5–10. DOI: <https://doi.org/10.18372/2520-6818.40.14252>.

суспільний⁵², однак така класифікація є фактично сумішною типологізацією дискурсу за різними ознаками («офіційність» не перебуває в одній парадигмі з, приміром, «медійністю»). Тим не менш, в українській лінгвістичній науці бачимо закріплення не просто самого поняття військового дискурсу, але й прискіпливий розгляд його характеристик і намагання класифікувати його на підставі виявлених характеристик.

Тематика військового дискурсу, природно, обмежена вузьким колом питань і проблем. Відносно детальну класифікацію військового дискурсу за тематикою комунікації пропонують Т. Сукаленко та С. Шпетна, які виділяють такі групи:

- міжособистісні відносини:
 - повсякденні взаємини між військовослужбовцями;
 - взаємини між військовослужбовцями залежно від звання, посади, виду збройних сил, роду військ;
 - ставлення до військовослужбовців та цивільного населення;
- діяльність військовослужбовця:
 - діяльність під час бойових дій і навчань;
 - повсякденна діяльність, побут військовослужбовця;
 - звільнення та вільний час;
- військовослужбовець, його внутрішній і навколишній світ:
 - озброєння та бойова техніка;
 - одяг та обмундирування;
 - їжа;
 - стан здоров'я та фізичної готовності, частини людського тіла;
 - настрій, психічний стан⁵³.

Комунікація завжди відбувається з певною метою (з певними інтенціями). Мета породжує комунікацію, визначає її русло й межі, вона є онтологічною основою міжлюдської мовної взаємодії. Відповідно, дискурс виконує певні функції. І хоча основні функції дискурсу полягають в інформуванні інших суб'єктів і спонуканні їх до дії, у різних видах дискурсу ці функції матимуть певні особливості, а також будуть наявні і зовсім специфічні функції. Основний відбиток на функції кожного окремого дискурсу накладають ті його особливості, про котрі зазначено вище. Відповідно, військовий дискурс також відзначатиметься набором певних специфічних функцій, які фактично відображатимуть основні

⁵² Соколова А. До проблеми вивчення військового дискурсу. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького ДПУ ім. І. Франка*. 2024. Вип. 73, т. 3. С. 231–232. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-3-34>.

⁵³ Сукаленко Т., Шпетна С. Функціонування військового дискурсу в сучасному комунікативному просторі. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2023. № 1. С. 99. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.1.14>.

інтенції, що є рушійними силами військового дискурсу. О. Бугайчук виокремлює такі функції військового дискурсу:

- інформаційна: передавання відомостей про обстановку, завдання, плани, звіти й інші військові документи;
- управлінська: віддання наказів, координація дій підрозділів;
- мотиваційна: підтримання морального духу, зміцнення командного єднання;
- ідентифікаційно-інтегративна: об'єднання військовослужбовців в єдину спільноту через спільний мовний код⁵⁴.

У мовному вимірі виконання цих функцій військовим дискурсом проявляється низкою особливостей. Так, управлінська функція призводить до значного домінування таких мовленнєвих актів як директиви (змушують адресата зробити дещо) та комісиви (зобов'язують виконати певні дії в майбутньому чи дотримуватися певної поведінки), а інформаційна – декларативів (встановлюють відповідність між пропозиційним змістом висловлювання та реальністю). Крім того, співвідношення цих мовленнєвих актів залежатиме від ситуації комунікації: до прикладу, в бойовій обстановці абсолютно домінуватимуть директиви, в пунктах управління – декларативи, а під час аналізу проведених дій (*after-action review*) – комісиви. Натомість найменш представленими є експресиви (виражають психологічний стан мовця та демонструють міру його відвертості), хоча для виконання мотиваційної функції військового дискурсу вони теж яскраво проявлятимуться в певних ситуаціях.

Інформаційна й ідентифікаційно-інтегративна функція проявляються передусім через використання специфічної лексики: термінології, кліше, професіоналізмів, сленгу.

Відповідно, до характерних рис військового дискурсу належать:

- високий ступінь формалізованості: чітка структура висловлювань і використання стандартизованих формулювань;
- емоційна стриманість: у багатьох ситуаціях емоції мають бути приглушені, щоб не впливати на ухвалення рішень;
- орієнтація на дію: мовлення спрямоване передусім на виконання завдань, а не на обговорення абстрактних питань⁵⁵;
- ієрархічність і директивність: комунікація віддзеркалює відношення ієрархії у війську;

⁵⁴ Buhaichuk O. Zum militärischen Diskurs als einem wesentlichen Bestandteil des institutionellen Diskurses. *Academia Polonica*. 2025. Nr. 69(2). S. 21. DOI: <https://doi.org/10.23856/6902>.

⁵⁵ Там само.

- зазвичай бінарне членування реальності: багато реалій у військовому дискурсі розглядають через призму протиставлень «свій ↔ чужий», «союзник ↔ ворог»;

- оцінність і ідеологічна навантаженість (особливо в умовах війни): мову використовують для легітимації дій, формування образу ворога та підтримки морального духу.

Щодо зазвичай бінарного членування реальності варто звернути увагу на думку Х. Енстада, що військовий дискурс оперує трьома категоріями: друзі, вороги, цивільні⁵⁶. Тут варто зауважити, що в багатьох випадках військовий дискурс не виділяє цивільних, або ототожнює їх з однією чи іншою стороною, але в будь-якому разі врахування такої ознаки військового дискурсу важливе для правильного трактування військових концептів.

Ієрархічність військового дискурсу проявляється в тому, що комунікація може відбуватися між представниками як різних щаблів військової ієрархії, так і між особами на одному рівні. У такому випадку різнитимуться комунікативні ролі. Приміром, комунікація між офіцером і підлеглим особовим складом часто набуває односпрямованого характеру, натомість вона рівноправна між особами однакового звання.

Важко заперечити, що учасниками військового дискурсу часто стають і цивільні особи. З цієї причини поділятимемо військовий дискурс за складом учасників на закритий (суто між військовослужбовцями), напівзакритий (між військовослужбовцями, цивільними службовцями військових частин, формувань, з'єднань, навчальних закладів, підрядниками військових формувань, фахівцями з інших сфер, дотичних до військової справи) та відкритий (усе суспільство, котре спілкується на теми, дотичні до війська, приміром, політики, журналісти тощо).

Когезія і когерентність тексту у військовому дискурсі забезпечується високим ступенем використання термінології. Ба більше, військовослужбовці настільки механічно навчаються використовувати складні терміни й аббревіатури, що часом їхнє мовлення може стати незрозумілим для особи «із зовнішнього світу». Так, курсанти більше схильні автоматично перекладати *armoury* саме аббревіатурою *K33* («кімната зберігання зброї»), а не її розшифруванням чи описовими відповідниками («місце зберігання зброї» чи «арсенал»). Відповідно таким чином досягається інтертекстуальність військового дискурсу: він формується під сильним впливом статутів і інших офіційних документів. Синтаксис і лексичний склад статутів стають невід'ємною частиною навіть живого мовлення учасників військового дискурсу.

⁵⁶ Enstad, *Thinking in Military Terms. Discourse and Judgement in the Military Profession*, p. 67.

Як можна підсумувати загальну характеристику військового дискурсу, він має низку особливостей, які відрізняють його від інших видів (типів) дискурсу. Разом з тим можна констатувати потребу в комплексних розвідках українського військового дискурсу як складного комунікативного явища.

3. Військовий дискурс у когнітивному, лінгвокультурному та соціолінгвальному вимірах

Військовий дискурс охоплює велику кількість лексичних одиниць, які поміж іншого віддзеркалюють когнітивні особливості військових і їхні соціальні характеристики. Коли ми чуємо «військовий дискурс», ми перш за все думаємо про термінологію: у словнику військових вона є досить об'ємною лексичною групою, постійно розширюючись і таким чином відображаючи технологічний прогрес і стратегічні та тактичні новації у військовій справі. Природно, що військова термінологія була, є та буде об'єктом численних (передусім) термінологічних і перекладознавчих досліджень. Однак, як підкреслюють українські дослідники, широкий за змістом і колом учасників військовий дискурс також включає (на лексичному рівні) військовий сленг, жаргонізми, просторічну (розмовну) лексику. До цієї групи входять емоційно забарвлені елементи, які є неоднорідними за функціональними характеристиками та часто виступають стилістичними синонімами військових термінів⁵⁷. Вони становлять неабияку цінність і для лексикологічних, перекладознавчих, соціолінгвістичних, прагмалінгвістичних і психолінгвістичних досліджень.

Лінгвісти, які займаються дискурсологією, аналізуючи понятійний апарат військового дискурсу, вже виходять за межі лексикології та словотворення, оскільки військова комунікація як важлива частина національної культури фіксує особливості військового та воєнного дискурсів за допомогою ментальних одиниць (концептів, стереотипів, сценаріїв, концептуальних полів, цінностей тощо)⁵⁸. Але в будь-якому разі безпосереднім об'єктом лінгвістично-дискурсологічних досліджень виступають конкретні лексичні та комунікативні одиниці. І в цьому контексті військовий дискурс виявляє низку особливостей у порівнянні з іншими видами (типами) дискурсу.

Лексичне багатство будь-якого виду (типу) дискурсу можна пояснити тим, що дискурс є соціально зумовленим і впливає на функціонування

⁵⁷ Мініч Л. С., Стецюк В. М. Функціонування воєнної лексики в сучасному медіадискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2024. Вип. 24(92). С. 15. DOI: [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2024-24\(92\)-17-20](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2024-24(92)-17-20).

⁵⁸ Покровська, Когут, *Турецький військовий дискурс як культурно-історичний та соціолінгвальний феномен*, с. 91.

суспільства; як породження, так і інтерпретація дискурсу є сукупним результатом когнітивних процесів учасників, їхнього індивідуального та спільного знання⁵⁹. Як наслідок, когнітивний вимір військового дискурсу проявляється тим, як учасники комунікації концептуалізують війну та військову справу, які когнітивні моделі та фрейми вони використовують, до яких категоризаційних прийомів вони вдаються, як дискурс впливає на сприйняття реальності й ухвалення рішень.

С. Мельник, О. Назаренко та В. Сікорська підсумовують своє дослідження з аналізу мовної репрезентації концепту війна тим, що його лінгвальна об'єктивація здійснюється через численні лексико-тематичні групи, зокрема через:

1) лексику на позначення зброї, військової техніки та засобів зв'язку (*танки, ракети, міномети, кулемети, автомати, гвинтівки, гранати, міни, РПГ, ПЗРК, БПЛА, НРК, БМП, РСЗО, балістична ракета, винищувач, квадрокоптер, дрон* тощо);

2) лексику на позначення військових звань, чинів, посад тощо (від *рядового* до *генерала, бійці, військовики, тиловики, штабники, техніки, волонтери, капелани, парамедики*);

3) назви збройних сил, військових підрозділів (*піхота, артилерія, морські котики, спецпризначенці, ССО, СБС* тощо);

4) лексику на позначення тактики бойових дій і військових операцій (*наступ, атака, бій, відступ, виведення військ, відведення зброї, бойові дії, оточення, котел, операція* тощо);

5) назви воєнних об'єктів (*фронт, лінія розмежування, нульовий кілометр, передова, лінія фронту, тил, глибокий тил, окупована/деокупована територія, сіра зона* та ін.);

6) лексику на позначення військової амуніції, спорядження (*бронежилет, шолом, військова форма, тепловізор, засоби тактичної медицини, військовий рюкзак, спальний мішок* тощо)⁶⁰.

Військовий дискурс характеризується значним ступенем метафоризації. Так, приміром, загальноновживаний військовий професіоналізм *сіра зона*, який відомий широкому загалу суспільства, утворився на основі метафоричного порівняння території, що примикає до ліній бойового зіткнення та не перебуває під однозначним контролем однієї зі сторін,

⁵⁹ Gyollai D. The sociocognitive approach in critical discourse studies and the phenomenological sociology of knowledge: intersections. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*. 2022. No. 21. P. 540. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11097-020-09704-z>.

⁶⁰ Мельник С. М., Назаренко О. М., Сікорська В. Ю. Мовна репрезентація концепту «війна» в сучасному українському медіадискурсі. *Philological education and science: transformation and modern development vectors: scientific monograph*. Riga: Baltija Publishing, 2023. С. 459–460. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-283-8-20>.

з конотативними значеннями слова «сірий», серед яких можемо назвати «невизначеність», «незрозумілість». Аналогічну метафорику бачимо і в, приміром, військово-тактичному англomовному дискурсі: термін *salami slicing strategy* було утворено шляхом метафоричного осмислення поступових, дрібних стратегічних дій з метою досягнення ситуації докнаного факту (*fait accompli*), коли сторони не мають можливостей для повернення до попереднього стану та можуть лише визнати поточний стан справ.

Війна, воєнні та військові реалії мають високий потенціал для метафоризації й образного висловлення різноманітних подій і явищ, через що воєнно-військові метафори активно наповнюють різні види (типи) дискурсу. Тому метафоризація домену війни є двосторонньою: вона наповнює як військовий і воєнний дискурси, які безпосередньо пов'язані з війною, так і інші види дискурсів, деякі з котрих узагалі можуть бути несуміжні з військовим і воєнним дискурсами (так, метафори, у складі яких є лексеми з воєнної справи, активно використовують навіть у художній літературі, як ось *любовний фронт*). Особливістю воєнних метафор є їхня здатність викликати відчуття страху, окреслювати конфронтаційний характер взаємин між сторонами конфлікту, а також визначати часову перспективу протистояння⁶¹. Водночас слід зазначити, що використання військової лексики для опису певної предметної галузі здатне обумовити формування розлогої й динамічної концептуальної структури, яка надалі визначає способи вербалізації й осмислення відповідної сфери⁶². Приміром, у медіадискурсі військові метафори виконують такі функції: образотворчу (образностворювальну), активізаційну, комунікативну, когнітивну, маніпулятивну й інтегративну⁶³. Таким чином військовий дискурс через свій когнітивний інструментарій взаємодіє з іншими видами дискурсу, збагачуючи їх мовними засобами відображення ментальних образів.

Соціолінгвальні та прагмалінгвістичні характеристики військового жаргону та сленгу також визначають його дискурсивні характеристики. Хоча військовий жаргон і сленг передбачувано функціонує здебільшого в межах військового дискурсу, протягом останнього часу в українському лінгвокультурному просторі він активно проникає і в інші види дискурсу,

⁶¹ Flusberg S. J., Matlock T., Thibodeau P. H. War metaphors in public discourse. *Metaphor and Symbol*. 2018. Vol. 33(1). P. 16. DOI: <https://doi.org/10.1080/10926488.2018.1407992>. URL: https://www.researchgate.net/publication/322238852_War_metaphors_in_public_discourse (дата доступу: 18.07.2026).

⁶² Там само.

⁶³ Nikonova V. H. Metaphorical realization of the concept of war in English media texts. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Том 35 (74), № 5, ч. 1. С. 164. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.1/27>.

що тут уже було неоднократно згадано. Військовий дискурс, котрий розкриває аспекти військової діяльності та мовленнєвих практик, пов'язаних з несенням військової служби та зі здійсненням військових операцій або дій, не є однорідним: його поділяють на формальний військовий дискурс (військові документи, статuti, накази, офіційні заходи тощо) та неформальний⁶⁴. Останній підвид охоплює, зокрема, військовий сленг і жаргон. Водночас цей поділ не є жорстким і незмінним: мовні одиниці нерідко переходять межу між формальним і неформальним вживанням, взаємно збагачуючи один одного. Наприклад, складно однозначно визначити походження вислову *friendly fire*, який вживають з щонайменше 1860-х років⁶⁵, чи його синонім *blue-on-blue*. Попри це, очевидно є їхня метафоричність і первісна належність до професійного жаргону, але сьогодні ці поняття використовують і в офіційній військовій комунікації.

З позиції соціолінгвістики, яка вивчає ідеологічні, соціокультурні й історичні аспекти функціонування мови, можна виокремити два типи дискурсу, які відрізняються за комунікативно-соціальним критерієм, а саме персональний (особистісно-орієнтований, розмовний) та інституційний (статусно-орієнтований)⁶⁶. У контексті військового дискурсу персональний підтип характерний для неформального спілкування між військовослужбовцями (як правило, тих, які перебувають на одному або майже одному щаблі ієрархії). Цей підтип характеризується великим ступенем використання військового сленгу та дещо нижчим ступенем дотримання формальностей і мовних штампів. Натомість інституційний підтип військового дискурсу характерний для різних офіційних, навчальних, тренувальних заходів за участі широкого кола військовослужбовців, а тому він виявлятиметься високим ступенем використання термінології, у деяких випадках – відносно частим використанням професіоналізмів (особливо під час навчань, позаяк професіоналізми часто спрощують розуміння повідомлення) чи емоційно піднесених фраз (наприклад, на офіційних церемоніях, нагородженнях, у промовах). Тож, у військовому дискурсі використання лексичних одиниць, що належать до різних регістрів, залежить від комунікативної ситуації.

⁶⁴ Зубач О. А. Детермінація понять «військовий дискурс» та «воєнний дискурс» у мовознавчій парадигмі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2025. № 73. С. 66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.12>.

⁶⁵ Friendly fire. *Wiktionary*. URL: https://en.wiktionary.org/wiki/friendly_fire (дата доступу: 18.07.2026).

⁶⁶ Маслова Т. Б. Типологія наукового дискурсу в сучасній мовознавчій парадигмі. *Англістика та американістика*. 2013. Вип. 10. С. 39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/antame_2013_10_13 (дата доступу: 18.07.2026).

Соціолінгвістична стратифікація лексичних одиниць передбачає виділення специфічних груп (регістрів) лексичних одиниць розмовно-побутового стилю, а саме діалектів, соціолектів (сленгу, жаргону, аргю), пейоративної лексики, суржику й ін.⁶⁷ У контексті будь-якого професійного дискурсу найбільшу увагу привертають до себе саме соціолекти, адже вони найбільше віддзеркалюють вплив професійної діяльності на ідіолект людини.

У мовознавстві нема усталеного погляду на співвідношення понять сленг, жаргон, професіоналізми й аргю (чому присвячують навіть окремі дисертаційні дослідження, як ось дисертація М. Руденко⁶⁸), але в контексті цього дослідження поняття жаргон і професіоналізми вжито в рівнозначному значенні.

Під жаргоном розуміють різновид мовлення, котре в усному спілкуванні використовує окрема соціальна група, яка об'єднує людей за ознакою професії, інтересів, звичок, занять, суспільного середовища чи віку⁶⁹. Тож військовий жаргон – це лексичні одиниці, які використовують професійні військові та всі, хто цікавиться військовою тематикою, для позначення різноманітних реалій військової служби⁷⁰. Так, дослідники зазначають, що військовий жаргон (сленг) включає назви видів зброї, техніки, військових звань і посад, воєнних дій і подій, видів збройних сил, продовольчого та матеріального забезпечення, міжособистісних і службових відносин і інших аспектів військової служби⁷¹. Приміром, у курсантському жаргоні О. Андріянова виділяє такі тематичні групи: характеристики курсантів; військові звання, посади, професії; військові навчання; навчальний процес; повсякденна діяльність; звільнення і вільний час; навчальні та службові приміщення; побут; військовий одяг⁷². Аналогічно можна говорити про жаргон артилеристів, піхоти, ВПС, ВМС, ССО, СБС і т.д.

⁶⁷ Возняк І. З. Сучасний британський військовий жаргон як об'єкт вивчення під час формування професійної мовної компетентності. *Проблеми ефективності професійної мовної комунікації в умовах інформаційної агресії*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Київ, 28 листопада 2025 року). Київський інститут Національної гвардії України, 2025. С. 171. URL: <https://elar-kingu.kyiv.ua/handle/123456789/1763> (дата доступу: 17.07.2026).

⁶⁸ Руденко М. Ю. Аргю, жаргон і сленг у європейському й американському мовознавстві: історія і сучасний стан дослідження: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Слов'янськ, 2019. 270 с. URL: <https://old.pdpu.edu.ua/doc/vr/2019/rudenko/dis.pdf> (дата доступу: 18.07.2026).

⁶⁹ Назаревич Л. Т., Гавдида Н. І. Професійний та молодіжний жаргони: особливості вживання у студентському середовищі. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. № 5, т. 2. С. 100. URL: <http://olj.onua.edu.ua/index.php/olj/article/view/249/219> (дата доступу: 17.07.2026).

⁷⁰ Возняк, *Сучасний британський військовий жаргон як об'єкт вивчення під час формування професійної мовної компетентності*, с. 171.

⁷¹ Palchevska O., Aleksandruk I., Tyshchenko O., Labenko O., Sydorenko O. Military slang: Origin, structure and semantics. *Amazonia Investiga*. 2023. No. 12 (69). P. 44. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.69.09.3>.

⁷² Андріянова, *Уживання військового жаргону в мовленні курсантів*, с. 8.

Військовий жаргон становить окрему підсистему українського жаргону й вирізняється специфічними рисами, зумовленими соціальною відособленістю його носіїв, яка проявляється не лише в особливостях професійної діяльності, а й у суттєво відмінному способі життя⁷³. Спільність мови військовослужбовців як окремої соціальної групи, як наслідок, виявляється в наявності особливого соціально-групового діалекту, що характеризується рядом певних специфічних рис на лексичному (та фразеологічному) рівні та знання про який може допомагати розкривати сутність ціннісних орієнтацій, характеру взаємовідносин між військовослужбовцями та їхнє світосприйняття⁷⁴. Військовий сленг (жаргон), на думку українських дослідників, характеризується таким: емоційна забарвленість лексики, що вирізняється великою різноманітністю відтінків (жартівливий, іронічний, глузливий, зневажливий, презирливий, грубий і навіть вульгарний); нелітературність; незрозумілість або низька зрозумілість для решти суспільства⁷⁵. Палітра емоцій, які передає військовий жаргон і сленг, буде дещо ширшою, що зумовлено психологічними характеристиками військових, соціальною різноманітністю у їхніх лавах, складними умовами їхньої професійно-службової та бойової діяльності.

Важко заперечити, що для військового дискурсу важлива лінгвокультурна історія⁷⁶. Не є винятком з цього правила й український військовий дискурс: Т. Левченко вказує на функціонування в сучасному українському військовому жаргоні одиниць, які з'явилися ще в часи Першої та Другої світових воєн і Радянського вторгнення в Афганістан (найяскравіші приклади – *двохсотий*, *трьохсотий*)⁷⁷. Після початку Війни на Донбасі український військовий дискурс поповнився численними новими концептами, вираженими такими лексичними одиницями як *сепаратисти*, *іхтамнети*, *укропи*, *карателі*, *аватари*. Те ж саме відбулося після початку Російського вторгнення у 2022 році: *монеди*,

⁷³ Vozniak I. Modern Ukrainian military jargon in the sociolinguistic and pragmatic dimensions. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2026. Вип. 21. С. 235. DOI: <https://doi.org/10.30970/ufi.2026.21.5160>.

⁷⁴ Басараба І., Лемешко О. Військовий сленг: дефініція та шляхи утворення. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 55, т. 1. С. 139. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-22>.

⁷⁵ Андерсен І. В., Івасишина Т. А. Військова лексика: класифікація, прагматика, переклад (на матеріалі української та польської мов). *Вісник науки та освіти. Серія: філологія, культура і мистецтво, педагогіка, історія та археологія, соціологія*. 2023. № 10 (16). С. 40–41. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10\(16\)-38-46](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10(16)-38-46).

⁷⁶ Покровська, І., Когут, А. Турецький військовий дискурс як культурно-історичний та соціолінгвальний феномен. 2026. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 1(79). С. 88. <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2026.1.10>.

⁷⁷ Левченко Т. Концепт війна в українській мовній картині світу. *Теоретична і дидактична філологія*. 2025. Вип. 40. С. 167. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1517-2025-40-156-172>.

корчі, донати, УПА (Українська Паперова Армія), *штора* (засоби РЕБ, які стають перешкодами на відео FPV), *ефпівішник* і т.д. Жаргон ЗСУ й інших військових структурних підрозділів, як зазначає група українських дослідників, варто виокремити як доволі значний пласт слів, котрий охоплює як запозичені з жаргону армій минулого століття на позначення застарілої військової техніки й озброєння, так і новотвори, котрі відображають реалії сучасної війни⁷⁸. Таким чином мова військового дискурсу тісно переплетена з позалінгвальними реаліями та відображає всі основні зміни у воєнній справі та у світосприйнятті військових. Ці лексеми (а також такі новотвори як *мазепинка* та *махновець*) також визначають лінгвокультурний вимір сучасного українського військового дискурсу.

Те, як мова використовує різноманітні внутрішні ресурси для вираження складних когнітивних процесів, які проходять учасники військового дискурсу, показує дослідження О. Стишова. З цього дослідження випливає висновок, що словотвір – зокрема морфеми – функціонує як інструмент творення значень та ідеологічного позиціонування в українському військовому дискурсі 2014–2022 років⁷⁹. На основі понад 250 неологізмів із медіа й інтернет-джерел дослідник показав, що дериваційні елементи кодують оцінку та моральне судження, а не нейтральний опис⁸⁰. Суфікси, префікси, словоскладання та основоскладання слугують для вираження зневаги, іронії чи делегітимізації, закріплюючи ставлення безпосередньо в структурі слова⁸¹. Дослідник доходить до висновку, що така морфемна креативність є ключовою для персуазивності (переконливості) воєнного дискурсу й продовжує розвиватися завдяки колективній, неінституційній мовній практиці⁸². Тут ми також бачимо і прагмалінгвістичні особливості військового дискурсу: вираження ставлення до інших осіб і власних емоцій (як ось іронія чи гумор), мовне обрамлення делегітимізації (перш за все щодо ворога).

З прагмалінгвістичного погляду можна констатувати здатність військового жаргону робити комунікативну ситуацію живішою, ближчою

⁷⁸ Яриновська К. Т., Башманівський О. Л., Вигівський В. Л. Особливості перекладу військових жаргонізмів на позначення військової техніки та озброєння з української мови на англійську за допомогою машинного перекладу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2023. Вип. 2 (100). С. 304. DOI: [https://doi.org/10.35433/philology.2\(100\).2023.298-307](https://doi.org/10.35433/philology.2(100).2023.298-307).

⁷⁹ Styshov O. Neologisms of the Military Sphere in the Modern Ukrainian Language. *Logos*. 2022. No. 113. Pp. 116–128. DOI: <https://doi.org/10.24101/logos.2022.79>.

⁸⁰ Там само.

⁸¹ Там само.

⁸² Там само.

для комунікантів⁸³. Іntenційний аналіз військових жаргонізмів показує, що вони дозволяють мовцям висловлювати різні емоції: іронію, сарказм, відразу⁸⁴. Крім того, такі мовні одиниці сприяють встановленню групової ідентичності та зміцненню внутрішньої солідарності серед військовослужбовців. Вони також виконують функцію мовної економії, стисло передаючи складні чи специфічні поняття.

ВИСНОВКИ

Викладене вище демонструє, що дискурс постає як складне, багатовимірне й динамічне явище, яке поєднує мовну форму, змістове наповнення та соціальний контекст. Його розуміння як трискладової структури – використання мови, передавання смислів і функціонування в соціальних ситуаціях – дозволяє розглядати комунікацію не лише як обмін інформацією, а як процес конструювання реальності. У цьому контексті аналіз дискурсу виступає ефективним інструментом дослідження соціальних взаємодій, оскільки враховує взаємозв'язок мовних засобів, когнітивних процесів і позамовних чинників.

Військовий дискурс як окремий тип дискурсу виявляє специфічні риси, зумовлені особливостями професійного середовища та військового світосприйняття. Він формує особливу модель інтерпретації дійсності, в межах якої ключові поняття-концепти (як-от «ворог», «перемога», «операція») набувають чітко окресленого значення та підпорядковуються логіці військового мислення. Його аналіз потребує врахування таких категорій, як адресант і адресат, комунікативна ситуація, інтенції, стратегії та тактики, структурна й семантична організація тексту. Це підкреслює необхідність комплексного підходу до вивчення військового дискурсу як цілісної комунікативної системи.

Водночас військовий дискурс характеризується поєднанням стандартизованої термінології з образними й іноді емоційно забарвленими мовними засобами. Значну роль у ньому відіграють жаргон і сленг, які не лише виконують експресивну функцію, а й забезпечують мовну економію та сприяють формуванню групової ідентичності. Це свідчить про його лінгвокультурну й соціолінгвістичну зумовленість, адже мова військових безпосередньо відображає їхній спосіб життя, досвід і систему цінностей.

Тож, військовий дискурс є динамічним явищем, котре постійно змінюється під впливом історичних подій, технологічного розвитку та суспільних трансформацій. Його мовні ресурси не лише фіксують військову та воєнну реальність, а й активно впливають на їхню інтерпретацію,

⁸³ Vozniak, *Modern Ukrainian military jargon in the sociolinguistic and pragmatic dimensions*, p. 241.

⁸⁴ Там само.

формуючи суспільне сприйняття війни та війська. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі українського військового дискурсу як складного когнітивно-комунікативного феномена, що потребує міждисциплінарного підходу.

АНОТАЦІЯ

Розглянуто категорію дискурсу як складного, багатовимірного та динамічного явища, котре поєднує мовну форму, змістове наповнення та соціальний контекст. Визначено основні характеристики дискурсу, виділено види (типи) дискурсу й окреслено предмет вивчення дискурсології. Розглянуто й охарактеризовано військовий дискурс як особливий вид (тип) дискурсу, який існує здебільшого між військовослужбовцями. Описано зв'язки військового дискурсу з іншими видами (типами). Запропоновано класифікацію військового дискурсу на підставі різних критеріїв (класифікаційних підстав). Детально розглянуто когнітивні, лінгвокультурні та соціолінгвальні аспекти існування сучасного військового дискурсу, зокрема на конкретних прикладах з сучасного українського й англomовного військових дискурсів. Зроблено висновки про перспективи подальших досліджень.

Література

1. Buhaichuk O. Zum militärischen Diskurs als einem wesentlichen Bestandteil des institutionellen Diskurses. *Academia Polonica*. 2025. Nr. 69(2). S. 16–26. DOI: <https://doi.org/10.23856/6902>.
2. Czachur W. Discourse linguistics and the discursive worldview. *Explorations: A Journal of Language and Literature*. 2016. No. 4. Pp. 16–32. URL: <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=563531> (дата доступу: 18.07.2026).
3. Enstad K. Thinking in Military Terms. Discourse and Judgement in the Military Profession. [In:] Hagen A. M., Enstad, K. (eds.). *Advancing Military Practice through Military Humanities* (1st ed.). Routledge, 2026. Pp. 60–75. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9781003738886-6>.
4. Fairclough N. *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge, 2003.
5. Fetzer A. Conceptualising discourse. [In:] Schneider K., Barron A. (eds.), *Pragmatics of Discourse*. Berlin, München, Boston: De Gruyter Mouton, 2014. Pp. 35–64. URL: <https://doi.org/10.1515/9783110214406-003> (дата доступу: 18.07.2026).
6. Flusberg S. J., Matlock T., Thibodeau P. H. War metaphors in public discourse. *Metaphor and Symbol*. 2018. Vol. 33(1). 44 p. DOI: <https://doi.org/>

10.1080/10926488.2018.1407992. URL: https://www.researchgate.net/publication/322238852_War_metaphors_in_public_discourse (дата доступу: 18.07.2026).

7. Friendly fire. *Wiktionary*. URL: https://en.wiktionary.org/wiki/friendly_fire (дата доступу: 18.07.2026).

8. Grosz B. J., Sidner C. L. Attention, Intentions, and the Structure of Discourse. *Computational Linguistics*. 1986. Vol. 12, num. 3. Pp. 175–204. URL: <https://aclanthology.org/J86-3001.pdf> (дата доступу: 18.07.2026).

9. Gyollai D. The sociocognitive approach in critical discourse studies and the phenomenological sociology of knowledge: intersections. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*. 2022. No. 21. Pp. 539–558. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11097-020-09704-z>.

10. Johnstone B., Andrus J. Discourse analysis. John Wiley & Sons, 2024.

11. Matta C. The Explanatory Power of Discourse Analysis. *Philosophy of the Social Sciences*. 2024. Vol. 54(5). Pp. 363–386. DOI: <https://doi.org/10.1177/00483931241255229>.

12. Nikonova V. H. Metaphorical realization of the concept of war in English media texts. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Том 35 (74), № 5, ч. 1. С. 161–166. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.1/27>.

13. Palchevska O., Aleksandruk I., Tyshchenko O., Labenko O., Sydorenko O. Military slang: Origin, structure and semantics. *Amazonia Investiga*. 2023. No. 12 (69). Pp. 42–50. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.69.09.3>.

14. Pelepeichenko L., Podufalova T., Revutska S. Variation in the functions of narrative in military discourse. *Journal of Language and Literary Studies*. 2022. No. 40. P. 209–227. DOI: <http://doi.org/10.31902/fl.40.2022.11>.

15. Potter J., Wetherell M. Analyzing discourse. [In:] *Analysing Qualitative Data*. Routledge: London, UK, 2002. Pp. 47–66.

16. Sengul K. Critical Discourse Analysis. 2025. URL: https://www.researchgate.net/publication/383717436_Critical_Discourse_Analysis (дата доступу: 18.07.2026).

17. Styshov O. Neologisms of the Military Sphere in the Modern Ukrainian Language. *Logos*. 2022. No. 113. Pp. 116–128. DOI: <https://doi.org/10.24101/logos.2022.79>.

18. van Dijk T. A. (ed.). Discourse as structure and process: Discourse studies: A multidisciplinary introduction. SAGE Publications Ltd., 1997. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781446221884>.

19. Vozniak I. Modern Ukrainian military jargon in the sociolinguistic and pragmatic dimensions. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2026. Вип. 21. С. 232–246. DOI: <https://doi.org/10.30970/ufl.2026.21.5160>.

20. Андерсен І. В., Івасишина Т. А. Військова лексика: класифікація, прагматика, переклад (на матеріалі української та польської мов). *Вісник науки та освіти. Серія: філологія, культура і мистецтво, педагогіка, історія та археологія, соціологія*. 2023. № 10 (16). С. 38–46. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10\(16\)-38-46](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10(16)-38-46).

21. Андріянова О. Уживання військового жаргону в мовленні курсантів. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2019. № 40. С. 5–10. DOI: <https://doi.org/10.18372/2520-6818.40.14252>.

22. Балабін В. В. Теоретичні засади військового перекладу: дис. д-ра філол. наук. 2020. 609 с. URL: https://scs.knu.ua/upload/iblock/3c7/dis_Balabin%20V.V..pdf (дата доступу: 18.07.2026).

23. Басараба І., Лемешко О. Військовий сленг: дефініція та шляхи утворення. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 55, т. 1. С. 137–142. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-22>.

24. Ботвин Т., Пилипець О. Формування військового сленгу в сучасному воєнному дискурсі. *Мова – кордон національної безпеки*: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21 лютого 2024 року). 2024. С. 6–11. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/16630/1/Збірник%20тез_мова_кордон_2024%20%281%29.pdf (дата доступу: 18.07.2026).

25. Бугайчук О. В. Функціональні особливості військового дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2023. Вип. 18 (86). С. 28–32. DOI: [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2023-18\(86\)-28-32](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2023-18(86)-28-32).

26. Возняк І. З. Сучасний британський військовий жаргон як об'єкт вивчення під час формування професійної мовної компетентності. *Проблеми ефективності професійної мовної комунікації в умовах інформаційної агресії*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Київ, 28 листопада 2025 року). Київський інститут Національної гвардії України, 2025. С. 170–174. URL: <https://elar-kingu.kyiv.ua/handle/123456789/1763> (дата доступу: 17.07.2026).

27. Гуменюк І. Дискурсологічні орієнтири у викладанні дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка. Серія «Педагогіка»*. 2017. Вип. 4(36). С. 74–81. DOI: <https://doi.org/10.24919/2313-2094.4/36.98551>.

28. Дюкар К. В. Словотвірна специфіка неuzuальних інновацій гібридних способів творення в сучасному мілітаридискурсі. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. № 212. С. 126–132. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-18>.

29. Зубач О. А. Детермінація понять «військовий дискурс» та «воєнний дискурс» у мовознавчій парадигмі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2025. № 73. С. 66–68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.12>.
30. Корольов І. Р. Типологія дискурсу в сучасній лінгвістиці. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2011. Вип. 15. С. 109–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2011_15_18 (дата доступу: 18.07.2026).
31. Корольова Т., Соріч Р., Александрова О. Військовий дискурс та особливості його перекладу. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2021. Вип. 33. С. 369–386. URL: <https://www.lingstud.od.ua/archive/2021/33/26.pdf> (дата доступу: 18.07.2026).
32. Куліш А. Р. Дискурсологічні студії в Україні: основні поняття, терміни і проблеми. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 25, т. 1. С. 179–184. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.33>.
33. Левченко Т. Концепт війна в українській мовній картині світу. *Теоретична і дидактична філологія*. 2025. Вип. 40. С. 156–172. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1517-2025-40-156-172>.
34. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 196 с. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/1b9e565a-279d-4838-bb92-190166bfe147/content> (дата доступу: 18.07.2026).
35. Маслова Т. Б. Типологія наукового дискурсу в сучасній мовознавчій парадигмі. *Англістика та американістика*. 2013. Вип. 10. С. 39–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/antame_2013_10_13 (дата доступу: 18.07.2026).
36. Мельник С. М., Назаренко О. М., Сікорська В. Ю. Мовна репрезентація концепту «війна» в сучасному українському медіадискурсі. *Philological education and science: transformation and modern development vectors: scientific monograph*. Riga: Baltija Publishing, 2023. С. 446–467. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-283-8-20>.
37. Мініч Л. С., Стецюк В. М. Функціонування воєнної лексики в сучасному медіадискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2024. Вип. 24 (92). С. 17–20. DOI: [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2024-24\(92\)-17-20](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2024-24(92)-17-20).
38. Назаревич Л. Т., Гавдида Н. І. Професійний та молодіжний жаргони: особливості вживання у студентському середовищі. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. № 5, т. 2. С. 99–103. URL: <http://olj.onua.edu.ua/index.php/olj/article/view/249/219> (дата доступу: 17.07.2026).

39. Осипенко В. Ю. Основні напрями дослідження дискурсу в мовознавстві кінця XX – початку XXI ст. *Нова філологія*. 2023. № 90. С. 69–74. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-90-10>.

40. Погонєць В. В. Поповнення військової лексики та фразеології англійської мови: лінгвальний та соціолінгвальний параметри: дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови (Філологічні науки)». Запоріжжя, 2019. 224 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0419U004345/> (дата доступу: 18.07.2026).

41. Покровська І., Когут А. Турецький військовий дискурс як культурно-історичний та соціолінгвальний феномен. 2026. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 1(79). С. 86–93. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2026.1.10>.

42. Руденко М. Ю. Арго, жаргон і сленг у європейському й американському мовознавстві: історія і сучасний стан дослідження: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Слов'янськ, 2019. 270 с. URL: <https://old.pdpu.edu.ua/doc/vr/2019/rudenko/dis.pdf> (дата доступу: 18.07.2026).

43. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.

44. Соколова А. До проблеми вивчення військового дискурсу. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжсвізівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького ДПУ ім. І. Франка*. 2024. Вип. 73, т. 3. С. 229–234. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-3-34>.

45. Соколовська С. Політична дискурсологія: проблеми й перспективи розвитку. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство*. 2013. Вип. 19. С. 229–233. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b039ba12-0dda-440b-a9c5-d4db38ad6aa1/content> (дата доступу: 18.07.2026).

46. Страшевська О. Типологія дискурсу як об'єкта лінгвістичних досліджень. *Людина. Комп'ютер. Комунікація: зб. наук. пр.* Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 76–78. URL: <https://ena.lpnu.ua/bitstreams/4a88342a-2a66-4d8f-9075-3a9107fbb9c0/download> (дата доступу: 18.07.2026).

47. Сукаленко Т., Шпетна С. Функціонування військового дискурсу в сучасному комунікативному просторі. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2023. № 1. С. 96–102. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.1.14>.

48. Храбан, Т. Архетипічні аспекти образу героя в сучасному українському неінституційному військовому дискурсі. *Соціальні*

комунікації: теорія і практика. 2021. № 12(1). С. 83–97. DOI: <https://doi.org/10.51423/2524-0471-2021-12-1-2>.

49. Яриновська К. Т., Башманівський О. Л., Вигівський В. Л. Особливості перекладу військових жаргонізмів на позначення військової техніки та озброєння з української мови на англійську за допомогою машинного перекладу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2023. Вип. 2 (100). С. 298–306. DOI: [https://doi.org/10.35433/philology.2\(100\).2023.298-307](https://doi.org/10.35433/philology.2(100).2023.298-307).

Information about the author:

Vozniak Ihor,

Senior Teaching Assistant at the Department of Foreign Languages
Center for Language Training,
National Academy of the National Guard of Ukraine
3, Maidan Zakhysnykiv Ukrainy, Kharkiv, Ukraine

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ: ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ
ІННОВАЦІЇ**

Демешко Інна

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-4>

ВСТУП

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибокими соціокультурними, освітніми та інформаційно-комунікаційними трансформаціями, що суттєво впливають на функціонування української мови та методику її навчання. В умовах утвердження української мови як державної, інтеграції в європейський освітній простір, розвитку цифрових технологій і впровадження інноваційних моделей навчання особливої актуальності набувають дослідження сучасних лінгвістичних процесів та новітніх підходів до формування мовної й комунікативної компетентності здобувачів освіти.

Українська мова сьогодні перебуває в центрі активних наукових пошуків. Відбуваються динамічні зміни в лексиці, термінології, мовленнєвій практиці, розширюються сфери функціонування державної мови, удосконалюються механізми її нормативного забезпечення. Цифровізація освіти, використання дистанційних та змішаних форм навчання, інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій і систем штучного інтелекту відкривають нові можливості для викладання української мови та потребують наукового осмислення їхнього потенціалу. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу сучасних лінгвістичних тенденцій і лінгводидактичних інновацій, що визначають перспективи розвитку української мовної освіти. Особливу увагу приділено питанням модернізації змісту мовної освіти, впровадженню компетентнісного підходу, розвитку цифрових освітніх ресурсів, формуванню академічної культури мовлення та вдосконаленню методів навчання української мови в умовах сучасних суспільних викликів.

Мета дослідження – комплексне висвітлення актуальних проблем сучасної української лінгвістики та лінгводидактики,

узагальнення теоретичних і практичних напрацювань у галузі мовознавства й методики навчання української мови, визначення перспектив розвитку мовної освіти в умовах цифрової трансформації. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: 1) проаналізувати сучасні тенденції розвитку української літературної мови; 2) охарактеризувати новітні мовні процеси в лексиці, словотворі, граматиці, комунікативній практиці; 3) дослідити інноваційні підходи до навчання української мови; 4) розкрити можливості використання цифрових технологій та інструментів штучного інтелекту в освітньому процесі; 5) визначити ефективні шляхи формування мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей здобувачів освіти; 6) окреслити перспективні напрями розвитку сучасної української лінгвістики й лінгводидактики. Наукова новизна дослідження полягає в комплексному розгляді взаємозв'язку сучасних мовних процесів та інноваційних освітніх технологій, систематизації актуальних тенденцій розвитку української мови в умовах цифровізації суспільства, узагальненні сучасних підходів до організації мовної освіти. Представлені матеріали поєднують результати теоретичних досліджень із практичним досвідом упровадження інноваційних методик навчання.

1. Основні напрями розвитку, інноваційні зміни в словотворі та граматичній системі сучасної української літературної мови

Сучасна українська літературна мова – динамічною відкритою системою, розвиток якої визначається взаємодією внутрішньомовних закономірностей і позамовних чинників. Глобалізація, цифровізація суспільства, інтеграція України до європейського культурного й освітнього простору, суспільно-політичні трансформації та розвиток інформаційних технологій сприяють активному оновленню всіх мовних рівнів. Унаслідок цього українська літературна мова не лише зберігає свої нормативні засади, а й демонструє високий потенціал до адаптації та модернізації. Один із провідних напрямів розвитку сучасної української літературної мови – збагачення її словникового складу. Лексична система оперативно реагує на зміни в суспільному житті, науково-технічному прогресі та розвитку цифрових технологій. До активного словника входять нові терміни, професіоналізми, запозичення, а також слова, що виникають унаслідок словотвірних процесів на власне українському мовному ґрунті. Особливо

активно поповнюється термінологія у сферах інформаційних технологій, цифрової економіки, освіти, медицини, екології, медіакомунікації та військової справи. Важлива тенденція – удосконалення мовної норми. Сучасний розвиток української літературної мови супроводжується уточненням орфографічних, орфоепічних, лексичних і граматичних норм відповідно до сучасних потреб мовної практики. Нормативні зміни відображають прагнення забезпечити системність мовної організації, усунути варіантність у тих випадках, коли вона ускладнює комунікацію, гармонізувати мовну практику з історичними традиціями української мови.

Значний вплив на розвиток літературної мови має цифрове комунікативне середовище. Соціальні мережі, електронні медіа, онлайн-освіта та цифрові платформи формують нові моделі мовної поведінки. Зростає роль стислості, оперативності, мультимодальності повідомлень, поєднання текстових, графічних та аудіовізуальних компонентів. Водночас цифрова комунікація актуалізує питання дотримання мовних норм, культури писемного мовлення та розвитку цифрової мовної компетентності. Суттєва ознака сучасного мовного розвитку – активізація термінологічного творення. Науковці, аналізуючи різні терміносистеми, зазначають, що на сучасному етапі розвитку наукового знання «складні інтеграційні та диференційні процеси спричиняють міграцію найменувань з однієї терміносистеми в іншу»¹. Ще залишається актуальним питання про визначення поняття «термін», ознаки терміна, зв'язок професійної лексики й термінології². Розвиток науки, техніки й освіти зумовлює необхідність створення нових українських термінів або адаптації міжнародної термінології до норм української літературної мови. При цьому особливого значення набувають принципи системності, однозначності, нормативності та відповідності словотвірним моделям української мови. І. Кочан зазначає, що інноваційні процеси в мові супроводжують нашу дійсність. Неоніми мають свого автора, інші неологізми творяться суфіксальним способом, основоскладанням або семантичним способом. Окрему групу становлять запозичення, які доступні «вузькому колу фахівців»³.

Сучасна українська літературна мова дедалі активніше використовується

¹ Краснопольська Н. Л., Ярошевич І. А. Транстермінологізація як спосіб творення термінів менеджменту. *Наукові записки*. Серія : Філологічні науки. 2024. № 208. С. 220. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-29>

² Борисов В. А. Теоретичні питання термінології й терміна в концепціях світового лінгвістичного дискурсу. *Нова філологія*. 2022. №86. С. 13. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-86-2>

³ Кочан І. М. Інноваційні процеси в сучасній українській термінологічній лексиці. *Термінологічний вісник*. 2023. Випуск 7. С. 80. URL: <https://termvisnyk.iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/sites/11/2023/06/9.pdf>

в державному управлінні, освіті, науці, культурі, медіа, бізнесі та цифрових сервісах. Це сприяє розширенню її функціональних стилів, розвитку професійного мовлення та вдосконаленню культури офіційної, академічної й публічної комунікації. Важливий чинник сучасного розвитку – процеси стандартизації та кодифікації мовних норм. Науковці здійснюють системне оновлення лексикографічних ресурсів, граматичних описів, довідників і словників, що забезпечує єдність мовної практики та сприяє підвищенню рівня мовної культури суспільства. Особливої актуальності набуває створення електронних словників, національних мовних корпусів і цифрових лінгвістичних ресурсів. І. Ментинська зауважує, що «поки що не створено електронного галузевого словника комп'ютерних термінів, який відповідав би всім потребам та вимогам комп'ютерної галузі»⁴. Стрімкий розвиток інформаційних технологій супроводжується безперервним оновленням і розширенням професійної термінології, значна частина якої формується в англомовному науковому та професійному середовищі. Це зумовило потребу у створенні систематизованих і науково обґрунтованих лексикографічних ресурсів, здатних забезпечити точне тлумачення та адекватне відтворення спеціалізованих термінів українською мовою. У цьому контексті укладено англо-український тлумачний словник термінів ІТ-сфери, і цим зроблено внесок у розвиток української фахової термінографії, що частково задовольнило потреби дослідників, викладачів, студентів і практиків у сучасному лексикографічному забезпеченні галузі⁵.

Помітна тенденція – розвиток академічного й професійного мовлення. Поширення міжнародної наукової співпраці, академічної мобільності та міждисциплінарних досліджень потребує вдосконалення української наукової мови, уніфікації термінології, розвитку жанрів наукової комунікації та формування навичок академічного письма. Водночас сучасний розвиток української літературної мови супроводжується певними викликами. Серед них – надмірне використання іншомовних запозичень за наявності українських відповідників, поширення ненормативних мовних конструкцій у цифровому просторі, вплив іншомовних моделей синтаксису, а також недостатній рівень мовної культури окремих учасників комунікації. Подолання цих проблем потребує системної мовної політики, удосконалення мовної освіти та популяризації культури українського мовлення.

Словотвір – одна з найдинамічніших підсистем української мови,

⁴ Ментинська І. Б. Сучасний стан та перспективи онлайн-лексикографії комп'ютерної галузі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Філологічні науки*. 2022. № 2 (24). С. 201. <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2022-2-24-17>

⁵ Лелека Т. О., Демешко І. М. Англо-український тлумачний словник ІТ-сфери. Кропивницький, 2026. 136 с.

оскільки саме він забезпечує поповнення словникового складу відповідно до потреб суспільства. У сучасних умовах розвитку української мови інноваційні процеси в словотворенні активізувалися під впливом суспільно-політичних змін, цифровізації, науково-технічного прогресу, глобалізації та інтенсивного розвитку інформаційного простору. Нові реалії життя зумовлюють необхідність номінації явищ, понять і процесів, що сприяє виникненню нових словотвірних моделей та активізації вже наявних. Одна з провідних тенденцій сучасного словотворення – продуктивне використання традиційних способів творення слів. Найпоширенішим залишається суфіксальний спосіб, за допомогою якого утворюються назви осіб, предметів, ознак і процесів. Водночас активізується префіксальний спосіб, особливо в дієслівному словотворенні, що відображає розвиток нових значень і семантичних відтінків. Значної продуктивності набуває також основоскладання, завдяки якому формуються складні слова, характерні насамперед для наукової, технічної та професійної термінології.

Помітна особливість сучасного словотворення – активне освоєння іншомовних словотвірних елементів. До української мовної системи інтегруються міжнародні компоненти, зокрема *біо-, відео-, євро-, кібер-, еко-, медіа-, онлайн-, офлайн-, смарт-, цифро-* та інші. Вони поєднуються з питомими українськими основами, утворюючи нові лексичні одиниці: *біоінформатика, відеофайл, європаркан, єврооптиміст⁶, кібербезпека, екосистема, медіаграмотність, цифровізація, онлайн-навчання, екосистема, смартпристрій*. Такі утворення свідчать про здатність української мови адаптувати міжнародні словотвірні моделі до власної граматичної системи.

Інноваційні процеси особливо активно відбуваються у сфері термінотворення. Розвиток інформаційних технологій, штучного інтелекту, цифрової економіки, медицини, військової справи та екології потребує постійного створення нових термінів. При цьому дедалі частіше перевага надається українським словотвірним моделям, що сприяє унормуванню професійної лексики та збереженню національної мовної специфіки. Нові слова виникають як шляхом внутрішньомовної деривації, так і внаслідок переосмислення вже відомих мовних одиниць. Неологізми швидко поширюються через засоби масової інформації, соціальні мережі, публічний дискурс та професійне спілкування. Частина таких одиниць поступово закріплюється в літературній нормі, а інші залишаються елементами розмовного або ситуативного мовлення: *антифейк, банкопад, блогерити*,

⁶ Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа: словник / відп. ред. Л. І. Шевченко. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2022. Ч. 5. С. 118. URL: <https://drive.google.com/file/d/1pNbmRYlrBFoBgnQtygZMQx9q1zqTtHjy/view>

ботизувати – ‘автоматично розсилати повідомлення’, *брендошопінг*, *вейпер*, *влогерити* – ‘вести відеоблог’, *всніжило*, *гіфка*, *грантоїдство*, *довен* – ‘той, хто не розбирається в ситуації, але вчить, як жити’, *донатити*, *драйвер*, *дрон*, *ейджизм*, *екоїст*, *екомайдан*, *єврооптиміст*, *затегати*, *зукраїнити*, *зумозалежність*, *іміджмейкерство*, *інсайдер*, *інстаграмити*, *капінг*, *карантинити*, *каучсерфер* – ‘людина, що подорожує з використанням безкоштовного житла’, *кібербулінг*, *кібершахрайство*, *кличківці*, *котолубов*, *коучинг*, *криптовалюта*, *криптохакер*, *лайфхакер*, *ламатися*, *майданити*, *медіапродукти*, *моніторити*, *мураліст*, *неозірка*, *новинкар*, *посткастер*, *постправа* – ‘медійна інформація, що не відповідає суті висвітлених понять та явищ’, *рекрутинг* – ‘процес набору працівників до штату компанії’⁷, *репостити*, *смартфоновалежність*, *стрімінг*, *стрімер*, *суперчарджер* – ‘станція для підзарядки електричних автовок’, *тарифомор*, *тероборона*, *тіктокер*, *трампіст*, *трампізм*, *тролити*, *фейкувати*, *фріан*, *хайкнути*, *чилити*, *чорнобаїти* – ‘регулярно розбивати ворога’, *ютубер* [Там само].

Особливе місце в сучасному словотворенні посідають okazіоналізми – індивідуально-авторські новотвори, які широко використовуються в художній літературі, журналістиці, рекламі та цифровій комунікації. Вони виконують експресивну, оцінну та стилістичну функції, сприяють мовній творчості й демонструють високий потенціал української словотвірної системи: *одинацтво*, *спустілість*, *врослість*, *загальноцивілізаційна* (зона мовчання), *рівновеликий* (творчий дух), *свіжовикінчені* (рукописи), *шевельовська* (сіркота), *щелеповивертальна* (фальшивість); контамінація: *оприявилася* – *оприлюднилася* явилася, *муравлик* – *мураха* + *равлик*, *укшталтована* – *укладена* + *на кшталт* (О. Забужко). О. Жижом зазначає, що новотвори зберігають конотацію похідних, створюють нові оригінальні образи, впливають на формування та унікальність ідіостилю письменника⁸.

Активний розвиток цифрового середовища зумовив появу нових словотвірних моделей, пов’язаних із назвами цифрових платформ, сервісів і технологій. Значного поширення набули слова на позначення цифрових процесів, дистанційної взаємодії, віртуального навчання, електронного документообігу, інформаційної безпеки та штучного інтелекту. Більшість із них інтегрується в українську мову через адаптацію іншомовних основ

⁷ Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Нові слова та фразеологізми та в українських масмедіа: словник / відп. ред. Л. І. Шевченко. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2022. Ч. 5. 359 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1pNbmRYlrBFoBgnQtygZMQx9q1zqTtHyj/view>

⁸ Жижом О. О. Індивідуально-авторські новотвори як засоби формування ідіостилю (на матеріалі збірки есеїв «Планета Полин» Оксани Забужко). *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 38. С. 55. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.38.8>

або створення власних відповідників. Водночас сучасне словотворення супроводжується низкою проблем. Одна з них – надмірне використання іншомовних словотвірних моделей за наявності вдалих українських відповідників. Це може призводити до порушення принципів мовної економії, ускладнення мовної норми та виникнення дублетних назв одного поняття. Тому важливе завдання сучасного мовознавства – вироблення єдиних підходів до нормування нової лексики та оцінки словотвірних інновацій.

Перспективний напрям досліджень – вивчення дериваційних процесів у соціальних мережах, електронних медіа та професійній комунікації. Сучасний етап розвитку української мови характеризується активним формуванням новотворів унаслідок семантичної, словотвірної деривації та запозичення мовних одиниць⁹. Інновації в словотворенні української мови – закономірний наслідок суспільного розвитку та науково-технічного прогресу. Вони відображають здатність української мовної системи до саморозвитку, оновлення й адаптації до нових комунікативних потреб. Поєднання традиційних словотвірних моделей із сучасними тенденціями забезпечує збагачення словникового складу, удосконалення термінології та зміцнення функціональних можливостей української літературної мови.

Таким чином, сучасна українська літературна мова розвивається в умовах активних суспільних і технологічних змін. Основні напрями її розвитку – оновлення словникового складу, удосконалення мовних норм, розвиток термінології, цифровізація комунікації, розширення функціональних сфер використання, модернізація академічного мовлення та зміцнення нормативної бази. Ці процеси забезпечують високий рівень адаптивності української мови до сучасних потреб суспільства, зміцнюють її статус як державної мови та створюють підґрунтя для подальшого розвитку лінгвістики й лінгводидактики.

1.1. Новітні процеси в лексиці та фразеології української мови

Лексична та фразеологічна системи української мови належать до найбільш динамічних рівнів мовної структури, оскільки саме вони найшвидше реагують на суспільні, політичні, культурні й технологічні зміни. У ХХІ столітті розвиток української лексики та фразеології визначається процесами цифровізації, глобалізації, активізацією міжнародної комунікації, реформуванням освітнього простору, розвитком науки й техніки, а також сучасними суспільно-політичними подіями.

⁹ Демешко І. М. Новотвори сучасного інформаційного дискурсу: словотвір, семантика, функції. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика». 2026. Випуск 2 (216). С. 146. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-216-19>

Ці чинники сприяють інтенсивному оновленню словникового складу української мови, розширенню її функціональних можливостей та формуванню нових засобів мовної виразності.

Одна з провідних тенденцій сучасного розвитку лексики – активне поповнення словникового складу неологізмами. Нові слова виникають унаслідок внутрішньомовних словотвірних процесів та через запозичення іншомовних одиниць. Найбільш продуктивні тематичні групи, пов'язані з цифровими технологіями, інформаційною безпекою, освітою, медициною, екологією, економікою та військовою сферою. До активного словника входять такі лексеми, як цифровізація, медіаграмотність, кібербезпека, дистанційне навчання, дрон, чатбот, штучний інтелект, які поступово набувають нормативного статусу й активно використовуються в різних функціональних стилях. Суттєве джерело оновлення словникового складу – іншомовні запозичення. Переважна більшість нових іншомовних одиниць надходить з англійської мови, що зумовлено її домінуванням у сфері міжнародної комунікації, інформаційних технологій, науки, бізнесу та медіа. Сучасна мовна практика засвідчує прагнення до адаптації таких одиниць відповідно до фонетичних, орфографічних, словотвірних і граматичних норм української літературної мови. Поряд із запозиченнями активно створюються українські відповідники, що сприяє зміцненню національної мовної традиції, розвитку термінологічного ресурсу. На сучасному етапі помітна тенденція – активізація термінологічної лексики. Сучасні наукові відкриття, розвиток цифрових технологій і поява нових професійних сфер зумовлюють необхідність постійного оновлення термінологічних систем. Значна увага приділяється унормуванню термінів, забезпеченню їхньої однозначності, системності та відповідності нормам сучасної української мови. Досить активно розвивається термінологія у сферах інформаційних технологій, медицини, права, військової справи, екології та освіти. Поряд із появою нових лексичних одиниць спостерігаються процеси семантичного оновлення вже відомих слів. Багато лексем розширюють або змінюють свої значення під впливом сучасних реалій. Наприклад, окремі слова набувають нових переносних значень, пов'язаних із цифровою комунікацією, соціальними мережами чи інформаційною діяльністю. Така семантична динаміка – закономірний прояв розвитку мовної системи та її здатності адаптуватися до нових комунікативних потреб. Ю. Цигвінцева, аналізуючи джерела та способи неосемантизації сучасної української лексики, зазначає, що активність процесу метафоризації за зовнішньою подібністю: *букет, коридор, марафон, хвіст*; за схожістю функцій: *дивіденди, мафія, реанімація, свіжина*; *бомбардувати, генерувати, обвалити, педалювати, протезувати*; метонімії: *майдан, структура*. Переосмислення статичної

ознаки предмета з'ясовано в якісних прикметниках: *білий, зелений, сірий, чорний*; відносних: *тіньовий, човниковий*¹⁰. Також помітна тенденція внутрішньомовної міграції термінів та їхнє міжстильове використання.

Сучасний розвиток фразеології також характеризується високою динамікою. Актуальним питанням сучасної фразеології присвячено праці Ю. Прадіда, Л. Шевченко, Н. Кочукової, Д. Сизонова, Л. Пашинської, Т. Левченко, Н. Скиби, О. Коваль, О. Ільченко, Т. Івасишина, О. Комарової. Фразеологічний фонд української мови активно поповнюється новими стійкими словосполученнями, що виникають у публіцистичному, медійному, політичному та професійному дискурсах. Частина таких одиниць формується на основі переосмислення відомих висловів, інша – виникає як реакція на нові суспільні явища. Значний вплив на формування сучасної фразеології мають медіа, соціальні мережі, цифрові комунікаційні платформи, які забезпечують швидке поширення нових мовних моделей: *Небесна сотня, плюшевий локдаун* – ‘м’які карантинні обмеження’, *гібридна війна, гібридна гегемонія*¹¹, *гібридний мир* [Там само, с. 84], *великий обмін* [Там само, с. 68], *іти за російським кораблем* – ‘1) іти геть; 2) зазнати поразки; бути знищеним’; *робити шашлик* – ‘знищувати ворогів потужним вогнем’; *бити по хвостах* – ‘запізнюватися з рішеннями або діями’; *з екскурсією* – ‘довго їхати кудись із зупинками’; *бути в темі* – ‘добре розумітися на чомусь’; *донор фейковий, жити по-новому; інавгурація тасмна* – ‘складення присяги О. Лукашенком на посаду Білорусі під час масових протестів’ [Там само, с. 137]; *кожен з нас – президент; держава у смартфоні* – ‘концепція переходу на електронний документообіг’ [Там само, с. 171]; *ламати через коліно; листи щастя; ловити хайп* – ‘піаритися’; *Оце так поворот!* – ‘подія, яка сталася неочікувано’ [Там само, с. 225]; *епоха постправди* [Там само, с. 237]. Мовознавці, досліджуючи чинники, джерела сучасної української фразеології та специфіку творення нових питомих і запозичених фразем, доводять, що нині українська мова інтенсивно розвивається¹². Більшість нових фразеологізмів виникає під впливом воєнного, політичного, медійного та цифрового дискурсів. Вони характеризуються високою

¹⁰ Цигвинцева Ю. О. Джерела та способи неосемантизації сучасної української лексики: дис. на здобуття доктора філософії в галузі гуманітарних наук за спец. 035 Філологія. Київ, 2021. С. 130. URL: https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Dysertatsiya_TSygvintseva.pdf

¹¹ Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Нові слова та фразеологізми та в українських масмедіа: словник / відп. ред. Л. І. Шевченко. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2022. Ч. 5. С. 82. URL: <https://drive.google.com/file/d/1pNbmRYlrBFoBgnQtygZMQx9q1zqTtHyj/view>

¹² Дроботенко В. Ю., Стишов О. А. Нові фразеологізми в українській мові кінця XX – початку XXI сторіччя. Київський столичний університет імені Бориса Грінченка: збірник наукових праць «Лінгвістичні дослідження». 2023. Випуск 58. С. 183–197. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/46839/1/V_Drobotenko_O_Styshov_statta_FUFKiM.Styshov_statta_FUFKiM

експресивністю, швидким поширенням у медіапросторі та поступовим переходом із публіцистичного мовлення до загальномовного вжитку. Значна частина цих одиниць ще перебуває на етапі становлення, проте вже демонструє ознаки відтворюваності й семантичної цілісності, що дає підстави розглядати їх як фразеологічні інновації сучасної української мови. Одна з характерних рис сучасної української фразеології – посилення її експресивності та оцінності. У публічному мовленні активно використовуються образні вислови, метафоричні конструкції, трансформовані фразеологізми, що виконують не лише номінативну, а й прагматичну функцію. Такі мовні одиниці підсилюють емоційний вплив повідомлення, сприяють формуванню оцінки подій і явищ, а також відображають особливості сучасної мовної картини світу: *Вірю в Збройні Сила України! Виклик прийнято! Перемога буде за нами! Україна понад усе! Усе буде Україна!* Використання базових компонентів (*Україна, Перемога, Збройні Сила України*) вказують на незламність сили духу українців, любов до країни, сарказм та висміювання ворога – вияв емоцій, зневажливе ставлення до агресивного ворога. Досліджуючи структуру неофразеологізмів воєнного дискурсу, мовознавці виокремлюють фразеологічні одиниці, побудовані на антонімічній основі: *Київ москву охрестив, Київ москву відспіває; росіяни плачуть над айфонами, українці – над людьми, війна людей доброї волі проти людей чорної волі*¹³. Також помітні неофразеологізми з номінаціями новітньої зброї: *війна дронів; у них карабіни – у нас джавеліни; найкращий пастух баранячих отар – байрактар*. Неофразеологізми або трансформовані фразеологічні одиниці в медійному дискурсі використовуються для створення емоційності, стилістичного ефекту: *волонтерський фронт* – ‘діяльність волонтерів як складова оборони держави’, *інформаційна зброя* – ‘засоби інформаційного впливу’, *закрити небо* – ‘забезпечити протиповітряний захист’, *жити в режимі тривоги* – ‘існувати в умовах постійної небезпеки’, *тримати інформаційний фронт* – ‘активно протидіяти дезінформації’, *донатити на ЗСУ* – ‘регулярно переказувати кошти на підтримку армії’, *бути на зв’язку* (у широкому значенні) – ‘постійно підтримувати комунікацію’, *мовний фронт* – ‘захист і поширення української мови’, *економічний фронт* – ‘забезпечення стійкості економіки під час війни’, *незламний дух* – ‘стійкість і витривалість українців’: *«Ми тримаємо інформаційний фронт»*¹⁴.

¹³ Івасишина Т., Комарова О. Фразеологізми як репрезентанти воєнного дискурсу. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія*. 2023. Випуск 1(6). С. 32. <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2023.1.5>

¹⁴ Архипенко Л. Про інноваційні процеси в лексичній системі української мови початку XXI століття. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 11 (41). С. 1708–1720. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11\(41\)-1708-1720](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-1708-1720)

Волонтерський фронт: *Маріуполь вигнав днр*¹⁵. Цифрове середовище сприяє виникненню нових комунікативних кліше, мовних шаблонів та інтернет-фразеології. Значна частина таких одиниць має ситуативний характер, однак окремі з них поступово входять до загальномовного вжитку. Особливо це стосується мовних конструкцій, пов'язаних із цифровою взаємодією, дистанційною освітою, онлайн-комунікацією та інформаційною безпекою. Поряд із позитивними тенденціями сучасний розвиток лексики та фразеології супроводжується певними проблемами. Серед них – надмірне використання іншомовних запозичень за наявності українських відповідників, поширення ненормативної лексики в цифровому просторі, уживання калькованих конструкцій, нестабільність окремих нових мовних одиниць. Ці явища потребують подальшого наукового аналізу, нормативного опрацювання та широкого впровадження рекомендацій щодо культури українського мовлення.

Отже, новітні процеси в лексиці та фразеології української мови свідчать про її активний розвиток, відкритість до інновацій і здатність адекватно відображати сучасні суспільні зміни. Оновлення словникового складу, розвиток термінології, поява нових фразеологічних одиниць, семантичне переосмислення лексики, вплив цифрової комунікації – закономірні складники мовної еволюції. Дослідження цих процесів має важливе значення для вдосконалення мовної норми, розвитку української лексикографії, підвищення культури мовлення в різних сферах суспільного життя.

1.2. Інноваційні зміни в граматичній системі української мови

Граматична система української мови перебуває в постійному розвитку, реагуючи на суспільні, культурні та технологічні зміни. Інноваційні процеси охоплюють морфологічний, синтаксичний та словотвірний рівні, сприяючи оновленню мовних норм, розширенню комунікативних можливостей української мови. Особливо помітними ці зміни стали наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, коли активізувалися процеси демократизації мовлення, глобалізації, цифровізації суспільства. В. Широков, Т. Любченко, І. Шевченко, К. Широков розглядають теорію лінгвістичних станів мовних одиниць, подають концептуальну схему представлення лінгвістичної інформації на основі теорії лексикографічних систем, пропонують концептуальні моделі та словозмінні класифікації для мов зі словозмінним компонентом: флективним (синтетичним), аналітико-синтетичним, аглютинативним. Системотехнічні рішення застосовано

¹⁵ Однорог Г. Волонтерський фронт: Маріуполь вигнав днр. 07.07.2026.

і продемонстровано для дослідження граматичних явищ української, німецької, іспанської та ін. мов. У монографії продемонстровано феноменологічність граматики мови, підтверджено близькість науки про мову до дисциплін природничо-наукового, зокрема технологічного циклу¹⁶. Розглянуто такі питання: граMATика як феноменологічна проблема, логіко-фономонологічна проблема, феноменлогічна картина мовного світу, її концептуальне представлення, лінгвістичні стани мовних одиниць, теорія лексикографічних систем, її використання для лексикографування граматичних феноменів, принципи побудови морфологічної (парадигматичної) лексикографічної системи для мови з флексивною компонентою, граматичні системи для мов із синтетичною компонентою, граматичні системи для мов із аглютинативною компонентою [Там само].

На сучасному етапі досить активне впровадження фемінітивів – назв осіб жіночої статі за професією, посадою, видом діяльності чи соціальним статусом. Форми на зразок директорка, добродійка, завідувачка, докторка, філологиня, міністерка, авторка, нардепка, очільниця, службовиця, борчиня, фахівчиня поступово закріплюються в офіційно-діловому, науковому, медійному та повсякденному мовленні. Фемінітиви за сферою діяльності – найбільш динамічна лексико-семантична підгрупа, а її збагачення новими одиницями – реакція мови на зміни, що відбуваються в суспільному житті¹⁷. Їхнє поширення – свідченням розвитку словотвірної системи української мови та прагнення до точнішого мовного позначення соціальних ролей. Інноваційні зміни простежуються й у сфері синтаксису. Сучасне мовлення характеризується прагненням до лаконічності, динамічності та економії мовних засобів. Поширюється використання неповних, еліптичних конструкцій, коротких простих речень, що особливо характерно для публіцистичного стилю, реклами, соціальних мереж та електронної комунікації. Водночас у науковому й офіційно-діловому стилях зберігається орієнтація на логічність, структурованість і нормативність синтаксичних конструкцій.

Помітний вплив на граматичну систему справляють процеси запозичення нової лексики. Іншомовні слова поступово адаптуються до граматичних норм української мови: набувають категорій роду, числа, відмінювання або залишаються невідмінюваними відповідно до особливостей їхньої структури:

¹⁶ Широков В. А., Любченко Т. П., Шевченко І. В., Широков К. В. Граматичні системи: феноменологічний підхід. Київ : Наукова думка, 2018. С. 4. URL : https://www.ulif.org.ua/system/files/shirokov_gramar_system.pdf

¹⁷ Вакулович Л. Л., Назаренко Н. Г., Регушевська І. А. Фемінітиви в українській мові як відображення суспільних викликів сьогодення. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2024. Випуск 1 (208). С. 66. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-7>

кейс (англ. case) – конкретна ситуація, приклад або сукупність обставин, що аналізуються чи розглядаються з навчальною, професійною або дослідницькою метою; **краш** (англ. crush) – особа, яка викликає сильну симпатію або романтичне захоплення; об'єкт закоханості; **кринж** (англ. cringe) – відчуття гострої незручності, сорому або ніяковості, викликане поведінкою, висловлюваннями чи вчинками іншої особи; також характеристика чогось недоречного або безглуздового; **свайп** (англ. swipe) – жест проведення пальцем по сенсорному екрану для перегортання вмісту, перемикання між елементами інтерфейсу або вибору певної дії; **хейт** (англ. hate) – прояви ворожості, агресивної критики або образливих коментарів, переважно в цифровому комунікативі; **кешбек** (англ. cashback) – повернення покупцеві частини коштів, витрачених на придбання товарів чи послуг, відповідно до умов банківської або торговельної програми; **подкаст** (англ. podcast) – цифровий аудіо- або відеоконтент, що поширюється через мережу Інтернет і доступний для прослуховування чи перегляду в будь-який зручний час; **стрім** (англ. stream) – пряма трансляція аудіо- або відеоконтенту через мережу Інтернет у режимі реального часу; **блогер** (англ. blogger) – автор і творець цифрового контенту, який систематично публікує матеріали у блозі або на платформах соціальних мереж; **фрилансер** (англ. freelancer) – самозайнятий фахівець, який виконує роботу чи надає послуги на договірній основі без постійного працевлаштування в одній організації; **стартап** (англ. startup) – новостворений інноваційний проєкт або підприємство, орієнтоване на розроблення та комерціалізацію нових продуктів, технологій чи послуг; **челендж** (англ. challenge) – завдання, випробування або конкурс, що передбачає виконання певної дії; часто використовується як формат онлайн-активності в соціальних мережах; **лайфхак** (англ. lifehack) – практична порада, метод або прийом, що дає змогу спростити виконання певних завдань, підвищити ефективність чи заощадити час; **дедлайн** (англ. deadline) – установлений кінцевий термін виконання роботи, подання матеріалів або завершення певного етапу діяльності; **хештег** (англ. hashtag) – слово, словосполучення або позначка, перед якою ставиться символ #, що використовується для тематичного групування, пошуку та навігації контентом у соціальних мережах і цифрових сервісах. Це свідчить про здатність української граматики інтегрувати нові мовні елементи без порушення власної системності. Розвиток цифрових технологій також сприяє появі нових граматичних моделей у неофіційному спілкуванні. В електронному листуванні, соціальних мережах поширюються скорочені конструкції, синтаксичні спрощення, нові способи вираження емоцій за допомогою графічних засобів. Хоча такі явища переважно залишаються поза межами літературної

норми, вони впливають на сучасну мовну практику, відображають зміни в комунікативній поведінці носіїв мови.

Таким чином, інноваційні зміни в граматичній системі української мови – закономірний результат її історичного розвитку та взаємодії із сучасними суспільними процесами. Вони виявляються в оновленні граматичних норм, розширенні словотвірних можливостей, удосконаленні синтаксичних конструкцій, пристосуванні мовної системи до нових умов комунікації. Незважаючи на активні інноваційні процеси, українська мова зберігає свою структурну цілісність і нормативність, що забезпечує її ефективне функціонування в усіх сферах суспільного життя.

1.3. Вплив цифрової комунікації на мовні процеси

Цифровізація сучасного суспільства стала одним із ключових чинників трансформації мовних процесів. Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, поширення мережі Інтернет, соціальних медіа, месенджерів та інших цифрових платформ суттєво змінили характер мовленнєвої взаємодії. Українська мова, як і більшість сучасних мов світу, активно адаптується до нових умов комунікації, що виявляється в змінах лексичного складу, граматичної організації, стилістичних норм та комунікативної поведінки мовців. Цифрова комунікація характеризується високою швидкістю обміну інформацією, інтерактивністю, мультимодальністю, доступністю. Електронні повідомлення, публікації в соціальних мережах, блоги, форуми, відеоплатформи й онлайн-конференції створюють умови для виникнення специфічних мовних моделей, що відзначаються економією мовних засобів, експресивністю та ситуативністю. Один із найпомітніших наслідків цифрової комунікації – активізація неологічних процесів. До української мови постійно входять нові слова, пов'язані з цифровими технологіями, інформаційною безпекою, штучним інтелектом, електронною комерцією та соціальними мережами. Лексеми стримінг, подкаст, чат-бот, застосунок, сториз, рилз, хештег, блогер, інфлюенсер, репост, фактчекінг поступово інтегруються до активного словникового складу української мови, проходячи процеси фонетичної, орфографічної та граматичної адаптації. Поряд із прямими запозиченнями активно формуються й питомі українські відповідники, що свідчить про високий адаптаційний потенціал мовної системи. Особливого значення набуває трансформація мовленнєвого етикету. Цифрове середовище змінює традиційні правила комунікативної поведінки, спрощуючи форми привітання, прощання, звертання та висловлення подяки. В електронному листуванні поширюються короткі мовні конструкції, скорочення, умовні

позначення, емодзі, стікери, GIF-анімація, які виконують функцію передачі емоційної інформації та частково компенсують відсутність невербальних засобів спілкування. Водночас офіційна цифрова комунікація зберігає вимоги до мовної нормативності, точності та дотримання етикетних формул. Суттєвих змін зазнає стилістична організація мовлення. Межі між функціональними стилями стають більш рухомими, що сприяє взаємопроникненню розмовних, публіцистичних, наукових та офіційно-ділових елементів. Навіть у професійній комунікації дедалі частіше використовуються засоби, характерні для цифрового дискурсу: гіперпосилання, інтерактивні елементи, мультимедійний супровід, скорочені повідомлення, що забезпечують оперативність передавання інформації. У цифровому просторі відбувається швидке поширення неологізмів, мовних кліше, мемів, крилатих висловів та авторських словотворчих моделей. Частина таких одиниць має ситуативний характер і швидко зникає, інші ж поступово закріплюються в загальноновживаній мові та фіксуються у словниках. Водночас цифрова комунікація породжує низку проблемних явищ. Серед них – надмірне використання іншомовної лексики, поширення невиправданих англізмів, порушення пунктуаційних норм, калькування іншомовних конструкцій та зниження культури писемного мовлення. Особливо це простежується у неофіційній комунікації, де швидкість створення повідомлень часто переважає вимоги до їх мовного оформлення.

Цифрове середовище відкриває широкі можливості для розвитку української мови. Створюються електронні корпуси текстів, цифрові словники, автоматизовані системи перевірки правопису, онлайн-перекладачі, мовні платформи та освітні ресурси. Активно розвиваються технології оброблення мови, машинного перекладу, автоматичного розпізнавання мовлення та генеративного штучного інтелекту, що сприяє розширенню сфер функціонування української мови в цифровому просторі та підвищує її конкурентоспроможність у глобальному інформаційному середовищі.

Таким чином, цифрова комунікація – один із провідних чинників сучасної мовної еволюції. Її вплив має комплексний характер та охоплює всі мовні рівні – від лексики та словотвору до граматики, стилістики, комунікативної прагматики. Незважаючи на окремі ризики, пов'язані зі спрощенням мовлення та посиленням іншомовного впливу, цифровізація створює нові можливості для розвитку української мови, розширення її функціонального потенціалу та інтеграції в глобальний інформаційний простір. Подальше дослідження цифрового мовлення – один із перспективних напрямів сучасної української лінгвістики, оскільки дає

змогу простежити закономірності розвитку мовної системи в умовах стрімких суспільних і технологічних змін.

2. Лінгводидактичні інновації під час навчання української мови

Сучасний етап розвитку освіти характеризується активним упровадженням інноваційних підходів до навчання, що зумовлено цифровою трансформацією суспільства, компетентнісною парадигмою освіти та необхідністю формування особистості, здатної до ефективної комунікації в багатомовному й інформаційно насиченому середовищі. Лінгводидактика як міждисциплінарна галузь педагогічної науки постійно оновлює свої теоретичні засади й методичний інструментарій, інтегруючи досягнення мовознавства, психології, педагогіки, інформаційних технологій та когнітивних наук. Інновації під час навчання української мови спрямовані на перехід від репродуктивної моделі навчання до діяльнісної, у центрі якої перебуває здобувач освіти як активний учасник освітнього процесу. Особливого значення набуває розвиток мовної, мовленнєвої, комунікативної, соціокультурної та цифрової компетентностей, що забезпечують успішну самореалізацію особистості в сучасному суспільстві. Провідні напрями сучасної лінгводидактики – компетентнісний та дослідницький підходи, які орієнтують освітній процес на засвоєння мовної теорії, формування практичних умінь ефективного використання української мови в різних сферах професійної та повсякденної діяльності. Упровадження компетентнісно орієнтованого та дослідницького підходів в освітній процес створює передумови для розвитку критичного мислення, удосконалення навичок командної роботи, набуття досвіду практичного застосування знань у професійній діяльності, формування комплексу загальних і фахових компетентностей, визначених освітніми програмами¹⁸. Ці підходи застосовуємо на курсах «Українська мова за професійним спрямуванням», «Сучасна українська літературна мова», «Проблемні питання української мови», «Комунікативна лінгвістика». Розвиток критичного мислення, уміння аналізувати інформацію, аргументувати власну позицію, здійснювати мовний вибір відповідно до конкретної комунікативної ситуації – важлива складова таких підходів. Значного поширення набувають інтерактивні технології навчання, які передбачають активну взаємодію всіх учасників освітнього процесу. До найбільш ефективних належать дискусії, дебати, рольові ігри, моделювання комунікативних ситуацій, кейс-метод,

¹⁸ Демешко І., Кирилук О. Упровадження дослідницького підходу в професійній підготовці майбутніх фахівців *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2026. Випуск 222. С. 381. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2026-1-222-377-383>

метод проєктів, сторителінг, технології розвитку критичного мислення, кооперативне навчання та проблемно-пошукові методи. Їхнє застосування сприяє формуванню комунікативної компетентності, підвищує мотивацію до навчання та забезпечує практичну спрямованість мовної освіти. Сучасні дослідження підтверджують ефективність інтерактивних методів у навчанні української мови, особливо в поєднанні з інформаційно-комунікаційними технологіями. Застосування портфоліо, проєктів, презентацій та інших форм оцінювання, сприяє всебічному оцінюванню результатів їхньої навчальної діяльності¹⁹.

На сучасному етапі особливе місце посідають цифрові освітні технології. Використання електронних освітніх платформ, систем дистанційного навчання, інтерактивних вправ, презентацій, онлайн-тестування, мобільних застосунків, електронних словників, мовних корпусів і ресурсів на основі штучного інтелекту істотно розширює можливості викладача та здобувача освіти. Цифрові інструменти забезпечують індивідуалізацію навчання, оперативний зворотний зв'язок, автоматизацію оцінювання та доступ до значного обсягу автентичних мовних матеріалів. Розвиток цифрових технологій сьогодні розглядається як один із ключових напрямів модернізації методики викладання української мови. Одна з актуальних тенденцій – упровадження змішаного навчання, яке поєднує традиційні аудиторні заняття з дистанційними формами роботи. Такий формат забезпечує гнучкість організації освітнього процесу, сприяє розвитку навичок самоосвіти та цифрової грамотності, а також дозволяє адаптувати навчальні матеріали відповідно до індивідуальних потреб здобувачів освіти. Інноваційна лінгводидактика активно використовує технології проєктного навчання. О. Васюк, М. Голева зазначають, що упровадження проєктної діяльності в освітній процес забезпечує умови для творчої самореалізації здобувачів вищої освіти, активізує їхню навчальну мотивацію, сприяє розвитку інтелектуального потенціалу, відповідальності, самостійності, умінь приймати обґрунтовані рішення, здійснювати планування діяльності та оцінювати її результати²⁰. Робота над мовними, культурологічними чи дослідницькими проєктами сприяє інтеграції мовних знань із практичною діяльністю, формує навички академічного письма, публічного виступу, роботи в команді, критичний аналіз інформації. Проєктна діяльність

¹⁹ Лях І. М., Савенков О. І., Чобаль В. В., Гладкий К. І. Використання інтерактивних методів навчання: шлях до ефективної освіти. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 4 (286). С. 14–20. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-286-14-20>

²⁰ Васюк О., Голева М. Проєктна технологія навчання: методичні аспекти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Випуск 47. Том 1. С. 308. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-1-46>

також стимулює міжпредметні зв'язки, що відповідає сучасним вимогам інтегрованої освіти.

Запровадження навчальних квестів, мовних ігор, рейтингових систем, цифрових відзнак, інтерактивних вправ та симуляцій підвищує мотивацію до навчання, активізує пізнавальну діяльність і сприяє кращому засвоєнню мовного матеріалу. Гейміфікація особливо ефективна під час формування лексичних, морфологічних, синтаксичних і комунікативних навичок. У сучасній практиці ширше застосовуються технології персоналізованого навчання. Використання адаптивних електронних курсів, цифрових освітніх платформ та інструментів штучного інтелекту дозволяє враховувати індивідуальні особливості, темп навчання, рівень підготовки й освітні потреби кожного здобувача освіти. Такий підхід підвищує ефективність навчання та створює умови для формування індивідуальної освітньої траєкторії. Особливої уваги заслуговує розвиток медіаосвіти та інформаційної грамотності. Сучасний викладач української мови має навчати не лише мовних норм, а й умінь критично оцінювати інформацію, аналізувати медіатексти, виявляти маніпулятивні технології, дотримуватися принципів академічної доброчесності та ефективно комунікувати в цифровому середовищі. Це значно розширює традиційне розуміння мовної освіти, відповідає сучасним суспільним запитам. Інноваційні зміни охоплюють систему оцінювання результатів навчання. Поряд із традиційними формами контролю ширше використовуються електронне тестування, цифрові портфоліо, самооцінювання, взаємооцінювання, формувальне оцінювання, компетентнісні критерії перевірки навчальних досягнень. Такий підхід дозволяє об'єктивніше оцінювати сформованість мовних і комунікативних компетентностей.

Таким чином, сучасні лінгводидактичні інновації визначають новий вектор розвитку методики викладання української мови. Їхнє впровадження забезпечує підвищення якості мовної освіти, формування конкурентоспроможної, комунікативно компетентної особистості, здатної ефективно функціонувати в умовах цифрового суспільства. Поєднання традиційних методичних підходів із сучасними педагогічними та цифровими технологіями створює умови для модернізації освітнього процесу, забезпечує його відповідність міжнародним тенденціям розвитку освіти, відкриває нові перспективи для подальших лінгводидактичних досліджень. Актуальність такого напрямку підтверджується сучасними науковими дослідженнями й професійними дискусіями щодо розвитку інноваційних практик під час навчання української мови.

2.1. Компетентнісний підхід у сучасній мовній освіті

Модернізація системи освіти в Україні та інтеграція до європейського освітнього простору зумовили переосмислення цілей і змісту мовної освіти. У сучасних умовах пріоритетним стає не лише засвоєння здобувачами освіти системи мовних знань, а й формування комплексу компетентностей, необхідних для ефективної комунікації, професійної діяльності, соціальної взаємодії та безперервного саморозвитку. Саме тому компетентнісний підхід розглядається як одна з провідних методологічних засад сучасної лінгводидактики, що забезпечує практичну спрямованість навчання української мови. Компетентнісний підхід зміщує акцент із засвоєння сукупності знань, умінь і навичок на формування та розвиток компетентностей, що забезпечують здатність особистості ефективно діяти в різноманітних професійних й життєвих ситуаціях²¹. Його сутність полягає не лише в оволодінні теоретичними знаннями, а й у розвитку вмінь творчо застосовувати їх на практиці, інтегрувати набутий досвід, приймати обґрунтовані рішення та успішно розв'язувати професійні й соціальні завдання. Такий підхід орієнтує освітній процес на досягнення результатів навчання, які виявляються у сформованих компетентностях, необхідних для самореалізації особистості та її ефективної професійної діяльності. Компетентнісний підхід орієнтує освітній процес на досягнення конкретних результатів навчання, які виявляються у здатності особистості застосовувати набуті знання, уміння, навички, цінності та досвід у реальних життєвих і професійних ситуаціях. У мовній освіті – це формування мовної особистості, здатної свідомо використовувати українську мову як інструмент пізнання, комунікації, культурної самоідентифікації та професійної реалізації. Такий підхід суттєво змінює традиційну модель навчання, зміщуючи акцент із накопичення теоретичних знань на розвиток практичних комунікативних умінь і здатності до самостійного мовленнєвого розвитку. Особливої актуальності компетентнісний підхід набуває в умовах цифрової трансформації освіти, розвитку інформаційного суспільства та поширення новітніх комунікаційних технологій. Сучасний здобувач освіти має не лише досконало володіти нормами української літературної мови, а й критично аналізувати інформацію, ефективно працювати з різними видами текстів, здійснювати міжкультурну комунікацію, дотримуватися принципів академічної доброчесності та використовувати цифрові інструменти для навчальної й професійної діяльності. У зв'язку з цим мовна освіта все більше набуває міждисциплінарного

²¹ Мілорадова Н. Е., Шевченко В. В. Компетентнісний підхід як методологічна основа дослідження професійної компетентності особистості. *Соціальна психологія. Юридична психологія*. 2020. Випуск 16. С. 235. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.16.38>

характеру, інтегруючи лінгвістичні, педагогічні, психологічні та цифрові компетентності. Важлива особливість компетентнісного підходу – його орієнтація на особистісно-діяльнісну модель навчання. Освітній процес вибудовується таким чином, щоб здобувач освіти виступав активним суб'єктом пізнавальної діяльності, самостійно здобував знання, аналізував мовні явища, розв'язував комунікативні завдання, здійснював рефлексію навчальних досягнень. За таких умов змінюється і роль викладача, який виступає не лише джерелом інформації, а й організатором освітнього середовища, консультантом, фасилітатором та наставником.

Таким чином, компетентнісний підхід – концептуальна основа сучасної мовної освіти, оскільки забезпечує поєднання фундаментальної мовознавчої підготовки з практичною спрямованістю навчання. Його реалізація сприяє формуванню мовної, мовленнєвої, комунікативної, соціокультурної, інформаційно-цифрової та громадянської компетентностей, що відповідає сучасним освітнім стандартам і суспільним запитам. Тому дослідження теоретичних засад, принципів та особливостей упровадження компетентнісного підходу під час навчання української мови – один із пріоритетних напрямів розвитку сучасної лінгводидактики.

2.2. Інтерактивні технології навчання української мови

Розвиток сучасної освіти зумовлює необхідність пошуку ефективних педагогічних технологій, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти та формування ключових і предметних компетентностей. Один із результативних напрямів модернізації мовної освіти – упровадження інтерактивних технологій навчання, які забезпечують активну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу, сприяють розвитку критичного мислення, комунікативної компетентності та самостійності здобувачів освіти. У сучасній лінгводидактиці інтерактивне навчання розглядається як важлива складова компетентнісного підходу, що орієнтує освітній процес на практичне використання мовних знань у різних комунікативних ситуаціях.

Інтерактивне навчання передбачає таку організацію освітнього процесу, за якої навчання відбувається через постійний діалог, співробітництво, обмін думками та спільне розв'язання навчальних завдань. На відміну від традиційної моделі, де викладач – основне джерело інформації, інтерактивні технології забезпечують активну участь кожного здобувача освіти у створенні знань, розвитку мовленнєвих умінь, формуванні комунікативного досвіду. Застосування інтерактивних методів і прийомів у процесі навчання української мови сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, забезпечуючи усвідомлене засвоєння навчального

матеріалу здобувачами освіти. Використання таких педагогічних технологій активізує пізнавальну діяльність учнів, формує їхню навчальну мотивацію, розвиває критичне мислення та комунікативні компетентності, що в сукупності позитивно позначається на якості навчальних досягнень²². Особливої актуальності інтерактивні методи набувають під час навчання української мови, оскільки мовна освіта безпосередньо пов'язана з розвитком мовленнєвої діяльності. Формування навичок усного й писемного мовлення, аргументації, культури спілкування, критичного аналізу тексту та ефективної комунікації неможливе без активної мовленнєвої практики. Інтерактивні технології створюють умови для постійного використання української мови як засобу навчальної взаємодії. Дискусія – одна з найефективніших інтерактивних технологій, яка формує вміння аргументовано висловлювати власну позицію, аналізувати різні точки зору, дотримуватися культури мовлення та правил академічної комунікації. Під час обговорення мовних, літературних, соціокультурних або суспільно значущих проблем здобувачі освіти не лише вдосконалюють мовленнєві навички, а й розвивають критичне мислення, толерантність до альтернативних поглядів та навички публічного виступу.

Метод проєктів поєднує дослідницьку, комунікативну та творчу діяльність. Виконання індивідуальних або групових мовних проєктів сприяє інтеграції теоретичних знань із практикою, розвитку навичок пошуку, аналізу й систематизації інформації, академічного письма та презентації результатів власної діяльності. Зазначений вид навчальної діяльності забезпечує реалізацію принципу індивідуалізації освітнього процесу, створюючи умови для врахування індивідуальних освітніх потреб, рівня підготовленості та пізнавальних можливостей здобувачів освіти. Це особливо важливо під час опрацювання й засвоєння нового навчального матеріалу, оскільки сприяє підвищенню ефективності навчання, активізації пізнавальної діяльності учнів та досягненню більш високих результатів навчальної діяльності²³. Тематика проєктів може охоплювати теоретичні питання сучасної української мови, культури української мови, мовної політики, історії української мови, сучасних мовних інновацій, функціонування української мови в медіапросторі та інших актуальних аспектів мовознавства. Ефективний засіб розвитку комунікативної компетентності – рольові та ділові ігри, які моделюють

²² Бойко О. В., Шевченко Т. В. Інтерактивні методи навчання на уроках української мови. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Випуск 32. Том 1. С. 9. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.1>

²³ Михайленко О. В., Бутко Т. О. Метод проєктів у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії та практиці. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2023. Випуск 92. Том 1. С. 79. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.92.1.16>

реальні ситуації професійного та повсякденного спілкування. Використання таких технологій дозволяє формувати мовленнєві стратегії відповідно до конкретної комунікативної ситуації, удосконалювати навички мовного етикету, офіційно-ділового спілкування, ведення переговорів, публічного виступу та командної взаємодії. Широкого застосування набуває кейс-метод, що передбачає аналіз конкретних мовних або комунікативних ситуацій. Під час роботи з кейсами здобувачі освіти аналізують мовні помилки, редагують тексти, добирають оптимальні мовні засоби, розробляють алгоритми розв'язання комунікативних проблем. Такий підхід формує аналітичне мислення, навички прийняття рішень та практичного застосування мовознавчих знань. Сучасна лінгводидактика активно інтегрує інтерактивні технології з цифровими освітніми ресурсами. Використання електронних платформ, інтерактивних вправ, онлайн-дошок, відеоконференцій, тестових сервісів, мовних тренажерів, електронних словників і навчальних платформ забезпечує гнучкість освітнього процесу, підвищує мотивацію до навчання та розширює можливості індивідуальної й групової роботи. Перспективний напрям розвитку інтерактивного навчання – гейміфікація, яка передбачає використання ігрових механізмів у навчальному процесі. Мовні квести, вікторини, інтерактивні вправи, цифрові симуляції, рейтингові системи та елементи змагальності стимулюють навчальну активність, сприяють кращому засвоєнню мовного матеріалу та формують позитивну мотивацію до вивчення української мови. О. Саган зазначає, що «гейміфікація – стратегія, що використовує ігрову механіку та винагороди, щоб мотивувати користувачів виконувати завдання освітнього спрямування»²⁴. Стабільна зацікавленість і мотивація – рушійна сила для ефективного навчання. Ефективність інтерактивних технологій залежить від професійної майстерності викладача. Саме він визначає доцільність використання конкретних методів, враховує рівень підготовки здобувачів освіти, специфіку навчальної дисципліни, освітні цілі та технічні можливості закладу освіти. Недостатньо обґрунтоване або формальне використання інтерактивних методів може знижувати результативність навчання, тому їхнє впровадження має базуватися на науково обґрунтованих дидактичних принципах.

Таким чином, інтерактивні технології – один із найважливіших інструментів модернізації сучасної мовної освіти. Їхнє використання забезпечує розвиток мовної, мовленнєвої, комунікативної та соціокультурної компетентностей, активізує навчально-пізнавальну

²⁴ Саган О. В. Гейміфікація як сучасний освітній тренд. *Педагогічні науки*. 2022. Випуск 100. С. 16. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-100-2>

діяльність, формує навички співпраці, критичного мислення й творчого розв'язання комунікативних завдань. Поєднання інтерактивних методів із цифровими технологіями створює умови для побудови сучасного освітнього середовища, у якому українська мова виступає не лише предметом вивчення, а й ефективним засобом професійної, соціальної та міжкультурної комунікації.

2.3. Використання цифрових платформ і штучного інтелекту в мовній освіті

Стрімкий розвиток цифрових технологій суттєво трансформує сучасну систему освіти, відкриваючи нові можливості для організації освітнього процесу, підвищення його ефективності та індивідуалізації навчання. Один із провідних напрямів модернізації мовної освіти – інтеграція цифрових платформ і технологій штучного інтелекту, які забезпечують доступ до різноманітних освітніх ресурсів, сприяють формуванню цифрової компетентності та створюють умови для розвитку мовної особистості відповідно до вимог інформаційного суспільства. Цифрові платформи – важлива складова сучасного освітнього середовища. Вони забезпечують організацію дистанційного, змішаного та очного навчання, створюють можливості для синхронної й асинхронної взаємодії між викладачем і здобувачами освіти, автоматизують процеси оцінювання, моніторингу навчальних досягнень, управління навчальним контентом. Використання таких платформ дозволяє структурувати навчальні матеріали, організовувати індивідуальні освітні траєкторії, забезпечувати оперативний зворотний зв'язок, підтримувати безперервність освітнього процесу. Науковці зазначають, що «упровадження цифрових платформ потребує комплексного підходу, що поєднує комплексного підходу, що поєднує технологічні, методичні та організаційні аспекти»²⁵. Під час навчання української мови цифрові платформи значно розширюють методичний інструментарій викладача. Вони дають змогу поєднувати текстові, інтерактивні вправи, електронні словники, мовні корпуси, віртуальні дошки, форуми та засоби спільної роботи над текстами. У контексті інтеграції наукового дискурсу в освітній процес особливу увагу приділено аналізу текстів здобувачів освіти, а також розробленню й упровадженню ефективних методик навчання академічного

²⁵ Фурса Т. П., Бенюк В. В., Вербівський Д. С. Використання цифрових платформ у навчальному процесі для персоналізації освіти в українських школах. *Академічні візії*. 2026. Випуск 55. С. 11. <https://doi.org/10.66556/2786-586X.55.fursa-t>

письма²⁶. Особливого значення набуває використання електронних мовних ресурсів. Національний корпус української мови, електронні словники, термінологічні бази даних, довідкові системи, онлайн-платформи для перевірки правопису та автоматизованого аналізу тексту створюють умови для розвитку дослідницьких умінь, формування мовної культури та вдосконалення навичок роботи з інформацією. Використання таких ресурсів допомагає здобувачам освіти працювати з автентичними мовними матеріалами, аналізувати мовні явища в реальному функціонуванні, формувати навички мовної діяльності.

Новим етапом розвитку цифрової освіти стало впровадження технологій штучного інтелекту. Автоматизована обробка мовних запитів – чинник стандартизації мовного вжитку, тоді як актуальні тенденції розвитку ринку лінгвістичних технологій можуть сприяти уніфікації мовних моделей і, як наслідок, обмеженню мовної варіативності²⁷. У процесі вивчення проблемних питань української мови штучний інтелект може виконувати різноманітні дидактичні функції. Він сприяє створенню навчальних матеріалів різного рівня складності, добору вправ відповідно до індивідуальних потреб здобувачів освіти, генерації текстів для мовного аналізу, моделюванню комунікативних ситуацій, автоматичній перевірці стилістичних помилок. Інтеграція технологій штучного інтелекту потребує дотримання принципів академічної доброчесності. Генеративні моделі здатні створювати тексти високої якості, однак їхнє безконтрольне використання може знижувати рівень самостійності здобувачів освіти, формувати залежність від автоматизованих сервісів та ускладнювати об'єктивне оцінювання навчальних результатів. Тому сучасна мовна освіта має бути спрямована не лише на використання цифрових інструментів, а й на формування критичного ставлення до результатів роботи штучного інтелекту, уміння перевіряти достовірність інформації, редагувати автоматично згенеровані тексти та відповідально застосовувати цифрові технології в навчальній діяльності. Досить важлива роль викладача в умовах цифрової трансформації освіти. Незважаючи на широкі можливості штучного інтелекту, він не може повністю замінити педагогічну взаємодію, оскільки навчання української мови передбачає розвиток комунікативної культури, мовної особистості, ціннісних орієнтацій, соціального досвіду.

²⁶ Демешко І. М., Тарасюк Л. М., Зінченко В. М. Лінгвістичний аналіз тенденцій у використанні української мови в науковому та освітньому дискурсах. *Вісник науки та освіти. (Серія: Філологія, Серія: Педагогіка, Серія: Соціологія, Серія: Культура і мистецтво, Серія: Історія та археологія).* 2025. Випуск № 2(32). С. 252. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2\(32\)-244-258](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2(32)-244-258)

²⁷ Демешко І. М., Величко В. А., Олексієнко А. В. Вплив штучного інтелекту на розвиток лінгвістичних досліджень: нові підходи та виклики. *Закарпатські філологічні студії.* 2024. Випуск 33. Том 1. С. 41. URL: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.6>

Викладач – організатор освітнього процесу, модератор навчальної діяльності, наставник, експерт, який визначає доцільність використання цифрових ресурсів, забезпечує методичний супровід навчання.

Перспективний напрям розвитку мовної освіти – поєднання цифрових платформ, інтерактивних методів навчання та можливостей штучного інтелекту в єдиному освітньому середовищі. Такий підхід дозволяє реалізувати принципи персоналізації навчання, адаптивності, мобільності та безперервної освіти, забезпечує розвиток мовної, комунікативної, інформаційно-цифрової та дослідницької компетентностей здобувачів освіти.

Таким чином, цифрові платформи та технології штучного інтелекту стають важливими чинниками розвитку сучасної мовної освіти. Їхнє ефективне використання сприяє підвищенню якості навчання української мови, урізноманітненню методів викладання, індивідуалізації освітнього процесу та розвитку цифрової компетентності. Водночас успішна інтеграція інноваційних технологій можлива лише за умови їхнього педагогічно виваженого застосування, дотримання принципів академічної доброчесності, розвитку критичного мислення та збереження провідної ролі викладача як організатора й фасилітатора освітнього процесу.

2.4. Формування комунікативної та мовленнєвої компетентностей здобувачів освіти

Формування комунікативної та мовленнєвої компетентностей – один із пріоритетних завдань сучасної мовної освіти, оскільки вони забезпечують здатність особистості ефективно використовувати українську мову в різних сферах суспільного, професійного та міжособистісного спілкування. В умовах реформування освітньої системи, реалізації компетентнісного підходу та розвитку цифрового суспільства особливої актуальності набуває підготовка здобувачів освіти, здатних не лише володіти мовними знаннями, а й успішно застосовувати їх у комунікативних ситуаціях. Комунікативна компетентність розглядається як інтегративна характеристика особистості, що охоплює систему знань про мовні норми, уміння використовувати мовні засоби відповідно до мети й умов спілкування, навички взаємодії з різними співрозмовниками, а також сформовані ціннісні установки щодо культури мовлення. Водночас мовленнєва компетентність передбачає практичне володіння всіма видами мовленнєвої діяльності, створювати й інтерпретувати тексти різних жанрів, стилів та комунікативного призначення. Сучасна лінгводидактика розглядає процес формування зазначених компетентностей як безперервний і багаторівневий. Він ґрунтується на інтеграції мовної, мовленнєвої, соціокультурної,

інформаційно-цифрової та громадянської компетентностей, що забезпечує всебічний розвиток мовної особистості. Такий підхід відповідає сучасним освітнім стандартам, відповідно до яких головний результат навчання – не лише засвоєння теоретичних знань, а й готовність застосовувати їх у різноманітних життєвих ситуаціях.

Ефективне формування комунікативної компетентності потребує створення навчального середовища, максимально наближеного до реального мовного спілкування. У сучасній практиці широко використовуються комунікативно-діяльнісний підхід, інтерактивні методи навчання, проблемно-пошукові технології, проектна діяльність, дискусії, аналіз комунікативних ситуацій, рольові та ділові ігри. Такі форми роботи сприяють розвитку навичок аргументованого висловлення власної думки, ведення конструктивного діалогу, публічного виступу, роботи в команді та міжособистісної взаємодії.

Особливу роль у розвитку мовленнєвої компетентності відіграє робота з різножанровими текстами. Аналіз художніх, наукових, публіцистичних, офіційно-ділових і медійних текстів сприяє формуванню навичок критичного читання, інтерпретації інформації, визначення авторської позиції, мовнотилістичного аналізу та створення власних усних і письмових висловлювань. Важливий компонент мовної освіти – формування культури академічного письма, уміння працювати з науковими джерелами, дотримуватися норм академічної доброчесності та здійснювати грамотне оформлення результатів дослідницької діяльності під час написання курсових та кваліфікаційних робіт, студентських наукових статей.

Освітні платформи, електронні словники, мовні корпуси, інтерактивні вправи, системи штучного інтелекту розширюють можливості організації навчальної діяльності, забезпечують доступ до автентичних мовних матеріалів, сприяють індивідуалізації навчання. Цифрові ресурси дозволяють моделювати різноманітні комунікативні ситуації, організовувати колективну роботу над текстами, здійснювати оперативний контроль навчальних досягнень та забезпечувати постійний зворотний зв'язок. Використання цифрових технологій вимагає розвитку медіакомунікативної компетентності. Майбутні журналісти повинні вміти критично оцінювати інформацію, аналізувати мовні особливості цифрового контенту, дотримуватися норм мережевого етикету, відповідально використовувати інструменти штучного інтелекту та цифрові ресурси під час навчальної діяльності. Ці питання порушуємо на курсах «Українська мова в журналістській діяльності» (1-й курс), «Масова комунікація та інформація» (2-й курс), «Практична стилістика української

мови» (4-й курс). Формування таких умінь сприяє розвитку інформаційної культури та відповідального ставлення до цифрової комунікації.

Мотивація до мовленнєвої діяльності – важливий чинник розвитку комунікативної компетентності. Навчальні завдання мають практичну спрямованість, пов'язані з реальними комунікативними потребами та стимулюють активне використання української мови в різних життєвих ситуаціях. Тому сучасна методика навчання орієнтується на використання автентичних сучасних текстів, проблемних ситуацій, проєктів, дослідницьких завдань і творчих видів роботи, які забезпечують природне включення здобувачів освіти в мовленнєву діяльність. Особлива роль у формуванні комунікативної та мовленнєвої компетентностей належить викладачеві, який організовує освітній процес, добирає сучасні методи навчання, створює позитивне комунікативне середовище, забезпечує педагогічний супровід розвитку мовної особистості. Від його професійної компетентності залежить ефективність поєднання традиційних і цифрових технологій навчання, організація взаємодії між учасниками освітнього процесу, формування стійкої мотивації до вивчення проблемних питань української мови.

Таким чином, формування комунікативної та мовленнєвої компетентностей – комплексний і безперервний процес, що інтегрує мовні знання, практичні мовленнєві вміння, соціокультурний досвід, цифрову грамотність та комунікативну культуру особистості. Реалізація компетентнісного, комунікативно-діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів, використання інтерактивних методів навчання, цифрових платформ і технологій штучного інтелекту сприяють підготовці конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно використовувати українську мову в академічній, професійній та суспільній діяльності. Подальший розвиток методики формування комунікативної та мовленнєвої компетентностей пов'язаний із розширенням можливостей персоналізованого навчання, інтеграцією інноваційних цифрових ресурсів та вдосконаленням моделей оцінювання результатів мовної освіти.

3. Перспективи розвитку української мовної освіти в умовах сучасних викликів

Українська мовна освіта на сучасному етапі розвитку перебуває в умовах глибоких суспільних трансформацій, які визначають нові вимоги до змісту, організації та методичного забезпечення освітнього процесу. Глобалізаційні процеси, цифровізація, інтеграція України до європейського освітнього простору, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, поширення штучного інтелекту, а також виклики, пов'язані

з воєнним станом, міграційними процесами та необхідністю забезпечення безперервності освіти, актуалізують потребу в модернізації системи навчання української мови.

У сучасних умовах мовна освіта виконує не лише навчальну, а й соціокультурну, державотворчу та інтеграційну функції. Українська мова – основа формування національної ідентичності, громадянської свідомості, культурної пам'яті, суспільної єдності. Вона виступає інструментом професійної комунікації, наукової діяльності, міжкультурного діалогу та інтеграції українського суспільства до світового інформаційного простору. Розвиток мовної освіти має розглядатися як один із стратегічних напрямів державної освітньої політики. Сучасна парадигма мовної освіти ґрунтується на компетентнісному, особистісно орієнтованому та діяльнісному підходах, які забезпечують формування мовної особистості, здатної ефективно використовувати українську мову в різноманітних комунікативних ситуаціях. Реалізація цих підходів передбачає широке використання інноваційних педагогічних технологій, цифрових освітніх ресурсів, інтерактивних методів навчання та можливостей штучного інтелекту. Модернізація мовної освіти потребує наукового осмислення нових викликів, пов'язаних із цифровою трансформацією, інформаційною безпекою, академічною доброчесністю, розвитком медіаграмотності, формуванням критичного мислення. Особливої актуальності ці питання набувають у контексті воєнних викликів, які суттєво вплинули на функціонування української освітньої системи. Організація дистанційного й змішаного навчання, забезпечення доступності якісної мовної освіти для внутрішньо переміщених осіб, українців за кордоном та представників діаспори, збереження українськомовного освітнього простору й підтримка мовної стійкості суспільства стали важливими напрямками розвитку сучасної педагогічної практики. За цих умов особливої ваги набувають інноваційні моделі навчання, які забезпечують гнучкість освітнього процесу, його доступність і високу якість незалежно від зовнішніх обставин.

Перспективи розвитку української мовної освіти безпосередньо пов'язані з удосконаленням нормативно-правового забезпечення, оновленням змісту освітніх програм, підвищенням цифрової компетентності педагогів, упровадженням сучасних технологій навчання та розширенням міжнародного академічного співробітництва. Досить важливими залишаються питання розвитку української наукової термінології, удосконалення методики навчання української мови, підтримки академічного письма, використання корпусної лінгвістики, цифрових мовних ресурсів, інструментів штучного інтелекту в освітньому

процесі. У цьому розділі розглядаються основні тенденції та перспективи розвитку української мовної освіти в умовах сучасних суспільних викликів, аналізуються можливості впровадження інноваційних освітніх технологій, окреслюються стратегічні напрями вдосконалення професійної підготовки педагогічних кадрів, розвитку цифрового освітнього середовища та підвищення ефективності формування мовної, комунікативної й інформаційно-цифрової компетентностей здобувачів освіти. Комплексний аналіз зазначених аспектів дозволяє визначити пріоритетні вектори модернізації української мовної освіти відповідно до сучасних європейських стандартів, суспільних потреб і перспектив розвитку національної системи освіти.

3.1. Українська мова в умовах цифрової трансформації освіти

Цифрова трансформація – один із визначальних чинників розвитку сучасної освіти, що суттєво впливає на зміст, методи, форми та засоби навчання. Активне впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до мовної освіти та створення інноваційного освітнього середовища, яке забезпечує ефективне формування мовної, комунікативної, інформаційно-цифрової та соціокультурної компетентностей здобувачів освіти. У цих умовах українська мова виступає не лише предметом вивчення, а й універсальним інструментом пізнання, професійної комунікації, культурної взаємодії та розвитку цифрової грамотності. викладач має приділяти увагу безпеці та етичним аспектам використання новітніх засобів навчання. Важлива складова професійної діяльності викладача в умовах цифрової трансформації освіти – забезпечення безпечного та етично відповідального використання сучасних цифрових технологій і засобів навчання. Особливу увагу необхідно приділяти питанням кібербезпеки, захисту персональних даних, дотримання норм академічної доброчесності та авторського права. Використання цифрових ресурсів має ґрунтуватися на принципах правомірності, інформаційної безпеки та академічної етики, що передбачає запобігання проявам плагіату, коректне цитування джерел і відповідальне створення та використання навчальних і професійних текстів. Такий підхід сприяє формуванню цифрової культури учасників освітнього процесу та забезпечує високі стандарти якості й доброчесності освітньої діяльності²⁸.

²⁸ Черноус О. В. Цифрові технології в навчанні української мови професійного спрямування майбутніх фахівців у сфері психології, права та правоохоронної діяльності. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2025. Випуск 2 (10). С. 132. <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-2-15>

Цифровізація освіти відкриває широкі можливості для модернізації процесу навчання української мови. Використання електронних освітніх платформ, систем дистанційного навчання, інтерактивних сервісів, мобільних застосунків, електронних бібліотек, мовних корпусів, онлайн-словників та мультимедійних ресурсів забезпечує доступність навчальних матеріалів, індивідуалізацію освітнього процесу та створює умови для безперервного навчання. Цифрове освітнє середовище сприяє інтеграції різних видів мовленнєвої діяльності, дозволяючи поєднувати читання, письмо, аудіювання й усне мовлення в єдиному навчальному просторі. Особливого значення набуває розвиток цифрової компетентності як невід'ємної складової професійної підготовки сучасного здобувача освіти. Використання цифрових інструментів під час вивчення української мови формує навички ефективного пошуку, критичного аналізу, опрацювання та створення інформації, сприяє розвитку академічної культури, медіаграмотності та відповідального ставлення до використання цифрових ресурсів. Таким чином, мовна освіта дедалі більше інтегрується з цифровою освітою, формуючи комплекс компетентностей, необхідних для успішної діяльності в сучасному інформаційному суспільстві.

Цифрова трансформація мовної освіти – використання електронних мовних ресурсів. Національні корпуси української мови, електронні словники, лексикографічні бази даних, автоматизовані системи перевірки правопису, термінологічні ресурси, цифрові бібліотеки розширюють можливості дослідницької діяльності, забезпечують доступ до автентичних мовних матеріалів, сприяють розвитку навичок самостійної роботи. Аналіз реального функціонування мовних одиниць у корпусах текстів дозволяє поглибити знання про сучасні мовні процеси та вдосконалити практику використання української мови в різних комунікативних ситуаціях. Цифрова трансформація освіти постає не лише як процес упровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, а як фундаментальна парадигмальна зміна освітньої філософії, що ґрунтується на принципах людиноцентризму, компетентнісного підходу, адаптивності та безперервного розвитку. Водночас реалізація цифрової трансформації супроводжується комплексом викликів, серед яких особливого значення набувають технічні, інфраструктурні, організаційні²⁹, нормативно-правові та етичні аспекти. Ефективність цифрових перетворень значною мірою визначається здатністю освітньої системи забезпечити їх комплексне врегулювання, створивши умови для сталого розвитку цифрового

²⁹ Іванчук В. Цифрова трансформація як ключовий напрям розвитку вищої освіти України. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2026. № 1 (109). С. 36. [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(109\)2026.353650](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(109)2026.353650)

освітнього середовища та підвищення якості освітнього процесу. Суттєвий вплив на розвиток мовної освіти справляє поширення технологій штучного інтелекту. Інтелектуальні освітні системи, генеративні мовні моделі, цифрові мовні помічники, автоматизовані сервіси аналізу текстів і системи машинного перекладу відкривають нові можливості для персоналізації навчання. Вони дозволяють створювати адаптивні навчальні матеріали, моделювати комунікативні ситуації, аналізувати типові мовні помилки, здійснювати автоматизовану перевірку письмових робіт і забезпечувати оперативний зворотний зв'язок. Проте використання таких технологій потребує педагогічно виваженого підходу, оскільки результати роботи штучного інтелекту потребують критичного аналізу, перевірки достовірності та відповідності нормам сучасної української літературної мови. Цифровізація освітнього процесу змінює роль викладача української мови. Він перестає бути лише джерелом інформації, виконуючи функції організатора навчальної діяльності, модератора цифрового освітнього середовища, консультанта та наставника. Від рівня його цифрової компетентності залежить ефективність використання сучасних технологій, інтеграція цифрових ресурсів у навчальний процес, організація співпраці між учасниками освітнього процесу, формування в здобувачів освіти навичок відповідального використання інформаційних технологій. Разом із перевагами цифрової трансформації існують і певні виклики. Серед них – нерівний доступ до цифрових ресурсів, перевантаження інформацією, поширення недостовірного контенту, ризики зниження рівня академічної доброчесності, надмірне використання автоматизованих сервісів і поступове зменшення мотивації до самостійної аналітичної роботи. Цифрове середовище сприяє швидкому поширенню мовних інновацій, які не завжди відповідають нормам української літературної мови, що актуалізує проблему формування високої мовної культури та критичного ставлення до цифрового контенту. В умовах воєнного стану цифрові технології набули особливого значення для забезпечення безперервності мовної освіти. Дистанційне та змішане навчання стали важливими інструментами підтримки освітнього процесу, забезпечивши можливість навчання для здобувачів освіти незалежно від місця їхнього перебування. Цифрові платформи сприяють збереженню українськомовного освітнього простору, підтримують взаємодію між викладачами й здобувачами освіти, забезпечують доступ до якісних навчально-методичних матеріалів для українців, які тимчасово перебувають за межами держави. Перспективи розвитку української мовної освіти в умовах цифрової трансформації пов'язані з подальшим удосконаленням цифрової інфраструктури, розвитком електронних мовних ресурсів, інтеграцією технологій штучного інтелекту,

розширенням можливостей адаптивного навчання та вдосконаленням цифрової компетентності педагогічних працівників. Водночас цифровізація має супроводжуватися збереженням фундаментальних принципів мовної освіти, утвердженням норм української літературної мови, розвитком академічної доброчесності та формуванням культури відповідального використання інформаційних технологій.

Таким чином, цифрова трансформація відкриває нові перспективи для розвитку української мовної освіти, забезпечуючи її адаптацію до сучасних суспільних потреб і технологічних змін. Поєднання традиційних лінгводидактичних підходів із цифровими технологіями, інтерактивними методами навчання та можливостями штучного інтелекту створює умови для підвищення якості мовної освіти, розвитку мовної особистості та формування конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно функціонувати в сучасному цифровому середовищі.

3.2. Академічна доброчесність та культура українського наукового мовлення

Академічна доброчесність – одна з фундаментальних засад функціонування сучасної системи освіти і науки. Вона визначає етичні, правові, професійні стандарти освітньої й наукової діяльності, забезпечує довіру до результатів досліджень, сприяє формуванню відповідального ставлення до навчання та розвитку академічної культури. В умовах інтеграції України до Європейського простору вищої освіти питання академічної доброчесності набувають особливого значення, оскільки дотримання принципів чесності, прозорості та відповідальності – необхідна умова забезпечення якості освіти та конкурентоспроможності української науки. Невід’ємна складова академічної доброчесності – культура українського наукового мовлення. Вона охоплює дотримання норм сучасної української літературної мови, використання наукового стилю, логічність і послідовність викладу, точність термінології, коректність аргументації, належне оформлення наукових праць, етичне використання результатів чужої інтелектуальної діяльності. Високий рівень культури наукового мовлення – важлива ознака професійної компетентності дослідника, викладача та здобувача освіти. У сучасній мовній освіті академічна доброчесність розглядається не лише як система нормативних вимог, а й як складова професійної культури особистості. Вона передбачає самостійне виконання навчальних і наукових завдань, об’єктивне представлення результатів власної діяльності, повагу до авторського права, належне цитування джерел, достовірність наведених даних та відповідальність за зміст наукових публікацій. Формування

таких цінностей має здійснюватися системно, починаючи з перших етапів навчання, оскільки саме в освітньому середовищі закладаються основи академічної етики.

Особливої актуальності проблема академічної доброчесності набула в умовах цифровізації освіти та широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій. Відкритий доступ до значних обсягів інформації, електронних бібліотек, цифрових архівів, онлайн-публікацій, генеративних систем штучного інтелекту значно полегшує пошук матеріалів, однак водночас створює ризики порушення авторського права, некоректного використання чужих текстів, плагіату, фальсифікації результатів досліджень. За таких умов особливого значення набуває розвиток інформаційної грамотності, навичок критичного аналізу джерел та відповідального використання цифрових ресурсів. Ефективне впровадження принципів академічної доброчесності потребує системного застосування організаційних, методичних і нормативних заходів, що враховують особливості підготовки фахівців на різних освітніх рівнях³⁰. Культура українського наукового мовлення ґрунтується на дотриманні мовних норм і стилістичних особливостей наукового стилю. Науковий текст має вирізнятися логічною структурою, змістовою завершеністю, точністю формулювань, об'єктивністю викладу, аргументованістю висновків та використанням унормованої термінології. Особливу увагу необхідно приділяти правильному вживанню професійної лексики, уникненню невиннованих іншомовних запозичень, мовних кальок, двозначних конструкцій і стилістично невиннованих розмовних елементів. Дотримання цих вимог забезпечує високий рівень культури наукового мовлення, підвищує якість наукової комунікації. Сучасний дослідник повинен володіти методикою підготовки наукових статей, монографій, кваліфікаційних робіт, тез конференцій, аналітичних оглядів та інших видів наукових текстів. Це передбачає вміння формулювати проблему дослідження, визначати його мету і завдання, здійснювати критичний аналіз наукової літератури, аргументовано представляти результати власних досліджень та коректно оформлювати бібліографічні посилання відповідно до чинних стандартів. Нові виклики для академічної доброчесності пов'язані зі стрімким розвитком генеративного штучного інтелекту. Сучасні мовні моделі здатні створювати тексти високої якості, виконувати переклад, узагальнювати інформацію, пропонувати структуру наукових робіт і здійснювати мовне редагування. Водночас

³⁰ Ткачук С., Філімонована І. Проблеми дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти у процесі науково-дослідної роботи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Випуск 57. Том 3. С. 220. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-34>

використання таких технологій не звільняє автора від відповідальності за зміст роботи, достовірність фактів, правильність висновків і дотримання вимог академічної доброчесності. Штучний інтелект має розглядатися як допоміжний інструмент підтримки дослідницької діяльності, а не як заміна самостійної наукової праці. Автор зобов'язаний критично оцінювати результати, отримані за допомогою цифрових сервісів, перевіряти їхню відповідність сучасним науковим даним. Важлива роль у формуванні академічної культури належить закладам освіти та науковим установам. Тому створено середовище, у якому принципи академічної доброчесності – невід'ємна складова освітньої та наукової діяльності, що передбачає розроблення внутрішніх політик запобігання академічним порушенням, використання програм перевірки текстів на текстові збіги, консультування щодо бібліографічного оформлення, формування культури наукової комунікації.

Особливого значення набуває популяризація української мови як мови науки. Розвиток сучасної української наукової термінології, підготовка якісних україномовних підручників, словників, енциклопедичних видань, електронних ресурсів та наукових журналів сприяють розширенню функціональних можливостей української мови й підвищенню її авторитету в міжнародному академічному середовищі. Використання української мови в професійній і науковій комунікації – важливий чинник розвитку національного наукового простору та зміцнення культурної ідентичності.

Таким чином, академічна доброчесність і культура українського наукового мовлення – взаємопов'язані складові сучасної освітньої та наукової діяльності. Їхнє дотримання забезпечує високу якість наукових досліджень, розвиток професійної відповідальності, формування культури академічного письма та зміцнення довіри до результатів наукової праці. У сучасних умовах цифрової трансформації освіти, поширення відкритої науки, використання технологій штучного інтелекту особливого значення набуває поєднання інноваційних технологій із принципами академічної етики, мовної нормативності, наукової відповідальності, а це необхідна умова сталого розвитку української науки й освіти.

3.3. Перспективні напрями розвитку лінгвістичних і лінгводидактичних досліджень

Сучасний розвиток лінгвістики та лінгводидактики відбувається в умовах стрімких суспільних, технологічних і культурних змін, що зумовлюють необхідність переосмислення традиційних наукових підходів та пошуку нових моделей дослідження мовних явищ і процесів мовної освіти. Глобалізація, цифровізація, поширення штучного інтелекту,

розвиток міждисциплінарних досліджень, інтеграція України до європейського науково-освітнього простору визначають нові пріоритети під час навчання української мови та вдосконаленні методики її викладання. За цих умов перспективи розвитку мовознавчих і лінгводидактичних досліджень безпосередньо пов'язані з інтеграцією фундаментальної науки, інноваційних освітніх технологій, сучасних цифрових ресурсів. Провідний напрям сучасної лінгвістики – комплексне дослідження функціонування української мови в умовах цифрової комунікації. Активне використання соціальних мереж, месенджерів, електронних медіа, мультимедійних платформ та інших цифрових середовищ сприяє появі нових мовних практик, трансформації жанрів комунікації, розвитку інноваційних словотвірних моделей, змінам у лексиці, синтаксисі та стилістиці. Особливого значення набуває вивчення цифрового дискурсу, інтернет-комунікації, мережевого етикету, мультимодальних текстів, мовних особливостей комунікації в соціальних медіа.

Перспективний напрям – розвиток корпусної лінгвістики та цифрової лексикографії. Корпусний підхід – одним із ключових напрямів сучасної прикладної лінгвістики, що забезпечує науково обґрунтовану основу для створення словників, граматик та інших лексикографічних і граматичних ресурсів нового покоління. Використання мовних корпусів уможливорює комплексний аналіз мовних явищ на базі репрезентативних масивів автентичних текстів, що забезпечує об'єктивність і достовірність отриманих результатів. Такий підхід сприяє інтегральному опису мовної системи, оскільки морфологічні, синтаксичні, семантичні, прагматичні, стилістичні, комунікативні та сполучувальні характеристики мовних одиниць досліджуються в їхньому функціонуванні³¹. Аналіз реального текстового матеріалу дає змогу виявити закономірності мовного вживання, описати функціональні особливості мовних одиниць і забезпечити емпіричну основу для розвитку сучасних лінгвістичних досліджень та вдосконалення методики навчання мови. Створення й удосконалення електронних корпусів української мови, термінологічних баз даних, цифрових словників, автоматизованих систем аналізу текстів та відкритих мовних ресурсів забезпечує нові можливості для дослідження мовних закономірностей, моделювання мовних процесів і розроблення сучасних навчальних матеріалів.

Методи оброблення мови, машинного навчання, автоматичного аналізу текстів, машинного перекладу, розпізнавання та синтезу мовлення

³¹ Голошук С. Л. Корпусна лінгвістика: сучасний стан та перспективи досліджень. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: збірник наук. праць. 2021. Випуск 22. С. 35. <https://doi.org/10.31891/2415-7929-2021-22-7>

відкривають нові можливості для вивчення української мови. Водночас використання таких технологій потребує критичного осмислення їхніх можливостей та обмежень, оскільки автоматизовані моделі не завжди враховують прагматичні, культурні та стилістичні особливості мовлення. Перспективні дослідження, які спрямовані на вдосконалення українськомовних словотвірних моделей, розвиток національних лінгвістичних ресурсів, забезпечення високої якості цифрових мовних сервісів. Сучасні дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення методики формування мовної, мовленнєвої, комунікативної, соціокультурної, інформаційно-цифрової, міжкультурної компетентностей здобувачів освіти. Уваги потребує розробка методичних моделей, що поєднують традиційні педагогічні підходи із цифровими технологіями, інтерактивними методами навчання, адаптивними освітніми системами. Подальшого наукового обґрунтування потребують питання доцільності використання цифрових ресурсів, впливу персоналізованого навчання на результати освітнього процесу, методики застосування інтелектуальних навчальних систем, формування цифрової грамотності, академічної доброчесності в умовах використання генеративних мовних моделей. Особливого значення набувають міждисциплінарні дослідження, що інтегрують досягнення лінгвістики, педагогіки, психології, когнітивних наук, соціології, культурології та інформаційних технологій. Такий підхід дозволяє комплексно аналізувати процеси мовної комунікації, механізми засвоєння мови, особливості мовленнєвої діяльності та вплив соціокультурних чинників на розвиток мовної особистості. Результати міждисциплінарних досліджень можуть стати основою для розробки нових освітніх технологій, сучасних методичних систем і моделей професійної підготовки педагогічних кадрів. Перспективним залишається вивчення мовної політики, функціонування української мови в умовах багатомовності, розвитку академічного мовлення, професійної комунікації та мовної адаптації різних соціальних груп. Актуальні дослідження мовної стійкості українського суспільства, ролі української мови у формуванні національної ідентичності. В умовах воєнного стану особливої актуальності набувають дослідження, присвячені забезпеченню безперервності мовної освіти, розвитку дистанційного навчання, психологічній підтримці учасників освітнього процесу, адаптації освітніх програм до потреб різних категорій здобувачів освіти. Вивчення ефективних моделей організації мовної освіти в кризових умовах сприятиме підвищенню стійкості освітньої системи, забезпеченню рівного доступу до якісної освіти. Подальший розвиток лінгвістичних і лінгводидактичних досліджень значною мірою залежатиме від міжнародної наукової співпраці, участі

українських учених у міжнародних дослідницьких проєктах, розвитку відкритої науки та інтеграції до європейського дослідницького простору. Обмін науковим досвідом, спільні міжуніверситетські дослідження, академічна мобільність, використання міжнародних цифрових ресурсів сприятимуть підвищенню якості наукових досліджень, упровадженню кращих світових практик у мовну освіту.

Таким чином, перспективи розвитку лінгвістичних і лінгводидактичних досліджень визначаються необхідністю комплексного осмислення сучасних мовних процесів, цифрової трансформації освіти та інноваційних педагогічних технологій. Подальші наукові пошуки мають бути спрямовані на інтеграцію фундаментальних і прикладних досліджень, розвиток цифрових мовних ресурсів, удосконалення методики навчання української мови, використання можливостей штучного інтелекту та формування сучасної мовної особистості. Реалізація цих напрямів сприятиме зміцненню позицій української мови в національному й міжнародному освітньому просторі, підвищенню якості мовної освіти та розвитку української гуманітарної науки.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу комплексно проаналізувати сучасні тенденції розвитку української літературної мови в умовах суспільних, інформаційних і технологічних трансформацій, визначити основні напрями модернізації мовної освіти в контексті цифровізації. Узагальнення результатів теоретичного аналізу та сучасних наукових підходів засвідчило, що українська мова – відкрита, динамічна система, яка активно реагує на глобалізаційні процеси, цифрову комунікацію, міжкультурну взаємодію та розвиток новітніх інформаційних технологій. Це зумовлює необхідність постійного оновлення наукових підходів до її дослідження, нормування та методики викладання.

Установлено, що сучасний етап розвитку української літературної мови характеризується інтенсивними процесами оновлення лексичного складу, активізацією словотвірних моделей, розширенням функціонування галузевої термінології, трансформацією мовних норм і зростанням ролі цифрового мовного середовища. Особливого значення набуває дослідження взаємодії традиційних мовних процесів із новими формами комунікації, що виникають у цифровому просторі, їхнього впливу на культуру професійного, академічного й повсякденного мовлення.

Обґрунтовано, що цифровізація освіти істотно змінює зміст, форми та методи навчання української мови. Використання електронних освітніх платформ, цифрових лексикографічних ресурсів, інтерактивних

навчальних середовищ, мультимедійних технологій та систем штучного інтелекту створює нові можливості для підвищення якості мовної підготовки здобувачів освіти. Ефективність застосування цифрових технологій безпосередньо залежить від їхнього науково обґрунтованого впровадження, дотримання принципів академічної доброчесності, розвитку критичного мислення та формування цифрової компетентності учасників освітнього процесу.

Особливу увагу приділено ролі сучасної лінгводидактики як інтегративної галузі, що поєднує традиційні методичні підходи з інноваційними педагогічними технологіями. Доведено, що ефективне формування мовної, мовленнєвої, комунікативної та академічної компетентностей можливе лише за умови гармонійного поєднання фундаментальної мовознавчої підготовки, практико орієнтованого навчання та використання сучасних цифрових інструментів. Це сприяє розвитку професійної мобільності, інформаційної культури та готовності майбутніх фахівців до ефективної комунікації в умовах цифрового суспільства.

Результати дослідження підтверджують, що одним із пріоритетних напрямів сучасної української лінгвістики залишається вдосконалення національної термінологічної системи, унормування новітніх мовних явищ, розвиток електронної лексикографії та створення цифрових мовних ресурсів. У цьому контексті особливого значення набувають міждисциплінарні дослідження, які поєднують досягнення мовознавства, педагогіки, інформаційних технологій, штучного інтелекту та цифрової гуманітаристики. Така інтеграція забезпечує формування нових моделей дослідження мовних процесів і створює підґрунтя для подальшої модернізації мовної освіти.

Практична цінність отриманих результатів полягає в можливості використання їх під час навчання української мови в закладах загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти, розроблення сучасного навчально-методичного забезпечення, удосконалення освітніх програм, створення цифрових навчальних курсів, електронних словників, мовних корпусів та інших інформаційних ресурсів. Окремі положення дослідження можуть бути використані в процесі професійної підготовки педагогічних працівників, підвищення їхньої кваліфікації, а також під час реалізації наукових та освітніх проєктів, спрямованих на розвиток української мовної освіти.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в поглибленому вивченні функціонування української мови в цифровому комунікативному просторі, розширенні можливостей використання технологій штучного інтелекту в мовній освіті, удосконаленні методики формування академічного письма

та цифрової мовної компетентності, розвитку електронної лексикографії, корпусної лінгвістики й автоматизованих систем аналізу українського мовлення. Актуальним залишається дослідження впливу цифрової трансформації суспільства на мовну норму, мовну політику, професійну комунікацію та збереження національної мовної ідентичності в умовах глобалізації. Реалізація зазначених напрямів сприятиме подальшому розвитку української лінгвістики, модернізації мовної освіти, зміцненню позицій української мови в національному й міжнародному науково-освітньому просторі.

АНОТАЦІЯ

На сучасному етапі в центрі активних наукових пошуків динамічні зміни в лексиці, термінології, мовленнєвій практиці, розширюються сфери функціонування державної мови, удосконалюються механізми її нормативного забезпечення. Водночас цифровізація освіти, використання дистанційних та змішаних форм навчання, інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій і систем штучного інтелекту відкривають нові можливості для викладання української мови та потребують наукового осмислення їхнього потенціалу. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу сучасних лінгвістичних тенденцій і лінгводидактичних інновацій, що визначають перспективи розвитку української мовної освіти.

У першому розділі «Основні напрями розвитку, інноваційні зміни в словотворі та граматичній системі сучасної української літературної мови» проаналізовано сучасні мовні процеси, що відбуваються в українській літературній мові. Висвітлено новітні тенденції розвитку лексики та фразеології, появу й функціонування неологізмів, особливості інноваційних словотвірних процесів, зміни в граматичній системі української мови, вплив цифрової комунікації на мовну норму, мовленнєву практику та розвиток сучасного мовного простору. З'ясовано, що активний розвиток цифрової комунікації, суспільні зміни та глобалізаційні процеси зумовлюють появу нових мовних одиниць, активізацію словотвірних моделей, трансформацію граматичних норм і розширення функціональних можливостей української літературної мови. Установлено, що розвиток української мови на сучасному етапі характеризується активними інноваційними процесами, зумовленими суспільними змінами, цифровізацією комунікації, розширенням сфер функціонування державної мови.

У другому розділі «Лінгводидактичні інновації під час навчання української мови» розглянуто сучасні підходи до організації мовної освіти, сучасні лінгводидактичні інновації. Обґрунтовано доцільність

компетентнісного підходу, інтерактивних технологій навчання, використання цифрових платформ і штучного інтелекту в освітньому процесі. Визначено їхню роль у формуванні комунікативної та мовленнєвої компетентностей здобувачів освіти. Особливу увагу приділено реалізації компетентнісного підходу, використанню інтерактивних технологій навчання, можливостей штучного інтелекту в освітньому процесі. Проаналізовано ефективні методи формування комунікативної та мовленнєвої компетентностей здобувачів освіти відповідно до сучасних освітніх стандартів. Установлено, що ефективність навчання української мови підвищується завдяки впровадженню компетентнісного підходу, інтерактивних технологій, цифрових освітніх платформ і засобів штучного інтелекту.

У третьому розділі «Перспективи розвитку української мовної освіти в умовах сучасних викликів» визначено ключові напрями модернізації мовної освіти в контексті цифровізації, окреслено перспективи розвитку української мовної освіти в умовах сучасних викликів. З'ясовано значення цифрової трансформації освіти для модернізації мовної підготовки, обґрунтовано роль академічної доброчесності та культури українського наукового мовлення, визначено перспективні напрями подальших лінгвістичних і лінгводидактичних досліджень. Розкрито особливості функціонування української мови в умовах цифрової трансформації освіти, обґрунтовано значення академічної доброчесності та культури українського наукового мовлення, окреслено перспективні напрями розвитку лінгвістичних і лінгводидактичних досліджень, спрямованих на вдосконалення мовної освіти та підвищення її якості. Установлено, що цифрова трансформація освіти, дотримання принципів академічної доброчесності та розвиток культури наукового мовлення – визначальні чинники модернізації мовної освіти й подальшого розвитку лінгвістичних і лінгводидактичних досліджень.

Література

1. Архипенко Л. Про інноваційні процеси в лексичній системі української мови початку ХХІ століття. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 11 (41). С. 1708–1720. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11\(41\)-1708-1720](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-1708-1720)
2. Бойко О. В., Шевченко Т. В. Інтерактивні методи навчання на уроках української мови. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Випуск 32. Том 1. С. 9–14. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.1>
3. Борисов В. А. Теоретичні питання термінології й терміна в концепціях світового лінгвістичного дискурсу. *Нова філологія*. 2022. № 86. С. 13–18. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-86-2>

4. Вакулович Л. Л., Назаренко Н. Г., Регушевська І. А. Фемінітиви в українській мові як відображення суспільних викликів сьогодення. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2024. Випуск 1 (208). С. 61–66. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-7>
5. Васюк О., Голева М. Проектна технологія навчання: методичні аспекти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Випуск 47. Том 1. С. 304–308. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-1-46>
6. Воронкіна І. Ми поруч. Ми працюємо. Ми тримаємо інформаційний фронт. *Нове життя*. 08.07.2026. URL : <https://www.nove.in.ua/2026/06/05/my-poruch-my-pratsiuємо-my-trymaємо-informatsiynyy-front/>
7. Голошук С. Л. Корпусна лінгвістика: сучасний стан та перспективи досліджень. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наук. праць*. 2021. Випуск 22. С. 33–36. <https://doi.org/10.31891/2415-7929-2021-22-7>
8. Демешко І. М., Величко В. А., Олексієнко А. В. Вплив штучного інтелекту на розвиток лінгвістичних досліджень: нові підходи та виклики. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 33. Том 1. С. 37–42. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.6>
9. Демешко І. М., Тарасюк Л. М., Зінченко В. М. Лінгвістичний аналіз тенденцій у використанні української мови в науковому та освітньому дискурсах. *Вісник науки та освіти. (Серія: Філологія, Серія: Педагогіка, Серія: Соціологія, Серія: Культура і мистецтво, Серія: Історія та археологія)*. 2025. Випуск № 2(32). С. 244–259. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2\(32\)-244-258](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2(32)-244-258)
10. Демешко І. М. Новотвори сучасного інформаційного дискурсу: словотвір, семантика, функції. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика». 2026. Випуск 2 (216). С. 141–148. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-216-19>
11. Демешко І., Кирилюк О. Упровадження дослідницького підходу в професійній підготовці майбутніх фахівців *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2026. Випуск 222. С. 377–382. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2026-1-222-377-383>
12. Дроботенко В. Ю., Стишов О. А. Нові фразеологізми в українській мові кінця XX – початку XXI сторіччя. Київський столичний університет імені Бориса Грінченка: збірник наукових праць «Лінгвістичні дослідження». 2023. Випуск 58. С. 183–197. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/46839/1/V_Drobotenko_O_Styshov_statta_FUFKiM.Styshov_statta_FUFKiM
13. Жижом О. О. Індивідуально-авторські новотвори як засоби формування ідіостилю (на матеріалі збірки есеїв «Планета Полин» Оксани

Забужко). *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 38. С. 51–57. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.38.8>

14. Іванчук В. Цифрова трансформація як ключовий напрям розвитку вищої освіти України. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2026. № 1 (109). С. 36–48. [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(109\)2026.353650](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(109)2026.353650)

15. Івасишина Т., Комарова О. Фразеологізми як репрезентанти воєнного дискурсу. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія*. 2023. Випуск 1(6). С. 30–35. <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2023.1.5>

16. Кочан І. М. Інноваційні процеси в сучасній українській термінологіці. *Термінологічний вісник*. 2023. Випуск 7. С. 73–82. URL: <https://termvisnyk.iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/sites/11/2023/06/9.pdf>

17. Краснопольська Н. Л., Ярошевич І. А. Транстермінологізація як спосіб творення термінів менеджменту. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2024. № 208. С. 215–220. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-29>

18. Лелека Т. О., Демешко І. М. Англо-український тлумачний словник ІТ-сфери. Кропивницький, 2026. 136 с.

19. Лях І. М., Савенков О. І., Чобаль В. В., Гладкий К. І. Використання інтерактивних методів навчання: шлях до ефективної освіти. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 4 (286). С. 14–20. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-286-14-20>

20. Ментинська І. Б. Сучасний стан та перспективи онлайн-лексикографії комп'ютерної галузі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Філологічні науки*. 2022. № 2 (24). С. 201–213. <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2022-2-24-17>

21. Михайленко О. В., Бутко Т. О. Метод проєктів у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії та практиці. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2023. Випуск 92. Том 1. С. 79–83. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.92.1.16>

22. Мілорадова Н. Е., Шевченко В. В. Компетентнісний підхід як методологічна основа дослідження професійної компетентності особистості. *Соціальна психологія. Юридична психологія*. 2020. Габітус. Випуск 16. С. 233–237. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.16.38>

23. Однорог Г. Волонтерський фронт: Маріуполь вигнав днр. 07.07.2026. URL: <https://censor.net/ua/blogs/4012152/volonterskyi-front-mariupol-vygnav-dnr>

24. Саган О. В. Гейміфікація як сучасний освітній тренд. *Педагогічні науки*. 2022. Випуск 100. С. 12–18. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-100-2>

25. Ткачук С., Філіможанова І. Проблеми дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти у процесі науково-дослідної роботи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Випуск 57. Том 3. С. 216–220. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-34>

26. Фурса Т. П., Бенюк В. В., Вербівський Д. С. Використання цифрових платформ у навчальному процесі для персоналізації освіти в українських школах. *Академічні візії*. 2026. Випуск 55. <https://doi.org/10.66556/2786-586X.55.fursa-t>

27. Цигвинцева Ю. О. Джерела та способи неосемантизації сучасної української лексики: дис. на здобуття доктора філософії в галузі гуманітарних наук за спец. 035 Філологія. Київ, 2021. 295 с. URL: https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Dysertatsiya_TSygvintseva.pdf

28. Черноус О. В. Цифрові технології в навчанні української мови професійного спрямування майбутніх фахівців у сфері психології, права та правоохоронної діяльності. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2025. Випуск 2 (10). С. 127–134. <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-2-15>

29. Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Нові слова та фразеологізми та в українських масмедіа: словник / відп. ред. Л. І. Шевченко. Київ :

30. ВПЦ «Київський університет», 2022. Ч. 5. 359 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1pNbmRYlrBFoBgnQtygZMQx9q1zqTtHyj/view>

31. Широков В. А., Любченко Т. П., Шевченко І. В., Широков К. В. Граматичні системи: феноменологічний підхід. Київ : Наукова думка, 2018. 308 с. URL : https://www.ulif.org.ua/system/files/shirokov_gamar_system.pdf

Information about the author:

Demeshko Inna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department
of Ukrainian Philology and Journalism,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

1, Shevchenka Street, Kropyvnytskyi, Ukraine

РЕЦЕПЦІЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧНОГО КОДУ РОМАНУ «СОБОР» ОЛЕСЯ ГОНЧАРА В АСОЦІАТИВНОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Заєць Валентина

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-5>

ВСТУП

Українська мова в епоху глобалізаційних змін відображає процеси, які вказують на особливості рецепції антропоцентричних дериватів в романі «Собор» Олеся Гончара в асоціативній свідомості нового покоління, здатність живої мовної реакції сучасної молоді на словотворчий потенціал класика¹. Інтерес до змін не є випадковим. Як стверджує К. Г. Городенська, насамперед цей період, що «пов'язаний із пробудженням національно-мовної свідомості української еліти, піднесенням культурного рівня населення тощо, а також мовними чинниками, насамперед розгортанням внутрішньомовних процесів, спрямованих на зміцнення автохтонних словотвірних варіантів та збереження самобутності національного словотворення»². Нині вбачаємо зацікавленість історією української мови «як визначальної ознаки національної культури, до створених цією мовою текстів, що засвідчують зростання пізнавально-креативної функції літературної мови, означають певні віхи її інтелектуалізації, естетизації й ролі в духовному житті нації»³.

Інтелектуальний простір українського народу не може існувати без літературної мови, що відшліфована мовною практикою. Відтак мова художнього твору «виявляє виразну тенденцію до індивідуалізації висловлення, пошуку таких засобів виразності, які б асоціювалися з індивідуальною мовотворчістю»⁴.

¹ Гончар О. Т. Собор : роман. Київ : Дніпро.1989. 270 с.

² Городенська К.Г. Нові явища та процеси в українському словотворенні : динаміка чи деструкція словотвірних норм. *Українська мова*. 2013. № 2. С. 3.

³ Літературна норма і мовна практика : монографія / за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : ТОВ «Видавництво» «Аспект-Поліграф». 2013. С. 31.

⁴ Там само, С. 31.

Мета дослідження – з'ясувати специфіку та особливості рецепції антропоцентричних дериватів Олеса Гончара в асоціативній свідомості сучасної молоді. Для досягнення мети поставлено такі завдання: 1) здійснити вибірку з тексту роману «Собор» Олеса Гончара антропоцентричної лексики, що маркує діячів та носіїв ознак із суфіксами **-ар-, -ак-, -ах-, -ач-, -ех-, -ець-, -ник-, -ик-, -иц-, -к-, -ух-, -юг-, -яг-, -як-** та сформувати корпус зі слів-стимулів (27 одиниць), як-от: *бабеха, баламутка, бідолаха, блукач, бренькач, вимагач, відщепок, дошкульник, інтелектуал, кокетуха, легковажниця, любимчик, нахлібник, невтомниця, переучка, підтоптанець, пожирач, роботяга, розумака, розпитувач, руйнач, службака, старцюга, тунейда, фальшивець, чеснюга, шукальниця*; 2) провести вільний асоціативний експеримент серед студентів різних спеціальностей для фіксації їхніх вербальних реакцій; 3) згрупувати отримані асоціативні поля, виокремивши в їхній структурі ядерну зону та периферію; 4) проаналізувати когнітивно-семантичні особливості сприйняття експресивних та пейоративних назв осіб сучасними мовцями; 5) виявити рівень взаємодії новизни семантики та авторських значень.

Метод «вільних асоціацій» дозволив змодельовати асоціативні поля досліджуваних лексем, відобразити специфіку рецепції ідіостилію Олеса Гончара у свідомості сучасного молодого покоління, а також з'ясувати рівень продуктивності зазначених словотвірних моделей у когнітивній базі сучасних носіїв мови⁵. Безумовно, «на вибір варіанта впливає освіта, загальний культурний рівень мовця, його ставлення до мови взагалі»⁶. Оскільки людина є вірцем усіх мовних явищ, тому структура мови безпосередньо відображає її сприйняття світу. Водночас розбір слів і реакцій «за змістом показав ширину й глибину знань, наявність у свідомості легко виникаючих асоціацій»⁷.

Експеримент проводився дистанційно у три етапи (щоосені протягом 2023–2025 рр.). Загальна кількість опитаних – 300 осіб із числа студентів Київського столичного університету імені Бориса Грінченка віком від 17 до 21 року. Учасники опитування є носіями української мови і постійно мешкають в місті Києві та Київській області. Слова-реакції (8100 виявів) розкрили знання, здатність відображати асоціації, що виникали у свідомості носіїв української мови. Отримані результати з високою збіжністю ядерних

⁵ Лозова О. М. *Методологія психосемантичних досліджень етносу*: монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 100 с.

⁶ Літературна норма і мовна практика : монографія / за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : ТОВ «Видавництво» «Аспект-Поліграф». 2013. С. 31.

⁷ Лозова О. М. *Методологія психосемантичних досліджень етносу*: монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 101 с.

та периферійних реакцій було об'єднано у спільний масив для отримання більш репрезентативної вибірки. Загалом це унікальний пласт лексичних одиниць на позначення осіб, що в українській дериватології має не тільки експресивно-оцінне, а й пейоративне забарвлення. Окрім того, нами зафіксовано, як сучасна молодь сприймає та кодує специфічні словотвірні моделі та експресивну лексику української класики.

1. Семантичні зміни в асоціаціях молодіжного середовища

Мовна реакція сучасного читача формує культурологічний простір носіїв. Художній текст, у тому числі класичний, створює духовний світ особистості та викристалізовує національну ідентичність у свідомості молодого покоління під впливом нових соціокультурних реалій. Зауважимо, що художній стиль має «найбільше можливостей для пошуків індивідуального стилю й, відповідно, для реалізації мовної моди»⁸. Водночас зважимо на той факт, що «здебільшого мода досить швидко змінюється, новизна нейтралізується, і на кожному етапі мовокористування в різних мікросоціумах виникають за принципом наслідування нові «модні» засоби мовного вираження»⁹.

Виявити асоціації, що виникли у свідомості носіїв мови через обрання реакцій на стимули, вагомі в лінгвокультурології українців, адже «кожен автор живе в певному часі, фізичному й соціокультурному просторі і відтворює, описує світ крізь призму індивідуального досвіду, національної культури, до якої він належить»¹⁰. У нашому дослідженні спираємося на думку І. Г. Сасевич, згідно з якою «про антропоцентризм доцільно говорити там, де є можливість вибору відбиття людського погляду», адже «кожна національна мова зумовлює сприйняття її носіями навколишнього світу і є своєрідним світоглядним орієнтиром»¹¹. Науковиця також доводить, що «визначальною є і функція людини як творця мови – універсальної знакової системи, акумулює в собі звичаї, традиції, вірування, специфічні духовні й матеріальні реалії, притаманні певному етносу норми життя у соціумі, тобто всі компоненти національної культури»¹².

В україністиці відомі антропоцентричні розвідки вчених, що фіксують

⁸ Літературна норма і мовна практика : монографія / за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : ТОВ «Видавництво» «Аспект-Поліграф». 2013. С. 291.

⁹ Там само, С. 291.

¹⁰ Там само, С. 62.

¹¹ Сасевич І. Г. Антропоцентризм у мові і мовознавстві. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство). 2015. С. 199–205.

¹² Там само, С. 203.

результати мовомислення носіїв мови¹³, а також праці зарубіжних дослідників¹⁴.

Слово-стимул «*бабеха*» в романі Олеся Гончара має негативну конотацію, на відміну від образу працюючої жінки. Письменнику вдалося розкрити наслідки регресивного мислення з обивательським стилем життя та речоцентризмом. За результатами опитування, бачимо, що реципієнти ядром асоціативного поля визначили реакцію «*повнотіла*» (120 реакцій, 40%). Близню периферію сумарно поєднують 83 відповіді, або 28%, а саме: «*огрядна*» – 44, «*товста*» – 25, «*бабище*» – 14. Дальню периферію утворили реакції, що разом мають 97 збігів, 32%, а саме: слова «*повновида*» (60 реакцій, 20%), «*бабця*» (15; 5%). Отже, семантичних змін у реакціях опитаних не виявлено, оскільки зафіксовані лексичні одиниці входять до висловника носіїв мови.

У романі «Собор» Олесь Гончар образ «*баламутки*» наділив непосидючістю, непостійністю, схильністю до вигадок тощо. Результати експерименту показали, що соціальний неспокій передають ядерні реакції, як-от: «*непосидько*», «*пліткарка*». Сумарно дають 120 відповідей, або 40% (по 60 збігів кожна, або 20%). Близню периферію утворили реакції з однаковою відповіддю (по 18 виявів), що сумарно становлять 108 збігів, або 36%, а саме: «*бешкетниця*», «*брехуха*», «*бунтарка*», «*говоруха*», «*пустунка*», «*провокаторка*». Інша група віддалених реакцій з нечастотними збігами сумарно становить 72 вияви, або 24%, а саме: «*інтригантка*», «*неспокійна*», «*підбурювачка*», «*заколотниця*», «*шахрайка*», «*спокусниця*», «*хитрунка*». Отже, сучасні респонденти у словах-реакціях підтвердили розуміння соціальної незрілості зі схильністю до розваг та порушень спокою, нестійкості поглядів із провокативною та деструктивною поведінкою з надмірною мовленнєвою діяльністю, що підтверджує суголосність авторської думки та мислення сучасної молоді.

Слово-стимул «*бідолаха*» в романі Олеся Гончара маркує долю простих трудівників. За результатами проведеного опитування, ядром асоціативного

¹³ Бутко С., Гурова О. Асоціативні поля лексем дівчина, дівчинка, дівча, діва, дівуля, діваха як репрезентанти української лінгвокультурної свідомості. *Slavia Orientalis*, 2022. Том LXXI. С. 175–191; Засєч І.Г. Структура та динаміка асоціативних полів лексем дівчина, жінка, хлопець, чоловік. «Вісник Дніпропетровського університету. Серія Мовознавство» 2011, № 11, вип. 16, С. 127–133; Капранов Я. В., Івановська Б. О., Малинюк І. В. Асоціативні реакції українців на слова стимули із семантикою резилентності: моделювання фрагментів індивідуальної свідомості. *Слобожанський науковий вісник*. Серія: Філологія, випуск 3. 2023. С. 41–46.; Корольова В.В. Гендерні концепти в мовній свідомості сучасної молоді, «Дослідження з лексикології і граматики української мови» 2014, вип. 15, С. 11–17; Сасєвич І. Г., Крилова М. І. Людина-митець у свідомості носіїв української мови (за результатами асоціативного експерименту). *Мовознавчий вісник* (34). 2023. С. 56–63.

¹⁴ Bartmiński J. Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki. *Język a kultura*. 1998. No 12. P. 63–83.

поля стала лексема **«нещасний»** (156 збігів, 52%). Близню периферію сформували 78 реакцій, або 26%: **«бідося»** (21, 7%), **«злидар»** (18, 6%), **«одинак»** (18, 6%), **«страждалець»** (21, 7%). Дальня периферія становить 66 збігів, або 22%: **«невдаха»** (15, 5%), **«бідний»** (12, 4%), **«бідняга»** (9, 3%), **«бідняк»** (6, 2%), **«нещасливець»** (12, 4%), **«безпорадник»** (2, 0,7%), **«безталанний»** (3, 1%), **«неборак»** (6, 2%), **«сердега»** (1, 0,3%). Більшість опитаних образ **«бідолахи»** асоціюють з нещасливим життям, що частково збігається з авторським задумом. Реакції ближньої та дальньої периферій групуємо на дві категорії, одна з яких поєднує милосердність (**«бідося»**, **«страждалець»**, **«сердега»**), друга – малі статки (**«злидар»**, **«бідняк»**). Тоді як асоціація **«одинак»** підтверджує розуміння реципієнтами самотності та суспільної відчуженості.

В аналізованому тексті є стимул **«блукач»**, що має, безсумнівно, негативну оцінку та спонукає не тільки глибокого філософського, екзистенційного, а й водночас національного підтексту переосмислення. Ядром асоціації стала лексема **«мандрівник»** (152 опитаних – 51%), що, безумовно, показало здатність реципієнтів об'єктивно оцінювати прагнення знайти в житті духовну, ментальну опору. На периферії асоціації опинилися слова-реакції 70 виявів (23%), що викликає як традиційні літературні, так і новітні соціокультурні, геймерські чи психологічні конотації в асоціативному ряді (**«Мойсей»**, **«загублений»**, **«безхатко»**, **«скитальник»**, **«волоцюга»**, **«навігатор»**, **«шукач»**, **«бурлака»**, **«переселенець»**, **«турист»**, **«кочівник»**, **«аскет-самітник»**). Отже, сучасне сприйняття слова-стимулу **«блукач»** викликало асоціації, що не збігаються із задумом автора. Помічено, що в результаті модернізованих та технологійних зрушень асоціативний ряд 78 відповідей (26%), з них 48 слів-реакцій (16%) має зміщення до реалій життя цифрового світу (**«тревелер»**, **«турист»**, **«мігрант»**, **«археолог»**), тоді як 30 відповідей (10%) мають розбіжності в конотації, що спричинена насамперед десакралізацією поняття слова-подразника **«блукач»**, що виражена реакціями, як-от: **«мігрант-скиталець»**, **«кочівник»**, **«переселенець»**, **«пошуковець»**.

Лексема-стимул **«бренькач»** у романі Олеся Гончара **«Собор»** має конотацію людини, яка віддає час неважливому заняттю, віддаючи намарно внутрішній ресурс. За результатами опитування, ядро асоціативного поля становить реакція **«музикант»** (177, або 59%), що демонструє позитивну оцінку сучасних респондентів. На периферії зафіксовано слова-реакції з позитивною конотацією (33, або 11%), як-от: **«гравець»**, **«музика»**, **«музикант-початківець»**, а також із негативним забарвленням виявлено у 33 відповідях (11%), а саме: **«трубадур»**, **«бренькало»**, **«недомузикант»**, **«брязкальник»**, **«побрязкач»**. При цьому 57 відповідей (19%) виявилися

іррелевантними, а саме: «*ноти*», «*гітара*», «*гітарист*», «*скрипаль*», «*дзвінок*», «*кишеня*», «*байдужість*», «*балагур*», «*надоїдливий*», «*брехун*», «*говорун*», «*звуки*» тощо. Це пояснюється нестачею життєвого досвіду для об'єктивної оцінки. Отже, опитані не виявили зсувів у конотації стимулу «*бренькач*» не зафіксовано.

Аналіз реакцій на слово-стимул «*вимагач*» свідчить про розсіювання уваги респондентів під час вибору слів-реакцій, що зумовлено відмінностями в їхньому соціокультурному та особистісному досвіді. Ядро асоціативного поля формує лексема «*шантажист*» – 68 виявів (23%). До ближньої периферії належать реакції «*колектор*» (39, або 13%) та «*здирик* / *здирач*» (25, або 8,3%). Незначну й однакову кількість частотних збігів виявлено серед таких одиниць, як-от: «*рекети́р*», «*керівник*» і «*хабарник*» (загалом 24 відповіді – 8%). Слово-реакція «*диктатор*» зафіксоване у 9 випадках (3%). Рівну кількість виявів мають лексеми «*злочинець*» і «*грабіжник*» (сумарно 10 відповідей, або 3%), а також «*шахрай*», «*розбійник*», «*суддя*» та «*аферист*» (разом 16, або – 5%). Поодинокі реакції становлять сукупно 5,7% (17 одиниць), серед яких простежуються як нормативні, так і колоковіальні чи застарілі форми («*авантюрист*», «*бандит*», «*брокер*», «*вибивайло*», «*викладач*», «*жебрак*», «*корупціонер*», «*клянькач*», «*лихвар*», «*маніпулятор*», «*тренер*», «*педант*», «*требувач*», «*хапун*», «*Шейлок*»). Прикметно, що вагома частка відповідей (92 реакції – 31%) є іррелевантними, оскільки репрезентовані складними синтаксичними конструкціями, що не відповідають умовам асоціативного експерименту.

Слово-стимул «*відщепок*» у романі Олеся Гончара характеризує зайву людину. За результатами експерименту, сучасні реципієнти визначили три реакції, сумарна кількість яких 198 виявів, або 66%: «*небажаний*» (69, 23%), «*вигнанець*», (63, 21%), «*відкинутий*» (66, 22%). Ближню периферію «*відчуженець*» (27, 9%), «*самітник*» (27, 9%), «*одинак*» (24, 8%). Сумарно 78 виявів, або 26%. Дальню периферію сформували 24 реакції, або 8%, а саме: «*аутсайдер*» (3, 1%), «*пустельник*» (6, 2%), «*зайвий*» (6, 2%), «*чужак*» (6, 2%), «*Мартин Боруля*» (1, 0,33%), «*Чіпка Варениченко*» (1, 0,33%), «*маргінал*» (1, 0,33%). Отже, сучасний читач продемонстрував зв'язок літературного образу «*відщепка*» в авторському тексті та сприйняттям соціально-психологічним реципієнтом крізь призму ізоляції та відсторонення, відчуження.

У реакціях респондентів слово-стимул «*дошкульник*» показало певні розпорошення реакцій через вияви ядром асоціативного поля трьох реакцій, як-от: «*набридач*» (63, 21%), «*допікач*» (57, 19%), «*критикан*» (66, 22%). Сумарна кількість становить 186 виявів, 62%. Ближню периферію

сформували реакції, що характерні молодіжному сленгу («душнила») (30, 10%), запозичена лексема «хейтер» (24, 8%) та питомо українська лексема «поганець» (27, 9%). Сумарно 81 вияв, або 27%. Найменшою групою дальньої периферії є 33 вияви, або 11%: «гостромовець» (3, 1%), «зловредник» (6, 2%), «зачіпака» (6, 2%), «задирака» (3, 1%), «провокатор» (6, 2%), «знущальник» (6, 21%), «аб'юзер» (3, 1%). Отже, рівноцінність ядерних реакцій вбачаємо у сприйнятті сучасною молоддю «дошкульника» як вербального агресора, який завдає емоційного дискомфорту. Тоді як використання молодіжного сленгу «душнила» та запозиченої лексичної одиниці «хейтер», доводить про оновлення сучасної комунікативної культури. Дальня периферія вказує на токсичність, психологічний тиск, що не сприймається сучасними комунікаторами.

Сучасні реципієнти слово-стимул «інтелектуал» розуміють як надзвичайно потужний вияв розуму, що підтверджує реакцію ядра «розумний» (108, 36%), «розумник» (81, 27%). Разом 189, або 63%. Близня периферія представлена реакціями «мудрець» (18, 6%), «мислитель» (18, 6%), «ерудит» (18, 6%). Сумарно 54 збіги, або 18%. Дальня периферія представлена лексемами, як-от: «професор» (15, 5%), «розумака» (15, 5%), «мега мозок» (9, 3%), «письменник» (6, 2%), «геній» (3, 1%), «ботан» (3, 1%), «вундеркінд» (6, 2%). Сумарно 57 виявів, або 19%. Низький показник вияву реакції «ботан» є свідченням недооцінювання новим поколінням знань та їх ролі в соціумі.

Слово-стимул «кокетуха» в романі «Собор» є уособленням непостійності, суперечливості життєвих поглядів. За результатами проведеного опитування, ядром асоціативного поля стала лексема «кокетка» (66 відповідей, або 22%). Близню периферію утворюють 135 реакцій, або 45%, що характеризують розуміння реципієнтами безтурботного життя, як-от: «грайлива» 15 збігів, 5%, «дівчина» (21, 7%), «залищальниця» (15, 5%), «звabниця» (18, 6%), «спокусниця» (24, 8%), «фліртувальниця» (27, 9%), «загравальниця» (15, 5%). Більш цікаві результати виявлено в дальній периферії, що охопила 99 виявів, 33%: «кокетниця» (12, 4%), «балакуха» (12, 4%), «вертихвістка» (12, 4%), «леговажниця» (9, 3%), «веселуха»/ «веселунка» (9, 3%), «жартівниця» (9, 3%), «модниця» (9, 3%), «запальничка» (6, 2%), «пikмі» (6, 2%), «привабниця» (6, 2%), «приваблива» (6, 2%), «смішнявка» (1), «циндра» (1), «чепуруха» (1).

Отже, окрім стилістично виразних дериватів, що характеризують колоритне розмовне мовлення, фіксуємо результати трансформації стимулу «кокетуха» через матрицю соціальних мереж (ТикТок, Instagram). Окремі реакції «пikмі», «запальничка», «смішнявка» дають підстави зробити висновок про відкидання сучасним читачем драматизації життєвих

обставин класичного твору, а навпаки показують мотивацію до створення атмосфери карнавалізації, також когнітивної переоцінки.

Слово-стимул *«легковажниця»* розкривається через реакції сучасних читачів роману *«Собор»* Олеся Гончара. Ядро асоціації утворила реакція *«кокетка»*, що становить 105 збігів, або 35%. Фіксуємо, що реципієнти сприймають легковажну поведінку, чітко характеризують розумову обмеженість, поверховість мислення, низький рівень морально-етичної поведінки. Близню периферію становлять реакції *«бездумна/ бездумниця»* (24 збігів, або 8%), *«вертихвістка»* (24 збігів, або 8%), *«звабниця»* (21, або 7%), *«повія»* (18, або 6%), *«грайлива»* (15, або 5%), *«загравальниця»* (12, або 4%), *«гультьайка»* (12, або 4%), *«фліртунка»* (9, або 3%), *«вітрогонка»* (9, або 3%). Сумарно 144 вияви, або 48%. Дальню периферію сформувала 51 відповідь, або 17%, а саме: *«дівчина-кокетка»* (12, або 4%), *«фліртуха»* (9, або 3%), *«приваблива»* (9, або 3%), *«пikмі»* (9, або 3%), *«пустодумка»* (6, або 2%), *«смішнявка»* (3, або 1%), *«циндра»* (3, або 1%). Отож, нове покоління слово-стимул *«легковажниця»* асоціюють із кумедністю, гумором, легкістю, що миттєво захоплює поверхнево на короткий час. Таким чином, фіксуємо зсув від негативної авторської оцінки поведінки героїні класичного твору до легкого недовготривалого кокетства, що помітно в асоціаціях нового покоління мовців.

За результатами проведеного експерименту слово-стимул *«любимчик»*, ядром асоціативного поля стала лексема *«улюбленець»* (159 виявів, 53%), близню периферію займають *«улюблений»* (69, 23%), *«фаворит»* (66, 22%). Дальня периферія має малочастотні збіги (6 виявів, 2%): *«красава»*, *«любимка»*, *«циндра»*, *«зірочка»*, *«мазунчик»*, *«пестун»*. Отже, результати асоціативного експерименту підтверджують зсув стилістично маркованого стимулу *«любимчик»* на унормований варіант, оскільки реакції ядра *«улюбленець»* (53%) та ближньої периферії *«улюблений»* (23%) підтверджують 76% усіх реакцій, що спрямовані на очищення української мови від зросійщених форм та вживання унормованого варіанту лексеми. Вибір реакції *«фаворит»* (22%) у ближній периферії доводить про розуміння опитаними винятковості, прихильності, що в цілому є маркером нерівного ставлення у стосунках й віддаленості від книжного забарвлення. Результати дальньої периферії вказують на демінутиви *«мазунчик»*, *«пестун»*, що характерні українській етнокультурі. З'ява в реакціях дальньої периферії одиниць *«красава»*, *«любимка»* доводить про вплив соціальних мереж на мовлення нового покоління. Експресивним виявився діалектизм *«циндра»*, що передає негативне забарвлення в оцінюванні вередливої, примхливої дитини.

У романі «Собор» Олесь Гончар використовує слово-стимул *«нахлібник»*, що викликало в реципієнтів три реакції, як-от: *«утриманець»* (60, 20%), *«дармоїд»* (57, 19%), *«паразит»* (45, 15%). Сумарно 162 збіги, або 54%. Близня периферія є синонімічною з ядерною і доповнює окремі характеристики, зокрема: *«безробітний»* (15, 5%), *«ледар»* (30, 10%), *«лінивий»* (15, 5%), *«годованець»* (18, 6%), що сумарно має 78 збігів, або 26%. Дальня периферія представлена малочисельними збігами, що доповнюють ядро асоціативного поля, зокрема *«трутень»* (15, 5%), *«невдаха»* (9, 3%), *«альфонс»* (6, 2%), *«лінивець»* (9, 3%), *«халевник»* (12, 4%), *«спиногриз»* (9, 3%). Дальня периферія усього має 60 збігів, або 20%. Отже, результати проведеного анкетування підтверджують розуміння сучасною молоддю лексеми *«нахлібник»* крізь призму соціальної маркованості, що розглядається як результат експлуатації результатів чужої праці. Водночас зауважимо, що реакції ближньої периферії вказують на розширення периферії, вказуючи на причини нестабільного життя. Окремі реакції (*«паразит»*, *«трутень»*) доводять про збереження тенденції носіїв мови називати негативні явища в суспільстві зооморфними метафорами. Дальня периферія містить оцінні судження опитаних про спосіб існування коштом інших *«альфонс»* – *«спиногриз»* – *«невдаха»*, що завжди негативно сприймалося суспільством.

За результатами асоціативного експерименту слово-стимул *«невтомниця»* респонденти сприймають цілком об'єктивно й унормовано. Ядром асоціативного поля стала стилістично нейтральна лексема *«жінка»* (90 реакцій, 30%). До ближньої периферії увійшли слова з найвищою частотністю збігів, що сумарно охоплюють 117 відповідей (39%): *«працівниця»* (30; 10%), *«робітниця»* (30; 10%), *«молодиця»* (30; 10%), *«баба»* (27; 9%). Дальню периферію об'єднує корпус реакцій, що сумарно має 93 збіги, або 31%, як-от: *«наполеглива»* (15; 5%), *«невгамовна»* (15; 5%), *«повна»* (9; 3%), *«бабця»* (15; 5%), *«бабуся»* (15; 5%), *«жіночка»* (15; 5%), *«бабище»* (6; 2%), *«повнотіла»* (3; 1%). Отже, отримані результати підтверджують, що в цілому сучасна молодь нейтрально та прагматично ставиться до намірів захоплено віддаватися роботі, маркуючи через фемінітиви з опорою на вікові особливості, власний життєвий досвід та конотації професійної діяльності.

Слово-стимул *«переучка»* в авторському тексті має негативну конотацію. Ядро асоціації сформували дві реакції – *«ботан»* та *«заучка»*. Кожна з них отримала однакову кількість реакцій, що сумарно становить 76 відповідей, або 25%. До ближньої периферії увійшли 155 слів-реакцій – 52%, як-от: *«перекваліфікантка»* – 34 (11,3%); *«студент»* – 25 (8,3%); *«відмінниця»* – 22 (7,3%); *«новачок»* – 20 (6,7%); *«самоучка»* – 18 (6%);

«учениця» – 15 (5%); «зубрила» – 11 (3,7%); «перевчений» – 10 (3,3%). На дальній периферії маємо нечастотні збіги реакцій, що становлять 44, або 15%, як-от: «адаптивна», «бабця», «боржниця», «всезнайко», «вчений», «вчитель», «гідроцефал», «двієчник», «панночка», «мучениця», «навчена», «новознавець», «кваліфікований», «новоучка», «нанововченець», «невдаха», «перероблювачка», «престаранець», «переучка», «перфекціоніст», «реорганізаторка», «Re-leamer». Іррелевантними виявилися 25 реакцій, або 8,3%. Отже, аналіз відповідей респондентів підтвердив трансформацію слова-стимулу «переучка» з ідеологізованого суспільства в реалії сучасного освітнього процесу.

Слово-стимул «**підтопталець**» викликало в нового покоління реакції, що в цілому зберегли авторське ставлення. Так, результати опитування показали, що ядром асоціативного поля стала реакція «старий» (156 вияви, 52%). Близню периферію сформували 123 реакції, або 41%, як-от: «підстаркуватий» (36, 12%), «пригнічений» (33, 11%) «літній» (27, 9%), «зношенець» (27, 9%). Дальню периферію сформувала 21 реакція, або 7%, як-от: «знесиленний» (6, 2%), «принижений» (6, 2%), «затопталець» (3, 1%), «зневажений» (3, 1%), «старець» (3, 1%). Результати підтвердили розуміння новим поколінням авторської конотації стимулу «**підтопталець**», що асоціюється з віком, зокрема близня периферія доповнює ядро синонімами та розкриває психічний та фізичний стан. Тоді як до дальньої периферії увійшли поодинокі вияви, що схарактеризували похилий вік та відчуття через втому та стан здоров'я.

Слово-стимул «**пожирач**», безумовно, в авторському тексті має негативну конотацію. За результатами експерименту, ядром асоціативного поля стала лексема «**ненажеря**» (81, або 27%), що актуалізує характеристику людської поведінки. Близню периферію становить парадигма «поглинач / поглатитель» (28 збігів – 9%). Певні зрушення зафіксовано на морфологічному рівні: слова «ненаситний» і «голодний» (сумарно 24 відповіді – 8%) зазнали субстантивації, тобто перейшли з розряду прикметників і набули значення іменників. Лексеми «споживач», «обжирало» та «хижак» отримали сумарно 27 виявів (9%). Зауважимо, що 10% відповідей (30 одиниць) виявилися іррелевантними, так як містять розлогі пояснення, виражені складними синтаксичними структурами. Решта 110 реакцій (37%) мають низьку частотність, серед них виокремлюються оцінні назви та прецедентні феномени, як-от: «ласун», «товстун» (по 4), «диявол», «нечисть», «смерть», «прожора», «гурманство», «вамп» (по 2), а також одиничні реакції: «агресор», «американець», «чудовисько», «ворог», «гурман», «чупакабра», «Шрек». До унікальних авторських новоутворень (оказіоналізмів) належать лексеми:

«зжирач», «поїдач», «проковтувач» (по 2), «переїдач» та «блюдоман». Загалом відповіді засвідчують активне накладання на асоціативне поле медійного та побутового досвіду.

Слово-стимул **«роботяга»** має в асоціативному полі ядро з чотирьох реакцій зі схожими виявами, як-от: *«трудяга»* (51, 17%), *«трудівник»* (54, 18%), *«працівник»* (45, 15%), *«працьовитий»* (60, 20%). Сумарно 210 реакцій, або 70%. Близня периферія має такі вияви: *«працелюб»* (21, 7%), *«трудолюб»* (15, 5%), *«трудоголік»* (18, 6%), що разом становить 54 реакції, або 18%. Дальня периферія становить 36 виявів, або 12%, а саме: *«робітник»* (9, 3%), *«будівельник»* (9, 3%), *«шахтар»* (6, 2%), *«стаханівець»* (3, 1%), *«менеджер»* (3, 1%), *«воркер»* (3, 1%), *«волонтер»* (3, 1%). Отже, в асоціаціях зафіксовано позитивну конотацію в розумінні внутрішніх цінностей людини, яка самовіддано працює. Близня периферія представлена реакціями, що підтверджують надмірне ставлення до праці та її культури. Дальня периферія має реакції, що охоплюють різні історичні пласти, зокрема наслідком радянського періоду став вибір *«стаханівець»* (1%), також реакції індустріалізації, як-от: *«робітник»* (3%), *«будівельник»* (3%), *«шахтар»* (2%). Малочисельні реакції *«менеджер»* (1%), *«воркер»* (1%), *«волонтер»* (1%) навпаки підтверджують інтеграцію глобалізаційних викликів у мовну свідомість нового покоління, яке іронічно може маркувати *«роботягою»* працівника офісу, *«волонтера»*, хто вражає виконанням місії або професійних завдань.

Слово-стимул **«розумака»** в романі «Собор» Олеся Гончара слугує засобом експресивної оцінки інтелектуальних можливостей. За результатами опитування, ядро асоціативного поля становить реакція **«розумник»** (126 відповідей – 42%), що демонструє позитивну оцінку респондентів. Близню периферію *«інтелектуал»* (51, або 17%), *«мудрець»* (27, або 9%), *«кмітливість»* (15, або 5%), *«ерудит»* (9, або 3%), *«геній»* (9, або 3%), *«відмінник»* (15, або 5%), *«всезнайко»* (12, або 4%). Сумарно 138 виявів – 46%. Дальня периферія продемонструвала 36 виявів, або 12%, а саме: *«книголюб»* (3, або 1%), *«студент»* (3, або 1%), *«тямуций»* (3, або 1%), *«мудрагель»* (3, або 1%), *«читач»* (3, або 1%), *«начитаний»* (6, або 2%), *«мудрак»* (3, або 1%), *«метикуватий»* (3, або 1%), *«ботан»* (3, або 1%), *«душніла»* (3, або 1%), *«вундеркінд»* (3, або 1%). Отже, результати експерименту в реакціях ядра та ближньої периферії асоціативного поля показали чітку меліорацію конотації з відсутністю іронії, хитрості, скептизму, таким чином нове покоління носіїв української мови з повагою ставиться до знань. Наявність у ближній периферії реакцій *«відмінник»* (5%), *«всезнайко»* (4%) посилює прагматичність в оцінюванні, додаючи відтінку шкільного контексту. Водночас реакції

дальньої периферії засвідчили перетин шарів лексики розмовного стилю, характерного ідіостилу письменника Олеся Гончара «мудрак» (1%), «метукуватий» (1%), «мудрагель» (1%), та молодіжного сленгу «ботан» (1%), «душиніла» (1%). Такі малочастотні збіги схарактеризували негативне ставлення до інтелектуальних виявів як нецікавого напрямку в діяльності, що потребує глибокого занурення в освітній простір.

Стилістично нейтральне слово-стимул «розпитувач» викликало у свідомості опитаних чітко окреслені професійні та поведінкові асоціації. Ядерними виявилися реакції «допитливий» (78, або 26%), «журналіст» (78, 26%), ближче до ядерних реакцій помічено реакцію «допитувач» (49 відповідей – 16%) та «зацікавлений» (41 відповідь – 14%). Меншу частотність виявила лексема «інтерв'юер» (32 відповіді – 10%). Однакову кількість реакцій отримали слова «слідчий», «дослідник», «запитувач» та «цікавець» (сумарно 33 відповіді – 11%). В асоціативному полі лексеми «розпитувач» домінує антропоцентричний вектор (образ людини), що підтверджує високий рівень соціокультурної та літературної компетентності молоді, а також очевидний вплив класичних текстів на їхній ментальний лексикон.

Слово-стимул «руйнач» в асоціаціях сучасного студента підкреслює збіги з авторською ідеєю засудження тих, хто нищить культурну пам'ять нації. Ядро асоціації становить «руйнівник» (104 відповіді – 35%), що в цілому збігається з авторською позицією. На периферії – 113 слів-реакцій 38%, як-от: «знищувач» (38 відповідей – 13%); «війна» – 30 (10%); «нищівник» (22)/ «нищитель» (8) (30 – 10%), «русня» – 15 (5%). Однакову кількість реакцій, що сумарно представлене 48 відповідями (16%) мають слова-стимули «путін», «вандал». На периферії домінують реакції, що в цілому конкретизують діяльність, доповнюють характеристику людини та мають збіги, що сумарно нараховує 35 слів-реакцій (11%), як-от: «агресор», «бунтар», «винищувач», «лиходій», «спустошувач», «терорист». Отже, слово-стимул «руйнач» в реаліях сьогодення, окрім ядерної реакції, називає ворогів сучасности «путін», «русня», «ракета», що руйнують українські собори, міста й села за допомогою ракет.

Аналіз опитування показав такі результати щодо слова-стимулу «служака». Ядро асоціації становить цілком нейтральне слово-реакція «службовець» (76 відповідей (25%), що підтверджує в цілому нейтральне сприйняття сучасною молоддю процесу виконання професійних обов'язків. Водночас поєднання слів-реакцій – 98 (32%) сумарно вказує на розуміння респондентами ознак меншовартости, як-от: «слуга» – 45 (15%); «раб» – 28 (9%); «прислуга» – 25 (8%). Отже, бачимо, що сучасна молодь чітко розпізнає та характеризує «рабів системи». На периферії асоціацій є цікаві малочисельні

збіги 100 слів-реакцій (33%), що можна згрупувати в образ самовідданого «служаски», як-от: «відданий», «вояка», «досвідчений», «помічник». Другий образ – бюрократи-підлабузники, а саме: «підлеглий», «службіст», «служник», «служитель», «вистугач», «вистужник», «кар'єрист», «шістка». Віддаленими від ближньої периферії виявилися 26 реакцій – 9%, що належать до стилістично нейтральних одиниць, як-от: «покоївка», «воїн», «солдат», «робітник», «чиновник», «працівник». Отже, результати експерименту підтверджують втрату позитивного конотативного забарвлення та зміщення або трансформацію в негативний простір «рабів системи».

Слово-стимул «старцюга» в романі Олеся Гончара має негативну конотацію, що, безумовно, позначено в реакціях реципієнтів. Ядром асоціативного поля стали декілька лексем із майже близькими кількісними реакціями, а саме: «старий» (66, 22%), «дід» (48, 16%), «старець» (60, 20%), разом 174 збіги, або 58%. Ближня периферія має «жебрак» (27, 9%), «літній» (24, 8%), «пенсіонер» (21, 7%), «стариган» (21, 7%), що сумарно становить 93 вияви, або 31%. Дальню периферію поєднує 33 одиниці (11%), а саме: «скуф» (3, 1%), «вчений» (3, 1%), «бідняк» (9, 3%), «мудрець» (3, 1%), «злидар» (9, 3%), «священник» (6, 2%). Отже, за результатами асоціативного експерименту, стимул «старцюга» в ядерних реакціях сучасних реципієнтів виявив зсув до позитивної конотації, що характеризує вікові можливості «старий» (22%), «дід» (16%), «старець» (20%). Водночас крізь призму реалій сьогодення реципієнти в ближній периферії використали реакції «пенсіонер» (7%), «жебрак» (9%), «скуф» (1%), що вказує на уміння прагматично маркувати матеріальні ресурси старшого віку та певні труднощі через низькі статки.

Олесь Гончар у романі «Собор» зсередини розкрив руйнівну силу радянського бюрократизму. Зокрема, лексема-стимул «тунеядка» для молодого покоління, яке народилося в період демократичних змін, слугує одиницею ідеологічного таврування радянщини. Експериментальне дослідження згаданої вище рецепції показало ядро асоціації «ледарка» (65 збігів, або 22%), що підтверджує в цілому збіги з авторською оцінкою лінивої людини. Водночас інші 113 реакцій (38%), як-от: «безробітня», «безробітний» 48 збігів (16%), «нероба» 21(7%), «лінива»/ «лінивець» 18 (6%), «дармоїдка» 16 збігів (5%), «ледача» 10 (3%) доповнюють конотацію синонімами з оцінною реакцією і є ближньою периферією. Але 122 реакції (41%) поєднують малочисельні збіги, що доповнюють характеристику дальньої периферії, як-от: «утриманка», «ледацюга» по 8 – 3%), «паразитка» (7 – 2%), «безділниця», «нахлібниця», «безсправниця», «тинярка», «бандикарка», «лежибока», «ледащиця», «бездільна», «п'яниця», «фривольниця» по 2 збіги.

Слово-стимул *«фальшивець»* викликав у реципієнтів різні реакції. Ядром асоціативного поля стала реакція *«несправжній»* (156 виявів, 52%). Близня периферія сумарно представили 123 вияви, або 41%, як-от: *«агент»* (36, 12%), *«літній»* (27, 9%), *«зношенець»* (27, 9%), *«пригнічений»* (33, 11%). Дальня периферія має 21 вияв, або 7%, як-от: *«принижений»* (6, 2%), *«старець»* (9, 3%), *«самотній»* (3, 1%), *«затоптанець»* (3, 1%). За результатами проведеного анкетування, ядерна реакція має чітко виражену одиницю. Близня периферія представлена асоціаціями, що мають зміщення у площину з віковими та фізичними обмеженнями та зломаною долею.

Слово-стимул *«чеснюга»* автор використовує для характеристики позитивного персонажа роману. За результатами асоціативного експерименту, ядром асоціативного поля стала реакція *«чесний»* (135 відповідей, або 45%). Близню периферію сформували лексеми *«правдолюб»* (42, 14%), *«правдивий»* (27, 9%), *«відвертий»* (15, 5%), *«правдивець»* (18, 6%), *«правдомовець»* (21, 7%). Сумарно 123 вияви, або 41%. Дальню периферію сформували 42 реакції, або 14%, як-от: *«правдоріз»* (3, 1%), *«правдоруб»* (6, 2%), *«праведник»* (3, 1%), *«цирий»* (9, 3%), *«справедливий»* (6, 2%), *«антибрехун»* (3, 1%), *«благородний»* (3, 1%), *«добродій»* (3, 1%), *«циряк»* (3, 1%), *«honest»* (3, 1%). Результати проведеного опитування виявили в цілому позитивну конотацію асоціації *«чеснюга»*, що підтверджує ядерна реакція *«чесний»* (45%). Близня та дальня периферії виявили синонімічні реакції, що поширили усталеність стимулу *«чеснюга»* як носія абсолютної правди. Водночас вплив глобалізаційних змін посилив як використання питомих розмовних одиниць *«добродій»* (1%), *«циряк»* (1%), *«антибрехун»* (1%), так і запозичених лексем *«honest»* (1%).

За результатами опитування, слово-реакція *«дослідниця»* (78, або 26%) стало ядром асоціативного поля *«шукальниця»*. Ставлення сучасного покоління до пошуку життєвих цінностей відображено в іншій групі слів-реакцій, що входять до ближньої периферії та сумарно поєднують 83 відповіді, або 28%, а саме: *«шукачка»* – 44, *«пошуковиця»* – 25, *«мандрівниця»* – 14. Більш віддалена група слів-реакцій, нараховує сумарно 81 одиницю слів-реакцій, або 27%, а саме: *«детектив»* – 22, *«археологиня»* – 10, *«допитлива»* – 10, *«слідча»* – 10, *«наполеглива»* – 10, *«невтомниця»* – 10, *«пригодниця»* – 9. Віддалена периферія представлена малочисельними збігами, зокрема мають по 3 збіги слова-реакції, що сумарно поєднують 33 вияви, або 11%, а саме: *«винахідниця»*, *«подорожувальниця»*, *«журналістка»*, *«збирачка»*, *«науковиця»*, *«нишпівка»*, *«розвідниця»*, *«рекрутерка»*, *«рісьорчер»*, *«заблуда»*, *«поліцейська»*. Найменша кількість

слів-реакцій, що входять до віддаленої периферії сумарно становить 25 одиниць, або 8%, як-от: «цілеспрямована», «шпигунка», «блукальниця», «блукачка», «винахідниця», «детектив», «гугл». Отже, результати експерименту показали розмитість ядра «дослідниця» (26%) через низьку стереотипність стимулу «шукальниця». У ближній периферії домінували фемінітиви («шукачка», «пошуковиця», «мандрівниця») 28%, зокрема реакція «шукачка» виявилася більш виразною (15%). Дальня периферія показала менш частотні збіги реакцій, які групуємо на такі сектори: науковий («археологиня», «винахідниця», «дослідниця», «науковиця»), детективний («нишпінка», «розвідниця», «поліцейська», «шпигунка»), мандрівний («подорожувальниця», «пригодниця», «блукальниця», «блукачка», «заблуда»), особливості вдачі («допитлива», «наполеглива», «невтомниця», «цілеспрямована»). Менш частотні реакції стосуються сфер діяльності нового покоління («рекрутерка», «рісьорчер», «гугл»).

Отже, мовні реакції збігаються з авторською думкою, водночас більшість реакцій опитаних підтверджують меліорацію поглядів в асоціаціях молоді.

2. Дериваційні виміри в асоціаціях молодіжного мовлення

Глобалізаційні зрушення мають позитивний вплив на мовлення нового покоління, адже «невпинний плин мовної ріки віддзеркалює постійні зміни в житті суспільства», про що доводять заміщення «соціально-культурних орієнтирів, еволюція мови помітна й на значно менших часових відтинках»¹⁵. Відомо, що «найбільше можливостей для пошуків індивідуального стилю й, відповідно, для реалізації мовної моди має художній стиль»¹⁶. Проведене дослідження розкриває реакції мовної свідомості носіїв мови, дозволяє зіставити їх із теоретичними засадами деривації, до того ж «важливим показником нормативності мовних одиниць є традиція вживання в літературній мові»¹⁷. У період глобалізаційних зрушень зросла кількість дериватів, що утворилися шляхом складання (осново- чи словоскладання).

Такі похідні одиниці є ознакою української дериватології на сучасному етапі. Можливість поєднувати оцінний компонент із нейтральною формою дає підстави доводити, що кількісно такі деривати зростатимуть, оскільки спочатку їхня з'ява належить розмовному стилю. Свого часу «у дослідженнях дериватологів, неологів (К. Г. Городенська,

¹⁵ Літературна норма і мовна практика : монографія / за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : ТОВ «Видавництво» «Аспект-Поліграф». 2013. С. 16.

¹⁶ Там само, С. 291.

¹⁷ Там само, С. 182.

Є. А. Карпіловська, Н. Ф. Клименко) визначено, що продуктивним способом творення нових слів є юкстапозиція¹⁸.

Так, проведене дослідження підтверджує продуктивність творення нових слів способом складання. Слово-стимул «*блукач*» викликало асоціації «*аскет-самітник*» (3%) та «*мігрант-скиталець*» (3%), що мають по два компоненти, один з яких є опорним словом «*аскет*», «*мігрант*», а інший – характеризатор «*самітник*», «*скиталець*». Реципієнти завдяки юкстапозитам підкреслили життєву вдачу людини, її цінності, спосіб існування: як-от «*музикант-початківець*» (3%) (реакція на стимул «*бренькач*»), «*дівчина-кокетка*» (3%) (реакція на стимул «*легковажниця*»). Зазначимо, що характеризатор маркує рівень виконавських умінь, або поведінкову модель. Таким чином, дериваційні потенції юкстапозитів зростатимуть через конотації оцінного компоненту, що є обов'язковим у маркованій номінації. Експеримент підтверджує продуктивність утворення нових слів способом складання, або композити. Так, опитані студенти до слова-стимулу «*бабеха*» визначили ядром асоціативного поля реакцію «*повнотіла*» (40%), дериват «*повновида*» (20%) сформував дальню периферію; стилістично забарвлена лексема «*дармоїдка*» (5%) стала реакцією на слово-стимул «*тунейдка*»; «*вертихвістка*» (8%), «*вітрогонка*» (3%), «*пустодумка*» (2%) – на стимул «*легковажниця*»; «*правдоруб*» (2%), «*правдоріз*» (1%) – на стимул «*чеснога*», «*нанововченець*» (0,3%) – «*переучка*»; реакції на стимул «*нахлібник*» – «*дармоїд*», «*спиногриз*», стимул «*чеснога*» – «*правдолюб*», «*правдоріз*», «*правдомовець*». Отже, зафіксовано, що композити в реакціях нового покоління виявили продуктивність, завдяки стисло утвореній реакції та економії мовного ресурсу, що дозволяє посилити стилістичне забарвлення оцінним компонентом. Отож, складання як спосіб творення нових слів шляхом злиття відомих в узусі назв дав змогу дібрати реакцію на відомі в мовній практиці стимули.

Зазначимо, що глобалізаційні зміни посилили динаміку вживання фемінітивів, про що зазначено у праці «лексична норма модифікується через активність іменникових дериватів зі значенням особа жіночої статі»¹⁹. Помічено, що серед реакцій на стимули «*баламутка*», «*кокетуха*», «*легковажниця*», «*невтомниця*», «*тунейдка*», «*шукальниця*» виявлено фемінітиви із продуктивним питомим афіксом *-к-*, як-от: «*пліткарка*», «*кокетка*» (до слова-стимулу «*кокетуха*» (22%). Таким чином, опитані надали перевагу стилістично нейтральній граматичній формі з афіксом

¹⁸ Там само, С. 84.

¹⁹ Літературна норма і мовна практика : монографія / за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : ТОВ «Видавництво» «Аспект-Поліграф». 2013. С. 83.

-к-, а не **-ух-**, що є стилістичною забарвленою одиницею та належить авторському ідіостилію. Загальновідомо, словотвірний тип «іменників-фемінітивів з суфіксом **-ух-** належить до малопродуктивних»²⁰, проте в ідіостилію автора мав частотність вживання завдяки експресивному вираженню номінації жінки, «і хоч кожне слово індивідуальне, але воно і повторне, бо зразок його будови завжди діє доти, доки воно сприймається як похідне»²¹. Слово-реакція *«ледарка»* (22%) стало ядром асоціативного поля *«тунейдка»*, тоді як реакції з малочисельними збігами *«утриманка»*, (3%), *«паразитка»* (2%), *«тинярка»* (1%), *«байдикарка»* (1%) мають афікс **-к-**. Такий суфікс зафіксовано в реакціях на слово-стимул *«баламутка»*, зокрема у ближній периферії (18%), як-от: *«бунтарка»*, *«пустунка»*, *«провокаторка»*. Тоді як дальня периферія становить (13%) реакцій, а саме: *«інтригантка»*, *«підбурювачка»*, *«шахрайка»*, *«хитрунка»*. У реакціях на лексему-стимул *«легковажниця»* зафіксовано стилістично марковані одиниці розмовного стилю, що мають афікс **-к-**: *«гультяйка»* (3%), *«фліртунка»* (3%); на слово-стимул *«шукальниця»* – (18%) *«збирачка»*, *«шукачка»*, *«журналістка»*, *«нишпінка»*, *«рекрутерка»*. Зауважимо, що результати експерименту дають підстави стверджувати про наявність варіантності у словах-реакціях на окремі стимули. Зокрема, в реакціях на лексему *«кокетуха»* фіксуємо *«кокетка»*, *«кокетниця»*, *«веселуха»*, *«веселунка»*. Тобто граматичні варіанти слова з афіксами **-иц-**, **-ух-**, **-к-** маркують насамперед стилістичну розкутість у виборі словотвірних типів, проте загальновідомо, «варіантність можна розглядати як надлишковість»²². Відповідно маємо знати про обрання словотвірного типу, що в українській мові «вибір типів у нас досить вільний, але й обмежений водночас, бо його система мови ніби задає наперед мовцеві для більшості випадків життя»²³. Зокрема зазначимо, що питомо українські афікси **-ух-**, **-иц-** мають частотність у реакціях на стимул *«баламутка»*, як-от: *«бешкетниця»*, *«брехуха»*, *«говоруха»*, *«заколотниця»*, *«спокусниця»*. Разом 90 виявів, 30%. У реакціях на стимул *«тунейдка»* зафіксовано вияви (3%), що маркують фемінітиви, як-от: *«п'яниця»*, *«фривольниця»* *«бездільниця»*, *«нахлібниця»*, *«безсправниця»*. Тоді як слово-стимул *«шукальниця»* має не тільки ядерну реакцію з суфіксом **-иц-**, *«дослідниця»* (26%), а й вияви ближньої периферії – 24,3%, а саме: *«пошуковниця»*, *«мандрівниця»*,

²⁰ Клименко Н.Ф. Як народжується слово : монографія / за ред. Н. Ф. Клименко. Київ : Академперіодика. 2017. С. 194.

²¹ Там само, С. 198.

²² Літературна норма і мовна практика : монографія / за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : ТОВ «Видавництво» «Аспект-Поліграф». 2013. С. 138.

²³ Клименко Н.Ф. Як народжується слово : монографія / за ред. Н. Ф. Клименко. Київ : Академперіодика. 2017. С. 194.

«невтомниця», «пригодниця», відповідно дальня периферія має 4%, а саме: «винахідниця», «подорожувальниця», «науковиця», «розвідниця». Отже, більшість зафіксованих реакцій у мовленні респондентів підтверджують стабільність вживання фемінітивів з суфіксами **-к-**, **-иц-**. Прикметно, що наповнення або збагачення «словникового складу в останні десятиліття відбувається за рахунок власних дериваційних ресурсів, насамперед «йдеться про різні способи морфологічного словотворення: складання слів та основ, афіксації (суфіксації та префіксації, а також безафіксні деривати)»²⁴.

Серед реакцій на стимул «бабеха» фіксуємо в дальній периферії аугментатив «бабище», з питомим оцінним афіксом **-иц-**, що додає експресивізації та доводить частотність уживання в розмовному стилі носіїв мови нового покоління. Тоді як реакція на інший стимул «блукач» має зміщення на нейтральний суфікс **-ик-** «мандрівник» (51%), на ближній периферії асоціації мали різні вияви (23%) з суфіксами **-ач-**, **-ак-**, **-ець-**, **-ик-**, **-ник-**, **-ист-**, **-ор-**, **-юг-**, як-от: «скитальник», «волоцюга», «навігатор», «шукач», «бурлака», «переселенець», «пошуковець», «турист», «кочівник». Продуктивність запозичених суфіксів зафіксовано в реакціях на стимул «бренькач», зокрема ядро асоціативного поля становить стилістично нейтральна одиниця «музикант» із запозиченим афіксом **-ант-** (59%), а також стимул «вимагач» ядро асоціативного поля формує лексема «шантажист» (23%). Тоді як у ближній периферії конкурують реакції «здирик / здирач» (8,3%) з афіксами **-ник-** та **-ач-**. Така варіантність підтверджує існування в узусі двох словотвірних типів. Зазначимо про однакову кількість частотних збігів виявлено серед таких одиниць, як-от: «рекети́р», «керівник», «хабарник» (8%), а також питомі суфікси **-ець-**, **-ик-** зафіксовано (3%) в реакціях «злочинець», «грабіжник» «розбійник». Варто зазначити про малочастотні реакції з питомими афіксами, що сукупно мають представлення 5,7%, серед яких фіксуємо як питомі **-ач-**, **-ар-**, **-ак-**, **-ит-**, **-ун-** («клянькач», «викладач», «требувач», «лихвар», «жебрак», «бандит», «хапун»), так і запозичені **-ант-**, **-ист-**, **-ер-**, **-ор-** («педант», «авантюрист», «брокер», «корупціонер», «тренер», «маніпулятор»). Отже, конкуренція запозичених афіксів цілком посилювалась в добу глобалізаційного тиску під впливом екстралінгвальних чинників. Реакції на слово-стимул «відищепок» мають ядро 66% із трьох одиниць, що є субстантивами, оскільки втратили граматичні ознак дієприкметника, прикметника та маркують людину, а саме: «небажаний»

²⁴ Літературна норма і мовна практика : монографія / за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : ТОВ «Видавництво» «Аспект-Поліграф». 2013. С.79.

(23%), «відкинутий» (22%), а також реакцію дальньої периферії «зайвий» (2%), тоді як «вигнанець» (21%) з питомим афіксом **-ець-**, мотивований дісприкметником **вигнаний**. Близня та дальня периферія цього асоціативного поля має такі реакції, а саме: «відчуженець» (9%), «самітник» (9%), «одинак» (8%), «пустельник» (2%), «чужак» (2%), що підтверджують використання питомих суфіксів **-ець-, -ик-, -ак-**.

Ядро асоціативного поля стимулу «**дошкульник**» має вияви з афіксами **-ач-** та **-ан-** має три збіги реакцій, як-от: «набридач» (21%), «допікач» (19%), «критикан» (22%). Реакція «поганець» (9%), що представлена у ближній периферії, а також дальньої периферії, а саме: «знущальник» (21%), «зловредник» (2%), «зачіпака» (2%), «провокатор» (2%), «задирака» (1%), «гостромовець» (1%) підтверджують свідоме використання внутрішньомовного ресурсу. Отже, за результатами опитування фіксуємо тільки одну іншомовну реакцію «аб'юзер» (1%), тоді як усі інші є питомими українськими та стилістично забарвленими. Ядро асоціативного поля стимулу «**інтелектуал**» представлене субстантивом «**розумний**» (36%) та «**розумник**» (27%), що сумарно становить 63%. Близня периферія має реакції з афіксами **-ець-, -тель-, -ит-**, що маркують стилістично нейтральні одиниці, а саме: «мудрець» (6%), «мислитель» (6%), «ерудит» (6%). Тоді як дальня периферія представлена не тільки стилістично нейтральними дериватами «професор» (5%), «письменник» (2%), а також забарвленими одиницями, що підсилюють реакцію суфіксом **-ак-** «розумака» (5%), префіксоїдом **мега-** («мега мозок») (3%). Слово-стимул «**нахлібник**» має три реакції з різними способами творення, одна реакція «утриманець» (20%) мотивована дієсловом утримувати та суфіксом **-ець-**, інша реакція «дармоїд» (19%). Зауважимо, що ближня периферія має субстантиви «безробітний» (5%), «лінивий» (5%), а також деривати з суфіксом **-ар-** «ледар» (10%), **-ець-** «годованець» (6%), тоді як дальня периферія представлена реакціями «трутень» (5%), «невдаха» (3%), «альфонс» (2%), «ліновець» (3%), «халявник» (4%), «спиногриз» (3%).

Ядром асоціативного поля стимулу «**переучка**» стали реакції «**ботан**» та «**заучка**», що належать до стилістично маркованих одиниць розмовного стилю і мають 25% збігів, а також реакція ближньої периферії «зубрила» (3,7%). У реакціях ближньої периферії 48,3% збігів, що мають різні дериваційні похідні: суфіксально-префіксальним способом утворена одиниця «перекваліфікантка» (11,3%), «перевчений» (3,3%), «студент» (8,3%), «відмінниця» (7,3%); «новачок» (6,7%); «самоучка» (6%); «учениця» (5%). На дальній периферії маємо нечастотні слова-реакції (близько 15%) здебільшого стилістично нейтральні одиниці на позначення осіб із питомими афіксами, окрім запозиченої одиниці, а саме: «**Re-leamer**». Тоді

як реакція на стимул *«підтоптанець»* отримала ядро асоціативного поля – субстантив *«старий»* (52%), ближня периферія – *«підстаркуватий»* (12%), *«пригнічений»* (11%) *«літній»* (9%), а також мотивований дієсловом *зносити* з суфіксом *-ець* – *«зношенець»* (9%). У дальній периферії малочисельні збіги утворили субстантиви *«знесилений»* (2%), *«принижений»* (2%), *«зневажений»* (1%), а також похідні деривати з афіксом *-ець-* – *«затоптанець»* (1%), *«старець»* (1%). Тоді як ядром асоціативного поля стимулу *«пожирач»* стала реакція *«ненажера»* (27%), у ближній периферії фіксуємо варіативність реакцій із суфіксами *-ач-* і *-тель-* *«поглинач/поглинатель»* (9%), відповідно у ближній периферії фіксуємо субстантиви *«ненаситний»* і *«голодний»* (8%), також стилістично нейтральні одиниці *«споживач»*, *«хижак»* та стилістично маркована одиниця з негативною конотацією *«обжирало»* (9%). Водночас 10% відповідей виявилися іррелевантними, проте у (37%) виявів фіксуємо питомий афікс *-ун-* *«ласун»*, *«товстун»* (2,7%). До унікальних авторських новоутворень (оказіоналізмів) належать похідні деривати, що мотивовані інфінітивами *зжирати*, *поїдати*, *проковтувати*, *переїдати* та афіксом *-ач-*, а саме: *«зжирач»*, *«поїдач»*, *«проковтувач»* (2%), *«переїдач»* (0,3%). Дериват *«блюдоман»* маркує захоплення людини. Реакція на стимул *«роботяга»* в асоціативному полі має стилістично забарвлені вияви зі словотвірним типом, що є аугментативом зі стилістично маркованим афіксом *-яг-*: *«трудяга»* (17%) та стилістично нейтральними *«трудівник»* (18%), *«працівник»* (15%), *«працьовитий»* (20%). Тоді як у ближній периферії фіксуємо композити, що характерні розмовному стилю: *«працелюб»* (7%), *«трудолюб»* (5%), *«трудоголік»* (6%).

Ядром стимулу *«розумака»* стала стилістично нейтральна реакція з афіксом *-ик-* – *«розумник»* (42%). Ближню периферію сформували 46% виявів стилістично нейтральних реакцій *«інтелектуал»* (17%), *«мудрець»* (9%), *«кмітливість»* (5%), *«ерудит»* (3%), *«геній»* (3%), *«відмінник»* (5%), *«всезнайко»* (4%). Дальня периферія має вияви, що характерні для молодіжного мовлення. Такі сленгізми мають стилістично забарвлені афікси *-ак-*, *-ан-* *-іл-* (*«мудрак»* (1%), *«ботан»* (1%), *«душніла»* (1%)). Серед утворених дериватів є композит *«книголюб»* (1%), також віддієслівний іменник з афіксом *-ач-* *«читач»* (1%), інші 7% – не мають вираженої словотвірної одиниці (*«начитаний»* (2%), *«студент»* (1%), *«тямущий»* (1%), *«мудрагель»* (1%), *«метикуватий»* (1%), *«вундеркінд»* (1%)). Опитані студенти виявили ядерну реакцію до стимулу *«розпитувач»* – субстантиви *«допитливий»* (26%) та *«журналіст»* (26%), у ближній периферії асоціативного поля стала реакція *«допитувач»* (16%) та субстантив *«зацікавлений»* (14%), відповідно дальню периферію представила реакція

«інтерв'юер» (10%). Незначну кількість виявили стилістично нейтральні реакції (11%) – субстантив «слідчий», а також афікси **-ник-**, **-ач-** та **-ець-**, а саме: «дослідник», «запитувач» та «цікавець». Отже, в асоціативному полі стимулу «розпитувач» домінують реакції, що належать до питомих словотвірних типів, а лише 10% – до запозичених («інтерв'юер»).

Сучасний читач ядром стимулу «руйнач» обрав дериват «руйнівник» (35%), що має стилістично нейтральний суфікс **-ик-**, тоді як ближня периферія асоціативного поля фіксує варіантність афіксів **-ач-**, **-ик-**, **-тель-** у реакціях «знищувач» (13%); «нищівник»/«нищитель» (10%), дальню периферію сформували реакції (11%) здебільшого з питомими афіксами **-ач-**, **-ар-**, **-ист-**, як-от: «агресор», «бунтар», «винищувач», «спустошувач», «терорист».

Ядром слова-стимулу «служака» є цілком нейтральне слово-реакція «службовець» (25%). Ближню периферію асоціації утворили (33%) реакції з питомими способами словотворення: стилістично нейтральні субстантиви («відданий», «підлеглий», «досвідчений»), стилістично забарвлені афіксальні деривати **-як-**, **-іст-/ист-**, **-ик-**, **-тель-**, **-ач-** («вояка», «службiст», «служник», «служитель», «вислугач», «вислужник», «кар'єрист»), тоді як віддалену периферію утворили стилістично нейтральні одиниці 9% («покоївка», «воїн», «солдат», «робітник», «чиновник», «працівник»).

Ядром асоціативного поля «старцюга» стали декілька стилістично нейтральних субстантивів 58% реакцій, а саме: «старий» (22%), «старець» (20%), «дід» (16%). До того ж субстантиви ближньої периферії «літній» (8%), «пенсіонер» (7%) та дальньої периферії «вчений» (1%), доповнюють ядерну реакцію. Інша реакція ближньої периферії сформувала стилістично забарвлену одиницю «стариган» (7%) з афіксом **-ан-**, що додає аугментативу відтінок згрубілості декілька стилістично нейтральних дериватів, як-от: «жебрак» (9%), тоді як дальню периферію представляють реакції з малоколікісними збігами (11%), а саме: «бідняк» (3%), «злидар» (3%), «священник» (2%), «скуф» (1%), «мудрець» (1%). Таким чином, суфікси **-ан-**, **ар-** **-як-**, посилюють стилістичне забарвлення, надають відтінку згрубілості та фамільярності.

В асоціативному полі слова-стимулу «фальшивець» ядром реакції став субстантив «несправжній» (52%), відповідно до ближньої та дальньої периферій увійшли стилістично нейтральні реакції, а саме: субстантиви «пригнічений» (11%), «літній» (9%), «принижений» (2%), «самотній» (1%), також нейтральні деривати «агент» (12%), «літній» (9%), «старець» (3%), і стилістично забарвлені, як-от: «зношенець» (9%), «затоптанець» (1%).

Ядром асоціативного поля слова-стимулу «*чеснюга*» став стилістично нейтральний субстантив «*чесний*» (45%), у ближній периферії – «*правдивий*» (9%), «*відвертий*» (5%), «*щирий*» (3%), «*справедливий*» (2%), «*благородний*» (1%), «*добродій*» (1%), до того ж ближню периферію сформували композити з коренем *правд*, а саме: «*правдолюб*» (14%), «*правдомовець*» (7%), а також композити дальньої периферії «*правдоруб*» (2%), «*правдоріз*» (1%). Стилiстично нейтральний дериват *правдивий* став твiрним для похiдного з афiксом *-ець-* «*правдивець*» (6%). Дальню периферію сформували 14% реакцій, як-от: «*праведник*» (1%), «*антибрехун*» (3, 1%), «*щиряк*» (3, 1%), «*honest*» (3, 1%). Суфікс *-як-* посилює основу якісного прикметника *щирий*. Оказіональний антонім «*антибрехун*» має префікс *анти-*, що сполучається із твірною дієслівною основою та питомим суфіксом *-ун-*, який належить до словотвірного типу, «коли характеризуємо людину як таку, що просто виконує дію»²⁵.

Вибір респондентами реакції ядра «*улюбленець*» (53%) та ближньої периферії «*улюблений*» (23%) на слово-стимул «*любимчик*», доводить про свідоме віддалення від зросійщеної форми з афiксом *-чик*, що підтверджує вибір новим поколінням тенденцій до «дерусифікації» словотвірної категорії назв особи в українському лексиконі²⁶. Таким чином, використання у мовленні субстантивів, що називають людину, використовуючи місткість ознаки як мотиватора номінації, розширює висловник розмовного стилю нового покоління. У дальній периферії маємо 2% рідковживаних збігів субстантивів, з-поміж яких є «*красава*», «*любимка*», також діалектизм «*циндра*» та фольклорні назви розпещених дітей, як-от: «*зірочка*», «*мазунець*», «*пестун*», що демонструє «стирання чітких меж між стилями, посилення стильової дифузності висловлювань, насичення їх субстандартними (соціолекти), розмовно-побутовими лексичними елементами», оскільки «у висловленні стала модною мовна розкутість, посилене протиставлення загальноприйнятим літературним канонам»²⁷.

Отже, реакції на стимули класичного твору українського письменника Олеся Гончара розкрили словотворчий потенціал ядерних суфіксів *-ан-, -ач-, -ець-, -ит-, -ник-, -к-, -иц-*. Окрім питомих суфіксів, що закріпили частотність уживання реципієнтами у виявах, помітними стали одиниці, утворені шляхом складання – композити та юкстапозити. Зафіксовані

²⁵ Клименко Н.Ф. Як народжується слово : монографія / за ред. Н. Ф. Клименко. Київ : Академперіодика. 2017. С. 194.

²⁶ Літературна норма і мовна практика : монографія / за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : ТОВ «Видавництво» «Аспект-Поліграф». 2013. С. 83.

²⁷ Там само, С. 126.

реакції, що постали шляхом конверсії, зокрема субстантивація. Так, ядром реакцій стали «субстантиви-індивіди, що маркують осіб за різними ознаками»²⁸.

ВИСНОВКИ

У результаті експериментального дослідження рецепції антропоцентричних номінацій роману «Собор» Олеся Гончара зафіксовано помітну тенденцію до певної меліорації семантики, що суттєво пом'якшує значення лексики класичного літературного твору у свідомості сучасного покоління. Рецепції на слова-стимули (27 лексичних одиниць), що характерні ідіостилію письменника, розкрили здатність нового покоління маркувати характер, інтереси та вдачу людини. Глобалізаційні виклики позитивно вплинули на вибір реакцій, що належать до питомої стилістично забарвленої або нейтральної лексики. Аналізуючи матеріал слів-реакцій, визначили ступінь адекватності відповідної реакції слову-подразнику, зокрема зафіксовано відмову від ідеологічних принципів, суголосність з авторською думкою, високу соціокультурну та літературну компетентність нового покоління, прагнення до оновлення сучасної комунікативної культури, віддалення від драматизації життєвих обставин, а навпаки устремління до створення атмосфери успіху та когнітивної переоцінки. Водночас слова-реакції підтвердили прагматичність намірів молодого покоління у ставленні до професійної діяльності з опорою на медійний та побутовий досвід.

У виявах, що подали студенти на слова-стимули, зафіксовано частотність вживання внутрішньомовного ресурсу, зокрема морфологічної деривації, також неморфологічної, що завдяки трансформації або конверсії збільшила висловник мовної спільноти. Ядерними стали морфеми **-ар-, -ак-, -ах-, -ач-, -ех-, -ець-, -ник-, -ик-, -иц-, -к-, -ух-, -юг-, -яг-, -як-** у продукованих словах-реакціях носіїв мови.

Чималий пласт продукованих дериватів зафіксовано в реакціях нового покоління, що маркує назв осіб за певними характеристиками способом складання – композити та юкстапозити. Метод «вільних асоціацій» показав перспективність тенденції щодо наповнення висловника складеними найменуваннями, що символізує мовомислення молодого покоління та спроможність невимушено продукувати слова-реакції.

²⁸ Заєць В. Г. Стилістичні функції конверсії в українських періодичних виданнях. *Лінгвістичні студії*. 2017. Вип. 7. С. 63.

АНОТАЦІЯ

Сучасна українська мова в часи глобалізаційних змін здатна відображати мовну реакцію на ідіостиль класика літератури О. Гончара. У результаті проведеного експерименту запропоновано новому поколінню проаналізувати антропоцентричну лексику, що називає діячів та носіїв ознак. Було відібрано 27 слів-стимулів з роману «Собор» О. Гончара, а саме: *бабеха, баламутка, бідолаха, блукач, бренькач, вимагач, відщепок, дошкульник, інтелектуал, кокетуха, легковажниця, любимчик, нахлібник, невомниця, переучка, підтопталець, пожирач, роботяга, розумака, розпитувач, руйнач, служака, старцюга, тунейда, фальшивець, чеснюга, шукальниця*. Респондентами дібрано до кожного стимулу відповідно реакцію, яка викликала асоціацію. У результаті експерименту було побудовано асоціативні поля з ядерною та периферійною організацією для 27 слів-стимулів, серед яких ядерними виявилися такі реакції: «бабеха» – «повнотіла»; «баламутка» – «непосидько» і «пліткарка»; «бідолаха» – «нещасний»; «блукач» – «мандрівник»; «бренькач» – «музикант»; «вимагач» – «шантажист»; «відщепок» – «небажаний», «вигнанець», «відкинутий»; «дошкульник» – «набридач», «допікач», «критикан»; «інтелектуал» – «розумник», «розумний»; «кокетуха» – «кокетка»; «легковажниця» – «кокетка»; «любимчик» – «улюбленець»; «нахлібник» – «утриманець», «дармод», «паразит»; «невомниця» – «жінка»; «переучка» – «ботан», «заучка»; «підтопталець» – «старий»; «пожирач» – «ненажера», «роботяга» – «трудога», «трудівник», «працівник», «працьовитий»; «розумака» – «розумник»; «розпитувач» – «допитливий», «журналіст»; «руйнач» – «руйнівник»; «служака» – «службовець»; «старцюга» – «старий», «старець», «дід»; «тунейда» – «ледарка»; «фальшивець» – «несправжній»; «чеснюга» – «чесний», «шукальниця» – «дослідниця». У результаті аналізу реакцій доведено частотність вживання морфологічної та неморфологічної деривації. Увагу зосереджено на трансформації або конверсії, що збільшила висловник мовної спільноти. Виявлено, що ядерними стали морфеми *-ар-, -ак-, -ах-, -ач-, -ех-, -ець-, -ник-, -ик-, -иц-, -к-, -ух-, -юг-, -яг-, -як-* у продукованих словах-реакціях носіїв мови. Зафіксовано чималий пласт продукованих дериватів, що маркують назви осіб за певними характеристиками способом складання. Перспективними видаються вияви та аналіз іншомовних реакцій та способи творення.

Література

1. Бутко С., Гурова О. Асоціативні поля лексем дівчина, дівчинка, дівча, діва, дівуля, діваха як репрезентанти української лінгвокультурної свідомості. *Slavia Orientalis*. 2022. Том LXXI. С. 175–191.
2. Городенська К. Г. Нові явища та процеси в українському словотворенні : динаміка чи деструкція словотвірних норм? *Українська мова*. 2013. С. 3–13.
3. Гончар О. Т. Собор : роман. Київ : Дніпро. 1989. 270 с.
4. Денисевич О. В. Моделі семантичної організації асоціативних полів рекламної лексики. Наукові записки кафедри слов'янських і германських мов : колективна монографія. Новоград-Волинський : НОВОград, 2019. С. 266–291.
5. Заєць В. Г. Стилiстичні функції конверсії в українських періодичних виданнях. *Лінгвістичні студії*. 2017. Вип. 7. С. 61–71.
6. Заєць І. Г. Структура та динаміка асоціативних полів лексем дівчина, жінка, хлопець, чоловік // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». № 11. 2010. Вип. 16. С. 127–133.
7. Капранов Я. В., Івановська Б. О., Малинюк І. В. Асоціативні реакції українців на слова стимули із семантикою резилентності: моделювання фрагментів індивідуальної свідомості. *Слобожанський науковий вісник*. Серія: Філологія, випуск 3. 2023. С. 41–46.
8. Карпіловська Є. А., Кислюк Л.П., Клименко Н.Ф. Система та структура української мови у функціонально-стильовому вимірі: монографія / відп. ред. Є. А. Карпіловська; підготувала. електрон. оригінал-макет Ю. О. Цигвінцева. Київ: Інститут української мови НАН України, 2024. 351 с.
9. Клименко Н. Ф. Як народжується слово : монографія / за ред. Н. Ф. Клименко. Київ : Академперіодика, 2017. С. 194.
10. Корольова В.В. Гендерні концепти в мовній свідомості сучасної молоді. *«Дослідження з лексикології і граматики української мови»*. 2014. Вип. 15, С. 11–17.
11. Літературна норма і мовна практика : монографія / за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : ТОВ «Видавництво» «Аспект-Поліграф». 2013. 320 с.
12. Лозова О. М. Методологія психосемантичних досліджень етносу : монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 176 с.
13. Недашківська Т. Є. Семантична конструкція асоціативного поля (на матеріалі асоціативного експерименту)// *Психолінгвістика. Psycholinguistic:*

[зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. Переяслав-Хмельницький. 2011. Вип. 7. С. 126–134.

14. Саєвич І. Г. Антропоцентризм у мові і мовознавстві. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство). 2015. С. 199–205.

15. Саєвич І. Г., Крилова М. І. Людина-митець у свідомості носіїв української мови (за результатами асоціативного експерименту). *Мовознавчий вісник*. Вип. 34. с. 56–63.

16. Bartmiński J. Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki. *Jezyk a kultura*. 1998. No 12. P. 63–83.

Information about the author:

Zaiets Valentyna,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Faculty of Ukrainian Philology, Culture and Art

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

18/2, Bulvarno-Kudriavska Street, Kyiv, Ukraine

**STRUCTURAL AND SEMANTIC ORGANIZATION
OF GERMAN RECORDS MANAGEMENT
TERMINOLOGY¹**

Kiyko Svitlana

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-6>

INTRODUCTION

Records and Information Management (traditionally referred to as *records management*) has evolved from being solely a practical professional activity into an established academic discipline, commonly known as *documentology* or *document studies*, with its own object of inquiry, subject matter, and specialized administrative terminology. The terminology of this field has developed over several centuries. However, the processes of digitalization, the expansion of international cooperation, and the integrated development of political, social, and economic institutions, which have brought records and information management into virtually every sphere of official and business communication, have significantly accelerated the development of its terminology in recent decades. This terminology is reflected not only in records management practice and in the legal instruments governing it (including regulations, decrees, laws, and national standards), but also in methodological guidelines, scholarly publications, and specialized dictionaries. Nevertheless, it should be noted that the German terminology of records management has not yet been systematically described as the terminological system of a distinct professional field.

Today, profound political and socioeconomic changes have led to the increasing incorporation of records management terminology into a wide range of professional domains. These developments highlight the need to standardize the corpus of terminological designations used in the field. Such standardization can only be achieved through comprehensive scholarly research on records management terminology that considers the achievements of terminology studies and linguistics.

¹ The author expresses heartfelt gratitude for the support and productive suggestions regarding the design of the specialized dictionary to her academic supervisor Prof. Dr. Thorsten Roelcke (Technical University of Berlin). Special thanks are due to the Einstein Foundation (<https://www.einsteinfoundation.de>) for the financial support of this LSP project.

A well-developed, structured, and systematized terminology serves not only as a reflection of the current state and distinctive features of both research and professional practice within a given domain, but also as an important instrument for improving the efficiency of professional communication and activity. This makes the present research particularly relevant and timely.

The aim of this study is to describe the terminology of records management as a distinct terminological system in close connection with the areas of records management practice that it serves. Specifically, the study pursues the following objectives: (1) to identify the set of terminological units used in the field of German records management; (2) to compile a register of terms representing the core terminology of contemporary German records management; (3) to characterize the terminology of contemporary German records management with regard to its domains of application, the relationships among terms within the terminological system, the mechanisms and patterns of formation of both single-word and multiword terms, their formal and semantic properties, their productivity, and the specific features of their use.

The object of this study is the corpus of one-word (single-form) and multiword terminological units used in the field of records management. The terminology of this area of records management primarily serves the domain of public administration and is regulated by state legal and regulatory acts. This corpus of terms constitutes the foundation of the entire national records management system and is used in the activities of records management structures within institutions and organizations operating in various fields, including industrial, commercial, public, and other sectors.

The subject of this study is the specific features of the formation of German records management terminology and the principles underlying the systematic organization of this terminological system.

Research Material. Due to the absence of a unified register of terms actually used in contemporary records management, we compiled a comprehensive list of specialized units functioning as terminological designations in the field of records management. The terms were selected from a range of sources in which these units are documented and defined in various ways. The sources used for the compilation of the records management terminology included: (1) standards in the field of information and records management², (2) regulatory and methodological documents, including sector-specific regulatory legal acts, records management instructions, standardization guidelines, in particular, federal-level

² *Deutsches Institut für Normung (DIN)*. URL: <https://www.din.de/de>. Accessed 22 May 2026; *International Organization for Standardization ISO 15489*. URL: <https://www.iso.org/standard/62542.html>. Accessed 26 May 2026.

regulations³ and electronic records management procedures⁴, (3) specialized scholarly and educational literature, including research monographs, articles, and textbooks devoted to various aspects of records management practice⁵, (4) dictionary data⁶. Based on these sources, we compiled a list of one-word and multiword terminological units in the field of records management together with their definitions. The total number of terms collected amounts to 3,270 units. In selecting the linguistic material, we took into account different interpretations of the same term, as well as the specific patterns of use of individual terms across various subject areas within records management.

Research Methods and Techniques. In accordance with the aim and objectives of the study, the research employs the method of linguistic description, the method of comparative analysis, techniques and procedures of lexicographic processing of linguistic units, and quantitative methods for characterizing the research material. At specific stages of the study, more specialized methods of linguistic analysis are also applied, including componential analysis.

1. History of the development of records management terminology in Germany

The contemporary stage in the development of records management is closely connected with the emergence of modern German statehood, which is based on democratic principles and integrative forms of governance. In this context, a new system of documentation began to take shape, undergoing continuous transformation and development in accordance with the changing needs of society. The evolution of documentation practices has also been influenced by scientific and technological progress, which has contributed to the improvement of technologies and methods of administrative processes, as well as to the advancement of the technical infrastructure of organizations responsible for records and information management.

³ *Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien (GGO)*. URL: https://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvvvrbund_21072009_011313012.htm. Accessed 30 April 2026.

⁴ *E-Akte Bund*. URL: <https://www.itzbund.de/DE/itloesungen/egovernment/eakte/eakte.html>. Accessed 06 May 2026

⁵ Bohne E. *Verwaltungswissenschaft*. Band 1: Theoretische und methodische Grundlagen. 2. Aufl. Berlin: Springer, 2023. 352 S.; Charlemagne Hounton V. C. *Die Textsorte "Bescheid". Eine kontrastive Untersuchung zur Verwaltungssprache in Deutschland und Benin*. Hamburg: Kovac, 2016. 328 S.; Ehlich K. *Sprache und sprachliches Handeln*. Berlin, New York: De Gruyter, 2007. 492 S.; Hoffmann L. *Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung*. Berlin: de Gruyter, 2022. 308 S.; Möltgen-Sicking K., Winter Th. *Verwaltung und Verwaltungswissenschaft. Eine praxisorientierte Einführung*. Berlin: Springer, 2017. 288 S.; Sechi S. *Verständlichkeit und Höflichkeit in der deutschen Verwaltungssprache der Gegenwart*. Bochum: Univ. Press, 2003. 290 S.

⁶ *Duden – Deutsches Universalwörterbuch. Das große Bedeutungswörterbuch*. 10. Aufl. Mannheim: Dudenverlag, 2023. 2160 S.; *Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache*. In 10 Bd. Berlin: Cornelsen, 2011.

Post-war Germany largely preserved the entire body of normative-methodological documents created in previous historical periods, using them further as a foundation, thereby maintaining continuity. However, the transition to new forms of state development required the creation of unified norms and requirements for the document system that would correspond to modern conditions and would promote the effective development of an organization or enterprise through the rational use of documented information. This raises the question of improving document management activity as a whole.

The terminology of German records management (*Verwaltungs- und Dokumentationssprache*) is partially reflected in works on historical lexicology and the history of specialized languages, within which the features of clerical and administrative language have been studied⁷. In studies of specialized languages, the terminology of the administrative field is regarded as a subsystem of specialized vocabulary characterized by a high degree of standardization, nominative precision, a tendency toward compound formation, and formulaic syntax. A significant contribution to the theoretical understanding of the structure of the German specialized language was made by L. Hoffmann in his work "Kommunikationsmittel Fachsprache," in which administrative language is treated as a functional variety of specialized communication⁸.

Descriptions of terms in the field of recordkeeping are also presented in general-language and specialized dictionaries of the German language. In *Duden – Deutsches Universalwörterbuch*⁹ and *Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache*¹⁰ a significant number of administrative terms are recorded with markers indicating their field affiliation (*Amtssprache, Verwaltung, Recht*). Moreover, the historical dynamics of terms can be traced in the *Deutsches Wörterbuch*¹¹, which provides early attestations of lexemes such as *Amt* "office, authority", *Kanzlei* "chancellery, office", *Urkunde* "document, deed, certificate", *Protokoll* "record, protocol, minutes". In these dictionaries, recordkeeping terms are described alongside other lexical units, but with corresponding stylistic and functional markers.

⁷ Charlemagne Hounton V. C. *Die Textsorte „Bescheid“: Eine kontrastive Untersuchung zur Verwaltungssprache in Deutschland und Benin*. Hamburg: Kovac, 2016. 328 S.; Ehlich K. *Sprache und sprachliches Handeln*. Berlin, New York: De Gruyter, 2007. 492 S.; Sechi S. *Verständlichkeit und Höflichkeit in der deutschen Verwaltungssprache der Gegenwart*. Bochum: Univ. Press, 2003. 290 S.

⁸ Hoffmann L. *Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung*. Berlin: de Gruyter, 2022. 308 S.

⁹ *Duden – Deutsches Universalwörterbuch. Das große Bedeutungswörterbuch*. 10. Aufl. Mannheim: Dudenverlag, 2023. 2160 S.

¹⁰ *Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache*. In 10 Bd. Berlin: Cornelsen, 2011.

¹¹ *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*. URL: <http://dwb.uni-trier.de/de/>. Accessed 11 May 2026

Regulatory documents and standards constitute a separate group of sources. In Germany, the standardization of terminology in the field of documentary support for management is carried out through a system of standards *Deutsches Institut für Normung* (DIN)¹². DIN series standards are of considerable importance, as they regulate the requirements for the creation, formatting, and storage of documents (in particular, standards on information and document management). At the international level, the terminology of the records management field is standardized by *International Organization for Standardization ISO 15489*¹³, which has actively influenced German documentation practice as well. In contemporary German administrative practice, recordkeeping terms are also codified in normative acts and instructions at the federal level, in *Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien (GGO)*¹⁴ and in electronic documents of management regulations *E-Akte Bund*¹⁵. These establish the mandatory use of unified terms in official documentation.

The terminology is also reflected in textbooks on document studies, archival studies, and administrative management. In the German-speaking world, this includes textbooks on *Verwaltungswissenschaft* "administrative science" and *Informations- und Dokumentationswissenschaft* "information and documentation science", as well as specialized publications examining the organization of records management in government bodies and enterprises¹⁶. In such works, a systematic description of basic terms such as *Vorgang* "case, process", *Akte* "file, dossier", *Registrierung* "registry", *Schriftgut* "records, written documents", *Archivierung* "archiving", *Geschäftsprozess* "business process", their definitions and functional-stylistic characteristics is provided.

Thus, the source base for the study of German records management terminology encompasses works on historical lexicology and research on specialized languages, general-language and specialized dictionaries, national and international standards (DIN, ISO), normative-legal acts, and educational and scholarly publications on document studies and administrative communication. A review of the main sources reflecting the terminological units of the field shows that this terminology is, as a rule, developed with a predominant focus on individual aspects of it, which leads to a certain fragmentation of description.

¹² *Deutsches Institut für Normung* (DIN). URL: <https://www.din.de/de>. Accessed 22 May 2026.

¹³ *International Organization for Standardization ISO 15489*. URL: <https://www.iso.org/standard/62542.html>. Accessed 26 May 2026.

¹⁴ *Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien* (GGO). URL: https://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvwvvbund_21072009_O11313012.htm. Accessed 30 April 2026.

¹⁵ *E-Akte Bund*. URL: <https://www.itzbund.de/DE/itloesungen/egovernment/eakte/eakte.html>. Accessed 06 May 2026.

¹⁶ Bohne E. *Verwaltungswissenschaft*. Band 1: Theoretische und methodische Grundlagen. 2. Aufl. Berlin: Springer, 2023. 352 S.; Möltgen-Sicking K., Winter Th. *Verwaltung und Verwaltungswissenschaft. Eine praxisorientierte Einführung*. Berlin: Springer, 2017. 288 S.

To eliminate this fragmentation, systematization and a comprehensive study of these terms are necessary.

A new stage in the development of records management began back in the mid-1990s, when, under the influence of internal and external factors, information and documentation processes underwent substantial change. The handling of documents began to widely employ the newest computer technologies, and accordingly new terminological units emerged to serve various areas of records-management activity, such as information and documentation management, electronic document workflow, various aspects of information security, issues of appraising the value of records, the creation of electronic archives, and so on. A number of legislative acts and regulatory documents were created that fix the terminology associated with the processes of creating, processing, searching, storing, and using electronic business texts.

The terminological system of the field under discussion directly reflects all the processes taking place in records management, so studying it in connection with the subject area itself makes it possible to see how particular types of activity relate to the terminology that serves them, to trace the emergence and development of individual terms or groups of terms, and to see their interconnection and interdependence both within individual subsystems and within the overall system as a whole.

In connection with the gradual transition of records management to a new stage of development oriented toward the application of information technologies, the question arises not only of the detailed processing and systematization of newly emerged terminology, but also of clarifying the scope and content of already-existing key terms, such as *Aktenführung* "records management," *dokumentarische Unterstützung der Verwaltung* "documentary support of administration," and *Dokumente* "documentation". This is also connected with the fact that it is precisely by means of these terminological designations that all other concepts and provisions in the subject area under study are defined.

In German, equivalents for the concept of "records management" formed gradually and are linked primarily to the development of administrative practice and clerical culture. In the Early New High German period, the lexemes most in use were *Kanzlei* "chancery," *Amt* "office, department," *Registratur* "registry," and *Geschäft* "matter, business" in the sense of "official matter", "conducting of affairs", while a specialized designation for the process of maintaining documentation became established later. In the 19th century, the term *Aktenführung* "maintenance of files, documentation" spread, denoting the organization and systematization of official documents within an institution. In parallel, the concept of *Schriftgutverwaltung* "management of documentary

materials" formed, emphasizing the administrative-organizational aspect of working with documents.

In the second half of the 20th century, especially from the 1970s onward, the term *Dokumentationsmanagement* "records management" entered scholarly and normative usage, along with the internationally standardized term *Records Management* (in German documents also rendered as *Schriftgutmanagement*), reflecting a shift in the organizational and technical basis of records management and new methodological approaches to managing document processes. The establishment of this terminology was aided by the introduction of electronic data processing (EDV), the development of information systems, and the transition to electronic document workflow (*E-Akte*). Thus, the evolution of German terms in the field of records management reflects a transition from traditional clerical practice to modern systems for managing documentary information.

In contemporary specialized literature, the terms *Aktenführung* "file management" and *Schriftgutmanagement* "records management" (sometimes also *Dokumentenmanagement*) are used with meanings that are both closely related and partially differentiated. In regulatory documents and standards, these concepts are sometimes presented as correlative or functionally equivalent, although the scope of their content can vary depending on context and regulatory purpose.

The term *Aktenführung* "file management" traditionally denotes the organization of the creation, processing, systematization, and storage of official files (*Akten*) within an institution. In German administrative regulations, e.g. in the internal instructions of government bodies, it covers the documentation of administrative decisions and the ordering of business processes connected with the movement of documents.

By contrast, the concept of *Schriftgutmanagement* "records management", established in international and national standards, has a broader character. It is defined as the systematic management of all processes in the document life cycle – from creation and registration through storage, appraisal, and archiving – with the aim of ensuring the efficiency of document workflow, improving document quality, and providing timely, up-to-date information for administrative decision-making under conditions of modern information-technology use. Thus, a complete identification of the terms *Aktenführung* and *Schriftgutmanagement* is not entirely correct. The first term is traditionally associated with the classical administrative practice of file-keeping, while the second encompasses a broader concept of documentary-information management, integrated into modern digital systems (*E-Akte*, electronic document workflow) and an organization's strategic information provision.

The term *Dokument* "document" is a fundamental and foundational concept in records management, which makes it important to clarify its content. In contemporary document-related activity, it concentrates the features of real objects that are the product of human practical activity and that are intended for the collection, purposeful processing, storage, retrieval, dissemination, and use of information in society.

The German term *Dokument* derives from the Latin *documentum*, formed from *docēre* "to teach, instruct" and originally meant "sample, proof, evidence". Already in the Latin legal tradition, the word acquired the meaning of written evidence confirming a particular fact or legal act. The lexeme *Dokument* entered the German language during the Early New High German period through the mediation of Latin and French and became established in legal and administrative usage from the 16th–17th centuries onward. In German dictionaries it is glossed as *schriftliches Zeugnis, Urkunde, Beweisstück* "written testimony or evidence having legal or official significance".

In contemporary German terminology, the concept of *Dokument* "document" has considerably broadened its content and now encompasses both traditional written acts, e.g., *Urkunde* "deed, certificate, official document (a formal document serving as legal proof, e.g. a birth certificate, deed of title, or notarial instrument)", *Vertrag* "contract, agreement", *Bescheid* "official notice, administrative decision, ruling (a formal notification or decision issued by an authority)". In the context of information- and documentation-management standards (ISO 15489¹⁷), a document is defined as recorded information or an object that can be regarded as a unit of information regardless of its physical medium. Thus, the evolution of the term in German reflects a transition from the narrow legal meaning of "written proof" to the broader concept of an information object within a documentation-management system.

2. Structural organization of the German administrative terminological system

Contemporary documentary support of administration constitutes a complex, multi-level structure made up of numerous subsystems that are, in turn, relatively autonomous with respect to their own structural components. In the scholarly-methodological and educational literature, as well as in the standards governing the field of records management, a variety of different classifications of records-management activity have been proposed. All of them reflect the key stages of working with documents. Drawing on the classifications put forward

¹⁷ *International Organization for Standardization ISO 15489*. URL: <https://www.iso.org/standard/62542.html>. Accessed 26 May 2026.

by researchers, let us identify the main areas of records-management activity and the types of documentary support corresponding to them (eight areas in total):

(1) Documentation of administrative activity: types and features of documents, methods of documentation and documentation systems, physical media and information carriers, the form and required elements [requisites] of documents, document forms or templates, documentation of organizational-administrative and information-reference activity, electronic documents.

(2) Organization of work with documents: organization of document workflow, registration and recording of documents and organization of reference-information services, organization of monitoring document execution, storage of documents, the compiling of files in records management, appraisal of document value in records management, the records-management service within an organization, automated systems in records management.

(3) Personnel documentation: documents related to hiring, transfer, and dismissal of employees; employment contracts and orders; personal files and work-record books; staffing schedules; vacation, business-trip, and disciplinary documentation.

(4) Documents of private individuals: identity documents; documents confirming civil status, education, and qualifications; powers of attorney and applications submitted by individuals; correspondence between individuals and organizations or authorities.

(5) State registration of documents: procedures for the official registration of documents by state bodies, e.g. registration of legal entities, real property, civil-status acts, and other legally significant facts; assignment of registration numbers and legal validation of documents.

(6) Confidential records management: handling of documents containing state, commercial, or other legally protected secrets; procedures for classification, access restriction, storage, and destruction of confidential documents; protection of information from unauthorized access.

(7) Information systems in records management: electronic document-management systems; databases and software for creating, processing, storing, and searching documents; automation of document workflow and integration with other information systems of an organization.

(8) Archival science, archiving: principles and methods of organizing archives; appraisal, description, and cataloguing of documents for long-term or permanent storage; preservation, use, and disposal of archival materials.

For our study, it is important to present the types of records-management activity not in isolation, but in their close interconnection and interdependence

with one another and regarding the stages of the document life cycle. In this case, the process and technology of records-management activity can be represented as follows:

(1) **creation of a document** (establishing the list of documents, their designations, their functional purpose, forms, and the application of modern information technologies),

(2) **storage and use of documented information**, i.e., the formation of files (creating files, document-retrieval systems, developing methods of information transmission, telecommunications, copying and reproduction, and establishing centers for document storage),

(3) **transfer of documents to permanent storage** (compiling a list of documents with determination of their retention period, appraisal, identification, and inventory of files),

(4) **archive management** (conservation, restoration, and systematization of documents, and the compiling of reference resources).

Each of the aforementioned areas of records-management activity is served by a corresponding group of terms. The interconnection of these areas and, accordingly, of their terminological base allows us to state that the terminology used in records management is systemic in character, since the properties and behavior of individual terms or groups of terms are conditioned by the specificity of the given particular area and its relationship to other areas of records-management activity.

Accordingly, in our view, the terms of each individual area, as well as the entire terminological system of records management, should be classified and described along the same lines. Such a classification of records-management terminology would take the following form. First and foremost, we distinguish three main areas, each represented by types of activity and served by its own set of terms:

(1) the subject area of documentary support of administration, which constitutes the normative-legal basis of this activity itself,

(2) the subject area of the direct 'production of files,

(3) the subject area that ensures the production of these files themselves (documentation management).

Within each area, all the concepts reflected by the terms find their place in the structure of the corresponding subsystems, which unite broad semantic groups of designations and constitute the most important concepts of records-management vocabulary:

The subject area of documentary support of administration, which constitutes the normative-legal basis of this activity itself: types and features of documents, methods of documentation and complexes of documentation, physical media

and information carriers, the formular and required elements [requisites] of administrative documents, document forms or templates.

The subject area of the direct production of files: organizational-administrative and information-reference documents, registration and recording of documents, monitoring of document execution, storage of documents, the compiling of them into files, appraisal of document value, archival science.

The subject area that ensures the production of these files themselves (documentation management): organization of document workflow, the records-management service within an organization, personnel documentation, confidential records management, handling of citizens' appeals/requests, state registration of documents, electronic documents, automated systems in records management, information systems in records management.

Establishing these areas of activity, together with the body of terms serving them, makes it possible to present the terminology of records management as a whole, and of each area individually, in a systematized form, which in turn allows us to determine the place of each term within this system and the relationship among individual terms both within the boundaries of a single area and across different areas. This direct connection between the various areas of records-management activity and the terminological corpus serving these areas predetermines the structural organization of the terminological corpus of records management. Establishing this connection makes it possible not only to describe the terminology of records management in a systemic form, but also to explain the particular ways in which terms relate to one another according to various parameters, the interaction among terms, and the dynamic processes taking place within the terminology of an individual area and within the terminology of records management as a whole, and so on.

The contemporary terminology of records management, like the terminology of other fields of activity, can be represented as a set of interconnected terminological subsystems, each of which contains one or another basic term of document-related activity. Terms, being the verbal expression of concepts that constitute the basis, the foundation, of the given science, as well as of concepts reflecting the various aspects, properties, and features of these fundamental concepts, are divided into basic (nuclear/core) and logically derived (peripheral) terms. The totality of a core term together with the interconnected and interdependent peripheral terms correlated with it forms a terminological microsystem¹⁸.

¹⁸ Kiyko S., Kiyko Y. German Professional Language of Pedagogy: Semantic and Functional Aspects. *Linguistische Treffen in Wrocław*. Nr. 28, 2025 (II). Pp. 97–113.

The central concept of the entire terminological system of records management is the term *Dokument* "document", which concentrates within itself all the actions connected with the organization of records management and determines the entire body of terms used in the various directions of document-related activity within an organization or institution. It is a complex, multifunctional object combining information and its physical medium.

Like any scholarly or branch-specific terminology, the terminology of records management is systemically organized; it is a complex formation whose structure includes subsystems distinguished based on the directions of records-management activity. These subsystems include specialized units connected with the normative-legal basis of documentation, with the processes of creating, registering, and monitoring documents, with their processing, retrieval, storage, and use, and with documentation management.

3. The subject area of documentary support of administration

The organizational activity of any institution or enterprise is regulated by a system of interrelated administrative documentation. The range of types making up this documentation, as well as its normative and legal basis, is determined by the corresponding laws and standards. The documentation of administrative activity encompasses a broad range of actions connected with determining the specific type and variety of a document, its characteristic features, methods of documentation, the processes of recording (fixing) information on various media, and formatting information according to established rules for the purpose of carrying out administrative actions. Accordingly, this area breaks down into six terminological subsystems, united by the key concept denoted by the term *documentation* [*documenting*]. It is important to note that the concept of *documentation* [*documenting*] is directly connected with the concept of *document*.

In the German normative and specialized context, the concept of *Dokumentation* or *Dokumentenerstellung* "documentation, document creation" is defined as the fixing of information on a given medium in accordance with established rules and procedures. In the DIN ISO 15489 series of standards¹⁹ *documenting* is treated as the process of creating and registering information that ensures its authenticity, reliability, integrity, and usability. Such a definition adequately reflects the content of the corresponding concept. *Dokumentation*, or the creation of a document (*Erstellung eines Dokuments*), is a complex, multi-stage process that combines several interrelated actions aimed at forming

¹⁹ *International Organization for Standardization ISO 15489*. URL: <https://www.iso.org/standard/62542.html>. Accessed 26 May 2026.

a document as a systemic information object. It typically encompasses: (1) filling the document with information in accordance with its function and purpose, (2) representing this information by means of the corresponding sign systems (linguistic, graphic, digital), (3) determining the physical or electronic form in which the document exists (a paper medium, an electronic file, or a record within an *E-Akte* system). Each of these actions corresponds to groups of scholarly or specialized concepts, which are denoted by specialized words or terms established by normative acts.

The **Document Types and Characteristics** subsystem comprises 102 terminological units. Most of these terms designate different types of documents, while the remaining terms describe document characteristics and properties. Within each group, further classification can be made based on the most salient distinguishing feature. The terms in this subsystem can be differentiated according to the following criteria: the type of the document's physical medium (carrier) and the method of information recording, as well as the document's mode of use and circulation within an institution or organization.

The presence of a physical information carrier is an essential prerequisite for documentation, as it serves to record and preserve textual, audio, or visual information, including information stored in a transformed or encoded format. Moreover, information may be recorded on a carrier in different ways. Depending on the method of information recording and the material and structural properties of the carrier, the subsystem includes the following concepts: *audiovisuelles Dokument* "audiovisual document", *Hologramm* "hologram", *grafisches Dokument* "graphic document", *diskretes Dokument* "discrete document", *Dokument auf einem maschinellen Träger* "machine-readable document", *Dokument auf Mikroform* "microform document", *bildliches Dokument* "pictorial document", *ikonografisches Dokument* "iconographic document", *Filmdokument* "motion picture document", *maschinengeschriebenes Dokument* "typewritten document", *Negativ eines Filmdokuments* "motion picture negative", *schriftliches Dokument* "written document", *handschriftliches Dokument* "handwritten document", *Textdokument* "text document", and others.

The subsystem under investigation also includes concepts reflecting the stages of document preparation, methods of document production, and the circulation of documents within an institution or organization. These concepts are represented by such terms as *analoges Dokument* "analog document", *Rohdokument* "fair copy", *authentisches Dokument* "authentic document", *sekundäres Dokument* "secondary document", *Duplikat* "duplicate document", *beglaubigte Kopie* "certified copy", *identische Dokumente* "identical documents", *Dokumentenklasse* "document class", *Kopie* "copy", *Fotokopie* "photocopy", *Originale* "original documents", *offizielles Dokument* "official

document", *schriftliches Dokument* "written document", *Original eines offiziellen Dokuments* "original official document", *Entwurf* "draft document", and others. This subsystem also contains terms denoting various document characteristics and attributes, including *Authentizität des Dokuments* "document authenticity", *Langlebigkeit des Dokuments* "document durability", *Qualität der Dienstinformationen* "quality of official information", *Gebrauchstauglichkeit des Dokuments* "document usability", *äußere Merkmale des Dokuments* "external characteristics of a document", *Inhalt des Dokuments* "document content", *Art des Dokuments* "document type", *Festigkeit des Dokuments* "document fixity", *Funktionen des Dokuments in der Organisation* "functions of a document within an organization", *Integrität des Dokuments* "document integrity", *Rechtskraft des Dokuments* "legal validity of a document", and others.

The **Methods of Documentation and Documentation Systems** subsystem comprises 112 terms and multi-word terminological units. The first group consists of terms related to different methods of documentation and the selection of appropriate writing and recording systems used in the field of records management. These include *analoge Aufzeichnung* "analog recording", *Fragebogen* "questionnaire", *Dokumentation* "documentation", *Dokumentation von Verwaltungsaktivitäten* "documentation of administrative activities", *dokumentierte Informationen* "documented information", *Vereinheitlichung von Dokumenten* "document standardization", *Vereinheitlichung der Textstruktur* "standardization of text structure", *Vereinheitlichung von Verwaltungstexten* "standardization of administrative document texts", *digitale Aufzeichnung* "digital recording", and others.

The second group comprises terms denoting various documentation systems and collections of documents used in the field of records management. The terms in this subgroup refer to different types of documentation systems and document complexes, including *Art des schriftlichen Dokuments* "type of written document", *Aktenführung* "records management", *Dokumentenressourcen* "document resources", *Dokumente im Bereich der Standardisierung* "standardization documents", *Begleitdokumente* "supporting documents", *System der dokumentarischen Faxkommunikation* "document facsimile communication system", *System der Pflichtexemplare* "legal deposit system", *Dokumentenverzeichnis der Organisation* "organization's document schedule", *einheitliches Dokumentationssystem* "unified documentation system", and others.

The **Information Media and Storage Devices** subsystem comprises 56 terms. Documentation may be created either in natural language, e.g., handwritten or typewritten documents or in artificial languages using modern information storage media. Consequently, this subsystem includes terminological

units related to different physical media and methods of document creation and storage.

In contemporary records management, the following types of information carriers are commonly used, together with their corresponding terminological designations: *Dokumentenpapier* "document paper", *Schreibmaschinenpapier* "typewriter paper", *Speichermedium auf CD* "CD storage medium", *Träger dokumentierter Informationen* "carrier of documented information", *Schreibpapier* "writing paper", *Rotationspapier* "rotary printing paper", *freies Maschinenmedium* "non-dedicated machine-readable medium", and others.

The **Administrative Document Templates and Requisites** subsystem in German comprises approximately 77 terms representing the key identifying features of official documents. Each document type is characterized by a clearly defined set of *formale Bestandteile* "requisiten", i.e. mandatory structural elements that ensure its legal validity, unambiguous identification, and proper functioning within administrative communication. In German administrative practice, the composition and arrangement of these elements are governed by internal regulations of public authorities, most notably the *Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien* (GGO)²⁰, as well as by the standards of the *Deutsches Institut für Normung* (DIN)²¹, which establish rules for document formatting. In particular, DIN 5008 specifies the requirements for the structure of business correspondence, including the placement of document requisites, dates, signatures, references, and other formal components of administrative texts. Typical requisiten of German administrative documents include *Absender* "sender", *Empfänger* "recipient", *Datum* "date", *Geschäftszeichen* "reference number", *Aktenzeichen* "file number", *Betreff* "subject line", *Unterschrift* "signature", *Anlagenvermerk* "enclosure notation", and other structural elements that ensure the formalization and standardization of administrative communication. Thus, the system of document templates and requisites in German records management is normatively regulated and constitutes an important component of the terminological subsystem of the language of administration and documentation (*Verwaltungs- und Dokumentationssprache*).

The list of requisites that constitute a particular document is referred to as the *Dokumentform* "document template". The terms of this subsystem represent the main requisites of official and administrative documents, including *Dokumentenattribut* "document attribute", *zusätzliche Angaben zum Dokument* "additional document requisites", *Kennung der elektronischen Kopie des Dokuments* "identifier of the electronic copy of a document",

²⁰ *Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien* (GGO). URL: https://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvwvbund_21072009_O11313012.htm Accessed 30 April 2026

²¹ *Deutsches Institut für Normung* (DIN). URL: <https://www.din.de/de>. Accessed 22 May 2026.

Bezeichnung des Dokumenttyps "designation of the document type", *Vermerk über die Beglaubigung der Kopie* "certification mark for a copy", *Angaben zum einheitlichen Dokumentenformular* "requisites of the unified document form", *einheitliches Dokumentenformular* "unified document form", etc.

An important component is the **Document Forms (Letterhead Templates) subsystem** within the German administrative tradition. It includes 23 terms related to the types and formats of document forms, their variants, as well as general requirements for their design, preparation, and use. This subsystem concerns not only the graphic layout of documents but also the standardized terminology that ensures consistency and uniformity in administrative communication.

Recommendations concerning the production of official document forms, the definition of page layout geometry, the arrangement of zones for document requisites, and the use of appropriate terminology are provided in federal-level regulatory provisions, in particular the *Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien* (GGO)²², as well as in the standards of the *Deutsches Institut für Normung* (DIN)²³. Of particular importance is DIN 5008, which regulates the structure of official correspondence, including page margins, the placement of the address block, dates, signatures, and other formal elements. In addition, other standards of the DIN series are applied (for example, DIN 676 concerning the design of letterhead forms), which further specify requirements for the layout and technical implementation of administrative documents.

This subsystem comprises 23 terminological designations, including *Formular für Beamte* "official's letterhead form", *Formular für bestimmte Arten von Dokumenten* "form for a specific type of document", *Formular für Organisationen* "organization's letterhead form", *Briefformular* "letter form", *Formular für strukturelle Unterabteilungen* "form for structural subdivisions", *allgemeines Dokumentenformular* "general document form", *längliches Dokumentenformular* "vertical document form", *längliches Briefformular* "vertical letter form", *eckiges Dokumentenformular* "corner document form", and others.

4. The subject area of direct records production

The area of direct records production represents an important stage within the framework of records management. The main types of activities carried out in the process of document management include the following: creation of documents and determination of their functional purpose; registration and accounting of documents; organization of reference and information services;

²² *Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien* (GGO). URL: https://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvvwbund_21072009_O11313012.htm Accessed 30 April 2026.

²³ *Deutsches Institut für Normung* (DIN). URL: <https://www.din.de/de>. Accessed 22 May 2026.

monitoring the execution of documents; document storage; formation of files within records management; appraisal of the value of documents; and transfer of documents to archival storage. Each of these areas of activity corresponds to groups of specialized or scientific concepts expressed through specific terms and terminological units. The key concept underlying all these areas is document workflow within an organization, i.e., the orderly movement (transfer) of documents from the moment of their receipt or creation until the completion of their execution, dispatch, or placement into the relevant files.

Within the general terminology of records management, and particularly in the field of direct records production, a special group consists of terms related to the creation of administrative texts, the determination of their types, and the regulation of their scope and use within an organization or enterprise. These concepts are represented in the subsystem of **organizational-administrative and reference-information documents**.

The primary function of administrative documents is to regulate and coordinate the activities of the organization as a whole and of each of its structural units. Reference and information documents perform a supporting function in relation to administrative documents. In most cases, they contain information that enables the selection of an appropriate and well-grounded method of managerial action, which is subsequently reflected in administrative documentation. A specific group is formed by business texts united under the general concept of correspondence, which ensure the exchange of important and necessary information between organizations and contribute to their further constructive cooperation.

This subsystem comprises 77 terms, most of which represent the names of various types of administrative and business texts, including *Akte* "record, act", *Bericht* "report, memorandum", *Dienstanweisung* "official instruction, job instruction", *Erläuterung* "explanatory note", *Berichtserstattung* "reporting", *Verzeichnis* "list, register", *Aufforderungsschreiben* "letter of request, demand letter", *Plan* "plan", *Bestimmung* "regulation, provision", *Beschluss* "resolution", *Erläuterung* "explanatory memorandum", *Regeln* "rules", *Vorschlag* "proposal", *Anordnung* "order, instruction", *Protokoll* "minutes, protocol", *Verfügung* "directive, administrative order", *Reglement* "regulation", *Beschluss* "decision, resolution", *Zusammenfassung* "summary", *Dienstnotiz* "official note, memorandum", *Dienstschreiben* "official letter", *Liste* "list", *Bescheinigung* "certificate, statement", *Dekret* "decree", *Satzung* "statute, bylaw", etc.

The **Document Registration and Document Accounting** subsystem comprises 38 terms that reflect the main stages of document circulation within an organization, namely the receipt and initial processing of incoming documents,

their preliminary review and distribution, as well as their registration and reference-information support.

The terms belonging to this group include *Dokumenteninformations- und Suchsystem* "document information retrieval system", *Journalformular zur Registrierung von Dokumenten* "journal registration form for documents", *Indexierung* "indexing", *Registrierungs- und Kontrollformular* "registration and control form", *Registrierungsindex des Dokuments* "document registration index", *Registrierung des Dokuments* "document registration", *Registrierung von Dokumenten in elektronischer Form* "electronic document registration", and others.

The next group of terminological units is combined into the **Document Execution Control** subsystem. The common feature of these terms lies in their connection with such concepts as placing business texts under control, monitoring their timely delivery to responsible executors, recording, and summarizing the results of execution control. The next group of terminological units is combined into the Document Execution Control subsystem. The common feature of these terms lies in their connection with such concepts as placing business texts under control, monitoring their timely delivery to responsible executors, recording, and summarizing the results of execution control. This group comprises 29 terms, including *Analyse* "analysis", *Audit* "audit", *Validierung* "validation", *Verifizierung* "verification", *Akte* "file, record", *Kontrolle der Ausführung von Dokumenten* "control over document execution", *Kontrollkartei für die Ausführung von Dokumenten* "control card index for document execution", *Weiterleitung des ausgeführten Dokuments an die Akte* "transfer of the executed document to the file", *Überwachung des Dokuments* "placing a document under control", *Frist für die Ausführung des Dokuments* "document execution deadline", *Formen der Kontrolle über die Ausführung von Dokumenten* "forms of control over document execution", and others.

During the activities of German public authorities, institutions, and enterprises, many documents are generated, which are subsequently systematized and organized into files (*Akten*) for their further transfer to archival storage. Each stage of document processing – from registration to storage and archiving – is regulated by internal administrative regulations and nationwide legal provisions.

At the federal level, the relevant procedures are defined by the *Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien* (GGO)²⁴, as well as by specialized regulatory documents governing records management and electronic document

²⁴ *Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien* (GGO). URL: https://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvwvbund_21072009_O11313012.htm Accessed 30 April 2026.

processing. Issues related to archiving and file formation are regulated by the provisions of the *Bundesarchivgesetz*²⁵, which establish requirements for the selection, retention periods, and transfer of documents to the Federal Archives (*Bundesarchiv*).

These regulatory documents also contain a set of terms reflecting the main areas of activity at the stage of **document storage and file formation** (*Aktenbildung, Aktenführung, Aufbewahrungsfristen*), thereby ensuring the standardization of administrative practices and the legal certainty of procedures. This subsystem comprises 58 terminological units, including *Archivverzeichnis* "archival inventory", *Archivcode der Akte* "archival reference code of a file", *internes Verzeichnis der Aktenunterlagen* "internal inventory of file documents", *dauerhaft aufzubewahrendes Dokument* "permanently preserved document", *Aktenüberschrift* "file title", *abgeschlossenes Archivverzeichnis* "completed archival inventory", *Aktenindex* "file index", *individuelle Aktennomenklatur* "individual file classification scheme", *abschließender Eintrag des Aktenverzeichnisses* "final entry in the file inventory", *Beglaubigungsblatt der Akte* "file certification sheet", *Aktennomenklatur* "file classification scheme", *Verzeichnis der Akten der strukturellen Unterabteilung* "inventory of files of a structural subdivision", *Gestaltung der Akte* "file arrangement and preparation", *Reihenfolge der Nummerierung der Aktenblätter* "order of numbering file sheets", *Erstellung der Akte* "file formation", and others.

Each stage of work involving a specific document has its own purpose. **Document appraisal** is an area of activity within records management that involves analyzing document content based on appraisal criteria to determine retention periods and identify records for permanent preservation. This subsystem comprises 20 terms: *Archivverzeichnis der elektronischen Dokumente zur dauerhaften Aufbewahrung* "finding aid for electronic records designated for permanent preservation", *Auswahl der zu vernichtenden Dokumente* "selection of records for destruction", *Rechtsgrundlage für die Begutachtung des Werts von Dokumenten* "legal framework for document appraisal", *Auswahl elektronischer Dokumente zur Archivierung* "selection of electronic records for archiving", *Vorbereitung elektronischer Dokumente für die Übergabe an das Archiv der Organisation* "preparation of electronic records for transfer to the organization's archives", *Begutachtung des Werts von Dokumenten* "document appraisal", *Expertenkommission* "appraisal committee", etc.

One of the key stages of document management in German administrative practice is the selection of records for permanent or temporary retention

²⁵ *Bundesarchivgesetz*. Gesetz über die Nutzung und Sicherung von Archivgut des Bundes (Bundesarchivgesetz – BArchG) vom 10. März 2017 (BGBl. I S. 410). URL: <https://www.bundesarchiv.de/das-bundesarchiv/rechtsgrundlagen/bundesarchivgesetz/>. Accessed 26 April 2026.

(*dauerhafte bzw. befristete Aufbewahrung*). The terminology denoting these processes and activities is reflected in the **archival affairs** (*Archivwesen*) subsystem, which encompasses terms related to document appraisal (*Bewertung*), the determination of retention periods (*Aufbewahrungsfristen*), and the transfer of records to archives (*Archivierung*). After the expiration of the prescribed retention periods, records held by public authorities and other institutions undergo the appropriate processing for long-term preservation and transfer to archival repositories. The preparation of records is carried out in accordance with the requirements established by archival authorities and the relevant legal regulations, most notably the *Bundesarchivgesetz*²⁶, which provides the legal framework for archival administration at the federal level. Practical procedures governing records management and the transfer of records to archives are further specified in the *Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien* (GGO)²⁷, as well as in subordinate regulations and recommendations issued by the *Bundesarchiv*. In addition, the terminology of records management and archival science is standardized by the standards of the *Deutsches Institut für Normung* (DIN)²⁸, which define the fundamental concepts of records management and archiving, thereby ensuring consistency in professional communication and administrative practice.

These documents also contain the core terminology of archival science, including terms related to the types of archival records, the rules governing their creation and arrangement into files, the appraisal of their scholarly and practical value, the organization and systematization of documentary resources, the preservation of records for specified retention periods, the preparation of archival finding aids, as well as the classification and arrangement of records into archival fonds. The archival affairs subsystem comprises 124 terminological units, including: *Archiv* "archives", *Archivar* "archivist", *Archivauszug* "archival extract", *Archivsammlung* "archival collection", *Archivkopie* "archival copy", *Archivauskunft* "archival reference", *Archivakte* "archival file", *Archivdokument* "archival record", *Archivkatalog* "archival catalog", *Archivverzeichnis* "archival finding aid", *Archivbestand* "archival fonds", *Archivbestand persönlicher Herkunft* "personal archival fonds", *Archivcode* "archival reference code", *Archivlager* "archival repository", *Archivfondsakte* "archival fonds file", *Zugang zu Archivdokumenten* "access to archival records", *Archivdokumenteinheit*

²⁶ *Bundesarchivgesetz*. Gesetz über die Nutzung und Sicherung von Archivgut des Bundes (Bundesarchivgesetz – BArchG) vom 10. März 2017 (BGBl. I S. 410). URL: <https://www.bundesarchiv.de/das-bundesarchiv/rechtsgrundlagen/bundesarchivgesetz/>. Accessed 26 April 2026.

²⁷ *Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien* (GGO). URL: https://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvwvbund_21072009_O11313012.htm Accessed 30 April 2026.

²⁸ *Deutsches Institut für Normung* (DIN). URL: <https://www.din.de/de>. Accessed 22 May 2026.

"archival record unit", *Archivdokumenteüberschrift* "title of an archival record", *Sperrfrist* "closure period", *Archivbestückung* "archival acquisition", etc.

5. The subject area of supporting records management processes

Modern records management encompasses a wide range of activities associated not only with the creation, registration, control, storage, retrieval, dissemination, and use of documentary information within an organization or institution. Within *records management*, there are specialized areas of activity that support the handling of records at different stages of their creation, processing, and lifecycle.

One such area of records management is **document workflow management**, which refers to the systematic movement of records from the moment they are received or created until the completion of processing, dispatch, or filing. The terms belonging to the *document workflow management* subsystem (88 terms) designate the various types of documents flows as well as the full range of activities ensuring their efficient movement and subsequent management within an organization or institution. These include: *internes Dokument* "internal document", *eingehendes Dokument* "incoming document", *Dokumentenfluss der Organisation* "organizational document workflow", *Dokumentenbestand* "document collection", *Dokumentenfluss* "document flow", *ausgehendes Dokument* "outgoing document", *Adressfeld* "address field", *Dokumentenklassifikation* "document classification", *Komplexität von Dokumentationssystemen* "complexity of records systems", *Codestempel* "code stamp", *Fenster eines Briefumschlags* "envelope window", *Organisation der Dokumentenbearbeitung* "organization of records management", *Versand elektronischer Post* "sending of electronic mail", *schriftliche Korrespondenz* "written correspondence", *Dokumentenempfänger* "recipient of records", *Erfassung der Anzahl von Dokumenten* "record count", and others.

The records management of an organization, institution, or enterprise is carried out by a specialized administrative unit, namely the *records management office* (*Dokumentenmanagementstelle*). The terminology of the **records management office** subsystem comprises 63 terminological units, including: *Sachbearbeiter für Dokumentenmanagement* "records management officer", *Dokumentenmanager* "records manager", *Dienstanweisung für Beschäftigte der Dokumentenmanagementstelle* "job description for records management staff", *Leiter der Registratur* "head of the registry office", *Kontrollinspektor für die Ausführung von Anweisungen* "compliance inspector", *Allgemeine Anforderungen an die Tätigkeit der Dokumentenmanagementstelle* "general requirements for the operation of the records management office", *Richtlinie für das Dokumentenmanagement* "records management policy", *Geschäftsordnung*

der *Dokumentenmanagementstelle* "regulations governing the records management office", *Indexierungsdienst* "indexing service", and others.

Within *records management*, activities related to personnel administration are also carried out, including staff recruitment and placement, hiring, dismissal, and other human resources functions. **Personnel records** are maintained from the moment an employee joins an organization and, depending on their significance, must be retained for several decades after the employee's departure. Documents created in connection with hiring, dismissal, transfer, promotion, leave, recognition, and other employment-related procedures constitute *personnel records*. The terms denoting the various types of these records, as well as the activities associated with their preparation and administration, form the *personnel records* subsystem. This subsystem comprises 86 terminological units, including: *Personalfragebogen* "personnel questionnaire", *Führung von Arbeitsbüchern* "maintenance of employment record books", *Einlageblatt zum Arbeitsbuch* "supplement to the employment record book", *Duplikat des Arbeitsbuchs (einschließlich des Einlageblatts)* "duplicate of the employment record book (including its supplement)", *Register der Personalanordnungen* "register of personnel orders", *Abschluss eines Arbeitsvertrags* "conclusion of an employment contract", *Personalunterlagen* "personnel records", *Tarifvertrag* "collective bargaining agreement", *Personalakte* "personnel file", and others.

A special area of records management is **confidential records management**. This field of activity concerns records containing information classified as state secrets or other types of confidential information. In addition, this category includes records with restricted access within a particular organization (marked as *for official use only*), as well as documents containing information that constitutes a trade secret of a specific institution and employees' personal data. The *confidential records management* subsystem comprises 116 terminological units, including: *Staatsgeheimnis* "state secret", *biometrische personenbezogene Daten* "biometric personal data", *Geheimhaltungsgrad* "security classification level", *Zugang zu Informationen* "access to information", *Datensicherheit* "data security", *Entklassifizierung von Informationen und Informationsträgern* "declassification of information and information carriers", *Geschäftsgeheimnisregelung* "trade secret protection regime", *Methode des Informationsschutzes* "method of information protection", and others.

Within records management, a special role is played by activities related to written and oral requests submitted by citizens. In modern *records management*, this function is usually organized as a separate administrative unit. The **citizen requests management** subsystem is based on terminological units denoting the types and categories of records that contain proposals, complaints, petitions, or requests submitted to government authorities, local self-government bodies, or

relevant officials. This subsystem comprises 39 terms, including: *Beschwerde* "complaint", *Antrag* "application", *persönlicher Empfang von Bürgern* "personal reception of citizens", *Weiterleitung einer Eingabe* "forwarding of a request", *Petition* "petition", *Vorschlag (als Eingabe)* "proposal (as a request)", *Antwort auf eine Eingabe* "response to a request", *Anforderungen an eine schriftliche Eingabe* "requirements for a written request", *Antrag auf Unterstützung* "petition", and others.

An important area of activity within *records management* is the **state registration of records**, as it concerns the rights, freedoms, and obligations of individuals and citizens. It should be noted that regulatory legal acts establishing the legal status of organizations, enterprises, and institutions are subject to state registration. This subsystem comprises 17 terminological units, including: *Einheitliches staatliches Register der Einzelunternehmer* "Unified State Register of Individual Entrepreneurs", *Registrierungsakte einer juristischen Person oder eines Einzelunternehmers* "registration file of a legal entity or individual entrepreneur", *Registrierung einer schriftlichen Eingabe eines Bürgers (von Bürgern)* "registration of a written request submitted by a citizen (citizens)", and others.

In modern records management, **electronic records** are actively created and used. Their emergence is associated with the need for the rapid transmission of administrative decisions across time and space. At present, the development of unified standards and regulations governing the legal and regulatory status of electronic records and electronic records systems has not yet been fully completed; consequently, the terminology related to such business texts has not been fully standardized. This subsystem comprises 134 terminological units, including: *Mittel des elektronischen Dokumentenmanagements* "electronic records management tools", *Format des elektronischen Dokuments* "electronic record format", *elektronische Kopie* "electronic copy", *elektronische digitale Signatur* "electronic digital signature", *elektronisches Dokument* "electronic record", *elektronischer Dokumentenverkehr* "electronic records workflow", *elektronisches Archiv* "electronic archive", *Datei* "file", *Sprache des elektronischen Dokuments* "electronic document language", and others.

A relatively new area of activity is **automated records management systems**, which emerged because of the introduction of computer technologies and involve the conversion of a significant part of the document workflow carried out between business entities, government authorities, and local self-government bodies into electronic digital form. An automation system encompasses all major areas of an organization's *records management* activities; therefore, it may contain a large part of the terminology related to document registration, control over document execution, internal document

circulation, archival storage, and other processes. The number of specialized terms in this subsystem is comparatively small (41), including: *automatisierte Dokumentensuche* "automated document retrieval", *Arbeitsdokumentation für ein automatisiertes System* "working documentation for an automated system", *Informationsverarbeitungssystem* "information processing system", *Volltextsuche* "full-text search", etc.

In the last third of the 20th century, various information systems began to be actively used in records management. Their implementation was associated with the introduction of new computer technologies. This made it possible to significantly reduce manual labor costs, systematize the types of records, streamline document flows within organizations and institutions, and improve the efficiency of activities related to the processing, retrieval, and dissemination of information. Since the use of information systems in records management began relatively recently, the terminology of this microsystem currently constitutes a comparatively small part of the overall body of terms. The formation of relevant concepts is occurring gradually, and many of them are borrowed from related fields of records management, such as information law, information and records management, information security, and other areas.

The **information systems in records management** subsystem comprises 60 terminological units. The key concept of this group is *Informationssysteme* "information systems" – systems for storing, processing, transforming, transmitting, and updating information using computer and other technologies. This concept is associated with the following terms: *Sperrung personenbezogener Daten* "blocking of personal data", *Informationsinfrastruktur* "information infrastructure", *Informationsbedarf* "information need", *Informationsprodukt* "information product", *Informationsdienstleistung* "information service", *Informationsvermittler* "information intermediary", *Informationsinhaber* "information holder", *Betreiber* "operator", and others.

The summarized data are presented in Table 1 (see Table 1).

Thus, a study of the correlation between terms and the systemic organization of terminology in modern records management, and in individual types of document-related activity, makes it possible to identify a clearly traceable dependency of the systemic organization of terminology on the specific forms and types of this activity itself. This interrelationship makes it possible to see the degree and level of development of the system itself, to trace the mechanisms and patterns of its formation, and to determine further prospects for the development of this terminological system. Thus, by describing the areas of records management activity themselves and identifying the extent to which this activity is "covered" by terminology, one can establish how fully and accurately this field of activity is served by terms; one can identify

Table 1

**Quantitative distribution of terms across different areas
of records management**

Subject areas of records management	Areas of records management activity	Number of terms	Percent of total %
Subject area of documentary support of administration	Document types and characteristics	102	7.4
	Methods of documentation and documentation systems	112	8.2
	Information media and storage devices	56	4.1
	Administrative document templates and requisites	77	5.6
	Document forms/ templates subsystem	23	1.7
Subject area of direct records production	Organizational-administrative and information-reference documents	77	5.6
	Registration and accounting of documents	38	2.3
	Document execution control	29	2.1
	Document storage and file formation	58	4.2
	Appraisal of document value	20	1.5
	Archival affairs	124	9.9
Subject area of supporting records management processes	Document workflow management	88	6.4
	Records management office	63	4.6
	Personnel records	86	6.3
	Confidential records management	116	8.5
	Citizen requests management	39	2.8
	State registration of records	17	1.2
	Electronic records	134	9.9
	Automated records management systems	41	2.9
	Information systems in records management	60	4.4
Total		1372	100%

"gaps" in the terminology, i.e., those areas that require terminological support, and, conversely, determine which areas are characterized by terminological redundancy or duplication.

Modern terms of records management constitute an internally organized set of interrelated and interdependent units, the specificity of which is manifested in their lexico-semantic organization. Terms from different fields are connected

to one another through various paradigmatic and syntagmatic relations. These relations and connections are determined by the correlation of terminological nominations in both content and form. It is therefore possible to speak of the systemic organization of records management terminology and of systemic relations among individual terminological units. At the same time, it should be particularly emphasized that this systemic organization, and the correlation of terms with one another, is ultimately determined by the place of each term within the overall system and by its function within the corresponding field of records management activity.

CONCLUSIONS

The conducted research has demonstrated that German terminology of records management constitutes a highly organized and dynamically developing terminological system reflecting the conceptual structure of this field. The systemic character of this terminology is manifested through hierarchical relationships between its constituent subsystems, the logical interconnection of specialized concepts, and the functional differentiation of terminological units according to the principal stages of administrative documentation and information management.

The analysis has shown that the investigated terminological system is characterized by a well-defined internal organization based on both structural and semantic principles. The identified terminological subsystems correspond to the major domains of administrative activity, including document creation, document forms and requisites, document registration, records management, document circulation, archival management, document appraisal, personnel documentation, electronic document management, information systems, and other specialized areas. Together, these subsystems form an integrated conceptual network whose organization reflects the actual processes of administrative communication and documentation management.

The rapid development of electronic document management, digital archives, automated information systems, and records management technologies has significantly expanded the conceptual scope of the field and stimulated the emergence of new terminological units. As a result, the terminological system demonstrates considerable openness and adaptability, continuously integrating concepts originating from information technologies, digital governance, and knowledge management.

The findings also indicate that the quantitative distribution of terminological units across individual subsystems reflects the functional complexity of administrative documentation processes. The varying degree of terminological

elaboration observed within different domains provides valuable evidence of the evolution, maturity, and practical significance of areas of document management. Such an approach makes it possible to identify both highly developed terminological clusters and domains requiring further conceptual and terminographic refinement.

From a theoretical perspective, the study contributes to the understanding of specialized language as a structured cognitive and communicative system in which terminological units are interconnected through conceptual, semantic, and functional relations. The proposed classification and systematization of German administrative terminology may therefore serve as a methodological framework for further investigations in terminology studies, specialized lexicology, corpus linguistics, and administrative discourse analysis.

The practical significance of the research lies in the possibility of applying its results to bilingual lexicography, terminology standardization, translation studies, university teaching of German for specific purposes, and the development of electronic terminological databases and specialized dictionaries. The proposed system may also be useful for improving professional communication in multilingual administrative environments and for supporting the harmonization of administrative terminology within the context of international cooperation.

Future research may focus on corpus-based analyses of German administrative terminology, comparative studies involving other European administrative languages, the investigation of conceptual changes caused by digital transformation, and the creation of multilingual terminological resources based on contemporary principles of terminology management and knowledge organization.

SUMMARY

The article examines the structural and semantic organization of German records management terminology as a coherent terminological system serving the field of document and records management. The study addresses the problem of the insufficient systematic description of this specialized vocabulary despite its growing importance in administrative communication and digital governance. The research aims to identify the composition, internal structure, and semantic relations of German records management terms and to determine the principles underlying their organization. The material comprises 3,270 terminological units collected from German national and international standards, legal regulations, specialized dictionaries, and academic publications. The research applies descriptive, comparative, componential, and quantitative methods of linguistic analysis. The study demonstrates that German records management terminology possesses a hierarchical structure

consisting of interconnected terminological subsystems corresponding to the principal domains of document management. Particular attention is paid to the role of core concepts such as *Dokument*, *Aktenführung*, and *Records Management* in organizing the entire terminological system. The analysis also reveals the impact of digitalization and electronic document management on the development of new terminological units and semantic changes within the system. The proposed classification contributes to a more comprehensive understanding of the systemic organization of German administrative terminology and provides a theoretical basis for its lexicographic description and further standardization.

Bibliography

1. Böhne E. Verwaltungswissenschaft. Bd. 1: Theoretische und methodische Grundlagen. 2. Aufl. Berlin: Springer, 2023. 352 S.
2. Bundesarchivgesetz. Gesetz über die Nutzung und Sicherung von Archivgut des Bundes (Bundesarchivgesetz – BArchG) vom 10. März 2017 (BGBl. I S. 410). URL: <https://www.bundesarchiv.de/das-bundesarchiv/rechtsgrundlagen/bundesarchivgesetz/>. Accessed 26 April 2026.
3. Bürgernahe Verwaltungssprache: Arbeitshandbuch. Hrsg. von Bundesverwaltungsamt. 4. Aufl. Köln: Bundesverwaltungsamt, 2002. 61 S.
4. Charlemagne Hounton V.C. Die Textsorte “Bescheid”. Eine kontrastive Untersuchung zur Verwaltungssprache in Deutschland und Benin. Hamburg: Kovac, 2016. 328 S.
5. Deutsches Institut für Normung (DIN). URL: <https://www.din.de/de>. Accessed 22 May 2026.
6. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. URL: <http://dwb.uni-trier.de/de/>. Accessed 11 May 2026
7. Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache. In 10 Bd. Berlin: Cornelsen, 2011.
8. Duden – Deutsches Universalwörterbuch. Das große Bedeutungswörterbuch. 10. Aufl. Mannheim: Dudenverlag, 2023. 2160 S.
9. E-Akte Bund. URL: <https://www.itzbund.de/DE/itloesungen/egovernment/eakte/eakte.html>. Accessed 06 May 2026
10. Ehlich K. Sprache und sprachliches Handeln. Berlin, New York: De Gruyter, 2007. 492 S.
11. Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien (GGO). URL: https://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvwvbund_21072009_O11313012.htm. Accessed 30 April 2026.

12. Hallik S. (2018). Richtigkeit und Verständlichkeit. Aus der Arbeit des Redaktionsstabs der Gesellschaft für deutsche Sprache beim Deutschen Bundestag. *Muttersprache*, 128 (1). S. 80–92.
13. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. Berlin: de Gruyter, 2022. 308 S.
14. International Organization for Standardization ISO 15489. URL: <https://www.iso.org/standard/62542.html>. Accessed 26 May 2026.
15. Kashchy O. Plurizentrität der deutschsprachigen Terminologie im amts- und verwaltungsbereich. *Odessa linguistic journal*. Nr. 12. 2018. S. 24–31. DOI: 10.32837/2312-3192/12/4.
16. Kiyko S., Kiyko Y. German Professional Language of Pedagogy: Semantic and Functional Aspects. *Linguistische Treffen in Wroclaw*. Nr. 28, 2025 (II). Pp. 97–113. DOI: 10.23817/lingtreff.28-5
17. Möltgen-Sicking K., Winter Th. Verwaltung und Verwaltungswissenschaft. Eine praxisorientierte Einführung. Berlin: Springer, 2017. 288 S.
18. Sechi S. Verständlichkeit und Höflichkeit in der deutschen Verwaltungssprache der Gegenwart. Bochum: Univ. Press, 2003. 290 S.

Information about the author:

Kiyko Svitlana,
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Institute of Language and Communication
Technical University of Berlin
16-18, Hardenberg Street, Berlin, Germany

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА АНГЛІЙСЬКОЇ ІДІОМАТИКИ (НА ПРИКЛАДІ ІДІОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОНФЛІКТУ ТА СПІВПРАЦІ)

Ковалюк Юрій

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-7>**ВСТУП**

Опис семантично споріднених ідіом потребує надійної методології у царині лексико-семантичних студій. Концепція дефініційного та компонентного аналізу, розроблена в лексичній семантиці (Д. А. Круз¹; Л. Ліпка²; Д. Геераертс³), а також теорія природної семантичної метамови (А. Вежбицька⁴; А. Вежбицька, К. Годдарт⁵) закладають підвалини для пізнання змістової структури лексичної одиниці та спорідненої із нею семантичної групи. Що стосується форми ідіоматичних одиниць, вона найпродуктивніше потрактовується в термінах граматики конструкцій: ідіоми – це усталені поєднання форми та значення, що функціонують як базові, всеохопні синтаксичні шаблони, а не як лексичні особливості (А. Голдберг⁶). Практичне застосування цього підходу до ідіоматики викладене у корпусно-орієнтованому дослідженні ідіоматичності С. Вульф⁷.

Попри ці напрацювання, семантично споріднені ідіоми досі рідко ставали об'єктом системних наукових розвідок, які поєднували би два аспекти, а саме: вивчення їхньої семантики та їхньої конструкційно-дистрибутивної

¹ Cruse D. A. *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986. 310 p.

² Lipka L. *An outline of English lexicology : lexical structure, word semantics, and word formation*. Tuebingen : Max Niemeyer, 1992. 218 p.

³ Geeraerts D. *Theories of Lexical Semantics*. Oxford / New York: Oxford University Press, 2010. 340 p.

⁴ Wierzbicka A. *Semantics: Primes and Universals*. New York / Oxford : Oxford University Press, 1996. 512 p.

⁵ Wierzbicka A., Goddard C. *Words and Meanings : Lexical Semantics Across Domains, Languages, and Cultures*. Oxford / Melbourne : Oxford University Press, 2014. 324 p.

⁶ Goldberg A. *Constructions at Work : The Nature of Generalization in Language*. Oxford / New York: Oxford University Press, 2006. 290 p.

⁷ Wulff S. *Rethinking Idiomativity : A Usage-Based Approach (Corpus and discourse)*. New York : Continuum, 2009. 240 p.

динаміки в різножанрових типах дискурсу. З метою подолання цієї лакуни в сучасних мовознавчих студіях було введено поняття ідіомо-семантичної групи (ІСГ) – “сукупності ідіом, об’єднаних спільним категорійно-лексичним значенням (інтегральною семою) та пов’язаних між собою парадигматичними зв’язками”⁸. Такий підхід дає змогу описати ідіоматику не як цілісно-структуровану систему, у якій кожна ІСГ має власну поверхневу семантичну структуру (набір семантичних ознак та їхніх ідіом-репрезентантів) і поверхневу синтаксичну структуру (множину типових конструкційних схем).

Мета статті – здійснити опис смислового аспекту ідіоматики англійської мови на матеріалі ІСГ CONFLICT і COOPERATION, щоб передбачає виявлення їхньої лексико-семантичної організації та корпусобазований аналіз їхньої конструкційно-дистрибутивної динаміки у дискурсі. Досягнення цієї мети спирається на розв’язання таких завдань: 1) виокремити ядерні та навіколоядерні лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) опорних лексем *conflict* і *cooperation* й з’ясувати провідні семантичні складники відповідних ІСГ на основі зіставлення лексикографічних джерел; 2) сформувати масив ідіом-репрезентантів і реконструювати поверхневу семантичну структуру кожної ІСГ через їхнє зіставлення складників зі словниковими дефініціями ідіом; 3) визначити найпродуктивніші конструкційні схеми ідіом і схарактеризувати їхню лівобічну та правобічну сполучуваність у дискурсі на основі корпусних даних.

Матеріалом дослідження слугували тлумачні та спеціалізовані фразеологічні словники англійської мови The Oxford Dictionary of Idioms [ODI]⁹, Collins Cobuild Idioms Dictionary [CCID]¹⁰, The American Heritage Dictionary Of Idioms [AHD]¹¹, Cambridge Idioms Dictionary [CID]¹², Longman Idioms Dictionary [LID]¹³, Українсько-англійський та англо-український фразеологічний словник¹⁴ та Англо-український

⁸ Ковалюк Ю. В. Ідіоматичний простір сучасного британського та американського варіантів англійської мови : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Львів. 2026. С. 31–32.

⁹ Oxford Dictionary of Idioms / Ed. by J. Siefring. Oxford : Oxford University Press, 2005. 340 p.

¹⁰ Collins Cobuild Idioms Dictionary. [4th ed.]. Glasgow: Harper Collins Publishers, 2020. 490 p.

¹¹ The American Heritage Dictionary of Idioms: Second Edition / Ed. by C. Ammer. Boston, Mass. : Houghton Mifflin Harcourt, 2013. 512 p.

¹² Cambridge Idioms Dictionary / Ed. by E. Walter. Cambridge / New York: Cambridge University Press, 2006. 505 p.

¹³ Longman Idioms Dictionary. London: Longman, 1998. 416 p.

¹⁴ Українсько-англійський та англо-український фразеологічний словник [уклад. Є. І. Гороть, Ю. В. Громик, Л. К. Малімон, Л. П. Павленко, А. Б. Павлюк, О. О. Рогач]. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2020. 304 с.

фразеологічний словник [АУФС]¹⁵, а також дані Корпусу сучасної американської англійської мови (СОСА)¹⁶ та Британського національного корпусу (BNC)¹⁷, розпрацьовані через користувацький інтерфейс english-corpora.org. Аналіз поєднує дефініційний метод реконструкції семантичної структури з корпусним методом опрацювання конкордансних рядків: для кожної ідіоми з достатнім показником частотності за допомогою функції сортування відбирали до ста типових уживань, на підставі яких було встановлено особливості її дистрибуції та виокремлено найхарактерніші конструкційні моделі.

1. Лексико-семантична структура ICG CONFLICT

Проаналізуємо словникові дефініції лексеми *conflict* для з'ясування категоріальних ознак однойменної ICG (див. табл. 1):

Таблиця 1

Лексико-семантичні варіанти лексеми *conflict*

№	ЛСВ	Словник						
		1	2	3	4	5	6	7
1	a fight, battle, or struggle, especially a prolonged struggle; strife.	+	+	+	+	+	+	+
2	controversy; quarrel.	+	+	+	+	+	+	+
3	discord of action, feeling, or effect; antagonism or opposition, as of interests or principles	+	–	+	+	+	+	+
4	a striking together; collision	+	–	+	+	–	+	–
5	incompatibility or interference, as of one idea, desire, event, or activity with another	+	–	+	+	–	–	–
6	<i>Psychiatry.</i> a mental struggle arising from opposing demands or impulses.	+	+	+	+	+	–	+

У таблиці проілюстровано шість ЛСВ лексеми *argument*: 1. *сутичка, битва або боротьба* (fight, battle, or struggle); 2. *суперечка; сварка* (controversy; quarrel); 3. *неузгодженість дій, почуттів чи наслідків* (discord of action, feeling, or effect); 4. *взаємний удар; зіткнення* (a striking together; collision); 5. *несумісність або перешкодження* (a striking together; collision); 6. *внутрішня боротьба* (a mental struggle). У шести наведених значеннях CONFLICT витлумачується як *фізичне або збройне протистояння*

¹⁵ Англо-український фразеологічний словник. Близько 30 000 словосполучень. 2-ге вид., випр. / К.Т. Баранцев (уклад.). Київ. : Знання, 2005. 1056 с.

¹⁶ COCA (The Corpus of Contemporary American English). URL: <https://www.english-corpora.org/coca/>

¹⁷ BNC (The British National Corpus). URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/>

(fight), *словесна суперечка* (quarrel), *ідейне протистояння* (antagonism or opposition, as of interests or principles), *фізичний контакт* (collision), *несумісність ідей, бажань, подій або видів діяльності* (incompatibility of ideas, desires, events, or activities) і *душевне протистояння внаслідок протилежних бажань або чинників* (a mental struggle arising from opposing demands or impulses). Звідси випливає, що в англійській мові CONFLICT розуміють 1) як дію або діяльність, процес або стан, які безпосередньо відбуваються між щонайменше двома особами або сторонами; 2) як дію або діяльність, процес або стан, які опосередковано відбуваються між принаймні двома особами або сторонами; 3) фізичний контакт між об'єктами або суб'єктами; 4) як ідейний або ментальний процес. Оскільки ЛСВ₁ і ЛСВ₂ (табл. 2) збігаються у всіх лексикографічних джерелах, висуваємо припущення, що їх можна розглядати як ядерні ЛСВ для досліджуваного фактологічного матеріалу. З цією метою вважаємо за потрібне детальніше описати семантичний зміст ЛСВ₁ і ЛСВ₂ з опорою на вказані вище лексикографічні джерела.

Таблиця 2

Ядерні лексико-семантичні варіанти лексеми conflict

ЛД	ЛСВ ₁	ЛСВ ₂
1	a fight, battle, or struggle, especially a prolonged struggle; strife.	controversy; quarrel.
2	a state of open, often prolonged fighting; a battle or war.	A state of disagreement or disharmony between persons or ideas; a clash:
3	an encounter with arms; a fight, battle; a prolonged struggle.	—
4	fighting or a war	a state of disagreement or argument between people, groups, countries etc.
5	a struggle, fight or battle, usually on a lesser scale than a war	disagreement; fierce argument; a quarrel
6	fighting between two or more groups of people or countries	an active disagreement between people with opposing opinions or principles
7	fighting between countries or groups of people	serious disagreement and argument about something important

За даними табл. 2, усвідомлення конфлікту, відповідно до ЛСВ₁, зводиться до *тривалого (prolonged) відкритого (open)* збройного протистояння між країнами або групами осіб (*between countries or groups of people*), яке за масштабністю поступається війні. В ЛСВ₂ наголошується на тривалій або діючій (*prolonged or active*), серйозній (*serious*), гнівній (*fierce*) поляризації

(*antagonistic, divergent, disharmony, disagreement, opposing*) думок, ідей, принципів або позицій між особами, групами осіб або країнами (*between people, groups, countries etc.*). Отже, в результаті дефініційного аналізу маємо змогу виокремити два основні складники ІСГ: *збройний конфлікт* і *ідейно-вербальний конфлікт*. Ключовими семантичними репрезентантами складника *збройний конфлікт*, відповідно до наведених в табл. 4.2 дефініцій ЛСВ₁, визначаємо такі: *fight, battle, struggle, strife, fighting, war, encounter with arms*. Щодо ключових семантичних репрезентантів складника *ідейно-вербальний конфлікт*, відповідно до наведених в табл. 4.2 дефініцій ЛСВ₂, сюди віднесено семи *controversy, quarrel, disagreement, disharmony, clash, argument, opposing*.

Наступним етапом аналізу є звернення до семантики ідіом шляхом пошуку та виявлення в їхніх дефініціях вказаних вище семантичних репрезентантів і формування ключових семантичних ознак ІСГ CONFLICT. Сюди належать: ТРИВАЛІСТЬ КОНФЛІКТУ, РЕЗУЛЬТАТ КОНФЛІКТУ (ПОРАЗКА), МІРА УЧАСТІ У КОНФЛІКТІ (ВТРУЧАННЯ), ПІДГОТОВКА ТА ГОТОВНІСТЬ ДО КОНФЛІКТУ, ФІЗИЧНЕ ПРОТИСТОЯННЯ, ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ, ПРОВОКУВАННЯ КОНФЛІКТУ, ПРЕДМЕТ КОНФЛІКТУ, ВЕРБАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ, КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ, НЕПРИМИРЕННІСТЬ СТОРІН У КОНФЛІКТІ, ПЕРЕВАГА В КОНФЛІКТІ, ЖЕРТВА КОНФЛІКТУ. Представимо їх більш розгорнуто:

Тривалість конфлікту: *a running battle* “an argument or fight that you have over a long period of time” [ODEI], *bad blood* “hostile feelings between two people or groups because of the arguments they have had in the past” [PDEI], *fight like Kilkenney cats* fight or disagree very violently [LAID];

Результат конфлікту (поразка): *take a hammering* “be badly defeated, criticized or damaged” [CID], *make a mincemeat of someone* “[informal] defeat one completely, as in a fight, argument, or competition” [ODEI], *meet your Waterloo* “suffer a very severe defeat or failure, especially one which you to finally stop doing what you are trying to do” [AHDI];

Міра участі у конфлікті (втручання): *put your oar in something* “[mainly British, informal] interfere in a situation or argument” [DPEI]; *sit on the fence* “refuse to give a definite opinion about something or to say who you support in an argument” [CCID]; *run with the hare and hunt with the hounds* “[British, literary] try to support both sides in an argument or fight” [ODI]; *sell the pass* “[British, old-fashioned] harm someone by giving an enemy or opponent what they wanted” [LDEI];

Підготовка та готовність до конфлікту: *the battle lines are drawn* “(of opposing groups or people) when they are ready to start arguing or fighting, and it has become clear what the main points of conflict or disagreement will be”

[ODEI]; *loaded for bear* “[American, informal] eager to start doing something difficult or to argue with someone” [LAID]; *the gloves are off* “[Journalism] of two people or groups who are ready and keen to fight or compete aggressively against each other” [CDAI];

Фізичне протистояння: *come to blows* “disagree so much about something that you start fighting with someone” [CID], *beat the living daylights out of someone* “attack one physically, hitting him many times” [CDI], *beat someone to the pulp* “injure one very badly by hitting them repeatedly [OIDE]; *beat someone black and blue* “hit someone so severely that they are covered in bruises” [CID]; *go to the mat* “[mainly American] fight very fiercely about something” [LAID];

Збройний конфлікт: *blood is shed/spilled* “of people killed in fighting” [AHD];

Провокування конфлікту: *put/set the cat among the pigeons* “[British] cause trouble, worry or anger” [CID], *lead with your chin* “[mainly British] behave very aggressively, causing a fight or argument” [LDEI], *spit in the eye of someone* “deliberately do something that upsets or annoys one” [ODEI];

Предмет конфлікту: *a bone of contention* “an issue people are arguing about” [PDEI];

Вербальний конфлікт: *a war of words* “[journalism] an argument between two people or groups, in which both sides criticize each other angrily” [CID], *cross swords* “disagree and argue with one or oppose one” [LDEI];

Конфлікт інтересів: *blood on the carpet* “trouble within an organization as a result of a struggle between people or groups” [CID];

Непримирненість сторін у конфлікті: *agree to disagree* “decide to stop arguing because neither is going to change their opinion” [ODI], *fight like cat and dog* “have frequent violent arguments or fights” [CCDI];

Перевага в конфлікті: *score points* “make themselves seem better or more intelligent than you in a discussion or argument” [CID];

Жертва конфлікту: *the meat in the sandwich* “[British] of one who is in a very difficult situation because they have been caught between two people or groups who are fighting or arguing with each other” [ODEI].

Схематично семантичну структуру ICF CONFLICT представлено на рис. 1.

Аналіз синтаксичного елемента ICF CONFLICT здійснено через інтерфейс онлайн-ресурсу www.english-corpora.org шляхом застосування функції СОРТУВАТИ. Алгоритм роботи цієї функції полягає в тому, що програмне забезпечення автоматично відбирає 100 довільних максимально збалансованих і типових уживань ідіоми і відсортовує їх у вигляді конкордансних рядків. Детальний аналіз конкордансних рядків дає змогу

Рис. 1. Поверхнева семантична структура ICG CONFLICT

окреслити поверхневу синтаксичну структуру ідіом шляхом аналізу їх дистрибуції – лівобічної та правобічної контактної й дистантної сполучуваності. Оскільки для застосування цієї функції корпус встановлює умовний поріг частоти вживання – мінімум 100 разів – розглядатимемо окремі ідіоми з еквівалентною або вищою загальною частотою вживання, а саме: *a bone of contention*, *have a bone to pick*, *at cross purposes*, *cross swords*, *play devil's advocate*, *add fuel to the fire*, *lock horns*, *at loggerheads*, *go to the mat*, *pick a fight*, *sparks fly*, *be at each other's throats*, *fight tooth and nail* і *on the warpath*.

Ідіома **a bone of contention**.

У результаті аналізу фактологічного матеріалу встановлено, що цій ідіомі властиві такі найпродуктивніші конструкційні схеми: *прикметник + ідіома + (прийменник)* ($Adj + I_N + (Prp)$) (1), *дієслово + ідіома + (прийменник)* ($Verb + I_N + (Prp)$) (2)

1) “It was also **the main bone of contention** in ecumenical conversations with the Anglican communion, suspended after the latter took the step of ordaining women priests” [COCA].

2) “This **had been a bone of contention** for them, as well as Bill Ginsburg earlier” [COCA].

Конструкційна модель Adj + I_N + (Prp) є лінгвальним представленням характеризувально-ідентифікувальної діяльності мовця щодо (оцінних або емотивних) ознак конфлікту, суперечки, конфронтації або конфліктної ситуації.

Adj + I_N + (Prp): *the biggest bone of contention, particular bone of contention, another bone of contention (6), a huge bone of contention (with) (4), the sole bone of contention between, the most immediate bone of contention between, a very strong bone of contention between, the real bone of contention, an unwilling bone of contention, the (broken) bone of contention, the meaty bone of contention in, a major bone of contention (5), a serious bone of contention, an important bone of contention between, a big bone of contention, a culinary bone of contention, the other bone of contention, that gigantic bone of contention, the real bone of contention, many a bone of contention, a principal bone of contention, a dangerous bone of contention, a new bone of contention.*

У конструкційній схемі Verb + I_N + (Prp) дієслівний слот переважно наповнюється допоміжним дієсловом *to be*, інхотивними, лексичними та, в окремих випадках, фразовими дієсловами:

Verb + I_N + (Prp): *had been a bone of contention (48), has become a bone of contention (6), to solve the bone of contention, remains a dangerous bone of contention (2), get clear of the bone of contention, to put an end to the bone of contention, will figure prominently as a bone of contention, remove one bone of contention, ‘ve had this bone of contention.*

Ідіоми **cross swords, lock horns, play devil's advocate, go to the mat**.

Для цього кластера дієслівних ідіом найбільш характерною виявилася конструкційна схема Prt/N + V, в якій слот дієслова займає одна з ідіом, яка в більшості випадків сполучається із прийменниковим додатком. Тому повна форма конструкційної схеми виглядатиме так: іменник/займенник + ідіома + (прийменник) + додаток (N/P + I_V + (Prp) + Obj) (3, 4).

3) “**He will lock horns with a shambling and dissipated God**” [COCA].

4) “But by focusing on “alignment” and “thinking like a business partner” **many HR professionals refuse to lock horns with powerful leaders**” [COCA].

5) “**To play devil's advocate** for a bit, would you have such a problem with the article if the headline wasn't so misleading?” [COCA].

6) “**Has he gone to the mat** with Harris over this?” [COCA].

Конструкційна схема ідіома + (прийменник) + додаток (I_v + (Prp) + Obj) уможливило деталізацію сторін суперечки/конфлікту та/або об'єкта суперечки/конфлікту. Особливо варто відзначити тенденцію ідіоми *play devil's advocate* до сполучування з модальними дієсловами та конструкціями типу *allow me to, may I, let me* (частіше в неофіційному дискурсі в емфатичних контекстах). Як свідчать корпусні дані, в межах цієї конструкційної схеми ідіома *go to the mat* частіше вказує на перспективу суперечки або конфлікту, а не на його результат. Це підтверджують її лівобічні колокати *willing to, be ready to, will, is preparing, would, want, be going to*.

$N/P + I_v + (Prp) + Obj$: *...who crossed swords with the sheriff, Brown crossed swords with the Davis administration..., ...he could have crossed swords with them, I'm certainly not going to cross verbal swords with the girl..., ...he dared to cross swords with us, I'm honored to cross swords with a legend...; ...he locked horns with the city attorney, ...who has locked horns with the Obama administration, ...he has also locked horns with the Chairman and board members of KTB, Evans will lock horns with former training partner..., you don't want to lock horns with Collene..., Tally and Thora were always locking horns..., Five U.S. senators are locking horns with a group; Margot had cast herself as devil's advocate..., Hey Phil, may I play Devil's Advocate? let me play devil's advocate about the debt... (14), allow me to be devil's advocate..., Let me be the devil's advocate..., But let's play devil's advocate and assume..., Sorry to be the devil's advocate..., You can be devil's advocate..., He decided to play devil's advocate...; he is willing to go to the mat... (16), Republicans no longer seem to want to go to the mat to fight about it... (4), I'm ready to go to the mat with this... (7), They will go to the mat to protect their safety... (10), ...he is preparing to go to the mat, I would go to the mat any day... (5), President Obama and Prime Minister Netanyahu went to the mat several times..., We did go to the mat... (2), ...when Clinton really went to the mat with an interest group.*

Ідіоми ***at cross purposes, at loggerheads, on the warpath***.

Для цієї групи прислівникових ідіом найпродуктивнішою конструкційною схемою визначено дієслово + прислівник ($V + I_{Adv}$) (7, 8, 9), де ідіома виконує роль прислівника.

7) *"Let the several functions of government work **at cross purposes** (the legislature against the executive, the executive against the legislature, and the judiciary against anyone it chose), and with any luck they would hold one another indefinitely at bay"*.

8) *"This puts Ankara **at loggerheads** with Nicosia and Jerusalem, which share an interest in developing the hydrocarbon fields in their exclusive economic zones and exporting gas to energy-thirsty Europe"*.

9) *"My wife's **on the warpath**"*.

$V + I_{Adv}$: ...you have two dynamics that are working at cross purposes (51), ... Media department operating at cross purposes (5), The public is at cross purposes with... (23), because I think we are arguing at cross purposes... (2), I think we're speaking at cross purposes...(2), I'm talking at cross purposes with my interlocutor ... (7); ... over which criterion would be used placed these nations at loggerheads, This puts Ankara at loggerheads with Nicosia and Jerusalem (8), ...it was at loggerheads with Iran and Saudi Arabia (49), The groups remained at loggerheads ... (6), ... Burwell and Scott left the meeting at loggerheads (2), The two superpowers found themselves at loggerheads ... (4), ...a socio-cultural construct that stands at loggerheads to..., It hurts me to see them at loggerheads..., ... before going at loggerheads with Rep. Frank. Denizens...; My sister's on the warpath (69), let's not go on the warpath (8), set me off on the warpath (3), Kilmeade got back on the warpath

Конструкційна модель $V + I_{Adv}$ зорієнтована на позначення характеру взаємодії сторін конфліктної ситуації або суперечки. За даними корпусу, ідіома *at cross purposes* найчастіше сполучується з дієсловом зміни стану *work*, що вказує на протилежні підходи сторін до проблеми та можливих шляхів її фактичного розв'язання, рідше – з контекстуальним синонімом *operate*, дієсловами людської комунікації *argue*, *speak* і *talk*, зворотним дієсловом *find* та з допоміжними дієсловами. Ідіоми *at loggerheads* і *on the warpath* найчастіше сполучуються з допоміжним дієсловом *to be*, модальними дієсловами, дієсловами стану *remain*, *stand* та дієсловами з динамічною семантикою *set off*, *get back* і *go*.

2. Лексико-семантична структура ICG COOPERATION

Звернімося до власне лінгвістичного трактування цього терміна задля виділення категоріальних ознак поверхневої семантичної структури ICG COOPERATION (див. Табл. 3).

У таблиці 3 наведено шість ЛСВ лексеми *cooperation*: 1. *спільна робота або діяльність* (an act or instance of working or acting together); 2. *більш-менш активна допомога з боку людини, організації* (more or less active assistance from a person, organization); 3. *готовність до співпраці* (willingness to cooperate); 4. *об'єднання осіб задля спільної економічної вигоди* (the combination of persons for purposes of their joint economic benefit.); 5. *спільна діяльність задля спільної вигоди* (activity shared for mutual benefit); 6. *взаємовигідна взаємодія організмів* (mutually beneficial interaction among organisms). Перші три ЛСВ – загальні, ЛСВ₄ – ЛСВ₆ – галузево спеціалізовані у сферах економіки, соціології та екології.

Таблиця 3

Лексико-семантичні варіанти лексеми cooperation

№	ЛСВ	Словник						
		1	2	3	4	5	6	7
1	an act or instance of working or acting together for a common purpose or benefit; joint action.	+	+	+	+	+	+	+
2	more or less active assistance from a person, organization.	+	-	-	+	+	-	-
3	willingness to cooperate.	+	-	-	+	+	+	-
4	<i>Economics</i> . the combination of persons for purposes of production, purchase, or distribution for their joint benefit.	+	+	+	-	-	+	+
5	<i>Sociology</i> . activity shared for mutual benefit.	+	-	-	-	-	-	-
6	<i>Ecology</i> . mutually beneficial interaction among organisms living in a limited area.	+	-	-	-	-	-	+

Таблиця 4

Ядерні та навколоядерні лексико-семантичні варіанти лексеми cooperation

ЛД	ЛСВ1	ЛСВ2	ЛСВ3
1	2	3	4
1	an act or instance of working or acting together for a common purpose or benefit; joint action.	Economics. the combination of persons for purposes of production, purchase, or distribution for their joint benefit.	
2	The act or practice of cooperating.	The association of persons or businesses for common, usually economic, benefit.	
3	The action of co-operating, i.e. of working together towards the same end, purpose, or effect; joint operation.	Pol. Econ. The combination of a number of persons, or of a community, for economic production or distribution, so as to save, for the benefit of the whole body of producers or customers, that which otherwise becomes the profit of the individual capitalist.	Willingness to cooperate.
4	when you work with someone to achieve something that you both want	—	Willingness to do what someone asks you to do.
5	the act of co-operating	—	Willing to help.

Продовження таблиці 4

1	2	3	4
6	the act of working together with someone or doing what they ask you.	the process of working with another company, organization, or country in order to achieve something.	the fact of being willing to be helpful and to do what someone asks you to do
7	the act of cooperating; joint effort or operation	the association of a number of people in an enterprise for mutual benefits or profits	

Відповідно, з огляду на вказані вище дефініції, *cooperation*, з лінгвістичної точки зору, роз'яснюється як спільна діяльність (joint action) задля взаємного (mutual) або економічно вигідного результату (economic benefit). З іншого боку, *cooperation* витлумачується як допомога з боку особи чи організації або готовність надавати таку допомогу. ЛСВ₁ збігається в усіх лексикографічних джерелах, що дає підстави вважати його ядерним. ЛСВ₄ підтверджено в п'яти з семи лексикографічних джерел, отже, правомірно визначати його як навролядерний. ЛСВ₃ збігається в чотирьох із семи вказаних лексикографічних джерел, що знову ж таки відповідає його статусу як навролядерного. Розглянемо більш детально семантичний зміст ЛСВ₁, ЛСВ₂ і ЛСВ₃ з опорою на вказані вище лексикографічні джерела. Виокремлені дефініції лексеми *cooperation* розкривають інформацію про розуміння співпраці як спільних дій, зусиль або роботи. Однак у випадку ЛСВ₁ акцентується увага на тривалому чи постійному характері співпраці (*association or joint action*), яка відзначається спільною метою або спільно вигідним результатом (*the same end, purpose, or effect that will benefit all of them*). ЛСВ₂ описує співпрацю як економічно вигідну прибуткову діяльність (*an enterprise for mutual benefits or profits*). Що стосується ЛСВ₃, то природа співпраці більш ситуативна (*an act or instance of working or acting together*) і передбачає готовність або бажання однієї зі сторін до співпраці (*willingness to assist*). Отже, в результаті дефініційного аналізу маємо змогу виокремити три семантичні складові ІСГ COOPERATION: *спільна взаємовигідна діяльність, спільна економічна діяльність і готовність до співпраці*. Ключовими семантичними репрезентантами складової *спільна взаємовигідна діяльність*, відповідно до наведених у табл. 5 дефініцій ЛСВ₁, визначаємо такі: *working together, acting together, joint action, common purpose, common benefit, practice of cooperating, joint operation, same end, same purpose, same effect, joint effort*. Щодо ключових семантичних репрезентантів складової ІСГ *спільна економічна діяльність*, згідно з поданими в табл. 4 дефініціями ЛСВ₂,

сюди віднесено семи *joint benefit, common benefit, economic benefit, working with, enterprise, mutual benefit, mutual profit*. Для складової *готовність до співпраці* ключовими семами є *willingness, willing i helpful*. На основі виділених ключових семантичних репрезентантів формуємо семантичні ознаки ІСГ СОOPERATION. Сюди належать: СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНІ, ГОТОВНІСТЬ ДОПОМОГТИ, ВІДМОВА ВІД СПІВПРАЦІ, УСНА ДОМОВЛЕНІСТЬ, СПІЛЬНИЙ ПІДХІД, ЗАКЛИК ДО СПІВПРАЦІ, ВЗАЄМНА ДОПОМОГА, ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ, ТАЄМНА СПІВПРАЦЯ, УЗГОДЖЕНА СПІВПРАЦЯ, ТІСНА СПІВПРАЦЯ.

Проілюструємо їх більш детально:

Співучасть у злочині: *aid and abet* “[formal] help or encourage one to do something criminal or wrong” [CDI];

Готовність допомогти: *go to bat for someone* „[mainly American] give someone your support or help”; *in your corner* “supporting and helping you” [ODI];

Відмова від співпраці: *pull the rug from under someone's feet* “suddenly stop helping and supporting you” [LAID]; *drive a coach and horses through something* “[mainly British] destroy an agreement or an established way of something completely” [CCID]; *cut the umbilical cord* “start acting independently rather than continuing to rely on the person or thing you have always relied on” [ODI];

Усна домовленість: *on a handshake* “agreed between people but not written down” [CID];

Спільний підхід: *be shooting for the same target* “in agreement about what you are trying to achieve together” [CCID]; *speak the same language* “have the same views about things or want to achieve same things” [ODEI], *on the same page* “in agreement about what two people are trying to achieve” [DPEI]; *be singing from the same hymn sheet/book* “used to say that a group of people all have the same aims or all express the same opinion on a particular subject” [ODEI];

Заклик до співпраці: *carry the torch support* “advocate something very strongly and try to persuade other people to support it too” [LDEI];

Взаємна допомога: *the old boy network* “[British] the system of contacts made by men at private schools, universities or clubs, which they use to help each other” [CID];

Перспективи співпраці: *a dream ticket* “[mainly British, journalism] of two people expected to work well together and have a great deal of success” [LDEI];

Таємна співпраця: *in cahoots with someone* “working together secretly to do something, usually dishonest” [ODI];

Узгоджена співпраця: *get into bed with someone* “make an arrangement to work together” [OIDLE], *cut a deal* “come to an arrangement with someone from which both of you will benefit” [DPEI], *a gentleman’s agreement* “an informal agreement that is not written down but in which people trust one another to do what they have promised” [ODEI];

Тісна співпраця: *hand in glove* “working very closely together” [PDEI], *work hand in hand* “work closely together, often with a single aim” [CCID], *put your heads together* “try to solve a problem together” [LAID]. Схематично поверхневий семантичний складник ICG COOPERATION проілюстровано на рис. 2.

Рис. 2. Поверхнева семантична структура ICG COOPERATION

Конструкційні схеми увиразнюють лексико-граматичне значення ідіом ICG COOPERATION за рахунок виявлення найбільш частотних колокатів ідіом у дискурсі. Більшість дієслівних ідіом ICG COOPERATION граматично побудовані за принципом поєднання дієслова та іменника $V + N$, наприклад, *build bridges*, *make common cause with*, *circle the wagons*, *play footsie (with someone)*, *close ranks*, рідше – з додаванням прислівника $V + N + Adv$, зокрема, *put your heads together*, *hitch horses together*, *meet someone halfway*.

Насамперед розглянемо дієслівні ідіоми цієї ICG, далі звернемо увагу на прислівникові та іменникові ідіоми.

Ідіоми *build bridges*, *circle the wagons*, *close ranks*, *put your heads together*, *meet someone halfway*.

У результаті аналізу фактологічного матеріалу відзначаємо, що для цих ідіом найпродуктивніші конструкційні схеми такі: *дієслово + іменник + прийменник + іменник/займенник* $V + N (+ Prp + N/P)$ (10, 11) та *дієслово + іменник + прислівник* $V + N + Adv$ (12, 13).

10) “*I feel like **we've built some bridges** tonight*” [COCA].

11) “*I mean, you saw the **President playing footsie with Charles, and Chuck and Nancy***” [COCA].

12) “*Some leaders seem willing to **meet Mr. Bloomberg halfway**, while the leaders of several uniformed unions are resisting even the smallest concession*” [COCA].

13) “*It will probably be a worldwide Cooperative Society, with people **'putting their heads together'** for common cause*” [COCA].

Конструкційна модель $V + N (+ Prp + N/P)$ є мовним представленням діяльності автора або мовця, спрямованої на позначення характеру або природи співпраці, а в окремих випадках – на конкретизацію сторони та об'єкта співпраці. У ході аналізу виявлено, що ідіома *build bridges* має тенденцію до переважного сполучення з просторово-локативними прийменниками *between* і *to*, що вказує на перспективу встановлення співпраці, а також із прийменниковою фразою *of-phrase*, де іменниковий слот наповнюється абстрактними іменниками *understanding*, *unity*, *peace*, *empathy*, *solidarity*, *communication*, *hope* тощо. З іншого боку, за даними корпусу, ідіоми *circle the wagons* і *close ranks* у дискурсі найчастіше поєднуються з сурядним сполучником *and* та відповідними формами дієслова, які покликані деталізувати предмет і сутність співпраці, як-от: *circle your wagons and protect an obvious liability* / *try to alienate everyone* / *drift away* / *fight back* / *say we disagree with one statement* і *close ranks and move further* / *protect him regardless* / *rearm* / *try to help that President* / *do this for those people* тощо.

V + N (+ Prp + N/P): *to build friendly bridges across, to build bridges between (19), build bridges to (16), to build more bridges with (2), to build bridges within, to build bridges of understanding (6), build bridges for reforms (2), to build bridges instead of walls, to build bridges by counting; to circle the wagons and to blame everybody else (19), to circle the wagons on this one (3), circle the wagons for their people (2), circle the wagons against international critics (2), to circle the wagons around the family (12), to circle the wagons to help carry you through (2); close ranks and come together (23), to close ranks against the man (4), to close ranks around the nominee (7), to close its ranks behind its candidate (8), close ranks on racial and anti-imperial grounds, to close ranks with seasoned members of society (6), close ranks to support improved adaptation, to close ranks in defending their orthodoxy.*

У конструкторній схемі *V + N + Adv*, де всі конституенти ідіоматизовані, спостерігаємо моделі сполучуваності в дискурсі, схожі до наведених вище. Для прикладу, ідіома *put your heads together* виявляє тенденцію до сполучуваності із сурядним сполучником *and*, після якого йде відповідна форма дієслова, переважно інфінітив та його форми: *put our heads together and do it right / came up with a list of everything / came up with a new idea / figure out what this guy's up to / try to get things done within our community*. Зазначимо, що найбільш імовірним колом цієї ідіоми в поєднанні зі сполучником *and* виступає інша ідіоматична фраза – *come up with* (11 випадків на 36 слововживань), що характеризує співпрацю як конструктивну. Ідіома *meet someone halfway*, відповідно до даних корпусу, найчастіше поєднується зі сполучником *and* за схемою, наведеною вище, а також із прийменниками способу дії, мети та відношення *with, in, on, by*.

V + N + Adv: *to put their heads together and come up with a plan and start implementing it (36), all of us need to put our collective heads together in a productive way (2), put our heads together about the Books, savvy businessmen put their MBA heads together to reconstruct (8), we put our heads together with classroom teachers, put their heads together secretly; These programs should at least meet you halfway and show you the ropes (6), we'll meet you halfway with this program (2), will need to meet us halfway in doing more (3), they have not been willing to meet the president halfway, meet the Democrats halfway on the issues (6), trying to meet the administration halfway while downplaying both the radicalism of its policies and the trail of broken promises, if you can't meet them halfway by taking a little bit of effort (2).*

Ідіоми ***in concert, shoulder to shoulder, cheek by jowl, hand in glove, on the same page.***

Для цього угруповання прислівникових ідіом найбільш характерна конструкторна схема дієслово + прислівник + прийменник *V + Adv +*

(*Prp*), в якій слот прислівника займає одна з наведених вище ідіом (14, 15, 16, 17, 18).

14) “They’d rather **he’d work in concert** with Congress” [COCA].

15) “We will stand with them **shoulder to shoulder** and take the fight on!” [COCA].

16) “Animals and people live **cheek by jowl** in India’s huge cities” [COCA].

17) “The practical problem is, unless you believe that Speaker Pelosi is going to work **hand in glove** with the Trump administration and Senator Majority Leader Mitch McConnell to repeal Obamacare and come up with a replacement, we’re talking about an exercise in futility” [COCA].

18) “We can’t discuss these ‘finer details’ until we’re **on the same page**” [COCA].

Конструкційна схема дієслово + прислівник (прислівникова ідіома) + прийменник *V + Adv + (Prp)* використовується для характеристики способу здійснення співпраці. Вона дає змогу мовцю передавати оцінні та емотивні відтінки комунікації за рахунок ідіоматичних висловів, поряд із власне номінативно-нейтральною лексикою. Встановлено, що ідіома *in concert* найчастіше сполучується з динамічними дієсловами діяльнісного спрямування *work* і *act*. Менш імовірними колокатами є дієслова *develop* і *conduct*. Ідіоми *shoulder to shoulder* у дискурсі найбільш властиве поєднання з дієсловом стану *stand* та динамічним дієсловом *fight*. Ідіома *cheek by jowl* переважно поєднується з дієсловами стану *live*, *exist*, *sit*, а також динамічним дієсловом *work*. За даними корпусу, імовірність сполучуваності ідіоми *hand in glove* з динамічним дієсловом *work* перевищує 50% на 100 слововживань, що вказує на активну співпрацю між сторонами. З іншого боку, колокати *go*, *fit* і *move*, які є набагато менш частотними, ніж *work*, спрямовані на позначення сумісності осіб, речей або явищ. Що стосується ідіоми *on the same page*, вона цілком передбачувано найчастіше поєднується з допоміжним дієсловом *to be*, а також із динамічним дієсловом *get* для окреслення перспектив співпраці.

V + Adv + (Prp): *to work in concert with fellow linemen* (17), *to act in concert to improve* (12), *administrators and faculty should develop strategies in concert for selecting new faculty* (2), *FBI investigations are conducted in concert with other law enforcement agencies* (42); *ready to stand shoulder to shoulder with the president* (42), *whose troops are fighting shoulder to shoulder with* (31); *and live cheek by jowl* (28), *meteorologists worked cheek by jowl with volcanologists* (7), *frequently exist cheek by jowl* (4), *expatriate Californians sit cheek by jowl with souvenir shops* (7); *mafia and government work hand in glove* (54), *Habit and love go hand in glove* (13), *move hand in glove* (2), *being a woman and a boxer fits like hand in glove* (10); *to be on the same page about*

abortion (70), that would get all of US soccer on the same page (12), we got to stay on the same page, start on the same page.

Ідіоми ***a halfway house, a meeting of minds, oil and water, two-way street.***

Як уже було зазначено вище, найбільший інтерес в описі дистрибутивного потенціалу іменникових ідіом становлять її дескриптори-прикметники та дієслова. В результаті аналізу, встановлено, що для зазначених ідіом конструкційна схема *прикметник + іменник* (Adj + N) не релевантна для цих ідіом, на відміну від схеми *дієслово + іменник* V + N, в якій слоти іменника наповнено відповідними ідіомами (19, 20, 21). Зауважимо, що для фрази *a halfway house* буквальні відповідники значно перевищують ідіоматичні в корпусі, тому, з огляду на неповну репрезентативність даних, її було виведено з аналізу.

19) “*After a meeting of minds they decide to call the sheriff*” [COCA].

20) “*Trade and diplomatic contact will produce a two-way street that will enable American democratic values to be heard and take root*” [COCA].

21) “*Let’s face it, Christianity and social/political liberalism are like oil and water*” [COCA].

V + N: *We have never had a meeting of minds (9), we reached a meeting of minds (6), can theologians and scientists come to a meeting of minds? (2), This would need the meeting of minds and hearts (4), that communication involves the meeting of minds, there was a meeting of minds with Bush (20); disagreements and markets are like oil and water (25); oil and water do not mix on our coast (2); friendship is a two-way street (68), Moving on may have been a two-way street (10), hospitality becomes a two-way street.*

Конструкційна модель V + N є мовним представленням діяльності мовця, спрямованої на позначення характеру або природи співпраці, та – в окремих випадках – на конкретизацію сторони та об’єкта співпраці. Серед аналізованих ідіом найбільш відмітний синтагматичний потенціал ідіом *oil and water* і *a two-way street*. З огляду на зазначене, ідіома *oil and water*, яка є синтаксичним біномом, найчастіше поєднується з лексичними біномними відповідниками за допомогою допоміжного дієслова *to be* та порівняльного прийменника *like*. У випадку *two-way street* відношення еквівалентності встановлюються завдяки використанню допоміжного дієслова *to be*.

ВИСНОВКИ

Отже, в рамках опису структури ІСГ CONFLICT виявлено провідні ЛСВ, з’ясовано поверхнево-семантичні складники та їхні ключові семантичні ознаки. Зміст поверхнево-синтаксичного складника ІСГ CONFLICT виражається відповідними конструкційними моделями

її складових найбільш часто вживаних ідіом. Для іменникових ідіом найбільш характерними виявлено конструкційні моделі Adj + IN + (Prp) і Verb + IN + (Prp). В основі більшості дієслівних ідіом ICG CONFLICT покладено конструкційну модель Verb + IN + (Prp). Прислівниковий пласт поверхневого синтаксичного складника ICG CONFLICT найчастіше виражається у вигляді основоположної моделі V + IAdv і її контекстуальних різновидів. На основі здійсненого опису структури ICG COOPERATION з'ясовано ядерні ЛСВ, виявлено поверхнево-семантичні складові ICG та їхні ключові семантичні ознаки. Зміст поверхнево-синтаксичної складової ICG COOPERATION виражається відповідними конструкційними моделями її складових найбільш часто вживаних ідіом. В основі більшості дієслівних ідіом ICG COOPERATION покладено конструкційну модель V + N (+ Prp + N/P) та V + N + Adv. Прислівникова частка поверхневої синтаксичної складової ICG COOPERATION найчастіше виражається у вигляді основоположної моделі V + Adv + (Prp) і її контекстуальних різновидів.

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено лексико-семантичний аналіз англійської ідіоматики на матеріалі ідіоматико-семантичних груп (ICG) CONFLICT і COOPERATION. Дослідження трактує ідіоматику як структуровану систему, в якій семантично близькі ідіоми об'єднуються в ICG – множини одиниць зі спільною категоріальною ознакою, що виводиться на основі ядерних лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) опорної лексеми. Мета роботи – описати кожен ICG у двох взаємопов'язаних вимірах: як поверхневу семантичну структуру (набір семантичних ознак та їхніх ідіом-репрезентантів) і як поверхневу синтаксичну структуру (набір типових дистрибутивно-конструкційних схем).

Методологія поєднує дефініційний і корпусний аналіз. На першому етапі шляхом зіставлення тлумачних та спеціалізованих фразеологічних словників виокремлено ядерні й навіколоядерні ЛСВ опорних лексем conflict і cooperation, встановлено провідні семантичні складники та ключові семантичні репрезентанти. Через кореляцію цих репрезентантів з ідіомними дефініціями сформовано інвентар ідіом і з'ясовано поверхневу семантичну структуру кожної групи. На другому етапі за даними Корпусу сучасної американської англійської мови та Британського національного корпусу, опрацьованими через інтерфейс english-corpora.org, проаналізовано конкордансні рядки найбільш уживаних ідіом за характером лівобічної та правобічної сполучуваності й виокремлено їхні найпродуктивніші конструкційні моделі.

Установлено, що ICG CONFLICT ґрунтується на двох семантичних складниках – збройному та ідейно-вербальному конфлікті – і включає тринадцять семантичних ознак (тривалість, результат і міра участі в конфлікті, готовність до нього, фізичне та збройне протистояння, провокування, предмет і жертва конфлікту тощо). На синтаксичному рівні для іменникових ідіом цієї групи найхарактерніші моделі Adj + IN + (Prp) і Verb + IN + (Prp), для дієслівних — N/P + IV + (Prp) + Obj, для прислівникових – V + IAdv. ICG COOPERATION спирається на три складники – спільну взаємовигідну діяльність, спільну економічну діяльність і готовність до співпраці – з відповідним набором семантичних ознак (готовність допомогти, спільний підхід, таємна, узгоджена та тісна співпраця тощо). Її поверхневу синтаксичну структуру формують передусім моделі V + N (+ Prp + N/P), V + N + Adv, V + Adv + (Prp) і V + N.

Результати підтверджують, що конструкційні схеми виконують змістову функцію: вони деталізують сторони й об'єкт взаємодії, характер та оцінку конфлікту чи співпраці, а типові колокати ідіом сигналізують про перспективний, результативний або процесуальний характер позначуваної ситуації. Опертя на жанрово збалансовану будову корпусів дає змогу враховувати реєстрову варіативність уживань. Запропонований підхід демонструє продуктивність поєднання лексико-семантичного методу з корпусно-конструкційним аналізом і може бути екстрапольований на інші ICG англійської мови.

Література:

1. Англо-український фразеологічний словник. Близько 30 000 словосполучень. 2-ге вид., випр. / К.Т. Баранцев (уклад.). Київ. : Знання, 2005. 1056 с.
2. Ковалюк Ю. В. Ідіоматичний простір сучасного британського та американського варіантів англійської мови : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Львів. 2026. С. 31-32.
3. Українсько-англійський та англо-український фразеологічний словник [уклад. Є. І. Гороть, Ю. В. Громик, Л. К. Малімон, Л. П. Павленко, А. Б. Павлюк, О. О. Рогач]. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2020. 304 с
4. BNC (The British National Corpus). URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/>
5. Cambridge Idioms Dictionary / Ed. by E. Walter. Cambridge / New York: Cambridge University Press, 2006. 505 p.
6. COCA (The Corpus of Contemporary American English). URL: <https://www.english-corpora.org/coca/>

7. Collins Cobuild Idioms Dictionary. [4th ed.]. Glasgow: Harper Collins Publishers, 2020. 490 p.
8. Cruse D. A. Lexical Semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1986. 310 p.
9. Geeraerts D. Theories of Lexical Semantics. Oxford / New York: Oxford University Press, 2010. 340 p.
10. Goldberg A. Constructions at Work : The Nature of Generalization in Language. Oxford / New York: Oxford University Press, 2006. 290 p.
11. Lipka L. An outline of English lexicology : lexical structure, word semantics, and word formation. Tuebingen : Max Niemeyer, 1992. 218 p.
12. Longman Idioms Dictionary. London: Longman, 1998. 416 p.
13. Oxford Dictionary of Idioms / Ed. by J. Siefring. Oxford : Oxford University Press, 2005. 340 p.
14. The American Heritage Dictionary of Idioms: Second Edition / Ed. by C. Ammer. Boston, Mass. : Houghton Mifflin Harcourt, 2013. 512 p.
15. Wierzbicka A. Semantics: Primes and Universals. New York / Oxford : Oxford University Press, 1996. 512 p.
16. Wierzbicka A., Goddard C. Words and Meanings : Lexical Semantics Across Domains, Languages, and Cultures. Oxford / Melbourne : Oxford University Press, 2014. 324 p.
17. Wulff S. Rethinking Idiomaticity : A Usage-Based Approach (Corpus and discourse). New York : Continuum, 2009. 240 p.

Information about the author:

Kovaliuk Yuriy,

Doctor of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Linguistics and Translation,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

2, Kotsyubynsky Street, Chernivtsi, Ukraine

COMMUNICATIVE TOXICITY AND FASCINATION IN THE COORDINATES OF MODERN LINGUISTICS

Koziarevych-Zozulya Liana

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-8>

INTRODUCTION

At present, online communication strongly affects people's use of language. The appearance of websites, social media, online chat, etc., have created totally new places of verbal exchange where language serves not only as a vehicle for transferring information but also as a source of influence, manipulation, and change of emotional state. In this connection, communicative toxicity and fascination are the most striking characteristics. By communicative toxicity we understand the use of verbal aggression in communication. It is the kind of verbal behavior that can lead to breakdown of communication, increase of interpersonal hostility, and disruption of social bonding.

Hate speech, trolling, verbal abuse, and different forms of linguistic aggression can be considered as examples of communicative toxicity where the aggressive component of language is at the foreground. Fascination, on the contrary, is the captivating and persuasive aspect of communication, where language is used by the speaker to draw the interest, involve, and sustain attention of the other person. This distinction highlights the battle of negative and positive aspects of modern communications.

Mapping these variables is essential to today's linguistics since it reveals how language adapts to new media as well as how communicative methods change when the environment of digital communication puts pressure on traditional methods. If attention is given not only to toxicity but also to fascination, the researchers will get a better idea of the ways in which lingual dominance is used, how conflict/attraction dynamics operate, and what the outcomes of them are for various areas of research: intercultural communication, translation studies, and discourse analysis.

In this study, communication toxicity and communication fascinations will be analyzed through the concept of digital language, showing how they are reflected in language features, their role and relationship with evidence from both theory and practical communication cases in the world wide online

network, the study will put forward several analytical frameworks for examining the above issues in the general context of linguistic research of the present time.

1. The problem's prerequisites emergence and the problem's formulation

Communicative toxicity and fascination study in contrast, come from the changes in language around us. As communication becomes digital, we are able to create novel ways for sending information, expressing emotions, as well as influencing others socially. In such settings, damaging and intriguing communicative practices are found simultaneously and they bring about changes in how different people and cultures interact with one another.

Communicative toxicity is mainly a result of factors like the mask of anonymity, the instant nature, and the huge audience of digital platforms ¹. Technology allows various forms of harmful speech, trolling, aggression, and manipulative arguments to develop even further, bringing new concerns to the attention of linguists. Not only are these phenomena social and psychological, from a linguistic viewpoint they become apparent in very particular ways of expressing thoughts that may prevent a good conversation and that may damage one's belief in others.

Giving an extreme example, fascination means the complete opposite end of the communicative power scale. Fascinating is when language makes one spellbound, one gets so interested and even feels the irresistible urge to use artful expressions, and emotionally engaging language usage ². In the world where digital communication has come to dominate, using enticing language to maintain the reader's or rather a potential buyer's attention is almost always a way to enable advertisement to thrive, which ultimately also determines political discourse and produces the main news stories.

Delineating the issue means a reference to the idea that rather than simply analyzing these phenomena individually, one should be examining how these two things can affect one another. For that purpose, toxicity and fascination should be recognized as dual, and perhaps contrasting, sources of linguistic influences: one drives people away, the other attracts; one makes people confuse, the other reinforces their views. Together, they give a comprehensive view of today's communication methods, especially the way linguistic influence functions in virtual space, which the dual character of this influence will

¹ Salminen, J., Sengün, S., Corporan, J., Jung, S., & Jansen, B. J. Topic-driven toxicity: Exploring the relationship between online toxicity and news topics. *PLOS ONE*, 15(2), e0228723. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0228723>

² Koziarevych-Zozulya, L.. Fascinative parameters of mindful communication. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 45, том 1, 2021.

highlight, will have great significance.

Hence, a formulation of the problem question would be: What role is played by the phenomena of communicative toxicity and fascination in terms of linguistic devices within digital discourse and how do they contribute to the evolution of linguistics in the modern times? It would be possible to address this question through identifying the relevant theoretical framework that brings together discourse analysis, pragmatics, and digital linguistics, as well as considering the socio-cultural dimensions of communication.

2. The analysis of existing methods for solving the problem and formulating a task for the optimal technique development

The study of communicative toxicity and fascination has indeed been the focus of a wide variety of academic fields including linguistics, psychology, media studies, and communication theory. Current methods for dealing with these issues fall essentially into three major categories: descriptive linguistic analysis, interdisciplinary models, etc

Descriptive Linguistic Analysis

Traditional linguistic methods attempt to locate lexical, syntactic, and pragmatic markers of toxicity and fascination. The researchers interpret various speech acts, metaphorical structures and rhetorical devices to understand how language in different ways communicates aggression or attraction ³. Although this method tells us a lot about the small details of discourse, it does not help a lot with the big picture of these phenomena in digital environments.

Interdisciplinary Frameworks

Research combining linguistic analysis with psychology and sociology is increasing. Researchers consider toxicity as one of the symptoms of aggression and frustration and study fascination as a method leading to persuasion and emotional connection ⁴. These models demonstrate the socio-cultural aspects of communication. However, they still miss precise linguistic types.

Formulating the Task

Hence, the challenge is to come up with a method which blends qualitative discourse analysis and interdisciplinary inputs. This mixed method would enable to identify not only micro-level linguistic features but also macro-level communicative dynamics of toxicity and fascination in the realm of digital discourse.

The suggested method could:

³ Shkvorchenko, N. Political toxicity in the contrastive perspective (Based on American, British and Ukrainian media discourse). *Cognition, Communication, Discourse*, 26, 152–173. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2023-26-09>

⁴ Young Reusser, A. I., Veit, M. M., Gassin, E. A., & Case, J. P. Responding to online toxicity: Which strategies make others feel freer to contribute, believe that toxicity will decrease, and believe that justice has been restored? *Collabra: Psychology*, 10(1), 92328.

1. Recognize with high accuracy the linguistic markers of toxicity and fascination.

2. Consider socio-cultural and pragmatic contexts.

3. Offer predictive models for forecasting communicative results.

Firstly, communicative toxicity and fascination are complex enough that any one method on its own to deal with such extremes would be a mistake. Secondly, to date, methods which have been discussed here either focus on minute linguistic features at the micro-level or on the computer models which are quite heavy. Therefore, we suggest a mixed method that combines discourse analysis and interdisciplinary insights to lift over these limits.

Theoretical Foundations

The methodology is grounded in three theoretical pillars:

- **Discourse Analysis:** examining speech acts, pragmatic strategies, and rhetorical devices that construct toxicity and fascination.

- **Digital Linguistics:** applying corpus-based and computational tools to detect patterns in large-scale digital communication.

- **Affective Pragmatics:** analyzing how emotions are encoded and decoded in language, shaping attraction or repulsion.

Critical Discourse Analysis (CDA) has long been one of the main theoretical and methodological sources for looking into cases of communicative toxicity and fascination. For instance, it was pointed out that discourse is not just a mirror of social reality but a way of creating and changing it⁵.

With regard to toxic communication, language serves as the main instrument in the exclusion of the undesired subjects and the reinforcement of power inequalities and ideological dominance. Van Dijk describes in more detail the relationship between discourse and manipulation when he says that “language is the most powerful instrument of control when it disguises itself as neutral communication.”⁶ This is quite an illuminating way of looking at how toxic comments on social media can lead to the perpetuation of aggression and marginalization.

However, CDA also sees fascination as something like a rhetorical ploy. Wodak in “The Politics of Fear” shows how political discourse consists of captivating metaphors and emotional appeals to getting the people on your side.⁷ Fascination in this sense is a powerful tool it is a deliberately designed linguistic weapon to influence public opinion and strengthen one's grip on

⁵ Young Reusser, A. I., Veit, M. M., Gassin, E. A., & Case, J. P. Responding to online toxicity: Which strategies make others feel freer to contribute, believe that toxicity will decrease, and believe that justice has been restored? *Collabra: Psychology*, 10(1), 92328.

⁶ Van Dijk, T. A. *Discourse and Power*. New York: Palgrave Macmillan.

⁷ Wodak, R. *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. London: Sage.

power. As a result, CDA allows for a double analysis of communication both its harmful and captivating aspects.

One of the results of the explosion of digital platforms was the creation of several new ways in which communication is studied. Papacharissi came up with the term *affective publics* and she maintains that online discourses are primarily under the influence of emotional responses rather than reasoned argument⁸. Toxicity finds a perfect breeding ground in this kind of setting, since the two main characteristics of the least desirable, namely, anonymity and immediacy, serve to intensify the bad emotions involved. Incidentally, Suler's Online Disinhibition Effect model addresses the phenomenon of why people are more inclined to show their hostility on the net than in direct encounters⁹.

On the other hand, fascination in digital communication can be observed in advertising and influencer discourse. Positive adjectives, rhythmic slogans, and storytelling techniques are strategically employed to capture attention. An advertisement, for example, exclaims: "Experience the unforgettable journey that begins today." This type of phrase exemplifies fascination by combining immediacy ("today"), emotional appeal ("unforgettable"), and promise of transformation ("journey"). Digital communication studies thus reveal how toxicity and fascination are embedded in the technological affordances of online platforms.

Affective pragmatics is concerned with figuring out how feelings are expressed and interpreted through talk. Lakoff and Johnson in their book «*Metaphors We Live By*» proved that metaphors not only add style to speech but are actually thinking instruments that influence how we see the world¹⁰. For example, feeling of fascination is often expressed through metaphors of change and becoming powerful, like "unlock your potential" or "discover a new world." These kinds of phrases create a bond with the listeners by turning words into emotional experiences.

According to Tannen conversational style does more than just determine the words people say; it also affects the way their speech makes people feel¹¹. People use their mouths as weapons when they want to win a debate by using methods such as interruption, sarcasm, or ridicule. On the other hand, words can be very powerful and awe-inspiring when one engages in a conversation with a supportive spirit, empathetic attitude, and inclusive language. So affective pragmatics not only help us understand the structure of language but

⁸ Papacharissi, Z. *Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics*. Oxford: Oxford University Press.

⁹ Suler, J. The online disinhibition effect. *CyberPsychology & Behavior*, 7(3), 321–326.

¹⁰ Lakoff, G., & Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

¹¹ Tannen, D. *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. New York: Ballantine Books.

also the emotional force of words, like how toxicity pushes people away while fascination pulls them in.

The reading material reveals that communicative toxicity and fascination are intimately linked with linguistic practices, heavily influenced by digital platforms, and modulated by emotional pragmatics. Critical discourse analysis equips us to unearth the power and manipulation embedded in discourse, research on digital communication highlights the role of technology, and affective pragmatics unveils the emotional component of discourse. These, combined, make up the theoretical base for the mixed method approach presented in this work.

The proposed method was tested on two different types of online communication: toxic comments on social media and engaging advertising texts. These types of communication were chosen because they show the opposite extremes of communicative influence – harmful and attractive – and therefore offer a good ground for trying out the proposed theoretical framework.

Case Study 1: Toxic Comments in Social Media

Analysis of a corpus of Facebook and Twitter comments revealed recurrent linguistic markers of toxicity:

Lexical aggression:

- frequent use of insults: “You are pathetic.” “You’re such a loser.” “Nobody wants to hear you.” → These direct attacks target the interlocutor’s identity or competence, aiming to humiliate.
- derogatory terms: “You’re an idiot.” “What a moron.” “Only fools believe that.” → Pejorative nouns (idiot, moron, fool) function as labels that delegitimize the person rather than their argument.
- profanity. “Shut the hell up.” “Get the damn facts right.” → Taboo words intensify aggression, adding emotional force and signaling hostility.

Pragmatic strategies:

- imperative forms (“*Shut up!*”, “*Stop talking*”) occur when speakers use commands to silence, dominate, or suppress dialogue. These utterances are short, forceful, and leave no room for negotiation.
- sarcasm is a form of indirect aggression where hostility is masked as humor, irony, or exaggerated praise. It destabilizes communication by ridiculing the interlocutor while maintaining plausible deniability (“*I was just joking*”).

Examples

- **Sarcastic Praise** “Oh sure, you’re such a genius...” → Pretends to compliment but actually ridicules intelligence.
- **Ironic Exaggeration** “Wow, that’s the best idea ever... not.” → Uses exaggeration followed by negation to mock the idea.
- **Rhetorical Sarcasm** “Do you even hear yourself?” → A rhetorical

question implying absurdity or incompetence.

Sarcasm can be really bad for relationships because it destroys sincerity. If we compare it to direct insults, sarcastic comments give a person a chance to hide behind the joke so that it becomes quite difficult for the offended person to respond to sarcasm without a risk of being seen as too sensitive. Wodak has pointed out that "irony and sarcasm serve as subtle tools to exclude someone from the conversation."¹²

Using sarcasm is a form of verbal cruelty that is well disguised and less offensive than direct insults. One way of delivering a mocking statement is irony, which involves using words to express the opposite of what one really means. Instead of sarcasm, that is an outright insult, irony is sometimes so ambiguous that a person who was offended with it may hesitate to confront the abuser for fear of being called too sensitive.

Examples:

- **Contradictory Irony** "Well, that was a brilliant move." (said after a mistake) → The surface meaning is positive, but the intended meaning is negative.

- **Situational Irony** "Of course, you know everything." → Pretends to acknowledge expertise but actually highlights arrogance or ignorance.

- **Ironic Praise** "Great job ruining the whole project." → Uses praise ironically to emphasize failure.

- **Ironic Agreement** "Yes, because that's exactly what smart people would do." → Agreement used ironically to highlight incompetence.

Irony fits the definition of a communicative disruption since it causes the co-existence of different meaning(s) of the message. A target a person (or a group) is made fun of behind their back, indirectly, meanwhile the speaker silently denies any intention of insulting (e.g.: "*I was not insulting you, on the contrary, I praised you*"). Since a person may appear as innocent in the irony scenario, the latter turns out to be a very effective weapon. The reason is that on one hand it lowers the level of sincerity and on the other it disintegrates the trust among the parties.

Graphostylistic features: capitalization, multiple exclamation marks, and emoji misuse. For example, a typical toxic comment might read: "Nobody cares about your stupid opinion!!!!". This illustrates how lexical choice ("stupid"), pragmatic force (dismissal), and graphostylistic emphasis (!!!) combine to produce communicative toxicity.

Case Study 2: Fascinative Advertising Texts

¹² Wodak, R., & Meyer, M. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage.

Advertising discourse demonstrates the opposite phenomenon. A corpus of online ads revealed linguistic markers of fascination:

- **Positive adjectives:** “amazing”, “unique”, “unforgettable”.
- **Rhetorical devices:** repetition (“Buy now, save now”), rhythm, and alliteration (“Faster, smarter, better”).
- **Narrative strategies:** storytelling that creates emotional resonance and desire.

For instance, an advertisement might state: “Discover the unique experience that will change your life today.” This sentence employs fascination through positive evaluation (“unique”), promise of transformation (“change your life”), and immediacy (“today”).

Toxic comments and fascinating advertising texts are in a way contrasting as they show two different sides of communicative influence in digital discourse. A toxic comment is something that pushes away, destabilizes, and excludes, while a fascinating text is something that draws people in, gets them to trust you, and finally, persuades them. Both of these rely on certain linguistic techniques but their social outcomes are quite different.

Table 1

Markers and strategies of Toxicity and Fascination

Domain	Markers	Strategies	Effect
Toxic comments	insults, profanity, imperatives	sarcasm, irony, graphostylistics	aggression, exclusion
Fascinative ads	positive adjectives, rhythm	repetition, storytelling	attraction, persuasion

The table illustrates that toxic comments are dominated with lexical aggression (42%), showing that insults, derogatory terms, and profanity are the primary linguistic tools of hostility. Imperatives (28%) further reinforce aggression by silencing dialogue (“Shut up!”, “Stop talking”). Sarcasm/Irony (19%) adds an indirect but equally destructive layer, ridiculing interlocutors while maintaining plausible deniability. Together, these markers demonstrate that toxic discourse is overwhelmingly negative, confrontational, and exclusionary.

However, in fascinative ads lexical aggression, imperatives, and sarcasm are almost absent (3%, 1%, 2%). This reflects the strategic avoidance of negativity in advertising, where the goal is to attract and persuade rather than repel. Instead, fascinative discourse relies on positive adjectives, repetition, rhythm, and storytelling (not shown in this table but evident in broader analysis). Fascinative ads are overwhelmingly positive, captivating, and persuasive.

Let us make some comparative insight: the 42% vs. 3% contrast in lexical

aggression illustrates the opposite communicative poles: toxicity repels, fascination attracts. Imperatives are common in toxic discourse (28%) but rare in ads (1%), showing how commanding language suppresses dialogue, while advertising prefers inviting language. Sarcasm and irony (19% vs. 2%) highlight that ridicule is a toxic strategy, while fascination avoids it to maintain credibility and emotional appeal.

Table 2

Frequency of Toxicity and Fascination

Domain	Lexical Aggression	Imperatives	Sarcasm/Irony
Toxic Comments	42%	28%	19%
Fascinative Ads	3%	1%	2%

The table highlights a clear polarity gap between toxic comments and fascinative advertising texts. It confirms that toxicity and fascination are not just stylistic differences but systemic opposites in digital discourse. Toxic comments cluster around negative markers (aggression, imperatives, sarcasm), while fascinative ads cluster around positive markers (adjectives, narratives, emotional appeals). The polarity gap underscores the dual nature of language in online environments: one destabilizes, the other consolidates.

Table 3

Pragmatic Effects of Toxicity and Fascination

Strategy	Toxic Discourse	Fascinative Discourse
Exclusion	insults, imperatives	rare (only competitive ads)
Attraction	minimal	strong via storytelling
Emotional Pressure	graphostylistics, profanity	urgency slogans (“Buy now”)
Engagement	low (repels audience)	high (retains attention)

The table shows toxicity as a destabilize of the dialogue, while fascination consolidates and persuades. Let us analyze strategies in more detail.

Exclusion

- Toxic discourse relies heavily on exclusionary strategies. Insults (“You’re pathetic”) and imperatives (“Shut up”) push interlocutors out of the communicative space.
- This creates social boundaries: the speaker asserts dominance, while the target is silenced or marginalized.
- In fascinative discourse, exclusion is rare. It appears only in competitive advertising (“Don’t settle for less”) where rival products are dismissed. Even then, the exclusion is directed at alternatives, not at the audience itself.

Attraction

- Toxic discourse shows minimal attraction. Its aggressive tone discourages participation and alienates audiences.
- Fascinative discourse, by contrast, is built on attraction. Storytelling (“Discover the journey that changes your life”) and positive framing invite the audience to engage emotionally.
- Attraction here functions as a centripetal force, pulling the audience closer to the message and brand.

Emotional Pressure

- Toxic discourse uses graphostylistic markers (CAPS, emojis, multiple exclamation marks) and profanity to exert emotional pressure. This creates a hostile environment where the interlocutor feels attacked.
- Fascinative discourse also employs pressure, but in a positive urgency frame: slogans like “Buy now”, “Limited offer”, or “Don’t miss out” create time-sensitive motivation.
- The difference lies in valence: toxicity pressures through fear and hostility, fascination pressures through desire and urgency.

Engagement

- Toxic discourse produces low engagement. Audiences often withdraw, block, or disengage when confronted with hostility.
- Fascinative discourse produces high engagement. Emotional resonance, repetition, and narrative arcs keep audiences attentive and invested.
- Engagement is the key pragmatic divergence: toxicity repels, fascination retains.

Analytical Conclusion

- Exclusion vs. Inclusion: Toxicity silences, fascination invites.
- Pressure vs. Motivation: Toxicity coerces, fascination persuades.
- Repulsion vs. Engagement: Toxicity drives audiences away, fascination sustains attention.

This comparative lens shows that toxicity and fascination are mirror opposites in pragmatic effect. Both rely on linguistic strategies, but their social outcomes diverge: one destabilizes communication, the other consolidates it. However, fascination is often understood as a positive communicative force — language that captivates, inspires, and draws audiences closer. Yet fascination can also become toxic when it manipulates emotions, suppresses critical thinking, and imposes unrealistic expectations. In this sense, toxic fascination operates as a seductive form of discourse: it enchants while simultaneously constraining.

Toxic fascination relies on exaggerated positivity and empty promises. Words such as amazing, unforgettable, unique are repeated until they lose semantic depth, serving instead as hypnotic triggers. Verbs like discover,

unlock, transform suggest radical change but rarely deliver, creating a cycle of expectation and disappointment. In this way, fascination becomes toxic by inflating desire while eroding authenticity.

At the syntactic level, toxic fascination employs hypnotic repetition and imperative attraction. Slogans such as “Faster, smarter, better” or “Buy now, save now” use rhythm and parallelism to captivate audiences while suppressing critical reflection. Imperatives disguised as encouragement (“Join us today,” “Act now”) exert pressure under the guise of positivity. These structures create a linguistic cadence that enchants but coerces.

Pragmatically, toxic fascination manifests through emotional manipulation and toxic positivity. Slogans like “Always smile, never give up” invalidate genuine emotions, pressuring individuals to conform to artificial optimism. Political and corporate discourse often deploys fascination to construct aspirational identities, excluding those who cannot or will not participate. Thus, fascination becomes toxic when it marginalizes through glamour and manipulates through affect.

Examples:

- Advertising: “Unlock your true potential with our exclusive program –the unforgettable journey begins today.” → Attractive on the surface, but semantically vague and manipulative.
- Political Messaging: “Together we will build a brighter future.” → Fascinative, yet toxic when used to mask exclusionary policies.
- Corporate Branding: “Success starts here.” → Suggests inevitability, but equates participation with guaranteed success, creating unrealistic expectations.

Fascination as toxicity demonstrates that attraction is not inherently benign. When fascination is weaponized, it becomes a linguistic trap:

- It enchants audiences with rhythm and positivity.
- It pressures them with imperatives and urgency.
- It excludes by constructing aspirational identities that marginalize others.

Thus, fascination and toxicity are not opposites but intertwined communicative strategies. Fascination can be toxic when it manipulates rather than empowers, when it silences authentic emotion rather than fostering dialogue.

In the table it is seen that positive fascination emphasizes adjectives and narratives, while toxic fascination shifts toward imperatives, repetition, and exclusionary glamour.

As we can see, **both** forms attract audiences, but toxic fascination does so by pressuring and excluding, whereas positive fascination builds solidarity and inclusion.

CONCLUSIONS

Table 4

Quantitative Comparison: Positive vs. Toxic Fascination

Domain	Positive Fascination	Toxic Fascination
Positive Adjectives	46% of corpus (<i>unique, inspiring, unforgettable</i>)	38% (<i>amazing, unbelievable, perfect used excessively</i>)
Narrative Strategies	42% (storytelling, empathy, solidarity)	27% (manipulative storytelling, exaggerated promises)
Imperatives	8% (<i>Join us, discover more</i>)	31% (<i>Buy now, act fast, don't miss out</i>)
Repetition/ Alliteration	12% (creative rhythm, memorable slogans)	29% (hypnotic cadence, coercive rhythm)
Exclusionary Terms	2% (<i>exclusive, premium</i>)	21% (<i>elite, only for winners</i>)

Table 5

Pragmatic Effects of Positive and Negative Fascination

Strategy	Positive Fascination	Toxic Fascination
Attraction	strong via storytelling and empathy	strong but manipulative, based on urgency and fear of missing out
Engagement	high, sustained attention	high initially, but often short-lived due to disappointment
Emotional Resonance	authentic, supportive	artificial, coercive, invalidating
Exclusion	minimal, inclusive framing	frequent, aspirational identities that marginalize outsiders
Emotional Pressure	gentle encouragement	coercive imperatives, urgency slogans

The study finds that communicative toxicity and fascination are two interlinked forces that shape the discourse in contemporary digital platforms. Toxicity causes communication breakdown by using aggression, the act of excluding others, and hostility whereas fascination captures and convinces the audience by the use of positive words, well-regulated speech, and narrative. However, fascination is not always a good thing. If it is overdone, dishonest or leaving others out, it turns into toxic fascination, a kind of speech that is charming but at the same time, being quite forceful.

The data show that both these condition need specific language features – a vocabulary of attacking, commanding, use of sarcasm, and particular stylings in written multiple runs in the comment threads for the toxic one, and plus adjectives, repetition, a certain regularity in the sound, and the use of story being primarily the ones in the fascinating ads. In fact, the toxicity and fascination are

connected with two opposite kinds of behavior, the former repels and silences, the latter attracts and engages. But it is also the case that fascination can exert a kind of pressure, exclude, and manipulate, so that even attraction here can hide a potential for harm.

Most importantly, the present study shows that toxicity and fascination are not two different things, but two different communicative methods that are very much intertwined. Each one here can be used as a weapon: the former through violence, the latter through misrepresentation. A thorough knowledge of their working is very relevant to contemporary linguistics as it discloses how digital discourse both causes communication breakdown and brings people together, through the actions of repelling and attracting, excluding and engaging – in the end, communicating in a digital age is quite a re definition of the coordinates of this activity.

SUMMARY

The research investigates the double-sided nature of today's digital communication with a deep dive into the issues of communicative toxicity and fascination. The crux of the issue is that harmful and attractive strategies often coexist in online discourse. Toxicity disrupts the dialogue by means of aggression, imperatives, sarcasm, and irony, on the other hand, fascination succeeds in drawing people and convincing them through the use of positive adjectives, repetition, rhythm, and storytelling.

In capturing the small linguistic signs as well as the big communicative changes, the research uses a combined method which is a mix of discourse analysis, computational linguistics, and affective pragmatics.

The data indicate that the negative markers dominate toxic comments in the social media (42% lexical aggression, 28% imperatives, 19% sarcasm/irony), whereas advertising texts that are intended to be fascinating positive markers (46% adjectives, 42% narrative strategies). Moreover, the study points out that fascination can be turned into a form of toxicity when over-flattering, manipulative imperatives, and unrealistic promises hinder the process of critical thinking and cause the subject to become marginalized in the very end.

The findings draw attention to the fact that toxicity and fascination are not just opposite sides but interlocked communicative strategies with each one having the ability to manipulate and control. The paper ends up saying that grasping these processes is a must for contemporary linguistics as they change the map of digital communication by at the same time pushing away and drawing in, excluding and involving, destabilizing and stabilizing discourse.

Bibliography

1. Salminen J., Sengün S., Corporan J., Jung S., Jansen B. J. Topic-driven toxicity: Exploring the relationship between online toxicity and news topics. PLOS ONE. 2020. Vol. 15, No. 2. e0228723. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0228723>
2. Koziarevych-Zozulya L. Fascinative parameters of mindful communication. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 45, том 1, 2021. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/45-1-22>
3. Shkvorchenko N. Political toxicity in the contrastive perspective (Based on American, British and Ukrainian media discourse). Cognition, Communication, Discourse. 2023. No. 26. P. 152–173. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2023-26-09>
4. Young Reusser A. I., Veit M. M., Gassin E. A., Case J. P. Responding to online toxicity: Which strategies make others feel freer to contribute, believe that toxicity will decrease, and believe that justice has been restored? Collabra: Psychology. 2024. Vol. 10, No. 1.
5. Fairclough N. Language and Power. 2nd ed. London: Longman, 2001.
6. Van Dijk T. A. Discourse and Power. New York: Palgrave Macmillan, 2008.
7. Wodak R. The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean. London: Sage, 2015.
8. Papacharissi Z. Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics. Oxford: Oxford University Press, 2015.
9. Suler J. The online disinhibition effect. CyberPsychology & Behavior. 2004. Vol. 7, No. 3. P. 321–326.
10. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
11. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation. New York: Ballantine Books, 1990.
12. Wodak R., Meyer M. Methods of Critical Discourse Analysis. London: Sage, 2009.

Information about the author:

Koziarevych-Zozulya Liana,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice
of Translation from English
Kyiv National Linguistic University
73, Velyka Vasylkivska Street, Kyiv, Ukraine

**CONTRASTIVE STYLISTIC ANALYSIS OF THE ENGLISH-
LANGUAGE AND UKRAINIAN-LANGUAGE NEWS
MEDIA TEXTS (BASED ON PUBLICATIONS FROM
BBC NEWS AND СУСПІЛЬНЕ)**

Leleka Tetiana

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-9>

INTRODUCTION

In the contemporary information society, media texts play a crucial role in shaping public opinion, interpreting socially significant events, and influencing audiences. Mass media not only transmit factual information but also implement specific pragmatic strategies through linguistic and stylistic means that reflect national and cultural specificity, editorial policies, and particular worldviews.

The rapid development of digital technologies and online journalism has significantly expanded the role of media discourse in modern communication. News texts have become one of the most influential forms of public communication, affecting political processes, social attitudes, and intercultural interaction¹. Consequently, the study of linguistic mechanisms employed in media communication has become one of the priority areas of contemporary linguistic research.

The growing international circulation of news has intensified the need for comparative linguistic studies of media discourse. News published by international and national media outlets often reports on the same events; however, the linguistic representation, stylistic organization, and communicative priorities may differ considerably due to cultural traditions, editorial policies, and target audience expectations. A contrastive analysis of the English-language and Ukrainian-language news texts therefore makes it possible to identify both universal features of journalistic communication and language-specific stylistic patterns that reflect national communicative norms.

Among numerous news organizations, BBC News and Суспільне represent two influential public service broadcasters that adhere to professional standards

¹ Bednarek M., Caple H. *News Discourse*. London: Bloomsbury Academic, 2020. 288 p.

of journalism while addressing different linguistic and cultural communities. BBC News is internationally recognized for its global coverage and editorial principles emphasizing impartiality, factual reporting, and linguistic precision. Суспільне, as the national public broadcaster of Ukraine, performs an important role in informing society, promoting democratic values, and covering national as well as international events. Comparing these media sources provides valuable material for identifying stylistic similarities and differences in contemporary news discourse.

Media texts have attracted considerable attention from both Ukrainian and foreign scholars. Theoretical foundations for media discourse analysis were established in the works of T. van Dijk, who investigated news discourse as a socio-cognitive phenomenon and demonstrated the relationship between language structures, cognition, and ideology². N. Fairclough contributed significantly to the development of critical discourse analysis by examining the interaction between language, power, and society³. R. Fowler pioneered linguistic approaches to newspaper discourse analysis⁴, while D. Crystal explored the functioning of English in the digital communication environment⁵.

Among Ukrainian researchers, substantial contributions to media linguistics and stylistics have been made by L. Shevchenko⁶, O. Ponomariv⁷, A. Zahnitko⁸, and L. Matsko⁹. Their studies focus on media language, functional stylistics, journalistic discourse, language culture, and communicative strategies in contemporary mass media.

The growing importance of media communication and the increasing availability of multilingual news content create favorable conditions for comparative investigations of media discourse. Such studies contribute to a deeper understanding of linguistic and stylistic mechanisms underlying news production in different linguistic and cultural environments.

The results of contrastive stylistic research are valuable not only for theoretical linguistics but also for translation studies, journalism, intercultural communication, and foreign language education. Understanding stylistic peculiarities of news discourse facilitates more accurate translation of media

² Van Dijk T. A. *News as Discourse*. New York: Routledge, 2013. 200 p.

³ Fairclough N. *Language and Power*. 3rd ed. London: Routledge, 2015. 278 p.

⁴ Fowler R. *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge, 1991. 254 p.

⁵ Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 580 p.

⁶ Шевченко І. Multimodal Conceptual Metaphor in Political Media Discourse. *Мовознавчий вісник*. 2024. № 36. С. 132–138. DOI: <https://orcid.org/0000-0003-2552-5623> (accessed: 12.06.2026).

⁷ Пономарів О. Д. *Стилістика сучасної української мови*. Київ: Либідь, 2000. 248 с.

⁸ Загнітко А. П. *Теорія сучасної лінгвістики*. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2019. 528 с.

⁹ Мацько Л. І., Мацько О. М. *Стилістика української мови*. Київ: Вища школа, 2005. 462 с.

texts, improves professional journalistic writing, and enhances students' ability to critically analyze information presented by different media organizations.

1. The problem's prerequisites emergence and the problem's formulation

Despite the considerable number of studies devoted to media discourse, stylistics, discourse analysis, and journalism, many aspects of comparative media-text research remain insufficiently explored. Existing investigations predominantly focus on individual dimensions of media communication, including news text structure, language manipulation, evaluative language, critical discourse analysis, translation issues, and stylistic characteristics of journalistic writing.

Particular attention has been paid to lexical, syntactic, morphological, and pragmatic features of media discourse. Researchers have examined evaluative vocabulary, metaphorical expressions, phraseological units, syntactic constructions, information packaging strategies, and various means of achieving communicative effectiveness. The pragmatic dimension of media texts, including persuasive strategies and audience influence, has also received considerable scholarly attention¹⁰.

However, relatively few studies provide a comprehensive contrastive-stylistic analysis of the contemporary English-language and Ukrainian-language online news texts based on comparable media sources. Insufficient attention has been devoted to identifying similarities and differences in the use of stylistic devices in British and Ukrainian public-service media, particularly regarding the representation of identical events, realization of pragmatic intentions, construction of evaluative meanings, and creation of communicative impact.

The linguistic and stylistic mechanisms employed in contemporary online journalism continue to evolve under the influence of digital communication technologies, requiring updated analytical approaches¹¹. The comparative examination of BBC News and Суспільне publications offers an opportunity to investigate both universal and culture-specific features of modern news discourse.

The need for a systematic contrastive-stylistic analysis of English-language and Ukrainian-language news media texts constitutes the primary prerequisite for the present study. The research problem lies in identifying and explaining the linguistic, stylistic, and pragmatic similarities and differences that characterize

¹⁰ Романюк С. Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України: колективна монографія. Варшава: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2024. 320 с.

¹¹ Доценко О. Наукові передбачення у масмедійному дискурсі російсько-української війни: комунікативно-прагматичний аспект. Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України: колективна монографія / за ред. С. Романюк. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2024. С. 203–220.

the representation of news events in BBC News and Суспільне publications, thereby contributing to the development of media linguistics, contrastive stylistics, and discourse studies.

The objective of this study is to conduct a contrastive-stylistic analysis of the English-language and Ukrainian-language news media texts based on publications from BBC News and Суспільне.

The study aims to identify and compare the lexical, syntactic, stylistic, and pragmatic features of news discourse in both languages, as well as to determine the similarities and differences in the linguistic representation of socially significant events within British and Ukrainian media environments.

To achieve the objective of the study, the following tasks are set:

- to determine the theoretical foundations of contrastive-stylistic analysis of media texts;
- to characterize the genre and stylistic features of contemporary news discourse;
- to identify and analyze lexical and stylistic devices used in the English-language and Ukrainian-language news texts;
- to investigate the syntactic features of news reports published by BBC News and Суспільне;
- to compare the stylistic means employed in the analyzed media texts and identify their similarities and differences;
- to examine the pragmatic strategies implemented in British and Ukrainian news discourse;
- to determine the role of linguistic and stylistic choices in the representation and interpretation of identical news events within different linguistic and cultural contexts.

The study employs a combination of general scientific and specialized linguistic methods: the descriptive method (to characterize the linguistic features of media texts), the contrastive method (to show the comparison of stylistic phenomena in the English-language and Ukrainian-language news discourse), stylistic analysis (to identify and classify lexical and syntactic stylistic devices), discourse analysis (to examine the communicative and pragmatic functions of media texts within their social context). The method of continuous sampling ensures the selection of representative textual material from BBC News and Суспільне publications. Contextual analysis facilitates the interpretation of linguistic units within specific communicative situations. Elements of quantitative analysis are employed to determine the frequency and distribution of selected stylistic features across the analyzed corpus.

The scientific novelty of the study is in its comprehensive contrastive-stylistic examination of the contemporary English-language and Ukrainian-language

online news texts published by BBC News and Суспільне. Unlike previous studies that primarily focus on separate aspects of media discourse, the present research integrates lexical, syntactic, stylistic, and pragmatic perspectives into a unified analytical framework. The study identifies language-specific and universal features of news discourse, reveals distinctive strategies of representing identical events in British and Ukrainian media, and contributes to the further development of contrastive stylistics, media linguistics, and discourse analysis in the context of digital journalism.

The practical significance of the study is determined by the applicability of its results to various fields of linguistic and translation research. The study may be used in university courses on stylistics, media linguistics, discourse analysis, comparative linguistics, journalism studies, and translation theory. They can also serve as a methodological basis for the analysis of media texts in different languages and cultures. Furthermore, the data may be useful for translators, journalists, media analysts, and researchers interested in intercultural communication and contemporary news discourse. The study contributes to the development of analytical skills necessary for the critical interpretation of media content in multilingual information environments.

The research material comprises the English-language and Ukrainian-language news media texts published on the official websites of BBC News and Суспільне. These media outlets were selected due to their status as public service broadcasters, adherence to high journalistic standards, wide audience reach, and regular coverage of both international and domestic events.

The corpus of the study includes news articles devoted to similar or identical social, political, economic, cultural, and international events. The selected texts were published between 2024 and 2026 and were chosen according to the principles of thematic comparability, relevance, and representativeness. Special attention was paid to reports covering the same news events in order to ensure the validity of the contrastive-stylistic analysis.

The analyzed material consists of news reports, feature news articles, and online news publications that represent contemporary journalistic discourse. The corpus provides a sufficient basis for identifying lexical, syntactic, stylistic, and pragmatic features characteristic of the English-language and Ukrainian-language media communication.

The selection of the research material was carried out using the method of continuous sampling from the official online platforms of BBC News and Суспільне. The resulting corpus enables a systematic comparison of linguistic and stylistic patterns and facilitates the identification of both universal and language-specific characteristics of contemporary news discourse.

2. The analysis of existing methods for solving the problem and formulating a task for the optimal technique development

The current stage of linguistic development is characterized by increasing attention to the study of language functioning in various fields of social communication. One of the most dynamic areas of linguistic activity is mass communication, where media texts serve as the primary means of information transmission, public opinion formation, and communicative influence on audiences¹². Due to the rapid development of digital technologies, online journalism, and the globalization of the information space, the media text has become one of the central objects of contemporary media linguistics, stylistics, pragmatics, and discourse analysis¹³.

The concept of a media text is multifaceted and combines linguistic, communicative, social, and cultural characteristics of a message. Unlike a traditional text, a media text functions within a specific information environment, is created with regard to the needs of a target audience, and performs not only informative but also evaluative, persuasive, interpretative, and ideological functions. Its structure is determined by the characteristics of the media platform, editorial policy, genre conventions, and communicative context¹⁴.

In contemporary linguistics, there is no universally accepted definition of the term *media text*. According to D. Syzonov, a media text can be defined as a complex product of mass communication that integrates verbal and non-verbal components and functions within a particular communication channel. The scholar emphasizes that modern media texts are characterized by multifunctionality, a high pragmatic potential, multimodality, and orientation toward a specific audience. Similar views are shared by foreign researchers, who consider media texts to be socially conditioned forms of linguistic activity that reflect not only facts of reality but also ways of interpreting them¹⁵.

A special place among media texts is occupied by news discourse. Its primary purpose is to provide timely information about current events. However, contemporary news reporting is no longer viewed as a purely neutral

¹² Bednarek M., Caple H. *The Discourse of News Values: How News Organizations Create Newsworthiness*. Oxford: Oxford University Press, 2017. 302 p.

¹³ Сизонов Д. Ю. Терміносистема сучасної медіалінгвістики в міждисциплінарних контактах. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2023. № 46. С. 100–111. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTP.2023.46.100-111> (accessed: 18.06.2026).

¹⁴ Тат'янченко А. Ю. Подія як чинник медіадискурсу: специфіка подання в інфопросторі (на прикладі російсько-української війни). *Обрії друкарства*. 2024. № 16. DOI: [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2024.2\(16\).319279](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2024.2(16).319279) (accessed: 12.06.2026).

¹⁵ Сизонов Д. Ю. *Медіалінгвістика : навч. посіб.* Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 272 с.

presentation of facts¹⁶. The selection of information, the composition of a report, the use of particular lexical units, syntactic structures, quotations, headlines, and even the sequence in which facts are presented contribute to shaping the audience's interpretation of an event. Therefore, news texts are regarded not only as an informational genre but also as complex pragmatic constructs¹⁷.

An important theoretical foundation for the present study is contrastive stylistics. The main objective of this field is to identify similarities and differences in the functioning of linguistic and stylistic devices across languages. Unlike traditional stylistics, which focuses on describing the stylistic features of a single language, contrastive stylistics compares texts belonging to different linguistic systems, determines patterns in the use of stylistic means, investigates national and cultural peculiarities of textual organization, and examines the realization of communicative intentions¹⁸.

Contrastive analysis is based on the assumption that representatives of different linguistic communities employ different linguistic means even when reporting the same event¹⁹. These differences are determined not only by the structural characteristics of languages but also by cultural traditions, journalistic standards, editorial policies, audience expectations, and nationally specific worldviews. Consequently, the comparison of English-language and Ukrainian-language news texts makes it possible to reveal the distinctive features of information representation within two different communicative and cultural environments.

The analysis of existing linguistic studies demonstrates that considerable attention has been devoted to media discourse, news communication, stylistic devices, and pragmatic aspects of journalistic texts. However, most previous research has focused on individual dimensions of media communication rather than on a comprehensive comparison of stylistic features in the English-language and Ukrainian-language online news discourse. Therefore, there remains a need for an integrated contrastive-stylistic investigation of contemporary news texts published by BBC News and Суспільне.

The present research addresses this gap by examining lexical, syntactic, stylistic, and pragmatic characteristics of the English-language and Ukrainian-language news texts and by identifying similarities and differences in the representation of socially significant events in British and Ukrainian media discourse.

¹⁶ Bell A. *The Language of News Media*. Oxford : Blackwell, 1991. 277 p.

¹⁷ Романюк С. (ред.). Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України: колективна монографія. Варшава: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2024. 320 с.

¹⁸ Царик Г. Медійний дискурс як семіозис: потенціал семіо-тики для визначення медійного дискурсу. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2024. 2(76). С. 113–135. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2024.2.07> (accessed: 21.06.2026).

¹⁹ Caple H., Bednarek M. *Multimodal News Analysis Across Cultures*. London: Routledge, 2023.

Contemporary news discourse is one of the most dynamic forms of media discourse functioning within the conditions of information globalization and the rapid development of digital technologies. Its primary purpose is to provide audiences with timely information about current social, political, economic, cultural, and international events²⁰. At the same time, news discourse not only communicates factual information but also contributes to the formation of public opinion, influences the interpretation of events, and reflects the specific characteristics of national media cultures.

From a genre perspective, news discourse belongs to the informational genres of journalism. Its principal forms include news reports, extended news stories, reports, news briefs, analytical news articles, and news reviews²¹. A defining feature of the news genre is its factual orientation, which involves the presentation of accurate, reliable, and up-to-date information about particular events. However, contemporary media increasingly combine informational and analytical elements, enabling audiences to gain a deeper understanding of the issues being reported²².

Stylistically, news texts demonstrate a combination of features characteristic of both informational and journalistic styles. The main stylistic characteristics of contemporary news discourse include objectivity, conciseness, precision of expression, neutrality of linguistic means, and a standardized textual structure. Nevertheless, modern media texts may also contain certain elements of expressiveness intended to attract readers' attention or enhance the communicative impact of the message²³.

At the lexical level, news discourse is characterized by the extensive use of socio-political, economic, and international terminology, proper names, geographical references, abbreviations, and numerical data. The English-language news reports frequently employ neutral reporting verbs such as *say*, *report*, *announce*, and *confirm*, whereas the Ukrainian-language news texts often demonstrate greater variation in information-reporting expressions, including equivalents of *inform*, *state*, *emphasize*, and *note*.

At the syntactic level, news texts are distinguished by the predominance of simple and complex sentences, passive constructions, impersonal forms, and direct or indirect quotations. The English-language news discourse

²⁰ Романюк С. (ред.). Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України: колективна монографія. Варшава: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2024. 320 с.

²¹ Цин С. Комунікативно-дискурсивні стратегії створення образу китаю в українському інформаційному просторі. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2025. 1(47). С. 154–164. DOI: <https://doi.org/10.17721/2663-6530.2025.47.14> (accessed: 18.06.2026).

²² Шевченко Л. І. *Медіалінгвістика : словник термінів і понять*. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2014. 380 с.

²³ Bednarek M., Caple H. *News Discourse*. London: Bloomsbury Academic, 2020. 288 p.

tends to favor language economy through the use of concise sentences and compact syntactic structures. In contrast, the Ukrainian-language news reports often exhibit more elaborate syntactic organization and a greater number of explanatory components²⁴.

An important characteristic of contemporary news discourse is its multimodal nature. News reports are commonly accompanied by photographs, videos, infographics, interactive elements, and hyperlinks, which facilitate a comprehensive perception of information and increase the effectiveness of communication with audiences²⁵. The integration of verbal and visual components enhances the informative and persuasive potential of media content²⁶.

Therefore, contemporary news discourse represents a complex communicative phenomenon that combines informational, genre-specific, and stylistic characteristics of media texts. The analysis of these features provides a theoretical foundation for the contrastive investigation of the English-language and Ukrainian-language news texts and contributes to identifying the specific ways in which events are linguistically represented in different media and cultural environments.

The contrastive-stylistic analysis of contemporary news media texts is aimed at identifying similarities and differences in the linguistic organization of reports covering identical or thematically related events. The research material consists of news articles published on the official websites of BBC News and *Суспільне*. Both media outlets represent public service broadcasting organizations, which ensures the comparability of the analyzed texts in terms of their communicative purpose, genre characteristics, and journalistic standards.

The corpus of the study includes news reports devoted to international political events, security issues, economic developments, scientific achievements, and other socially significant topics. The selected texts were analyzed at lexical, syntactic, stylistic, and pragmatic levels in order to identify the distinctive features of information representation in the English-language and Ukrainian-language media discourse.

The contrastive approach makes it possible to determine how different linguistic communities employ language resources to describe similar events

²⁴ Завальнюк І. Синтаксичні одиниці в мові вітчизняних масмедіа періоду російсько-української війни: оновлення змісту й структури. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство). 2023. № 37. С. 120–130. DOI: <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130> (accessed: 12.06.2026).

²⁵ Царик Г. Медійний дискурс як семіозис: потенціал семіотики для визначення медійного дискурсу. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2024. 2(76). С. 11–135. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2024.2.07> (accessed: 21.06.2026).

²⁶ Molek-Kozakowska K., Terian S.-M. *Mediated Discourses of Conflict across Languages and Genres: Coverage and Reception of the War in Ukraine*. Singapore: Springer, 2026. 250 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-95-6992-2> (accessed: 23.06.2026).

and communicate information to their audiences. Particular attention is paid to the selection of lexical units, syntactic structures, stylistic devices, and communicative strategies that contribute to the construction of news narratives and influence the audience's perception of reported events.

The analysis focuses on identifying both universal characteristics of contemporary news discourse and language-specific features resulting from cultural traditions, journalistic practices, editorial policies, and audience expectations. Such an approach provides a comprehensive understanding of the similarities and differences between British and Ukrainian news reporting and reveals the role of language in shaping media representations of reality

Lexical and stylistic devices constitute an important component of news media discourse, as they not only ensure the transmission of information but also contribute to shaping the audience's perception of events. Despite the general tendency of news media toward objectivity and neutrality, news reports regularly employ various lexical and stylistic means that perform informative, evaluative, and pragmatic functions²⁷.

One of the characteristic features of English-language news texts published by BBC News is the extensive use of neutral socio-political vocabulary and reporting verbs: *The government announced new measures aimed at improving national security*²⁸.

In this example, the verb *announced* functions as a neutral reporting verb that presents information without explicit evaluation. Similar verbs frequently used in BBC News include *say*, *report*, *state*, *confirm*, *explain*, and *declare*. Their use contributes to the perception of objectivity and reliability.

Another common lexical feature is the use of political and international terminology, such as *government*, *parliament*, *sanctions*, *negotiations*, *military aid*, *economic growth*, and *international cooperation*. These lexical units ensure precision and clarity in reporting current events.

The Ukrainian-language news texts published by Суспільне demonstrate similar tendencies toward neutrality; however, they often employ a wider variety of reporting verbs: *Уряд повідомив про запровадження нових заходів безпеки*²⁹.

In addition to the verb *повідомив* (reported), Ukrainian news texts frequently use verbs such as *заявив*, *наголосив*, *зазначив*, *пояснив*, and *підкреслив*. These lexical choices may provide additional nuances regarding the speaker's intention or attitude toward the reported information.

²⁷ Цапро Г., Семенюк А. Discursive Presentation of Women in the 2001–2002 and 2020–2021 Media Texts: A Corpus Based Analysis. *Studia Philologica*. 2021. № 16. P. 54–66. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2021.168> (accessed: 12.06.2026).

²⁸ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

²⁹ Суспільне Новини. URL: <https://susplne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

At the lexical level, both English-language and Ukrainian-language news discourse are characterized by the frequent use of proper names, geographical names, abbreviations, and numerical data. Such elements increase the factual accuracy and credibility of news reports: *NATO leaders met in Brussels to discuss regional security challenges*³⁰ – *Лідери НАТО провели зустріч у Брюсселі для обговорення питань регіональної безпеки*³¹.

The use of internationally recognized organizations, locations, and factual references enhances the informative function of news discourse³².

Although news reporting generally seeks to maintain neutrality, certain stylistic devices may also be observed. Among the most frequent are metaphorical expressions, evaluative vocabulary, and emotionally marked lexical items, particularly in headlines:

*Economic pressure continues to mount on global markets*³³.

The metaphorical expression *pressure continues to mount* increases the expressive potential of the statement while preserving its informational character.

Similarly, Ukrainian news headlines may employ metaphorical language to attract readers' attention: *Економічна криза набирає обертів*³⁴.

In this case, the phrase *набирає обертів* functions as a metaphorical expression that intensifies the perception of the reported phenomenon.

The comparative analysis demonstrates that both BBC News and Суспільне predominantly rely on neutral vocabulary and factual presentation. However, English-language news discourse tends to exhibit a higher degree of lexical standardization and conciseness, whereas the Ukrainian-language news texts often display greater lexical variation and a somewhat stronger tendency toward expressive description. These differences reflect the influence of national journalistic traditions, audience expectations, and linguistic conventions.

Therefore, lexical and stylistic devices play a significant role in the organization of contemporary news discourse. They contribute not only to the transmission of information but also to the construction of meaning, the formation of audience perception, and the realization of communicative and pragmatic objectives within media communication³⁵.

³⁰ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

³¹ Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

³² Цапро Г., Семенюк А. Discursive Presentation of Women in the 2001–2002 and 2020–2021 Media Texts: A Corpus Based Analysis. *Studia Philologica*. 2021. № 16. P. 54–66. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2021.168> (accessed: 12.06.2026).

³³ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

³⁴ Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

³⁵ Цин С. Комунікативно-дискурсивні стратегії створення образу китаю в українському інформаційному просторі. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2025. 1(47). С. 154–164. DOI: <https://doi.org/10.17721/2663-6530.2025.47.14> (accessed: 18.06.2026).

The Prime Minister announced new economic measures aimed at supporting small businesses³⁶.

In this sentence, the verb announced serves an informative function without conveying the author's evaluation. In Ukrainian news discourse, a similar function is performed by the verb повідомив (reported), which is also used to present information in a neutral and objective way: Прем'єр-міністр повідомив про нові економічні заходи підтримки малого бізнесу³⁷.

In both cases, there is a clear tendency toward the neutral presentation of factual information.

The government imposed additional sanctions against the country³⁸. – Уряд запровадив додаткові санкції проти держави³⁹.

The lexical item sanctions / санкції is a term of international relations that ensures precision and unambiguous interpretation of the reported information.

The devastating earthquake caused widespread destruction⁴⁰. – Руйнівний землетрус спричинив масштабні руйнування⁴¹.

The adjectives devastating and руйнівний perform an expressive function and enhance the emotional impact of the information on the audience.

The economy is facing strong headwinds⁴². – Економіка стикається із серйозними викликами⁴³.

The metaphorical expression strong headwinds is transferred to the economic domain, where it denotes obstacles and challenges to economic development: The company plans to reduce its workforce⁴⁴.

Instead of the more direct expression *dismiss employees*, the softer euphemistic phrase *reduce its workforce* is used. Similar euphemistic constructions can also be found in Ukrainian media discourse: *Компанія планує скорочення персоналу*.

The Ukrainian expression *скорочення персоналу* functions as a euphemism that softens the negative implications of employee dismissal while maintaining the objectivity expected in news reporting.

Another important feature of contemporary news discourse is the extensive use of quotations, which enhance the credibility of information and contribute to the perception of objectivity: *We will continue supporting our allies, the*

³⁶ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

³⁷ Суспільне Новини. URL: <https://susilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

³⁸ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

³⁹ Суспільне Новини. URL: <https://susilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

⁴⁰ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

⁴¹ Суспільне Новини. URL: <https://susilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

⁴² BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

⁴³ Суспільне Новини. URL: <https://susilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

⁴⁴ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

President said. – Ми продовжимо підтримувати наших союзників, – заявив президент.

Direct quotations enable journalists to present information directly from the original source, thereby increasing the reliability and authenticity of news reporting while minimizing editorial interpretation.

The comparative analysis demonstrates that the English-language news texts published by BBC News are characterized by greater lexical restraint, a higher degree of standardization, and a stronger orientation toward neutrality and objectivity. By contrast, the Ukrainian-language news texts published by Суспільне more frequently employ emotionally colored vocabulary and more elaborate explanatory constructions, which facilitate a clearer understanding of information by a broad audience.

Thus, the lexical and stylistic analysis of English-language and Ukrainian-language news texts reveals both the common features of contemporary news discourse – such as the use of specialized terminology, factual presentation, and direct quotations – and the national and cultural specificities of media language organization. These findings are particularly important for contrastive stylistics, media linguistics, translation studies, and intercultural communication, as they demonstrate how linguistic choices influence the representation and interpretation of news events in different media environments⁴⁵.

The syntactic organization of news reports constitutes an important component of media discourse, as syntactic devices ensure the logical structure, clarity, and effectiveness of information transmission. News texts are designed for the rapid comprehension of information by a broad audience; therefore, their syntactic organization follows the principles of conciseness, informativeness, and clarity⁴⁶.

One of the characteristic features of the English-language news texts published by BBC News is the predominance of expanded simple sentences, which allow journalists to communicate essential information quickly and efficiently: *A powerful storm hit the eastern coast on Monday*⁴⁷.

This sentence consists of the subject (*a powerful storm*), the predicate (*hit*), and the adverbial modifier of time (*on Monday*), enabling readers to grasp the essential information without additional explanation.

Simple expanded sentences are also frequently employed in Ukrainian-language news texts published by Суспільне: *Потужний шторм обрушився на східне узбережжя в понеділок*⁴⁸.

⁴⁵ Potapenko S., Deikun O. Peace into War Transformation in News Discourse on Ukraine: A Cognitive-Rhetorical Perspective. In: Ilie C. (ed.). *Discourses of War and Peace: 21st Century Perspectives*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2026. P. 250–277. DOI: <https://doi.org/10.1075/pbns.355.09pot?locatt=mode:legacy> (accessed: 01.07.2026).

⁴⁶ Richardson J. E. *Analysing Newspapers*. 2nd ed. London: Palgrave Macmillan, 2020. 328 p.

⁴⁷ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

⁴⁸ Суспільне Новини. URL: <https://suspirne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

A similar syntactic structure facilitates the prompt communication of factual information to the audience.

To provide more detailed information, however, both English-language and Ukrainian-language news texts extensively employ complex sentences: *Officials said that rescue teams had reached the affected areas*⁴⁹.

In this example, the main clause (*Officials said*) is followed by a subordinate content clause (*that rescue teams had reached the affected areas*), which specifies the source and content of the reported information: *Посадовці повідомили, що рятувальні служби дісталися постраждалих районів*.

In both examples, the complex sentence structure contributes to the precision and credibility of the news report.

Another characteristic feature of the English-language news discourse is the frequent use of passive voice, which shifts the reader's attention from the agent of the action to the event or its outcome: *Several people were injured during the incident*.

In this sentence, the emphasis is placed on the consequences of the incident rather than on the person or entity responsible for the action.

Passive constructions also occur in Ukrainian news discourse, although they are considerably less frequent: *Унаслідок інциденту кілька людей зазнали поранень*.

Unlike English, Ukrainian generally prefers active or impersonal constructions, which are perceived as more natural within the language's syntactic system.

One of the most distinctive features of the English-language news discourse is its tendency toward maximum syntactic economy. News reports published by BBC News are predominantly constructed using simple two-member sentences or complex sentences containing a minimal number of secondary sentence elements. Such syntactic organization facilitates the rapid processing of information and corresponds to the principle of efficiency that characterizes contemporary news reporting: NATO leaders approved the aid package during the summit⁵⁰. – Під час саміту лідери країн НАТО схвалили новий пакет допомоги Україні⁵¹.

Both examples consist of simple two-member sentences; however, their syntactic organization differs. The English-language sentence follows the canonical Subject-Verb-Object (SVO) pattern, which is obligatory in English syntax. The Ukrainian sentence, by contrast, demonstrates greater flexibility in

⁴⁹ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

⁵⁰ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

⁵¹ Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

word order. The adverbial modifier of time (Під час саміту) is placed at the beginning of the sentence, emphasizing the temporal context of the event and reflecting the conventions of Ukrainian news discourse.

Another notable feature of news syntax is the extensive use of direct quotations and reported speech: *The minister said the reforms would improve economic stability.* – *Міністр зазначив, що реформи сприятимуть економічній стабільності.*

Such constructions enhance the credibility of news reports while allowing journalists to distance themselves from the opinions or evaluations expressed by the quoted speakers.

Contemporary news discourse also makes extensive use of detached sentence elements and explanatory subordinate clauses: *The fire, which started late on Tuesday night, spread rapidly through the building.* – *Пожежа, яка почалася пізно ввечері у вівторок, швидко поширилася будівлею.*

In both examples, the relative clause provides additional contextual information about the event without interrupting the logical flow of the report. Such constructions contribute to greater informational completeness while preserving the coherence and readability of the text.

Relative clauses provide additional information about the reported event and contribute to a more detailed presentation of the news.

A distinctive feature of the English-language news headlines is the frequent use of elliptical constructions and syntactic compression: *Government approves new budget plan*⁵². – *Уряд затвердив новий бюджетний план*⁵³

The English-language headlines often omit articles and auxiliary verbs, thereby achieving greater brevity and syntactic economy while preserving the essential meaning of the message.

The analysis also revealed the frequent use of syntactic parallelism in the coverage of major political and social events: *The economy is growing, unemployment is falling, and investment is increasing.* – *Економіка зростає, безробіття скорочується, а інвестиції збільшуються.*

Parallel constructions contribute to the logical organization of the text, improve its coherence, and facilitate information processing by readers. They also enhance the rhetorical effectiveness of news reports by presenting related facts in a balanced and structured manner⁵⁴.

Another characteristic feature of both media outlets is the use of complex sentences: Officials said the support would continue despite political

⁵² BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

⁵³ Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

⁵⁴ Van Dijk T. A. *Discourse and Power*. London Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.

disagreements. – Посадовці заявили, що підтримка України триватиме, попри політичні розбіжності між окремими державами.

In the English-language sentence, the subordinate clause is presented in a highly compact form. The Ukrainian version includes an additional specifying element (між окремими державами), which provides greater contextual detail and increases the informational completeness of the report. This tendency reflects the broader preference of Ukrainian news discourse for more explicit presentation of information, whereas English-language journalism generally favors brevity and syntactic compression.

The comparative analysis also reveals differences in the frequency of detached constructions. BBC News predominantly employs compact syntactic structures with relatively few parenthetical or inserted elements, whereas Суспільне more frequently uses specifying constructions, appositive elements, and expanded adverbial modifiers, which contribute to a more detailed presentation of information: *The agreement includes financial and military support*⁵⁵. – *Угода передбачає фінансову, військову, а також гуманітарну допомогу Україні*⁵⁶.

The Ukrainian sentence contains a coordinated series with an additional connective element (*а також гуманітарну допомогу*), which expands the informational content of the report and provides a more comprehensive description of the assistance being discussed.

Differences are also evident in the presentation of reported speech. BBC News more frequently employs indirect speech, integrating the statements of public officials into the narrative structure of the report. This approach contributes to syntactic economy, textual cohesion, and the concise presentation of information. By contrast, Суспільне often incorporates extended direct quotations from government officials and other authoritative sources. Such quotations enhance the credibility of the report, increase the authenticity of the information, and create the impression of direct communication with the audience.

The syntactic organization of the English-language and Ukrainian-language news reports is characterized by a strong emphasis on clarity, conciseness, and informativeness. Both BBC News and Суспільне employ simple and complex sentences, direct and indirect quotations, explanatory constructions, and syntactic parallelism to ensure effective communication. At the same time, English-language news texts published by BBC News more frequently employ passive voice, elliptical headlines, and compact syntactic structures, whereas

⁵⁵ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

⁵⁶ Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

the Ukrainian-language news texts published by Суспільне tend to favor more elaborate sentence structures and active or impersonal forms of expression. These differences reflect the influence of language-specific grammatical conventions, journalistic traditions, and communicative preferences within the respective media cultures.

The headline is one of the most important structural components of a media text, as it performs informative, attention-grabbing, and pragmatic functions. It creates the reader's first impression of a news report, indicates its informational value, and often influences the decision to read the full article⁵⁷.

A comparative analysis of headlines published by BBC News and Суспільне reveals both common and distinctive stylistic tendencies.

The English-language headlines in BBC News are characterized by conciseness, syntactic economy, and a high degree of information density. They typically consist of short simple or elliptical constructions in which auxiliary verbs, articles, and other non-essential grammatical elements are omitted. This structural organization reflects the conventions of the English-language journalism, where priority is given to the rapid and efficient transmission of information: *Ukraine and Russia complete new prisoner exchange. Wildfires spread across southern Europe. Scientists discover new evidence of climate change*⁵⁸.

These headlines are characterized by neutral socio-political vocabulary, simple syntactic structures, and a direct word order. Stylistic expressiveness is kept to a minimum, while the primary focus remains on presenting the factual content of the reported event.

By contrast, headlines published by Суспільне demonstrate a somewhat different stylistic organization. Although they also aim to provide objective information, Ukrainian journalists more frequently include additional details regarding the location, time, or participants of an event directly in the headline: *Україна та Росія провели черговий обмін полоненими. На півдні Європи через спеку поширюються масштабні лісові пожежі. Українські науковці досліджили вплив зміни клімату на агросектор*⁵⁹.

The comparison demonstrates that Ukrainian headlines are generally longer and contain a greater number of specifying elements. Such an approach enables readers to obtain more comprehensive information before reading the main text of the article.

At the lexical level, the English-language headlines are characterized by the extensive use of neutral, commonly used vocabulary, whereas the

⁵⁷ Wodak R., Meyer M. *Methods of Critical Discourse Analysis*. 3rd ed. London: Sage, 2016. 312 p.

⁵⁸ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

⁵⁹ Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

Ukrainian-language headlines more frequently contain specifying modifiers such as *черговий* (another), *масштабні* (large-scale), and *українські* (Ukrainian). These lexical items perform not only an informative function but also contribute to the stylistic organization of the headline by providing additional contextual information.

At the syntactic level, BBC News predominantly employs simple two-member sentence structures or elliptical constructions, whereas Суспільне headlines more frequently contain expanded sentence structures with secondary sentence elements that provide a greater degree of detail and contextualization.

The headlines published by both media outlets perform the same communicative function, namely the prompt dissemination of information to the audience. However, they differ in the linguistic strategies used to represent that information. BBC News headlines are characterized by brevity, linguistic economy, and structural compactness, while Суспільне headlines tend to exhibit greater detail, more explicit factual specification, and more elaborate syntactic organization. These differences reflect not only the structural characteristics of the English and Ukrainian languages but also the distinctive editorial traditions and journalistic practices of the two public service broadcasters.

The lexical level is one of the most informative dimensions of contrastive-stylistic analysis, since the choice of lexical units largely determines how information is perceived by the audience. The vocabulary of a news report not only reflects the factual content of an event but also performs a pragmatic function by shaping readers' attitudes toward the reported events⁶⁰.

The main lexical characteristics identified in the comparative analysis of BBC News and Суспільне are summarized in Table 1. The table provides an overview of the principal lexical features that distinguish the linguistic organization of English-language and Ukrainian-language news discourse.

The analysis of news texts published by BBC News and Суспільне demonstrates that both media outlets primarily employ neutral standard vocabulary consistent with the principles of objective journalism.

At the same time, the English-language and Ukrainian-language news texts exhibit certain differences in the linguistic representation of information: *The government announced new measures to support affected communities*⁶¹.

The corresponding report published by Суспільне states: *Уряд оголосив про нові заходи для підтримки постраждалих громад*⁶².

⁶⁰ Molek-Kozakowska K., Terian S.-M. (eds.). *Mediated Discourses of Conflict across Languages and Genres: Coverage and Reception of the War in Ukraine*. Singapore: Springer, 2026. 250 p. DOI: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-95-6992-2_1 (accessed: 23.06.2026).

⁶¹ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

⁶² Суспільне Новини. URL: <https://susplne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

Table 1

Lexical characteristics of BBC News and Суспільне

Feature	BBC News	Суспільне
Neutral vocabulary	+++	++
Reporting verbs	announce, report, confirm	повідомив, заявив, зазначив
Evaluative vocabulary	+	++
Lexical economy	+++	+
Explicit lexical constructions	+	+++
Descriptive modifiers	+	+++
Political terminology	+++	+++

Although both sentences convey the same denotative meaning, the English-language text demonstrates a higher degree of lexical economy. The verb *announce* is a conventional reporting verb widely used in the English-language journalism. The Ukrainian text conveys the same meaning through the expression *оголосив про*, which conforms to the norms of standard Ukrainian.

A similar tendency can be observed in the use of reporting verbs: *Officials confirmed the incident.* – *Посадовці підтвердили інформацію про інцидент.*

In English, the verb *confirm* covers a broad range of communicative meanings and does not require additional specification. The Ukrainian version employs a more explicit construction that identifies the object of confirmation, thereby providing greater contextual clarity.

Another characteristic feature of English-language news discourse is the frequent use of nominalization: *The investigation continues.* – *Розслідування триває.*

In both languages, the predicate is expressed through a deverbal noun. However, English-language news discourse generally demonstrates a higher degree of nominalization, which contributes to conciseness, objectivity, and stylistic neutrality.

Particular attention should also be paid to the use of evaluatively neutral vocabulary. Both media outlets generally avoid emotionally charged lexical items in order to maintain objectivity. Nevertheless, Ukrainian news texts more frequently include specifying modifiers such as *масштабний* (large-scale), *значний* (significant), *черговий* (another), and *масований* (massive), whereas BBC News tends to rely on neutral lexical choices and straightforward factual nomination.

The comparative analysis indicates that English-language news discourse is characterized by lexical economy, standardized socio-political vocabulary, and a high degree of lexical conventionality. By contrast, the Ukrainian-language

news texts published by Суспільне tend to provide greater lexical specification, employ a wider range of descriptive modifiers, and demonstrate a higher level of explicitness in presenting information. These differences reflect the linguistic norms of English and Ukrainian as well as the editorial practices and communicative traditions of the respective public service media organizations.

International assistance to Ukraine has become one of the leading topics in the contemporary global information space. It is regularly covered by both Ukrainian and international media outlets; however, the linguistic representation of these events largely depends on the communicative strategy of a particular media organization, its target audience, and national journalistic traditions. Although BBC News and Суспільне adhere to the high standards of public service broadcasting, their news reports demonstrate noticeable differences at the lexical, syntactic, stylistic, and pragmatic levels.

The research material consists of news reports published by BBC News and Суспільне concerning international military, financial, and humanitarian assistance provided to Ukraine by NATO member states, the European Union, and other international partners. To ensure the validity and objectivity of the analysis, only reports covering the same news events and published within a comparable time frame were selected.

The contrastive analysis is conducted across four interrelated dimensions: lexical, syntactic, stylistic, and pragmatic. This comprehensive approach makes it possible not only to identify similarities and differences in the linguistic organization of the analyzed news reports but also to reveal the specific communicative strategies employed by each media outlet in representing international assistance to Ukraine. The findings contribute to a better understanding of how language choices influence the presentation and interpretation of the same events in different media and cultural contexts.

The lexical level is one of the key indicators of the stylistic organization of news discourse, as the selection of lexical units determines the manner in which information is presented, the degree of its specificity, and its pragmatic impact on the audience. The analysis demonstrates that both media outlets predominantly employ neutral socio-political vocabulary. However, noticeable differences can be observed in their lexical choices and strategies of information representation.

One of the characteristic features of the English-language news reports published by BBC News is the use of compact verbs with broad semantic scope: *NATO allies pledged further military support for Ukraine*⁶³. – *Союзники НАТО оголосили про надання Україні додаткової військової допомоги*⁶⁴.

⁶³ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

⁶⁴ Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

Although both sentences convey the same factual information, the linguistic means differ considerably. In the BBC News report, the key lexical item is the verb *pledged*, which simultaneously expresses the meanings of *promised*, *committed to*, and *formally declared an intention*. The frequent use of such multifunctional verbs is characteristic of English-language news discourse, as it enables a high degree of informational density while maintaining lexical economy.

The Ukrainian report employs the more elaborate analytical construction *оголосили про надання*, which makes the meaning more explicit and specifies the nature of the reported action. Unlike English, Ukrainian journalistic discourse tends to favor a more detailed presentation of events, thereby facilitating a clearer interpretation of information by readers.

Another notable difference concerns the lexical representation of international assistance: *The package includes air defence systems, ammunition and financial assistance*⁶⁵. – *Пакет допомоги передбачає системи протиповітряної оборони, боєприпаси та фінансову підтримку*⁶⁶.

The English-language report employs concise lexical items such as *package*, *assistance*, and *support*, which are typical of formal news discourse⁶⁷. By contrast, the Ukrainian report uses more explicit lexical combinations, including *пакет допомоги* and *фінансова підтримка*, which enhance semantic transparency and provide greater contextual clarity.

Another distinctive feature concerns the designation of international political actors: *Western leaders said the support would continue*. – *Лідери західних держав заявили, що підтримка України триватиме*.

In the BBC News report, the phrase *Western leader's* functions as a generalized designation that does not require further specification. The Ukrainian version expands this concept through the expression *лідери західних держав*, reflecting the tendency of Ukrainian news discourse toward greater lexical explicitness.

Differences are also evident in the use of socio-political terminology. The English-language news reports tend to rely on internationally established lexical items such as *aid*, *support*, *allies*, *commitment*, *package*, and *defence*. In contrast, Суспільне consistently employs their standard Ukrainian equivalents, including *допомога*, *підтримка*, *союзники*, *зобов'язання*, *пакет допомоги*, and *протиповітряна оборона*. This lexical strategy ensures greater comprehensibility for the Ukrainian audience while complying with the norms of contemporary Ukrainian standard.

⁶⁵ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

⁶⁶ Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

⁶⁷ Maingueneau D. *Analyzing Self-Constituting Discourses*. London: Routledge, 2018. 224 p.

By contrast, Суспільне, while maintaining a high level of factual reliability, employs comparatively more expressive linguistic devices. Its news reports more frequently contain emotionally marked lexical items that emphasize the importance of international assistance for Ukraine. Particular attention is paid to the practical significance of the received aid for Ukrainian society, which results in more extensive explanatory constructions and broader contextualization of reported events.

Differences can also be observed at the lexical level. BBC News predominantly employs neutral diplomatic vocabulary, including expressions such as aid package, military assistance, financial support, defence cooperation, and international partners. In contrast, Суспільне more frequently uses lexical items that emphasize the significance and urgency of international support, for example, допомога союзників, оборонна підтримка, військова допомога, підтримка партнерів, and міжнародна солідарність. Ukrainian news reports also tend to include a greater number of evaluative expressions highlighting the importance of political decisions and international initiatives.

A common feature of the analyzed media texts is the extensive use of neutral socio-political vocabulary, official names of institutions, organizations, and government officials: *The government announced additional support for businesses*⁶⁸. – *Уряд оголосив про додаткову підтримку бізнесу*⁶⁹.

In both examples, neutral vocabulary is employed without explicit authorial evaluation, which is consistent with the requirements of objective news reporting.

Another shared characteristic is the extensive use of direct and indirect quotations to enhance the credibility and reliability of information: *We remain committed to our partners, – the minister said. – Ми залишаємося відданими нашим партнерам, – заявив міністр.*

Quotations from public officials enable journalists to rely on authoritative sources while maintaining editorial neutrality⁷⁰.

Both media outlets also make extensive use of political, economic, and international terminology: *The sanctions package was approved by European leaders. – Пакет санкцій був схвалений європейськими лідерами.*

The use of specialized terminology contributes to precision and facilitates an unambiguous interpretation of the reported information.

At the same time, the analysis identified several stylistic differences. BBC News generally demonstrates greater lexical restraint and a stronger tendency

⁶⁸ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

⁶⁹ Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

⁷⁰ Jaworski A., Coupland N. *The Discourse Reader*. 4th ed. London: Routledge, 2021. 758 p.

toward neutral reporting. Emotionally marked vocabulary is used primarily when covering humanitarian crises or exceptional events: *The devastating floods affected thousands of residents*⁷¹.

In this example, the adjective *devastating* performs an expressive function, although the overall style of the report remains objective and restrained.

By contrast, Суспільне more frequently employs evaluative vocabulary and expressive adjectives: *Руйнівна повінь завдала значних збитків місцевим громадам*⁷².

Here, the adjective *руйнівна* intensifies the emotional perception of the reported event while preserving the factual character of the news report.

Differences are also evident in the use of metaphorical language. BBC News occasionally employs conceptual metaphors, particularly when reporting on political or economic developments: *The economy faces strong headwinds*.

The metaphor *strong headwinds* represents economic difficulties through figurative language while remaining appropriate for formal journalistic discourse.

In Суспільне, metaphorical expression is generally realized through more transparent and audience-oriented formulations: *Економіка зіткнулася з серйозними викликами*.

Although this expression is less metaphorical, it conveys the intended meaning in a clear and accessible manner for Ukrainian readers.

Another notable difference concerns the use of euphemisms. The English-language news reports employ euphemistic expressions more frequently, especially when addressing socially sensitive topics: *The company plans to reduce its workforce*.

In Ukrainian news discourse, similar situations are often expressed more directly: *Компанія планує скоротити працівників*.

The pragmatic dimension of media texts is closely related to their influence on the audience, the formation of public perception, and the realization of the author's communicative intentions⁷³. In contemporary news discourse, pragmatic features are manifested through the selection of facts, the methods of presenting information, the emphasis placed on particular aspects of events, and the use of linguistic resources adapted to a specific target audience. A comparative analysis of publications by BBC News and Суспільне demonstrates that identical events may be represented differently depending on the national context, the informational needs of readers, and the editorial policy of each media outlet.

⁷¹ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

⁷² Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

⁷³ Caple H., Bednarek M. *Multimodal News Analysis Across Cultures*. London: Routledge, 2023.

One of the most significant pragmatic differences concerns the degree of informational detail. When reporting international events, BBC News generally provides a broader global context, addressing an international readership: *European leaders met in Brussels to discuss further support for Ukraine amid ongoing security concerns in the region*⁷⁴.

In this report, emphasis is placed on the international significance of the event and its implications for European security.

*Лідери країн ЄС обговорили новий пакет допомоги Україні та подальшу підтримку української оборони*⁷⁵.

The Ukrainian report focuses primarily on the importance of the decision for Ukraine and its citizens.

Another pragmatic difference lies in the communicative focus of news reporting. When covering natural disasters, BBC News tends to emphasize the scale of the event and the international response.

The primary focus is placed on the consequences of the disaster and statistical information: *Thousands of people were displaced after severe flooding affected several regions*⁷⁶.

Через масштабну повінь тисячі людей були змушені залишити свої домівки.

Here, the emphasis shifts toward the human dimension of the tragedy and its social consequences.

Pragmatic differences are also reflected in the use of background information. BBC News frequently provides contextual explanations for readers who may not be familiar with the event or its historical background: *The city of Kharkiv, Ukraine's second-largest city, has faced repeated attacks since the start of Russia's full-scale invasion in 2022.*

The additional contextual information enables an international audience to better understand the significance of the reported event.

In, such explanations are usually omitted or considerably reduced because the domestic audience is generally expected to possess the necessary background knowledge: *Харків знову зазнав обстрілів з боку російських військ.*

Another important pragmatic factor concerns the degree of emotional engagement. British news reports generally strive for maximum neutrality in presenting facts: *Several civilians were killed during the attack, according to local authorities.*

The information is presented in a restrained manner and explicitly attributed to an official source.

⁷⁴ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

⁷⁵ Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

⁷⁶ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

Within the Ukrainian media environment, particularly in reports related to the ongoing war, more expressive linguistic means may be employed: *Унаслідок російської атаки загинули мирні жителі*.

This formulation increases the emotional impact of the report and reflects the immediate social relevance of the event for Ukrainian society.

Particular attention should also be paid to the pragmatic function of quotations. In BBC News, quotations are frequently used to ensure balance and present different perspectives on an issue: *Officials from both sides said they were ready for further negotiations*⁷⁷.

In Суспільне, quotations primarily serve to confirm the reliability of information and communicate official positions: *Перемовини триватимуть і надалі, – заявив представник уряду*⁷⁸.

The results of the contrastive stylistic analysis may be summarized according to the principal linguistic and pragmatic parameters identified throughout the study. Table 2 presents the major similarities and differences between BBC News and Суспільне at the lexical, syntactic, stylistic, and pragmatic levels.

Table 2

Contrastive Stylistic Features of BBC News and Суспільне

Stylistic Parameter	BBC News	Суспільне
Lexical economy	High	Moderate
Reporting verbs	Standardized	More varied
Evaluative vocabulary	Limited	More frequent
Metaphorical language	Moderate	Moderate–High
Passive constructions	Frequent	Less frequent
Active constructions	Less frequent	Frequent
Headline length	Short	Longer
Explicitness	Lower	Higher
Contextual explanations	Limited	Extensive
Target audience	International	Ukrainian
Pragmatic orientation	Neutral reporting	National relevance

As shown in Table 2, although both media outlets adhere to the principles of objective journalism, they implement these principles through different linguistic and communicative strategies. BBC News demonstrates greater

⁷⁷ BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

⁷⁸ Суспільне Новини. URL: <https://suspirne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).

lexical economy, syntactic compactness, and orientation toward an international readership, whereas Суспільне is characterized by more explicit lexical and syntactic structures, stronger contextualization, and a greater focus on the informational needs of the domestic audience. These findings provide the basis for the general conclusions presented below.

CONCLUSIONS

The present study established the theoretical foundations of the contrastive-stylistic analysis of media texts. It was determined that the contrastive approach makes it possible to identify both common and distinctive features of the linguistic organization of texts in different languages, while stylistic analysis provides an effective framework for investigating the functioning of linguistic devices within a specific communicative environment. The combination of these approaches has proved to be an effective methodological tool for examining contemporary news discourse and intercultural media communication.

The study also identified the genre and stylistic characteristics of contemporary news discourse. It was found that news media texts belong to the informational genre of journalism and are characterized by timeliness, factuality, objectivity, and orientation toward a broad audience. At the same time, contemporary news discourse combines the features of informational and media styles and increasingly incorporates multimodal elements that enhance the presentation and accessibility of information.

The analysis of lexical and stylistic devices demonstrated that both English-language and Ukrainian-language news texts make extensive use of socio-political terminology, neutral informational vocabulary, quotations, metaphorical expressions, and selected expressive means. The findings indicate that BBC News is characterized by greater lexical restraint, standardization, and linguistic economy, whereas Суспільне more frequently employs emotionally marked vocabulary and expanded explanatory constructions that facilitate a more explicit presentation of information.

The investigation of syntactic organization revealed that both media outlets predominantly use simple extended and complex sentences, quotations, specifying constructions, and syntactic parallelism. Nevertheless, the English-language news reports are more likely to employ passive constructions, compact syntactic patterns, and elliptical headlines, while the Ukrainian-language texts tend to favor more elaborate sentence structures, flexible word order, and explicit syntactic organization.

The analysis of the pragmatic representation of identical events in British and Ukrainian news discourse showed that the presentation of information largely depends on the intended audience and the national communicative context. BBC

News is characterized by balanced reporting, neutrality, extensive international contextualization, and the provision of background information for a global readership. *Суспільне*, in contrast, places greater emphasis on the national significance of events, their impact on Ukrainian society, and the informational needs of the domestic audience. Consequently, identical events are represented through different pragmatic strategies reflecting the communicative priorities of each media outlet.

The results confirm the existence of both universal characteristics of contemporary news discourse, determined by the general principles of journalism, and language- and culture-specific features of the English- and Ukrainian-language media texts. The identified similarities and differences demonstrate that stylistic and pragmatic choices are influenced not only by the structural characteristics of the respective languages but also by editorial traditions, target audience expectations, and sociocultural context. The results of this study may contribute to further research in media linguistics, contrastive linguistics, stylistics, discourse analysis, and translation studies, as well as to the teaching of media discourse, intercultural communication, and journalistic translation.

SUMMARY

The article examines the stylistic features of the English- and Ukrainian-language news media texts through a contrastive analysis of publications from BBC News and *Суспільне*. The study is based on the assumption that although both media outlets adhere to the principles of objective journalism, they employ different linguistic and stylistic strategies shaped by their editorial traditions, target audiences, and sociocultural contexts.

The research aims to identify similarities and differences in the lexical, syntactic, stylistic, and pragmatic organization of contemporary news discourse. The research material consists of the English-language news reports published by BBC News and the Ukrainian-language news articles published by *Суспільне*, covering comparable international political, security, economic, and social events. The study applies descriptive, contrastive, stylistic, contextual, and discourse analysis methods, together with elements of quantitative analysis.

The findings indicate that both media outlets rely on neutral socio-political vocabulary, standardized journalistic language, specialized terminology, and quotations to ensure the accuracy and credibility of information. However, BBC News demonstrates greater lexical economy, syntactic compression, extensive use of passive constructions, and a stronger orientation toward neutral and internationally accessible reporting. In contrast, *Суспільне* more frequently employs explanatory constructions, active syntactic patterns, emotionally

marked vocabulary, and greater contextualization of events, reflecting the informational needs of a domestic audience.

The pragmatic analysis further reveals that identical events are represented through different communicative strategies. BBC News tends to provide broader international context and balanced reporting, whereas Суспільне emphasizes the national significance and practical implications of the reported events for Ukrainian society.

The results confirm that, alongside universal characteristics of contemporary news discourse, the English- and Ukrainian-language media texts exhibit language-specific and culture-specific stylistic features. The findings may be applied in further research on media discourse, contrastive stylistics, discourse analysis, translation studies, and intercultural communication.

Bibliography

1. Доценко О. Наукові передбачення у масмедійному дискурсі російсько-української війни: комунікативно-прагматичний аспект. Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України: колективна монографія / за ред. С. Романюк. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2024. С. 203–220.

2. Завальнюк І. Синтаксичні одиниці в мові вітчизняних масмедіа періоду російсько-української війни: оновлення змісту й структури. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство). 2023. № 37. С. 120–130. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130> (accessed: 12.06.2026).

3. Загнітко А. П. Теорія сучасної лінгвістики. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2019. 528 с.

4. Мацько Л. І., Мацько О. М. Стилїстика української мови. Київ: Вища школа, 2005. 462 с.

5. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. Київ: Либідь, 2000. 248 с.

6. Романюк С. (ред.). Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України: колективна монографія. Варшава: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2024. 320 с.

7. Сизонов Д. Ю. Медіалінгвістика: навч. посіб. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2021. 272 с.

8. Сизонов Д. Ю. Терміносистема сучасної медіалінгвістики в міждисциплінарних контактах. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2023. № 46. С. 100–111. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTR.2023.46.100-111> (accessed: 18.06.2026).

9. Тат'янченко А. Ю. Подія як чинник медіадискурсу: специфіка подання в інфопросторі (на прикладі російсько-української війни). *Обрії друкарства*. 2024. № 16. DOI: [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2024.2\(16\).319279](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2024.2(16).319279) (accessed: 12.06.2026).
10. Цапро Г., Семенюк А. Discursive Presentation of Women in the 2001–2002 and 2020–2021 Media Texts: A Corpus Based Analysis. *Studia Philologica*. 2021. № 16. P. 54–66. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2021.168> (accessed: 12.06.2026).
11. Царик Г. Медійний дискурс як семіозис: потенціал семіотики для визначення медійного дискурсу. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2024. 2(76). С. 113–135. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2024.2.07> (accessed: 21.06.2026).
12. Цин С. Комунікативно-дискурсивні стратегії створення образу китаю в українському інформаційному просторі. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2025. 1(47). С. 154–164. DOI: <https://doi.org/10.17721/2663-6530.2025.47.14> (accessed: 18.06.2026).
13. Шевченко І. Multimodal Conceptual Metaphor in Political Media Discourse. *Мовознавчий вісник*. 2024. № 36. С. 132–138. DOI: <https://orcid.org/0000-0003-2552-5623> (accessed: 12.06.2026).
14. Baker M. *Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications*. Amsterdam: John Benjamins, 1993. 233 p.
15. Baker P. *Using Corpora to Analyze Gender*. London: Bloomsbury Academic, 2020. 232 p.
16. Bednarek M., Caple H. *News Discourse*. London: Bloomsbury Academic, 2020. 288 p.
17. Bednarek M., Caple H. *The Discourse of News Values: How News Organizations Create Newsworthiness*. Oxford: Oxford University Press, 2017. 302 p.
18. Bell A. *The Language of News Media*. Oxford: Blackwell, 1991. 277 p.
19. Caple H., Bednarek M. *Multimodal News Analysis Across Cultures*. London: Routledge, 2023.
20. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 580 p.
21. Fairclough N. *Language and Power*. 3rd ed. London: Routledge, 2015. 278 p.
22. Fairclough N. *Media Discourse*. London: Edward Arnold, 1995. 214 p.
23. Fowler R. *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge, 1991. 254 p.
24. Jaworski A., Coupland N. *The Discourse Reader*. 4th ed. London: Routledge, 2021. 758 p.

25. Maingueneau D. Analyzing Self-Constituting Discourses. London: Routledge, 2018. 224 p.
26. Molek-Kozakowska K., Terian S.-M. (eds.). Mediated Discourses of Conflict across Languages and Genres: Coverage and Reception of the War in Ukraine. Singapore: Springer, 2026. 250 p. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-95-6992-2_1 (accessed: 23.06.2026).
27. Potapenko S., Deikun O. Peace into War Transformation in News Discourse on Ukraine: A Cognitive-Rhetorical Perspective. In: Ilie C. (ed.). Discourses of War and Peace: 21st Century Perspectives. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2026. P. 250–277. DOI: <https://doi.org/10.1075/pbns.355.09pot?locatt=mode:legacy> (accessed: 01.07.2026).
28. Richardson J. E. Analysing Newspapers. 2nd ed. London: Palgrave Macmillan, 2020. 328 p.
29. Van Dijk T. A. Discourse and Power. London: Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.
30. Van Dijk T. A. News as Discourse. New York: Routledge, 2013. 200 p.
31. Wodak R., Meyer M. Methods of Critical Discourse Analysis. 3rd ed. London: Sage, 2016. 312 p.
32. Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/> (дата звернення: 12.06.2026).
33. BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 12.06.2026).

Information about the author:

Leleka Tetiana,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Translation,

Applied and General Linguistics

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University,

1, Shevchenko Street, Kropyvnytskyi, Ukraine

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ ВИКЛИКИ ПЕРЕКЛАДУ ОКАЗІОНАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

Лощинова Інна

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-10>

ВСТУП

Сучасна парадигма гуманітарного знання характеризується виразним антропоцентричним вектором, який спрямовує дослідницький інтерес у площину взаємодії мови, культури та людської свідомості. Художній текст у цьому контексті постає не просто естетично організованою системою знаків, а складним резервуаром національно-культурної пам'яті, етнічних смислів та унікального індивідуально-авторського світобачення. Тому процеси міжкультурної комунікації, детерміновані перекладацькою практикою, виходять за межі суто лінгвістичного перекодування й трансформуються в акти глибокого міжкультурного діалогу та герменевтичного осмислення.

Одним із найбільш репрезентативних і водночас дериваційно та прагматично складних сегментів ідіостилю митця є індивідуально-авторський словотвір. Оказіоналізми концентрують у собі інтелектуальний, емоційно-експресивний і національно-маркований досвід автора, віддзеркалюючи специфіку концептуалізації дійсності певним етносом крізь призму мовної творчості конкретної мовної особистості. У художньому дискурсі Оксани Забужко – однієї з найяскравіших постатей сучасної української літератури – okazіональна лексика виконує не лише декоративно-естетичну, а й потужну націєтворчу, філософську та прагматичну функції. Її новотвори часто є смисловими вузлами тексту, що акумулюють складні концептуальні метафори та культурні коди.

Саме тому переклад такої лексики іншою мовою (зокрема англійською, що належить до іншого соціокультурного та типологічного ареалу) становить один із найвагоміших лінгвокультурних і міжкультурних викликів. Перекладач стикається із проблемою потенційної лакуарності, необхідністю збереження тонкого балансу між дериваційною структурою

новотвору, його лексико-семантичним наповненням та етнокультурною конотацією. Успішність міжкультурного трансферу в такому разі залежить від здатності перекладача вибудувати адекватну модель лінгвокогнітивного моделювання авторських інтенцій і знайти оптимальні трансформаційні рішення.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасного мовознавства на вивчення міжкультурних вимірів мови, потребою системного аналізу індивідуального стилю Оксани Забужко у трансляційному аспекті, а також недостатньою вивченістю лінгвокогнітивних та структурно-семантичних параметрів відтворення українських іменникових okazіonalіzmів в англomовних перекладах.

Об'єктом дослідження є індивідуально-авторські новотвори Оксани Забужко, вилучені з її прозового доробку.

Предметом дослідження постають структурно-семантичні, лінгвокогнітивні та лінгвокультурні особливості іменникових okazіonalіzmів у романі «Польові дослідження з українського сексу» та специфіка їх відтворення в англomовному перекладі.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні okazіonalіzmного словотворення як лінгвокультурної проблеми та комплексному лінгвоперекладознавчому аналізі моделей відтворення іменникових новотворів письменниці в іншомовному середовищі.

Матеріалом дослідження слугував текст роману Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу» та його англomовний переклад («Field Work in Ukrainian Sex»), виконаний Галиною Гринь.

Методологічну основу роботи становлять фундаментальні положення сучасної дериватології, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики та теорії перекладу. Для розв'язання поставлених завдань застосовано комплекс методів: *метод дериваційного аналізу* (для встановлення словотвірної структури okazіonalіzmів); *лінгвокогнітивне моделювання* (для реконструкції авторських інтенцій); *компаративний метод та метод перекладацького аналізу* (для зіставлення дериватів у мові-джерелі та мові-перекладі); *метод лінгвокультурного коментування*.

1. Okazіonalіzmне словотворення як лінгвокультурна проблема: теоретичні аспекти та перекладацькі виміри

Художній переклад – це одна з найбільш складних і водночас найцінніших форм міжмовної та міжкультурної взаємодії, яка передбачає перенесення не лише змістової, а й естетичної, емоційної та культурної інформації з однієї мовної системи в іншу. Він є унікальним видом перекладацької діяльності, оскільки вимагає від перекладача високого

рівня мовної майстерності, глибокого розуміння художнього твору, знання культурних контекстів, а також інтерпретаційних і творчих навичок.

Сучасне перекладознавство переосмислює переклад як не лише мовне, а й когнітивне та культурне явище. З'являється поняття перекладацького дискурсу – єдності процесу і результату перекладацької діяльності, яка включає комунікативні, когнітивні й культурологічні аспекти. І. Литвин зазначає, що переклад – це «подвійний інтерпретаційно-породжувальний дискурс»¹, що передбачає не тільки передачу інформації, а й її переосмислення та відтворення новими засобами. Особливу увагу сучасні дослідження звертають на інтерпретаційну роль перекладача. Він уже не є пасивним «ретранслятором», а стає повноправним учасником комунікації, який організовує діалог між автором і читачем. Як справедливо зауважує Т. Андрієнко: «Перекладач у цьому разі вважається не передавачем повідомлення, вторинним учасником комунікації, а організатором комунікативної взаємодії між автором і читачем»².

Питання еквівалентності та адекватності є ключовими в теорії художнього перекладу. Під еквівалентністю розуміється змістова і функціональна відповідність між оригіналом та перекладом, а під адекватністю – рівень відповідності перекладеного тексту художньо-естетичним і прагматичним установкам оригіналу. У процесі перекладу ці два поняття не завжди збігаються, тому перекладачеві доводиться знаходити баланс між ними, оскільки питання досягнення відповідності між мовними структурами оригіналу та перекладу потребує врахування цілого спектра мовних, стилістичних і культурних факторів. У цьому контексті слушною є думка В. Коптілова: «У художньому перекладі багато важить уміння перекладача відчутти й відтворити загальний стилістичний колорит оригіналу, знайти слово, яке було б доречним у фразі саме цього письменника»³.

Особливої уваги вимагає переклад безеквівалентної лексики, фразеологізмів, неологізмів, okazіоналізмів, гумору, діалектизмів, історизмів, реалій, риторичних фігур, а також ідіолектів персонажів. Ці елементи нерідко викликають труднощі, пов'язані з передачею національного колориту та збереженням стилістичних особливостей.

¹ Литвин І. М. Перекладознавство: науковий посібник. Черкаси: Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. С. 7.

² Андрієнко Т. П. Стратегії в інтеракційній моделі перекладу (на матеріалі перекладу англomовних прозових та драматургічних творів українською та російською). Дис. ... доктора філол. наук: 10.02.16. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. 2017. С. 8.

³ Коптілов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу. Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1971. С. 43.

Труднощі, які постають у процесі художнього перекладу, можна згрупувати за кількома напрямками. Зокрема, це:

- передача фразеологізмів та сталих виразів;
- адаптація безеквівалентної лексики;
- відтворення гумору, гри слів;
- збереження національно-культурної специфіки;
- передача індивідуального стилю персонажів, у тому числі жаргону, діалектизмів, професіоналізмів;
- переклад риторичних і тропеїчних засобів (метафори, іронії, інверсії тощо).

Перекладач не повинен просто транслювати зміст, а створювати цілісне художнє полотно, яке буде естетично довершеним і зрозумілим для носіїв мови перекладу. Цінність художнього перекладу визначається тим, наскільки він зберігає індивідуальність оригіналу, його естетичну силу та здатність викликати аналогічні емоції в читача перекладеного тексту. А. Нямцу вказує на залежність перекладу не лише від логіки, а й від емоційно-оцінного сприйняття⁴. Як слушно зазначає І. Штангурська, перекладач повинен «повторити творчий процес автора»⁵, а не просто передати текст іншою мовою.

Отже, художній переклад – це складна комунікативно-творча діяльність, що потребує від перекладача не лише мовної компетентності, а й глибокого розуміння авторського стилю, культурного контексту та естетичних нюансів оригіналу. Збереження стилістичної виразності, емоційної напруги, мовних інновацій, зокрема okazіonalіzmів, є одним із головних викликів перекладацької практики. Перекладач має не лише точно передати зміст, а й забезпечити цілісне художнє враження, яке відповідає інтенції автора і викликає схожу емоційну реакцію в читача іншомовного тексту.

Сучасний художній дискурс вирізняється активним функціонуванням індивідуально-авторських лексичних новотворів. Вони виступають ефективним інструментом мовної експресії, який дозволяє автору виразити власне бачення світу, емоційний стан, а також відобразити національно-культурну специфіку мислення. Такі лексеми, що створюються безпосередньо в мовленні й не закріплюються в мові як системі, у лінгвістиці отримали назву okazіonalіzmів.

⁴ Переклад як процес: навчальний посібник. [укл.: А. Є. Нямцу, І. Л. Тарангул]. Чернівці: Рута, 2008. С. 30.

⁵ Штангурська І. Ю. Проблеми художнього та фахового перекладу. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. № 16. С. 54.

Як зауважують мовознавиці Н. Клименко та Л. Пустовіт, «оказіоналізм – незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи норми мовної, що існує лише в певному контексті, в якому воно виникло. Оказіоналізми зіставляються зі словами узуальними, від неологізмів відрізняються тим, що зберігають свою новизну, незалежно від реального часу їх утворення»⁶. Поява подібних лексем, як підкреслює Н. Іщенко, обумовлена комунікативною необхідністю – мовцеві бракує наявних засобів вираження, і тому він удається до створення нової одиниці за допомогою внутрішньомовних ресурсів⁷. У цьому аспекті слушною є думка Ж. Колоїз, яка підкреслює, що оказіоналізми, «будучи результатами номінативної деривації, водночас є продуктами вербальної комунікації, для яких конкретна комунікативно-прагматична ситуація стає їхньою своєрідною апробацією...»⁸.

За визначенням О. Турчак, оказіоналізм – це «незвичне, експресивно забарвлене слово, яке по-новому, свіжо, оригінально називає предмети, явища дійсності, утворене з порушенням законів словотворення чи мовної норми, існує лише в певному контексті, у якому воно виникло...»⁹. Серед його характерних ознак дослідниця виокремлює одноразовість, контекстуальну залежність, експресивність, індивідуальність, новизну, ненормативність та утворюваність. Власне, цим оказіоналізми протиставляються неологізмам, які мають потенціал закріпитися в мові й набувати загального вжитку. У межах сучасної неології, як зазначає Н. Голікова, прийнято розрізняти неологізми, потенційні слова та оказіоналізми, хоча всі вони протиставляються словам узуальним¹⁰. Така класифікація дозволяє точніше окреслити межі функціонування новотворів у мовній системі.

Існує також чимало термінологічних синонімів до поняття «оказіоналізм», серед яких: індивідуально-авторський неологізм, стилістичний або художній неологізм, творчий новотвір, слова-метеори, слова-одноденки тощо. Усі ці терміни підкреслюють тимчасовість, емоційність, індивідуальність і залежність від контексту таких

⁶ Пустовіт Л. О., Клименко Н. Ф. Оказіоналізм // Українська мова : Енциклопедія. 2-е вид. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 432–433.

⁷ Іщенко Н. Г. Компонентна структура лексичного значення [Електронний ресурс] Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN-pssrtt_2009_23_16. (дата звернення: 19.08.2026).

⁸ Колоїз Ж.В. Оказіональна деривація: теоретичний і функціонально-семантичний аспекти : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2007. С. 29.

⁹ Турчак О. М. Оказіоналізми в мові української преси 90-х років ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2005. С. 5.

¹⁰ Голікова Н.С. Художній дискурс П.А. Загребельного: лінгвокогнітивний і прагматистичний аспекти : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2019. С. 64.

лексем. Англomовна лексикографічна традиція оперує поняттям *nonce word*, що тлумачиться як слово, вигадане для певної комунікативної ситуації або нагоди¹¹. Британський лексикограф Джеймс Мюррей, упорядник Оксфордського англійського словника, саме цим терміном позначав індивідуальні новотворення типу *teleputer, to sherlockholmes, cabbagelooking, to mazurka* тощо.

Функціональні особливості okazіоналізмів також заслуговують на окрему увагу. Вони, за спостереженнями дослідників, виконують насамперед комунікативну, експресивну, естетичну, а також прагматичну функції. За словами Л. Якимчук, у прозових текстах okazіоналізми найчастіше реалізують комунікативну функцію, тоді як у поезії більш вираженою є їхня естетична роль¹². М. Бойчук проводить чітку межу між okazіоналізмами та неологізмами за функціональною ознакою: перші задовольняють художньо-виражальні потреби автора, маючи разовий характер уживання; другі ж – виникають із метою називання нових понять, що входять у широкую суспільну комунікацію¹³.

З огляду на вищезазначене доцільним є узагальнення найпоширеніших трактувань поняття *okazіоналізм*:

- це лексична одиниця, утворена письменником на основі існуючих чи непродуктивних словотвірних моделей, яка функціонує в конкретному контексті з метою створення художнього ефекту;
- це засіб мовної гри або експресії, що відхиляється від мовної норми;
- це індивідуальний мовний витвір, що має однократний характер вживання, проте виконує вагомую стилістичну й прагматичну функцію у творі.

А. Загнітко справедливо вказує на те, що саме потреба автора передати нові, ще невиражені почуття та асоціації, спонукає його до словотворчості. На думку вченого, чим більш розвинене мовне чуття й креативний потенціал митця, тим більш насиченою неологізмами буде його мова¹⁴. Цей процес, як стверджує О. Ребрій, має двоетапну структуру: на довербальному етапі формуються смислові наміри, де важливу роль відіграє прагматичний аспект; на вербальному етапі ці наміри реалізуються у вигляді конкретних

¹¹ Cambridge Online Dictionary URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/nonce-word?a=british>

¹² Якимчук Л. Поезія і проза: від лінгвістики до семіотики. Слово і час. 1995. № 4. С. 68.

¹³ Бойчук М. Параметризація поняття okazіоналізм. Лінгвістичні студії. 2011. Вип. 23. С. 8–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_23_3

¹⁴ Загнітко А. П. Естетичне навантаження okazіоналізмів у поезії В. Стуса. Лінгвістичні студії. Вип. 8. Донецьк: ДонНУ, 2001. С. 209.

лексичних одиниць¹⁵. Таким чином, okazіоналізми є результатом складного інтелектуального й креативного процесу, який виявляє глибинні механізми мовної творчості.

Отже, okazіоналізми – це індивідуально-авторські лексичні новотвори, які не входять до узусу, проте мають вагоме стилістичне, семантичне й емоційне навантаження в тексті.

Однією з головних складностей у процесі перекладу okazіоналізмів є декодування їхньої семантичної структури. Оскільки такі лексеми не зафіксовані в словниках, їхнє значення залежить від інтерпретації перекладача, яка, у свою чергу, має суб'єктивний характер. Багатозначність контексту створює широке поле для тлумачень, тому якість перекладу безпосередньо пов'язана з тим, наскільки точно перекладач реконструює значення okazіоналізму, чи зможе він розпізнати культурні асоціації та чи має достатній обсяг фонових знань для розкриття імпліцитних смислів.

Як зазначає С. Маслова, успішна інтерпретація та передача okazіоналізмів у перекладі залежить не лише від контексту та ситуації, а й від наявності в перекладача комплексу необхідних компетенцій, як-от:

- білінгвальна (володіння структурою обох мов),
- перекладацька (розуміння теорії перекладу),
- екстралінгвістична (фонові та енциклопедичні знання),
- особистісна (гнучкість мислення, креативність),
- стратегічна (вміння координувати усі зазначені аспекти)¹⁶.

Водночас контекст, як і парадигматичні та синтагматичні зв'язки, у яких функціонує okazіоналізм, допомагають обмежити спектр можливих інтерпретацій, однак остаточне рішення щодо вибору варіанту перекладу завжди залишається за перекладачем. У випадках, коли відсутні адекватні відповідники в мові перекладу, доцільним може бути дескриптивний (описовий) переклад. Хоча він забезпечує точність передачі значення, такий підхід може виявитися надмірно об'ємним і стилістично громіздким. За словами С. Маслової, його застосування виправдане, якщо переклад є «неможливим через відсутність адекватних відповідників у мові перекладу»¹⁷.

К. Никитченко підкреслює, що вибір способу перекладу інноваційних лексичних одиниць, зокрема okazіоналізмів, визначається як особливостями

¹⁵ Ребрій О. В. Okazіоналізми в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Харків. 1997. 20 с.

¹⁶ Маслова С. Я. Експлікація як спосіб збереження культурної складової неологізмів в англо-українських перекладах. *Львівський філологічний часопис*. 2020. № 7. С. 68. <https://doi.org/https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-7.11> (дата звернення: 14.07.2026).

¹⁷ Там же С. 68.

їх творення, так і їхньою комунікативною функцією. Серед можливих стратегій дослідниця називає:

- транскрипцію і транслітерацію (переважно для збереження форми);
- калькування (частково збережено семантику та структуру);
- аналоговий переклад (відтворення функції або ефекту іншими мовними засобами);
- описовий переклад (детальна передача значення, часто громіздка);
- функціональну заміну (адаптація в межах культури цільової мови);
- створення перекладного okazіоналізму (новий новотвір в англійській мові, відповідно до моделей оригіналу);
- семантичну експлікацію (розгорнуте пояснення прихованих смислів);
- нульове транскодування або опущення (у разі крайньої невідтворюваності)¹⁸.

Мовознавиця Л. Фоміна, своєю чергою, зазначає, що сучасна перекладознавча наука виокремлює низку методів, придатних для передачі okazіоналізмів з мови оригіналу в мову перекладу. До них належать порівняльний і аналітичний методи, лінгвістичне спостереження й узагальнення, а також перекладацькі трансформації – транскрипція і транслітерація, практичне транскрибування, калькування, аналоговий переклад, описовий переклад тощо. У науковій та практичній літературі також пропонуються такі підходи: функціональна заміна, переклад, транскрипція, транслітерація, калька, описовий переклад (експлікація), перекладний okazіоналізм¹⁹.

За переконанням дослідників І. Підлужної та М. Сергієнко, одним із найскладніших завдань, що постають перед перекладачем, є саме передача okazіоналізмів. Це зумовлено, передусім, відсутністю готових відповідників у мові перекладу. Авторські неологізми вимагають від перекладача «певних когнітивних зусиль та нестандартного мислення»²⁰.

У перекладацькому аспекті okazіоналізми є однією з найскладніших категорій, адже вимагають від перекладача не лише високої мовної компетенції, а й глибокого культурного контекстуального розуміння та творчого підходу. Передача таких новотворів потребує індивідуального

¹⁸ Никитченко К.П. Okazіоналізми в соціальних мережах: перекладознавчий аспект. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 17. Том 2. С. 88–92.

¹⁹ Фоміна Л. В. Особливості перекладу художніх творів: методично-навчальний посібник з дисципліни «Особливості перекладу художніх творів» для магістрів за спеціальністю «Переклад». Дніпропетровськ: вид-во НГУ, 2015. С. 14.

²⁰ Підлужна І.А., Сергієнко М.С. Переклад okazіоналізмів у стилістично маркованих контекстах німецького медіа-публіцистичного дискурсу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Філологія*. 2019. Вип. 37. С. 53.

рішення – інколи це точний описовий переклад, інколи – нове слово, утворене за аналогією в мові перекладу. Таким чином, аналіз okazіоналізмів як мовного явища і об'єкта перекладу дає підстави стверджувати, що ці одиниці є не лише свідченням авторської мовної гри, а й маркером стилістичної індивідуальності письменника.

Розуміння природи okazіоналізмів як інструменту мовної індивідуалізації дозволяє глибше проаналізувати їхню функцію в авторському стилі. Особливої уваги в цьому контексті заслуговує мовотворчість Оксани Забужко, для якої okazіоналізми стають не лише засобом художньої експресії, а й важливим елементом ідіостилу.

У сучасній лінгвістиці спостерігається певне зміщення акцентів дослідження: замість розгляду мови виключно як системного явища, дедалі більше уваги приділяється її комунікативно-прагматичному аспекту. Кожен мовець, зокрема автор, функціонує в межах певного національного соціуму, користуючись загальноприйнятою мовою, яка відображає ментальність та світогляд народу. Водночас, залишаючись у межах національно-мовної картини світу, автор формує індивідуальний мовний простір, що відповідає його особистому сприйняттю дійсності та особливостям мовотворчої психології. Як зауважує О. Переломова, у цьому контексті можна вести мову про «автономну картину світу мовної особистості», про ідіолект і ідіостиль конкретного митця, а також про взаємозв'язок між загальномовним і індивідуальним²¹.

У контексті антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства питання індивідуального стилю набуває особливої ваги в лінгвостилістичному аналізі художнього тексту. На думку О. Селіванової, зосередження уваги лінгвістів на ідіолекті ставить під сумнів саме існування мови як абстрактного утворення, яке неможливо безпосередньо спостерігати. Дослідниця також підкреслює, що схожа проблема виникає при інтерпретації значень мовних одиниць, адже в реальному мовленні вони наповнюються індивідуальним змістом, який, утім, залишається доступним для розуміння іншими носіями мови. «Можливість розуміння ідіолекту кожним носієм мови розв'язує проблему існування мови як конвенційної системи символів»²².

Таким чином, світогляд мовної особистості є тим фундаментом, що поєднує всі одиниці ідіолекту, а тому вивчення індивідуального стилю неможливе без урахування мовної картини світу митця. Ідіостиль письменника, формуючись у межах загальнонаціональної мови, водночас

²¹ Переломова О. С. Авторська стилістика: навчальний посібник. Суми : Вид-во СумДУ, 2014. С. 52.

²² Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Київ–Полтава: Довкілля, 2010. С. 173.

відображає його унікальне бачення світу та інтерпретацію дійсності за допомогою специфічних мовних засобів або оригінального способу їх використання.

Кожен письменник – це, передусім, унікальна особистість, яка розкривається через власну манеру письма. Лише тоді, коли формується індивідуальний стиль, письменство набуває ознак справжнього мистецтва, адже саме через стиль автор виявляє оригінальний погляд на дійсність, створює нову образну концепцію світу. Саме в ідіостилі автора відображаються його естетичні та моральні ідеали, громадянська позиція, рівень художнього осмислення життя, глибина психологічного аналізу, обсяг спостережень за навколишнім світом, а також інтелектуальний рівень, технічна майстерність і характер письма. Як зазначають лінгвісти В. Кикоть та Ю. Опанасенко, «творча індивідуальність виявляється в тих способах, якими автор творить художні значення в тексті, в тому, чим він домагається нарощення образних смислів»²³.

Особливої актуальності набуває вивчення ідіостилу в контексті художнього перекладу. Дослідники В. Кикоть та Ю. Опанасенко підкреслюють, що при здійсненні перекладу слід зважати не лише на зміст оригіналу, а й на те, якими мовно-стилістичними засобами цей зміст подано. Адже переклад, на відміну від переказу, передбачає відтворення художньої форми, стилістики, жанрових ознак. «Отже, у перекладі особлива увага має приділятися співвідношенню стилістичних, жанрово-інваріантних і жанровозмінних компонентів, критерієм стилістичної та жанрової адекватності / неадекватності вихідного тексту і тексту перекладу, визначенню допустимих меж варіативності тексту перекладу»²⁴. У зв'язку з цим дедалі важливішим для сучасної теорії перекладу стає аналіз мовної особистості автора оригіналу, репрезентація якої у тексті відбувається саме через ідіостиль. Типологічне вивчення індивідуальних стилів письменників сприяє не тільки глибшому розумінню художнього тексту, а й суттєво підвищує якість його перекладу. Мовна особистість митця, яка складається з системи його мовних вподобань, комунікативних установок, культурних, соціальних і національних кодів, водночас постає як представник певної культурно-цивілізаційної спільноти та як унікальна творча одиниця. Її дослідження у перекладознавстві відбувається переважно на когнітивному та прагматичному рівнях.

²³ Кикоть В. М., Опанасенко Ю.В. Ідіостиль автора в художньому перекладі. *Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки*. 2018. Вип. 2. С. 24. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuF_2018_2_6. (дата звернення: 04.07.2026).

²⁴ Там же.

Значну зацікавленість у рамках аналізу ідіостилю викликає вивчення авторських мовних новотворів, які є маркерами індивідуального письма. На думку С. Я. Єрмоленко, «стиль – різновид творчої мовної діяльності, тип мовомислення, мовної поведінки в різних колективно усвідомлених ситуаціях спілкування. У центрі розуміння динамічної моделі стилю – людина, яка і породжує, і сприймає (декодує) стильові різновиди мови»²⁵. Таким чином, стиль митця можна визначити через сукупність лінгвістичних засобів, що мають певне стилістичне навантаження: лексеми, граматичні форми, синтаксичні конструкції, словотвірні моделі. Як підкреслює дослідниця, «індивідуальний стиль письменника... залежить від його світосприйняття та світовідчуття, ставлення до явищ навколишньої дійсності та оцінки їх, що зумовлюють витворення особливого мовного світу»²⁶.

Отже, у контексті розгляду ідіостилю як відображення мовної особистості, особливого значення набуває аналіз творчої манери Оксани Забужко – авторки, яка в українській літературі сформувала яскравий, самобутній і пізнаваний стиль. Її ідіостиль є результатом не лише глибокого особистісного осмислення екзистенційних проблем, а й виявом унікального способу мовного кодування дійсності. Як і в інших митців слова, ідіостиль О. Забужко постає як цілісна система, в якій поєднуються мовні, жанрові, стилістичні, естетичні й концептуальні компоненти. Проте саме у її творах ця система набуває особливого напруження, внаслідок високого рівня інтелектуалізації, емоційної зарядженості та філософської заглибленості. «Польові дослідження з українського сексу», без сумніву, стали текстом, що не лише увиразнив авторський стиль Забужко, але й започаткував нову естетику письма в українській прозі пострадянського періоду.

Ідіостиль письменниці формується на перетині кількох традицій – екзистенціалізму, феміністичного дискурсу, модерністської психологічної прози, постмодерної гри та філософської рефлексії. Її лексика багата на авторські неологізми, емоційно-забарвлені одиниці, образні метафори й інтертекстуальні алюзії. Стилістичне розмаїття, чергування високого і низького стилів, контрастна синтаксична структура – все це є складовими її ідіостилю, що справляє враження внутрішньої боротьби й водночас цілісного світобачення. У цьому контексті надзвичайно важливою постає й авторська позиція, що, як зазначає О. Жижома, «прагматично скерована

²⁵ Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови. Київ, 1999. С. 242.

²⁶ Там же.

та організує сприйняття інформації читачем»²⁷. У тексті досліджуваного роману ця позиція чітко артикульована: героїня озвучує не лише особистий досвід, але й уособлює голос жінки, інтелектуалки, українки, що прагне зберегти власну ідентичність у зіткненні з глобальним світом. Через мовну структуру, багатшарові образи, психоемоційну напругу та іронічну самоіронію письменниці створює унікальний мовний світ, у якому особисте нерозривно пов'язане з національним, а інтимне – з політичним. Таким чином, ідіостиль Оксани Забужко є результатом поєднання її особистого досвіду, філософсько-культурного бекграунду та виразної прагматики впливу. Її мова – це не лише засіб художнього зображення, а й інструмент соціального, культурного та екзистенційного осмислення буття. Тому подальший аналіз текстів письменниці доцільно зосередити на вивченні мовних засобів, які формують її авторську ідентичність та відтворюють особливості світоглядної позиції, а також на розкритті основних семантичних і стилістичних домінант її прози.

Ідіостиль Оксани Забужко вирізняється високим рівнем інтелектуалізації, експресивністю, стилістичним розмаїттям та смисловою багатшаровістю. Його формують як мовні засоби, так і концептуальні принципи художнього мислення, які виразно простежуються у прозі, поезії та публіцистиці авторки. Стилль Забужко виявляється у специфічному доборі лексики, синтаксичних конструкцій, авторських новотворів, особливостях фразеології та семантики. Її тексти рясніють індивідуально-авторськими формами, багатозначними метафорами, алюзіями, філософськими вставками, міжкультурними кодами та виразною емоційною наснаженістю.

Характерною рисою ідіостиллю письменниці є активне використання okazіоналізмів – індивідуально створених слів і виразів, які не лише підкреслюють унікальність мовної картини світу авторки, але й значно ускладнюють процес перекладу її творів. Okazіоналізми у Забужко охоплюють не лише лексичний рівень, а й фразеологічний, синтаксичний, морфологічний. У її текстах широко представлені прикметникові okazіоналізми, переважно утворені способом словоскладання, які відзначаються синонімічною гнучкістю та функціональною насиченістю.

Письменниці також часто звертається до okazіональних іменників-демінутивів із зниженим або іронічним значенням, що мають пейоративне оцінне забарвлення. Такі лексеми виконують не лише експресивну, а й аксіологічну функцію – вони виявляють авторське ставлення до

²⁷ Жижом О. О. Роль okazіональних прикметників у формуванні поетичного дискурсу. *Лінгвістичні студії* : Зб. наукових праць / уклад. А. Загнітко (наук. редактор) та ін. Вип. 18. Донецьк : ДонНУ, 2009. С. 161.

зображуваного, створюють емоційну напругу, підкреслюють конфлікт між героїнею та довколишнім світом.

Окремої уваги заслуговує вживання іншомовних елементів – зокрема англіцизмів, латинізмів, німецьких, французьких цитат. Вони часто функціонують у тексті не лише як частина іншомовного колориту, а й як вияв освіченості героїні, ознака інтелектуального простору, в якому вона існує. У «Польових дослідженнях з українського сексу» іншомовні фрази зустрічаються як у вигляді оригіналу, так і в транслітерованому вигляді, іноді супроводжуються перекладом у зносках. Відповідно, для перекладача постає проблема подвійного кодування – не лише семантичного, а й культурного.

Окремо варто зупинитися на okazіоналізмах у прозі Забужко – їх надзвичайно складно перекладати через унікальний характер. Як зазначає дослідниця О. Шум, «оскільки еквівалентні відповідники мови перекладу знайти важко, новотвори переважно передаються одиницями, зміст яких найближче до оригіналу, або використовуючи здебільшого описовий переклад з додаванням. Однак це не дозволяє адекватно зберегти ні зміст, ні форму оригіналу. На наш погляд, одночасно зберегти і те і інше та відносно вірно передати значення авторського новотвору перекладачам вдається лише у поодиноких випадках»²⁸.

Таким чином, ідіостиль Оксани Забужко постає як складна мовно-художня система, яка вимагає від читача (а особливо від перекладача) не лише філологічної підготовки, а й здатності сприймати багатшарову структуру смислів, закладених авторкою. Особливу складність у перекладі okazіоналізмів Оксани Забужко становить те, що ці новотвори нерідко функціонують не лише як стилістичні маркери, а й як концептуальні вузли тексту. Вони часто є носіями прихованих культурних конотацій, фіксують специфічні риси українського соціокультурного досвіду або психоемоційного стану героїні. У багатьох випадках okazіоналізм у Забужко не є просто експресивно підсиленою лексемою, а виступає окремою смисловою подією тексту, що викликає в читача емоційний або інтелектуальний відгук. Саме тому механічна передача значення таких одиниць у перекладі не забезпечує адекватності відтворення авторського ідіостилу: перекладач має відтворити і семантику, і стилістичну функцію, і культурну маркованість новотвору. Проблематичним також є відтворення okazіональних деминутивів та слів із пейоративним забарвленням, що у Забужко

²⁸ Шум О. В. Стилістика німецькомовних перекладів української жіночої прози кінця ХХ століття. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологія. Острог : НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 93–95.

виконують важливу аксіологічну функцію. Оскільки англійська мова позбавлена розгалуженої системи зменшувально-пестливих суфіксів, перекладачеві доводиться застосовувати перифрази, контекстуальні означення або стилістичні компенсатори. Проте такі способи, хоч і передають емоційну оцінку, часто змінюють інтенсивність авторської експресії. В окремих випадках втрачається іронічність або саркастичність вислову, адже новотвір у мові оригіналу створює ефект поєднання несумісного – м'якості суфікса і жорсткості змісту, тоді як англійський відповідник не завжди здатен відтворити цей контраст.

Ще одним аспектом є проблема інтертекстуальних okazіоналізмів, у яких Забужко навмисне змішує культурні коди: радянську лексику, західні бренди, філософські терміни, побутові слова, створюючи унікальні словосполучення з подвійною або навіть потрійною семантикою. У процесі перекладу подібні конструкції часто потребують розгорнутих коментарів або адаптації, адже іноземний читач може не мати доступу до тих соціокультурних нашарувань, які інтуїтивно зчитуються носієм української мови. Проте надмірне коментування перевантажує текст і порушує природний ритм оповіді. Тому перекладачеві доводиться шукати компроміс між інформативністю та художньою органічністю, нерідко обираючи найменше з можливих втручань.

Нарешті, okazіоналізми Забужко нерозривно пов'язані з емоційно-психологічною тональністю тексту, яка передає внутрішній монолог героїні, її нервовий ритм, коливання, колізії та самоіронічні рефлексії. Будь-яка зміна структури новотвору у перекладі впливає на інтонаційну організацію тексту, що може призвести до часткової втрати ефекту «потoku свідомості». Англійська версія, навіть будучи граматично точною, ризикує видатися більш стриманою, менш імпульсивною, ніж оригінал. Тому перед перекладачем стоїть складне завдання – зберегти нервову динаміку мовлення, не порушивши граматичної норми та логічної злагожденості англійського тексту.

Таким чином, переклад okazіоналізмів Оксани Забужко вимагає комплексного підходу, що поєднує словотвірний аналіз, стилістичне відчуття, культурологічну компетентність і творчу інтерпретацію. Перекладач має враховувати не лише словникове значення новотвору, а й його функцію в структурі авторського ідіостилу, його місце в системі образів, його роль у формуванні емоційної напруги. Саме тому проблема перекладу okazіоналізмів Забужко є однією з центральних у її англomовних інтерпретаціях і потребує окремого комплексного аналізу, який буде здійснено у наступному параграфі.

2. Лінгвокогнітивне та структурно-семантичне моделювання іменникових okazіоналізмів у романі «Польові дослідження з українського сексу» та їхній переклад

Оказіоналізми допомагають авторові точно, експресивно або й асоціативно передати думку, відтворити емоційний стан, поєднуючи мовну й екстралінгвальну інформацію. Вдало створена митцем номінація, за нашими спостереженнями, здатна якнайточніше відбити не лише власне світобачення письменника, а й відтворити особливості національного світовідчуття. Оказіоналізми допомагають авторові точно, експресивно або й асоціативно передати думку, відтворити емоційний стан, поєднуючи мовну й екстралінгвальну інформацію»²⁹. На переконання Ж. Колоїз, «утворення okazіональних номем демонструє споконвічне прагнення до небуденного, оригінального способу вираження думки. Це прагнення спонукає до пошуку таких стилістичних прийомів, що сприяли б додатковій інтенсифікації виразності. ... Будучи спрямованими на максималізацію експресивно-стилістичного ефекту повідомлюваного, актуалізовані в такий спосіб okazіональні результати виступають регуляторами поведінки адресатів, які фокусують свою увагу передусім на найбільш важливій прагматично значущій інформації»³⁰. Традиційно найактивніше утворюються іменникові новації. У романі Оксани Забужко okazіональні іменники, що позначають назви осіб, виконують важливу стилістичну й прагматичну функцію, слугуючи засобом індивідуалізації авторського стилю, увиразнення образів і передачі іронічного чи емоційно насиченого ставлення до персонажів. Аналіз перекладу Галини Гринь демонструє, що стратегія відтворення цих новотворів балансує між семантичною точністю та адаптацією до англomовної аудиторії, що іноді супроводжується нейтралізацією стилістичного забарвлення.

Аналізований роман майорить індивідуально-авторськими назвами осіб. На думку О. Стишова, цьому сприяє низка причин, серед яких найголовнішими є зростання ролі особистісного начала, позитивної або негативної ролі особи в історії³¹. Високоекспресивний okazіоналізм, утворений із використанням префіксоїда *супер-*, приєднаного до іменника хлопчище, що вже містить у структурі збільшувально-підсилювальний суфікс *-ищ-* демонструє наступний приклад: *ще півроку тому,*

²⁹ Лощина І. С. Індивідуально-авторські лексеми в есеїстиці Оксани Забужко. Український смисл: збірник наукових праць. Попова, І.С. (гол. ред.). Дніпро : Ліра, 2024. Вип. 1. С. 107.

³⁰ Колоїз Ж.В. Оказіональна деривація: теоретичний і функціонально-семантичний аспекти : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2007. 44 с.

³¹ Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2003. С. 72.

в Кембриджі, за нею упадав **суперхлопчище**, красень і атлет, шість футів два дюйми, і в плечах стільки ж, ласкавий, як зайньоко³² / *Only a year ago in Cambridge a **super stud** was pursuing her, good-looking and an athlete, six foot two and about that much across the shoulders, too, gentle as a **baby rabbit***³³. Неодериват передає водночас і захоплення, і певну іронічність оцінки. В англійському перекладі використано *super stud* – пряма калька першого компонента (*super*), але замість нейтрально-розмовного *хлопчище* подано американський сленгізм *stud* «жеребець», що має виразно сексуалізований відтінок. Це зберігає семантику привабливості, але зміщує прагматичний акцент від загального фізичного враження до підкресленої еротичної привабливості. Іменник «зайньоко», утворений від основи *заєць* за допомогою пестливого суфікса *-ньк-* та флексії *-о*, створює лагідно-дитячий образ. Переклад *baby rabbit* є семантично адекватним, передає ніжність і мініатюрність образу, але втрачає елемент внутрішньої української зменшувальної милозвучності, який у вихідному тексті підсилює інтимність характеристики.

У термінологічному словнику О. Селіванової контамінація визначається як «взаємодія, об'єднання мовних (номінативних) одиниць або їхніх частин на підставі структурної, функційної або асоціативної близькості чи з певною комунікативною метою, що зумовлює утворення нової мовної (номінативної) одиниці»³⁴. Попри те, що контамінація належить до характерних ознак okazіонального словотворення, у досліджуваному романі зафіксовано лише один приклад її використання, а саме: okazіоналізм «**сперматозаври**», утворений шляхом контамінації основ сперма та динозаври. Лексема набуває високого експресивного забарвлення і функціонує як гіперболізоване позначення маскулінності: «...а він із місця замкнувся, виставивши насторч оте своє небезпечно розвинене, куди там псевдомужнім голлівудівським **сперматозаврам**, підборіддя»³⁵ / «...he turned the lock instantly, raising high his dangerously well-endowed chin (no contest from all the super-sexed Hollywood **spermatosauruses**)»³⁶. У тексті «псевдомужнім голлівудівським **сперматозаврам**» авторка досягає яскравого сатиричного ефекту. Переклад (*super-sexed Hollywood*

³² Забужко О. Польові дослідження з українського сексу : роман. Вид. 4-те, випр. Київ : Факт, 2002. С. 40.

³³ Zabuzhko Oksana. *Fieldwork in Ukrainian Sex*. Translated from the Ukrainian by Halyna Hryn. First published in English in 2011 by AmazonCrossing. P. 42.

³⁴ Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Київ–Полтава: Довкілля, 2010. С. 251.

³⁵ Забужко О. Польові дослідження з українського сексу : роман. Вид. 4-те, випр. Київ : Факт, 2002. С. 41.

³⁶ Zabuzhko Oksana. *Fieldwork in Ukrainian Sex*. Translated from the Ukrainian by Halyna Hryn. First published in English in 2011 by AmazonCrossing. P. 37.

spermatosauruses) демонструє високу точність: калькування словотвірної моделі та збереження контрасту між високим пафосом і біологічно-грубої метафорики дозволяє максимально передати авторський задум.

За словами Н. Клименко, останнім часом в українському словотворі серед іменників зростає кількість юкстапозитивів, що здебільшого є назвами осіб³⁷. Таку тенденцію спостерігаємо і в мовотворчості Оксани Забужко. Наприклад: *...заповита в пістрявий тюрбан негритянка-дженіторша, що видає на вході ключі од lockers'ів, сліпучо спалахує навстріч зубним блищем*³⁸ / «You're pretty faithful to that swimming, huh?» **the black lady custodian** in a motley turban who hands out locker keys blitzes me with her blinding smile each time³⁹; *Живою на мить відчула себе у Франкфурті, при пересадці: наскочивши з розгону сліпого простування коридором на двох поставлених правцем прикордонників, двох однаково рудих гевалів-німчурак в однаковому просянистому, геть і по руках, ластовинні, котрі, із здоровою молодечою цікавістю її розглядаючи й весело перегарюються між собою по-своєму, перевірили її паспорта*⁴⁰ / *she felt herself alive for a moment in Frankfurt where they changed planes: when running blindly down the corridor she ran into two upright-standing border guards, two identically red-haired burly German guys with identical splotchy freckles all over their arms who, checking her out with a healthy youthful curiosity and exchanging good-natured growls in their own language, examined her passport and asked*⁴¹. Так, одним із компонентів новотвору «негритянка-дженіторша» є okazionalizm дженіторша (від англ. *janitor* – «вахтер» із суфіксом *-ша*, традиційним у розмовно-знижених номінаціях жіночих професій). Це поєднання підсилює експресію та додає колориту, позначаючи і етнічну, і професійну ознаку персонажа. В англійському перекладі (*black lady custodian*) перекладачка відмовилася від збереження okazionalizm характеру другої частини, замінивши її на нейтральну лексему *custodian*, зберігши при цьому основну денотативну інформацію, але втративши стилістичний ефект легкої іронії та розмовності, закладений у суфіксі *-ша*. У іншому прикладі – «гевали-німчураки» – використано дві знижені,

³⁷ Клименко Н. Ф. Роль словотворення у сучасній українській номінації // Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : Монографія. Київ : Видавничий Дім Д. Бураго, 2008. С. 227.

³⁸ Забужко О. Польові дослідження з українського сексу : роман. Вид. 4-те, випр. Київ : Факт, 2002. С. 36.

³⁹ Zabuzhko Oksana. *Fieldwork in Ukrainian Sex*. Translated from the Ukrainian by Halyna Hryn. First published in English in 2011 by AmazonCrossing. P.37.

⁴⁰ Забужко О. Польові дослідження з українського сексу : роман. Вид. 4-те, випр. Київ : Факт, 2002. С. 41.

⁴¹ Zabuzhko Oksana. *Fieldwork in Ukrainian Sex*. Translated from the Ukrainian by Halyna Hryn. First published in English in 2011 by AmazonCrossing. P. 35.

розмовні номінації: *гевал* (незграбна, велика людина) та *німчурак* (згрубіла етнонімічна форма). Композиційне з'єднання через дефіс створює посилену образність і певну гротескність опису. В англійському варіанті (*burly German guys*) семантика передана лише частково: збережено ознаку фізичної статури (*burly*) та національну приналежність (*German*), проте редуковано емоційно-оцінний відтінок, а також іронічно-зневажливу конотацію. Таким чином, у перекладі спостерігається баланс між точністю відтворення семантики та прагматичною адаптацією для англосовітської аудиторії, де іноді жертвують стилістичною насиченістю заради зрозумілості.

Наступний okazionalizm також демонструє етнічну приналежність: *тільки вчителька української мови здатна щось такого втругнути, чогось вони, мов на підбір, усюди найтупіші, найзловісніші бабери, осканені ревні служаки, достоту сержанти-хохли в совєцькій армії*⁴² / *well sure, only a Ukrainian-language teacher would pull such a stunt, for some reason they seem everywhere to be the dumbest, most vicious hags (as if specially selected), rabidly faithful lackeys, abundantly loyal sergeants in the Soviet army you don't suppose there's a national inferiority complex rampant there*⁴³. Поєднання військової номінації *сержанти* з етнонімом *хохли* (розмовно-знижена, часто зневажлива назва українців) створює образ стереотипного радянського «служак» з підкресленням національної ознаки. Переклад *sergeants in the Soviet army* повністю нейтралізує етнічний компонент і знижений реєстр, залишаючи лише загальну військову належність. Семантичний обсяг скорочений, прагматичний ефект (іронія, етнічний штрих) втрачено.

Прагматична інтенція змінена і під час перекладу іншого неоксиданта: *«Ти що, – бралась руками в боки: відьма, зечка-блатнячка, з роду не підозрювала себе такою, – хочеш, щоб я тобі неустойку заплатила?»*⁴⁴ / *«So you what, – she would place her fists on her hips: a witch, a bitch from the prison zone, she had no idea she could be like this – you'd like me to pay you for the inconvenience?»*⁴⁵. При творенні цієї неолоксими використано дві кримінально-знижені назви: *зечка* (ув'язнена) та *блатнячка* (жінка з кримінальним «блатним» бекграундом). Переклад *a bitch from the prison zone* зберігає різку, принизливу оцінку, але замінює словотвірну гру прямою

⁴² Забужко О. Польові дослідження з українського сексу : роман. Вид. 4-те, випр. Київ : Факт, 2002. С. 49.

⁴³ Zabuzhko Oksana. *Fieldwork in Ukrainian Sex*. Translated from the Ukrainian by Halyna Hryn. First published in English in 2011 by AmazonCrossing. P. 43.

⁴⁴ Там же С. 70.

⁴⁵ Там же С. 72.

лайкою (*bitch*), що підсилює грубість і зміщує акцент на образливість, а не на стилізовану кримінальну лексику. Семантика передана з акцентом на емоційній агресії, прагматична інтенція змінена в бік жорсткішої лайки.

У наступних прикладах представлені оказіоналізми, утворені поєднанням однокореневих та близьких за значенням слів: *мала – друзів, коханців-закоханиців*⁴⁶ / *what I did have were friends, lovers galore*⁴⁷; *Несподіваний дзвінок із дому – від товаришки, що рік як пішла в бізнес і єдина з-поміж усіх київських приятелів-друзів може собі дозволити телефонувати до Америки* / *An unexpected call from home – from a girlfriend who went into business about a year ago and the only one of all my Kyiv friends and acquaintances who can afford to call the States*. Двічі повторений іменник з коренем *кохан-*, перший у нейтральній формі (*коханці*), другий – у пестливо-емоційній (*закоханці*). Поєднання створює градацію від факту фізичного зв'язку до стану емоційного захоплення, з іронічним відтінком. У перекладі – *lovers galore*, де основний зміст зведено до великої кількості коханців, але втрачено контраст між «тільки коханці» й «закохані коханці». Семантичне ядро частково редуковане, прагматична нюансованість втрачена.

Також серед оказіоналізмів О. Забужко натрапляємо на іменники із абстрактним значенням, що різняться за способами деривації, але підпорядковані єдиній меті – спонукати читача до роздумів та емоційного сприйняття наративів письменниці:

– *викинутий на саме дно колодязя й по дорозі спазматично вчеплений за цямрини: аби тільки не назад у табір! – живцем замуrowаний у чотиристітні – слухати радіо, курити у кватирку*⁴⁸ / *pitched to the very bottom of the well but catching hold of a beam on the way down in a spasmodic grip and clinging desperately (anything but back to the prison camp), buried alive in four walls, listening to the radio, blowing cigarette smoke out of the tiny pilot window*⁴⁹. Оказіоналізм *чотиристітня* у Забужко позначає замкнений простір із підкресленим відчуттям ізоляції та психологічного тиску, створюючи ефект клаустрофобії та « замуrowаності живцем». У перекладі *buried alive in four walls* збережено базовий образ і драматизм ситуації, але втрачено словотворчу новизну: англійське *four walls* є усталеним виразом і не має ефекту неологізму. Прагматичний вплив компенсовано за рахунок емоційно потужного *buried alive*, що посилює відчуття безвиході.

⁴⁶ Там же С. 43.

⁴⁷ Там же С. 40.

⁴⁸ Там же С. 108.

⁴⁹ Там же С. 109.

– *отож для чужих він шмарувався назверх – непропускним, дуже, правда, несерійного виробу трьоном, щедро присмаченими прянуватою іронією фрашками-придабашками* / *so then, for outsiders he smeared himself with a thick coat of an impenetrable, though, one must admit, very masterful sort of chitchat, all kinds of gags and games generously flavored with spicy irony*. Оказіоналізм *фрашками-придабашками* передає ритмічно-іронічну, злегка зневажливу характеристику мовної поведінки. Іменник «фрашка» (від пол. *fraszka*) – «різновид епіграми у польській поезії, коротенький сатиричний чи жартівливий твір» або ж діалектне слово зі значенням «жарт, дрібниця»⁵⁰, а «придабашка/придибашка» – діалектне слово зі значенням «причуди, дрібної капризи, прикрої витівки» (обидва елементи вжиті у множині й через дефіс інтенсифікують один одного). Семантично – це «дрібні жарти/хитрощі, дивні приємні прикраси мови». У перекладі Г. Гринь цей комплекс передано вільною перифразою як *«all kinds of gags and games generously flavored with spicy irony»*, що адекватно відтворює загальну семантику (жартівливість, іронію) і читається природно англійською, але втрачає внутрішньомовну гру й діалектний відтінок компонентів.

– *отже, гріх нарікати, ниточка-павутиночка, хай і тонюня-провисла, щоб, за неї шарпнувши, дати світові знати про свій черговий, цим разом останній від'їзд, у мене все-таки є*⁵¹ / *it would be a crime to complain, the spider web–thin thread, slight as it is, still hangs there and I could pull on it to let the world know about my next, this time my final, departure, I do have it*⁵². Оригінал містить зменшувально-пестливі форми (-очк(а), -ун(я)), подвійна метафора (*нитка* + *павутина*), поетичний ритм і образність. У перекладі збережено метафору *«spider web–thin thread»*, передано тендітність через прикметник *slight*. Пестливість і грайливість морфем втрачено, натомість акцент на візуальній і тактильній тонкості;

– *вичавила-таки тоді з нього, хоч якого задубіло-відпорного на всякі розпити-лащіння-сюсю-пусю-ну-скажи-мені-жебоніння*⁵³ / *you squeezed it out of him that time, despite his iron-clad resistance to all kinds of cuddly, tumbly, purring, come-on-tell-me boobie interrogations*⁵⁴. У наведеному уривку простежується okazіональне утворення ряду номіналізованих дій та експресивних лексем: *розпити* (у значенні

⁵⁰ Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.

⁵¹ Там же С. 25.

⁵² Там же С. 26.

⁵³ Там же С. 25.

⁵⁴ Там же С. 26.

«допит, розпитування»), *лаціння* («пестощі»), *сюсю-пусю* (ономатопея, що імітує дитячу ніжність і виконує функцію зменшувально-пестливого жесту), *ну-скажи-мені* (імператив-прохання), *жебоніння* (говорити невизначено, бубоніти; створення тихих, одноманітних звуків». Зв'язаний каскад цих одиниць формує образ маніпулятивної, водночас ніжної та «солодкої» допитливості, що постає як кокетливе, майже інтимне «допитування», замасковане під ласку та шепіт. Подібне нанизування різноманітних номінативних утворень на основі звукоподібності, експресивності та семантичної спорідненості є доволі поширеним різновидом оказіональної деривації в англійській мові (зокрема у формі римованих або фонетично співзвучних поєднань типу *lovey-dovey, hocus-pocus, teeny-weeny*), тоді як у проаналізованому українському матеріалі він представлений поодиноким, але має виразно стилістично маркований характер. Переклад Г. Гринь («*cuddly, mumbly, purring, come-on-tell-me boobie interrogations*») передає базову ігрову функцію («*cuddly, mumbly, purring*»), але комбінація *boobie interrogations* додає англофонну гру слів із сильним сексуальним/жартівливим відтінком і звучить грубіше й більш сексистсько, ніж оригінальний текст.

Серед іменників із конкретним значенням зупинимось на оказіоналізмах, що номінують установи: *всі, колись кидані у «воронки», на струс мозку духопелені по ментарнях і підворіттях вкраїнські бунтари* / *and all you Ukrainian rebels, once tossed into paddy wagons, pounded to pulp in cop stations and back alleys and now laureates of government prizes; i ти вивеєшся, о, вірю, знаю! – вивеєшся з глухого тунелю, що ним, по-дурному затаївшись, прешся назустріч своїй лікарні-тюрмі-лоботомії* / *you will break out of the blind alley through which, like a stubborn fool, you persist in crawling toward your hospital-prison-lobotomy*. Оказіоналізм *ментарня*, найімовірніше, походить від розмовного, зневажливого мент (міліціонер), і за допомогою суфікса *-арня* творить назву місця – приміщення, де ці «менти» працюють або тримають затриманих. В англійському перекладі «*cop station*» (буквально «*полицейський відділок*») втрачає і емоційний заряд, і культурну алюзію: зникає словотвірна модель, немає відтінку зневаги; стиль стає більш нейтральним, майже офіційним. Натомість можна запропонувати варіант *cop den*, який дозволяє відновити негативну конотацію, алюзію на «барліг» та атмосферу загрози, водночас зберігаючи компактність і експресивність оригіналу. Останній неoderиват представлений тричленною лексемою, що створює ефект наростання загрози й безвиході. У перекладі структура збережена повністю, без зміни порядку й форми, значення передане буквально.

ВИСНОВКИ

Висновковуємо, що іменникові okazіоналізми у романі Оксани Забужко становлять продуктивний пласт індивідуально-авторських новотворів. Найпоширенішими моделями їх творення є: афіксальна деривація (*суперхлопчище*, *зайнько*), юкстапозити (*гевали-німчураки*, *сержант-хохли*), поодинокими прикладами представлені контамінація основ (*сперматозаври*), нанизування номінативних утворень (*розпити-лаціння-сюсю-пусю-ну-скажи-мені-жебоніння*). Ці okazіоналізми виконують важливу стилістичну та прагматичну функцію: індивідуалізують авторський стиль, посилюють експресивність, іронічність або сатиричність образів, а також відбивають національно-культурну специфіку мовного мислення. Перекладацькі стратегії Галини Гринь варіюють між калькуванням словотвірної моделі (наприклад, *spermatosauruses*), семантичною адаптацією із частковою нейтралізацією стилістичного ефекту (*custodian*, *burly German guys*), та експресивною компенсацією (*a bitch from the prison zone*). Загалом перекладачка прагне поєднати точність відтворення семантики з орієнтацією на англомовного читача, однак у результаті іноді відбувається редукція прагматичних та емоційних нюансів українського оригіналу. Таким чином, іменникові okazіоналізми Забужко є яскравим засобом художньої номінації, що поєднує інноваційність словотвору та національно-культурну маркованість. У перекладі вони зберігають основний зміст і образність, проте не завжди відтворюють повний спектр стилістично-експресивних нашарувань.

АНОТАЦІЯ

У пропонованому розділі монографії комплексно досліджено індивідуально-авторське словотворення Оксани Забужко крізь призму сучасних лінгвокультурних та міжкультурних студій. У фокусі наукового пошуку перебуває проблема збереження етнокультурного та прагматичного потенціалу okazіональної лексики під час міжмовного трансферу. На основі аналізу теоретичних джерел обґрунтовано статус авторського новотвору як складного ментально-лінгвального комплексу та репрезентанта індивідуальної мовної картини світу. Практична частина дослідження присвячена структурно-семантичному та лінгвокогнітивному моделюванню іменникових okazіоналізмів у романі «Польові дослідження з українського сексу». У процесі компаративного аналізу виявлено ключові словотвірні моделі новотворів письменниці та встановлено специфіку їхнього відтворення в англомовному перекладі Галини Гринь. Результати дослідження засвідчують, що успішність міжкультурної адаптації

оказіоналізмів залежить від застосування комплексних перекладацьких трансформацій та компенсаторних стратегій. Доведено, що іменникові оказіоналізми Оксани Забужко виступають вагомими міжкультурними викликами, які вимагають від перекладача глибокої етнолінгвістичної та інтерпретаційної компетенції. Отримані висновки поглиблюють розуміння ідіостилу письменниці та збагачують методологію сучасного лінгвоперекладознавства.

Література

1. Cambridge Online Dictionary URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/nonce-word?a=british>
2. Zabuzhko Oksana. *Fieldwork in Ukrainian Sex*. Translated from the Ukrainian by Halyna Hryn. First published in English in 2011 by AmazonCrossing. 121 p.
3. Андрієнко Т. П. Стратегії в інтеракційній моделі перекладу (на матеріалі перекладу англomовних прозових та драматургічних творів українською та російською). Дис. ... доктора філол. наук: 10.02.16. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. 2017. 499 с.
4. Бойчук М. Параметризація поняття оказіоналізм. *Лінгвістичні студії*. 2011. Вип. 23. С. 8–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_23_3.
5. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
6. Голікова Н.С. Художній дискурс П.А. Загребельного: лінгвокогнітивний і прагматистичний аспекти : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2019. 530 с.
7. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови. Київ, 1999. 431 с.
8. Жижомо О. О. Роль оказіональних прикметників у формуванні поетичного дискурсу. *Лінгвістичні студії* : Зб. наукових праць / уклад. А. Загнітко (наук. редактор) та ін. Вип. 18. Донецьк : ДонНУ, 2009. С. 156–161.
9. Загнітко А. П. Естетичне навантаження оказіоналізмів у поезії В. Стуса. *Лінгвістичні студії*. Вип. 8. Донецьк : ДонНУ, 2001. С. 208–216.
10. Іщенко Н. Г. Компонентна структура лексичного значення [Електронний ресурс] Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN-psrrt_2009_23_16. (дата звернення: 19.08.2025).
11. Кикоть В. М., Опанасенко Ю.В. Ідіостиль автора в художньому перекладі. *Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки*. 2018.

Вип. 2. С. 22–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuF_2018_2_6. (дата звернення: 04.07.2025).

12. Колоїз Ж.В. Оказіональна деривація: теоретичний і функціонально-семантичний аспекти : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2007. 44 с.

13. Коптілов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу. Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1971. 130 с.

14. Лоцинова І. С. Індивідуально-авторські лексеми в есеїстиці Оксани Забужко. Український смисл: збірник наукових праць. Попова, І.С. (гол. ред.). Дніпро : Ліра, 2024. Вип. 1. С. 107–116.

15. Маслова С. Я. Експлікація як спосіб збереження культурної складової неологізмів в англо-українських перекладах. *Львівський філологічний часопис*. 2020. № 7. С. 67–70. <https://doi.org/https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-7.11> (дата звернення: 24.07.2025).

16. Никитченко К.П. Оказіоналізми в соціальних мережах: перекладознавчий аспект. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Випуск 17. Том 2. С. 88–92.

17. Переломова О. С. Авторська стилістика: навчальний посібник. Суми : Вид-во СумДУ, 2014. 108 с.

18. Підлужна І.А., Сергієнко М.С. Переклад оказіоналізмів у стилістично маркованих контекстах німецького медіа-публіцистичного дискурсу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Філологія*. 2019. Вип. 37. С. 52–57.

19. Ребрій О. В. Оказіоналізми в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Харків. 1997. 20 с.

20. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Київ–Полтава: Довкілля, 2010. 844 с.

21. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2003. 388 с.

22. Турчак О. М. Оказіоналізми в мові української преси 90-х років ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2005. 19 с.

23. Фоміна Л. В. Особливості перекладу художніх творів: методично-навчальний посібник з дисципліни «Особливості перекладу художніх творів» для магістрів за спеціальністю «Переклад». Дніпропетровськ: вид-во НГУ, 2015. 178 с.

24. Штангурська І. Ю. Проблеми художнього та фахового перекладу. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. № 16. С. 53–56.

25. Шум О. В. Стилiстика нiмецькомовних перекладiв української жiночої прози кiнця ХХ столiття. Науковi записки Нацiонального унiверситету «Острозька академiя». Серiя : Фiлологiя. Острог : НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 93–95.

26. Якимчук Л. Поезiя i проза: вiд лiнгвiстики до семiотики. *Слово i час*. 1995. № 4. С. 66–71.

Information about the author:

Loshchynova Inna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of the Ukrainian Language,

Oles Honchar Dnipro National University

72, Nauky Avenue, Dnipro, Ukraine

ТИПОЛОГІЯ ТА СПЕЦИФІКА ЛЕКСИЧНИХ, МОРФОЛОГІЧНИХ І СИНТАКСИЧНИХ АНОРМАТИВІВ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ МОВЛЕННІ

Максимець Оксана

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-11>

ВСТУП

Сучасний етап розвитку наукового дискурсу відзначається високою інтенсивністю продукування текстового контенту та розширенням кола авторів. Водночас зростання обсягів наукових публікацій супроводжується зниженням рівня дотримання мовних норм. Науковий стиль, який традиційно вимагає граничної точності, об'єктивності, логічності та однозначності сприйняття, сьогодні дедалі частіше зазнає поверхового редагування, використання автоматизованого перекладу та стилістичної недбалості.

Появи лексичних, морфологічних та синтаксичних анормативів у наукових працях не лише порушують цілісність сприйняття викладеного матеріалу, а й викривляють термінологічний апарат і знижують загальний статус вітчизняних наукових досліджень. Комплексний аналіз та систематизація мовних відхилень на різних рівнях текстової структури є необхідною передумовою для вироблення ефективних механізмів їх виявлення, корекції та подальшого запобігання.

Питанням норми, культури мови та виправлення мовних помилок у фахових текстах присвячено праці багатьох українських лінгвістів (зокрема, К. Городенська, І. Вихованець, Н. Загнітко, О. Пономарева, О. Сербенської, О. Стишова та ін.). Проте, попри наявність ґрунтовних праць із загальної культури мовлення, нормативні зсуви саме в сучасних наукових публікаціях потребують постійного моніторингу через динамічний розвиток терміносистем та зміну мовних практик. Як слушно зауважила Астахова С.О., особливості розвитку й потенціал наукової мови, її якість та внормування без перебільшення можна

вважати цікавими і вкрай нагальними проблемами сучасної гуманітаристики»¹.

Мета нашої праці – виявити, класифікувати та проаналізувати найтиповіші лексичні, морфологічні та синтаксичні аномативи у сучасних наукових текстах, а також запропонувати нормативні варіанти їх корекції.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань як схарактеризувати специфіку вияву мовної норми та девіацій у науковому стилі; виокремити й систематизувати лексичні аномативи (кальки, плеоназми, тавтологічні словосполучення, неточне вживання термінів); проаналізувати типові морфологічні порушення (виникнення аномативів у ступенюванні прикметників, у дієслівному та прийменниковому керуванні, у вживанні не властивих українській мові активних дієприкметників, в оформленні граматичних форм іменника); дослідити типові помилки в синтаксисі академічного тексту (невдалі дієприслівникові звороти, розрив синтаксичного зв'язку, надмірну ускладненість речень); виробити рекомендації щодо редакційного опрацювання наукових текстуальних масивів.

Об'єктом дослідження є фрагменти наукових публікацій (статей, монографій, авторефератів) із наявними порушеннями мовної норми.

Предметом дослідження є лексичні, морфологічні та синтаксичні аномативи як явища відхилення від кодифікованої норми сучасної української літературної мови в науковому дискурсі.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс наукових методів: описовий (для інвентаризації та характеристики ілюстративного матеріалу), компаративний (для зіставлення нормативних і девіантних варіантів), а також метод структурно-рівневого аналізу (для класифікації помилок за мовними рівнями).

1. Лексичні аномативи в науковому дискурсі

Дотримання лексичних норм є фундаментальним критерієм академічної грамотності та культури наукового мовлення. У науковому дискурсі, де ключовими вимогами до інформації є її точність, логічність, об'єктивність та однозначність сприйняття, будь-які мовні відхилення зумовлюють деформацію семантики тексту, що ускладнює його сприйняття. У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження лексичних аномативів – стійких відхилень від слововживальних норм, які руйнують системність наукового викладу.

¹ Астахова С. О. Стильові вади сучасного стоматологічного наукового дискурсу. Збірник наукових праць I Міжнародної науково-практичної конференції «Technology, engineering and science – 2018» (24–25 жовтня 2018 р.). Лондон : ПолтНТУ, 2018. С. 201.

Лексичні анормативи у фаховому тексті рідко є наслідком свідомого стилістичного прийому (як-от у художньому чи публіцистичному стилях); найчастіше вони зумовлені відсутністю належної мовної саморефлексії автора, недостатнім володінням терміносистемою або ж позамовним впливом інших мовних систем. На підставі аналізу емпіричного матеріалу серед лексичних девіацій у наукових працях можна виокремити декілька найбільш репрезентативних категорій.

Серед лексичних помилок, які трапляються в академічних текстах, панують **плеоназми**, що стали непомітними через свою звичність і повсякденне використання, насамперед, засобами масової інформації². Плеоназми в наукових текстах підступні: вони часто маскуються під «солідну» академічну мову, але насправді лише обтяжують речення й розмивають зміст. Науковий стиль вимагає максимальної точності та лаконічності, тому дублювання змісту тут є грубою помилкою.

Ось найпоширеніші приклади плеоназмів, які часто спостерігаються в наукових роботах, статтях та дисертаціях:

1. Тавтологічні словосполучення (дублювання значення)

Найчастіше це поєднання іменника та прикметника (або двох іменників), де одне слово вже повністю містить у собі значення іншого, наприклад: головна суть (суть), потенційні можливості (можливості), взаємне співробітництво (співробітництво), головний пріоритет (пріоритет), статистичні підрахунки (статистика або підрахунки), переважна більшість (більшість або абсолютна більшість). Наведемо кілька прикладів: *Переважна більшість з них приурочена до різноманітних ювілейних дат, найчастіше – черговій річниці першого польоту літака того чи іншого типу* (Харчук 7); *Проведено кількісні підрахунки іменника, виділено найуживаніші, поширені, маловживані й рідкісні імена* (Ящук 20).

2. Зайві уточнення з іншомовними словами

Дуже часто плеоназми виникають через те, що автор не до кінця усвідомлює точний переклад запозиченого терміна. *Пам'ятний сувенір* – souvenir з французької перекладається як «спогад», «пам'ять». Отже, сувенір уже є пам'ятним. *Прейскурант цін* – німецьке preiskurant уже містить у собі слово preis (ціна). Правильно: прейскурант. *Вільна вакансія* – vacans латиною означає «вільний, порожній». Невільних вакансій не існує. Правильно: вакансія. *Передовий авангард* – французьке avant-garde перекладається як «передова варта». Правильно: авангард.

² Максимець О.М. Лексико-стилістичні анормативи в академічному тексті *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. № 69. том 2. С. 150.

В простудійованих наукових фрагментах маємо такі приклади зазначених лексичних анормативів: *автентичний факт* (Демченко 185), *вульгарний популізм* (Політична історія... 4, 96), *гіпотетичне передбачення* (Галаш 67), *інтелектуальна рефлексія* (Лімборський 132), *інтерактивна взаємодія* (Берегова 62), *компонентний склад* (Коломієць Л. В. 172), *майбутня перспектива* (Гдиченський 120), *міжсуб'єктна комунікація* (Зарецький 135), *репрезентативно представлений* (Новицький 191), *ручна мануфактура* (Химка 47, 175).

4. Плеонастичні сполучники та вставні конструкції

Це слова-паразити високого стилю, які автори використовують для зв'язку думок, не помічаючи дублювання, наприклад: *«Але, проте, результати експерименту...»* – є помилкою, оскільки *але, проте* є синонімами. Виберіть щось одне. У *кінцевому підсумку* – підсумок і є кінцем певного процесу чи міркування. Правильно: «у підсумку» або «зрештою».

5. У наукових текстах повторення окремих положень може бути свідомим стилістичним прийомом. Зокрема, для акцентування ключової тези автор нерідко формулює її різними способами в різних частинах тексту, що, начебто, сприяє кращому сприйняттю та запам'ятовуванню основної ідеї. Повторення ключових положень є ефективною комунікативною стратегією, що підвищує переконливість і результативність писемного мовлення. Водночас такі стилістично вмотивовані повтори слід відрізняти від невиправданого дублювання змісту («тупцювання на місці»), яке не містить нової інформації. Таке явище можна розглядати як різновид розширеного плеоназму, коли той самий зміст відтворюється не в одному слові, а в кількох словах або висловах, наприклад: *Інвестування – це економічний процес, результати дії якого проявляються через певний час, тому ефективність інвестування виявляється через значний проміжок часу* (Кириченко, Харченко 66).

Плеонастичному викладу притаманні й постійні уточнення попередньо названого предмета думки. Це не є проблемою, якщо уточнення не стосуються загальновідомих фактів: *Упродовж усього розвитку людства формується світ людей, що говорять однією мовою, тобто мовна картина світу як сукупність знань про світ, відтворених у лексичі, фразеології, граматиці тощо* (Бородіна 37).

Насправді плеонастичні вислови, як відомий потужний засіб експресивності та емоційного забарвлення в художніх творах, є надлишковим семантико-синтаксичним елементом для академічних текстів. Плеоназми виникають здебільшого тоді, коли автор або не вдумується в лексичні значення (*ілюстративний приклад, міжсуб'єктна*

комунікація), або вживає слова автоматично, як штампи (*потенційні можливості, функціональне призначення*), або прагне повихвалитися науковим терміном (*іманентна сутність*) (Максимець 150).

В академічному дискурсі критично важливо зважати на точність використання **паронімів**. Пароніми (слова, схожі за звуковим складом, але різні за значенням) у наукових текстах потребують особливої уваги. Через те що науковий стиль вимагає максимальної точності, однозначності та чіткості, помилка у виборі пароніма може повністю спотворити зміст дослідження або знизити його академічний рівень. Оскільки розмежування формально чи семантично подібних (але не взаємозамінних) терміноодиноць, тобто термінів-паронімів і термінів псевдосинонімів, для наукової мови є значно важливішим завданням, аніж для загальнолітературної³. Характерними нормативами під час послуговування паронімами є сплутування значень слів *завдання* – *задача*. *Завдання* – те, що визначено або заплановано для виконання. *Задача* – питання, переважно математичного характеру, яке розв'язується за допомогою обчислень за визначеною умовою. Певно що у такому контексті як *«Актуальною є задача забезпечення точності та повторюваності результатів тестування при оцінці різних психофізіологічних функцій людини»* (Фірсов 2) варто було все ж написати *«завдання»*.

Не потрібно плутати й слова *запитання* і *питання*. *Запитання* – це словесне звернення до когось, яке потребує відповіді, вимога, прохання з приводу чогось; запит. Слово *питання* здебільшого вживають, коли йдеться про якусь проблему, справу, що потребує розв'язання, вивчення, дослідження. Наприклад: *ставити запитання, відповідати на запитання, риторичне запитання*, але *порушувати питання, досліджувати питання* тощо. І в цьому контексті потрібно ще зазначити, що варто б було замінити скальковану конструкцію *«задати питання»* на стилістично правильний варіант: *поставити запитання* або *запитати*.

З-поміж економічних термінів потрібно звернути увагу на широко вживані синонімічні пароніми *торговий* – *торговельний*, пор.: торговий знак, торгова марка, торговий порт, торговельний ряд, торговельне об'єднання, торговельна мережа⁴.

Однією з поширених лексичних помилок під час уживання паронімів є неправильне розмежування слів *«напрям»* і *«напрямок»*. Хоча сучасні

³ Вакуленко М. О. Особливості семантики паронімів і псевдосинонімів у науковому стилі української мови. *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. К.: Видавн. центр КНЛУ, 2011. Т. 14, № 2. С. 31.

⁴ Максимець О.М. Лексико-стилістичні аномалії в академічному тексті *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. № 69. том 2. С. 151.

словники подають ці іменники як семантично близькі, у мовній практиці простежується тенденція до їхнього стилістичного розмежування. Зокрема, лексему «*напря́м*» використовують для позначення шляху розвитку, сфери діяльності, наукової чи ідейної спрямованості, а також суспільних і літературних течій. Натомість слово «*напрямок*» частіше вживають на позначення фізичного руху або просторової орієнтації на невеликих відстанях. Отже, в такому контексті як «*напрямки визначення відповідності окремих організаційних форм інтеграційних об'єднань ... вимогам ефективного здійснення спільної інвестиційної діяльності, що дозволило обґрунтувати доцільність формування інтеграційних об'єднань за участю банків на інвестиційному ринку України у формі інвестиційних консорціумів*» варто послуговуватися такою лексемою як «*напря́м*» (Сисоєва 5), а не «*напрямок*».

Окрім зазначених прикладів досить часто ототожнюють слова *чисельні* – *численні*, *приводити* – *призводити*, *наявний* – *наочний*, *зумовлювати* – *обумовлювати*, *об'єм* – *обсяг тощо*.

Головна причина помилок із паронімами в науковому стилі – це автоматизм або вплив міжмовної інтерференції (калькування). Лише вдумлива рецепція авторського тексту, усвідомлене заглиблення в контекст слугують вибору потрібної, влучної лексеми, що відповідає літературній нормі та дозволяє уникнути застосування таких аномативних слів-паронімів.

Перешкодою для логічного, чіткого й зрозумілого викладу думок в академічному тексті, а також їх правильного сприйняття й засвоєння адресатом, є таке лінгвокультурне явище як **міжмовна омонімія**. Вона охоплює слова або словосполучення різних мов, що мають однакову звукову й графічну форму, проте різняться за своїм значенням. Такі мовні одиниці відрізняються також особливостями лексичної сполучуваності та семантичним обсягом. Показовим прикладом є українське слово *область* і російське *область*. Хоча обидві лексеми можуть позначати адміністративно-територіальну одиницю або певний регіон країни, в українській мові слово *область* функціонує лише у значеннях «частина певної території», «адміністративно-територіальна одиниця» та «скінченна частина простору або поверхні» (у математиці). Натомість значення «галузь», «сфера» чи «царина», властиве російському відповіднику, для української лексеми не є нормативним. Саме тому в такому текстовому фрагменті «наука як система знань утворює теорію відповідно до предметної області» використання слова *область* є мовною помилкою. У цьому контексті нормативним і семантично точним є вживання слова *галузь*.

Наведемо ще кілька прикладів міжмовної омонімії: *доказуємо* теорему (замість доводимо, а доказуємо небелицю до кінця); *являємося* найбільшими прихильниками теорії (замість є, а являємося хіба що у сні) та ін.

Однією з поширених проблем академічних текстів є неправильний переклад слів. Через мовний вплив у мові з'являються інтерференми та росіянізми, які витісняють питомі українські слова й призводять до мовних помилок.

Інтерференма – лінгвоодинаця, утворена шляхом буквального перекладу з урахуванням фонетико-вимовних норм мови, що зазнає впливу, є небезпечним денаціоналізуючим явищем, оскільки витісняє з ужитку питомі мовні лексеми та зумовлює лексичні анормативи, наприклад: *звідки витікає* (звідки випливає), *в кінці кінців* (зрештою), *вияснити* (з'ясувати), *тезиси* (тези), *учбовий* (навчальний), *примінити* (застосувати), *установка* (настанова), *приймати участь* (брати участь), *слідуючі чинники* (такі чинники), *до таких понять відносяться* (до таких понять належать), *мова йде* (йдеться), *тим не менше* (проте, однак), *об'єм наукової статті* (обсяг наукової статті), *вірне рішення* (правильне), *усі без виключення* (усі без винятку), *відмінити закони* (скасувати закони), *діюче законодавство* (чинне законодавство), *існуючі методики* (наявні методики), *підняти питання* (порушити питання) тощо.

Ось кілька прикладів, зафіксованих в проаналізованих зразках наукового дискурсу: *Існуючі системи автоматизації технологічних процесів хлібопекарського виробництва не забезпечують оперативного комплексного реагування на швидкоплинні зміни ситуативної поведінки об'єктів управління, яка залежить від багатьох чинників технологічного та організаційного характеру* (Шаруда с. 1); *Дослідження виявило, що за обсягом роздрібного товарообороту та обсягом роздрібного товарообороту на одну особу, лідируючі позиції по означених показниках займають м. Київ, Дніпропетровська, Харківська та Львівська області* (Михайленко б).

З-поміж ненормативних одиниць, що трапляються в академічних текстах можна виокремити і **росіянізми** – слова чи словосполучення, утворені за зразком російських лінгвальних форм, які зазнають адаптації до словотвірних особливостей мови-запозичувача. Наприклад: у *протилежному випадку* – (в іншому разі), *наносити збитків економіці країни господарству* – (завдавати); *наряду з тим* – (поряд, нарівні) та ін.

Досить часто в наукових текстах можна простежити використання слова «даний», наприклад: *Дана концепція передбачає активний маркетинговий вплив на процеси перетворень на рівні суб'єктів ринку і виражається в орієнтації діяльності підприємства на ринок і, насамперед, споживача*

(Морозова с. 13); Джерельну базу даного дослідження складають, головним чином, матеріали російських архівів, оскільки з огляду на тривалу залежність України від імперського центру і стратегічне значення авіаційної промисловості переважна більшість документів, пов'язаних з історією української авіаційної промисловості відкладалась саме там (Харчук с. 10); Однак жоден з існуючих в даній час в Україні автоматизованих комплексів не вирішує завдання професійного відбору на сучасному рівні, оскільки їх розробка велась на нині застарілій технічній базі. (Фірсов с. 2); Даний розділ також містить опис виділених семи біотопів Ужгорода за строго фіксованими пунктами... (Станкевич 7).

Але з погляду лексики (вживання слів у належному значенні) це помилка, оскільки слово «даний» є калькою з російської мови. В українській мові воно означає, що щось комусь буквально дали або подарували (наприклад: «даний мені шанс»). Використовувати його у значенні «цей», «вказаний» або «розглядуваний» – це порушення лексичної норми. Залежно від контексту, замість кальки варто вживати природні українські відповідники: *в даному дослідженні* – у цьому дослідженні; *на даний момент* – на цей момент / *наразі* / *тепер*; *у даному випадку* – у цьому випадку / *в такий спосіб*; *дані вимоги* – зазначені вимоги / *окреслені вимоги*.

Проте, якщо слово «дані» вживається як іменник у множині (у значенні відомості, інформація, результати вимірювань – наприклад, «*статистичні дані*», «*отримані дані*») є цілком нормативним і активно використовується в науці. Помилкою є саме вживання «даний» як займенника чи прикметника замість «цей».

Отже, проведений аналіз засвідчує, що лексичні аномативи є суттєвим деструктивним чинником, який порушує точність і нормативність наукового мовлення. Виявлені приклади – від росіянізмів і плеоназмів до помилок, спричинених міжмовною омонімією та сплутуванням паронімів, – демонструють вплив як інтерференції, так і недостатнього відчуття значенневих меж слова. Систематизація цих відхилень підтверджує необхідність свідомого дотримання лексичної норми для збереження чистоти та виразності академічних текстів.

2. Морфологічні аномативи в сучасних наукових текстах: типологія, причини виникнення та тенденції кодифікації

Динамічні процеси в сучасній лінгвосистемі, детерміновані екстралінгвальними (інтернетизація, інтенсифікація міжмовних контактів, делібералізація стилів) та інтралінгвальними (закон мовної економії, аналітизм) чинниками, призводять до проникнення в науковий дискурс і так званих морфологічних аномативів – відхилень від чинних

морфологічних норм, які фіксуються в академічних виданнях, дисертаціях та фаховій періодиці.

Аналіз цих явищ дає змогу не лише виявити «слабкі місця» в мовній компетенції науковців, а й простежити живі тенденції розвитку української мови, де сьогоднішня помилка через певну системну регулярність завтра може стати кодифікованим варіантом.

Сучасний масив наукових публікацій демонструє декілька стійких зон морфологічної нестабільності. Найбільш частотні порушення норми виявляються на рівні іменника, прикметника та дієслова.

Аномативи у сфері **іменника**. Найбільше хибних трансформацій зазнають категорії роду та відмінка, що часто зумовлено міжмовною інтерференцією (насамперед впливом російської та англійської мов) або рудиментарним використанням застарілих мовних моделей.

Порушення родової належності іменників. У наукових текстах часто трапляється неправильне визначення роду термінів, зокрема іншомовного походження. Наприклад: використання слова «*дистрес*» або «*стенокардія*» у невласливих родових формах під впливом кальок, або помилки з абrevіатурами (визначення роду за основним словом: «*НАН України заявив*» замість «*заявила*»). Особливо показовим є хибне узгодження безеквівалентної лексики: «*ефективний наблік рилейшнз*» (іменник множинної форми в англійській мові сприймається як чоловічий рід однини).

Аномалії у формотворенні родового відмінка однини чоловічого роду (закінчення -а/-я та -у/-ю). Це одна з найскладніших зон української морфології. У наукових працях спостерігається невинуватана варіативність. Аноматив: «*аналіз документу*», «*моніторинг процесу*», «*критерій синтезу*», «*економічного вектору*». Відповідно до правописних стандартів, назви документів, процесів та абстрактних понять переважно вимагають закінчення -у/-ю (*документу, синтезу*), тоді як чітко окреслені об'єкти чи терміни іншого характеру – -а/-я (*вектора*). Варіативність тут часто межує з хаотичністю.

Значну кількість помилок можна виявити у граматичних формах **іменника** у родовому відмінку множини. Зосередимо увагу на основних правилах. Переважно у родовому відмінку множини іменники II відміни чоловічого роду мають закінчення -ів. Граматичним аномативом є словотворення *солдат*, *грам* замість *солдатів*, *грамів*. Якщо іменник втрачає суфікс -ин називного відмінка однини, то у множині матиме нульове закінчення, наприклад: *киян*, *житомирян*, *татар*, *болгар*, *вірмен* (виняток *вірменів*), так як у Н.в. одн. *киянин*, *житомирянин*, *татарин*, *болгарин*, *вірменин*. Є й паралельні форми *легенів* і *легень*, *перекриттів* і *перекрить*, *покриттів* і *покрить*.

Хибне творення кличного відмінка (або його ігнорування). Попри те, що науковий стиль є переважно монологічним та імперсональним, у рецензіях, відгуках та дискусійних статтях виникає потреба звертання: «Шановний колего!» замість аномативного «Шановний колега».

Щодо аномативів у сфері **прикметників**, то тут варто зазначити, що основний масив відхилень пов'язаний із категорією ступенів порівняння якісних прикметників, що репрезентує прагнення автора до гіперболізації або є наслідком синтаксичного калькування.

Аномативними є поєднання аналітичної форми (за допомогою слів *більш/менш*) із суфіксами вищого ступеня (-іш-, -ш-), наприклад: «*більш детальніший аналіз*», «*менш ефективніші методи*», правильно: «*детальніший аналіз*» або «*більш детальний аналіз*».

Дієслово в науковому тексті несе основне функціональне навантаження в описі процесів, експериментів та висновків. Саме тут фіксуються деструктивні явища, що руйнують автентичну граматичну структуру мови.

Перехідні дієслова, що вимагають від іменника знахідного відмінка без прийменника, у заперечних конструкціях змінюють форму керування на родовий відмінок (*виконую магістерську роботу – не виконую магістерської роботи; опрацьовую джерела – не опрацьовую джерел; вивчаю основи академічного письма – не вивчаю основ академічного письма і т. ін.*)⁵.

Пасивні дієслівні форми на -ся, які нині активно використовують під час оформлення результатів науково-дослідницької діяльності і які знеособлюють комунікацію, оскільки усувають активного діяча, варто замінювати активними (*науковці зазначають, а не науковцями зазначається; явище називають, а не явищем називається; дослідники систематизують, а не дослідниками систематизується і т. ін.*).

Найбільш критичною зоною наукового стилю можна зазначити й уживання активних **дієприкметників** теперішнього часу на -учий/-ючий, -ачий/-ячий. Варто замінювати зазначені дієприкметники прикметниками, іменниками, рідше підрядними реченнями. Наприклад: активні дієприкметники *виступаючий* та *поступаючий* варто замінити іменниками *промовець* та *вступник*, а не підрядними реченнями *який виступає, який вступає*. Для словосполучення «оточуюче середовище», яке досить часто трапляється в академічних текстах, нормативним є *довкілля* або *навколишнє середовище*. У конструкції *держава, нападаюча на сусідню країну* дієприкметник можна замінити лише підрядним реченням *держава, що напала на сусідню країну*.

⁵ Колоїз Ж. В. Основи академічного письма : навч. посіб. 2-ге вид., доповн. і перероб. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2024. 143 с.

Серед морфологічних аномативів також можна зазначити й надмірне захоплення пасивними дієприкметниковими формами на -ний, -тий у поєднанні з орудним відмінком суб'єкта («Парламент прийняв закон», а не «Закон був прийнятий парламентом»).

У межах лексико-граматичного класу **числівників** трапляються помилки в відмінкових формах складних числівників. Найбільша кількість помилок фіксується при зміні за відмінками назв сотень (від 200 до 900). Важливо пам'ятати, що в таких словах мають відмінюватися обидві частини, наприклад: *п'ятисот, семисот* а не *п'ятиста, семиста*.

Поява морфологічних аномативів у наукових працях не є випадковою; вона підпорядкована низці лінгвістичних, серед яких можна зазначити такі як тенденція до уніфікації, складність мовної парадигми та позамовних чинників, до яких можна віднести такі як білінгвізм, послаблення інституту редагування, псевдонауковість.

3. Типи синтаксичних помилок в науковому тексті

Науковий стиль мовлення вимагає граничної точності, логічності та однозначності викладу. Синтаксис наукового тексту є каркасом, на якому тримається аргументація дослідника. Проте прагнення авторів висловити складні думки часто призводить до перевантаження речень та порушення синтаксичних норм української мови.

Синтаксичні помилки не просто псують стилістику – вони викривляють зміст наукових положень, ускладнюють сприйняття гіпотез та знижують загальну верифікованість наукового знання. Розглянемо базову класифікацію синтаксичних порушень, які найчастіше трапляються в сучасних дисертаціях, монографіях та наукових статтях.

1. Порушення зв'язку керування та узгодження

Керування – це вид підрядного зв'язку, при якому головне слово (найчастіше дієслово або віддієслівний іменник) вимагає від залежного слова конкретної відмінкової форми, часто з певним прийменником. При керуванні лексичне і граматичне значення головного слова визначає відмінок залежного. Попри те, що українська мова має давно сформовану систему керування дієслів і віддієслівних іменників, правила побудови словосполучень із цим типом підрядного зв'язку мовці повсякчас порушують⁶. «Одна з головних причин сплутування відмінків керування – знов-таки насамперед через практику російсько-української двомовності.

⁶ Лещенко Т. О., Жовнір М. М., Бондар Н. В. Типові помилки в синтаксисі наукового стоматологічного тексту. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2019. № 6. С. 139.

Відмінки керування дієслів часто не збігаються в українській і російській мовах», – слушно зауважує П.П. Куляс⁷.

Помилки у виборі прийменника: вживання «згідно інструкції», «відповідно з вимогами», «надіслати відгук на монографію» замість нормативного «згідно з інструкцією», «відповідно до вимог», «надіслати відгук про монографію».

Неправильний відмінок залежного слова: конструкції на зразок «властивий для металів» (норма: властивий металам) чи «потребувати для фінансування» (норма: потребувати фінансування – родовий відмінок).

2. Неправильна побудова дієприслівникових зворотів

Дієприслівник означає додаткову дію, яка виконується тим самим суб'єктом, що й основна дія, виражена присудком. Порушення цього правила – одна з найпоширеніших помилок у наукових працях.

Різносуб'єктність: «Аналізуючи результати експерименту, авторами було виявлено аномалію». У цьому реченні додаткову дію (аналізуючи) виконують автори, а граматичним підметом (чи його замісником у безособовій конструкції) є аномалія. Виходить, що аномалія сама себе аналізувала. Нормативний є такий варіант: «Аналізуючи результати експерименту, автори виявили аномалію» або «Під час аналізу результатів експерименту було виявлено аномалію».

3. Синтаксична однорідність та її порушення

При побудові речень з однорідними членами автори часто поєднують логічно несумісні або граматично різнооформлені поняття. Поєднання різних частин мови або синтаксичних конструкцій: не можна поєднувати як однорідні члени іменник та інфінітив, наприклад: «Методика спрямована на покращення показників та щоб оптимізувати процес». Нормативним є такий варіант: «Методика спрямована на покращення показників та оптимізацію процесу».

Спільне залежне слово при різних вимогах керування: «Розробка та керування процесом» (розробка (чого) – родовий відмінок, керування (чим) – орудний відмінок). Одне залежне слово «процесом» не може обслуговувати обидва іменники. Отже, нормативним є «Розробка процесу та керування ним».

4. Надмірна синтаксична ускладненість та «розщеплені присудки»

Науковий стиль схильний до номіналізації, через що дієслова замінюються на віддієслівні іменники. Це призводить до появи громіздких конструкцій та так званих «розщеплених присудків» (використання дієслова з широким

⁷ Куляс П. П. Типологія помилок: підручник, монографія. Київ : Видавництво НПУ імені Драгоманова. 2015. 160 с.

значенням разом із іменником замість одного повнозначного дієслова). Можна навести такі приклади розщепленого присудка як «*проводити дослідження*», «*здійснювати вплив*», «*проводити оптимізацію*». Варто б було замінити такими словами як «*досліджувати*», «*впливати*», «*оптимізувати*». Хоча такі конструкції є допустимими, їхнє надмірне накопичення робить текст статичним і важким для читання, надає йому штучної науковості, призводить до поняттєвого перенасичення матеріалу і зайвості. Зауважимо, що наукові тексти рясніють неорганічними для дієслівної української мови іменниковими присудками: *Провести дослідження* (= дослідити) *моделі прогнозування психофізіологічних показників людини на прикладі групи військових телеграфістів із застосуванням автоматизованого комплексу* (Фірсов 4); *Домінуючу роль* (=домінують) *у функціонуванні угруповань птахів міста відіграють окремі види супердомінанти, участь решти видів незначна* (Станкевич 17).

Частотні трикомпонентні структури, коли автор, що захоплюється розщепленими присудками, вставляє до їхнього складу означення, нерідко виявляється, що за змістом трислівний новотвір відповідає одному-єдиному дієслову: *Результати наших досліджень показали, що таурин справляє стимулюючий вплив на* (= стимулює) *гістамінову шлункову секрецію* (Грінченко, Гушинець, Янчук 143–144); *Загартовуючі процедури регулярно виконує* (= загартовується) *дуже незначна частина студентів* – 6,4% (Савчук 26).

Поширення розщеплених присудків пояснюють тим, що вони дають змогу точніше передавати відтінки думки, частково опредметнювати дію та представляти її як повторюваний процес або стан. Крім того, не всі такі конструкції можна повноцінно замінити одним дієсловом, адже окремі відповідники є неточними, маловживаними або взагалі відсутні.

Не наполягаючи на обов'язковій уніфікації присудків, виражених різними дієслівними формами, водночас наголошуємо на важливості стилістичної гармонії та цілісності завершеного наукового тексту. Радимо уникати будь-яких надмірностей і у слововжитку, і в синтаксичному оформленні наукової думки, особливо якщо воно суперечать традиційним тенденціям побудови словосполучень і речень, може спричинити нехтування виняткової ролі дієслова в науковому мовленні⁸.

5. Недоречне нагромадження підрядних конструкцій, наприклад: «*Порушена в статті проблема є дуже актуальною для вчителя-словесника, оскільки він увесь час говорить і йому слід слідувати за своїм*

⁸ Лещенко Т. О., Жовнір М. М., Бондар Н. В. Типові помилки в синтаксисі наукового стоматологічного тексту. Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис». 2019. № 6. С. 141.

мовленням для того, що б його розуміли учні». Варто б було написати так *«Порушена у статті проблема є актуальною, оскільки розглядає основні питання культури мовлення вчителя-словесника»*.

6. Поєднання дієприкметникових зворотів із підрядними частинами.

Складнопідрядне речення складається з двох або більше предикативних частин, поєднаних підрядним зв'язком за допомогою сполучників або сполучних слів. Головна частина підпорядковує собі підрядну, а підрядна залежить від головної.

Водночас важливо дотримуватися норм побудови таких речень. Зокрема, у підрядній частині не слід уживати дієприкметниковий зворот без логічного й граматичного обґрунтування, адже це вважається грубим порушенням синтаксичних норм. Дієприкметниковий зворот – це «поширене означення, виражене дієприкметником з пояснювальним словом»⁹. Недоцільно поєднувати в одній конструкції підрядної частини з дієприкметниковим зворотом, наприклад: *«Висновки, які (що) зроблені після обстеження ротової порожнини хворого, буде використано під час подальшого медикаментозного лікування»* потрібно замінити на *«Висновки, зроблені після обстеження ротової порожнини хворого, буде використано під час подальшого медикаментозного лікування»*.

Отже, усунення синтаксичних помилок у науковому тексті – це не просто формальне дотримання правил мовної норми, а інструмент забезпечення точності наукової комунікації. Очищення тексту від розщеплених присудків, нанизування відмінків та неправильно побудованих дієприслівникових зворотів дозволяє зробити виклад динамічним, логічним та переконливим для наукової спільноти.

ВИСНОВКИ

Здійснений комплексний аналіз лексичних, морфологічних та синтаксичних відхилень від нормативності в сучасних академічних працях дозволяє зробити такі узагальнення:

1. Лексичні анормативи є суттєвим деструктивним чинником, який порушує точність і нормативність наукового мовлення. Виявлені приклади – від росіянізмів і плеоназмів до помилок, спричинених міжмовною омонімією та сплутуванням паронімів, – демонструють вплив як міжмовної інтерференції, так і недостатнього відчуття значеннєвих меж слова. Систематизація цих відхилень підтверджує необхідність свідомого дотримання лексичної норми для збереження чистоти, точності та виразності академічних текстів.

⁹ Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис. Київ : Вища школа, 2005. 134 с.

2. Поява морфологічних аномативів у наукових працях не є випадковою: вона зумовлена взаємодією низки внутрішньолінгвістичних та позамовних чинників. До перших належать тенденція до уніфікації мовних форм і складність засвоєння окремих ланок морфологічної парадигми. Серед позамовних факторів вирішальну роль відіграють наслідки тривалого білінгвізму, загальне послаблення інституту професійного редагування та намагання імітувати академічну вагомість через хибно зрозумілу псевдонауковість викладу.

3. Усунення синтаксичних помилок у науковому тексті виступає не просто формальним дотриманням правил мовної норми, а є ключовим інструментом забезпечення ефективності наукової комунікації. Очищення тексту від розщеплених присудків, нанизування відмінків та неправильно побудованих дієприслівникових зворотів дозволяє зробити виклад динамічним, логічним і переконливим для наукової спільноти.

Отже, подолання багаторівневих аномативів у сучасних наукових публікаціях потребує системного підходу – від підвищення індивідуальної мовної культури дослідників до відновлення стандартів якісного наукового редагування.

АНОТАЦІЯ

У розділі здійснено комплексний лінгвістичний аналіз найпоширеніших мовних аномативів у сучасних українських наукових текстах.

Дослідження охоплює три ключові рівні мовної системи: лексичний, морфологічний та синтаксичний.

На **лексичному рівні** проаналізовано негативний вплив міжмовної інтерференції, росіянізмів, плеоназмів, а також помилок, спричинених міжмовною омонімією та розмиванням значенсвих меж паронімів. На **морфологічному рівні** з'ясовано внутрішньомовні (тенденція до уніфікації, складність граматичної парадигми) та позамовні (наслідки білінгвізму, занепад інституту редагування, вияви «псевдонауковості») чинники появи відхилень від норми. На **синтаксичному рівні** окреслено шляхи подолання таких типових відхилень як розщеплені присудки, «нанизування» відмінків та некоректне вживання дієприслівникових зворотів.

Обґрунтовано, що дотримання мовної норми є не формальністю, а фундаментальною умовою забезпечення точності, логічності та переконливості наукової комунікації.

Література

1. Астахова С. О. Стильові вади сучасного стоматологічного наукового дискурсу. Збірник наукових праць I Міжнародної науково-практичної конференції «Technology, engineering and science – 2018» (24–25 жовтня 2018 р.). Лондон : ПолтНТУ, 2018. С. 201–202.
2. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис. Київ : Вища школа, 2005. 270 с.
3. Вакуленко М. О. Особливості семантики паронімів і псевдосинонімів у науковому стилі української мови. *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. К. : Видавн. центр КНЛУ, 2011. Т. 14, № 2. С. 31–46.
4. Колоїз Ж. В. Основи академічного письма : навч. посіб. 2-ге вид., доповн. і перероб. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2024. 143 с.
5. Куляс П. П. Типологія помилок: підручник, монографія. Київ : Видавництво НПУ імені Драгоманова. 2015. 464 с.
6. Лещенко Т. О., Жовнір М. М., Бондар Н. В. Типові помилки в синтаксисі наукового стоматологічного тексту. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2019. № 6. С. 137–143. DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-6-23>
7. Максимець О. М. Лексико-стилістичні анормативи в академічному тексті *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. № 69. том 2. С. 148–153. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-2-24>
8. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови. К.: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
9. Селігей П. О. Типи багатослів'я в наукових текстах. *Українська мова*, 2013. № 4.

Джерела

1. Берегова О. М. Культура та комунікація. К., 2009. 175 с.
2. Бородіна Н. Концепт «душа» як фрагмент мовної картини світу українського етносу. *Наукові записки. Серія: Філол. науки (мовознавство)*. Кіровоград, 2008. Вип. 75. С. 36–39.
3. Галаш І. Темпоральна структура тексту як диференційна ознака стилю. *Мандрівець*. 2006. № 2. С. 65–68.
4. Гдиченський Б. Державний устрій України. Чернівці : Рута, 2007. 167 с.
5. Грінченко О. А., Гушинець Г. П., Янчук П. І. Вплив таурину і гліцину на шлункову секрецію за умов використання тироксину. *Фізика живого*. 2008. Т. 16. № 2. С. 142–148.

6. Демченко І.А. Особливості поетики Ольги Кобилянської. К., 2001. 206 с.
7. Зарецький О. Офіційний та альтернативний дискурси. 1950–80-ті роки в УРСР. К., 2003. 260 с.
8. Кириченко О. А., Харченко О. І. Антикризова інвестиційна політика України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 1. С. 64–74.
9. Коломієць Л. В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу. К., 2004. 521 с.
10. Лімборський І. В. Європейське та українське просвітництво : Незавершений проект? Черкаси, 2006. 363 с.
11. Михайленко О.М. Адаптація потенціалу торговельних систем до потреб регіонального ринку: автореф. дис. ...канд. екон. наук : 08.00.05. Чернівці, 2010. 16 с.
12. Морозова Н. І. Адаптивний розвиток підприємств аптечної торгівлі: автореф. дис. ...канд. екон. наук : 08.00.04. Донецьк, 2011. 20 с.
13. Політична історія України. XX століття: У 6 т. К., 2002–2003.
14. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України. К., 2003. 948 с.
15. Савчук С.А. Соціологічне дослідження фізичної культури студентів вищого технічного закладу освіти. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного ви-ховання і спорту*: зб. наук. праць. Х., 2001. № 6. С. 25–28.
16. Сисоєва Л.Ю. Банки України в інтеграційних процесах на інвестиційному ринку: автореф. дис. ...канд. екон. наук : 10.02.01. Суми, 2011. 28 с.
17. Станкевич О.І. Вплив урбанізації на структурно-функціональні характеристики угруповань птахів (на прикладі м. Ужгорода): автореф. дис. ...канд. біол. наук : 03.00.16. Ужгород, 2002. 22 с.
18. Фірсов О.Г. Автоматизований комплекс для професійного відбору фахівців для діяльності в умовах підвищення небезпеки: автореф. дис. ... канд. тех. Наук : 05.13.09. Київ, 2011. 23с.
19. Харчук А.І. Авіаційна промисловість України як складова військово-промислового комплексу у 1910-ті-1980-ті роки : автореф. дис. ... д. іст. наук: 20.02.22. Львів, 2011. 34 с.
20. Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860–1890). К., 2002. 326 с.
21. Шаруда С.С. Автоматизована система багатоцільового управління технологічними процесами хлібопекарського виробництва на основі

сценарного підходу : автореф. дис. ...канд. тех. наук: 05.13.07. Київ, 2009. 23 с.

22. Яшук Л. В. Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст.: автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2008. 22 с.

Information about the author:

Maksymets Oksana,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Language Training and

Communication,

Higher educational institution «Podillia State University»

12, Shevchenka Street, Kamianets-Podilskyi, Ukraine

**DIGITAL DISCOURSE OF ENGLISH:
NEW COMMUNICATION FORMATS
AND LANGUAGE PRACTICES**

Novikova Olha

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-12>

INTRODUCTION

The rapid expansion of digital technologies has fundamentally transformed the ways individuals communicate, acquire information, construct knowledge, and participate in social interaction. The digitalization of society has not only altered communication channels but has also reshaped the linguistic characteristics of discourse itself. English, functioning as the dominant language of international communication, scientific collaboration, digital media, and global business, has become the primary medium through which digital discourse develops and evolves. Consequently, the study of digital discourse of English has emerged as one of the most significant directions in contemporary linguistics, integrating perspectives from discourse analysis, cognitive linguistics, sociolinguistics, corpus linguistics, media linguistics, pragmatics, computational linguistics, and digital humanities.

Digitalization has become a defining feature of the twenty-first century, influencing virtually every domain of human activity¹. The proliferation of high-speed Internet access, cloud computing, mobile technologies, social networking platforms, artificial intelligence, and immersive virtual environments has fundamentally changed the nature of communication. Unlike traditional face-to-face or printed communication, digital interaction is characterized by speed, multimodality, interactivity, personalization, and continuous global connectivity. These characteristics have created new linguistic environments in which English serves as the principal language for the exchange of knowledge, professional collaboration, academic publishing, technological innovation, and intercultural communication.

¹ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

Digital discourse differs substantially from traditional forms of communication. It combines verbal, visual, audio, and interactive components into multimodal communicative practices that transcend geographical, cultural, and temporal boundaries. Social networking platforms, instant messaging applications, blogs, online learning environments, virtual communities, podcasts, streaming services, collaborative digital workspaces, and artificial intelligence systems have generated entirely new communicative ecosystems characterized by immediacy, multimodality, interactivity, personalization, and algorithmic mediation. Within these environments, linguistic meaning is constructed not only through words but also through images, videos, emojis, GIFs, hashtags, hyperlinks, voice messages, typography, interface design, and various other semiotic resources. Consequently, communication has become increasingly multimodal, dynamic, and context-dependent².

The transformation of communication has also significantly influenced the structural characteristics of the English language. Digital interaction encourages lexical innovation, semantic shifts, grammatical simplification, pragmatic adaptation, and stylistic variability. New vocabulary emerges continuously in response to technological development, including neologisms, abbreviations, acronyms, internet slang, platform-specific terminology, and hybrid lexical constructions. Expressions such as *selfie*, *livestream*, *doomscrolling*, *crowdsourcing*, *clickbait*, *deepfake*, *influencer*, *emoji*, and *algorithmic bias* have rapidly become part of everyday English. Simultaneously, traditional linguistic norms coexist with innovative discourse practices characterized by concise syntax, informal register, multimodal expression, and interactive audience engagement.

One of the most distinctive features of contemporary English digital discourse is its multimodal nature. Unlike conventional written texts, digital communication integrates multiple semiotic systems into a coherent communicative act. Meaning is generated through the interaction of linguistic signs with visual images, animations, audio recordings, hyperlinks, reaction icons, and interactive interface elements. This phenomenon has encouraged the development of multimodal discourse analysis as an interdisciplinary field examining how diverse communicative resources function together to produce meaning within digital environments. The increasing complexity of multimodal communication requires linguists to move beyond purely textual analysis toward comprehensive models capable of explaining the interaction between language, technology, cognition, and visual representation.

² Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

The emergence of artificial intelligence has intensified these processes even further. Large language models, intelligent writing assistants, automated translation systems, speech recognition technologies, conversational agents, adaptive educational platforms, and generative AI applications increasingly participate in human communication. Rather than functioning solely as technological tools, AI systems actively shape language production, influence stylistic preferences, facilitate multilingual interaction, optimize communication strategies, and contribute to the creation of hybrid forms of digital discourse.³ Human communication is therefore becoming increasingly collaborative, where linguistic production often results from interaction between human users and intelligent computational systems. Consequently, linguistic research must reconsider traditional approaches to discourse analysis by incorporating computational methods, human-computer interaction studies, and interdisciplinary perspectives derived from artificial intelligence research.

The rapid development of AI-generated communication has also generated entirely new research questions concerning authorship, authenticity, originality, creativity, and linguistic agency. Digital texts are increasingly produced collaboratively by humans and machines, making it difficult to distinguish between human-generated and AI-generated language. This phenomenon challenges conventional understandings of discourse production and necessitates the development of new analytical frameworks capable of describing hybrid communicative practices. Furthermore, intelligent language technologies significantly influence translation, academic writing, professional communication, customer service, journalism, marketing, and educational activities, thereby expanding the scope of linguistic inquiry.

At the same time, digital communication introduces numerous social, linguistic, and ethical challenges. The widespread dissemination of misinformation, algorithmically generated content, digital manipulation, identity construction, privacy concerns, cyberbullying, online polarization, and ethical issues associated with AI-generated communication require comprehensive linguistic investigation. Researchers increasingly focus on understanding how digital environments influence language variation, discourse strategies, communicative competence, intercultural interaction, persuasion, public opinion formation, and the evolution of English as a global language. Algorithmic recommendation systems and personalized digital environments further influence communicative behavior by shaping users' exposure to linguistic patterns, information sources, and discourse communities.

³ Jewitt C., Bezemer J., O'Halloran K. *Introducing Multimodality*. 3rd ed. London : Routledge, 2023. 304 p.

Digital discourse also reflects ongoing processes of globalization and intercultural communication. English has become the principal *lingua franca* within multinational corporations, international organizations, online educational platforms, scientific communities, and global digital networks. Speakers from diverse linguistic and cultural backgrounds employ English as a shared communicative resource while simultaneously incorporating features of their native languages and local communicative traditions.⁴ Consequently, digital English demonstrates increasing linguistic diversity, giving rise to multiple localized varieties, hybrid discourse practices, and culturally specific communicative conventions. These developments reinforce the importance of investigating digital discourse from cognitive, sociolinguistic, intercultural, and pragmatic perspectives.

From an educational perspective, digital discourse plays an essential role in foreign language teaching and learning. Students no longer encounter English exclusively through textbooks or classroom instruction; instead, they engage with authentic digital environments where communication occurs through multimodal resources, collaborative platforms, social media, virtual exchanges, online academic communities, intelligent tutoring systems, AI-assisted learning tools, and immersive virtual environments. The integration of artificial intelligence into language education has transformed instructional methodologies by providing personalized feedback, adaptive learning pathways, automated writing evaluation, pronunciation assessment, conversational practice, and immediate linguistic support. Consequently, digital literacy, media literacy, information literacy, and AI literacy become indispensable components of modern language education alongside traditional linguistic competence.

The study of English digital discourse is inherently interdisciplinary. It integrates theoretical principles from linguistics, communication studies, media studies, psychology, cognitive science, sociology, education, computer science, artificial intelligence, and information technologies. Such interdisciplinary collaboration enables researchers to investigate not only linguistic structures but also cognitive mechanisms, communicative behavior, technological mediation, and sociocultural factors influencing language use within digital ecosystems. Modern linguistic research increasingly combines qualitative discourse analysis with quantitative corpus methods, computational linguistics, natural language processing, sentiment analysis, multimodal analytics, and big data technologies to provide a comprehensive understanding of digital communication.⁵

⁴ Jones R. H. *Digital Literacies*. London : Routledge, 2021. 254 p.

⁵ Kress G. *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. 2nd ed. London : Routledge, 2022. 240 p.

The relevance of this study is determined by the necessity to investigate the linguistic mechanisms underlying English digital discourse, identify emerging communication formats, analyze innovative language practices, and evaluate the impact of digital technologies and artificial intelligence on contemporary English communication. Particular attention is devoted to the interaction between multimodal communication, digital literacy, intercultural competence, computational language technologies, and evolving discourse conventions that characterize contemporary English in digital environments. The findings of such research contribute not only to theoretical linguistics but also to applied linguistics, English language teaching, intercultural communication, computational linguistics, media studies, digital humanities, and the development of effective educational strategies for the digital era. Ultimately, investigating digital discourse of English provides valuable insights into the ongoing transformation of language in response to technological innovation and contributes to a deeper understanding of communication in an increasingly interconnected, AI-driven global society.

1. The problem's prerequisites emergence and the problem's formulation

The emergence of digital discourse results from the rapid integration of information and communication technologies into virtually every sphere of contemporary society. During the last three decades, the Internet has evolved from a repository of information into an interactive communicative ecosystem where users continuously create, modify, disseminate, and interpret textual and multimodal content. This transformation has significantly influenced linguistic behavior, discourse organization, and communicative norms.

Global digitalization has accelerated the development of English as the predominant language of international online communication. More than half of scientific publications, digital educational resources, technological documentation, social media interactions, and professional communication are produced in English. Consequently, English serves not merely as a *lingua franca* but also as the principal language through which technological innovation and digital communication evolve.

Simultaneously, communication technologies have become increasingly multimodal. Contemporary discourse integrates written language with images, videos, animations, hyperlinks, emojis, GIFs, hashtags, voice messages, and interactive interfaces. Such multimodal integration challenges traditional linguistic models that primarily focus on verbal texts. Modern communication

requires researchers to investigate how different semiotic resources jointly construct meaning within digital environments.⁶

The development of social networking platforms has fundamentally transformed interpersonal communication. Unlike traditional written discourse, digital communication demonstrates high levels of informality, spontaneity, interactivity, and collaborative content production. Users constantly adapt their language according to technological affordances, platform conventions, audience expectations, and algorithmic recommendations. Consequently, digital discourse exhibits remarkable lexical creativity, pragmatic flexibility, and stylistic hybridity.

Another prerequisite concerns the widespread implementation of artificial intelligence technologies. AI-powered chatbots, automated writing assistants, machine translation systems, intelligent tutoring systems, and large language models increasingly participate in communicative processes. Human-computer interaction has become an essential component of everyday communication, creating entirely new discourse genres that require systematic linguistic analysis.

Educational digitalization represents another significant factor. Universities worldwide increasingly employ online learning management systems, virtual classrooms, collaborative writing platforms, AI-based assessment tools, and intelligent feedback systems. English language instruction therefore extends beyond traditional classroom interaction into complex digital ecosystems where students simultaneously develop linguistic, digital, communicative, and intercultural competences.

The problem addressed in this chapter may therefore be formulated as follows: despite the growing number of studies devoted to digital communication, there remains no comprehensive linguistic framework capable of explaining how English digital discourse functions across diverse technological environments characterized by multimodality, artificial intelligence, algorithmic mediation, intercultural interaction, and rapidly changing communicative practices. Furthermore, existing research frequently investigates isolated aspects of digital communication rather than examining the interaction between linguistic, cognitive, technological, sociocultural, and educational dimensions⁷.

Accordingly, the objective of this study is to identify the principal characteristics of English digital discourse, analyze emerging communication formats and language practices, evaluate the influence of artificial intelligence

⁶ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

⁷ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

and digital technologies on discourse production, and determine their implications for contemporary linguistic theory and English language education.

2. The analysis of existing methods for solving the problem and formulating a task for the optimal technique development

Contemporary investigations of digital discourse demonstrate remarkable methodological diversity. Researchers employ discourse analysis, corpus linguistics, cognitive linguistics, conversation analysis, multimodal discourse analysis, computational linguistics, network analysis, ethnographic approaches, critical discourse analysis, and AI-assisted text mining. Each methodology contributes valuable insights while simultaneously revealing methodological limitations.

Traditional discourse analysis remains one of the most influential approaches. It investigates coherence, cohesion, communicative intentions, genre conventions, interactional strategies, and pragmatic functions within digital texts. Although discourse analysis successfully explains linguistic organization, it often overlooks multimodal interaction involving visual, auditory, and algorithmically generated content. Consequently, its explanatory potential becomes limited in highly interactive digital environments.

Corpus linguistics significantly expands analytical possibilities by enabling researchers to examine millions of authentic language samples collected from online platforms, social media, blogs, discussion forums, academic repositories, and digital news media. Corpus-based methods reveal lexical innovations, frequency patterns, grammatical variation, collocations, semantic shifts, and emerging discourse markers characteristic of digital English. Nevertheless, quantitative corpus analysis alone cannot fully explain communicative intentions, contextual interpretation, or sociocultural meanings embedded within digital interaction⁸.

Multimodal discourse analysis addresses these limitations by integrating verbal and non-verbal communicative resources. This methodology recognizes that meaning emerges through the interaction of language, images, typography, layout, animation, emojis, sound, hyperlinks, and interface design.⁹ Such an approach is particularly valuable for investigating communication on platforms such as Instagram, TikTok, YouTube, LinkedIn, and X, where linguistic meaning depends heavily on multimodal representation.

⁸ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

⁹ Warschauer M. *Learning in the Cloud: How (and Why) to Transform Schools with Digital Media*. New York : Teachers College Press, 2021. 216 p.

Recent years have witnessed increasing application of computational linguistics and artificial intelligence in discourse studies. Machine learning algorithms, natural language processing techniques, sentiment analysis, topic modeling, semantic vector representations, and transformer-based language models enable researchers to process extensive digital datasets with unprecedented efficiency. These computational approaches facilitate large-scale analysis while simultaneously raising questions concerning interpretability, transparency, algorithmic bias, and ethical responsibility.

Critical discourse analysis complements computational approaches by investigating power relations, ideological representation, digital manipulation, algorithmic governance, misinformation, and identity construction. Researchers increasingly recognize that digital discourse cannot be adequately understood without considering political, economic, technological, and sociocultural factors shaping online communication.

Despite considerable methodological progress, no single research approach sufficiently captures the complexity of English digital discourse. The most promising direction involves integrating cognitive, discourse, corpus, multimodal, computational, and sociolinguistic methodologies into a comprehensive interdisciplinary framework capable of explaining language practices within contemporary digital ecosystems.

3.1. Digital communication formats and the evolution of English discourse

The unprecedented development of digital technologies has fundamentally transformed the architecture of human communication, giving rise to entirely new discourse environments characterized by multimodality, interactivity, globalization, and technological mediation. Unlike traditional communication, which was predominantly linear and text-oriented, digital discourse functions within dynamic virtual ecosystems where communication occurs synchronously and asynchronously across multiple platforms. English has naturally become the dominant language within these environments, serving as the principal medium of interaction in international education, scientific collaboration, business communication, entertainment, and social networking.

The emergence of digital communication formats has significantly influenced both the structural organization and functional characteristics of English discourse. Traditional distinctions between spoken and written language have become increasingly blurred. Instant messaging applications, social networking platforms, collaborative online environments, discussion forums, podcasts, livestreaming services, webinars, and video conferencing systems combine linguistic features traditionally associated with oral communication – such as

spontaneity, informality, conversational turn-taking, and emotional expression – with the permanence and editability of written texts. Consequently, digital discourse represents a hybrid communicative phenomenon that cannot be adequately described using conventional linguistic categories.¹⁰

One of the defining characteristics of English digital discourse is multimodality. Meaning is no longer constructed exclusively through verbal language but emerges from the interaction of multiple semiotic resources, including written text, photographs, videos, animations, infographics, emojis, GIFs, hyperlinks, hashtags, stickers, typography, interface design, and audio components. These multimodal elements function simultaneously, complementing, reinforcing, or even replacing traditional linguistic expressions. Emojis, for instance, frequently compensate for the absence of facial expressions and intonation in online communication, while GIFs and memes often convey complex emotional, cultural, and pragmatic meanings that extend beyond lexical representation.

The integration of multimodal resources has encouraged significant lexical innovation within contemporary English. Digital communication continuously generates neologisms describing emerging technologies, communicative practices, and online experiences. Words such as livestream, crowdfunding, vlogging, deepfake, cyberbullying, doomscrolling, microlearning, finfluencer, deplatforming, metaverse, and prompt engineering have entered mainstream vocabulary within remarkably short periods. These lexical innovations illustrate the adaptive capacity of English to respond rapidly to technological change and social transformation.

Morphological creativity likewise characterizes digital English. Word-formation processes including compounding, clipping, blending, abbreviation, acronym formation, and semantic extension occur with unprecedented frequency. Examples such as netizen (Internet + citizen), phubbing (phone + snubbing), infodemic (information + epidemic), edtech (education + technology), and cyberwellness demonstrate the linguistic productivity associated with digital communication. The accelerated dissemination of innovations through online platforms contributes to their rapid lexical normalization across diverse English-speaking communities¹¹.

Digital discourse also demonstrates considerable grammatical flexibility. Communication on social networking platforms frequently employs sentence fragments, ellipsis, simplified syntactic constructions, omission of function words, unconventional punctuation, and deliberate deviations from standard

¹⁰ Zhao Y. *Artificial Intelligence and Language Education*. Cham : Springer, 2023. 318 p.

¹¹ Tagg C. *Exploring Digital Communication: Language in Action*. London : Routledge, 2022. 278 p.

grammatical norms. Rather than indicating linguistic decline, these features reflect communicative efficiency within technologically mediated environments where brevity and immediacy often receive higher priority than grammatical completeness. Digital grammar therefore represents functional adaptation rather than linguistic deterioration.

Pragmatic strategies have likewise undergone significant transformation. Communication within digital environments increasingly relies upon platform-specific conventions, including tagging, mentioning, reposting, quoting, reacting, hyperlinking, and algorithmically amplified interaction. Hashtags perform multiple discourse functions simultaneously: they categorize information, facilitate content retrieval, establish community membership, express ideological positions, and contribute to discourse coherence. Similarly, mentions using the "@" symbol enable direct interpersonal interaction while simultaneously expanding audience participation beyond traditional conversational boundaries.

The development of social networking platforms has profoundly influenced discourse organization. Unlike conventional written communication, digital discourse frequently exhibits non-linear structures connected through hyperlinks, comment threads, embedded multimedia, algorithmic recommendations, and interactive user participation. Readers no longer function merely as passive recipients of information but actively contribute to discourse construction through comments, reactions, collaborative editing, content sharing, and user-generated responses. Communication consequently becomes decentralized, participatory, and continuously evolving.

Another important characteristic concerns the emergence of micro-discourse. Platforms such as X (formerly Twitter), Threads, and various messaging applications encourage concise communication constrained by technological design. These limitations have stimulated the development of highly compressed linguistic structures relying upon contextual inference, shared background knowledge, abbreviations, internet slang, and multimodal supplementation. Despite their brevity, such communicative units frequently perform complex informational, persuasive, emotional, and interpersonal functions.

The globalization of digital communication has simultaneously accelerated intercultural interaction. English functions as the principal *lingua franca* among users representing diverse linguistic, cultural, and professional backgrounds. Consequently, contemporary digital English incorporates lexical borrowings, discourse conventions, politeness strategies, and communicative preferences originating from numerous linguistic communities¹². This phenomenon contributes to the emergence of culturally hybrid forms of English characterized

¹² Crystal D. *Language and the Internet*. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 304 p.

by linguistic flexibility, intercultural accommodation, and pragmatic adaptability.

Digital discourse also exhibits remarkable genre diversification. Traditional genres such as academic articles, business correspondence, news reports, and educational materials increasingly coexist with newly emerging digital genres including blogs, vlogs, podcasts, webinars, livestreams, online tutorials, discussion threads, collaborative documents, digital storytelling, influencer communication, and AI-generated conversational texts. Each genre possesses distinctive linguistic conventions determined by communicative purpose, audience expectations, technological affordances, and platform architecture.

Particularly noteworthy is the growing influence of algorithmic mediation. Communication within digital environments is increasingly shaped by recommendation algorithms, search engines, automated moderation systems, and artificial intelligence technologies that determine content visibility, audience engagement, and discourse circulation. Consequently, discourse production becomes partially influenced by computational systems rather than exclusively by human communicative intentions. Content creators often adapt lexical choices, stylistic features, and discourse organization according to platform algorithms in order to maximize visibility and audience interaction.

The integration of intelligent technologies has further expanded the boundaries of digital discourse. Automatic subtitles, machine translation, predictive text generation, grammar correction software, intelligent search engines, and conversational AI increasingly participate in communicative processes. These technologies reduce linguistic barriers while simultaneously influencing language standardization, stylistic variation, and communicative preferences. Digital discourse therefore represents an evolving interaction between human cognition and computational intelligence.¹³

From a cognitive perspective, digital communication encourages nonlinear information processing. Hypertextual organization enables users to navigate information through associative pathways rather than sequential reading. Simultaneously, multimedia presentation stimulates multiple cognitive channels responsible for visual, auditory, verbal, and interactive information processing. Such characteristics require speakers and readers to develop advanced digital literacy, multimodal literacy, information evaluation skills, and critical thinking abilities.

The educational implications of these developments are equally significant. Students increasingly encounter authentic English through digital platforms rather than exclusively through printed educational materials. Participation in

¹³ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

online discussions, collaborative writing projects, virtual conferences, MOOCs, educational podcasts, and AI-supported learning environments enables learners to acquire communicative competence within realistic discourse contexts. Consequently, English language instruction increasingly emphasizes authentic digital communication, multimodal literacy, collaborative interaction, and critical evaluation of digital information alongside traditional grammatical competence.

Professional communication has undergone similar transformation. International organizations employ digital collaboration platforms such as Microsoft Teams, Slack, Zoom, Google Workspace, and numerous project management systems where English functions as the principal language of communication. Professional discourse within these environments combines formal organizational language with interactive conversational features characteristic of digital communication. Employees must therefore develop not only linguistic proficiency but also digital communicative competence enabling effective participation in technologically mediated professional environments.¹⁴

Overall, the evolution of English digital discourse demonstrates that language continuously adapts to technological innovation. Digital communication formats have expanded linguistic creativity, diversified discourse genres, transformed communicative conventions, and redefined the relationship between language, technology, and society. Contemporary English increasingly functions as a flexible, multimodal, globally interconnected communicative system capable of responding rapidly to the demands of digital civilization. Understanding these transformations is essential for advancing linguistic theory, improving English language education, and preparing future professionals to communicate effectively within the complex digital environments that characterize the twenty-first century.

3.2. Artificial intelligence, social media, and emerging language practices

The rapid advancement of artificial intelligence (AI) and the exponential growth of social media have profoundly transformed the linguistic landscape of contemporary English. These technological developments have not only created new channels of communication but have also fundamentally altered the ways language is produced, interpreted, distributed, and evaluated. Digital discourse is no longer shaped exclusively by human participants; instead, it increasingly emerges from the interaction between human users, intelligent algorithms, automated

¹⁴ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

systems, and digital platforms. Consequently, the study of English digital discourse requires an interdisciplinary perspective that integrates linguistics, communication studies, artificial intelligence, media studies, and cognitive science.¹⁵

Artificial intelligence has evolved from a supportive technological tool into an active participant in communication. Contemporary AI applications – including large language models (LLMs), intelligent chatbots, automated translation systems, virtual assistants, speech recognition software, and AI-powered writing assistants – are capable of generating coherent, context-sensitive, and grammatically accurate texts that closely resemble human language. Technologies such as ChatGPT, Google Gemini, Microsoft Copilot, Claude, and DeepL have become integral components of academic writing, business communication, customer service, journalism, education, and content creation. Their widespread adoption has introduced new forms of human-computer interaction in which discourse is jointly constructed by human cognition and machine intelligence.

One of the most significant linguistic consequences of AI implementation is the transformation of writing practices. Digital writing increasingly involves collaboration between authors and intelligent systems capable of suggesting vocabulary, correcting grammatical errors, improving stylistic coherence, summarizing complex information, and generating complete texts. As a result, the process of writing has shifted from purely individual production to interactive co-authorship. Writers now assume the role of editors, evaluators, and prompt designers, while AI systems function as collaborative communicative partners. This transformation challenges traditional concepts of authorship, originality, creativity, and linguistic competence.

The emergence of prompt engineering illustrates this shift particularly well. Effective interaction with generative AI depends on the user's ability to formulate clear, precise, and contextually appropriate prompts. Consequently, prompt construction itself has become a new communicative genre requiring linguistic accuracy, pragmatic awareness, and discourse planning. Users must consider lexical choice, syntactic organization, semantic specificity, contextual framing, and communicative objectives to achieve optimal interaction with AI systems. Thus, prompt engineering represents a novel linguistic practice situated at the intersection of discourse analysis, pragmatics, and computational linguistics.¹⁶

¹⁵ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

¹⁶ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

Artificial intelligence has also influenced lexical development within English. New terminology continuously emerges to describe AI technologies, digital interaction, and computational processes. Expressions such as hallucination, fine-tuning, machine learning, deep learning, retrieval-augmented generation, synthetic media, algorithmic transparency, prompt injection, and AI literacy have rapidly become common in academic, professional, and public discourse. The speed with which these lexical innovations enter everyday communication demonstrates the remarkable adaptability of English to technological change.

Social media platforms further accelerate lexical innovation by facilitating the rapid dissemination of new vocabulary across global communities. Platforms such as TikTok, Instagram, YouTube, LinkedIn, X (formerly Twitter), Reddit, and Threads function as powerful linguistic laboratories where users constantly experiment with language, create neologisms, redefine existing expressions, and establish new discourse conventions. Viral content enables lexical innovations to spread globally within hours, significantly reducing the time traditionally required for new words to become integrated into common language use.

One characteristic feature of social media discourse is its high degree of linguistic creativity. Users frequently employ abbreviations, acronyms, clipped forms, internet slang, emojis, hashtags, memes, and multimodal expressions to achieve communicative efficiency. Acronyms such as IMO (In My Opinion), FOMO (Fear of Missing Out), TL;DR (Too Long; Didn't Read), OOTD (Outfit of the Day), and POV (Point of View) illustrate how digital discourse favors concise yet semantically rich linguistic forms. Similarly, hashtags perform multiple communicative functions by organizing information, expressing ideological positions, creating online communities, and increasing content visibility through algorithmic indexing.

The relationship between artificial intelligence and social media is particularly evident in algorithmically mediated communication. Unlike traditional communication, where speakers determine discourse primarily according to interpersonal intentions, digital interaction increasingly depends upon recommendation algorithms that prioritize, filter, and distribute content according to user preferences, behavioral data, and platform objectives. Consequently, linguistic production is influenced not only by communicative goals but also by algorithmic optimization. Content creators intentionally adapt lexical choices, sentence structures, keywords, titles, and stylistic features to maximize algorithmic visibility and audience engagement.

Algorithmic mediation has also contributed to the emergence of platform-specific discourse styles.¹⁷ Communication on LinkedIn typically emphasizes professional identity, formal vocabulary, and corporate discourse conventions. In contrast, TikTok encourages highly expressive, multimodal, and emotionally engaging communication characterized by concise captions, audiovisual storytelling, and viral trends. Reddit promotes community-based discussion supported by argumentation and collaborative knowledge construction, whereas Instagram prioritizes visual communication supplemented by concise textual commentary. These platform-specific communicative norms influence not only discourse organization but also lexical selection, pragmatic strategies, and stylistic preferences.

Another important consequence of AI integration concerns multilingual communication. Automated translation systems have significantly reduced linguistic barriers, enabling users from different linguistic backgrounds to communicate more effectively. Neural machine translation technologies now produce increasingly natural and contextually appropriate translations, facilitating international academic collaboration, global business communication, intercultural dialogue, and educational exchange. Nevertheless, translation technologies continue to encounter challenges related to pragmatics, cultural references, idiomatic expressions, humor, metaphor, and context-sensitive meaning, highlighting the continuing importance of human linguistic expertise.

The multimodal nature of social media further distinguishes digital discourse from traditional communication. Meaning emerges through the interaction of written language with photographs, videos, audio recordings, emojis, GIFs, stickers, animations, hyperlinks, and interface elements. AI technologies increasingly participate in creating these multimodal resources by generating images, synthesizing voices, producing videos, and designing visual content. Consequently, digital discourse has become a hybrid communicative environment where linguistic and visual signs function as equally important components of meaning construction.

Artificial intelligence also influences discourse coherence and stylistic consistency.¹⁸ AI-assisted writing tools recommend lexical alternatives, improve sentence structure, identify grammatical inaccuracies, enhance readability, and ensure textual coherence. While these functions significantly improve writing efficiency, they may simultaneously contribute to stylistic homogenization. Excessive reliance on AI-generated suggestions could gradually reduce linguistic diversity by promoting standardized vocabulary, conventional

¹⁷ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

¹⁸ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

sentence structures, and predictable discourse patterns. This issue raises important questions concerning creativity, linguistic individuality, and stylistic variation in digitally mediated communication.

From a sociolinguistic perspective, AI and social media contribute to the democratization of language production. Individuals without formal linguistic training now possess access to sophisticated technologies capable of supporting professional-quality communication. Small businesses, students, researchers, educators, and independent content creators can produce linguistically polished materials using AI-powered assistance. Consequently, digital technologies have expanded participation in global English-language communication while simultaneously increasing competition within digital information environments.

However, these developments also generate significant ethical and communicative challenges. AI-generated misinformation, deepfake technologies, fabricated news articles, synthetic media, automated propaganda, and coordinated disinformation campaigns demonstrate how intelligent systems may be employed to manipulate public discourse. Linguists therefore play an increasingly important role in developing analytical frameworks capable of identifying linguistic markers of AI-generated texts, detecting manipulative discourse strategies, and promoting responsible digital communication practices.

Privacy and data security constitute another important dimension of AI-mediated discourse. Most intelligent language systems operate by processing substantial quantities of user-generated linguistic data. Questions concerning data ownership, informed consent, algorithmic transparency, and ethical use of personal information have therefore become central topics within digital communication research. These issues highlight the necessity of integrating ethical considerations into linguistic investigations of AI-supported discourse.¹⁹

Education represents one of the fields most profoundly affected by AI technologies. Students increasingly employ generative AI to support academic writing, language learning, translation, vocabulary acquisition, grammar practice, and research activities. Intelligent tutoring systems provide personalized feedback, adaptive learning pathways, automated assessment, and interactive conversational practice. Rather than replacing teachers, AI technologies increasingly function as educational partners that enhance individualized instruction and facilitate learner autonomy. Nevertheless, educational institutions must simultaneously develop policies promoting academic integrity, critical thinking, responsible AI use, and digital literacy.

¹⁹ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

The concept of AI literacy has therefore emerged as a crucial component of modern communicative competence. Beyond linguistic proficiency, contemporary English users must understand how AI systems generate language, recognize their limitations, evaluate AI-generated information critically, formulate effective prompts, verify factual accuracy, and employ intelligent technologies ethically. AI literacy complements digital literacy, media literacy, and information literacy, collectively forming the foundation of successful communication within technologically advanced societies.

From a cognitive perspective, interaction with artificial intelligence modifies traditional communication processes. Instead of relying exclusively on memory and individual linguistic knowledge, users increasingly externalize cognitive tasks by delegating information retrieval, summarization, translation, editing, and text generation to intelligent systems. This phenomenon has encouraged researchers to reconsider the relationship between human cognition and technological augmentation, emphasizing that language production increasingly represents a collaborative process distributed across humans and intelligent computational systems.

Overall, artificial intelligence and social media have become major driving forces in the evolution of English digital discourse.²⁰ They influence lexical innovation, discourse organization, multimodal communication, pragmatic conventions, intercultural interaction, educational practices, and professional communication. At the same time, they generate complex ethical, cognitive, and sociolinguistic challenges that require interdisciplinary investigation. Understanding these transformations is essential for developing comprehensive theories of digital discourse and for preparing individuals to participate effectively, responsibly, and critically in the rapidly evolving communicative environments of the digital age.

3.3. Educational and professional implications of English digital discourse

The digital transformation of communication has profoundly influenced both educational systems and professional environments, making English digital discourse an indispensable component of contemporary linguistic competence. As English continues to function as the primary language of international communication, scientific research, business cooperation, and technological innovation, the ability to participate effectively in digital communicative environments has become an essential requirement for students, educators,

²⁰ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

researchers, and professionals worldwide. Consequently, English language education has gradually shifted from traditional grammar-centered instruction toward the development of comprehensive digital communicative competence that integrates linguistic knowledge with technological, intercultural, and critical thinking skills.²¹

One of the most significant educational consequences of digitalization is the emergence of authentic digital learning environments. Unlike traditional classroom instruction, where students primarily interact with textbooks and teacher-generated materials, modern language learners engage with authentic English-language content through social networking platforms, online discussion forums, digital libraries, podcasts, webinars, video-sharing platforms, virtual exchange projects, and massive open online courses (MOOCs). These resources expose learners to naturally occurring discourse produced by native and non-native speakers across diverse communicative contexts. As a result, students develop not only grammatical competence but also pragmatic awareness, intercultural sensitivity, discourse competence, and the ability to interpret multimodal texts.

The widespread implementation of artificial intelligence has further transformed English language education by introducing adaptive and personalized learning opportunities. AI-powered educational platforms analyze learners' performance, identify individual strengths and weaknesses, and provide customized feedback on grammar, vocabulary, pronunciation, writing, and speaking. Intelligent tutoring systems offer individualized learning pathways that allow students to progress according to their personal needs and learning styles. Such personalization increases learner motivation, promotes autonomous learning, and enables more efficient acquisition of communicative competence.

Generative artificial intelligence has become an increasingly valuable educational resource for both teachers and students. Contemporary AI systems assist learners in generating ideas, organizing academic texts, expanding vocabulary, improving grammatical accuracy, summarizing complex materials, and practicing conversational English. Teachers, in turn, employ AI technologies to design learning activities, prepare instructional materials, generate assessment tasks, create authentic communicative scenarios, and provide detailed formative feedback. Rather than replacing educators, intelligent technologies increasingly function as supportive instructional partners that enhance teaching efficiency while allowing teachers to concentrate on higher-order pedagogical tasks, including critical thinking development, intercultural communication, and collaborative learning.

²¹ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

However, the integration of AI into education also requires the development of new pedagogical approaches emphasizing responsible and ethical technology use. Students must learn not only how to utilize AI tools effectively but also how to evaluate AI-generated information critically, verify factual accuracy, recognize algorithmic limitations, and maintain academic integrity.²² Consequently, AI literacy has emerged as an essential component of foreign language education, complementing digital literacy, media literacy, and information literacy. Modern English language curricula increasingly incorporate activities that develop students' ability to formulate effective prompts, analyze AI-generated texts, identify factual inaccuracies, and distinguish between reliable and unreliable digital information.

Digital discourse has also significantly expanded opportunities for intercultural communication. Virtual exchange projects, international online conferences, collaborative research initiatives, and global educational partnerships enable learners from different countries to communicate directly using English as a lingua franca. Such interactions contribute to the development of intercultural communicative competence by exposing participants to diverse linguistic varieties, communication styles, cultural values, and discourse conventions. Students learn to negotiate meaning across cultural boundaries, adapt their communicative strategies to multicultural audiences, and appreciate linguistic diversity within the global English-speaking community.

Professional communication has experienced equally profound transformation. Digital technologies have fundamentally changed organizational communication, project management, customer interaction, and international cooperation. Global companies increasingly rely on digital collaboration platforms such as Microsoft Teams, Zoom, Slack, Google Workspace, and cloud-based project management systems, where English serves as the principal language of communication. Employees participate in virtual meetings, collaborative document editing, asynchronous discussions, online presentations, and multinational teamwork that require advanced digital communication skills alongside traditional linguistic competence.

The globalization of labor markets has further strengthened the importance of English digital discourse in professional contexts.²³ Remote work, hybrid employment models, international outsourcing, and virtual organizations have significantly increased demand for professionals capable of communicating effectively across digital platforms. Employees must demonstrate proficiency

²² Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

²³ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

in writing professional emails, preparing digital reports, delivering online presentations, participating in virtual negotiations, and collaborating with geographically dispersed teams. These communicative tasks require mastery of formal and informal discourse conventions, digital etiquette, intercultural pragmatics, and multimodal communication strategies.

Digital discourse has also transformed scientific communication. Researchers increasingly disseminate knowledge through digital repositories, open-access journals, academic social networks, webinars, podcasts, and virtual scientific conferences. English dominates these international academic environments, making digital academic literacy essential for scholars seeking global visibility and collaboration. Contemporary researchers are expected to produce high-quality academic texts, present research findings through digital media, participate in international scholarly discussions, and engage with diverse academic communities using digital communication technologies.

Another important aspect concerns lifelong learning. The rapid pace of technological development requires continuous updating of linguistic and digital competences throughout professional careers. Online professional development courses, webinars, virtual workshops, digital certification programs, and AI-supported learning platforms enable individuals to acquire new knowledge regardless of geographical location. Consequently, digital discourse facilitates continuous professional education and promotes lifelong learning within increasingly knowledge-based societies.

Despite numerous educational and professional advantages, digital communication also presents significant challenges. Information overload, digital distraction, cyber threats, misinformation, algorithmic bias, and excessive dependence on intelligent technologies may negatively affect communicative competence and critical thinking.²⁴ Moreover, unequal access to digital technologies creates disparities in educational opportunities and professional development across different regions and social groups. Addressing these challenges requires coordinated efforts by educators, researchers, policymakers, and technology developers to ensure equitable access to digital resources and promote responsible communication practices.

From a linguistic perspective, these developments indicate that communicative competence in the twenty-first century extends far beyond mastery of grammatical structures and vocabulary. Successful users of English must integrate language proficiency with digital competence, intercultural awareness, critical thinking, ethical responsibility, information evaluation

²⁴ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

skills, and the ability to collaborate effectively with both human interlocutors and artificial intelligence systems. The concept of communicative competence has therefore evolved into a multidimensional construct reflecting the complex interaction between language, technology, cognition, and society.

In summary, the educational and professional implications of English digital discourse demonstrate that digitalization has fundamentally redefined the objectives of language education and professional communication. English is no longer merely a foreign language to be studied; it has become a dynamic instrument for participating in global digital ecosystems characterized by continuous technological innovation, intercultural interaction, and AI-supported communication. Future educational policies and linguistic research should therefore continue integrating digital technologies with human-centered pedagogical approaches that foster critical thinking, ethical awareness, creativity, and lifelong learning.²⁵ Such integration will prepare future professionals to communicate effectively and responsibly within the increasingly interconnected digital world while preserving the central role of human agency in the evolving landscape of English digital discourse.

CONCLUSIONS

The present study has demonstrated that digitalization has become one of the most influential factors shaping the development of contemporary English discourse. The integration of digital technologies into everyday communication has transformed not only the technological infrastructure of interaction but also the linguistic, cognitive, pragmatic, and sociocultural characteristics of language use. English has consolidated its position as the dominant language of international digital communication, serving as the principal medium for scientific collaboration, academic publishing, business interaction, social networking, and technological innovation.

The analysis has shown that digital discourse differs substantially from traditional forms of communication due to its multimodal, interactive, dynamic, and algorithmically mediated nature. Contemporary English communication extends beyond verbal language, incorporating visual, auditory, and interactive semiotic resources such as images, videos, emojis, GIFs, hyperlinks, hashtags, and interface elements. These multimodal components actively participate in meaning construction, requiring linguists to adopt interdisciplinary approaches that integrate discourse analysis, cognitive linguistics, multimodal studies, computational linguistics, and digital humanities.

²⁵ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

The research has also confirmed that artificial intelligence has become an essential participant in digital communication.²⁶ Large language models, intelligent writing assistants, automated translation systems, conversational agents, and adaptive educational technologies increasingly influence language production, stylistic variation, lexical innovation, and discourse organization. Human communication is progressively evolving into a collaborative process involving both human cognition and computational intelligence. Consequently, traditional linguistic theories should be expanded to accommodate hybrid forms of communication where human and artificial agents jointly construct discourse.

Another significant finding concerns the rapid evolution of English vocabulary and communicative practices within digital environments. Social media platforms accelerate the emergence and dissemination of neologisms, abbreviations, internet slang, multimodal expressions, and platform-specific discourse conventions. Simultaneously, digital communication encourages greater linguistic flexibility, pragmatic adaptation, and genre diversification. Rather than representing linguistic degradation, these processes illustrate the natural adaptive capacity of English in response to technological and social transformation.

The study further demonstrates that algorithmic mediation increasingly shapes communicative behavior. Recommendation systems, search engines, automated moderation, and AI-driven content generation influence discourse visibility, audience engagement, lexical selection, and communicative strategies. Consequently, language production is no longer determined exclusively by interpersonal communicative intentions but also by computational mechanisms that regulate digital information flows. This phenomenon represents a new dimension of discourse requiring systematic linguistic investigation.

From an educational perspective, the findings highlight the growing importance of integrating digital literacy, media literacy, information literacy, and AI literacy into English language education.²⁷ Modern learners encounter English primarily through authentic digital environments rather than exclusively through traditional classroom instruction. Therefore, language education should emphasize critical evaluation of digital information, multimodal communication, responsible AI use, intercultural competence, collaborative online interaction, and ethical communication practices alongside conventional linguistic knowledge.

²⁶ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

²⁷ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

Professional communication has likewise undergone substantial transformation. International organizations increasingly rely on digital collaboration platforms, virtual meetings, AI-assisted writing, multilingual communication technologies, and cloud-based work environments where English functions as the principal language of interaction. Effective participation in such environments requires not only advanced linguistic competence but also sophisticated digital communicative skills that combine technological, cognitive, intercultural, and pragmatic abilities.

Despite the considerable advantages offered by digital communication, the study has identified several emerging challenges. The rapid spread of misinformation, AI-generated content, algorithmic bias, privacy concerns, digital manipulation, cyberbullying, and ethical issues surrounding synthetic media require continued interdisciplinary research. Linguists, educators, computer scientists, and policymakers should cooperate in developing theoretical frameworks, educational strategies, and ethical guidelines capable of supporting responsible digital communication.

Overall, the findings confirm that English digital discourse represents a highly dynamic and continuously evolving communicative phenomenon reflecting the interaction of language, technology, cognition, and society. Future research should further investigate multilingual AI communication, multimodal discourse analysis, human-AI interaction, digital identity construction, computational pragmatics, and the long-term influence of emerging technologies on the evolution of English. Such investigations will contribute to the development of comprehensive linguistic models capable of explaining communication within increasingly intelligent and interconnected digital ecosystems.²⁸

SUMMARY

The article investigates the evolution of English digital discourse under the influence of digitalization, artificial intelligence, and emerging communication technologies. The study examines the theoretical foundations of digital discourse and analyzes the linguistic, cognitive, pragmatic, and sociocultural transformations that characterize contemporary English communication in digital environments.

Particular attention is devoted to the emergence of multimodal communication formats integrating verbal, visual, audio, and interactive resources into unified communicative practices. The article demonstrates that English digital discourse extends beyond traditional written and spoken communication, incorporating

²⁸ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

new discourse genres, lexical innovations, platform-specific communicative conventions, and multimodal meaning-making strategies.

The research also explores the impact of artificial intelligence on language production and communication. AI-powered writing assistants, conversational agents, automated translation systems, and large language models increasingly participate in discourse construction, transforming authorship, writing practices, educational processes, and professional communication. The study argues that human communication is progressively becoming a collaborative activity involving both human and artificial intelligence.

The educational and professional implications of English digital discourse are examined with particular emphasis on digital literacy, media literacy, AI literacy, intercultural competence, and responsible communication. The findings indicate that successful participation in contemporary digital society requires the integration of linguistic proficiency with technological competence and critical digital awareness.²⁹

The article concludes that English digital discourse represents a rapidly evolving interdisciplinary field that combines linguistic, technological, cognitive, educational, and sociocultural dimensions. Continued research is necessary to understand the ongoing transformation of language in response to artificial intelligence and future digital innovations.

Bibliography

1. Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.
2. Crystal D. *Language and the Internet*. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 304 p.
3. Hyland K. *English for Academic Purposes: An Advanced Resource Book*. 2nd ed. London : Routledge, 2022. 312 p.
4. Jewitt C., Bezemer J., O'Halloran K. *Introducing Multimodality*. 3rd ed. London : Routledge, 2023. 304 p.
5. Jones R. H. *Digital Literacies*. London : Routledge, 2021. 254 p.
6. Kress G. *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. 2nd ed. London : Routledge, 2022. 240 p.
7. Tagg C. *Exploring Digital Communication: Language in Action*. London : Routledge, 2022. 278 p.
8. Warschauer M. *Learning in the Cloud: How (and Why) to Transform Schools with Digital Media*. New York : Teachers College Press, 2021. 216 p.

²⁹ Barton D., Lee C. *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. 2nd ed. London : Routledge, 2024. 276 p.

9. Zappavigna M. Searchable Talk: The Linguistic Functions of Hashtags. London : Bloomsbury Academic, 2022. 256 p.
10. Zhao Y. Artificial Intelligence and Language Education. Cham : Springer, 2023. 318 p.

Information about the author:

Novikova Olha,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Language
for Non-Philological Specialities,
Oles Honchar Dnipro National University
72, Nauky Avenue, Dnipro, Ukraine

**PROSODIC MEANS OF POLITENESS AND
IMPOLITENESS REALIZATION AS A REFLECTION
OF THE LINGUOCULTURAL FEATURES OF THE UK
AND THE USA IN ENGLISH CONFLICT DIALOGICAL
DISCOURSE**

Pelivan Oksana

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-13>

INTRODUCTION

One of the central issues in linguistics is interpersonal communication, an obligatory component of which is politeness. At the present stage of the development of the humanities, scholars unanimously recognize politeness as a social phenomenon that regulates interpersonal interaction, facilitating communicative success and conflict-free communication. Consequently, politeness has recently become the focus of attention for researchers in various fields of knowledge, including sociology, social psychology, anthropology, and, above all, linguistics. The works of both Ukrainian and international scholars encompass a wide range of issues related to the phenomenon of politeness and various approaches to its analysis. In particular, politeness has been examined as social behavior based on adherence to conventional, institutional, and individual rules of communication; from the perspective of conversational maxims; within the framework of Face Theory; as behavior aimed at avoiding conflict and ensuring effective communication; as the communicative background determined by the dynamics of speakers' communicative intentions and the situational context; as an empathy-based factor of communication; and as the addressee's evaluation of the degree of communicative comfort achieved in interaction.

Despite the considerable number of studies devoted to politeness conducted in Ukraine, Western Europe, the United States, and Japan, the issue of politeness realization in conflict dialogical discourse remains insufficiently investigated. This can primarily be attributed to the specific nature of conflict interaction itself, which for a long time remained outside the scope of linguistic research because of its non-normative, unpredictable, and, consequently,

socially inappropriate character. Since conflict dialogue does not conform to the conventional standards of speech behavior, it has traditionally been viewed not as a distinct type of interaction but merely as the result of interlocutors violating established communicative norms and postulates of effective communication. Such an approach has considerably limited the possibilities for its objective linguistic analysis.

The phenomenon of conflict has been extensively examined in psychology and sociology. More recently, it has also become a subject of growing interest in linguistics owing to the increasing attention devoted to interpersonal communication. This has stimulated research into verbal conflict in particular and conflict discourse in general.

Nevertheless, the specific mechanisms underlying politeness and impoliteness realization in conflict dialogical discourse, viewed through the prism of prosodic means as their principal linguistic markers and with due consideration of the degree of communicative formality, remain insufficiently investigated in both Ukrainian and international linguistic scholarship.

The relevance of the present research is determined by the general orientation of contemporary phonetic studies towards identifying new approaches to the investigation of the prosodic organization of dialogical speech, particularly in relation to the complex system of communicative strategies employed by interlocutors. The present research is a comprehensive study to examine the functioning of prosody as a means of realizing politeness and impoliteness in English conflict dialogical discourse with reference to different degrees of communicative formality. In doing so, it contributes to the further development of experimental phonetics, discourse analysis, and linguistic pragmatics, while providing new insights into the interaction between prosody, interpersonal communication, and linguocultural variation.

1. Politeness and impoliteness as linguocultural markers in British and American conflict dialogical communication

1.1. Theoretical foundations of linguistic politeness

Politeness constitutes one of the central categories of pragmatics, interactional sociolinguistics, and discourse analysis because it regulates interpersonal relations and ensures the successful organization of communication. Rather than representing a set of conventional linguistic formulas, politeness is currently understood as a dynamic socio-cognitive process through which interlocutors negotiate social relationships, interpersonal identities, and culturally appropriate behaviour during interaction. Consequently, politeness cannot be reduced to lexical markers such as *please*, *thank you*, or *sorry*; instead, it encompasses the entire communicative system through which

speakers manage social distance, express solidarity, preserve interpersonal harmony, and maintain face.

The study of politeness has undergone substantial theoretical evolution over the last five decades. Early pragmatic models sought to formulate universal principles governing polite behaviour across languages and cultures. More recent approaches, however, argue that politeness is fundamentally interactional, culturally situated, and continuously negotiated by interlocutors in specific communicative contexts. This theoretical shift has transformed politeness research from the description of linguistic forms into the investigation of complex interpersonal practices.

One of the earliest systematic attempts to explain politeness was proposed by Robin Lakoff, who argued that successful communication depends not only on grammatical competence but also on adherence to pragmatic rules regulating interpersonal interaction.¹ Lakoff distinguished between the rule of clarity («Be clear») and the rule of politeness «Be polite»), suggesting that effective communication requires speakers to balance informational efficiency with interpersonal sensitivity. She formulated three fundamental principles of politeness: do not impose, give options, and make the hearer feel good. Although relatively simple, this framework established the foundations for later pragmatic theories by emphasizing that politeness is intrinsically connected with social relationships rather than merely linguistic structure.

The publication of Brown and Levinson's *Politeness: Some Universals in Language Usage* (1987) marked a decisive turning point in politeness research². Building upon Erving Goffman's sociological notion of face³, Brown and Levinson conceptualized politeness as a strategic mechanism for mitigating Face-Threatening Acts (FTAs). According to their model, every competent language user possesses two complementary aspects of face: positive face, referring to the desire to be appreciated, approved of, and accepted by others, and negative face, referring to the desire for autonomy, freedom of action, and non-imposition.

Virtually every communicative act has the potential to threaten one or both aspects of face. Requests, orders, criticisms, refusals, disagreements, interruptions, corrections, and even compliments may potentially infringe upon interlocutors' face wants. Consequently, speakers employ various politeness

¹ Lakoff R. The Logic of Politeness; or, Minding Your P's and Q's . *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago : Chicago Linguistic Society, 1973. P. 292–305.

² Brown P., Levinson S. C. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.

³ Goffman E. *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. New York : Anchor Books, 1967. 270 p.

strategies to minimize interpersonal conflict while achieving communicative goals.

Brown and Levinson distinguish four principal strategic options available to speakers when performing potentially face-threatening acts. Bald-on-record strategies involve direct, unmitigated communication appropriate in situations characterized by urgency, institutional authority, or close interpersonal relationships (e.g., *Close the window.*). Positive politeness strategies seek to minimize social distance by emphasizing shared values, mutual interests, compliments, and expressions of solidarity (e.g., *Let's finish this together.*). Negative politeness strategies focus on respecting the interlocutor's autonomy through indirectness, hedging, apologies, modal verbs, and other mitigating devices (e.g., *I was wondering whether you might possibly help me.*). Finally, off-record strategies maximize indirectness by relying on implication rather than explicit formulation, thereby allowing speakers to avoid direct responsibility for the communicative act.

Despite its enormous influence, Brown and Levinson's framework has generated extensive criticism. One major criticism concerns its assumption of universality. Subsequent cross-cultural research has demonstrated that concepts such as face, politeness, and indirectness are interpreted differently across linguistic communities. Scholars including Richard J. Watts⁴, Gino Eelen⁵, Sara Mills⁶, Miriam Locher⁷, Helen Spencer-Oatey⁸, and Michael Haugh⁹ have argued that politeness cannot be adequately explained through universal strategic models alone because evaluations of polite behaviour depend on culturally specific expectations, interpersonal histories, institutional settings, and local interactional norms.

Richard J. Watts, in particular, distinguishes between first-order politeness (politeness 1) and second-order politeness (politeness 2). The former refers to ordinary speakers' everyday evaluations of behaviour as polite or impolite, whereas the latter denotes the theoretical construct developed by linguists. This distinction highlights that politeness is not an inherent property of linguistic expressions but an evaluative judgement emerging during interaction. Expressions traditionally classified as polite may be interpreted as sarcastic,

⁴ Watts R. J. *Politeness*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 318 p.

⁵ Eelen G. *A Critique of Politeness Theories*. Manchester : St. Jerome Publishing, 2001. 274 p.

⁶ Mills S. *Gender and Politeness*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 282 p.

⁷ Locher M. A. *Power and Politeness in Action: Disagreements in Oral Communication*. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2004. 280 p.

⁸ Spencer-Oatey H. (Ed.). *Culturally Speaking: Culture, Communication and Politeness Theory*. 2nd ed. London : Continuum, 2008. 360 p.

⁹ Haugh M. Im/politeness, Social Practice and the Participation Order. *Journal of Pragmatics*. 2013. Vol. 58. P. 52–72.

ironic, or even offensive depending upon context, intonation, interpersonal relations, and shared background knowledge¹⁰.

Similarly, Locher and Watts introduced the notion of relational work, arguing that interpersonal communication consists of continuous negotiation rather than the application of fixed politeness strategies. From this perspective, all interaction contributes to constructing, maintaining, transforming, or challenging social relationships. Politeness therefore represents only one possible outcome of broader interpersonal work rather than an autonomous linguistic phenomenon¹¹.

Another influential development is Helen Spencer-Oatey's *Rapport Management Theory*, which expands Brown and Levinson's notion of face by incorporating not only identity concerns but also sociality rights and interactional obligations. According to this framework, interlocutors expect not merely respect for their public self-image but also equitable treatment, appropriate behavioural expectations, and recognition of socially established rights. Consequently, communicative conflict often arises from violations of interactional expectations rather than direct attacks on face alone¹².

Recent developments within interactional pragmatics further emphasize that politeness is collaboratively constructed by participants during discourse. Rather than existing as predetermined linguistic forms, politeness emerges through sequential organization, turn-taking, repair mechanisms, prosody, gesture, contextual interpretation, and shared sociocultural knowledge. This perspective has shifted scholarly attention from isolated utterances toward naturally occurring conversations, corpus linguistics, ethnographic observation, and multimodal discourse analysis.

Within this contemporary theoretical framework, impoliteness should likewise be understood as an interactionally negotiated phenomenon rather than the simple absence of politeness. Jonathan Culpeper argues that impoliteness involves communicative behaviour evaluated as intentionally face-attacking or conventionally offensive within a particular sociocultural context. Importantly, the same linguistic expression may function as polite, neutral, humorous, or impolite depending upon interlocutors' expectations, interpersonal history, institutional roles, and communicative intentions. Consequently, impoliteness cannot be identified solely through lexical or grammatical analysis; instead, it must be examined as an evaluative process embedded within discourse¹³.

¹⁰ Watts R. J. *Politeness*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 318 p.

¹¹ Locher M. A., Watts R. J. *Politeness Theory and Relational Work*. *Journal of Politeness Research*. 2005. Vol. 1, No. 1. P. 9–33.

¹² Spencer-Oatey H. *Rapport Management: A Framework for Analysis*. *Culturally Speaking: Culture, Communication and Politeness Theory*. 2nd ed. London : Continuum, 2008. P. 11–46.

¹³ Culpeper J. *Impoliteness: Using Language to Cause Offence*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 292 p.

These theoretical developments are particularly relevant for comparative analyses of British and American English. Although both national varieties share the same linguistic system, they differ considerably in their preferred interactional styles, cultural conceptualizations of interpersonal distance, conversational involvement, and evaluations of appropriate communicative behaviour. These differences become especially evident in dialogical discourse, where speakers continuously negotiate solidarity, authority, politeness, and interpersonal alignment through linguistic choices. Understanding these linguocultural distinctions requires moving beyond universal theories toward an interactional perspective that recognizes politeness and impoliteness as culturally embedded practices shaped by the communicative traditions of particular speech communities.

1.2. Politeness and impoliteness in conflict dialogical discourse

Conflict dialogical discourse is one of the most complex forms of interpersonal communication because it combines the exchange of information with the negotiation of social relationships, identities, and power. Although conflict is usually associated with disagreement and confrontation, it does not necessarily imply the absence of politeness. On the contrary, participants often alternate between polite and impolite communicative strategies depending on their intentions, interpersonal relationships, institutional roles, and contextual constraints. Consequently, the study of politeness and impoliteness has become an important area of contemporary pragmatics, discourse analysis, and interactional linguistics.

Conflict discourse provides an especially productive context for examining these processes because communicative goals frequently conflict with relational goals. Participants seek not only to defend their opinions but also to influence the social positions of others, establish authority, or challenge existing power relations. As a result, politeness often coexists with confrontation rather than simply preventing it.

The recognition that conflict interaction involves intentional face attacks stimulated the development of impoliteness theory as an independent field of research. J. Culpeper (1996) proposed one of the first systematic classifications of impoliteness strategies by adapting Brown and Levinson's framework. He distinguishes several major types of impoliteness, including bald on-record impoliteness, positive impoliteness, negative impoliteness, sarcasm or mock politeness, and withholding politeness¹⁴.

¹⁴ Culpeper J. Towards an Anatomy of Impoliteness. *Journal of Pragmatics*. 1996. Vol. 25, No. 3. P. 349–367.

Positive impoliteness undermines the interlocutor's need for approval through ridicule, exclusion, ignoring, or expressions of contempt. Negative impoliteness threatens personal autonomy by means of intimidation, coercion, invasion of personal space, or direct accusations. Sarcasm represents a particularly complex strategy because superficially polite forms conceal offensive communicative intentions. Such indirect aggression often produces stronger interpersonal effects than explicit insults because recipients must infer the speaker's negative attitude.

In his later work, J. Culpeper (2011) extends this perspective by emphasizing that impoliteness depends not only on the speaker's intention but also on the recipient's interpretation. An utterance becomes impolite when it is perceived as unnecessarily offensive within a particular interactional context. This approach highlights the importance of contextual interpretation, emotional responses, and shared communicative norms in evaluating linguistic behaviour¹⁵.

D. Bousfield (2008) further demonstrates that impoliteness should not be regarded as random verbal aggression. Instead, it performs identifiable communicative functions, including establishing dominance, resisting authority, expressing emotional frustration, negotiating identity, or excluding opponents from social interaction. Accordingly, impoliteness functions as a strategic communicative resource rather than merely a violation of social etiquette¹⁶.

Conflict dialogical discourse is characterized by incompatible communicative goals, disagreement, competition, or confrontation between interlocutors. Such discourse occurs in numerous communicative settings, including political debates, courtroom interaction, workplace communication, family disputes, media interviews, and digital communication. Unlike ordinary conversation, conflict dialogue is marked by heightened emotional involvement, increased sensitivity to face-threatening acts, and continuous negotiation of interpersonal relationships.

From the perspective of discourse analysis, conflict interaction is inherently sequential. Every utterance influences the interpretation of subsequent responses, making politeness and impoliteness dynamic rather than isolated phenomena. Participants constantly adjust their communicative behaviour according to their interlocutors' reactions. Consequently, polite strategies may de-escalate confrontation, whereas impolite strategies may intensify disagreement or redefine interpersonal power relations.

¹⁵ Culpeper J. *Impoliteness: Using Language to Cause Offence*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 292 p.

¹⁶ Bousfield D. *Impoliteness in Interaction*. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2008. 292 p.

The linguistic realization of politeness and impoliteness encompasses lexical, grammatical, pragmatic, and prosodic resources. Politeness is commonly expressed through mitigation devices, modal verbs, indirect requests, hedging expressions, respectful forms of address, and positive evaluative language. Expressions such as *perhaps*, *I understand your point*, or *would you mind* reduce the force of disagreement while preserving interpersonal harmony.

By contrast, impoliteness is frequently realized through direct accusations, insults, interruptions, dismissive vocabulary, taboo expressions, and explicit disagreement markers. Nevertheless, indirect forms of impoliteness, including irony, sarcasm, rhetorical questions, and strategic ambiguity, often prove equally effective.

1.3. British English politeness as a linguocultural model of interpersonal communication

Among the English-speaking cultures, British communicative behaviour has frequently been regarded as one of the most extensively ritualized systems of interpersonal interaction. While popular stereotypes portray British speakers as inherently polite, contemporary linguistic research demonstrates that what is commonly interpreted as «British politeness» constitutes a complex interactional phenomenon grounded in culturally specific expectations regarding interpersonal distance, self-restraint, emotional moderation, and respect for individual autonomy. Rather than reflecting an innate national characteristic, British politeness represents a socially acquired communicative competence that enables speakers to negotiate social relationships while minimizing interpersonal friction.

From the perspective of interactional pragmatics, British English displays a marked preference for communicative strategies traditionally associated with negative politeness, although contemporary scholarship cautions against reducing British interaction exclusively to Brown and Levinson's taxonomy. Instead, British conversational style reflects a broader cultural orientation toward non-imposition, interactional modesty, and pragmatic ambiguity, whereby speakers deliberately avoid presenting themselves as overly certain, emotionally intrusive, or socially dominant.

One of the most distinctive characteristics of British dialogical discourse is the pervasive use of hedging, understood as the linguistic modulation of epistemic certainty and interpersonal commitment. Hedges enable speakers to weaken the force of assertions, requests, criticisms, and evaluations, thereby reducing the likelihood of threatening the interlocutor's face. Although hedging has often been interpreted merely as a strategy of indirectness, recent pragmatic studies argue that its primary function lies in facilitating interpersonal cooperation by signalling openness to negotiation rather than epistemic uncertainty.

British English possesses an exceptionally rich inventory of hedging devices operating on lexical, grammatical, syntactic, and discourse levels. Modal verbs such as *could*, *might*, and *would* frequently replace their more direct counterparts *can* and *will*. Similarly, epistemic expressions including *perhaps*, *possibly*, *I suppose*, *I imagine*, *I think*, *I rather think*, *it seems*, and *it appears* soften the speaker's commitment to propositional content while simultaneously inviting collaborative interpretation. Let us consider the following naturally occurring interactional pattern:

A: I was wondering whether you might have a moment to look at this report.

B: Of course. I'll have a look in just a minute.

From a purely semantic perspective, the speaker is not genuinely reporting an internal cognitive process of wondering. Rather, the progressive construction functions as an interactional resource that distances the request from the speaker's immediate intentions. Such syntactic complexity decreases the perceived coerciveness of the directive while enhancing interpersonal consideration. Contemporary corpus studies demonstrate that expressions beginning with *I was wondering if...* occur disproportionately frequently in British institutional communication, particularly within academic, professional, and service encounters.

Equally characteristic is the widespread use of downtoners, including *rather*, *quite*, *a bit*, *slightly*, *perhaps*, and *somewhat*. These expressions rarely modify propositional meaning alone; instead, they regulate interpersonal positioning. Let us compare the following examples:

- That might be slightly difficult.
- I'm not entirely convinced.
- It's perhaps not the best solution.

None of these utterances explicitly expresses disagreement. Nevertheless, British interlocutors generally interpret them as conveying considerable criticism. This phenomenon illustrates an important principle of British interaction: communicative meaning frequently resides not in explicit lexical content but in pragmatic implication.

This tendency corresponds to what anthropologists describe as a low-intensity interactional style, where interpersonal harmony is preserved through linguistic moderation rather than emotional expressiveness. Consequently, British speakers often prefer understatements even in situations involving strong emotions.

The phenomenon of understatement occupies a particularly prominent position within British communicative culture. Understatement involves the deliberate presentation of significant events or evaluations in linguistically minimized terms. Unlike mere mitigation, understatement performs important

interpersonal functions: it reduces social tension, demonstrates emotional self-control, and indexes membership within a shared cultural community. Examples include expressions such as:

- Not bad.
- Quite nice.
- A little disappointing.
- Rather interesting.

For many non-native speakers, these evaluations appear surprisingly weak. However, within British communicative conventions they frequently convey much stronger meanings than their literal semantics would suggest. The expression *not bad*, for instance, may communicate genuine enthusiasm, while *quite good* often signifies moderate rather than exceptional approval. Interpretation therefore depends heavily upon shared cultural knowledge and contextual inference.

Closely related to understatement is the culturally significant practice of self-deprecation. British speakers frequently minimize their own achievements, competence, or social status, not because of genuine lack of confidence but because overt self-promotion risks violating expectations of modesty. Compliments are therefore often responded to with mitigating expressions rather than straightforward acceptance. For example:

A: That presentation was excellent.

B: Oh, it wasn't anything special, really.

Such responses perform relational work by reducing potential asymmetries between interlocutors. Rather than rejecting the compliment, the speaker symbolically re-establishes interpersonal equality.

Recent research in interpersonal pragmatics suggests that self-deprecation functions as an important mechanism of face balancing. While compliments enhance positive face, excessive acceptance may threaten interactional equilibrium by implying superiority. Self-deprecating responses therefore maintain solidarity without openly contradicting the interlocutor.

Another defining feature of British dialogical discourse is the extensive use of apologies beyond genuine responsibility. Expressions such as *sorry*, *I'm terribly sorry*, *excuse me*, *sorry about that*, and *I'm afraid...* occur with remarkable frequency across everyday interaction.

Importantly, these apologies often do not indicate admission of guilt. Instead, they operate as interactional lubricants, signalling awareness of potential inconvenience. To illustrate:

- Sorry, could I just interrupt for a second?
- Sorry, is this seat taken?
- Sorry, would you mind repeating that?

Here, *sorry* functions primarily as a discourse marker initiating potentially face-threatening acts. Corpus-based studies have shown that many occurrences of *sorry* in British English precede requests rather than apologies proper, illustrating the multifunctionality of politeness markers within naturally occurring discourse.

Indirectness also characterizes British disagreement. Whereas some communicative cultures tolerate explicit contradiction, British speakers frequently employ pre-disagreement markers designed to preserve interpersonal harmony.

Common formulations include:

- I'm not sure I entirely agree.
- That's an interesting point, although...
- I can see what you mean, but...
- Perhaps another way of looking at it would be...

Such sequences postpone disagreement while acknowledging the interlocutor's perspective. Rather than merely mitigating face threats, they facilitate collaborative negotiation of meaning. Disagreement becomes an interactional process rather than a confrontational event.

Perhaps the most culturally distinctive characteristic of British communication is the pervasive use of irony and humour. Unlike sarcasm, which frequently aims at ridicule, British irony often functions as a mechanism for maintaining interpersonal solidarity during potentially uncomfortable situations.

For instance, after experiencing exceptionally heavy rain, a speaker may remark:

- Lovely weather we're having.

The literal semantic content contradicts observable reality. Successful interpretation depends upon shared contextual knowledge and common cultural assumptions. Such ironic remarks create interpersonal alignment because both interlocutors participate in constructing the intended meaning.

British humour similarly serves important pragmatic functions in institutional contexts. Meetings, interviews, academic discussions, and workplace interactions frequently contain humorous remarks that reduce interpersonal tension while preserving professional relationships. Contemporary discourse analysts argue that humour performs significant relational work, enabling speakers simultaneously to express criticism, negotiate authority, and reinforce group cohesion without overt confrontation.

From the perspective of conversation analysis, British English also demonstrates considerable sensitivity to turn-taking organization. Speakers frequently avoid interrupting one another directly, employ hesitation markers before taking the floor, and produce supportive back-channel signals such as

right, I see, exactly, yes, and quite. These conversational practices contribute to the collaborative management of dialogue and reflect broader cultural expectations regarding respect for conversational rights.

Taken together, these interactional characteristics reveal that British politeness extends far beyond lexical politeness markers. It represents an integrated communicative system in which indirectness, understatement, hedging, self-deprecation, humour, and conversational restraint jointly construct socially appropriate behaviour. Importantly, these strategies should not be interpreted as manifestations of communicative vagueness or indecisiveness. Rather, they constitute culturally conventionalized mechanisms for managing interpersonal relationships, preserving social equilibrium, and maintaining mutual face within dialogue.

Modern discourse-pragmatic research therefore suggests that British politeness is best understood not as a collection of linguistic formulas but as a culturally embedded interactional style in which speakers continuously negotiate social distance, relational identities, and interpersonal expectations through subtle pragmatic choices. This perspective provides the foundation for meaningful comparison with American English, whose communicative norms reflect a substantially different conceptualization of interpersonal involvement, solidarity, and conversational effectiveness.

1.4. American English politeness as a linguocultural model of involvement and solidarity

The analysis of American English politeness requires careful reconsideration of traditional assumptions concerning directness, friendliness, and communicative openness. In contrast to British interactional patterns, which are frequently associated with restraint, indirectness, and distance management, American conversational practices have often been described as oriented toward interpersonal involvement, explicit friendliness, and the rapid establishment of social connection. However, contemporary pragmatic research emphasizes that American politeness cannot simply be equated with directness or positive politeness. Rather, it represents a culturally specific system of relational work in which solidarity, accessibility, individual recognition, and communicative efficiency are continuously negotiated.

The tendency toward greater interpersonal involvement in American English has been discussed extensively within intercultural pragmatics and sociolinguistics. Scholars such as Deborah Tannen,¹⁷ Janet Holmes,¹⁸ Helen

¹⁷ Tannen D. *Conversational Style: Analyzing Talk Among Friends*. Oxford : Oxford University Press, 2005. 240 p.

¹⁸ Holmes J. *An Introduction to Sociolinguistics*. 4th ed. London ; New York : Routledge, 2013. 489 p.

Spencer-Oatey,¹⁹ and Geoffrey Leech²⁰ argue that communicative styles reflect broader cultural assumptions concerning appropriate relationships between individuals. In the American context, conversational effectiveness is frequently associated with openness, personal engagement, and the reduction of social distance. Speakers are often expected to demonstrate interest, enthusiasm, and accessibility, particularly in informal and semi-formal interactions.

This orientation corresponds partially with Brown and Levinson's concept of positive politeness, which emphasizes the importance of expressing approval, solidarity, and shared identity. However, applying this framework mechanically may lead to oversimplification. Contemporary approaches suggest that American politeness is not merely a preference for positive politeness strategies but rather a broader cultural orientation toward involvement, where interpersonal connection is actively constructed through verbal and non-verbal behaviour.

One of the most visible manifestations of this orientation is the widespread use of informal address practices. Compared with many cultures where titles and surnames continue to regulate social distance, contemporary American English demonstrates a strong preference for first-name usage across numerous social contexts. The frequent use of first names among colleagues, service providers, teachers, and sometimes even individuals meeting for the first time reflects an interactional expectation of accessibility and equality. For example:

Customer: Hi, Sarah, could you help me with this?

Employee: Sure, John, I'd be happy to.

The exchange does not merely convey information. The repeated use of personal names functions as a relational device, reducing institutional distance and creating a cooperative atmosphere. Within American communicative norms, excessive formality may sometimes be interpreted as emotional distance, unnecessary hierarchy, or lack of friendliness.

A particularly significant feature of American interaction is the role of small talk as a mechanism of rapport formation. Unlike some communication cultures where conversations are expected to move quickly toward informational objectives, American English frequently incorporates brief personal exchanges before the main topic is introduced. Typical examples include:

- How are you doing today?
- How's your week going?
- Beautiful weather we're having, isn't it?

Although such questions do not always require detailed personal responses, they perform important pragmatic functions. They signal recognition of

¹⁹ Spencer-Oatey H. (Ed.). *Culturally Speaking: Culture, Communication and Politeness Theory*. 2nd ed. London : Continuum, 2008. 360 p.

²⁰ Leech G. N. *The Pragmatics of Politeness*. Oxford : Oxford University Press, 2014. 343 p.

the interlocutor as a social individual rather than merely a participant in a transactional exchange. Small talk therefore represents a form of relational work that establishes a cooperative communicative environment.

This phenomenon is particularly visible in American service encounters. Employees in restaurants, shops, hotels, and customer-support contexts are often expected to display friendliness through greetings, personal engagement, and positive emotional expressions. Such behaviour does not necessarily indicate genuine personal intimacy; rather, it reflects a culturally institutionalized expectation that professional communication should include interpersonal warmth.

Another characteristic feature of American English politeness is the acceptance of direct request strategies, especially when accompanied by affiliative markers. Unlike British speakers, who may frequently soften requests through extensive mitigation, American speakers often formulate requests more explicitly while relying on friendliness, appreciation, and informal tone to maintain politeness. Let's compare:

British-oriented formulation:

I was wondering if you might possibly be able to send me the document when you have a chance.

American-oriented formulation:

Hey, could you send me the document when you get a minute? Thanks, I really appreciate it.

The second formulation contains a direct request, yet it is not perceived as impolite within American interaction because several solidarity markers compensate for the reduced indirectness: the informal greeting (*Hey*), the minimizer (*when you get a minute*), and explicit appreciation (*Thanks, I really appreciate it*).

This illustrates an important difference between British and American pragmatic systems. In British English, politeness is frequently achieved by reducing the speaker's imposition on the hearer. In American English, politeness is often achieved by emphasizing positive interpersonal alignment. The speaker acknowledges the hearer as a cooperative partner and assumes a relationship of mutual accessibility.

American conversational style also demonstrates a strong preference for explicit positive evaluation. Compliments are relatively frequent and are often expressed openly in everyday interaction.

Examples include:

- I love your jacket.
- That was a great presentation.
- You did an amazing job.

Such expressions serve multiple functions. They communicate approval, strengthen social bonds, and create a positive emotional atmosphere. Unlike British interaction, where compliments may frequently be minimized through modest responses, American speakers often accept compliments more directly:

A: Your presentation was excellent.

B: Thank you! I worked really hard on it.

This response does not necessarily represent self-promotion. Within American cultural expectations, accepting positive evaluation demonstrates confidence, appreciation, and recognition of the speaker's supportive intention.

The pragmatic significance of compliments has been widely examined in cross-cultural studies. Research by J. Manes and N. Wolfson²¹ demonstrated that complimenting behaviour is highly conventionalized in American English, with recurring patterns involving appearance, possessions, abilities, and achievements. Such compliments function as social strategies for establishing and maintaining solidarity.

Another important characteristic of American communicative behaviour is the preference for explicit expressions of gratitude. Phrases such as *thank you so much*, *I really appreciate it*, *I appreciate your help*, and *I owe you one* are extremely common in American interaction. These expressions reinforce interpersonal connection by openly acknowledging the contribution of another person.

In comparison, British English frequently employs more understated gratitude expressions, including cheers, thanks, or brief acknowledgements, depending on context. Although both cultures value appreciation, they differ in the degree of emotional explicitness through which gratitude is communicated.

The American preference for explicitness is also evident in disagreement management. While disagreement may still threaten interpersonal harmony, American speakers often employ a more openly argumentative style, particularly in professional, academic, and public contexts. Disagreement may be introduced through expressions such as:

- I understand your point, but I see it differently.
- That's an interesting perspective. However, I would argue that...
- I respectfully disagree.

These formulations acknowledge the interlocutor while allowing relatively direct expression of alternative positions. The emphasis is frequently placed on transparency and rational exchange rather than avoidance of disagreement itself.

²¹ Manes J., Wolfson N. The Compliment Formula. *Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*. The Hague : Mouton, 1981. P. 115–132.

However, directness should not be interpreted as absence of politeness. This represents one of the most significant points in cross-cultural pragmatic analysis. A British listener may occasionally interpret American directness as excessive confidence or intrusion, while an American listener may perceive British indirectness as uncertainty, avoidance, or lack of clarity. Such evaluations result from different cultural expectations regarding how interpersonal respect should be linguistically encoded.

The American orientation toward communicative openness is also connected with broader cultural concepts of individualism and egalitarian social relations. Although cultural explanations must avoid deterministic generalizations, numerous sociolinguistic studies indicate that American interaction often reflects expectations of personal agency, self-expression, and relatively low hierarchical distance.

This can be observed in workplace communication, where employees may address supervisors by first name, openly express opinions during meetings, and engage in informal conversational exchanges. Such practices do not necessarily eliminate institutional hierarchy; rather, they linguistically minimize distance while maintaining professional roles.

Nevertheless, contemporary research warns against viewing American English as uniformly informal or direct. Communicative practices vary significantly according to region, social class, professional environment, age, gender, and interpersonal relationship. Formal institutional settings, legal discourse, academic writing, and diplomatic communication may employ highly elaborate mitigation strategies comparable to those found in British English.

Therefore, the distinction between British and American politeness should be understood as a difference in preferred interactional orientation, not as a rigid opposition. British communication tends to emphasize respect through restraint, non-imposition, and controlled expression, whereas American communication often emphasizes respect through involvement, accessibility, and explicit positive engagement. Both systems represent sophisticated mechanisms for managing interpersonal relationships, but they rely on different culturally preferred resources.

From the perspective of linguocultural pragmatics, American English politeness demonstrates that friendliness and directness are not contradictory. Instead, directness becomes socially acceptable when embedded within a framework of solidarity, appreciation, and interpersonal recognition. The effectiveness of American politeness therefore depends not on avoiding imposition entirely, but on constructing a communicative environment in which interlocutors perceive themselves as cooperative, valued, and socially connected.

2. Methodology and practical results of the research

2.1. Classification of the research material

the research material consists of transcripts and soundtracks of 720 dialogical units forming part of conflict dialogues, selected by means of continuous sampling from five English-language (British and American) films (*Love Story*, *Overboard*, *The Mirror Has Two Faces*, *Catch Me If You Can*, and *Poseidon*). The corpus comprises 202 pages of standard printed text (A4 format, 14-point Times New Roman Cyr font) and 363 minutes of recorded speech.

The material of the research was classified according to two principal criteria: 1) the degree of formality in the relationship between the interlocutors and 2) the presence of politeness or impoliteness. Based on these criteria, the dialogical units under investigation were categorized into four types: formal polite, formal impolite, informal polite, and informal impolite.

In *formal dialogical units* (both polite and impolite), the predominant type of conflict is a *workplace conflict*, realized through three principal interaction patterns: supervisor – subordinate, supervisor – supervisor, and subordinate – subordinate. In *informal dialogical units* (both polite and impolite), the predominant conflict type is a *family conflict*, represented by three principal interaction patterns: parents – children, husband – wife, and siblings.

For example, a polite conflict interaction between a supervisor and a subordinate demonstrates that, despite their differing views on resolving a work-related problem, neither participant resorts to offensive, humiliating, or aggressive speech. Instead of increasing loudness, the interlocutors express emotional intensity primarily by raising the pitch level of their voices.

Fox: Spain? You want to go to Spain?

Carl: Well, eventually, he's got to go back to where the checks were printed. I think that's why he's moving back through Europe. Look at the map, sir. He's making a circle. He's running out of checks. I know it's a... it's a long shot, sir, but if we track him from Madrid, sir, we could still catch him!

Fox: Listen, Carl, if you couldn't catch him here, you're not going to catch him there.

Carl: But, sir, we're not going to let him get away!

Fox: No, Carl, you have already let him get away. You won't do it again.

Carl: But, sir...!

Fox: The case is closed! (Catch Me If You Can)

This example clearly illustrates several recurrent patterns characteristic of the supervisor – subordinate conflict dialogues examined in the study. As a rule, subordinates address their supervisors using the polite form of address *sir*, whereas supervisors generally refer to their subordinates by their first names

(e.g., *Carl*). Supervisor – subordinate interactions are characterized by the absence of colloquial or vulgar language.

In conflict situations where the subordinate attempts to prove that they are right or to persuade the supervisor, exclamatory sentences are frequently employed (*We could still catch him! / We're not going to let him get away!*), together with complex syntactic structures, including both subordinate and coordinate clauses (*Well, eventually, he's got to go back to where the checks were printed. I think that's why he's moving back through Europe. / I know it's a... it's a long shot, sir, but if we track him from Madrid, sir, we could still catch him!*). From a prosodic perspective, such utterances are typically characterized by an accelerated speech rate and moderate loudness.

The supervisor, in turn, insists on their own position by simply prohibiting the subordinate from pursuing the intended course of action (*You won't do it again*). The subordinate's final unsuccessful attempt to object (*But, sir!*) is marked by a high degree of emotional involvement, which at the melodic level is most commonly realized by a high falling nuclear tone. This attempt ultimately proves unsuccessful. The supervisor firmly terminates the interaction (*The case is closed!*), delivering the final utterance quietly yet categorically and in a clipped manner, with pauses after each word, thereby making it clear that any further discussion is pointless.

The most common cause of a workplace conflict is the interlocutors' differing – sometimes diametrically opposed – views on how to resolve a work-related problem. Such conflicts originate within the sphere of professional relationships as a result of objective factors and gradually extend into the emotional domain of the participants. The conflict is typically initiated by a speaker experiencing emotional arousal; in such cases, the interlocutors may resort to the use of verbal aggression. Although this occurs relatively infrequently in the formal dialogical units examined (5% of the cases), this pattern of conflict escalation was nevertheless observed.

Dean: What I mean is... I've already done this out of oak, so I'm gonna have to go. You may have wanted cedar, but you didn't ask for cedar.

Joan: Well, the entire civilized world knows that all closets are made of cedar! The job was not done to my satisfaction.

Dean: I got news for you, lady! No job will ever be done to your satisfaction!

Joan: That's quite enough! Now just get out! (Overboard)

This example illustrates an impolite conflict interaction between an employer and an employee that reaches a critical stage, at which point both interlocutors resort to verbal aggression. The conflict unfolds between the employer, Joan Stayton, and the hired worker, Dean Proffitt. Dialogical units of this type are characterized by a high degree of emotional intensity and are

marked by numerous exclamatory sentences and imperative constructions. The interlocutors' utterances are intended to insult and humiliate one another (*No job will ever be done to your satisfaction! / That's quite enough! Now just get out!*). An accelerated speech rate, maximum loudness, and the combination of a falling head with a high falling nuclear tone constitute the principal prosodic features of such dialogical units.

Thus, both polite and impolite formal conflict dialogues are characterized, at the lexical and syntactic levels, by the absence of colloquial or vulgar vocabulary and, as a rule, by the use of complex syntactic structures, including compound and complex sentences. At the prosodic level, they are typically characterized by a moderate speech rate (sometimes tending toward a slower tempo), moderate loudness, and a medium pitch range. However, when a workplace conflict reaches a critical stage and the interlocutors resort to verbal aggression, their speech becomes maximally rapid and loud; in some cases, they may also employ colloquial or non-standard vocabulary.

Conflicts between members of the same family may develop according to different scenarios depending on the nature of the relationships between the conflicting parties. The most common are conflicts between parents and children and between spouses. The following example illustrates an impolite conflict interaction between Jennifer and her husband, Oliver.

Jennifer: Your father loves you like you'll love Bozo, but you Barretts are so proud that you'll always think you hate each other.

Oliver: If it weren't for you?

Jennifer: Yes.

Oliver: It's out of the question.

Jennifer: Oliver, please talk to him, just say hello.

Oliver: I will never talk to him.

Jennifer: Can't you just do it for me? I've never asked you to do anything in my whole life. Just for me.

Oliver: No.

Jennifer: You're a heartless bastard!

Oliver: Get the hell out of my life! (Love Story)

From the very beginning of the dialogue, it is evident that Oliver is unwilling to engage in the conversation and repeatedly attempts to bring it to an end while remaining relatively calm and resolute. He delivers the phrase *It's out of the question* clearly and categorically. Jennifer, however, insists on continuing the discussion. Initially, she politely asks Oliver to speak to his father (*Oliver, please talk to him, just say hello / Can't you just do it for me? Just for me*). Oliver remains adamant, refusing outright to communicate with his father. His responses are brief and unequivocal (*I will never talk to him. / No.*).

Unable to withstand the emotional tension, Jennifer loses her composure and insults her husband (*You're a heartless bastard!*). At this point, she no longer controls her emotions, just as Oliver, overcome by anger, orders her to leave (*Get the hell out of my life!*). The final utterances of both spouses contain colloquial and offensive vocabulary (*bastard, hell*), which is characteristic of informal interaction, particularly between people in close personal relationships.

Thus, informal conflict dialogue is characterized by the frequent use of verbal aggression (57% of the cases), colloquial and, at times, even taboo vocabulary, simple syntactic constructions, ellipsis, and direct imperative structures. At the prosodic level, such dialogues typically exhibit an accelerated speech rate (occasionally approaching a normal tempo), high loudness, a wide pitch range, a falling head with a broken sequence, and a high falling nuclear tone. The communicative behaviour of the interlocutors during conflict interaction is largely determined by their social status, upbringing, and educational background.

In the study of intonational parameters involved in the realization of the speech strategy of politeness/impoliteness in conflict dialogical units, particular attention is paid to the context-dependent nature of utterance meaning. Therefore, the description of the intonational characteristics of the conflict dialogical units under investigation requires a systematic approach and the application of comprehensive research methods.

2.2. Methodology of the auditory and electroacoustic analysis

The study employed a comprehensive methodology of experimental phonetic analysis of prosody, combining methods for investigating both the subjective perceptual characteristics of intonation and the objective acoustic parameters of speech. The subjective acoustic characteristics include pitch features, loudness, and speech rate, whereas the objective parameters comprise pitch, intensity, phonation duration, and pauses.

The auditory analysis was preceded by a perceptual analysis aimed at identifying conflict dialogical units within the overall corpus of dialogical units.

The preliminary analysis of the research material made it possible to establish the percentage distribution of polite and impolite formal as well as polite and impolite informal dialogical units. Among formal conflict dialogical units, 65% were classified as polite and 35% as impolite, whereas among informal conflict dialogic units, 21% were polite and 79% were impolite. These findings indicate that interlocutors tend to maintain politeness more frequently in formal conflict communication than in informal interaction.

The ratio of formal (25%) to informal (75%) conflict dialogical units suggests that conflicts occur three times more frequently in informal than in formal

communication. This tendency can be explained by the degree of formality governing interpersonal relations. Formal settings require communicative partners to observe the norms of official interaction, including respect for the interlocutor, suppression of personal emotions, and the maintenance of a positive social image. In contrast, informal settings provide greater freedom in the choice of both verbal and non-verbal means of conflict realization. Speakers do not conceal their emotions and are generally unconcerned with creating a favourable impression on their interlocutor. Consequently, impoliteness predominates in informal conflict interaction, accounting for 79% of the cases.

The objectives of the auditory analysis included the identification of the perceived subjective acoustic characteristics of the investigated types of conflict dialogical units, namely melodic features, loudness, and speech tempo.

According to the results of the auditory analysis, the principal prosodic means of expressing politeness in both formal and informal communication are speech tempo, melody, and voice quality (timbre). The realization of impoliteness in formal communication is primarily associated with melody, speech tempo, and phrasal stress, whereas in informal communication it is mainly conveyed through speech tempo, loudness, and phrasal stress.

The prosodic characteristics common to realization of both politeness and impoliteness in formal and informal dialogues are speech tempo and melody. However, their patterns of variation differ depending on the communicative setting. A normal speech tempo predominates in polite formal and informal communication, while formal impolite interaction is also generally characterized by a normal tempo, occasionally (in 5.4% of the cases) showing a tendency toward acceleration. In contrast, accelerated tempo is typical of informal impolite communication. This suggests that impolite interaction, particularly in informal contexts, allows speakers to express their emotions more freely and spontaneously, without the psychological restraints characteristic of formal discourse.

In both polite and impolite formal communication, the descending stepping head is the predominant melodic pattern, whereas in polite and impolite informal communication the broken head occurs most frequently. This difference can be attributed to the communicative behaviour typical of formal conflict situations, in which interlocutors tend to remain restrained, minimize emotional expression, and conceal their personal feelings. At the prosodic level, these communicative characteristics are most effectively conveyed by the descending stepping head, which is traditionally associated with formal speech. According to the auditors' assessments, this head was combined with a low falling nuclear tone in 87% of the cases, lending the utterances greater seriousness and communicative weight.

In formal impolite communication, the combination of the descending stepping head with a low falling nuclear tone expresses irritation and impatience in wh-questions, while in imperative utterances it conveys categoricalness. In polite and impolite informal communication, the broken head predominates (26.3% and 29.4%, respectively), reflecting the emotionality, naturalness, and spontaneity (or, more precisely, quasi-spontaneity) of speech.

The choice of prosodic and lexico-syntactic means, as well as the range of emotions and modal attitudes expressed by interlocutors during communication, is determined primarily by the degree of formality of their interpersonal relations. The degree of formality either broadens or restricts the scope of emotional expression, limits or, conversely, provides greater freedom in the realization of emotions, and either presupposes or precludes spontaneity in communication, adherence to role-based behavioural norms, concealment of personal feelings and attitudes toward the interlocutor, and the creation of a particular self-image.

Thus, in formal communication, interlocutors strive to remain restrained, avoid revealing their personal emotions and feelings, maintain status-role hierarchy, and create a favourable impression of themselves. As a result, they generally speak at a normal tempo, often tending toward a slower rate, and predominantly employ a descending stepping head combined with a low falling nuclear tone. In informal communication, by contrast, emotionality, expressiveness, spontaneity, and naturalness are conveyed prosodically through an accelerated speech tempo, occasionally approaching a normal rate, and the use of a broken head.

At the subsequent stage of the study, an electroacoustic analysis was conducted, comprising both intonographic and oscillographic analyses. The electroacoustic analysis made it possible to identify the pitch-, intensity-, and temporal-based differentiating features of the four types of dialogical units under investigation.

The results of the study, including the data obtained for the pitch, intensity, and temporal parameters, were subsequently generalized through mathematical data processing, specifically by applying statistical methods commonly used in phonetic research.

2.3. Results of the experimental study

The conducted electroacoustic analysis demonstrated that the pitch range in general, and the pitch maximums (pitch peaks) in particular, play an important role in realization of impoliteness and are partially involved in implementation of the speech strategy of politeness. Thus, pitch serves as an informative parameter for differentiating between politeness and

impoliteness. The main differences are observed between polite and impolite formal dialogues, as well as between polite and impolite informal dialogues.

The analysis of pitch range variability revealed a high degree of its fluctuation. Due to tonal variation, the pitch range of impolite formal and informal dialogical units is considerably wider than that of polite formal and informal dialogues. The pitch range reflects the overall atmosphere of conflict interaction and is associated with pitch graduation from low to high. A wide pitch range in impolite dialogical units illustrates their emotionality even in formal conflict communication.

The widening or narrowing of the pitch range also serves as an important criterion for differentiating polite and impolite conflict dialogical units. It was found that in impolite formal and informal dialogues, pitch range widening is primarily achieved through an increase in the upper pitch limit, which indicates a high degree of speech expressiveness. In contrast, in polite formal and informal dialogues, pitch range widening more often occurs due to a lowering of the lower pitch range boundary. This reflects greater emotionality and expressiveness in impolite dialogical units, as semantically salient parts of utterances are prosodically highlighted through pitch elevation.

The method of the generalized tonal contour (GTC) made it possible to obtain a dynamic intonation portrait of the pitch range for each type of dialogical units and to compare the generalized pitch movement patterns across the four types of conflict dialogical units under investigation.

The analysis of pitch peaks indicates that in impolite conflict dialogical units, pitch peaks are significantly higher than in polite ones. This supports the assumption that the emotional intensity of a dialogical unit is directly associated with the pitch peaks; that is, impolite dialogical units are characterized by a higher degree of emotionality than polite ones.

The further study revealed that pitch peaks in most cases coincide with the emphatic centre of the utterance, demonstrating the leading role of the melodic component of intonation in the realization of emphasis in both polite formal and informal, as well as impolite informal conflict dialogical units. It was established that the coincidence of the emphatic centre with pitch peaks in impolite formal conflict dialogical units (97% of cases) tends toward a functional dependency.

Thus, in impolite formal communication, the pitch peaks constitute a mandatory parameter in emphasis realization. This means that conflictogenic elements – words, intentions, actions, or inactions that trigger the emergence of

conflict (M. V. Tsyurupa)²² – are prosodically highlighted through an increase in pitch from a medium to a maximum level.

The results of the analysis of the dynamic structure of conflict dialogical units demonstrate a close relationship between the dynamic organization of speech and its expressive and emotional load. The intensity range reflects the overall loudness level in communication. The study showed that impolite formal and informal dialogical units are characterized by a wider intensity range than polite ones. Accordingly, the overall loudness level in impolite dialogical units is significantly higher than in polite communication.

The electroacoustic data also indicate that intensity range expansion depends primarily on the upper intensity boundary. In impolite formal and informal, as well as polite informal dialogical units, expansion of the intensity range more frequently occurs due to an increase in the upper limit than in polite formal interaction. In impolite informal dialogical units, which are characterized by the widest intensity range, this expansion occurs almost consistently (96% of cases) through elevation of the upper boundary, indicating maximal emotionality and confrontational behaviour in impolite informal interaction. Thus, at the prosodic level, conflictogenic elements are highlighted through an increase in loudness to its maximum level.

The results of the study indicate that the dynamic component of intonation plays an important role in emphasis realization, particularly in informal dialogues – both polite and impolite. However, in impolite informal dialogues, intensity peaks function as a mandatory parameter in emphasis realization, as the coincidence of the emphatic centre with intensity peaks (96% of cases) demonstrates a tendency toward functional dependency. Therefore, intensity, together with pitch range, serves as an informative parameter for differentiating politeness and impoliteness in conflict dialogical discourse.

The analysis of the temporal parameter of intonation indicates that speech rate also plays a significant role in the realization of both politeness and impoliteness in formal and informal dialogical units.

The analysis of the temporal organization of conflict dialogical units involved the study of the average syllable duration within a dialogical unit; the average duration of stimulus and response remarks in relation to the number of syllables they contain; the average duration of the emphatic centre; and the average duration of inter-syntagmatic pauses. In addition, types of pauses between key remarks and the overall extent of pausing were analyzed separately.

²² Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів : навчальний посібник. – Київ : Кондор, 2004. – 172 с.

A comparative analysis of average syllable duration in the investigated dialogical units showed that polite formal and informal units are characterized by higher values of this parameter and, consequently, by a slower speech rate than impolite formal and informal dialogical units.

The analysis of inter-syntagmatic pausing also revealed certain differences between polite formal and informal dialogues on the one hand and impolite formal and informal dialogues on the other. These differences are manifested in the use of pauses of varying length, demonstrating that impolite dialogical units are characterized by a faster speech rate than polite ones.

In general, impolite formal and informal dialogical units are characterized by shorter pauses than polite formal and informal ones. This allows us to assert that the average duration of inter-syntagmatic pauses serves as a differentiating parameter for politeness and impoliteness in the studied conflict dialogical units. The results of the analysis of syllable duration and inter-syntagmatic pausing also suggest that polite conflict (both formal and informal) requires a greater degree of self-restraint than impolite interaction, in which speakers may give free rein to their emotions and thus express them more rapidly and without psychological inhibitory filters.

The analysis of the average duration of the emphatic centre revealed significant differences between polite formal and informal and impolite formal and informal dialogical units. Impolite formal and informal units are characterized by higher rates of this parameter, whereas polite formal and informal units show lower values for emphatic-centre duration. In impolite informal dialogues, the duration of both stimulus and response remarks is the shortest, while the emphatic-centre duration ranks second among the investigated types of dialogical units. This indicates that, despite the relative brevity of the remarks and the generally accelerated speech rate, a marked slowing down occurs at the level of emphasis, i.e. temporal highlighting of the emphatic centre through its prolongation.

The extent of inter-syntagmatic pausing also proved to be a differentiating feature. It is minimal in polite formal and impolite informal dialogical units, whereas higher rates are typical of polite informal and impolite formal ones. This can be explained by the fact that in polite formal interaction communication follows a predefined scenario determined by the official setting, status relations, and institutional hierarchy; therefore, interlocutors are relatively laconic, pauses are fewer, and the overall speech rate is slower than in impolite informal interaction, where emotions dominate and significantly accelerate speech production. In impolite formal dialogical units, compound and complex sentences prevail; these are pronounced more slowly, which influences the overall pausing pattern. Polite informal dialogical units are characterized by

a relatively high extent of inter-syntagmatic pausing, as interlocutors, while attempting to remain polite, search for appropriate verbal means of expression.

The types of pauses between key remarks can also be regarded as a differentiating parameter: polite formal and informal dialogues are predominantly characterized by syntactic pauses; impolite formal and informal dialogues by emphatic pauses; while hesitation pauses are more frequently observed in both polite and impolite formal dialogical units.

Experimental data make it possible to describe the intonational profiles of the four types of dialogical units under investigation.

1) Polite formal dialogical units are characterized by: (1) a medium pitch range; (2) expansion of the pitch range due to a lowering of the lower boundary; (3) medium pitch peaks; (4) a narrow intensity range; (5) low intensity peaks; (6) the longest inter-syntagmatic pauses among the four types of dialogical units; (7) a high syllable duration rate; (8) the lowest duration of the emphatic centre.

2) Polite informal dialogical units are characterized by: (1) a medium pitch range; (2) expansion of the pitch range due to a lowering of the lower boundary; (3) medium pitch peaks; (4) a medium intensity range; (5) medium intensity peaks; (6) inter-syntagmatic pauses of medium duration; (7) the highest syllable duration rate; (8) a medium duration of the emphatic centre.

3) Impolite formal dialogical units are characterized by: (1) a wide pitch range; (2) expansion of the pitch range due to an increase in the upper boundary; (3) high pitch peaks; (4) a medium intensity range with a tendency toward widening; (5) medium intensity peaks; (6) relatively short inter-syntagmatic pauses; (7) low syllable duration rates; (8) the highest duration of the emphatic centre.

4) Impolite informal dialogical units are characterized by: (1) the widest pitch range among the four types of dialogical units; (2) widening of the pitch range due to an increase in the upper boundary; (3) high pitch peaks; (4) the widest intensity range; (5) the highest intensity peaks; (6) the shortest inter-syntagmatic pauses; (7) the lowest syllable duration among the four types of dialogical units; (8) a high duration of the emphatic centre.

The obtained results confirm the proposed hypothesis regarding the existence of a set of pitch, intensity, and temporal parameters involved in realization and differentiation of politeness and impoliteness in English-language (both British and American) conflict formal and informal dialogical discourse.

CONCLUSIONS

Over the past decades, the speech strategy of politeness has become an extremely popular object of linguistic research. However, a comprehensive

analysis of the prosodic means used to actualize politeness and its opposite phenomenon – impoliteness – in conflict formal and informal discourse has not yet been conducted, which determines the relevance of the present research topic.

The study analyzes the prosodic features of conflict dialogical discourse depending on the degree of formality in the relationship between interlocutors.

Conflict discourse, as a type of dialogical discourse, is characterized by the realization of anti-ritual communicative goals that contradict the positive orientation of interaction and lead to the destabilization of interpersonal relations.

Politeness, as a socio-pragmatic phenomenon, contributes to the regulation of interpersonal interaction, ensuring its success and non-conflictual nature. Impoliteness is the opposite of politeness; it reflects communicative reactivity and the inability to adhere to politeness norms, resulting in the disruption of communicative harmony. Alongside politeness strategies, there also exist strategies of opposite orientation – impoliteness strategies – which are associated with the addresser's aggressive attitude toward the addressee and may lead to the emergence of conflict.

Intonation is one of the most important mechanisms for the realization and differentiation of politeness and impoliteness in the studied conflict dialogical units. Among the acoustic features that most clearly differentiate the investigated dialogical units are the pitch range and pitch peaks; intensity range; average syllable duration; average duration of the emphatic centre; extent of pausing; and types of pauses between key remarks. Pitch and intensity peaks coinciding with the emphatic centre of the dialogical unit play a particularly important role in the realization of emphasis.

The speech of interlocutors attempting to maintain politeness in formal conflict situations is characterized by a medium speech rate with a tendency toward slowing down, medium loudness, and a medium pitch range. This is conditioned by the formality and official nature of the setting, which requires adherence to status-based hierarchy between interlocutors.

Impolite formal conflict is characterized by a higher degree of emotionality than polite formal interaction, as speakers do not always adhere to communicative norms in official situations and may behave rudely or offensively toward their interlocutor. At the prosodic level, this is manifested in a faster speech rate than in polite formal communication, greater loudness, and a wider pitch range.

Polite informal conflict communication is characterized by greater emotionality and naturalness than polite formal interaction, but less emotional intensity than impolite informal conflict. On the one hand, the informal setting provides full freedom in the expression of emotions; on the other hand, the

desire to remain polite and avoid offending a close interlocutor leads speakers to restrain their negative feelings in polite informal conflict interaction.

Impolite informal conflict is the most emotional and least controlled type of interaction. Its expressiveness and lack of control are conditioned by the informality of the situation, the absence of a need for restraint, and complete freedom in the choice of verbal and non-verbal means of conflict realization. At the prosodic level, this type of interaction is characterized by high loudness, accelerated speech rate, and a wide pitch range.

The results of the study suggest that conflict interpersonal interaction constitutes a specific type of communication with its own prosodic structure.

A promising direction for future research is a comprehensive investigation of lexical, syntactic, and prosodic means of realizing politeness/impoliteness in conflict dialogical discourse, as well as a spectral analysis of the speech of speakers who initiate conflict and those who become involved in it.

SUMMARY

This research presents an experimental phonetic investigation, which deals with a comprehensive analysis of English-language (both British and American) formal and informal conflict dialogues. It focuses on the study of various types of the investigated conflict dialogues intonational structure.

The basic criteria of the practical material classification are: 1) the degree of relations formality between the collocutors and 2) politeness/impoliteness. According to these criteria the investigated conflict dialogues were classified as formal polite, formal impolite, informal polite and informal impolite.

The recorded speech was investigated with the help of computer and statistical analyses which allowed to reveal those elements of prosody which actualize politeness/impoliteness in various types of the investigated conflict dialogues.

The conducted research enabled us to state that conflict dialogical discourse represents a peculiar type of speech with a specific prosodic structure. Intonation is one of the most important mechanisms for the realization and differentiation of politeness and impoliteness in the studied conflict dialogical units.

Bibliography

1. Bousfield D. Impoliteness in Interaction. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2008. 292 p.
2. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
3. Culpeper J. Towards an Anatomy of Impoliteness. Journal of Pragmatics. 1996. Vol. 25, No. 3. P. 349–367.

4. Culpeper J. Impoliteness: Using Language to Cause Offence. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 292 p.
5. Eelen G. A Critique of Politeness Theories. Manchester : St. Jerome Publishing, 2001. 274 p.
6. Goffman E. Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior. New York : Anchor Books, 1967. 270 p.
7. Haugh M. Im/politeness, Social Practice and the Participation Order. *Journal of Pragmatics*. 2013. Vol. 58. P. 52–72.
8. Haugh M., Kádár D. Z. (Eds.). The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)Politeness. London : Palgrave Macmillan, 2017. 670 p.
9. Holmes J. An Introduction to Sociolinguistics. 4th ed. London ; New York : Routledge, 2013. 489 p.
10. Ide S. Formal Forms and Discernment: Two Neglected Aspects of Universals of Linguistic Politeness . *Multilingua*. 1989. Vol. 8, No. 2–3. P. 223–248.
11. Kádár D. Z., Haugh M. Understanding Politeness. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 300 p.
12. Lakoff R. The Logic of Politeness; or, Minding Your P's and Q's . *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago : Chicago Linguistic Society, 1973. P. 292–305.
13. Leech G. N. The Pragmatics of Politeness. Oxford : Oxford University Press, 2014. 343 p.
14. Locher M. A. Power and Politeness in Action: Disagreements in Oral Communication. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2004. 280 p.
15. Locher M. A., Watts R. J. Politeness Theory and Relational Work. *Journal of Politeness Research*. 2005. Vol. 1, No. 1. P. 9–33.
16. Manes J., Wolfson N. The Compliment Formula. *Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*. The Hague : Mouton, 1981. P. 115–132.
17. Mills S. Gender and Politeness. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 282 p.
18. Spencer-Oatey H. Rapport Management: A Framework for Analysis. *Culturally Speaking: Culture, Communication and Politeness Theory*. 2nd ed. London : Continuum, 2008. P. 11–46.
19. Spencer-Oatey H. (Ed.). Culturally Speaking: Culture, Communication and Politeness Theory. 2nd ed. London : Continuum, 2008. 360 p.
20. Tannen D. Conversational Style: Analyzing Talk Among Friends. Oxford : Oxford University Press, 2005. 240 p.
21. Terkourafi M. Beyond the Micro-Level in Politeness Research. *Journal of Politeness Research*. 2005. Vol. 1, No. 2. P. 237–262.

22. Watts R. J. Politeness. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 318 p.

23. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів : навчальний посібник. – Київ : Кондор, 2004. – 172 с.

Information about the author:

Pelivan Oksana,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

National University «Odesa Law Academy»

23, Fontanska Road, Odesa, Ukraine

**EUPHEMISTIC LANGUAGE, SOCIAL CONTROL AND
IDENTITY IN DYSTOPIAN DISCOURSE:
*THE HANDMAID'S TALE, NEVER LET ME GO,
AND THE GIVER***

Pradivlianna Liudmyla

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-14>

INTRODUCTION

The question of the role language plays in shaping human thought and structuring worldviews has been a subject of long-standing debate. The idea that the language one speaks determines the way one thinks is commonly associated with the strong (deterministic) version of the Sapir-Whorf hypothesis. As Edward Sapir himself observed, people are “very much at the mercy of the particular language which has become the medium of expression for their society.”¹ This strong version of linguistic relativity has subsequently been developed and debated in linguistic theory and has also been imaginatively explored in contemporary fiction. Ted Chiang’s “Story of Your Life,” for instance, presents an extreme version of linguistic relativity in which acquiring an alien language, non-linear in nature, crucially transforms the protagonist’s perception of time and consciousness.²

The weak (relativist) version of linguistic relativity hypothesis holds that language *influences* rather than *determines* cognition. Thus, Steven Pinker, who describes language as “a window to human nature” that can “give us insight into who we are,”³ nonetheless explicitly rejects strong deterministic interpretations, arguing that language should not be regarded “as an insidious shaper of thought”⁴ – scepticism, pushed even further when he says: “The discussions that assume that language determines thought

¹ Sapir Edward. The collected works of Edward Sapir. 1, General linguistics / edited by Pierre Swiggers. Mouton de Gruyter. Berlin, New York, 2008. P. 209.

² Chiang T. “Story of Your Life”. In Stories of Your Life and Others. London: Picador, 2015. 353 p.

³ Pinker Steven. The stuff of thought: language as a window into human nature. Viking. USA, 2007. P. vii-viii.

⁴ Pinker Steven. The Language Instinct: How the Mind Creates Language. HarperPerennial. HarperCollins Publishers, 1995. P. 19.

carry on only by a collective suspension of disbelief”⁵. At the same time, Pinker acknowledges that “language surely affects thought”⁶, particularly by providing alternative ways of framing the same situation in “different and incompatible ways”⁷ by directing attention towards some aspects of an event and away from others.

Within this framework, euphemisms emerge as a particularly effective linguistic strategy for reframing socially sensitive or disturbing phenomena in ways that reduce emotional impact, normalize problematic practices and, as Pinker observes, “veil” meanings through indirect expression.⁸

Classical euphemism theory (Ayto, 1993; Allan & Burridge, 1991; Bussmann, 2006) focuses primarily on taboo avoidance and politeness. The present study extends this perspective by examining euphemisms in dystopian fiction, where language may function as an instrument of social control and identity regulation, contributing to the representation and normalization of violence and to broader processes of social transformation.

The aim of this study is to examine how euphemistic language, together with institutionally imposed forms of naming, contributes to the representation and normalization of violence and the regulation of individual identity in dystopian discourse. The analysis focuses on Margaret Atwood’s *The Handmaid’s Tale*⁹, Kazuo Ishiguro’s *Never Let Me Go*¹⁰, and Lois Lowry’s *The Giver*.¹¹ The study employs an integrated approach combining cognitive linguistics, semantics, pragmatics, and stylistics in order to examine euphemism both as a linguistic form and as a discourse strategy.

The examples are selected through purposive sampling of lexical items that function in the narrative context as indirect signs of violence, death, exploitation, coercion, or loss of personhood. The study does not attempt an exhaustive corpus-based inventory of all potentially euphemistic expressions. Instead, examples are selected according to their relevance to the central research questions and their demonstrable relationship to the institutional discourse of the three fictional societies.

⁵ Ibid., P. 58

⁶ Pinker Steven. *The stuff of thought: language as a window into human nature*. Viking. USA, 2007. P. 125.

⁷ Ibid., P. 4

⁸ Ibid.

⁹ Atwood Margaret. *The Handmaid’s Tale*. Farmington Hills, Mich: Thorndike Press, 2017.

¹⁰ Ishiguro Kazuo. *Never Let Me Go*. Faber & Faber Limited, 2010.

¹¹ Lowry Lois. *The Giver*. Houghton Mifflin Company. Boston, 2004.

1. The problem of linguistic manipulation and euphemistic framing in dystopian fiction

Contemporary academic research regards dystopian literature as a powerful medium of social and political critique. By creating oppressive imaginary societies, dystopian writers explore such issues as totalitarianism, surveillance, social inequality, gender control, and the suppression of individual autonomy.

Dystopian literature, by definition, depicts “any alarmingly unpleasant imaginary worlds, usually of the projected future.”¹² Within such fictional worlds, language frequently is shown as an important mechanism of social control, as it may regulate communication, impose ideological interpretations of reality, define social roles, and restrict individual autonomy.

The relationship between language, power, and identity has received considerable attention in recent studies. Massaad (2025), in her research on the sociolinguistics of power and identity in dystopian fiction, argues that “The manipulation of language in dystopian narratives offers a unique lens to examine how authoritarian regimes can shape reality, suppress individual autonomy, and maintain societal dominance.”¹³ She further emphasizes that language functions as an instrument of power capable of exercising control over individuals and consequently reshaping or suppressing their identities.

These functions of language have been examined in recent studies of a range of dystopian works, including George Orwell’s *1984* and *Animal Farm*, Ray Bradbury’s *Fahrenheit 451*, Margaret Atwood’s *The Handmaid’s Tale*, Lois Lowry’s *The Giver*, Kazuo Ishiguro’s *Never Let Me Go*, and works by Ngũgĩ wa Thiong’o. Despite differences between the fictional societies represented in these works, the studies demonstrate a recurring connection between linguistic control, ideological domination, and the regulation of individual identity.

Thus, Murkett, examining *The Handmaid’s Tale*, describes language as “a political weapon, designed to impose ideology; designate roles and entrench hierarchies; provoke mass hysteria; limit communication and freedom of expression, and maintain patriarchal authority.”¹⁴ This formulation is particularly relevant to the present study because it connects linguistic control with the designation of social roles. In Atwood’s fictional world, Gilead, language does not merely reflect an existing hierarchy; it participates in establishing and maintaining the categories through which individuals are socially defined.

¹² Baldick Chris. The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms. Oxford University Press, 2001. P. 74.

¹³ Massaad Madoline. Sociolinguistics of Power and Identity in Dystopian Fiction. *International Journal of English Literature and Social Sciences*. 2025. Vol-10. Issue-2. P. 71.

¹⁴ Murkett Kristina. *The Handmaid’s Tale – The Power of Language and The Language Of Power*. *English & Media Centre*. P. 1.

A similar relationship between language and ideological control is identified by Khattak, Sari and Talha (2025) in their Critical Discourse Analysis of *Never Let Me Go*. The authors argue that institutional discourse is used to normalize “the exploitation and [it] suppresses resistance by presenting obedience, creativity and emotional restraint as virtues.”¹⁵ They demonstrate that institutional discourse reproduces “the interests of dominant groups” through a “narrative of care, duty and inevitability,” presenting ideological constructs as natural.¹⁶ Such discourse contributes to the internalization of “exploitation, reinforcing the hegemonic structures that govern them.”¹⁷

This observation is important because it demonstrates that linguistic control does not necessarily depend on explicit commands or direct coercion. It may operate through the creation of a vocabulary in which particular social practices are represented as natural, necessary, desirable, or inevitable. When obedience is represented as a virtue and exploitation through a “narrative of care, duty and inevitability,” the linguistic system contributes to making the existing social order appear legitimate.

The same principle can be observed in Lowry’s novel *The Giver*. Pradivlianna and Gladio (2025) argue that the controlled linguistic environment of Lowry’s community limits the characters’ capacity to perceive and articulate certain aspects of their lives. At the same time, the protagonist’s “newly-acquired ability to perceive language and to express himself in a more complex and linguistically diverse way” allows him to recognize the limitations of his community and ultimately contributes to his protest against it.¹⁸ Language therefore performs a dual function: it can restrict perception and identity, but it can also become a condition for resistance.

This duality is also emphasized by Massaad, who argues that language in dystopian fiction is not exclusively a mechanism of domination but also functions as “a means of challenging oppression.”¹⁹ In her analysis of Orwell, Bradbury and Atwood, she demonstrates that “despite linguistic control, language serves as a tool for resistance.”²⁰ Murkett similarly argues that in *The*

¹⁵ Khattak Junaid Ahmed, Adelina Yunita Sari, Idrees Talha. Ideological Control and Power Dynamics in Kazuo Ishiguro’s “Never Let Me Go”: A Critical Discourse Analysis through a Marxist Lens. *Journal of Applied Linguistics*. 2025. Vol. 5 No. 1. P. 51.

¹⁶ Ibid., P. 49.

¹⁷ Ibid., P. 43.

¹⁸ Pradivlianna L.M., Gladio S.V. Language of Control in Lois Lowry’s Novel *The Giver*. *Нова філологія*. 2025. N. 100. P. 177.

¹⁹ Massaad Madoline. Sociolinguistics of Power and Identity in Dystopian Fiction. *International Journal of English Literature and Social Sciences*. 2025. Vol-10. Issue-2. P. 71.

²⁰ Ibid., P. 78.

Handmaid's Tale language offers “a route out of passive acceptance.”²¹ Through writing and reconstructing her memories, the main character, a woman named Offred, can “stop herself from being totally overwhelmed by this totalitarian system, and hold onto some semblance of freedom. For freedom of expression is exactly that: freedom.”²²

Thus, recent publications present language in dystopian fiction as operating between two interconnected possibilities: it can function as a mechanism of control and identity suppression, but it can also provide a means of recognizing and challenging oppressive structures. Acts of writing, storytelling, remembering, and linguistic awakening may enable characters “to preserve their identities and challenge the state’s authority.”²³

However, most of the studies reviewed above focus primarily on large-scale mechanisms of linguistic control: restricted vocabulary, censorship, controlled naming, institutional discourse, ideological narratives, and limitations on access to knowledge. Comparatively less attention has been paid to the specific linguistic strategies through which individual practices of violence, exploitation, and coercion are represented. This creates a basis for examining such (initially) linguistic phenomenon as euphemization as a more specific mechanism operating within broader systems of linguistic control.

Euphemism has traditionally been associated with the avoidance of taboo, offence, or social disapproval. Originally, the word *euphemism* originates from Greek *euphēmía* (‘use of words of good omen’) and typically means “a polite, indirect expression instead of a direct, offensive one”²⁴ or “a pleasant replacement for an objectionable word that has pejorative connotations.”²⁵

Expanding this term further, Ayto (1993) defines euphemisms as “the set of communicative strategies we have evolved to refer to a topic under a taboo, without actually contravening its terms”²⁶ and describes them more broadly as “avoidance language and evasive expression” functioning as a “protective shield” against social disapproval.²⁷ Such definitions emphasize the indirect nature of euphemistic expression and its role in managing potentially problematic topics.

At the same time, euphemistic force cannot be determined exclusively

²¹ Murkett Kristina. *The Handmaid's Tale – The Power of Language and The Language Of Power. English & Media Centre*. P. 1.

²² *Ibid.*, P. 5.

²³ Massaad Madoline. Sociolinguistics of Power and Identity in Dystopian Fiction. *International Journal of English Literature and Social Sciences*. 2025. Vol-10. Issue-2. P. 77.

²⁴ Brown E. K. *The Cambridge Dictionary of Linguistics*. Cambridge University Press, 2013. P. 158.

²⁵ Bussmann Hadumod. *Routledge Dictionary of language and linguistics*. Routledge. London. New York, 2006. P. 338.

²⁶ Ayto John. *Euphemisms. Over 3,000 ways to avoid being rude or giving offence*. Bloomsbury, London, 1993. P. 1.

²⁷ *Ibid.*, P. 3.

by the lexical form of an expression. As Allan and Burridge (1991) argue, “euphemism and dysphemism are principally determined by the choice of expression within a given context.”²⁸ This contextual dimension is particularly important for literary analysis, since an expression may function neutrally in ordinary usage but acquire euphemistic force within a particular fictional social and ideological environment.

These ideas are further developed in Crespo-Fernández’s works, whose approach is particularly relevant to the present study. He argues that euphemism should not be reduced to a simple lexical substitution: “to reduce the euphemistic process to a one-for-one lexical substitution would be to lose sight of the discursive euphemistic manoeuvres that take place in political communication.”²⁹ Euphemism should therefore be considered both as a semantic-lexical phenomenon and as a communicative strategy through which speakers attempt to achieve particular effects.

This distinction allows euphemism to be connected with the broader problem of ideological discourse. Crespo-Fernández (2018) identifies euphemism as a *discursive strategy* that may serve not only face-saving and politeness purposes but also the concealment of unsettling or controversial aspects of reality. Chovanec (2019) summarizes this position by distinguishing between euphemistic uses aimed at protecting the interlocutor and “underhand euphemisms” that may “mystify and misrepresent” real life. Such euphemisms can “project a self-interested version of reality.”³⁰

This distinction is especially relevant to dystopian fiction. In an oppressive fictional society, euphemistic language may serve institutional interests by replacing direct representations of violence or exploitation with expressions that are more socially acceptable. The function of such language is therefore not necessarily to conceal the referent completely. Rather, it may modify the way the referent is evaluated by foregrounding less threatening or more desirable aspects of the event.

Chovanec (2019) develops this argument through the concept of *cognitive distancing*. He argues that euphemism increases “the symbolic distance between the phenomenon referred to and its concrete verbalization by the speaker” and characterizes euphemism as “a form of cognitive distancing.”³¹ The euphemistic expression consequently establishes a greater distance between the recipient and the unpleasant reality being represented.

²⁸ Allan Keith, Burridge Kate. Euphemism and dysphemism: language used as shield and weapon. Oxford University Press, 1991. P. 4.

²⁹ Crespo-Fernández, Eliecer. Euphemisms and political discourse in the British regional press. *Brno Studies in English*. 2014. N. 40. P. 8.

³⁰ Chovanec Jan. Euphemisms and non-proximal manipulation of discourse space: The case of blue-on-blue. *Lingua*. 2019. Vol. 225. P 52.

³¹ Ibid.

It should be probably mentioned here that similar research in psychology was conducted by Stanley and Neck. They examined euphemisms as a powerful linguistic framing device and studied how their influence on moral judgments and punitive responses to such transgressions as bribery, fraud, etc. After conducting experiments, they found evidence that euphemistic labels significantly reduce both perceptions of wrongdoings and the motivation to punish for them. Interestingly, even the reconstruction of euphemistic structures into the non-euphemistic ones, didn't help to completely erase the effect on participants' judgement, thus underscoring "the power of simple linguistic manipulations in influencing public opinion."³²

These studies provide a useful theoretical basis for understanding euphemism as a mechanism of linguistic control and discursive strategy. If an undesirable practice is repeatedly represented through language that increases cognitive and emotional distance from its consequences, the practice may become less morally salient. Euphemisms thus contribute to the construction of socially acceptable interpretations of practices that would otherwise provoke resistance.

The existing research on dystopian fiction provides an appropriate context for examining this mechanism. Thus, in Atwood's novel *The Handmaid's Tale*, linguistic control is closely connected with the regulation of gender roles and the suppression of individual identity. The institutional vocabulary contributes to redefining women's social position through categories imposed by the regime. In Ishiguro's novel *Never Let Me Go*, institutional discourse operates primarily through medical, bureaucratic, and apparently caring terminology. The euphemistic terminology surrounding the clones' fate is therefore part of a wider institutional discourse that makes exploitation appear normal rather than exceptional.

In both cases, however, institutional language creates categories through which harmful practices can be interpreted as legitimate, necessary, or socially beneficial. This is where euphemistic framing intersects with identity. Such words as *ceremony*, *donation*, and *completion* do not simply replace direct descriptions of violence, organ extraction, or death, but provide alternative conceptual frames for those events. At the same time, institutional labels such as *handmaid* and *donor* define individuals primarily through the functions assigned to them by the social system, thus depriving them of their true identity.

The present study therefore distinguishes between two related but analytically distinct mechanisms. Euphemistic expressions reframe practices or events by influencing how they are interpreted and evaluated, whereas institutional

³² Stanley M., Neck C. Euphemism as a Powerful Framing Device That Influences Moral Judgments and Punitive Responses After Wrongdoing. *Journal of Applied Psychology*. 2025. 110(5). P. 723.

labels define individuals through socially assigned roles and functions. The two mechanisms may overlap, particularly when an institutional label also has a euphemistic function, but they are not treated as identical in the analysis.

The reviewed studies demonstrate that language, power, and identity in dystopian fiction have already been extensively researched by scholars. Insufficient attention has been paid to how euphemistic lexical choices simultaneously affect two related objects: the representation of the practice and the representation of the person subjected to it. Euphemisms may distance the reader or character from violence, exploitation, or death, while institutional naming may reduce the individual to a socially functional category. The interaction of these mechanisms offers a more precise explanation of how language contributes to the normalization of oppressive social relations.

2. Euphemistic framing and the regulation of identity in dystopian fiction

The analysis shows that euphemization in the three novels operates not simply by replacing unpleasant words with more acceptable ones. Euphemistic expressions systematically change the way violent, exploitative, or identity-destroying practices are represented and evaluated. The study identifies several recurring mechanisms: sacralization, bureaucratic abstraction, medicalization, and deindividualization. Although these mechanisms are associated with different institutional registers, they perform a similar function: they create distance between the individual and the reality of violence and, in doing so, make oppressive practices appear legitimate, routine, or inevitable.

The three novels employ these mechanisms in different ways. In *The Handmaid's Tale*, euphemization is closely connected with religious ideology and bureaucratic administration; in *Never Let Me Go*, it is predominantly associated with medical and institutional discourse; and in *The Giver*, euphemistic language is incorporated into an explicit system of linguistic regulation. A comparative analysis also reveals that the most significant common feature is not the institutional register itself, but the transformation of the human subject into a socially defined function.

Euphemisms and Sacralization in *The Handmaid's Tale*. One of the most prominent forms of euphemization in Margaret Atwood's *The Handmaid's Tale* is religious-ideological language. Its function is not merely to soften unpleasant realities. It places coercive practices within a religious frame and thereby presents them as legitimate, necessary, and morally sanctioned.

The clearest example is *Ceremony*, the official designation for the ritualized sexual act imposed on Handmaids for reproductive purposes: "*This is the one*

good thing about these evenings, the evenings of the Ceremony: I'm allowed to watch news."³³ "*The Ceremony goes as usual.*"³⁴

The word *Ceremony* evokes associations with ritual, tradition, religious observance, and social order. It originates from the Latin term meaning "what is sacred" or "religious rite."³⁵ None of these associations imply coercion or sexual violence. The phrase *goes as usual* in one of the examples strengthens this effect by presenting the event as an established routine rather than an exceptional act. The result is a shift in evaluation: an act that would otherwise be interpreted as violence is represented as an ordinary component of the social order.

Frame semantics makes this shift particularly visible. A direct designation such as *rape* would activate a frame involving an assailant, a victim, and, crucially, the absence of consent. *Ceremony*, by contrast, activates a ritual frame associated with sanctioned participants, an authorized occasion, and a socially recognized purpose. The crucial element of non-consent is therefore no longer structurally foregrounded. The Commander is therefore presented as an authorized participant in a sanctioned ritual rather than as an aggressor. Offred, the assaulted, is linguistically positioned as a participant rather than a victim. The euphemism therefore does not simply conceal information; it replaces one interpretive structure with another.

This reframing significantly reduces the emotional and evaluative impact of the event. Even when the term *ceremony* occurs alongside an explicitly offensive expression, as in "*the collective rape ceremony*,"³⁶ the ritual connotations of *ceremony* partially mitigate its negative semantic and emotional impact. The euphemistic frame thus remains operative even when the violent referent is made explicit.

This mechanism corresponds to Pinker's observation about the ability of language to frame the same situation in "different and incompatible ways."³⁷ In *The Handmaid's Tale*, the institutional term *Ceremony* makes the ritual frame available while suppressing the frame of sexual violation.

A similar mechanism can be observed in such term as ***Salvaging***. The verb *salvage* normally suggests saving, recovering, or preserving something valuable. Originating from the word *to save*, it acquired multiple meanings – all with the positive seme of rescuing, compensating or even gaining something beneficial from the failure.³⁸ In the context of Gilead, however, the term

³³ Atwood Margaret. *The Handmaid's Tale*. Farmington Hills, Mich: Thorndike Press, 2017. P. 149.

³⁴ *Ibid.*, P. 169.

³⁵ Collins. Free Online Dictionary, Thesaurus, and Reference Materials.

³⁶ Atwood Margaret. *The Handmaid's Tale*. Farmington Hills, Mich: Thorndike Press, 2017. P. 518.

³⁷ Pinker Steven. *The stuff of thought: language as a window into human nature*. Viking. USA, 2007. P. 4.

³⁸ Collins. Free Online Dictionary, Thesaurus, and Reference Materials.

used for public executions: “*This is a district Salvaging, for women only.*”³⁹ “*Salvaging is always segregated.*” The term euphemistically denotes murder, which is represented as an act of salvation aimed at protecting the community from sinful and dangerous elements.

The positive associations of the word are therefore transferred to an act of state violence. At the same time, the short and procedural formulation makes the event sound administrative rather than violent. Even the narrator of the story, the Handmaid, talks about it in neutral tone: “*The football stadium is that way too, where they hold the Men’s Salvagings. As well as the football games.*”⁴⁰

The euphemism consequently creates emotional distance while presenting execution as part of an organized moral system.

The same pattern is evident in the neologism **Participation**, which combines the semantic elements of *participation* and *execution*. As the narrator explains: “*You know the rules of Participation <...> You will wait until I blow the whistle. After that, what you do is up to you...*”⁴¹ The handmaids are officially encouraged to participate in the administration of justice by killing a man who is presented to them as an assailant. In reality, however, the event constitutes an act of collective violence that allows the women to release their accumulated frustration and despair, while simultaneously enabling the authorities to shift responsibility for the killing onto the Handmaids and prevent the violence from being redirected against the regime itself. The neologism *Participation* therefore masks collective violence under the guise of a legitimate legal procedure and civic duty.

Similar euphemistic neologism, **Prayvaganza**, is a blend of *prayer* and *extravaganza*. It refers to large-scale religious gatherings connected with such practices as arranged marriages and public executions. The hybrid form combines the vocabulary of religious devotion with that of celebration and spectacle.

These examples demonstrate that religious-ideological euphemisms in Atwood’s novel perform a process of sacralization. Violence is not simply hidden; it is incorporated into a religious discourse that gives it moral legitimacy. This linguistic reframing also affects the representation of the people subjected to violence: once coercion is presented as a sacred ritual, the victim can be represented as a participant in an established social order.

Bureaucratic Euphemisms in *The Handmaid’s Tale*. A different mechanism is found in the bureaucratic vocabulary used to describe punishment, displacement, and forced labour. Unlike the religious euphemisms that legitimize violence by placing it within a sacred and morally sanctioned

³⁹ Atwood Margaret. *The Handmaid’s Tale*. Farmington Hills, Mich: Thorndike Press, 2017. P. 464.

⁴⁰ *Ibid.*, P. 65.

⁴¹ *Ibid.*, P. 475.

framework, bureaucratic euphemisms make coercive practices appear ordinary and acceptable by presenting them as routine institutional procedures.

The most prominent example can be observed in the designation *the Colonies*. The noun *Colonies* carries relatively neutral meaning and even offers historical association with the 13 states forming the original United States of America when they declared their independence.⁴² However, in Atwood's text it stands for the toxic labour camps to which people are sent to clean up radioactive waste: "*In the Colonies, they spend their time cleaning up. ... Sometimes it's just the bodies, after a battle. The ones in the city ghettos are the worst, they're left around longer, they get rottener. ... So the women in the Colonies there do the burning. The other Colonies are worse, though, the toxic dumps and the radiation spills. They figure you've got three years maximum, at those, before your nose falls off and your skins pulls away like rubber gloves.*"⁴³

The apparently neutral geographical term obscures the punitive and violent nature of the institution: rather than explicitly referring to forced labour, environmental exposure, and the eventual death of those sent there, the bureaucratic euphemism *the Colonies* presents the place as an ordinary social institution. It is considerably less emotionally charged than the place it designates and therefore distances the reader from the material reality of punishment and contributes to its normalization.

In the example, "*The old ones they send off to the Colonies right away*"⁴⁴ the grammatical structure of the sentence contributes to the same effect. The impersonal construction with *they* leaves the agent of the action unexpressed. Responsibility is consequently backgrounded at the grammatical as well as lexical level. Such related expression as *Resettlement* ("*Resettlement of the Children of Ham is continuing on schedule*"⁴⁵) operates in a similar manner. The attention is shifted from individual experience to administrative procedure. A person is no longer represented as someone who is forcibly removed, punished, or exposed to lethal conditions, but as an object of institutional management.

The central mechanism here is therefore *abstraction*. Bureaucratic euphemism does not necessarily deny the existence of violence; instead, it removes the concrete human experience from the foreground and recasts it as an impersonal institutional process. The resulting linguistic distance reduces the emotional salience of the referent and makes institutional violence appear routine and less disturbing.

⁴² Collins. Free Online Dictionary, Thesaurus, and Reference Materials.

⁴³ Atwood Margaret. *The Handmaid's Tale*. Farmington Hills, Mich: Thorndike Press, 2017. P. 431.

⁴⁴ *Ibid.*, P. 382

⁴⁵ *Ibid.*, P. 151

This distinction between religious and bureaucratic euphemization is important. In the first case, violence is sacralized; in the second, it is administratively neutralized. Both strategies, however, contribute to the same broader process of normalization.

Medical Euphemisms in *Never Let Me Go*. In Kazuo Ishiguro's *Never Let Me Go*, euphemization is constructed primarily through medical and institutional vocabulary. Unlike Atwood's religious language, which openly seeks to legitimize the social order, Ishiguro's euphemisms operate through restraint, routine, and clinical neutrality.

The central example is *donation* – the noun that activates the semantic frame of charity, gift, contribution, voluntary giving, and generosity.⁴⁶ Ishiguro maintains a neutral, and at times even positive, tone when referring to donations: “*We still didn’t discuss the donations and all that went with them; we still found the whole area awkward enough. But it became something we made jokes about in much the same way we joked about sex.*”⁴⁷ In the context of the novel, however, *donation* is an institutional term for the removal of organs from clones, who have been raised specifically for this purpose.

Another example, “*He’d just come through his third donation,*”⁴⁸ demonstrates how additional linguistic features contribute to the normalization of the process. The adverb *just* gives the statement a casual, matter-of-fact quality, while the ordinal expression *third donation* presents the procedure as one stage in a predictable and repeated sequence. The violent reality of organ removal is consequently reframed through the much more positive semantic frame of giving.

A direct description such as *organ removal* would foreground an external agent performing the procedure and an individual subjected to it. *Donation*, by contrast, activates a *Giving frame* in which the person whose organ is transferred occupies the role of Donor. This role normally implies willingness and consent.

The euphemism therefore not only makes the procedure sound less frightening. It linguistically assigns the person subjected to forcible organ removals a role associated with voluntary action. The individual whose body is being exploited is represented as someone who *gives*. Moreover, the recipient of the donation is rarely made explicit, leaving the social purpose and beneficiaries of the procedure largely in the background.

Similar to Atwood's euphemism *Ceremony*, Ishiguro's *donation* reduces the linguistic visibility of coercion and weakens the ethical salience of violence.

⁴⁶ Collins. Free Online Dictionary, Thesaurus, and Reference Materials.

⁴⁷ Ishiguro Kazuo. *Never Let Me Go*. Faber & Faber Limited, 2010. P. 83.

⁴⁸ *Ibid.*, P. 5.

Another central expression is *completion*, which refers to death:

"I heard about Chrissie, I heard about how she completed during her second donation."⁴⁹ Another example: "...after the fourth donation, even if you've technically completed, you're still conscious in some sort of way..."⁵⁰

The verb *completed* presents death as the successful conclusion of a process. Rather than foregrounding loss, suffering, or premature death, it suggests fulfilment and closure. The expression thus turns a violent end into a predictable stage in an institutional procedure.

The euphemistic system of *Never Let Me Go* is particularly effective because it is not rhetorically spectacular. Its language is calm, repetitive, and almost ordinary. The characters have internalized the institutional vocabulary to such an extent that terms such as *donation* and *completion* rarely require explanation. The absence of explicit linguistic resistance is itself significant: the system does not need to constantly justify violence if its victims have already learned to describe it in the language provided by the institution.

Thus, medical euphemization in Ishiguro's novel operates primarily through clinical normalization. Ethical horror is recoded as routine medical procedure, while the vocabulary of treatment and contribution obscures the coercive structure underlying it.

3. Euphemisms, Institutional Naming, and the Regulation of Identity

A further function of euphemisms in the novels under analysis is the replacement of personal identity with institutionally defined social roles.

Naming and the Construction of Social Roles. Here, euphemism should be understood more broadly as part of a system of *identity-regulating institutional naming*. These expressions do not necessarily soften a referent in the conventional sense; rather, they replace the individual with a socially useful category.

In *The Handmaid's Tale*, the names *Offred* and *Ofglen* are constructed through the possessive *of* followed by the Commander's name. The protagonist explicitly reflects on the loss of her original name: "My name isn't *Offred*, I have another name, which nobody uses now because it's forbidden."⁵¹

The imposed name transforms a personal identity into a relational designation. The woman is linguistically defined through her relationship to the Commander rather than through her own history or individuality. The naming system therefore performs the same broader operation as the euphemisms

⁴⁹ Ibid., P. 221.

⁵⁰ Ibid., P. 274.

⁵¹ Atwood Margaret. *The Handmaid's Tale*. Farmington Hills, Mich: Thorndike Press, 2017. P. 72.

discussed above: it shifts attention from the person to the function assigned to her by the regime.

The term **Handmaid** itself contributes to this process. Its associations with service and attendance conceal the reproductive exploitation that defines the women's social position. The word presents a coerced reproductive role as a recognized social function.

A comparable process occurs in *Never Let Me Go*. The term **student** initially places the protagonists within the familiar social frame of education: "*There were all kinds of possibilities open to us Hailsham students that weren't open to them.*"⁵²

The label encourages the characters to understand themselves as ordinary young people whose future remains open. Later, however, the institutional term **donor** increasingly defines them according to their biological function. The shift from *student* to *donor* is therefore more than a change of vocabulary. It marks a narrowing of social identity: the individual is progressively reduced from a person with possible futures to a body assigned a particular institutional purpose.

The same principle is developed in *The Giver*, although Lowry makes linguistic regulation much more explicit.

Euphemisms and Linguistic Discipline in *The Giver*. Unlike Atwood's theocratic regime and Ishiguro's clinical institution, Lois Lowry's community explicitly makes linguistic control part of its socialization system. The principle of **Precision of Language** is taught to children as a basic social norm: "*And precision of language was one of the most important tasks of small children.*"⁵³ And they received very specific instructions: "*...the reason for precision of language was to ensure that unintentional lies were never uttered.*"⁵⁴

Consequently, *The Giver* provides a particularly interesting case because euphemistic language is not merely used by the institution: the regulation of language itself becomes an instrument of institutional control.

Perhaps the most quoted euphemism in *The Giver* is the word **release** which in typical contexts activates the semes of setting someone free, making available, relieving, etc.⁵⁵ However, in the novel this euphemism is used as a community term for killing infants who fail to develop adequately, people who repeatedly violate the rules, and the elderly at the end of their designated lifespan. For much of the novel, *release* is presented as a neutral administrative process. The expression does not explicitly name death; instead, it suggests

⁵² Ishiguro Kazuo. *Never Let Me Go*. Faber & Faber Limited, 2010. P. 163.

⁵³ Lowry Lois. *The Giver*. Houghton Mifflin Company. Boston, 2004. P. 55.

⁵⁴ *Ibid.*, P.71

⁵⁵ Collins. *Free Online Dictionary, Thesaurus, and Reference Materials*.

movement away from the community: “If he were released, they would not see him again. Ever. Those who were released – even as newchildren – were sent Elsewhere and never returned to the community.”⁵⁶

Unlike Ishiguro’s *completion* which represents death as the end of a process, *release* represents death as *departure* to *Elsewhere* – a related expression reinforcing the idea of a destination rather than an ending of life. Together, the two terms remove death from the immediate semantic field and replace it with the language of movement and relocation.

Among other interesting euphemisms in Lowry’s novel – the term *newchild* / *newchildren* – the expression that does not simply describe an infant; it places the individual within a predetermined administrative category. This is comparable to the movement from *student* to *donor* in *Never Let Me Go*: in both cases, institutional terminology defines the individual through a socially assigned status. At this stage, the child is totally deprived of any rights. It might be even killed (*released*), if it weighs slightly less than the established norm. In Lowry’s community, *newchild* is just a carefully selected object similar to a vessel that still waits to be filled – in this case with the precise vocabulary and rules of behaviour.

Birthmother provides an even closer parallel with Atwood’s *Handmaid*. Both terms employ vocabulary associated with reproduction and care, but both define women whose reproductive function is separated from ordinary maternal identity. In Lowry’s novel, the Birthmother gives birth but is not permitted to establish a parental relationship with the child: “the Birthmothers never even get to see newchildren.”⁵⁷ The word therefore retains the vocabulary of motherhood while removing its emotional and social meaning. The woman giving birth to a child just performs a certain function and after three births will be “disposed of” to do hard manual labor for the community.

The comparison with *The Handmaid’s Tale* is particularly interesting here. Both *Handmaid* and *Birthmother* draw on relational vocabulary to designate roles defined by the institutional suppression of precisely those relationships. Euphemization therefore operates through a form of *lexical irony*: the language of care and kinship is used to describe a system that denies both care and kinship.

One more term – *Stirrings* refers to adolescent sexual desire and illustrates another form of euphemistic *abstraction*. The expression is deliberately vague and avoids directly naming sexual desire. “Though the feelings were confused, he thought that he had liked the feelings that his mother had called Stirrings. He remembered that upon waking, he had wanted to feel the Stirrings again.”⁵⁸

⁵⁶ Lowry Lois. *The Giver*. Houghton Mifflin Company. Boston, 2004. P. 43.

⁵⁷ *Ibid.*, P. 22.

⁵⁸ *Ibid.*, P. 39.

Their suppression through medication (“*Stirrings must be reported in order for treatment to take place*”⁵⁹) further demonstrates the relationship between linguistic and bodily regulation: an aspect of individual development is first given a neutral label and then treated as something that must be medically controlled.

These expressions show that euphemisms in *The Giver* operate through several related mechanisms: administrative classification, lexical displacement, and semantic vagueness. At the same time, the novel differs from Atwood’s and Ishiguro’s in one important respect. Its explicit doctrine of *Precision of Language* makes the relationship between vocabulary and social control visible within the fictional world itself as the regulation of language is openly acknowledged by the society. The society institutionalizes control over the very process of naming, so euphemistic meanings become part of what counts as linguistically “correct.”

Taken together, the three novels demonstrate that institutional language transforms individual identity by replacing personal and relational identities with socially assigned categories. In *The Handmaid’s Tale*, names such as *Handmaid*, *Ofglen*, and *Offred* define women through their relationship to the patriarchal system and its male authorities. In *Never Let Me Go*, the progression from *student* to *donor* similarly shifts attention from the characters’ personal identities to their institutional function. In *The Giver*, terms such as *newchild* and *Birthmother* classify individuals according to their predetermined roles within the community. Although these forms of naming differ in their linguistic structure and ideological context, they perform a similar function: they make institutional roles more salient than individual identities and thereby facilitate the social order’s control over the individual.

At the same time, the three novels suggest that such control is not complete. Offred’s narrative, the characters’ growing awareness in *Never Let Me Go*, and Jonas’s developing sensitivity to language in *The Giver* demonstrate that alternative ways of naming and describing experience can challenge institutional definitions. Language thus functions in dystopian discourse both as a means of imposing socially prescribed identities and as a potential means of recognizing their constructed nature.

CONCLUSIONS

The comparative analysis demonstrates that language functions as an important instrument of social control in the three dystopian societies, shaping both the interpretation of institutional practices and the ways individuals are defined within them. Different forms of institutional language, including

⁵⁹ Ibid., p. 37.

euphemistic expressions, functional labels, and regulated vocabulary, contribute to making coercive practices appear legitimate, ordinary, or necessary and to reducing individuals to socially assigned roles.

Euphemisms are particularly significant within this system because they allow violence, exploitation, and death to be represented through less disturbing or institutionally acceptable terms, reducing their emotional and ethical salience without erasing their underlying reality.

The analysis identifies several related strategies of identity regulation. Semantic incongruity is evident when vocabulary associated with care, service, or kinship is used to designate roles that deny or undermine the relationships these terms conventionally evoke, as in *Handmaid* and *Birthingmother*. Emotionally and evaluatively distancing vocabulary, illustrated by *donation* and *Stirrings*, recasts bodily experiences and practices in less disturbing or institutionally acceptable terms. Administrative classification defines individuals primarily through institutional status or function, as in *student*, *donor*, and *newchild*. Atwood's possessive naming system, represented by *Offred* and *Ofglen*, constitutes a related but distinct form of identity regulation, since personal identity is replaced not through gradual relabeling but through direct appropriation by the institutional order.

Across the three novels, institutional language does not make violence disappear; rather, it changes the terms in which violence is understood, evaluated, and ultimately normalized. Euphemisms constitute one important mechanism through which this process occurs, while institutional naming and linguistic discipline further restrict the ways individuals can understand and articulate their own identities.

The present study is limited to three dystopian novels selected because of the prominence and structural significance of euphemistic and institutionally regulated language in their narratives. Further research could test the applicability of the categories identified in this study to a broader corpus of dystopian fiction. Corpus-based research could additionally investigate the frequency and distribution of euphemistic expressions, while experimental approaches could explore whether different forms of euphemistic framing produce measurable differences in readers' emotional and evaluative responses to representations of violence.

SUMMARY

The study examines the role of euphemistic and institutionally regulated language in the representation of violence and the regulation of individual identity in dystopian fiction. The research focuses on Margaret Atwood's *The Handmaid's Tale*, Kazuo Ishiguro's *Never Let Me Go*, and Lois Lowry's *The*

Giver. The analysis considers euphemistic expressions as linguistic strategies that reframe socially unacceptable, violent, or exploitative practices through less threatening semantic and institutional frames. Particular attention is paid to the ways in which euphemistic vocabulary creates distance from violence, reduces its negative evaluative force, and contributes to its normalization. The analysis identifies recurrent strategies including the reframing of violence through positive or socially sanctioned associations, the use of emotionally neutralizing and institutional vocabulary, and the replacement of direct representations with abstract or procedural designations. The study also demonstrates that euphemistic and institutionally imposed naming can contribute to the regulation of individual identity by replacing personal and relational identities with socially assigned roles and functions. The comparative analysis reveals both common patterns and differences in the linguistic mechanisms employed by the three dystopian societies, including religious, medical, bureaucratic, and administrative forms of language control. The findings suggest that dystopian euphemization does not make alternative interpretations impossible but contributes to making particular representations of violence, social roles, and institutional practices appear ordinary, legitimate, and socially acceptable.

Bibliography

1. Allan Keith, Burrigde Kate. Euphemism and dysphemism: language used as shield and weapon. Oxford University Press, 1991. 263 p.
2. Atwood Margaret. *The Handmaid's Tale*. Farmington Hills, Mich: Thorndike Press, 2017. 554 p.
3. Ayto John. Euphemisms. Over 3,000 ways to avoid being rude or giving offence. Bloomsbury, London, 1993. 332 p.
4. Baldick Chris. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. Oxford University Press, 2001. 280 p.
5. Brown E. K. *The Cambridge Dictionary of Linguistics*. Cambridge University Press, 2013. 481 p.
6. Bussmann Hadumod. *Routledge Dictionary of language and linguistics*. Routledge. London. New York, 2006. 1304 p.
7. Chiang T. "Story of Your Life". In *Stories of Your Life and Others*. London: Picador, 2015. 353 p.
8. Chovanec Jan. Euphemisms and non-proximal manipulation of discourse space: The case of blue-on-blue. *Lingua*. 2019. Vol. 225. P. 50–62. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2019.04.001>.
9. Collins. Free Online Dictionary, Thesaurus, and Reference Materials. URL: <https://www.collinsdictionary.com/> (retrieved 20.07.2026)

10. Crespo-Fernández, Eliecer. Euphemisms and political discourse in the British regional press. *Brno Studies in English*. 2014. N. 40. P. 5–26. 10.5817/BSE2014-1-1.
11. Ishiguro Kazuo. *Never Let Me Go*. Faber & Faber Limited, 2010. 282 p.
12. Khattak Junaid Ahmed, Adelina Yunita Sari, Idrees Talha. Ideological Control and Power Dynamics in Kazuo Ishiguro's "Never Let Me Go": A Critical Discourse Analysis through a Marxist Lens. *Journal of Applied Linguistics*. 2025. Vol. 5 No. 1. P. 43–54. DOI: 10.52622/joal.v5i1.421
13. Lowry Lois. *The Giver*. Houghton Mifflin Company. Boston, 2004. 226 p.
14. Massaad Madoline. Sociolinguistics of Power and Identity in Dystopian Fiction. *International Journal of English Literature and Social Sciences*. 2025. Vol-10. Issue-2. P. 71–79. <https://dx.doi.org/10.22161/ijels.102.12>
15. Murkett Kristina. The Handmaid's Tale – The Power of Language and The Language Of Power. *English & Media Centre*. URL: <https://www.englishandmedia.co.uk/e-magazine/articles/63966> (retrieved 20.07.2026)
16. Pinker Steven. *The Language Instinct: How the Mind Creates Language*. HarperPerennial. HarperCollins Publishers, 1995. 546 p.
17. Pinker Steven. The stuff of thought: language as a window into human nature. Viking. USA, 2007. 499 p.
18. Pradiвлианна L.M., Gladio S.V. Language of Control in Lois Lowry's Novel *The Giver*. *Нова філологія*. 2025. N. 100. P. 173–181. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2025-100-22>
19. Sapir Edward. The collected works of Edward Sapir. 1, General linguistics / edited by Pierre Swiggers. Mouton de Gruyter. Berlin, New York, 2008. 582 p.
20. Stanley M., Neck C. Euphemism as a Powerful Framing Device That Influences Moral Judgments and Punitive Responses After Wrongdoing. *Journal of Applied Psychology*. 2025. 110(5). P. 723–740. <https://doi.org/10.1037/apl0001233>

Information about the author:

Pradiвлианна Liudmyla,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of the English Language

and EFL Methodology,

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

32, Ostrozkoho Street, Vinnitsia, Ukraine

КЛАСИФІКАЦІЯ ДИСКУРСИВНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ ЗА КОВЕРБАЛЬНИМИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯМИ ЦІННОСТЕЙ

Скриннік Юлія

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-15>

ВСТУП

У сучасному суспільстві дискурсивна особистість постає як складний і багатовимірний феномен, що формується на перетині мовленнєвих практик, соціальних ролей і ціннісних орієнтирів. Її комунікативна поведінка не обмежується вербальним рівнем, а реалізується через цілісний комплекс ковербальних (невербальних і надвербальних) засобів, які беруть активну участь у конструюванні індивідуальної та соціокультурної ідентичності. У цьому контексті невербальні та надвербальні компоненти комунікації виконують не лише допоміжну, а й смислотворчу функцію, слугуючи інструментами репрезентації цінностей, регуляції міжособистісної взаємодії та формування публічного іміджу особистості. Значущість їх вивчення зумовлена тим, що саме через ці компоненти відбувається інтенсифікація, пом'якшення або трансформація вербального повідомлення, що, у свою чергу, впливає на сприйняття мовця в соціальному просторі.

Актуальність дослідження визначається потребою у систематизації знань про особливості використання невербальних та надвербальних компонентів комунікації різними типами дискурсивних особистостей для візуалізації своїх цінностей. Вивчення цього питання дозволяє поглибити розуміння взаємозв'язку між мовленнєвими та позамовленнєвими стратегіями у процесі конструювання персональних і соціокультурних ідентичностей. **Об'єктом** дослідження є дискурсивна особистість, що реалізує свої комунікативні стратегії за допомогою вербальних, невербальних і надвербальних компонентів комунікації. **Предметом** дослідження є особливості використання невербальних і надвербальних компонентів комунікації різними типами дискурсивних особистостей для репрезентації цінностей. **Мета** дослідження полягає у класифікації

дискурсивних особистостей за характером їхнього використання невербальних і надвербальних компонентів комунікації у репрезентації ціннісних орієнтирів. **Матеріалом** дослідження слугують сучасні кінофільми та скрипти до них з початку ХХІ століття, загальним обсягом 2 585 дискурсивних фрагментів.

1. Теоретико-методологічний огляд класифікації дискурсивних особистостей

Лінгвістичні дослідження дискурсивної особистості^{1,2,3,4} охоплюють широкий спектр підходів, проте існує консенсус щодо визначальної ролі невербальних і надвербальних компонентів комунікації у процесі конструювання індивідуальної ідентичності та регулювання соціальних взаємодій. Вони сприяють створенню значущих смислів у дискурсі, впливаючи на репрезентацію особистісних цінностей і позиціонування суб'єкта^{5,6,7} в соціальному контексті. Е. Гофман, відомий соціолог, який вивчав соціальні взаємодії через призму метафори театру, розробив концепцію виступу (performance), де особистість виступає як актор, який представляє себе іншим⁸. Науковець підкреслював важливість невербальних (міміка, жести) та надвербальних (постава, одяг та інші аспекти зовнішнього вигляду) компонентів, як частини того, як особистість конструює і представляє свою ідентичність у соціальному контексті. Він описував фронтальний (front stage) і задній (back stage) аспекти поведінки, де фронтальна частина включає все, що особистість навмисно демонструє публіці, а задня – те, що залишається прихованим.

¹ Солошук Л. В. Дискурсивна особистість «Детектив-аматор» (на матеріалі творів А. Крісті) // Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. № 48, т. 2. С. 118–124. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-2-19>.

² Петлюченко Н. В. Дискурс-портрети історичних харизматичних політичних лідерів Німеччини й України (лінгвокультурний аспект) // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. 2011. Т. 14, № 1. С. 94–101.

³ Kozlova V. V., Malysheva A. A. Lexico-semantic aspect of discursive personality of Boris Johnson // Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalism. 2023. № 5. P. 62–69. DOI: 10.32782/2710-4656/2023.5/11.

⁴ Морозова І., Афанасьєва Ю. Конструювання дискурсивної особистості президента США // Актуальні питання гуманітарних наук. 2024. Т. 2, № 75. С. 171–176. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-26>.

⁵ Ushchyna V. From stance to identity: Stancetaking in contemporary English risk discourse // Cognition, Communication, Discourse. 2020. № 20. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2020-20-05>.

⁶ Pelclová J. Stance-taking as an identity construction in advertising targeted at mothers: A comparative analysis // Studies about Languages. 2023. № 42. P. 93–104. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.sal.1.42.33341>.

⁷ Xu X. A cross-linguistic study of stance strategies in abstracts of linguistics articles // International Journal of Education and Humanities. 2024. Vol. 13, № 1. P. 120–125. DOI: <https://doi.org/10.54097/64kery15>.

⁸ Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life // American Sociological Review. 1956. Vol. 21, № 5. 631 p.

Т. Ван Дейк, провідний дослідник у галузі критичного дискурс-аналізу, досліджує, як мова та дискурс відображають і підтримують соціальні структури влади⁹. Т. ван Дейк звертає увагу на те, як невербальні та надвербальні компоненти (зокрема, жести, просторова організація комунікантів, зовнішній вигляд) можуть підсилювати або пом'якшувати вплив дискурсу. Він також вивчав, як такі компоненти допомагають створювати та передавати соціальні ідентичності, як частину ширших ідеологічних процесів.

Дж. Батлер, відома філософиня і теоретикиня гендеру, вивчає, як гендерні ідентичності створюються і підтримуються через дискурс і перформативні акти¹⁰. Вона стверджує, що гендер є не стільки властивістю особистості, скільки результатом повторюваних дій, які є перформативними. Дж. Батлер розглядає невербальні компоненти комунікації (жести, міміка, постава), як частину цих перформативних актів, які формують гендерну ідентичність. Надвербальні компоненти, такі як мода, аксесуари та інші культурні символи, на думку науковиці, також відіграють важливу роль у конструюванні гендеру та ідентичності.

Існують спроби класифікації дискурсивних особистостей, що базуються на різних підходах, зокрема на дослідженнях у галузі дискурсивного аналізу, лінгвістики та соціолінгвістики. Вивчення інституційної комунікації в роботах Т. ван Дейка⁹, де він аналізує взаємодію дискурсу та влади, а також соціальні ролі в комунікації, підштовхує до класифікації дискурсивних особистостей за умовами комунікації, соціальними ролями та статусами на інституційних та неінституційних. За стратегічними орієнтаціями в комунікації дискурсивних особистостей можна поділити на авторитарних та демократичних. Підходи до авторитарних і демократичних стратегій у комунікації були розглянуті в роботі Е. Гофмана. Вплив емоцій та емпатії на комунікацію був досліджений у рамках прагмалінгвістики¹¹. Відповідно до цього підходу дискурсивних особистостей можна поділити на емпатичних та конфліктних. Дослідження лінгвістичних стратегій маніпуляції та переконання¹² дозволяють класифікувати дискурсивних особистостей на маніпулятивних та альтруїстичних; за ступенем

⁹ van Dijk T. A. *Discourse and Power*. London : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.

¹⁰ Butler J. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London; New York: Routledge, 1990. 256 p.

¹¹ Culpeper J. *Impoliteness: Using Language to Cause Offence*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 292 p.

¹² Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London ; New York : Routledge, 2013. 608 p.

дотримання стереотипних норм щодо виконання соціальних ролей^{13, 14} – на толерантних та інтолерантних. За ціннісними орієнтаціями дискурсивні особистості поділяються на учасників, атракторів та творців^{15, 16}.

За використанням невербальних компонентів комунікації професор Л. Солошук розподіляє дискурсивних особистостей на активних, помірних та пасивних¹⁷. Тобто незважаючи на те, що існують стереотипні уявлення про активність або пасивність користування невербальними компонентами комунікації представниками певних етнокультур, у межах однієї етнокультури використання невербальних компонентів комунікації її носіями не є одноманітним, однаковим за обсягом. Основою формування стереотипних уявлень про невербальні характеристики комунікативної поведінки мовців певної етнокультури є невербальні характеристики комунікативної поведінки помірних користувачів невербальних компонентів комунікації. Саме їхню невербальну поведінку розглядають як норму, як еталон. Невербальну комунікативну поведінку активних чи пасивних особистостей сприймають як відхилення зі знаком плюс або мінус відносно помірних користувачів невербальних компонентів комунікації.

Методологічну основу дослідження становить *дискурс-портретування* як аналітичний підхід, спрямований на системне описання мовленнєвих і позамовленнєвих характеристик дискурсивної особистості в конкретному соціокультурному контексті^{18,19,20,21}. Застосування цього підходу уможливило виявлення типових комунікативних параметрів, що формують дискурс-портрет представників різних типів дискурсивних особистостей,

¹³ Allport G. W. Pattern and Growth in Personality. New York : Holt, Rinehart & Winston, 1961. 593 p.

¹⁴ Skrynnik Yu. S. Tolerance in ecolinguistic perspective // Мовні і концептуальні картини світу. 2021. Вип. 3 (70). С. 131–147. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2021.3.10>.

¹⁵ Skrynnik Yu. Media as a construct of the modern discursive personality: Methodology of the values-based approach // Communication Today. 2023. Vol. 14, № 1. P. 40–51. DOI: <https://doi.org/10.34135/communicationtoday.2023.Vol.14.No.1.3>.

¹⁶ Skrynnik Yu. S. Typology of discursive personalities within the methodology of the theory of values-based sociodiscourse // Modern Philology: Theory, History, Methodology : Scientific Monograph. Riga : Baltija Publishing, 2024. P. 151–170. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-425-2-8>.

¹⁷ Солошук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі. Харків, 2006. С. 76–77.

¹⁸ Grant T., MacLeod N. Language and Online Identities: The Undercover Policing of Internet Sexual Crime. Cambridge : Cambridge University Press, 2020. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108766425>.

¹⁹ Maingueneau D. Portrait of the Writer as an Aviator // Postdisciplinary Studies in Discourse. Cham : Springer, 2023. P. 113–124. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-50970-4_9.

²⁰ Куранова С. І. Семантична координата моделювання дискурс-портрета мовної особистості // Мовознавство. 2020. № 2. С. 59–74. DOI: [10.33190/0027-2833-311-2020-2-004](https://doi.org/10.33190/0027-2833-311-2020-2-004).

²¹ Петлюченко Н. В. Дискурс-портрети історичних харизматичних політичних лідерів Німеччини й України (лінгвокультурний аспект) // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. 2011. Т. 14, № 1. С. 94–101.

зокрема експресивного, рефлексивного, харизматичного, інклюзивного та консервативного.

На початковому етапі дослідження здійснюється ідентифікація представників зазначених дискурсивних типів на основі сукупності релевантних критеріїв, до яких належать стиль комунікації, типові просодичні, кінесичні та проксемічні характеристики, а також надвербальні особливості комунікативної поведінки. Формування вибірки ґрунтується на ознаках, що найбільшою мірою відповідають конкретному типу дискурсивної особистості, з урахуванням положень прагмалінгвістичних досліджень мовленнєвих актів і комунікативних інтенцій^{22, 23}.

На етапі збору та аналізу даних застосовується спостереження за комунікативною поведінкою досліджуваних дискурсивних особистостей із метою фіксації відеоматеріалів для подальшого аналізу. До параметрів, що підлягають аналізу, належать просодичні, кінесичні та проксемічні компоненти комунікації, а також стиль одягу й інші надвербальні атрибути (зокрема аксесуари). У межах цього етапу використовуються методи спостереження та контент-аналізу²⁴, а також положення теорії соціальної взаємодії та «поведінки на сцені», запропонованої І. Гофманом²⁵, що дозволяє врахувати вплив соціальних ролей на вибір мовленнєвих стратегій.

Отримані дані підлягають кількісній обробці шляхом оцінювання інтенсивності просодичних, кінесичних і проксемічних компонентів комунікації, а також доречності одягу та інших надвербальних атрибутів щодо конкретної комунікативної ситуації за п'ятибальною шкалою (де 5 – висока інтенсивність компонента, 1 – низька). На основі кількісних показників здійснюється візуалізація результатів за допомогою *теплокарти* як інструменту подання даних^{26, 27, 28, 29, 30}. Теплокарта дозволяє наочно відобразити інтенсивність кожного комунікативного компонента в межах окремого типу дискурсивної особистості та забезпечує можливість

²² Austin J. L. How to Do Things with Words. Oxford : Clarendon Press, 1962. 168 p.

²³ Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge : Cambridge University Press, 1969. 203 p.

²⁴ Alaqlobi O., Alduais A., Qasem F., Alasmari M. Artificial intelligence in applied linguistics: A content analysis and future prospects // Cogent Arts & Humanities. 2024. Vol. 11, № 1. DOI: <https://doi.org/10.1080/23311983.2024.2382422>.

²⁵ Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life // American Sociological Review. 1956. Vol. 21, № 5. 631 p.

²⁶ Tufte E. R. The Visual Display of Quantitative Information. Cheshire : Graphics Press, 1983. 197 p.

²⁷ Schroeder J. Visual Consumption. London : Taylor & Francis Group, 2002. 208 p.

²⁸ Kinney Patent. United States Patent and Trademark Office. Registration № 75263259. 1993. Sept. 1.

²⁹ White G. Annotated Heatmap. 2020. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781529772470>.

³⁰ Gu Z. Complex heatmap visualization // iMeta. 2022. DOI: <https://doi.org/10.1002/imt2.43>.

порівняльного аналізу між різними типами особистостей. Поєднання дискурс-портретування з теплокартою як візуалізаційним інструментом сприяє більш структурованій, наочній та інтерпретативно прозорій репрезентації аксіологічних і комунікативних характеристик дискурсивних особистостей.

2. Класифікація дискурсивних особистостей за характером використання ковербальних репрезентацій цінностей

Класифікація дискурсивних особистостей за характером використання ковербальних репрезентацій цінностей ґрунтується на ступені інтенсивності та функціональної залученості цих компонентів у комунікативний процес. У межах запропонованого підходу дискурсивні особистості диференціюються за специфікою використання невербальних і надвербальних компонентів комунікації у візуалізації цінностей та поділяються на експресивний, рефлексивний, харизматичний, інклюзивний і консервативний типи.

Експресивні дискурсивні особистості характеризуються активним і свідомим залученням високоінтенсивних невербальних компонентів комунікації, зокрема жестів, міміки та поз, які слугують засобами підкреслення ціннісних орієнтирів і комунікативних переконань мовця. Важливу роль у формуванні їхнього дискурсивного образу відіграють також надвербальні компоненти – одяг і аксесуари, що підбираються цілеспрямовано та виконують функцію символічної репрезентації особистісних цінностей і соціальної ролі.

У наведеному діалозі (1) між Лансом, ексцентричним кінорежисером, і Келлі виразно простежується комплексна взаємодія вербальних, невербальних і надвербальних компонентів комунікації, які конструюють образ експресивної дискурсивної особистості:

(1) Lance [eccentric film director]: Unbelievable, Kelly. You have me... [grunts] ...forced onto a plane, and brought to godforsaken Florida!

Kelly: Do you mind?

Lance: I'm a member of the DGA. I will not be treated this way. I am calling my agent.

Kelly: You can't.

Lance: Watch me.

Kelly: Remember we talked about this. This is a high-security government job. I'm doubling your quote.

Lance: Okay.

Kelly: With a bonus.

Lance: Mmm. Yes.

Kelly: The only caveat being that no one can ever know what we're doing.

Lance: I cannot accept that.

Kelly: They will shoot you.

Lance: What is my budget?

Kelly: Your budget is whatever it costs to turn this into the moon for two-and-a-half hours.

*Lance: It's shorter than Ben-Hur. I will need a fridge full of Tab over there. And an army of minions who don't ask questions*³¹.

Вербальний рівень комунікації у прикладі (1) репрезентує експресивність мовця через використання емоційно насичених, саркастичних і категоричних висловлювань (*Unbelievable; I'm a member of the DGA*), які вербалізують обурення, егоцентричну позицію та прагнення до соціального визнання. Драматизована манера мовлення підсилює образ особистості, орієнтованої на домінування в комунікативній ситуації та привернення уваги співрозмовника. Швидка зміна емоційного тону у відповідь на зміну матеріальних умов (*Okay; Mmm. Yes*) засвідчує лабільність емоційних станів і демонструє прагматичну гнучкість мовця.

Просодичні компоненти комунікації – підвищена гучність голосу, перебільшена інтонаційна варіативність, акцентуація ключових слів – виконують функцію емоційної інтенсифікації висловлення, передаючи різкі коливання настрою та надаючи мовленню комічно-драматичного ефекту. Такі просодичні особливості сприяють посиленню експресивності та формують цілісний аудіальний образ дискурсивної особистості.

Експресивність Ланса реалізується через кінесичні компоненти комунікації – різкі, імпульсивні жести – змахування руками, вказівні рухи, жести домінування (рис. 2, 3, 4), які відображають незадоволення та прагнення до контролю над комунікативною ситуацією. Поза мовця (рис. 1, 3) сигналізує про зухвалість, нетерпіння й внутрішню напругу, що корелює з вербальною агресивністю та емоційною насиченістю висловлень. Проксемічна поведінка характеризується варіативністю: дотримуючись формальної дистанції, Ланс водночас наближається до співрозмовниці (рис. 3), використовуючи простір як інструмент психологічного тиску й переконання.

Надвербальні компоненти комунікації доповнюють експресивний дискурс мовця: екстравагантний одяг і зовнішній вигляд (рис. 1–4) виконують символічну функцію, підкреслюючи його творчу індивідуальність, ексцентричність і дистанціювання від нормативної

³¹ Gilroy R. Fly Me to the Moon : screenplay. 2024. URL: <https://scrapsfromtheloft.com/movies/fly-me-to-the-moon-transcript/>.

Рис. 1. Ковербальний компонент комунікації експресивної дискурсивної особистості

Рис. 2. Ковербальний компонент комунікації експресивної особистості

Рис. 3. Ковербальний компонент комунікації експресивної дискурсивної особистості

Рис. 4. Ковербальний компонент комунікації експресивної дискурсивної особистості

дисциплінованості. У сукупності ковербальні репрезентації цінностей формують цілісний образ експресивної дискурсивної особистості, для якої характерні емоційна відкритість, демонстративність і прагнення до самоствердження.

Рефлексивні особистості мають обмежене або помірне використання невербальних компонентів, які підкреслюють простоту та обдуманість. Такий стиль демонструє цінності, пов'язані з інтелектуальною рефлексією, самоконтролем та рівновагою. Підбір надвербальних компонентів виражає внутрішній світ і рефлексивність (мінімалістичний стиль в одязі, унікальність яскравих аксесуарів). Прикладом може бути науковець або викладач, який під час лекцій мало жестикує, але свідомо обирає нейтральний одяг для акценту на інтелектуальному складовому виступі. У наведеному нижче прикладі вербальні, невербальні та надвербальні компоненти комунікації, що застосовуються викладачкою Кетрін Вотсон гармонійно взаємодіють, формуючи її образ як рефлексивної дискурсивної особистості. При зверненні до студентів з проханням представитися, її погляд, жести та відкрита поза підсилюють атмосферу довіри й сприяють створенню дружньої атмосфери на лекції:

(2) Katherine Watson [lecturer]: Good morning.

Students: Good morning.

Katherine Watson [lecturer]: Thank you. This is History of Art 100. We'll be following Dr. Staunton's syllabus. Any questions so far?

Connie Baker [student]: Your name?

Katherine Watson [lecturer]: Why don't you go first?

Connie Baker [student]: Connie Baker.

Katherine Watson [lecturer]: Katherine Watson. Nice to meet you.

Giselle Levy [student]: Dr. Watson, I presume.

Katherine Watson [lecturer]: Not yet. And you are?

Giselle Levy [student]: Giselle Levy.

Katherine Watson [lecturer]: Giselle. If someone could get the...

Susan Delacorte [student]: Susan Delacorte.

Katherine Watson [lecturer]: Thank you, Susan Delacorte. From the beginning, man has always had the impulse to create art. Can anyone tell me what this is?

Joan Brandwyn [student]: Wounded Bison, Altamira, Spain... about 15,000 B.C. Joan Brandwyn.

Katherine Watson [Lecturer]: Very good, Joan. Despite the age of these, they are technically sophisticated because...³²

Комунікація Кетрін зі студентами включає баланс між формальністю та доступністю. Вона представляє курс, звертається до студентів з питаннями, підтримуючи як змістовний, так і особистий зв'язок. Питання (*Why don't you go first?*) свідчить про відкритість до діалогу, що формує атмосферу взаємодії. Вербальні висловлювання Кетрін допомагають їй побудувати репрезентацію компетентного і водночас чуйного викладача. Інтонація і темп мовлення Міс Вотсон відіграють важливу роль. Її відповідь на сарказм студентки Жізель Леві (*Dr. Watson, I presume – Not yet*) із легким гумором свідчить про її здатність адаптуватися до ситуації та розслабити атмосферу. Підвищення тону голосу підкреслює ключові моменти лекції, як, наприклад, коли вона хвалить відповідь студентки Джоан Брендвін (*Very good, Joan*).

На невербальному рівні комунікації образ рефлексивної дискурсивної особистості складається зі стриманого виразу обличчя, посмішка супроводжує вербальне привітання зі студентами (*Good morning. Thank you. This is History of Art 100. We'll be following Dr. Staunton's syllabus*) (рис. 5); підняті брови (рис. 6) проявляють здивованість багатими знаннями

³² Newell M. Mona Lisa Smile : screenplay. 2004. URL: https://c1coursebymf2017.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/04/monalisasmile_screenplay1.pdf.

студентів, хоча на вербальному рівні комунікації лекторка не проявляє свого здивування; контрольовані жести, що включають тільки рух указкою у напрямі слайда презентації на екрані для привернення уваги студентів до матеріалу лекції (рис. 7). Кетрін тримає зоровий контакт з аудиторією для привернення уваги студентів до матеріалу лекції та готовності до діалогу зі студентами. Вона переводить погляд від студентів до екрану для привернення уваги студентів до слайду лекції (рис. 7). Лекторка тримає дистанцію між собою та студентами, залишаючись за кафедрою у лекційній залі, що свідчить про важливість збереження дистанції та субординації між викладачем та студентами. Відкрита постава лекторки свідчить про її готовність до діалогу зі студентами.

На надвербальному рівні стриманий образ викладачки, для якої на першому місці стоять знання студентів, складається зі стриманої зачіски, натурального макіяжу з невеликим акцентом на губи, елегантного одягу у вигляді картатого жакету спокійних кольорів, червоної блузи, від якої видно тільки комір, із аксесуарів – сережки та кільце мінімалістичного

Рис. 5. Ковербальний компонент комунікації рефлексивної дискурсивної особистості

Рис. 6. Ковербальний компонент комунікації рефлексивної дискурсивної особистості

Рис. 7. Ковербальний компонент комунікації рефлексивної дискурсивної особистості

стилю, та акцентна брошка, яка може нести персональну цінність для особистості (рис. 5–7).

Харизматичні особистості характеризуються потужним та впевненим невербальним спілкуванням (інтенсивний зоровий контакт, переконлива міміка), що підкреслює цінність лідерства та впливу. Надвербальні компоненти у такому випадку створюють імідж успіху та впевненості статусу (дорогий одяг, аксесуари, що символізують досягнення). У цьому фрагменті промови Вінстона Черчилля – яскравої харизматичної дискурсивної особистості – проявляється зв'язок між вербальними, невербальними та надвербальними компонентами комунікації, що підкреслюють його силу, харизму та вміння завоювати прихильність аудиторії:

(3) Ext. Woodford Town Hall – Day 36. Churchill stands on the steps of the town hall, in his home constituency; Clemmie by his side. He is surrounded by TV and film cameras. A crowd of people has turned up to hear him speak.

Winston: A hard task lies before us. Fifty million people are now crowded in our small island which produces food for only three-fifths of them, and has to earn the rest from over the seas by exporting manufactures for which we must also first import the raw material [...].

[Churchill ends the speech by saying...]

Winston: And now, if you'll excuse me, I must go to Buckingham Palace to ask the King's permission to form a government.

[Cheers. Churchill goes through the crowd, being congratulated and clapped. He gets into his car]³³.

Черчилль вживає сильні та вагомі слова (*a hard task lies before us; I must go to Buckingham Palace to ask the King's permission*), що виражають рішучість та впевненість у вирішенні складних задач. Він формує свою промову так, щоб вона викликала почуття відповідальності, наголошуючи на спільних труднощах і підкреслюючи особисту участь у подоланні викликів (*we must also first import the raw material*). Його тон є гучним і рішучим, голос звучить впевнено і спокійно, що демонструє силу його особистості. Інтонаційні акценти на ключових словах (*hard task*), акцентують значимість його меседжу.

Жести Черчилля – короткі, впевнені рухи руками та тілом –підсилюють силу його промови та встановлюють контакт із натовпом. Він використовує кінесичні знаки для акцентування основних моментів, що допомагає йому тримати аудиторію в напрузі і справляти сильне враження. Його вираз

³³ Morgan P. The Crown. Episode 1 : screenplay. 2013. P. 21–22. URL: <https://script-pdf.s3-us-west-2.amazonaws.com/crown-the-1x01-script-pdf.pdf>.

обличчя (рис. 8) передає рішучість, а погляд, спрямований у натовп, – впевненість та безстрашність. Черчилль стоїть перед натовпом (рис. 9), близько до людей, що підсилює його зв'язок з аудиторією, не дивлячись на його високий статус. Він стає частиною народу, зберігаючи формальну дистанцію з оточуючими та водночас відкриваючи себе для прямої взаємодії з ними.

Зовнішній вигляд харизматичного політика – традиційний костюм (рис. 8, 9), підкреслює його статус, владу і формальність моменту. Черчилль також оточений камерами і публікою, що підкріплює його образ як важливої особи на світовій арені. Присутність його дружини Клеммі біля нього (рис. 8) надає додаткової харизматичності, оскільки вони зображують ідею сильної підтримки та відданості з боку родини. Таким чином, у цьому прикладі комбінація вербальних, невербальних і надвербальних знаків допомагає Черчиллю створити образ національного харизматичного лідера, який здатен вести свій народ через труднощі з упевненістю. Його харизматична особистість втілюється у кожному компоненті комунікації, що захоплює аудиторію та викликає симпатію.

Інклюзивні особистості застосовують невербальні сигнали, що підкреслюють відкритість та доступність (доброзичлива міміка, відкриті жести), вони спрямовані на відображення цінностей рівності та толерантності. Надвербальні компоненти комунікації у мовленні інклюзивних особистостей акцентують увагу на зв'язку із зовнішніми соціальними групами (національний одяг, символи різних культур). У наступному прикладі Принцеса Діана втілює образ інклюзивної особистості через прості, але сильні вербальні звернення, щирі емоційну реакцію і фізичний контакт, що свідчить про її готовність протистояти соціальним упередженням та демонструвати справжнє співчуття:

(4) Int. New York, Harlem Hospital, paediatric ward – day. Doctor Margaret Heagarty, a forthright, middle-aged doctor, shows Diana around the

Рис. 8. Ковербальний компонент комунікації харизматичної дискурсивної особистості

Рис. 9. Ковербальний компонент комунікації харизматичної дискурсивної особистості

paediatric ward. They're followed by a select few reporters and photographers. Surrounding them are beds occupied by young children and babies, most are African American, many are emaciated, some have tubes running out of them. Diana is offered a pair of surgical gloves to put on but she turns them down.

Heagarty: We established the Paediatric AIDS Unit two years ago to deal with the rising problem of infants suffering with the disease. [Diana stops at the bed of a young boy.]

Diana: Hello.

Heagarty: Many of the children have been abandoned, or have parents who are addicts or sick with the virus. They desperately need foster parents but people are too afraid to take them.

Diana: Why?

Heagarty: *Because of the stigma. The fear of the disease. [This cuts Diana to the core. Her eyes tear up as she looks at the boy. Then she crouches down and lifts him up into a hug. Completely natural. Completely spontaneous. A moment of pure compassion]*³⁴.

Діана звертається до хлопчика простим і щирим (*Hello*), яке слугує для встановлення контакту на рівні, який є зрозумілим і прийнятним для дитини. Її питання (*Why?*) на адресу докторки вказує на прагнення зрозуміти, чому суспільство не готове допомагати хворим на СНІД дітям, демонструючи не лише її турботу, а й бажання розібратися з глибшими причинами проблеми. Через запитання вона піднімає суспільний діалог про стигматизацію, що є важливою рисою інклюзивної особистості.

На невербальному рівні комунікації важливу роль відіграє відмова від рукавичок (*Diana is offered a pair of surgical gloves to put on but she turns them down*). Це сигналізує про її прагнення встановити фізичний контакт, показуючи довіру до дітей і демонструючи, що вона не боїться можливого ризику. Також сльози на її очах (рис. 10, 11) підкреслюють емоційне занурення Діани в ситуацію та глибоке співчуття. Але найбільш промовистий невербальний жест – це її рішучий крок, коли вона обіймає хворого хлопчика (рис. 11). Такий фізичний контакт є прямим вираженням тепла та безумовної підтримки, що руйнує бар'єри між «здоровими» і «хворими». Спонтанність дій Діани, яка не вагається ані секунди перед тим, як обійняти хлопчика, вказує на її природне, інтуїтивне співчуття. Це миттєва реакція на страждання, яка не потребує обдумування чи узгодження з соціальними нормами. Щирість і емоційна відкритість, проявлені в цьому

³⁴ Morgan P. The Crown. Episode 410 : screenplay. 2020. P. 21–22. URL: <https://deadline.com/wp-content/uploads/2021/06/The-Crown-Script-It-Starts-On-The-Page.pdf>.

Рис. 10. Ковербальний компонент комунікації інклюзивної дискурсивної особистості

Рис. 11. Ковербальний компонент комунікації інклюзивної дискурсивної особистості

моменті, посилюють її образ як інклюзивної дискурсивної особистості, яка уособлює людяність та емпатію.

Надвербальні компоненти комунікації, такі як одяг, аксесуари, тощо, не впливають на створення образу інклюзивної особистості, для якої більш важливими є емоційний контакт зі співрозмовниками.

Консервативні особистості оперують невербальними компонентами комунікації, що підкреслюють стриманість і традиційність (формальні жести, нейтральна міміка), та відображають консервативні цінності. Надвербальні компоненти відображають традиції та сталість консервативної особистості (класичний стиль одягу, аксесуари з історичним змістом). Прототиповим прикладом консервативної особистості є Королева Єлизавета – гарант традицій британського суспільства:

(5) [Elizabeth reaches into a drawer. Pulls out a small box.]

Elizabeth: The Order of Merit is not awarded by some faceless committee – it comes at the personal discretion of the Sovereign and is in recognition of exceptionally meritorious service. It is limited to just twenty-four recipients – no matter their background. You could be the daughter of a duke, or a greengrocer. What matters is your accomplishments. And nobody can deny that this is a very different country now to the one inherited by our first woman Prime Minister. Now, it's normally handed over in the box but if you would allow me.

[Elizabeth pins the Order on Thatcher]³⁵.

У мовленні Королеви простежується офіційний та зважений стиль. Формулювання (*it comes at the personal discretion of the Sovereign; in recognition of exceptionally meritorious service*) вказують на строгий тон і високу значущість, яку вона надає своїй промові. Її слова ретельно підібрані, щоб передати важливість церемонії, статус нагороди та

³⁵ Morgan P. The Crown. Episode 410 : screenplay. 2020. P. 26. URL: <https://deadline.com/wp-content/uploads/2021/06/The-Crown-Script-It-Starts-On-The-Page.pdf>.

особисту участь монарха. При цьому невербальні компоненти комунікації підкріплюють вербальні висловлювання.

Голос Королеви звучить спокійно і розмірено, що відповідає характеру консервативної особистості, яка намагається уникати надмірної емоційності. Інтонація підкреслює важливість сказаного, особливо в ключових фразах (*personal discretion of the Sovereign; nobody can deny*). Її жести обмежені та стримані, лише легке підняття руки, щоб акцентувати увагу на окремих словах, таких як (*twenty-four recipients*). Королева Єлизавета має пряму та впевнену поставу (рис. 12, 15), що підкреслює статус монарха. У рамках контексту спілкування з Прем'єр-міністеркою Королева підтримує формальну відстань (рис. 15), що відповідає традиційному підходу до інституційної взаємодії, властивому консервативній особистості. Королева скорочує дистанцію з комунікативним партнером, як виключення із правил та як прояв особливої поваги, для нагородження прем'єр-міністерки орденом (рис. 16).

У такому офіційному контексті Єлизавета вдягнена у вбрання офіційно-ділового стилю, що свідчить про її статус та прив'язаність до традицій (рис. 13). Її прикраси у вигляді сережок сриманого стилю підкреслюють

Рис. 12. Ковербальний компонент комунікації інклюзивної дискурсивної особистості

Рис. 13. Ковербальний компонент комунікації консервативної дискурсивної особистості

Рис. 14. Ковербальний компонент комунікації інклюзивної дискурсивної особистості

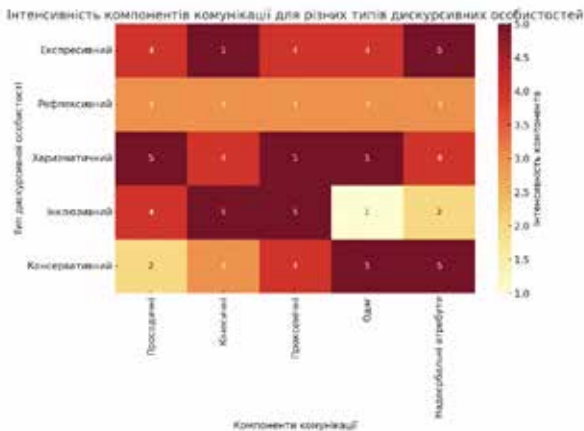
Рис. 15. Ковербальний компонент комунікації консервативної дискурсивної особистості

Рис. 16. Ковербальний компонент комунікації консервативної дискурсивної особистості

значення моменту, а також її високий соціальний статус та повагу до церемонії (рис. 14, 16).

Створення теплової карти (Теплокарта 1) є доцільним методом для візуалізації інтенсивності використання компонентів комунікації різними типами дискурсивних особистостей. У цьому підході кожен тип дискурсивної особистості представлений окремим рядком, тоді як різні компоненти комунікації виступають параметрами для порівняння. Завдяки використанню кольорової шкали можна легко оцінити рівень інтенсивності або значущості певного компонента для відповідного типу особистості: висока інтенсивність (значущість компонента для даного типу) позначається більш насиченими кольорами – темно-червоним; низька інтенсивність відображена світлішими відтінками – світло-жовтим. Теплокарта забезпечує наочну презентацію компонентів, що дозволяє

Теплокарта 1. Інтенсивність компонентів комунікації для різних типів дискурсивних особистостей

швидко визначити найхарактерніші риси кожного типу дискурсивної особистості та полегшує порівняння між ними.

ВИСНОВКИ

Запропонована класифікація ілюструє, як різні типи дискурсивних особистостей використовують невербальні та надвербальні компоненти для висвітлення своїх цінностей у комунікації. Відповідно до соціокультурного контексту, дискурсивні особистості адаптують свої комунікативні стратегії, щоб підкреслити ті чи інші цінності та впливати на оточуючих. Теплокарта, як інструмент дискурсу портретування, представляє інтенсивність використання різних компонентів комунікації для п'яти виокремлених типів дискурсивної особистості: експресивної, рефлексивної, харизматичної, інклюзивної та консервативної, що забезпечує можливість порівняння їхніх характеристик та стилів спілкування.

Експресивна дискурсивна особистість демонструє максимальну інтенсивність у просодичних і кінесичних компонентах, що відображено насиченими кольорами на теплокарті. Гучний голос, перебільшена інтонація та часті зміни настрою створюють динамічний емоційний фон комунікації, який супроводжується активними жестами та виразною мімікою, підкреслюючи імпульсивність і зухвалість особистості. Скорочена дистанція у спілкуванні свідчить про прагнення вплинути на партнера, а екстравагантний стиль одягу та яскраві аксесуари доповнюють творчий образ експресивної особистості.

Рефлексивна дискурсивна особистість натомість характеризується середньою інтенсивністю просодичних та кінесичних компонентів. Спокійний темп мовлення з легкими інтонаційними акцентами підкреслює основні моменти в розмові, тоді як стримані жести й міміка створюють атмосферу ввічливості та взаєморозуміння. Збереження формальної дистанції в комунікації підкреслює повагу до особистих меж співрозмовників, а елегантний, нейтральний стиль одягу відображає гармонійність і контрольованість у взаємодії. Прикраси, якщо присутні, є стриманими й акцентують на персональній цінності, що підкреслює мінімалізм та самодисципліну.

Харизматична дискурсивна особистість відрізняється високою інтенсивністю в просодичних і кінесичних компонентах комунікації. Рішучий і впевнений тон голосу з інтонаційними акцентами додає переконливості висловлюванням, а короткі, впевнені жести підсилюють авторитетний образ. Дистанція при спілкуванні може варіюватися для кращого контакту з аудиторією, що допомагає посилити вплив на співрозмовників. Офіційний одяг підкреслює статус і формальність,

створюючи образ владної особистості, а присутність публіки або близьких під час публічних заходів додає авторитетності.

Інклюзивна дискурсивна особистість виражає помірну інтенсивність у просодичних компонентах: м'який та ширший тон голосу спрямований на підтримку і співчуття, тоді як кінесичні компоненти виявляються інтенсивніше – часті жести обіймів та фізичні контакти символізують ширість і відкритість до співрозмовників. Скорочення дистанції у спілкуванні свідчить про прагнення до емоційної близькості. Стиль одягу зазвичай простий і буденний, що підкреслює простоту та невимушеність у спілкуванні. Інклюзивні особистості уникають бар'єрів, наприклад, рукавичок, акцентуючи на фізичному контакті як способі встановлення довіри.

Консервативна дискурсивна особистість характеризується середньою інтенсивністю просодичних компонентів. Її спокійний, розмірений тон голосу з акцентами на важливих словах підкреслює стриманість і дисципліну. Кінесичні компоненти мають нижчу інтенсивність: контрольовані, обмежені жести підтримують загальний традиційний образ. Дистанція ретельно зберігається, а в окремих випадках скорочується для вираження особливої поваги. Офіційний стиль одягу, що демонструє статус і прихильність до традицій, включає символічні аксесуари, такі як ордени або коштовності, які підкреслюють соціальний статус та відданість загальноприйнятим нормам.

Таким чином, теплокорта, як інструмент дискурсу портретування у процесі візуалізації цінностей та створення класифікації дискурсивних особистостей, дає цілісне уявлення про інтенсивність невербальних та надвербальних компонентів комунікації для кожного типу, що забезпечує порівняння дискурсу портретів досліджуваних типів особистостей.

Перспективи дослідження у межах класифікації дискурсивних особистостей на основі їхнього використання невербальних і надвербальних компонентів комунікації відкривають значний потенціал для подальших досліджень. Одним із перспективних напрямів є розширення типології дискурсивних особистостей, враховуючи соціокультурні фактори й контексти, в яких проявляються їхні цінності. Дослідження також можуть охоплювати порівняння особливостей дискурсивних стратегій між різними культурами, що дозволить визначити, наскільки універсальними є визначені типи та як адаптація невербальних і надвербальних компонентів залежить від культурного середовища.

Іншим напрямом є вивчення впливу ціннісної візуалізації на ефективність комунікації в конкретних соціальних та професійних середовищах, що особливо актуально для міжкультурного менеджменту, освіти, медіа й реклами, де розуміння невербальних та надвербальних

сигналів є ключовим для досягнення впливу. Теплокарти можуть використовуватися як практичний інструмент для тренування ефективності комунікативних стратегій, зокрема для формування навичок адаптації поведінки в залежності від поставлених цілей комунікації.

АНОТАЦІЯ

Запропоновано комплексний підхід до класифікації дискурсивних особистостей на основі методу дискурс-портретування із застосуванням теплокарти як аналітичного інструменту. Метою дослідження є систематизація особливостей використання ковербальних репрезентацій цінностей різними типами дискурсивних особистостей для виявлення їхньої соціокультурної позиції, комунікативного стилю та іміджу. Проаналізовано п'ять типів дискурсивних особистостей: експресивний, рефлексивний, харизматичний, інклюзивний і консервативний. Встановлено, що експресивний тип характеризується високою інтенсивністю просодичних і кінесичних компонентів комунікації. Рефлексивний тип вирізняється стриманим і контрольованим використанням ковербальних засобів; харизматичний – їх стратегічним застосуванням для посилення переконливості. Інклюзивний тип орієнтований на створення емоційної близькості; консервативний – на підкреслення соціального статусу й традиційних цінностей. Інтенсивність використання ковербальних репрезентацій цінностей візуалізовано за допомогою теплокарти, що забезпечує порівняльний аналіз комунікативних характеристик різних типів дискурсивних особистостей. Запропонований підхід розширює аналітичний інструментарій дискурс-аналізу та сприяє системному дослідженню аксіологічного виміру комунікації. Отримані результати можуть бути використані для подальшого дослідження дискурсивних особистостей і ціннісних механізмів сучасної комунікації.

Література

1. Alaqlobi O., Alduais A., Qasem F., Alasmari M. Artificial intelligence in applied linguistics: A content analysis and future prospects // *Cogent Arts & Humanities*. 2024. Vol. 11, № 1. DOI: <https://doi.org/10.1080/23311983.2024.2382422>.
2. Allport G. W. *Pattern and Growth in Personality*. New York : Holt, Rinehart & Winston, 1961. 593 p.
3. Austin J. L. *How to Do Things with Words*. Oxford : Clarendon Press, 1962. 168 p.
4. Butler J. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London; New York: Routledge, 1990. 256 p.

5. Culpeper J. *Impoliteness: Using Language to Cause Offence*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 292 p.
6. Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London ; New York : Routledge, 2013. 608 p.
7. Goffman E. *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. London ; New York : Routledge, 2005.
8. Goffman E. *The Presentation of Self in Everyday Life* // *American Sociological Review*. 1956. Vol. 21, № 5. 631 p.
9. Grant T., MacLeod N. *Language and Online Identities: The Undercover Policing of Internet Sexual Crime*. Cambridge : Cambridge University Press, 2020. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108766425>.
10. Gu Z. *Complex heatmap visualization* // *iMeta*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.1002/imt2.43>.
11. Kinney Patent. United States Patent and Trademark Office. Registration № 75263259. 1993. Sept. 1.
12. Kozlova V. V., Malysheva A. A. Lexico-semantic aspect of discursive personality of Boris Johnson // *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalism*. 2023. № 5. P. 62–69. DOI: [10.32782/2710-4656/2023.5/11](https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.5/11).
13. Maingueneau D. *Portrait of the Writer as an Aviator* // *Postdisciplinary Studies in Discourse*. Cham : Springer, 2023. P. 113–124. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-50970-4_9.
14. Pelclová J. *Stance-taking as an identity construction in advertising targeted at mothers: A comparative analysis* // *Studies about Languages*. 2023. № 42. P. 93–104. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.sal.1.42.33341>.
15. Schroeder J. *Visual Consumption*. London : Taylor & Francis Group, 2002. 208 p.
16. Searle J. R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1969. 203 p.
17. Skrynnik Yu. S. Tolerance in ecolinguistic perspective // *Мовні і концептуальні картини світу*. 2021. Вип. 3 (70). С. 131–147. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2021.3.10>.
18. Skrynnik Yu. *Media as a construct of the modern discursive personality: Methodology of the values-based approach* // *Communication Today*. 2023. Vol. 14, № 1. P. 40–51. DOI: <https://doi.org/10.34135/communicationtoday.2023.Vol.14.No.1.3>.
19. Skrynnik Yu. S. *Typology of discursive personalities within the methodology of the theory of values-based sociodiscourse* // *Modern Philology: Theory, History, Methodology : Scientific Monograph*. Riga : Baltija Publishing, 2024. P. 151–170. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-425-2-8>.

20. Tufte E. R. *The Visual Display of Quantitative Information*. Cheshire : Graphics Press, 1983. 197 p.
21. Ushchyna V. From stance to identity: Stancetaking in contemporary English risk discourse // *Cognition, Communication, Discourse*. 2020. № 20. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2020-20-05>.
22. van Dijk T. A. *Discourse and Power*. London : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.
23. van Dijk T. A. *Discourse as Structure and Process*. London : Sage, 1997.
24. White G. *Annotated Heatmap*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781529772470>.
25. Xu X. A cross-linguistic study of stance strategies in abstracts of linguistics articles // *International Journal of Education and Humanities*. 2024. Vol. 13, № 1. P. 120–125. DOI: <https://doi.org/10.54097/64kery15>.
26. Куранова С. І. Семантична координата моделювання дискурс-портрета мовної особистості // *Мовознавство*. 2020. № 2. С. 59–74. DOI: 10.33190/0027-2833-311 -2020-2-004.
27. Морозова І., Афанасьєва Ю. Конструювання дискурсивної особистості президента США // *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Т. 2, № 75. С. 171–176. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-26>.
28. Петлюченко Н. В. Дискурс-портрети історичних харизматичних політичних лідерів Німеччини й України (лінгвокультурний аспект) // *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2011. Т. 14, № 1. С. 94–101.
29. Солощук Л. В. *Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі*. Харків, 2006. 300 с.
30. Солощук Л. В. Дискурсивна особистість «Детектив-аматор» (на матеріалі творів А. Крісті) // *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. № 48, т. 2. С. 118–124. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-2-19>.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Gilroy R. *Fly Me to the Moon* : screenplay. 2024. URL: <https://scrapsfromtheloft.com/movies/fly-me-to-the-moon-transcript/>.
2. Morgan P. *The Crown*. Episode 1 : screenplay. 2013. URL: <https://script-pdf.s3-us-west-2.amazonaws.com/crown-the-1x01-script-pdf.pdf>.
3. Morgan P. *The Crown*. Episode 410 : screenplay. 2020. URL: <https://deadline.com/wp-content/uploads/2021/06/The-Crown-Script-It-Starts-On-The-Page.pdf>.

4. Newell M. Mona Lisa Smile : screenplay. 2004. URL: https://c1coursebymf2017.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/04/monalisasmile_screenplay1.pdf.

Information about the author:

Skrynnik Iuliia,

Doctor of Philosophy (Philology),

Doctorate Student, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of English Philology

and Foreign Language Teaching Methods,

V. N. Karazin Kharkiv National University

4, Svobody Square, Kharkiv, Ukraine

IMPROVING LONG-TERM VOCABULARY RETENTION THROUGH FLASHCARDS AND SPACED REPETITION TECHNIQUES

Sorokina Tetiana

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-16>

INTRODUCTION

The article examines the effectiveness of using flashcards within the framework of the spaced repetition method for learning foreign language vocabulary by students of higher education institutions majoring in “English for Specific Purposes.” The study evaluates the impact of this method on the memorization and long-term retention of new vocabulary. Particular attention is paid to the analysis of learners’ cognitive load and their motivation during the learning process. The role of motivation in the successful acquisition of educational material is characterized. The study highlights the convenience of using flashcards as an approach to foreign language learning, both for expanding vocabulary and for professional communication. As a result, a directions of studying this learning strategy in the long term are identified. In recent years, rapid technological development and the digital transformation of higher education have significantly influenced approaches to foreign language teaching and learning. Students increasingly rely on mobile devices and online educational platforms to support independent learning outside the classroom. Consequently, educators are seeking evidence-based teaching strategies that promote learner autonomy, increase engagement, and facilitate long-term knowledge retention. Among these strategies, spaced repetition combined with digital flashcards has emerged as one of the most promising approaches for systematic vocabulary acquisition. Its growing popularity is supported by advances in cognitive psychology, educational neuroscience, and learning analytics, which collectively demonstrate that repeated retrieval of information at optimally scheduled intervals substantially improves long-term memory. The acquisition of professional vocabulary is particularly important in English for Specific Purposes (ESP) courses, where students are expected to master terminology relevant to their future careers. Unlike general English

vocabulary, ESP terminology is often characterized by high lexical density, discipline-specific meanings, and limited opportunities for natural repetition in everyday communication. As a result, many students experience difficulties in retaining newly acquired professional vocabulary despite repeated classroom exposure. Flashcard-based learning addresses this challenge by providing structured, individualized repetition schedules that enable students to review terminology efficiently while minimizing unnecessary cognitive effort.

Another important aspect of flashcard-based learning concerns the development of learner autonomy. Modern educational paradigms emphasize the importance of self-directed learning, critical thinking, and continuous professional development. Digital flashcards encourage students to assume greater responsibility for their own learning by allowing them to organize review sessions according to their individual needs, monitor learning progress, and identify vocabulary items requiring additional practice. Such flexibility is particularly valuable in higher education, where classroom contact hours are often insufficient for mastering the extensive vocabulary required in professional disciplines. The effectiveness of flashcards is further enhanced through their compatibility with contemporary educational technologies. Many digital platforms incorporate adaptive algorithms, multimedia resources, gamification elements, and detailed learning analytics that improve learner engagement and facilitate personalized instruction. Audio pronunciation, visual illustrations, contextual examples, and interactive quizzes provide multiple pathways for encoding and retrieving lexical information. These features correspond to current theories of multimedia learning and cognitive load management, suggesting that appropriately designed educational materials can improve both learning efficiency and student motivation.

1. The problem's prerequisites emergence and the problem's formulation

The spaced repetition method underlying flashcard-based learning was developed by the German scientist Sebastian Leitner in the 1970s. His book *«So lernt man lernen»*¹ became a bestseller and the approach itself has been recognized as one of the most effective methods for learning new vocabulary. Leitner designed this approach based on the principles of spaced repetition. Instead of rote memorization, knowledge is transferred from short-term to long-term memory through the systematic sorting of flashcards in a box divided into several compartments (typically five). On one side of each card there is a word along with an example sentence in English, while on the other side

¹ Leitner S. *So lernt man lernen: Der Weg zum Erfolg*. Freiburg: Herder, 1972. 317 S.

there is its translation. The principle of use is simple: correctly recalled words are moved forward into subsequent compartments, whereas words that need further repetition are returned to the initial compartment. The effectiveness of this method can be explained by the process of active recall. When learners take a card and attempt to remember the word, the brain actively retrieves information, which leads to significantly better retention compared to passive reading or rote memorization. Thus, the moment of attempting to recall a word and then verifying the correct answer strengthens memory more effectively than simply reading word lists and their translations. Therefore, flashcards represent an effective tool for learning and consolidating educational material. In addition, their use helps overcome the phenomenon of forgetting as systematic repetition at specific intervals significantly slows down the rate of memory decay². Subsequent research has confirmed that revising information at gradually increasing intervals not only improves initial memorization but also ensures its long-term retention in memory.

With the development of the educational process, the concept of spaced repetition has undergone significant advancement, particularly as systematic approaches to revising learning material were introduced into educational practice to enhance learning effectiveness³.

In recent decades, the spaced repetition method has gained particular relevance due to the emergence of various digital applications that employ spaced repetition algorithms to automate the learning process⁴. Applications such as Anki and SuperMemo are based on contemporary scientific research into memory mechanisms and enable the optimization of time intervals between repetitions of learning material. Flashcards as a didactic tool have been used in educational practice for a considerable period of time. Their simplicity and intuitive nature make them an effective means of self-directed learning, which is particularly important in online learning environments. In addition, they enhance visual perception of information, thereby engaging various cognitive processes and improving the effectiveness of learning material acquisition.

An important advantage of flashcards is their mobility and flexibility, which allows them to be used in a variety of contexts, both during classroom instruction and in independent study⁵. With the development of digital technologies,

² Ebbinghaus H. *Memory: A Contribution to Experimental Psychology*. New York: Dover Publications, 1964. 123 p.

³ Cepeda N. J., Pashler H., Vul E., Wixted J. T., Rohrer D. Distributed practice in verbal recall tasks: A review and quantitative synthesis. *Psychological Bulletin*. 2006. Vol. 132, No. 3. P. 354–380.

⁴ Cepeda N. J., Vul E., Rohrer D. et al. Spacing effects in learning: A temporal ridge of optimal retention. *Psychological Science*. 2008. Vol. 19, No. 11. P. 1095–1102.

⁵ Kornell N. Optimising learning using flashcards: Spacing is more effective than cramming. *Applied Cognitive Psychology*. 2009. Vol. 23, No. 9. P. 1297–1317.

flashcards have become even more popular due to the emergence of specialized software and mobile applications that support their use. Digital flashcard versions enable the integration of multimedia elements, including audio, video materials, and illustrations, which significantly increases their effectiveness in foreign language learning. Modern platforms for creating and using flashcards, such as Quizlet, allow users to create their own sets of cards, share them with other learners, and organize collaborative learning activities, thereby expanding opportunities for cooperative educational practices. Students of technical and agro-biological specializations actively use Anki for:

- terminology acquisition
- preparation for English language exams

Moreover, the use of flashcards is consistent with the competency-based approach that has become a defining feature of contemporary higher education. Rather than focusing exclusively on the memorization of isolated lexical items, digital flashcards facilitate the acquisition of professional vocabulary in authentic communicative contexts. This is particularly important for students of technical and agrobiologically specialties, whose future professional activities require not only knowledge of specialized terminology but also the ability to apply it accurately in academic and professional communication. Well-designed flashcards usually include definitions, collocations, example sentences, visual representations, and pronunciation models, which contribute to the development of lexical, grammatical, and communicative competences simultaneously.

Another significant advantage of digital flashcards lies in their adaptability to individual learning needs. Unlike traditional classroom instruction, where all students typically follow the same pace, spaced repetition systems automatically adjust review intervals according to each learner's performance. Difficult vocabulary items appear more frequently, whereas well-mastered terms are reviewed after progressively longer intervals. Such personalization increases learning efficiency and reduces unnecessary repetition, allowing students to devote more time to concepts that require additional attention. Consequently, adaptive learning technologies contribute to higher learner autonomy and support the principles of lifelong learning. The effectiveness of spaced repetition can also be explained from the perspective of cognitive psychology. According to the theory of retrieval practice, every successful attempt to recall previously learned information strengthens memory traces and improves future accessibility of knowledge. Unlike passive review strategies, retrieval-based learning requires active cognitive engagement, leading to deeper processing of information. This phenomenon, commonly referred to as the "testing effect," has been extensively documented in educational research and demonstrates that frequent low-stakes retrieval activities produce greater long-term retention than repeated reading of the same material.

Flashcards naturally implement retrieval practice by requiring learners to generate an answer before receiving immediate feedback.

Furthermore, multimedia flashcards correspond to the principles of dual coding theory, according to which information presented simultaneously through verbal and visual channels is encoded more effectively than information delivered in only one modality. The integration of images, diagrams, pronunciation recordings, and contextual examples creates multiple cognitive associations that facilitate vocabulary acquisition and subsequent retrieval. This feature is particularly beneficial when learning technical terminology, where abstract concepts often become easier to understand through visual representation. The increasing availability of artificial intelligence technologies has further expanded the educational potential of flashcard-based learning. Contemporary AI-assisted platforms can automatically generate flashcards from digital textbooks, lecture notes, research articles, and other educational resources. Natural language processing algorithms identify key concepts, terminology, and definitions, significantly reducing the amount of time students spend preparing learning materials. Some applications are capable of generating example sentences, providing contextual explanations, detecting synonyms, and suggesting translations based on the learner's level of language proficiency.

As a result, flashcards are evolving from simple memorization tools into intelligent learning systems capable of supporting personalized educational trajectories. For students of engineering, information technology, veterinary medicine, agronomy, biotechnology, and environmental sciences, the acquisition of specialized English vocabulary represents one of the greatest challenges during professional training. Scientific publications, technical documentation, software interfaces, and international standards are predominantly available in English. Consequently, insufficient command of professional terminology may significantly limit students' academic mobility, participation in international projects, and future career opportunities. Regular work with flashcards enables students to build an extensive professional vocabulary gradually while minimizing cognitive overload through distributed learning sessions. Research also indicates that learners generally demonstrate higher motivation when using interactive digital learning tools compared with conventional vocabulary notebooks. Features such as learning statistics, progress visualization, achievement indicators, and gamification elements contribute to sustained learner engagement over extended periods of study. Motivation is further enhanced through the possibility of accessing learning materials from multiple devices, allowing students to review vocabulary during short periods of free time, such as while commuting or waiting between classes. Such flexibility transforms vocabulary learning into a continuous process rather than an activity

limited to classroom instruction. Despite numerous advantages, the successful implementation of flashcard-based learning requires careful instructional design. The quality of flashcards largely determines learning outcomes. Cards containing excessive information or poorly formulated questions may increase cognitive load and reduce retention efficiency. Educational researchers therefore recommend that each flashcard focus on a single learning objective, present information clearly and concisely, and include sufficient contextual support. In foreign language instruction, vocabulary cards should preferably include authentic example sentences, pronunciation guides, collocations, and, where appropriate, visual illustrations. Another important consideration concerns the integration of flashcards into broader pedagogical strategies. Although spaced repetition effectively supports vocabulary acquisition and factual knowledge retention, it cannot replace communicative practice, problem-solving activities, collaborative learning, or project-based instruction. Instead, flashcards should be viewed as one component of a comprehensive instructional model in which memorization is complemented by productive language use in authentic professional situations. Consequently, combining flashcard practice with classroom discussions, presentations, case studies, and discipline-specific tasks creates more favorable conditions for developing both linguistic competence and professional communication skills. Given these considerations, there is a growing need to investigate how modern flashcard technologies can be effectively integrated into English for Specific Purposes (ESP) courses offered to students of technical and agrobiologically higher education institutions. While numerous studies have confirmed the effectiveness of spaced repetition for vocabulary acquisition, comparatively fewer investigations have examined its application in discipline-specific language instruction, particularly within Ukrainian higher education. This research gap determines the relevance of further studies aimed at evaluating the pedagogical effectiveness of digital flashcards, identifying best practices for their implementation, and developing methodological recommendations for English language teachers working with future specialists in technical and agrobiologically fields.

2. The analysis of existing methods for solving the problem and formulating a task for the optimal technique development

An experimental study aimed at evaluating the effectiveness of using flashcards within the framework of the spaced repetition method for foreign language vocabulary acquisition was conducted with a group of students majoring in “Agronomy”. The research sample consisted of senior-year students studying English as a foreign language. All participants underwent a preliminary test to determine their initial level of vocabulary knowledge. The experiment

involved students with English proficiency levels ranging from elementary (A2) to upper-intermediate (B2) according to the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). This made it possible to cover a broad range of language competencies and assess the effectiveness of the proposed methodology at different stages of foreign language learning⁶.

For the purposes of the experiment, a set of flashcards titled “*Agriculture for Students*” and “*English Grammar for Students*” was used (see Fig. 1). The set contained 100 and 168 words and phrases, respectively, corresponding to the lexical topics included in the curriculum at the relevant stage of training⁷. Each flashcard included a foreign-language word, its translation into the participants’ native language, as well as contextual usage examples. In some cases, illustrations were added to strengthen visual associations.

The learning experiment lasted three weeks. Students used flashcards on a daily basis, dedicating at least 15 minutes per day to reviewing the learning material. Such an organization of work ensured a systematic and consistent approach to vocabulary acquisition. At the end of each week, participants completed interim tests aimed at assessing the level of acquisition of words and phrases, which made it possible to track the dynamics of memorization throughout the entire research period⁸.

The first repetition of a new word occurred several hours after its initial exposure. This stage is extremely important, as short-term memory retains information only for a limited period, and without timely repetition it is quickly lost. The second repetition was carried out on the following day, when the information begins to transfer into long-term memory. Subsequently, the intervals between repetitions were gradually increased: the third repetition took place after three days, the fourth after one week, and the fifth after two weeks. Such a progressive increase in time intervals contributed to the activation of memory consolidation processes and more reliable retention of lexical material⁹.

Quantitative indicators were assessed based on the results of regular testing conducted weekly throughout the experiment¹⁰. At the initial stage, before the introduction of flashcards and the spaced repetition method, the average percentage of correctly recalled words in the control group was approximately

⁶ Roediger H. L., Karpicke J. D. Test-enhanced learning: Taking memory tests improves long-term retention. *Psychological Science*. 2006. Vol. 17, No. 3. P. 249–255.

⁷ Dunlosky J., Rawson K. A., Marsh E. J., Nathan M. J., Willingham D. T. Improving students’ learning with effective learning techniques. *Psychological Science in the Public Interest*. 2013. Vol. 14, No. 1. P. 4–58.

⁸ Nakata T. Computer-assisted second language vocabulary learning in a paired-associate paradigm. *CALICO Journal*. 2011. Vol. 28, No. 1. P. 1–21.

⁹ Nation I. S. P. *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 624 p.

¹⁰ Schmitt N. *Vocabulary in Language Teaching*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 224 p.

Fig. 1. Example of flashcards

30%. This can be explained by the fact that participants had different initial levels of language proficiency, and most of the lexical items presented were new to them or insufficiently learned.

After the first week of the study, the average level of vocabulary acquisition increased to 45%. By the third week of the experiment, after participants had completed several cycles of spaced repetition with extended intervals, the average rate of successful vocabulary retention reached 75%. The obtained results indicate that repeated exposure to learning material at progressively increasing intervals ensures effective consolidation of lexical items in long-term memory¹¹.

The final test conducted after the completion of the experiment showed that more than 80% of the studied vocabulary was correctly recalled by the participants, which serves as convincing evidence of the high effectiveness of the proposed methodology¹². This confirms that spaced repetition not only accelerates the memorization process but also ensures long-term retention of learning material, which is particularly important in the context of foreign language learning for specific purposes.

The results of the study also demonstrated that the use of spaced repetition with flashcards helps reduce excessive cognitive load compared to traditional learning methods, particularly intensive memorization of large volumes of material within a short period of time. This effect is achieved through the even distribution of learning workload and the gradual increase of intervals between repetitions, allowing students to acquire new vocabulary progressively without overloading memory processes¹³.

An important factor in successful learning is also learner motivation.

¹¹ Baddeley A. *Working Memory, Thought, and Action*. Oxford : Oxford University Press, 2007. 412 p.

¹² Kang S. H. Spaced repetition promotes efficient and effective learning. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*. 2016. Vol. 3, No. 1. P. 12–19.

¹³ Settles B., Meeder B. A trainable spaced repetition model for language learning. *Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL)*. 2016. P. 1848–1858.

Traditional memorization methods often lead to fatigue and loss of interest in studying, which negatively affects academic performance¹⁴. In contrast, the use of flashcards contributes to long-term learning outcomes, and the experiment showed that students find it significantly easier to recall words that are intended for active use. In any case, such practice is considerably more effective than short-term cramming followed by forgetting, which is commonly used for exam preparation.

CONCLUSIONS

Despite the proven effectiveness of spaced repetition, several aspects of its application warrant further investigation. One promising area for future research is the examination of how individual cognitive styles influence the effectiveness of this learning approach. As learners differ in the ways they perceive and process information, tailoring spaced repetition techniques to their individual characteristics such as preferences for visual or auditory modes of content presentation may further enhance learning outcomes.

In addition, the influence of different types of instructional content on long-term retention remains insufficiently explored. In particular, further empirical research is needed to determine whether multimedia materials, such as videos and audio resources, provide significant advantages over traditional text-based flashcards for foreign language vocabulary acquisition.

Another important direction for future research involves expanding the application of flashcard-based spaced repetition systems particularly through the integration of artificial intelligence (AI) technologies into language education. Future studies should examine the effectiveness of these systems not only for vocabulary acquisition, but also for learning grammatical structures, mastering discipline specific terminology, developing communicative competence, and supporting other key components of foreign language learning. Such research may contribute to the development of more personalized, adaptive, and efficient language learning environments. The findings presented in this study confirm that flashcard-based learning supported by spaced repetition represents an effective pedagogical strategy for improving vocabulary acquisition in English for Specific Purposes courses.

By promoting active recall, distributed practice, and systematic revision, this approach contributes not only to faster memorization of new lexical items but also to their durable retention in long-term memory. Furthermore, digital flashcard systems provide students with flexible opportunities for autonomous

¹⁴ Webb S. Receptive and productive vocabulary learning: The effects of input modality. *Studies in Second Language Acquisition*. 2005. Vol. 27, No. 1. P. 33–57.

learning, enabling them to organize study sessions according to their individual pace, learning objectives, and available time. Such characteristics make spaced repetition particularly valuable in higher education, where independent learning constitutes an essential component of professional training. The educational value of flashcards extends beyond vocabulary memorization. Their integration into contemporary digital learning environments encourages students to develop self-regulated learning skills, including planning, monitoring, and evaluating their own academic progress. These competencies are increasingly recognized as fundamental for lifelong learning and continuous professional development. In addition, the accessibility of mobile applications enables students to engage in frequent short learning sessions, thereby making more effective use of otherwise unproductive periods throughout the day. Such flexibility contributes to maintaining regular revision schedules, which are essential for maximizing the benefits of spaced repetition. The results also suggest that successful implementation of flashcard-based learning depends not only on the algorithm underlying spaced repetition but also on the pedagogical quality of the learning materials. Flashcards should be carefully designed to include meaningful contextual examples, authentic professional vocabulary, appropriate multimedia support, and opportunities for active retrieval rather than simple recognition. Consequently, educators play a crucial role in selecting or creating high-quality instructional materials that correspond to students' linguistic proficiency and professional specialization. Combining flashcards with communicative classroom activities, collaborative learning, and authentic professional tasks may further strengthen the transfer of acquired vocabulary to real-life communication. The rapid development of educational technologies creates additional opportunities for enhancing flashcard-based learning systems. Artificial intelligence, adaptive learning algorithms, natural language processing, and learning analytics have the potential to provide highly individualized learning experiences by automatically identifying students' strengths and weaknesses, predicting optimal review intervals, and generating personalized learning content. These technological advances may significantly increase both learning efficiency and learner motivation while reducing the amount of time required for preparing educational materials.

Overall, the growing body of evidence supporting spaced repetition indicates that this approach should be considered an important component of modern foreign language instruction in higher education. Its successful integration into English for Specific Purposes curricula may facilitate the development of professional communicative competence, improve students' readiness for international academic and professional collaboration, and promote more sustainable learning outcomes. Therefore, continued interdisciplinary research

involving educational psychology, applied linguistics, and educational technology is essential for optimizing the design and implementation of flashcard-based learning systems and for identifying the conditions under which they can provide the greatest educational benefit for learners across different academic disciplines.

SUMMARY

This study examines the effectiveness of the spaced repetition method implemented through flashcards for foreign language vocabulary acquisition. The research reviews the theoretical foundations of spaced repetition, originally proposed by Sebastian Leitner, and highlights its role in transferring information from short-term to long-term memory through systematically increasing review intervals. An experimental study involving university students with English proficiency levels ranging from A2 to B2 (CEFR) was conducted over three weeks. Participants used a set of 268 flashcards daily, while regular assessments measured vocabulary retention throughout the experiment. The findings demonstrated a substantial improvement in vocabulary acquisition, with the percentage of correctly recalled lexical items increasing from approximately 35% before the experiment to over 80% by its completion.

The results confirm that spaced repetition combined with flashcards significantly enhances vocabulary retention, reduces cognitive load, and increases learners' motivation through active recall, self-assessment, and interactive learning. The study concludes that this approach is an effective strategy for English language learning and suggests further research into the influence of cognitive learning styles, multimedia content, and the application of spaced repetition to grammar, cultural competence, and other aspects of proficiency language competence.

Bibliography

1. Leitner S. So lernt man lernen: *Der Weg zum Erfolg*. Freiburg: Herder, 1972. 317 S.
2. Ebbinghaus H. *Memory: A Contribution to Experimental Psychology*. New York: Dover Publications, 1964. 123 p.
3. Cepeda N. J., Pashler H., Vul E., Wixted J. T., Rohrer D. Distributed practice in verbal recall tasks: A review and quantitative synthesis. *Psychological Bulletin*. 2006. Vol. 132, No. 3. P. 354–380.
4. Cepeda N. J., Vul E., Rohrer D. et al. Spacing effects in learning: A temporal ridge line of optimal retention. *Psychological Science*. 2008. Vol. 19, No. 11. P. 1095–1102.

5. Kornell N. Optimising learning using flashcards: Spacing is more effective than cramming. *Applied Cognitive Psychology*. 2009. Vol. 23, No. 9. P. 1297–1317.
6. Roediger H. L., Karpicke J. D. Test-enhanced learning: Taking memory tests improves long-term retention. *Psychological Science*. 2006. Vol. 17, No. 3. P. 249–255.
7. Dunlosky J., Rawson K. A., Marsh E. J., Nathan M. J., Willingham D. T. Improving students' learning with effective learning techniques. *Psychological Science in the Public Interest*. 2013. Vol. 14, No. 1. P. 4–58.
8. Nakata T. Computer-assisted second language vocabulary learning in a paired-associate paradigm. *CALICO Journal*. 2011. Vol. 28, No. 1. P. 1–21.
9. Nation I. S. P. *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 624 p.
10. Schmitt N. *Vocabulary in Language Teaching*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 224 p.
11. Baddeley A. *Working Memory, Thought, and Action*. Oxford : Oxford University Press, 2007. 412 p.
12. Kang S. H. Spaced repetition promotes efficient and effective learning. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*. 2016. Vol. 3, No. 1. P. 12–19.
13. Settles B., Meeder B. A trainable spaced repetition model for language learning. *Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL)*. 2016. P. 1848–1858.
14. Webb S. Receptive and productive vocabulary learning: The effects of input modality. *Studies in Second Language Acquisition*. 2005. Vol. 27, No. 1. P. 33–57.

Information about the author:

Sorokina Tetiana,

Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor at the Department of English
for technical and agrobiological specialties,
National University of Life and Environmental Science of Ukraine
15, Heroiv Oborony Street, Kyiv, Ukraine

**PHILOSOPHICAL METHODOLOGY OF TRANSLATION
STUDIES: THE RATIONALISM OF V. VON HUMBOLDT
IN THE CONTEXT OF THE DECONSTRUCTION
OF POSTMODERNISM**

Stezhko Yurii

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-17>

INTRODUCTION

The topic of translatability/untranslatability has held a key place in translations studies discourse throughout the history of linguistics. The problem of translatability/untranslatability traces its origins in times of translating the Word of God, as the issue of preserving the truth. Divergence in positions were determined by philosophical methodological conceptions regarding the essence of translation. Some linguists grounded their position on the universal nature of human's way of thinking, while other linguists focused on the ontological nature of language – the profound conditionality of a sense translating by feature of culture. In all cases, the solution to the dilemma of translatability /untranslatability is determined by philosophical methodology.

However, to date, the linguistic reflection on translation has not reached its completion. Perhaps this is why during the Modern era, a stance emerged (House J., Nida E., Reiss K. et al.) according to which translation is possible, and the only question is the degree of functional equivalence with which it reflects the meaning of the source text. The translation method is determined by the specific characteristics of the text. Proponents of this approach proceeded from practical considerations without concerning themselves with philosophical substantiation. Consequently, two distinct concepts of translation emerged: one relies on philosophy as a methodology, while the other is based on the empirical analysis of translation practices. However, the attempt to resolve the problem of translatability/untranslatability while ignoring philosophy as a methodology has not gained widespread recognition among linguists.

Yet, philosophy itself has undergone changes. Prior to the expansion of postmodernism into translation studies, V. von Humboldt's linguistic

rationalism was considered the leading methodology. But the deconstruction of postmodernism overthrew the hegemony of rationalism, liberalized translation studies, and provided the translator with a strategy of transcreation. The scientific article is devoted to answering the question of whether Humboldt's fundamental theory has lost its significance.

The studies of linguistic methodology need understanding of general principles of the dominant philosophical paradigm. Today, the methodology of scientific studies, and linguistics as well are on the crossroad between universal logocentrism (or absolutization of mind) of the epoch of Modern and epistemic relativism of postmodernism – the phenomenon of modern philosophy, which paradigm has its own (dominantly perceptive and pluralistic) model of reality and its own logic as the historical product of culture and language. Methodological norms of postmodernism determine the humanization of linguistic studies in accordance with the requirements of the new cultural and linguistic reality.

Thus, following V. von Humboldt's advice "Besitzt daher das gegenwärtige Zeitalter einen Vorzug an dieser Bildung, dieser Stärke und diesem Reichtum, so muß man ihm auch die Freiheit gewähren, auf welche derselbe mit Recht Anspruch macht"¹ we will consider the postmodern methodology of linguistics from the standpoint of diachrony.

Studies of scientific achievements of outstanding thinkers of the past give the key to understanding the problems of the development of science today. Outstanding in the rationalistic anthropology of the language was, undoubtedly, the linguistic philosophy of V. von Humboldt, which influence on the development of translation study is currently atop of discuss. The scientific achievements of the philosopher and linguist V. von Humboldt pointed the direction of the development of linguistic anthropology for years to come; his scientific heritage is reflected every time in new facets as linguistic technologies develop. The acceptability of V. von Humboldt's linguistic philosophy and its modern paradigm is yet to be more investigated.

The provided study was preceded by a study of the results of fundamental research, commonly published in scientific journals with an index Scopus and Web of Science."

An analysis of contemporary philosophical literature has shown a lack of special researches on the significance of V. von Humboldt's philosophy of linguistics in the context of contemporary postmodern transformations. However, we note a number of working-out relevant to our study of linguistic methodology problem in the context of general philosophical issues.

¹ Humboldt W. Ideen zu einem Versuch, die Grenzen der Wirksamkeit des Staats zu bestimmen. 1792. S. 3.

We like the conceptualization of general scientific norms proposed by Meier G.S., van der Voet P., and Yan T., which facilitate an understanding of the possible ethical implications of literary translations as a form of international communication, conditioned by linguistic differences in the reflection of reality. “Doing research in a globalized context – regardless of the discipline – requires language decisions at different stages of the research process,”² the authors think.

We paid attention in our research on formulated in the editorial article “Diametros” the general principles of scientific research. In particular, the authors Surmiak A., Męćfal S. note: “social research has always involved ethical reflection, the ethicality of research during the predominance of the positivist paradigm simply meant methodological correctness. In recent years, attention to ethical issues in social research is much more broadly understood, as also avoiding harm to research participants, respecting their autonomy ...”³

The approach to reflecting social reality is relevant to our study research of the relationship between the philosophy of linguistics of V. von Humboldt and postmodern deconstruction, undoubtedly forecasts high efficiency, since, “despite the consideration of various topics, all of them reflect the spirit of modernity”⁴.

The works I. Aponenko, M. Zhaldun, W. Koller, L. Kovtun, L. Nemlii, I. Ostapenko, M. Raihani, Y. Shabanova, O. Sosnjuk, could be considered as propaedeutics for the topic of our research⁵.

However, in our opinion, the field for the search for methodological foundations for increasing the effectiveness of linguistic practices, first of all, in the field of literary translation, remains underexplored. Also, gaps are remained in research on the specifics of translation as a way for communication

² Meier G.S., Voet P., Yan T. Research ethics in a multilingual world: A guide to reflecting on language decisions in all disciplines *Diametros*. 2024. 80. P. 38.

³ Surmiak A., Męćfal S. Ethical challenges in contemporary social research (editorial). *Diametros*. 2024. 80. P. 1.

⁴ Kaziliūnaitė A. Living in ‘Interesting Times’ as the Imperative of Asking Unimagined Questions. *Filosofija. Sociologija*. 2025. 36 (1). Pp. 1–4.

⁵ Aponenko I.M., Zhaldun M.I., Zaporozhets O.S. On the question of the linguistic methodology importance. *The 19th International scientific and practical conference “Innovative approaches to solving scientific problems”*. May 16–19, 2023. Tokyo. Pp. 296–299.; Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Quelle & Meyer Verlag GmbH & Co., 7., aktualisierte Auflage. 2004.; Kovtun L.V., Shabanova Y.O. Anthropology of “Philosophy of Translation”: Contemporary Ukrainian Philosophical Dimension. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. (21). 2022. Pp. 38–53.; Nemlii L., Stezhko Yu. Transcreation as the strategy of the cultural recoding of literary works. *International Humanitarian University Herald. Philology*. 2026 76. Pp. 236–240.; Raihani M.S. Translatability and Untranslatability (A Historical Background). *English Language Teaching*. Vol. 19. 2. 2026. Pp. 114–126.; Sosnjuk O., Ostapenko I. Cultural codes as markers of national identity: possibilities of actualization in the educational space. Problems of Personal Identity Development in the Educational Space: Materials of the III Roundtable Meeting. October 2024. Pp. 93–103.

at the stage of mental interaction between author and reader in the context of W. von Humboldt's anthropological philosophy of linguistics. This shortcoming is significant, we think as it leads to: 1) discrepancies between the level of understanding of the problems and their methodological support; 2) a decrease in the effectiveness of the implementation of the humanistic ideas of postmodern philosophy in translation theory.

The linguistic discrepancy between the philosophical understanding of research objects and their linguistic decoration at the mental level often leads to arbitrariness in translation studies and, consequently, to the distortion of practical goals. Moreover, we may not exclude the possibility of using a simplified understanding of the underlying problems of translation practice in other theoretical and methodological studies. An example is the “substitution” of human cognitive phenomena with an artificial model, and, in the foreseeable future, the conflation of authentic and artificial intelligence as a justification for substituting a machine model for a translator's cognitive abilities. Therefore, we fully support the statement: “Doing research in a globalized context – regardless of the discipline – requires language decisions at different stages of the research process.”⁶ We fully believe that philosophical-methodological research into the problems of translation theory in diachronicity, taking into account the specifics of postmodern transformations, will lead to tangible practical results and become a benchmark for improving translator training in national universities.

We think it so, omissions determined purposes of our research in the study of the philosophical foundations of linguistics in the diachrony as the evolution of the methodology of translation studies from the rationalism of the founder of linguistics as a science, V. von Humboldt, to the deconstruction of Postmodernism.

The research is carried out using the **method** of comparative analysis based on the principle of the unity of the historical and logical.

The subject of scientific paper: to identify the general and special in philosophical- and metodologi principles by of V. von Humboldt, and Postmodernism in the context of the translation theory with solution of the following tasks: to reveal the principle of deconstruction as a liberalization of translation practice; to determine the essence of the transcreation strategy in the cultural recoding of nationally marked concepts; to substantiate the methodological consistency of V. von Humboldt's linguistic-specific philosophy with the contemporary postmodernist paradigm of philosophy as the particular and the general.

⁶ Meier G.S., Voet P., Yan T. Research ethics in a multilingual world: A guide to reflecting on language decisions in all disciplines. *Diametros*. 2024. 80. P. 38.

1. Cultural- and historical conditionality of the change of philosophical priorities of linguistic methodology

Known is that functioning scientific concepts run on the ground of philosophical categories. The categories provide the researcher with a vision of the concrete- and scientific, conceptual apparatus through the prism of a global comprehension of the object of study. Therefore, we base our exploration on Hegel's guidance: "...Wissenschaften mögen es mit Rasonieren ohne die Philosophie versuchen, soviel sie wollen, ohne sie nicht Leben, Geist, Wahrheit in themen zu haben vermögen."⁷ This is about the scientific philosophy.

Since the time of R. Descartes, dominant position in the development of science has got rationalistic philosophy. The theoretical language studies of W. von Humboldt were also formed methodologically with influence of philosophical rationalism as a universalism of thoughts. Unrestricted rationalism creates the conditions for untranslatability, which dominated the visions of translation theorists and practitioners until postmodern deconstruction. According to V. von Humboldt, "Übersetzen scheint mir schlechterdings ein Versuch zur Auflösung einer unmöglichen Aufgabe."⁸ However, is the untranslatability really so absolute? Postmodernist translation practices provide grounds for doubt. Let us consider the causes of the conflict between Humboldtian theory and contemporary practice.

Under the prevalence of logic in methodology, a strict adherence to the author's intentions in translations was unquestionable. V von Humboldt's linguistic methodology also aligned with philosophical rationalism and culturally supported the translation practices of the time.

Civilizational changes in quality of life have manifested themselves in the philosophy and culture of postmodernism, which is, not without reason, interpreted as the culture and philosophy of the consciousness of the comfortable consumer.

Modernism, with its methodological principles, has faded into oblivion. Philosophical rationalism, which for centuries had centered and consolidated paradigms of social practice, has lost its dominant methodological role in scientific theories, particularly, in translation studies as well, and stepped aside to pluralism and the translator's freedom to be themselves.

A reassessment of values has passed, the assertion of a new intellectualism and humanism, a liberalization of text interpretation. Translation theory has seen a noticeable shift in priorities from authenticity to superficial

⁷ Hegel G. Die Phänomenologie des Geistes. Vorrede. 1807.

⁸ Humboldt W. Sprachwissenschaftliche Korrespondenz Wilhelm von Humboldt an August Wilhelm von Schlegel. 23.07. 1796. Handschrift: Grundlage der Edition: Dresden, SLUB, Mscr. Dresd. e 90. Nr. 57. S. 240.

aestheticization, to carnivalization, from the sacred to the profane. Cause-and-effect interconnections, essence, and objectivity call less and less interest to translators. Subjectivism has taken primary place in the form of translation simulacrum and performance.

The linguistic transformations of postmodernism (the removal of rationalism out from its methodological pedestal, and the cancellation of the demands of objectivity) created the conditions for a strategy of transcreation, establishing parity between the translator and the author in the formation of meaning. Postmodernism liberalized the demands to the language culture and legitimized the creative shaping reality. The word aesthetics became subordinated to the reader's demands. The sphere of the new philosophy as a linguistic methodology – is freedom like Feyerabend's "everything is permitted". The translation theory in the spirit of "La traducción ha muerto! Viva la traducción!"⁹ was adjusted.

Rationalism, through the implementation of non-logical forms of textual comprehension, acquired a humanistic meaning. According to precise concept of V. Kremen: "The new rationality – is the irrationalism formed on the basis of information culture..."¹⁰ This is on time, as further scientific development based on the unlimited rationalism inherent in modernism would not only complete the dehumanization of science but, according to futurologists, would also be reflected in public consciousness as Ekpyrosis. But already, the crisis of rationalism has taken another form: researchers' loss of faith in philosophy itself as a methodology.

2. Philosophical reflection about the essence of methodology of translation studies

However, postmodernist humanism wasn't taken by every researcher for a new philosophical methodology. Not all linguists understood postmodernist transformations as a modernization of V. von Humboldt's linguistic methodology, i.e., was not taken for an inevitable given. Dogmatically thinking researchers, oriented traditionally toward philosophical rationalism as an infallible sanctity, effectively lost their methodological bearings. The loss of rationalism's dominant position was perceived as a devaluation of the very philosophy itself—science no longer saw its *own* knowledge in it. Researchers failed to take into account that philosophy is not inherently servile. "Sie wird häufig für ein formelles inhaltsleeres Wissen gehalten, und es fehlt sehr an der Einsicht, daß, was auch dem Inhalte nach in irgendeiner Kenntnis und Wissenschaft Wahrheit ist, diesen Namen allein dann verdienen kann, wenn es von der Philosophie

⁹ Ortega y Gasset J. Miseria y esplendor de la traducción. 1937. S. 11.

¹⁰ Kremen V.H. Philosophy: thinkers, ideas, concepts. Kyiv: Book. 2005. P. 382.

erzeugt worden.”¹¹ Unfortunately, not all researchers took G. Hegel’s words as a methodological guideline.

The conservatism of some linguists’ thinking prevented them from understanding that philosophy is sub to civilizational transformations, and therefore they could not see the positive in the shift in priorities – rationalism onto anthropologism as a humanistic value. As a result, researchers developed different visions of what linguistic methodology should be and how was justified the correction of philosophy of V. von Humboldt in accordance with the demands of postmodernism culture. Somebody enthusiastically has embraced the fundamental tenets of the new philosophy and culture and began to build a new paradigm for translation theory, while another fall to seek an alternative instead of philosophy. And they found one, spotting a complex of theories and methods in methodology, and that an eclectic rather than a systematic combination of its, what was worse. For example, in the “Dictionary of Philological Terms” we read: “Methodology – 1) the study of the methods of scientific research; 2) strategies and procedures applying by scientists in their researches; a set of methods.”¹² Or – methodology is “a set of scientific- and research aspects and methods of training.”¹³ As we see, philosophy is not mentioned in the concepts. Such definitions are more concerned with limited, specific scientific methodology, rather than a general scientific one, such as philosophy.

The most harmful thing for science is the researcher’s reliance on common sense, without understanding that common sense is– a reliable guide for everyday life – is insignificant in the theoretical understanding of reality. We are impressed by M. Heidegger’s assessment of it: “Sound” common sense. It harps on the demand for palpable utility and inveighs against knowledge of the essence of beings, which essential knowledge has long been called “philosophy.”¹⁴ And, known is, the very understanding of the essence is a guide for the translator in overcoming untranslatability. The basis for replacing philosophy with common sense was a misunderstanding of the scientific determinacy of philosophical abstractions. “The abstractness of philosophy, on the one hand, and the dominance of common sense, on the other, have led to the fact that linguists do not see behind the mass of particular objects the general that determines their place in the research.”¹⁵ Happened that the methodological principles of the new philosophy failed the competition with the typical for man

¹¹ Hegel G. *Die Phänomenologie des Geistes*, Vorrede. 1807.

¹² Baran Ye., Hazdah V. *Dictionary of philological terms*. Ferenc Rakoczi. Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. 2024. P. 59.

¹³ Zherybylo T.V. *Dictionary of Linguistic Terms*. Ed. 5th, Nazran: “Pilgrim”. 2010. P. 177.

¹⁴ Heidegger M. *On the Essence of Truth*. 1961. P. 1.

¹⁵ Stezhko Yu. *Philosophy of Postmodernism as a Marker of Modern Linguistic Methodology of Research on Interlinguistic Communication*. *Philosophy. Sociology*. 34. 3. 2023. P. 263.

“economy of thinking”, a commitment to simple, easy conclusions, solutions.¹⁶ And AI only multiplied the desire to comfortable way of thinking. In contrast to researchers neglected the scientific nature of methodology, progressively thinking linguists, – who constitute the majority – have found general points of distinctive linguistic philosophy of V. von Humboldt's with contemporary postmodernist principles, recognized postmodern philosophy for methodology of linguistics, based on its principles built the translation strategy of transcreation – moving beyond logical thought into the realm of the irrational: religion, art, and intuition.

3. Postmodernist liberalization as a condition for the translators creative self-expression

The synergy of the logical and the irrational, and non-logical, the linguistically specific, and the postmodernist universal in methodology created a ground for the elimination of untranslatability. In linguistic discourse, instead of a theme about the binary opposition of translatability/untranslatability has been replaced by a new theme: “the residual untranslatability of nationally marked concepts”. The translation strategy of transcreation, which is formed on the basis of postmodernism's liberal concessions (the refuse of the untouchability of authorial intentions, the parity of the translator with the author in interpreting sense), has revealed the translator's creative potential in the cultural recoding of a text. The irrational concessions of postmodernism as a linguistic methodology are the basis for creatively interpretation of the text in accordance with the reader's cultural needs, since “creativity is an entirely irrational, a mystical faculty.”¹⁷ Successful transcreation practices have created an empirical basis for rethinking translation theory, protected researchers from extremes in their vision of translation possibilities. Residual untranslatability, or, as A. Pavlova calls it, “partial equivalence in translation is both permissible and inevitable.”¹⁸ However, this residuality does not constitute the untranslatability that was conditioned by objectivism and the absolutization of authorial cognition in modernist methodology. Untranslatable residuality is connected with that, what the translation of a word into the foreign language equivalent does not always ensure the perceptibility of the original.

¹⁶ Imperfections of this position in the scientific research become apparent even at the stage of the very formulating the problem and hypothesis. A poorly or incorrectly defined problem, and then a hypothesis, distorts all subsequent steps of the research, not to mention the results.

¹⁷ Popper K. The Open Society and Its Enemies. Oracular philosophy and the revolt against reason. New One-Volume. Princeton University Press. Princeton and Oxford. 1994. P. 434.

¹⁸ Pavlova A. Translatability in Translation Studies and Linguocultural Studies. *Acta Linguistica*. Mainz, Germany. Vol. 5. 2. 2011. P. 7.

4. Conditionality of thinking by the method of linguistic reflection of reality in the linguistic- and specific philosophy of V. von Humboldt

Logical thinking as a universal human trait does not necessarily imply uniformity of understanding among all peoples. As V. von Humboldt noted, “Ihre Verschiedenheit ist nicht eine von Schällen und Zeichen, sondern eine Verschiedenheit der Weltansichten selbst”¹⁹ – the postulate that defines the methodological attitude to cultural recoding of a text. An illustration of such «Verschiedenheit der Weltansichten» is found in Ortega and Gasset: “Since languages are formed in different landscapes, through different experiences, their incongruity is natural. It is false, for example, to suppose that the thing the Spaniard calls a bosque [forest] the German calls a *Wald*, yet the dictionary tells us that *Wald* means bosque.”²⁰

We are impressed by V. Manakin's illustration of the different perceptions of the word “*сонує*.” “Sun in Ukrainian, he writes, it is completely different from *кۈەش* in Uzbek, and certainly not from *офтоб* in the Tajik language. After all, an Uzbek living most part of the year under scorching rays of the sun, would never use the affectionate diminutive “*сонечко*”... [in Ukrainian]”²¹, since the languages developed in different climatic conditions. Clearly, the word in a literary context is completely different from its dictionary translation.

Differences in word perception also point to an extra in thinking that is conditioned by the national specificity of how reality is reflected in language, a distinctive aspect imprinted in the mentality of a people. “Das Denken ist nicht bloss abhängig von der Sprache überhaupt, sondern, bis auf einen gewissen Grad, auch von jeder einzelnen bestimmten”²², writes V. von Humboldt. We see an example of this conditionality in the different ways of understanding reality – mental inclination of Ukrainians, known as “philosophy of the heart”, and the culturological rationalism of the peoples of the Romano-Germanic Conglomeration. Therefore, we should agree with A. Pavlova about the inevitability of residual untranslatability.

Therefore, it appears the question, what is meant by translation, and therefore by translatability: preserving the referential correspondence of the original lexeme to the target lexeme, or achieving a perceptual correspondence of words through cultural recoding. Referential translatability is in achieving unambiguous reference of lexical elements of different languages to the same extralinguistic object and is explained by the fact that “jede ist ein Anklang der

¹⁹ Humboldt W. Über das vergleichende Sprachstudium. 1820. S. 20

²⁰ Ortega y Gasset J. Miseria y esplendor de la traducción. 1937. S. 10.

²¹ Manakin V. Contrastive Lexicology. Kyiv: Znannya. 2004. P. 23.

²² Humboldt W. Über das vergleichende Sprachstudium. 1820. S. 17

allgemeinen Natur des Menschen.”²³ However, this is not enough for translation as achieving perceptual correspondence. Translatability and preservation of the perceptual coloring of the text achieving not by lexical re-expression so much as more by cultural recoding, the possibilities of which are revealed by the postmodernist understanding of intertextuality as a “means of analyzing a literary text” (V. Kremen). The strategy of transcreation, based on the liberal foundation of postmodernism, presupposes the translator's unlimited capacity to create reality (intertextuality as a “text without boundaries”).

5. Eliminating the untranslatability of concepts marked for national as a philosophical expression of the mental interaction of the author and the translator

W. von Humboldt declared the untranslatability (let us remind “Übersetzten scheint mir schlechterdings ein Versuch zur Auflösung einer unmöglichen Aufgabe”²⁴) in transcreation effected itself in the dualism of mentalities, which, as to V. von Humboldt, are manifested by concepts in the languages of peoples, and need cultural recoding. The humanistic potential of postmodernist methodology revealed possibilities of such text recoding up from culture to another one with preserved perception.

However, the literature on translation theory, the definitions *notion* and *concept* are quite often indistinguishable in meaning. Without falling into the rationale for their differences, because this is not our aim, we only will cite interpretation of concept of V. Manakin. He things that concepts – are “the concentrations of culture in the human mind; there are it, what culture uses for to get inside the mental world of human. A concept – it is the fundamental unit of a person's mental world.”²⁵ A notion, unlike a concept, provides merely information about the essential features of extralinguistic object, while a concept informs about its national- and cultural significance²⁶. For example, the words *калина*, *рушник*, *вишиванка* [in Ukrainian] have become roots as markers of national identity in the mentality of the Ukrainian ethnic group.

Illustrative is the example of cultural recoding given by A. Pavlova. In her translation of the novel “Three Comrades”, the phrase “*I wonder, what would you look with a cylinder hat on?*” the answer is “*Like a chimney sweeper*”.

²³ Ibid. 20.

²⁴ Humboldt W. Sprachwissenschaftliche Korrespondenz Wilhelm von Humboldt an August Wilhelm von Schlegel. 23.07.1796. Handschrift: Grundlage der Edition: Dresden, SLUB, Mscr. Dresd. c 90. Nr. 57. S. 240.

²⁵ Manakin V. Contrastive Lexicology. Kyiv: Znannya. 2004. P. 23–24.

²⁶ We like the illustration of the difference between a *notion* and a *concept* of Manakin V. “A person won't fight and shed blood for a *notion*, but they will for a *concept*, if we're talking, for example, about such *concept* as Motherland, flag, Fatherland, and so on” (Manakin, P. 24)

A “*Schornsteinfeger*” is a respected person in a tall top hat in German culture, and a meeting with whom is a luck, comparing to unsightly vision of the chimney sweeper in Ukrainian culture. Therefore, she says, “*better variant of interpretation would words “Like an English lord.”*”²⁷ Above provided example demonstrates, it is clear that the translator, through cultural recoding, would have fully achieved a perceptual correspondence between the words “*Schornsteinfeger*” and “*English lord*”. Such cultural recoding, from the standpoint of their social status, may seem illogical, but from the position of ensuring perceptual validity, it is justified. Translating concepts with preserving perceptual load need a higher level of thinking that is an order of magnitude higher than the referential translation of concepts, namely, the generation of ideas at a divergent level of thinking²⁸.

If the translation of notion is easy, transcreating concepts requires creativity of the extraordinary level. For example, the concept of “*калина*” [in Ukrainian] literally translated into English would only acquire the meaning of a dendrological name without national character. Transcreating concepts de facto is recoding of national identity. Perceptually translation of a concept means immersing oneself in the author's mentality and aligning it with the reader's. In this, postmodernist methodology is agreed with the linguistic philosophy of V. von Humboldt, whose background idea is the “intercondition of language and national spirit”. “Die Sprache kann und muss sogar als die äusserliche Erscheinung des Geistes der Völker angesehen werden, ihre Sprache ist ihr Geist und ihr Geist ihre Sprache.”²⁹ “Die Sprache ist gleichsam die äusserliche Erscheinung des Geistes der Völke.”³⁰ Concepts are a concentrated expression of the spirit of a nation.

Thus, the philosophical sense of translation of the residual untranslatability of concepts lies in intertextuality as the interaction of cultures and peoples' mentalities. Consequently, the answer to the question of what linguistic methodology should be is intertextual, pluralistic with the specific aesthetic of textual interpretation. Postmodernist philosophy is precisely this methodology.

²⁷ Pavlova A. Translatability in Translation Studies and Linguocultural Studies. *Acta Linguistica*. Mainz, Germany. Vol. 5. 2. 2011. P. 6.

²⁸ Incidentally, the very generation of divergent stage, inaccessible to algorithms of artificial technology, constitutes an argument for refuting accusations about dangers of artificial intelligence spreading to the translation of literary works. “We have an unfounded fear that machines will someday start thinking like humans. What we should really fear is that humans have already started thinking like machines” (Neumeier, 2012).

²⁹ Humboldt W. *Gesammelte Schriften. Ueber die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, Berlin. 1907. Band 7. S. 46.

³⁰ Humboldt W. *Gesammelte Schriften. Ueber die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, Berlin. 1907. Band 7. S. 42.

6. The linguistic philosophy of V. von Humboldt as “Specific” within the general philosophical conceptualization of linguistics

The postmodern principle of deconstruction expands the boundaries of methodological freedom. But does this mean the loss of relevance of V. von Humboldt's linguistic philosophy? No. Transcreation as cultural recoding is agreed methodologically with V. von Humboldt's linguistic philosophy in its statement that speech is an expression of the cultural landscape of the people in which it was formed. The validity of the comparison of the tenets of the linguistic philosophy of the German classical era by V. von Humboldt with the philosophy of the new era is explained by him as follows: “Auch ist keine andre Art der Reform unsrem Zeitalter so angemessen, wenn sich dasselbe wirklich mit Recht eines Vorzugs an Kultur und Aufklärung rühmt.”³¹ We believe that these words extrapolated fully to the Postmodern era.

Researchers should take into account that methodology used to separate the universal and the linguistic-specific, which is the philosophy of W. von Humboldt. Recognizing the translatability, which denied W von Humboldt, means cultural conformity of the methodological statements of philosophy postmodernism, a distinctive feature of which is the humanized rationalism as a reinterpretation of V. von Humboldt's linguistic specific philosophy. That is, postmodernist philosophy should not be seen as an opponent of V. von Humboldt's linguistic-specific philosophy; they are methodologically consistent as the general and the particular. Let us recall Hegel's remark: “The different systems which the history of philosophy presents are therefore not irreconcilable with unity. We may either say, that it is one philosophy at different degrees of maturity: or that the particular principle, which is the groundwork of each system, is but a branch of one and the same universe of thought. In philosophy the latest birth of time is the result of all the systems that have preceded it, and must include their principles.”³²

Postmodern philosophy is at the highest stage of maturity in visions of humanism and cultural relevance. This superiority is a manifestation of the natural evolution of philosophy, its permanent adaptation to civilizational changes. However, the implementation of irrationalism into methodology should not be seen as a denial of the viability of rationalism. Postmodernism does not presume only its privilege as a methodological principle of the translation theory. To deny the rationalism of philosophy meant the denying the very essence of humanity. Another question is, what should rationalism

³¹ Humboldt W. Ideen zu einem Versuch, die Grenzen der Wirksamkeit des Staats zu bestimmen. 1792. S. 3.

³² Hegel G. Encyclopaedia of the Philosophical Sciences. Part One. I Introduction. 1830. § 13.

look? The answer – it should be focused on the highest spiritual values of man, since postmodernism is positioned as a humanistic flow. The social aspect of modern methodology lies in the translator's national self-expression in the cultural recoding of the work.

And finally, ignoring thru the improvement of philosophical methodology means neglecting the linguistic authenticity, and the cultural accordance of the translation.

CONCLUSIONS

The above mentioned provides grounds to claim that V. von Humboldt's linguistic- and philosophical ideas have not lost their relevance *in a special look* [у знятому вигляді, in Ukrainian – Autor] as a component of the postmodernist methodology of translation studies. His ideas about the conditionality of thought by language are interpreted in a modern sense as the translator's freedom in the art process of creating a new semantic reality for the text.

By overthrowing rationalism from its methodological pedestal, postmodernism became a new intellectualism and humanism, revealed the methodological potential of deconstruction, and the freedom of interpretation. Postmodern philosophy solves methodologically the problem of translatability/untranslatability in favor of residual untranslatability regarding nationally marked concepts.

The analysis of philosophy in diachrony testifies to the evolution of methodology of linguistic research in accordance with civilizational transformations. Both now and in the coming post-postmodern civilizational transformations, philosophical universalism will not lose its methodological function and significance relative to specific scientific methodologies.

Postmodernist admonishes in translation studies demonstrate the continuity of V. von Humboldt's ideas and their practical significance.

SUMMARY

The article is devoted to the study of the issue about methodological support of translation studies in the dimensions of postmodernist transformation. Rationalism has lost its dominant status in the methodology of linguistics. Postmodernist concessions to irrationalism were reflected in the methodology of humanization and liberalization of the theory and practice of translation, and served as the basis for transcreation as a strategy for the elimination of untranslatability. There is an opinion on methodological agreement of linguistic philosophy of W von Humboldt with postmodernist philosophy as both a special and general. The following provisions are aimed at confirming modern philosophy as the only true linguistic methodology.

Originality is in the substantiation of the continuity of the philosophical conceptualization of translation studies at each stage of the civilization development. For pedagogical practice the study of the philosophy of translation in a diachrony will become a orienteer in improving the training of translators

Bibliography

1. Aponenko I.M., Zhaldun M.I., Zaporozhets O.S. On the question of the linguistic methodology importance. *The 19th International scientific and practical conference "Innovative approaches to solving scientific problems"* (May 16–19, 2023) Tokyo, Japan, International Science Group. Pp. 296–299. URL: <https://repo.dma.dp.ua/8465/1/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%96%D0%B0%D0%B4%D0%BB%D1%83%D0%BD.pdf>
2. Baran Ye., Hazdah V. Dictionary of philological terms. Ferenc Rakoczi. Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. 2024. URL: https://kme.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/slovník-filologických-termínů_ua_full.pdf
3. Hegel G. Die Phänomenologie des Geistes, Vorrede. 1807. URL: <https://www.marxists.org/deutsch/philosophie/hegel/phaenom/vorrede2.htm>
4. Hegel G. Encyclopaedia of the Philosophical Sciences. Part One. Introduction. 1830. URL: <https://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/sl/slintro.htm>
5. Heidegger M. On the Essence of Truth. 1961. URL: <https://aphelis.net/wp-content/uploads/2011/02/Martin-Heidegger-On-the-Essence-of-Truth.pdf>
6. Humboldt W. Über das vergleichende Sprachstudium. 1820. URL: <https://uepo.de/2024/06/21/wilhelm-von-humboldt-ueber-das-vergleichende-sprachstudium/>
7. Humboldt W. Ideen zu einem Versuch, die Grenzen der Wirksamkeit des Staats zu bestimmen. 1792. 79 s URL: https://homepage.univie.ac.at/henning.schluss/seminare/060-Bild-Pol-Potsd-ss-2011/Texte/Humboldt_Grenzen_des_Staates.pdf
8. Humboldt W. Gesammelte Schriften. Ueber die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts, Berlin, Band 7. 1907. URL: <https://archive.org/details/1gesammelteschri07humbuoft/page/46/mode/2up>
9. Humboldt W Sprachwissenschaftliche Korrespondenz Wilhelm von Humboldt an August Wilhelm von Schlegel, 23.07.1796. Dresden, SLUB, Mscr. Dresd. e 90, Nr. 57. S. 237–240. URL: <https://wvh-briefe.bbaw.de/images/pdf/577.pdf>
10. Kaziliūnaitė A. Living in 'Interesting Times' as the Imperative of Asking Unimagined Questions. *Filosofija. Sociologija*. 36(1). 2015. Pp. 1–4.

11. Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Quelle & Meyer Verlag GmbH & Co., 7., aktualisierte Auflage. 2004. URL: <https://www.twirpx.com/file/1403251/>
12. Kovtun L.V., Shabanova Y.O. Anthropology of "Philosophy of Translation": Contemporary Ukrainian Philosophical Dimension, *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2022. (21). Pp. 38–53. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i21.260319>
13. Kremen V.H. Philosophy: thinkers, ideas, concepts. Kyiv: Book. 2005. 528 p.
14. Manakin V.M. (2004), Contrastive Lexicology. Kyiv: Znannya. 326 p.
15. Meier G.S., van der Voet P., Yan T. Research ethics in a multilingual world: A guide to reflecting on language decisions in all disciplines, *Diametros*. 2024. 80. Pp. 38–58. doi: 10.33392/diam.1926
16. Nemlii L.S., Stezhko Yu.H. Transcreation as the strategy of the cultural recoding of literary works. International Humanitarian University Herald. Philology. 76. Published 03/24/2026. Pp. 236–240. <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.49>
17. Neumeier M. Metaskills: Five Talents for the Robotic Age. 2012. URL: www.goodreads.com/author/quotes/168221.Marty_Neumeier?page=2
18. Ortega y Gasset J. Miseria y esplendor de la traducción. 1937. URL: www.tramaeditorial.es/wp-content/uploads/2016/08/Ortega_y_Gasset_Traduccion_Texturas_19.pdf
19. Pavlova A. Translatability in Translation Studies and Linguocultural Studies. *Acta Linguistica*. Mainz, Germany. 2011. Vol. 5. 2. Pp. 3–21. URL: www.actalinguistica.com/arhiv/index.php/als/article/view/376/512
20. Popper K. The Open Society and Its Enemies. Oracular philosophy and the revolt against reason. New One-Volume. Princeton University Press. Princeton and Oxford. 1994. 754 p. URL: [www.cdn.oujdaibrary.com/books/998/998-the-open-society-and-its-enemies-new-one-volume-edition-\(www.tawcer.com\).pdf](http://www.cdn.oujdaibrary.com/books/998/998-the-open-society-and-its-enemies-new-one-volume-edition-(www.tawcer.com).pdf)
21. Raihani M.S. Translatability and Untranslatability (A Historical Background). *English Language Teaching*. Vol. 19. 2. 2026. Pp. 114–126. doi: 10.5539/elt.v19n2p114
22. Sosnjuk O., Ostapenko I. Cultural codes as markers of national identity: possibilities of actualization in the educational space. *Problems of Personal Identity Development in the Educational Space: Materials of the III Roundtable Meeting*. October 2024. Pp. 93–103. URL: https://www.researchgate.net/publication/387328526_Kulturni_kodi_ak_markeri_nacionalnoi_identichnosti_mozlivosti_aktualizacii_v_osvitnomu_prostori_Cultural_codes_space

23. Stezhko Yu. Philosophy of Postmodernism as a Marker of Modern Linguistic Methodology of Research on Interlinguistic Communication. *Philosophy. Sociology*. 2023. 34. 3. Pp. 261–268. <https://doi.org/10.6001/fil-soc.2023.34.3.6>

24. Surmiak A., Męcfal S. Ethical challenges in contemporary social research (editorial). *Diametros*. 2024. 80. Pp. 1–6. doi: 10.33392/diam.1979

25. Zherybylo T.V. Dictionary of Linguistic Terms. 2010. URL: <https://rus-lingvistics-dict.slovaronline.com>

Information about the author:

Stezhko Yurii,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English
for Technical and Agrobiological Specialties,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
15, Heroes of Defense Street, Kyiv, Ukraine

**PROPER NAMES IN CONTEMPORARY MEDIA
DISCOURSE: PHONETIC ADAPTATION
AND COMMUNICATIVE FUNCTIONS**

Teriaiev Dmytro

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-18>

INTRODUCTION

The contemporary media environment is undergoing a profound transformation driven by globalisation, digitalisation, and the unprecedented intensity of international information exchange. These processes have fundamentally reshaped public communication and substantially influenced the functioning of linguistic units within media discourse. Among the most dynamic elements of contemporary language are proper names (onyms), which circulate across linguistic boundaries daily and are continually adapted to different phonological, orthographic, and communicative systems. Consequently, mass media have become one of the principal mechanisms through which proper names are disseminated, standardised, and integrated into national linguistic norms.

The rapid development of international journalism, digital news platforms, social media, and multilingual communication has considerably increased the frequency of foreign proper names in contemporary media texts. Names of political leaders, geographical locations, governmental institutions, international organisations, military formations, companies, and cultural entities are constantly transferred between languages and communicative environments. As a result, journalists, editors, translators, and media professionals must select appropriate strategies for rendering these names while balancing phonetic accuracy, linguistic norms, editorial consistency, and audience comprehension.

The importance of this issue has become particularly evident in the context of the ongoing Russian-Ukrainian war, which has significantly intensified international media coverage of Ukraine and expanded the global circulation of Ukrainian proper names. Anthroponyms such as Volodymyr Zelenskyy, Kyrylo Budanov, and Valerii Zaluzhnyi, along with toponyms such as Kyiv, Odesa, Kharkiv, Dnipro, and numerous other geographical names, have become

integral components of international news reporting. Their representation varies considerably across Ukrainian, British, American, and Slovak media owing to differences in phonological systems, editorial guidelines, transliteration conventions, and language-specific pronunciation norms. Consequently, the transmission of proper names has acquired not only linguistic but also cultural, political, and intercultural significance.

Globalisation has further accelerated the circulation of proper names across languages through the extensive use of materials from international news agencies and digital information networks. Under these circumstances, the standardisation of proper-name rendering has become increasingly important because phonetic adaptation directly affects the accuracy of information transfer, the consistency of media communication, and the effectiveness of intercultural interaction. The choice between transliteration, transcription, phonetic approximation, or established exonyms often reflects both linguistic traditions and editorial policies, leading to the coexistence of multiple forms in contemporary media discourse.

Particular attention should therefore be paid to the phonetic adaptation and pronunciation of proper names. During interlingual transmission, onomastic units often undergo modifications in pronunciation, stress placement, phonemic composition, and graphic representation. These variations are determined by differences between phonological systems, codified pronunciation standards, transliteration practices, and media conventions. Consequently, identical proper names may coexist in multiple phonetic and orthographic variants, influencing language standardisation, communicative efficiency, and mutual intelligibility in multilingual communication. The increasing visibility of Ukrainian proper names in international media further underscores the need to establish consistent, linguistically justified principles for their pronunciation and representation.

Beyond their primary identificatory function, proper names perform a wide range of communicative and pragmatic functions within media discourse. They contribute to the construction of political, cultural, and social meanings, shape audience perception, influence evaluative attitudes, and participate in the framing of media narratives. The selection of a particular phonetic or graphic form may affect the credibility of information, reinforce ideological positioning, and reflect broader sociocultural processes. Accordingly, proper names should be regarded not merely as referential linguistic units but as active components of contemporary media communication whose realisation is conditioned by linguistic, pragmatic, and extralinguistic factors.

Although the functioning of proper names has been extensively investigated within onomastics, phonetics, sociolinguistics, and media linguistics, the interaction between phonetic adaptation, editorial practice, pronunciation

norms, and communicative functions in multilingual media discourse remains insufficiently explored. Existing research has generally examined these aspects separately, whereas their interdependence has received comparatively limited scholarly attention. In particular, comprehensive comparative analyses encompassing Ukrainian, British, American, and Slovak media remain scarce despite the growing international circulation of Ukrainian proper names.

Accordingly, there is a clear need for an integrated investigation of the phonetic adaptation, pronunciation, and communicative functions of proper names within contemporary media discourse. Such an interdisciplinary approach enables the identification of both universal tendencies and language-specific patterns in the functioning of onomastic units, while simultaneously clarifying the influence of editorial practices, media conventions, and intercultural communication on their realisation. The findings of this research are expected to contribute to the further development of onomastics, phonetics, media linguistics, discourse analysis, and intercultural communication, while also providing practical guidance for journalists, editors, translators, and other professionals involved in multilingual media production.

Literature Review. The concept of the proper name occupies a central place in contemporary linguistic research and constitutes one of the core objects of onomastic studies. Although proper names have traditionally been regarded as lexical units whose primary function is to identify unique referents, modern linguistic approaches view them as multidimensional signs that integrate semantic, cognitive, communicative, pragmatic, and sociocultural characteristics. Owing to globalisation, multilingual communication, and the rapid development of digital media, proper names have become dynamic elements of discourse that not only identify individuals or objects but also participate in the construction of meanings, identities, and public narratives.

One of the most comprehensive linguistic theories of proper names was proposed by Willy Van Langendonck¹, who defines proper names as lexical units possessing unique referential status and distinctive semantic behaviour. In his cognitive-semantic approach, proper names differ fundamentally from common nouns because they primarily individualise a single referent rather than categorise a class of objects. At the same time, Van Langendonck emphasises that the interpretation of proper names is inseparable from communicative context, encyclopaedic knowledge, and shared cultural experience. Consequently, proper names function not merely as labels but as complex linguistic signs participating in discourse and cognition.

¹ Van Langendonck W. *Theory and Typology of Proper Names*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2007.

The referential nature of proper names has been further developed by Richard Coates². According to his theory of properhood, the essential characteristic of a proper name is its ability to establish reference to a unique entity independently of descriptive lexical meaning. Nevertheless, Coates argues that successful interpretation depends upon contextual information and pragmatic conditions of communication. Within media discourse, this perspective is particularly significant because the communicative value of proper names extends beyond simple identification and frequently reflects ideological positioning, social evaluation, and cultural interpretation.

In Ukrainian linguistics, the theoretical foundations of contemporary onomastics were established by Yuri Karpenko³, who regarded proper names as an autonomous subsystem of the language's lexical structure. Karpenko demonstrated that onomastic units possess specific semantic, grammatical, and functional characteristics distinguishing them from common vocabulary. His works laid the methodological foundations for the systematic investigation of Ukrainian proper names and significantly contributed to the development of Ukrainian onomastic terminology and classification.

A substantial contribution to the development of Ukrainian onomastic theory was made by Mykola Torchynskyi⁴, whose research considerably expanded the classification of proper names and proposed a comprehensive model of the Ukrainian onomastic system. Torchynskyi distinguishes numerous classes of onyms, including anthroponyms, toponyms, hydronyms, ergonyms, institutiononyms, chrematonyms, chrononyms, and other categories, emphasising that each group possesses specific structural, semantic, and communicative properties. His approach demonstrates that contemporary onomastic research should integrate lexical, functional, communicative, and sociocultural perspectives.

The cognitive and communicative interpretation of language has been comprehensively developed by Olena Selivanova⁵, whose interdisciplinary approach combines cognitive linguistics, discourse analysis, and communication theory. Selivanova considers linguistic units, including proper names, as components of conceptual structures that acquire meaning through interaction between language, cognition, and discourse. From this perspective, proper names should be analysed not only as nominative units but also as instruments

² Coates R. A New Theory of Properhood. *Onoma*. 2006. Vol. 41. P. 41–76.

³ Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. 2-ге вид., стер. Київ : Академія, 2009. 336 с.

⁴ Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.

⁵ Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.

of conceptualisation, cultural representation, and communicative influence, particularly within contemporary media communication.

The communicative functioning of language has likewise been extensively investigated by Florii Batsevych⁶, whose theory of communicative linguistics emphasises discourse as the principal environment in which linguistic units realise their pragmatic potential. Batsevych demonstrates that meaning is determined not only by lexical semantics but also by communicative intention, contextual interpretation, and the interaction between the speaker and the recipient. These theoretical principles provide an important methodological basis for analysing proper names as discourse markers capable of performing identificatory, evaluative, persuasive, and pragmatic functions in media communication.

The normative aspects of pronunciation, orthography, and language codification have been investigated by Oleksandr Ponomariv⁷, whose studies highlight the importance of maintaining language standards while recognising the influence of globalisation and international communication on the adaptation of foreign lexical units. His research provides valuable theoretical support for investigating the pronunciation and graphic representation of foreign proper names within contemporary Ukrainian media.

The interaction between language and media has been comprehensively examined by Allan Bell⁸, Norman Fairclough⁹, and Teun A. van Dijk¹⁰, whose studies established the theoretical foundations of modern media linguistics and critical discourse analysis. Their research demonstrates that media discourse does not simply reproduce reality but actively constructs it through lexical choice, framing strategies, and communicative practices. Within this framework, proper names become important discourse markers that can express political affiliation, institutional authority, ideological orientation, geographical identity, and cultural values.

The phonetic dimension of proper names has received considerable attention in the works of John C. Wells¹¹ and Peter Roach¹². Their investigations into English pronunciation demonstrate that phonetic realisation is determined by

⁶ Бацевич Ф. С. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2002. № 453. С. 30–34.

⁷ Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник. 3-тє вид., переробл. і допов. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 246 с.

⁸ Bell, Allan. *The language of news media*. Oxford: Blackwell, 1991.

⁹ Fairclough N. *Media Discourse*. London: Edward Arnold, 1995. 214 p.

¹⁰ Van Dijk, Teun A. *News as discourse*. Routledge, 2013.

¹¹ Wells J. C. *Longman Pronunciation Dictionary*. 3rd ed. Harlow: Pearson Education, 2008. 922 p.

¹² Roach P. *English Phonetics and Phonology*. 5th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 269 p.

language-specific phonological systems, stress patterns, phonotactic constraints, and codified pronunciation norms. Although these studies primarily focus on general phonetic phenomena, they provide an essential theoretical foundation for examining the phonetic adaptation of foreign proper names in multilingual media discourse, where pronunciation frequently varies according to editorial conventions and national language standards.

The sociolinguistic aspects of naming have been further developed by Ritva Ainiala, Minna Saarelna, and Paula Sjöblom¹³, who demonstrate that naming practices are closely connected with social identity, multilingualism, language policy, and intercultural communication. Their socio-onomastic approach confirms that the selection, adaptation, and functioning of proper names are influenced not only by linguistic factors but also by broader social and cultural processes.

The impact of globalisation on linguistic variation has been comprehensively analysed by David Crystal¹⁴ and Jan Blommaert¹⁵. Their research demonstrates that the expansion of international communication and digital media considerably accelerates the circulation of proper names across linguistic boundaries, promotes the coexistence of multiple pronunciation and spelling variants, and intensifies processes of phonetic and orthographic adaptation. These observations are particularly relevant for analysing contemporary multilingual media discourse, in which proper names constantly move between different linguistic systems and communicative environments.

Overall, contemporary linguistic scholarship demonstrates that proper names should no longer be regarded solely as nominative lexical units. Modern onomastic research integrates semantic, phonetic, cognitive, communicative, sociolinguistic, and media-oriented approaches, viewing proper names as dynamic linguistic signs whose pronunciation, adaptation, and communicative potential are determined by the interaction of language norms, discourse conventions, editorial practices, and sociocultural factors. These theoretical principles provide the conceptual foundation for the subsequent analysis of the phonetic adaptation and communicative functioning of proper names in contemporary Ukrainian, British, American, and Slovak media discourse.

Aim and Methods. The present study examines contemporary media discourse as a multilingual communicative environment in which proper names function not only as referential linguistic units but also as important instruments of phonetic adaptation, intercultural communication, and pragmatic influence.

¹³ Ainiala, Terhi, Minna Saarelna, and Paula Sjöblom. *Names in focus: An introduction to Finnish onomastics*. Vol. 17. BoD-Books on Demand, 2018.

¹⁴ Crystal D. *English as a Global Language*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 212 p.; Crystal D. *Language and the Internet*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 304 p.

¹⁵ Blommaert, J. (2010). *The sociolinguistics of globalisation*. Cambridge University Press.

Particular attention is devoted to the functioning of anthroponyms, toponyms, ergonyms, institutiononyms, and the names of international organisations in Ukrainian, British, American, and Slovak media.

The aim of the article is to investigate the phonetic adaptation and pronunciation of proper names in contemporary media discourse and to determine their principal communicative and pragmatic functions in different types of media texts. The study further seeks to identify language-specific and cross-linguistic patterns in the representation of proper names, to analyse the influence of editorial conventions and phonological systems on their standardisation, and to evaluate the role of proper names in constructing media narratives and facilitating intercultural communication.

To achieve this aim, an interdisciplinary methodological framework was employed. The research combines descriptive, comparative, functional, and discourse-analytical methods with elements of phonetic analysis. The descriptive method was applied to identify and classify proper names according to their structural and functional characteristics. The comparative method enabled the examination of phonetic adaptation across different linguistic systems, whereas functional and discourse analyses investigated the communicative and pragmatic potential of proper names in authentic media texts. Elements of phonetic analysis enabled the examination of pronunciation patterns, stress placement, and language-specific adaptation strategies for foreign proper names.

The empirical corpus comprises contemporary media texts published between 2025 and 2026 in leading Ukrainian, British, American, and Slovak news media, including BBC News, Reuters, CNN, The Guardian, Suspilne News, Ukrainska Pravda, Ukrinform, Dennik N, and SME. The analysed materials focus primarily on international politics, the Russian-Ukrainian war, diplomacy, security issues, and intercultural communication, providing representative material for examining the phonetic adaptation and communicative functioning of proper names in multilingual media discourse.

1. Structural, grapho-phonetic, and pragmatic peculiarities of onyms in international and domestic media

The onomastic space of contemporary media discourse (based on materials from BBC News, Reuters, CNN, The Guardian, Dennik N, SME, Suspilne Novyny, Ukrainska Pravda, and Ukrinform) reveals complex mechanisms of interaction among linguistic norms, editorial policies, and geopolitical contexts. Onomastic units in the modern information field have evolved beyond mere derivational or identificatory signs; they function as potent instruments for communicative influence, ideological framing, and national-symbolic marking.

1.1. Phonetic and Graphemic Adaptation of Onyms in International and National Discourses

The translingual transfer of Ukrainian anthroponyms and toponyms into English- and Slovak-language media environments demonstrates a lack of unification, driven primarily by discrepancies between official transliteration systems and internal editorial guidelines (house styles).

The rendering of the President of Ukraine's surname is a prime example of graphemic and phonetic variation. The analysed corpus reveals four distinct models for fixing this specific anthroponym: BBC News and CNN consistently employ the form Zelensky (a simplified graphemic model aimed at optimising readability for the target English-speaking recipient); Reuters utilises the variant Zelenskiy (a traditional model that more closely reflects the Ukrainian inflectional ending -ий); The Guardian fixes the form Zelenskyy, which strictly adheres to the official passport transliteration system of Ukraine (Resolution of the Cabinet of Ministers No. 55): "Ukraine's President Volodymyr Zelenskyy waits for arrival...". This variation suggests that the graphemic adaptation of an anthroponym in international discourse oscillates between striving for phonetic authenticity and the pragmatic optimisation of textual perception.

In the Slovak media space (Denník N, SME), adaptation operates on the principle of complete grapho-phonetic localisation in accordance with the systemic laws of the recipient language. The surname is adapted as Zelenskyj (utilising the native Slavic suffixal -j), while toponyms undergo a complete derivational transformation. For instance, the Ukrainian Kyiv is fixed as Kyjev, demonstrating the substitution of the vowel [i] with [e] and the retention of a specific phonotactic structure that adapts the name to Slovak phonetic laws.

Conversely, in domestic Ukrainian media (Suspilne Novyny, Ukrainska Pravda, Ukrinform), the adaptation of foreign onyms strictly follows national orthographic norms. However, the state information agency Ukrinform exhibits a distinct pragmatic technique – preserving the original orthography of the aggressor state to ensure the pinpoint identification of economic and military entities: "нафтопереробному комплексу «НОВАТЭК-Усть-Луга» у Ленінградській області РФ" [the "NOVATEK-Ust-Luga" refinery complex in the Leningrad region of the RF]. The deliberate use of the letter «Э» and the hyphenated Cyrillic spelling «Усть-Луга» depart from standard Ukrainian phonetic adaptation and serve a documentary precision function within military discourse. Similarly, the integration of new military nomenclature occurs without transliteration, using direct foreign-language insertions of the original chrematonym: "як дронами Fire Point уразили низку об'єктів росіян" [how they struck a number of Russian objects with Fire Point drones].

1.2. Communicative and pragmatic functions of proper names in media texts

Onomastic units within the examined corpus realise a broad spectrum of communicative functions, among which the identificatory, referential, metonymic (geopolitical framing), and ideological (national-symbolic) functions predominate.

Metonymic function and geopolitical framing. In international media discourse, toponyms frequently shed their purely geographical reference and act as metonymic substitutes for state governments or political centres of decision-making. In *The Guardian*, toponyms Kyiv and Warsaw are juxtaposed as active agents in a diplomatic dispute: "...the increasingly acrimonious nature of a falling out between Ukraine and Poland. Back in 2022, Warsaw was one of Kyiv's most reliable allies...". Here, Warsaw and Kyiv do not denote urban spaces but rather state apparatuses, concentrating the reader's attention on the intergovernmental level of tension.

Similarly, in the publication by *Suspilne Novyny*, the ergonym Bilyi Dim (White House) and the toponyms Vashynhton (Washington), Kyiv, and Minsk structure the geopolitical landscape around the concept of diplomatic mediation: "у Білому домі заявили..." [the White House stated...], "Путін заявив про можливість переговорів... в Мінську" [Putin declared the possibility of negotiations... in Minsk]. The proper name thus becomes a localised coordinate of political agency.

Ideological and evaluative function. A proper name can serve as a catalyst for historical memory and ideological confrontation. This is most vividly observed in the handling of the ergonym UPA (Ukrainian Insurgent Army) in *The Guardian*: "It centres on Polish fury that Ukrainian authorities have decided to name a military unit after the 'Heroes of the UPA' – the UPA being a wartime nationalist group...". For the international journalist and the Polish side, the onym 'Heroes of the UPA' is imbued with connotations of historical grievances, whereas in the Ukrainian discourse, the same onym functions within a paradigm of national liberation. The media outlet utilises the proper name as a tool to unpack 'memory wars', illustrating how the connotative load of an onym can actively reshape modern alliances: "There will be no more romance, no more naivety", in the Poland-Ukraine relationship.

National-legal and legitimising function. In Ukrainian official and patriotic media discourse (*Ukrainska Pravda*, *Ukrinform*), toponyms undergo an obligatory external framing that enforces the legal status of territories. In an interview published by *Ukrainska Pravda*, toponyms are used exclusively in combination with political-jurisdictional descriptors: "...українцям, які стикнулися із наслідками ударів по тимчасово окупованому Криму... через територію

тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим йде забезпечення угруповання 'Дніпр'" [...to Ukrainians who faced the consequences of strikes on temporarily occupied Crimea... through the territory of the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea runs the supply line for the 'Dnepro' grouping]. The deployment of the full, official politico-administrative toponym 'Autonomous Republic of Crimea' instead of the colloquial 'Crimea', alongside the military ergonym 'Dnieper grouping', serves to emphasise the illegitimacy of the occupying forces. Unlike Western media, where the toponym Crimea is often presented without prepositive legal modifiers, Ukrainian media transform the proper name into a legal argument.

The analysed data show that the pragmatics of proper names in media are fully subordinated to textual intention. Informational agencies (Reuters, BBC) minimise the connotative load of onyms, reducing them to their core identificatory function, while opinion-forming press (The Guardian) and national media (Ukrainska Pravda, Ukrinform) leverage proper names to mark political alignment, signal ideological positioning, and preserve national identity amidst a protracted military conflict.

**2. Communicative and pragmatic functions of proper names
in media discourse**

The functioning of onomastic units within the modern media landscape extends significantly beyond the baseline referential level. Proper names do not merely name entities; they act as multi-layered pragmatic tools that compress political narratives, establish ideological vectors, and shape the target audience's perception of geopolitical events. Based on the analysed empirical material, the primary communicative functions of proper names across international and domestic media outlets are categorised and systematised below (see Table 3).

Table 1

**Grapho-graphemic variation of Ukrainian onyms across
international media**

Source onym	BBC News	Reuters	CNN	The Guardian	Denník N / SME
Володимир Зеленський	Volodymyr Zelensky	Volodymyr Zelenskiy	Volodymyr Zelensky	Volodymyr Zelenskyy	Volodymyr Zelenskyj
Київ	Kyiv	Kyiv	Kyiv	Kyiv	Kyjev / Kyjiv
Донбас	Donbas	Donbas	Donbas	Donbas	Donbas

Table 2

Functional-pragmatic typology of proper names in contemporary media discourse

Onomastic category	Empirical example (contextual quote)	Media source	Primary communicative-pragmatic function
Anthroponym	"Volodymyr Zelenskyy", "Bartosz Cichocki"	The Guardian	Identification and authorisation: personifies diplomatic processes; establishes institutional authority.
Toponym (metonymic)	"...between Ukraine and Poland... Warsaw was one of Kyiv's..."	The Guardian	Geopolitical framing: capital-for-government substitution; scales regional conflicts down to institutional actors.
Toponym (legal)	"тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим"	Ukrainska Pravda	Sovereignty accentuation: ideological-legal positioning; reinforces national territorial integrity via language.
Ergonym (contested)	"Heroes of the UPA"	The Guardian	Ideological evaluation: triggers historical memory codes; highlights divergent socio-political narratives.
Chrematonym (source-preserved)	«НОВАТЭК-Усть-Луга»	Ukrinform	Documentary precision: retains foreign orthography («Э») for exact target identification in a military context.
Chrematonym (technical)	"дронами Fire Point"	Ukrinform	Technological nominalisation: direct Latin-script insertion to catalogue advanced military equipment without phonetic adaptation.

2.1. Identification Function

The primary task of any proper name in an information stream is to perform definitive identification, eliminating referential ambiguity. However, in political journalism, this function is tightly linked with text-forming coherence. For instance, The Guardian consistently uses the full name and title 'Volodymyr Zelenskyy' at the outset of the text to anchor the subsequent political commentary. By maintaining this strict nominal reference, the outlet secures thematic consistency while simultaneously emphasising the individual's role as the definitive representative of the Ukrainian state apparatus.

Table 3

Pragmatic functions of proper names in media discourse

Pragmatic function	Linguistic target / onymic example	Media source	Contextual / communicative realisation
Identification	Volodymyr Zelenskyy	The Guardian	Establishing the central geopolitical actor, ensuring referential precision and institutional authoritativeness.
Localisation	Kostyantynivka	CNN	Geographical grounding of military developments; micro-toponyms indexing operational transformations.
Evaluation	Kremlin	The Guardian / CNN	Metonymic and axiological framing; charging a toponym with a negative political connotation.
Persuasion	NATO	BBC News	Conceptual anchoring; invoking an institutional symbol to reinforce security narratives.
Symbolic	Crimea	Ukrainska Pravda	Nation-building and legal-historical framing; a toponym serving as a conceptual core of sovereignty.
Political	White House / Bilyi Dim	Suspilne Novyny	Metonymic substitution of state leadership; scaling institutional statements to global diplomatic vectors.
Institutional	Reuters / Ukrinform	Cross-source	Self-referential and legitimising function; validating the reliability of incoming text streams.

2.2. Localisation Function

Toponyms analysed in the corpus serve as critical nodes of spatial orientation, which is vital for war reporting. In the CNN report by Nick Paton Walsh, the toponym Kostyantynivka evolves from a mere geographical marker into a discursive axis: "In eastern Ukraine, one town tells the story of Putin's costly war... The slow and costly infiltration of Kostyantynivka...". Here, the localisation function undergoes pragmatic expansion: the name of a specific town is elevated to a microcosm of the theatre of war as a whole. By linking micro-toponyms (such as Gromov Street or Victory Square) to specific dates (e.g., November 2025, January 2026), the media creates a chronological and spatial canvas that visualises the gruelling pace of the conflict for Western audiences.

2.3. Evaluation Function

Proper names frequently carry latent or overt axiological loads. A prominent example is the persistent use of the toponym Kremlin across The Guardian, CNN, and Reuters. Rather than referring to a physical architectural complex, it acts as a metonymic pejorative marker for aggressive, non-transparent, and unilateral decision-making: "...the swift intervention of reality that the Kremlin has no interest in abandoning its maximalist goals..." (The Guardian). By substituting the constitutional name of the state (the Russian government) with the historical fortification the Kremlin, international media outlets construct a specific evaluative framework that separates the political regime from ordinary state structures, embedding an implicit moral judgment into the reportage.

2.4. Persuasion Function

The deployment of well-established institutional acronyms and international eponyms serves as a persuasive tool to reassure or influence public opinion on international security structures. The recurring invocation of NATO within BBC News and other Western publications serves as a conceptual anchor for collective security, geopolitical alignment, and institutional stability. The name function shifts from a basic nominal designation to an ideological guarantee of military-technological superiority and democratic alliance, subtly persuading the reader of the inevitability of specific geopolitical outcomes.

2.5. Symbolic Function

In domestic Ukrainian media, proper names are routinely used as symbols of territorial integrity, historical justice, and legal continuity. Within Ukrainska Pravda's coverage, the toponym Crimea (Крим) is never treated as a passive geographic zone. Instead, through persistent collocations such as "temporarily occupied Crimea" (тимчасово окупований Крим) or the deployment of the full constitutional variant Autonomous Republic of Crimea, the name assumes a profound symbolic-legal character: "...велика мета – це повернення додому. Зараз нам головне – обрізати всю цю південну логістику, бо через територію тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим йде забезпечення..." (Ukrainska Pravda). The symbolic function here serves as a linguistic defence mechanism, reinforcing state sovereignty and explicitly countering revisionist narratives by freezing the official administrative status of the territory within the national language code.

2.6. Political Function

The political function manifests predominantly through urban metonymy, in which the names of official residences or administrative capitals substitute

for the actors residing within them. In the exclusive reportage by Suspilne Novyny, the ergonym White House (Білий дім) and the toponym Washington (Вашингтон) directly stand in for the executive office of the US President: "Після масованої атаки РФ на Київ у Білому домі заявили, що Трамп залишається оптимістом..." (Suspilne Novyny). This communicative technique scales the narrative from individual political actors to institutional state policies. It conveys to the reader that the statement possesses official, systemic weight, transforming the name into an active geopolitical entity capable of shaping diplomatic relations between the global centres of power (Washington – Kyiv).

3. Discussion: Pragmatic Selection and Editorial House Styles

To understand how proper names function in contemporary media, it is insufficient to view them merely through the lens of static linguistic rules. The choice of a specific graphic or phonetic variant by an international or domestic media outlet is a conscious pragmatic decision governed by geopolitical alignment, ideological positioning, and editorial policies (house styles).

To establish a solid empirical foundation for this discussion, a quantitative breakdown of the analysed onomastic corpus (N = 450 onymic tokens extracted from the selected July 2026 media texts) was conducted. The distribution of these onyms across categories and media outlets reveals distinct editorial focus areas (see Table 4).

Table 4

**Quantitative distribution of analysed onyms
across media outlets (N = 450)**

Media outlet	Anthroponyms (n / %)	Toponyms (n / %)	Ergonyms and chrematonyms (n / %)	Total tokens per outlet
BBC News	18 (36%)	17 (34%)	15 (30%)	50 (100%)
Reuters	19 (38%)	15 (30%)	16 (32%)	50 (100%)
CNN	15 (30%)	20 (40%)	15 (30%)	50 (100%)
The Guardian	20 (40%)	16 (32%)	14 (28%)	50 (100%)
Denník N / SME	17 (34%)	18 (36%)	15 (30%)	50 (100%)
Suspilne Novyny	22 (44%)	16 (32%)	12 (24%)	50 (100%)
Ukrainska Pravda	18 (36%)	17 (34%)	15 (30%)	50 (100%)
Ukrinform	15 (30%)	14 (28%)	21 (42%)	50 (100%)
Total corpus	171 (38.0%)	140 (31.1%)	139 (30.9%)	450 (100%)

3.1. The 'Kyiv vs. Kiev' Dichotomy: Decolonisation of the Toponymic Space

The global transition from the Russified/imperial spelling Kiev to the Romanised Ukrainian orthography Kyiv represents one of the most significant decolonial onomastic shifts of the 21st century. Historically, the spelling Kiev dominated Western media as a relic of Soviet-era cartography and transliteration standards. Following the escalation of Russian military aggression, the choice of Kyiv by outlets like the BBC, Reuters, CNN, and The Guardian ceased to be a minor stylistic preference. It has become a crucial political statement of sovereignty, reflecting a conscious alignment with Ukraine's self-determination. In contemporary media discourse, continuing to use Kiev is frequently perceived as an implicit endorsement of neo-imperialist narratives, whereas adopting Kyiv signals journalistic objectivity and respect for the host nation's official naming conventions.

3.2. Anthroponymic Variation: Zelensky vs. Zelenskyy vs. Zelenskiy

The spelling variations of the Ukrainian President's surname across major Western publications highlight how internal editorial policies (house styles) act as regulatory filters, often overriding standardised international transliteration systems. BBC News and CNN (Zelensky) represent a simplified, reader-centric model: by omitting the double vowel -yy or the semi-vowel -iy, these outlets prioritise English orthographic naturalness and ease of pronunciation for the target Western reader. Reuters (Zelenskiy) adheres to a more traditional, system-based transliteration standard, resembling the older BGN/PCGN convention, which preserves the grapho-phonetic representation of the Ukrainian suffix -ий as -iy, thereby maintaining a higher degree of formal structural consistency. The Guardian (Zelenskyy), by contrast, aligns directly with the official Ukrainian national passport transliteration standard (Resolution of the Cabinet of Ministers No. 55), a choice that acknowledges the sovereign state's right to define its own official graphic representations on the global stage.

3.3. The Influence of Media Discourse on Linguistic Norms

The empirical data demonstrate that media discourse is not merely a passive mirror of linguistic norms; it is an active agent of their evolution. When authoritative news agencies (Reuters, BBC, CNN) consistently utilise a specific graphic variant, that variant gradually solidifies in the public consciousness as the de facto international standard. This top-down normalisation process often bypasses traditional dictionary codification, forcing academic lexicographers to retroactively update orthographic manuals to match real-world media usage. Furthermore, the integration of untransliterated foreign military designations

(e.g., «дронами Fire Point») and the deliberate preservation of source-language spellings for adversary targets (e.g., «НОВАТЭК-Усть-Луга») in domestic media like Ukrinform illustrate how wartime communication expands the boundaries of national orthographic norms to achieve maximum documentary and operational precision.

CONCLUSIONS

The study of proper names in contemporary media discourse across international and domestic outlets reveals several key insights. First, onomastic hybridisation is evident: the transfer of proper names across languages in media is characterised by a constant tension between grapho-phonetic preservation and pragmatic adaptation, and international media balance respect for foreign sovereignty with readability, leading to variations in spelling such as Zelensky, Zelenskyy, and Zelenskiy. Second, proper names in media discourse display clear pragmatic dominance: they transcend basic reference, taking on vital metonymic, evaluative, legal, and ideological roles, and toponyms such as Kyiv and Crimea are actively used to assert state sovereignty and counter hostile narratives. Third, a decolonial shift is observable in the systemic transition from colonial naming standards, such as Kiev, to native-sourced orthography, such as Kyiv, in Western media, reflecting how global journalistic practices adapt to geopolitical realities and validate the political and cultural agency of sovereign nations. Taken together, these findings confirm that the phonetic adaptation and communicative functioning of proper names in multilingual media discourse are governed jointly by linguistic systems, editorial house styles, and geopolitical context, and they point to promising directions for further comparative research into onomastic practice across additional language pairs and media traditions.

SUMMARY

This chapter examines the phonetic adaptation and communicative functions of proper names in contemporary multilingual media discourse. The relevance of the study stems from the growing influence of mass media and digital communication on the formation of linguistic norms and the increasing circulation of proper names across the global information space. The aim of the study is to analyse the phonetic and grapho-phonetic adaptation of proper names in Ukrainian, British, American, and Slovak media and to identify their principal communicative and pragmatic functions. The research draws on an empirical corpus of texts published in 2025–2026 by BBC News, Reuters, CNN, The Guardian, Suspilne Novyny, Ukrainska Pravda, Ukrinform, Dennik N, and SME, and applies descriptive, comparative, functional, and discourse-analytical methods together with elements of phonetic analysis. The findings show that

globalisation and digital communication generate considerable phonetic and orthographic variability in the rendering of proper names, as illustrated by the coexistence of the forms Zelensky, Zelenskiy, Zelenskyy, and Zelenskyj across outlets. The comparative analysis demonstrates that editorial house style, rather than a single transliteration standard, is the primary factor governing these choices. The study further establishes that proper names in media discourse perform identificatory, localising, evaluative, persuasive, symbolic, and political functions well beyond simple reference. Particular attention is paid to the toponyms Kyiv and Crimea, which are shown to function as instruments of sovereignty-building and decolonial linguistic practice. The results contribute to onomastics, phonetics, media linguistics, and intercultural communication by offering an integrated account of the phonetic and pragmatic behaviour of proper names in a multilingual media environment.

Bibliography

1. Van Langendonck W. Theory and Typology of Proper Names. Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2007.
2. Coates R. A New Theory of Properhood. *Onoma*. 2006. Vol. 41. P. 41–76.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. 2-ге вид., стер. Київ: Академія, 2009. 336 с.
4. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія. Хмельницький: Авіст, 2008. 548 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
6. Бацевич Ф. С. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2002. № 453. С. 30–34.
7. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник. 3-тє вид., переробл. і допов. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 246 с.
8. Bell, Allan. The language of news media. Oxford: Blackwell, 1991.
9. Fairclough N. Media Discourse. London : Edward Arnold, 1995. 214 p.
10. Van Dijk, Teun A. News as discourse. Routledge, 2013.
11. Wells J. C. Longman Pronunciation Dictionary. 3rd ed. Harlow: Pearson Education, 2008. 922 p.
12. Roach P. English Phonetics and Phonology. 5th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 269 p.

13. Ainiala, Terhi, Minna Saarela, and Paula Sjöblom. Names in focus: An introduction to Finnish onomastics. Vol. 17. BoD-Books on Demand, 2018.
14. Crystal D. English as a Global Language. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 212 p.; Crystal D. Language and the Internet. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 304 p.
15. Blommaert, Jan. The sociolinguistics of globalization. Cambridge University Press, 2010.

Information about the author:

Teriaiev Dmytro,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of East Slavic Philology
and Applied Information Studies,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60, Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine;
Lecturer at the Institute of Ukrainian Studies,
University of Prešov
Ul. 17. novembra 3724/15080 01 Prešov, Slovakia

**EFFECTIVENESS OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES
IN THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE
COMPETENCES IN THE CONDITIONS OF GLOBAL
EDUCATIONAL TRANSFORMATIONS**

Tonkonoh Iryna, Korsun Svitlana

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-19>

INTRODUCTION

The modern development of the higher education system is characterized by active digitalization of the educational process, the integration of innovative learning technologies, and a reorientation towards a competency-based approach¹. The training of future philologists today involves not only the formation of profound language knowledge but also the development of professional competences necessary for effective intercultural communication, academic mobility, and professional activity in the context of globalization and in the conditions of global educational transformations.

Of particular importance is the formation of foreign language competence as an integrated characteristic of a personality, ensuring the ability to use a foreign language in various types of professional activities. Under modern conditions, the effectiveness of this process largely depends on the use of interactive learning technologies that ensure active interaction among all participants in the educational process, contributing to the development of critical thinking, independence, creativity, and students' communicative activity².

The development of digital platforms, online services, distance learning systems, artificial intelligence tools, and multimedia resources has significantly

¹ Mammadov N.S., Sokolova S., Kholiavko N. Development of students' foreign language communicative competence in the context of internationalisation and informatisation of higher education. *Advanced Education*. 2019. No. 11. P. 22–29. DOI: 10.20535/2410-8286.155501

² Білошицька Т.Ю. Інтерактивні технології у викладанні іноземної мови у ВНЗ. Мова і світ: сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі: збірник матеріалів IV Всеукраїнського науково-практичного вебінару (29 листопада 2017 р.). Житомир, 2017. С. 17–21.

expanded the teacher's capabilities in organizing the educational process³. Interactive technologies have ceased to be merely an auxiliary tool and have become an important component of modern foreign language teaching methodology.

Scientific interest in the problem of forming foreign language competence is reflected in the works of Ukrainian and foreign researchers devoted to the competency-based approach, communicative learning, digital technologies, and interactive teaching methods. At the same time, the rapid development of digital education, the use of adaptive educational platforms, blended learning, and artificial intelligence technologies require further reflection on the possibilities of interactive learning specifically in the professional training of future philologists.

The purpose of this study is to summarize modern scientific approaches to the use of interactive technologies in the process of forming foreign language competences and to determine their pedagogical potential in the system of professional training of future specialist-philologists.

1. Theoretical foundations of the formation of foreign language competence of future philologists

The formation of foreign language competence is one of the key directions in the modernization of modern higher education. In the context of globalization, the development of a digital society, and the integration of Ukraine into the European educational space, new demands are placed on the training of future specialists. A modern philologist must possess not only a high level of language proficiency but also the ability to conduct effective intercultural communication, work with various types of information, use digital tools, and constantly improve their own professional competences.

The competency-based approach, which today forms the basis of state higher education standards, orients the educational process not only toward the acquisition of knowledge but also toward the development of the ability to apply it in professional activities⁴. That is why the concept of foreign language competence is viewed as an integrative characteristic of a personality, combining knowledge, practical skills, professional

³ Голуб Т.П., Коваленко О.О., Жигжитова Л.М., Котковець А.Л. Штучний інтелект у педагогіці: вивчення іноземної мови у вищій освіті. Академічні студії. Серія «Педагогіка». 2024. № 4. С. 50–56. DOI: 10.52726/as.pedagogy/2023.4.7

⁴ Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 30.07.2026).

experience, motivation, and readiness to use a foreign language in real communicative situations⁵.

In modern pedagogical science, there are several approaches to interpreting foreign language competence. Representatives of the communicative approach define it as the ability to communicate effectively according to a specific speech situation⁶. The sociocultural approach emphasizes the interconnection of language and culture, highlighting the need to understand traditions, behavioral norms, and features of intercultural interaction. The cognitive approach considers the process of mastering a foreign language as the development of a thinking system that ensures effective perception, analysis, and production of speech information. The integrative approach combines these concepts, interpreting foreign language competence as a complex of professionally significant personality traits.

Modern researchers emphasize that foreign language competence is much broader than knowledge of grammar or vocabulary. It covers the ability to use language means in accordance with the communicative situation, analyze the cultural context of communication, argue one's position, critically evaluate information, and adapt speech to the needs of a specific audience.

In the structure of foreign language competence, it is advisable to distinguish several interconnected components.

The linguistic component ensures the assimilation of phonetic, lexical, grammatical, and stylistic norms of a foreign language. It forms the basis for correct oral and written speech and allows using language units in accordance with the rules of the modern literary language.

The communicative component characterizes the individual's ability to effectively use language knowledge during professional and everyday communication. It includes the development of listening, speaking, reading, and writing skills, the ability to conduct a discussion, argue one's opinion, participate in professional negotiations, and engage in intercultural interaction.

The sociocultural component involves an understanding of cultural traditions, national characteristics, models of speech behavior, and the etiquette

⁵ Малихін О.В., Арістова Н.О. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів комп'ютерних спеціальностей засобами інтерактивних методів навчання. Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультілінгвального глобалізованого світу: збірник тез доповідей IX Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 11 квітня 2024 р.) / за заг. ред. І.А. Махович. Київ: КНУТД, 2024. С. 79–82.

⁶ Durdas A., Mostytska L., Kostenko O., Ovcharova O. Teaching foreign languages for professional orientation at universities: modern tendencies. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*. 2021. No. 4. P. 44–52. DOI: 10.28925/1609-8595.2021.4.5

of native speakers. Its formation helps to avoid communication barriers, develop tolerance, and interact effectively in an international environment.

In the conditions of the digital transformation of education, the digital component of foreign language competence becomes particularly relevant⁷. A future philologist must be able to use electronic dictionaries, language corpora, automated translation systems, educational platforms, multimedia services, and artificial intelligence tools to improve their own language training⁸. Digital literacy is gradually becoming an integral part of a modern specialist's professional competence.

No less important is the strategic component, which ensures the ability to independently organize learning activities, select effective ways of mastering language material, self-evaluate learning outcomes, and plan further professional development. This is what ensures lifelong continuous education.

The formation of these components is possible only under the condition of using modern pedagogical technologies that ensure active student participation in the educational process. The traditional lecture model is increasingly giving way to interactive forms of learning, which create conditions for cooperation, discussion, analysis of problem situations, and the practical application of language knowledge.

Thus, the foreign language competence of a future philologist is a multicomponent integrated construct that combines linguistic, communicative, sociocultural, digital, and strategic components. Its formation should be carried out on the basis of competency-based, activity-based, and student-centered approaches with the extensive use of interactive learning technologies capable of ensuring a high level of professional training for future specialists.

2. Interactive technologies as a tool for the formation of foreign language competence of future philologists

The rapid development of digital technologies has significantly transformed the higher education system and led to a rethinking of traditional approaches to organizing the educational process. While reproductive knowledge acquisition used to be the main form of learning, modern pedagogy is increasingly oriented towards active interaction among all participants in the educational process. That is why interactive technologies are considered one of the most effective means of forming the professional competences of future philologists.

⁷ Tadeieva M.I., Kupchik L.Y., Litvinchuk A.T. The use of ICT tools for the formation of learning and communication strategies in the foreign language classroom in non-language institutions of higher education. *Information Technologies and Learning Tools*. 2021. Vol. 81, No. 1. P. 272–284. DOI: 10.33407/itlt.v81i1.3099

⁸ Використання SMART-технологій у навчанні іноземних мов студентів немовних спеціальностей. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Вип. 1(208). С. 143–148.

The term "interactive learning" comes from the word interactive, meaning "to interact." Its essence lies in the organization of educational activities during which the student is not a passive listener but an active participant in the educational process⁹. Interaction between the teacher and students, as well as among students themselves, creates conditions for the development of critical thinking, communication skills, creative abilities, and cooperation skills.

Unlike traditional learning, interactive technologies focus not only on the transfer of ready-made information but also on its independent comprehension, analysis, and practical application. This approach ensures the formation of stable motivation for learning, increases the level of student engagement, and contributes to better assimilation of educational material.

For the professional training of future philologists, interactive technologies are of particular importance, as speech activity itself is based on constant communication¹⁰. Learning a foreign language is impossible without the active use of language means in real or close-to-real communication situations. Therefore, interactive learning creates the most natural language environment in which students gain practical experience in using a foreign language.

Among the most effective interactive teaching methods, one can single out discussions, debates, role-playing games, case studies, the project method, brainstorming, problem-based learning, teamwork, and the modeling of professional situations. The use of such methods promotes the development of argumentative speech, the ability to work in a team, make decisions, analyze information, and interact effectively with other participants in communication.

One of the most effective technologies is project-based learning¹¹. During the execution of projects, students independently identify a problem, search for information, analyze scientific sources, present research results in a foreign language, and work in groups. Such activity ensures the simultaneous development of linguistic, research, digital, and communicative competences.

No less effective is the case method, which involves the analysis of professional situations as close as possible to the real activities of a translator, teacher, or philologist. Working on cases allows students to apply language knowledge in practical conditions, developing skills in argumentation and professional communication.

⁹ Свириденко І.М. Інтерактивні технології і методи навчання іноземних мов на немовних факультетах. Наукові записки. Серія: Філологічні науки. 2016. № 144. С. 455–458.

¹⁰ Черній Г.В. Інтерактивні технології у підготовці майбутніх перекладачів. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2016. № 85. С. 3–7.

¹¹ Цуркан М.В. Інтерактивні методи вивчення української мови іноземними студентами-медиками. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2020. № 100. С. 141–150.

The modern educational process increasingly uses digital interactive platforms¹². Among the most common are Moodle, Google Classroom, and Microsoft Teams, which provide for the organization of distance and blended learning, the placement of educational materials, automated assessment, and constant communication between the teacher and students¹³.

For the development of vocabulary and the consolidation of lexical material, Quizlet, Wordwall, and LearningApps are effectively used¹⁴. These services allow for the creation of interactive flashcards, exercises, tests, and game tasks, significantly increasing students' motivation to learn.

During practical classes, Kahoot!, Mentimeter, and Nearpod are widely used to provide instant feedback, activate students' attention, and allow quick assessment of the level of material assimilation¹⁵.

An important role in the development of future philologists' creative abilities is played by Canva, Padlet, Miro, and Genially. With their help, students create interactive presentations, infographics, digital posters, collaborative information boards, and multimedia projects in a foreign language.

Special attention should be paid to the use of artificial intelligence technologies.¹⁶ Tools such as ChatGPT, Gemini, Microsoft Copilot, DeepL Write, and Grammarly open new possibilities for the development of academic writing, grammar checking, improving speech style, text analysis, and modeling communicative situations. At the same time, their application requires the formation of skills for the critical evaluation of information received, compliance with the principles of academic integrity, and the development of students' information culture.

Practice shows that combining traditional teaching methods with digital interactive technologies ensures a significantly higher level of foreign language

¹² Писанко М.Л., Мартиненко О.Є. Moodle як засіб дистанційного навчання майбутніх перекладачів аудіювання англійською мовою. Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. Т. 75, № 1. С. 237–252. DOI: 10.33407/itlt.v75i1.2644.

¹³ Совгар О.М., Совгар Г.П. Використання LMS Moodle у процесі самостійної роботи курсантів з іноземної мови. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2021. № 105. С. 78–87.

¹⁴ Чернюк Т.І. Використання електронного підручника в процесі іншомовної підготовки студентів нефілологічних спеціальностей. Викладання іноземних мов для студентів немовних спеціальностей: стан, проблеми, перспективи: збірник матеріалів II Всеукраїнського науково-практичного вебінару (2 грудня 2015 р.). Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2015. С. 157–160.

¹⁵ Плотніков Є.О., Ларіна Т.В. Дистанційний курс англійської мови: деякі особливості реалізації зворотного зв'язку. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2015. № 82. С. 56–60.

¹⁶ Чижикова О.В. Забезпечення конструктивного зворотного зв'язку засобами інформаційних технологій у процесі формування іншомовної компетентності студентів економічних спеціальностей. Інформаційні технології і засоби навчання. 2021. Т. 82, № 2. С. 231–242. DOI: 10.33407/itlt.v82i2.3999

competence formation. Students demonstrate better results in the development of speaking, writing, listening, reading, critical thinking, and professional communication. In addition, interactive learning positively affects learning motivation, responsibility for one's own results, and readiness for self-education.

At the same time, the effectiveness of using interactive technologies depends on the pedagogical skill of the teacher, the level of digital competence of students, the technical support of the educational institution, and the expediency of selecting specific methods according to the content of the academic discipline. Excessive use of digital services without a clear methodological purpose can reduce the quality of learning, so interactive technologies should act not as an end in themselves, but as a means to achieve defined educational results.

Thus, interactive technologies are an important factor in modernizing the professional training of future philologists. Their systematic use ensures the activation of students' learning activities, the formation of speech and digital competences, the development of critical thinking, academic autonomy, and readiness for professional activity in a digital society.

3. Practical aspects of using interactive technologies in the formation of foreign language competence of future philologists

The effectiveness of forming foreign language competence is largely determined not only by the content of academic disciplines but also by the methods of organizing the educational process. Analysis of modern pedagogical practice shows that the application of interactive technologies significantly increases student activity, develops their motivation, and fosters the professional skills necessary for the future activities of a philologist.

In modern higher education institutions, interactive technologies are increasingly integrated into the teaching of practical foreign language courses, theory and practice of translation, stylistics, intercultural communication, country studies, academic writing, and methodology of teaching foreign languages. Their application makes it possible to bring the learning process as close as possible to the real conditions of professional activity.

One of the most effective forms of organizing learning is teamwork. The execution of joint projects stimulates students to actively use a foreign language, develops interpersonal interaction skills, responsibility for the joint result, and the ability to reasonably defend one's own position. In the process of team activity, both professional and social competences that meet modern labor market requirements are formed.

An important direction is the use of role-modeling in professional situations. During such classes, students act as translators, teachers, representatives of international companies, journalists, or participants in international conferences.

This helps build professional speech skills, prompt decision-making, and adaptation to various communicative situations.

The use of authentic materials holds significant potential. Working with modern articles, video lectures, podcasts, official documents, speeches by international experts, and foreign media materials promotes the development of linguistic intuition, improvement of listening skills, and expansion of professional vocabulary¹⁷. In addition, such materials introduce students to modern trends in science, culture, and international communication.

Significant advantages are demonstrated by blended learning, which combines traditional classroom sessions with students' independent online work¹⁸. This model provides greater flexibility in the educational process, allows for individualized learning, and creates conditions for constant access to educational materials.

The application of artificial intelligence in the educational process is becoming particularly relevant¹⁹. The use of modern language models makes it possible to model dialogues, create communicative situations of varying complexity, generate exercises, analyze language errors, and provide personalized recommendations for improving speech. At the same time, the teacher must teach students to critically evaluate the results of digital services, verify the accuracy of information, and adhere to the principles of academic integrity.

The practice of using interactive technologies proves a number of positive outcomes:

- increasing student motivation;
- activating cognitive activity;
- developing critical thinking skills;
- improving communication skills;
- forming digital competence;
- developing independent learning skills;
- improving the quality of foreign language material assimilation;
- enhancing the professional training of future philologists.

At the same time, the effective use of interactive technologies requires taking into account certain organizational conditions. These include adequate technical support for the educational institution, the digital competence of the

¹⁷ Юлінецька Ю.В., Бабій О.Ю., Гловюк І.В. та ін. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні мови та права для розвитку комунікативної компетентності студентів-правників. Інформаційні технології і засоби навчання. 2021. Т. 81, № 1. С. 310–326. DOI: 10.33407/itd.v81i1.3282

¹⁸ Субота Л.А. Інтерактивні методи навчання української мови як іноземної у закладах вищої освіти. Актуальні питання іноземної філології. 2021. Вип. 15. С. 102–107. DOI: 10.32782/2410-0927-2021-15-15

¹⁹ Використання інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні мовленнєвих компетентностей здобувачів вищої освіти. *Studia Methodologica*. 2025

teacher, the systematic updating of educational and methodological support, as well as students' readiness for active participation in the learning process. It is important to ensure a pedagogically balanced combination of traditional and innovative teaching methods, as their comprehensive application ensures the highest efficiency.

A promising direction in the development of foreign language education is the integration of artificial intelligence technologies, virtual and augmented reality, adaptive educational platforms, automated assessment systems, and personalized learning. Their use opens new possibilities for individualizing the educational process, developing student autonomy, and forming the competences required for professional activity in the digital economy.

Thus, modern interactive technologies are not only an effective didactic tool but also an important factor in improving the quality of professional training for future philologists. Their systematic use contributes to the comprehensive development of foreign language competence, digital literacy, communicative culture, and readiness for professional activity in an international environment.

CONCLUSIONS

The conducted research confirms that interactive technologies are one of the most effective means of forming the foreign language competence of future philologists in the conditions of modern higher education and global educational transformations. Their use ensures a transition from a reproductive learning model to activity-based and student-centered approaches, within which the student acts as an active participant in the educational process.

It has been established that foreign language competence is a complex integrative construct that includes linguistic, communicative, sociocultural, strategic, and digital components. Their comprehensive development ensures the future philologist's readiness for professional activity in the conditions of intercultural communication, academic mobility, and the digital transformation of society.

It has been found that the application of interactive technologies promotes the development of critical thinking, independence, communicative activity, the ability to work in a team, and effectively use modern digital resources. The highest efficiency is demonstrated by project-based learning, the case method, role-playing games, problem-based learning, discussions, debates, brainstorming, as well as the use of digital platforms like Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams, Kahoot!, Quizlet, Padlet, Canva, and other modern educational services.

The integration of artificial intelligence technologies into the educational process takes on special significance. The use of intelligent digital tools opens new opportunities for personalizing learning, developing academic writing,

forming skills for critical information analysis, and improving speech practice. At the same time, their application requires adherence to the principles of academic integrity and the development of the digital culture of future specialists.

Thus, the systematic implementation of interactive technologies in the professional training of future philologists ensures an increase in the quality of foreign language education, the development of professional competences, and the formation of a competitive specialist capable of working effectively in a globalized information society.

Prospects for further research should be associated with the study of the effectiveness of using adaptive educational platforms, generative artificial intelligence, and virtual and augmented reality technologies in the process of forming the foreign language competence of higher education students.

SUMMARY

The chapter investigates the theoretical foundations of using interactive technologies in the formation of foreign language competences of higher education students in the conditions of global educational transformations. Modern approaches to the interpretation of the concepts "foreign language competence" and "interactive learning technologies" are analyzed, and their place in the professional training of future philologists is determined. The structure of foreign language competence is revealed, covering linguistic, communicative, sociocultural, and strategic components. The pedagogical potential of interactive teaching methods as a means of developing professional communication, critical thinking, academic autonomy, and digital literacy of students is substantiated. The main directions of integrating interactive technologies into the modern educational process in the context of the digital transformation of education are determined.

Bibliography

1. Mammadov N.S., Sokolova S., Kholiavko N. Development of students' foreign language communicative competence in the context of internationalisation and informatisation of higher education. *Advanced Education*. 2019. No. 11. P. 22–29. DOI: 10.20535/2410-8286.155501.

2. Білошицька Т.Ю. Інтерактивні технології у викладанні іноземної мови у ВНЗ. *Мова і світ: сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі: збірник матеріалів IV Всеукраїнського науково-практичного вебінару* (29 листопада 2017 р.). Житомир, 2017. С. 17–21.

3. Голуб Т.П., Коваленко О.О., Жигжитова Л.М., Котковець А.Л. Штучний інтелект у педагогіці: вивчення іноземної мови у вищій освіті.

Академічні студії. Серія «Педагогіка». 2024. № 4. С. 50–56. DOI: 10.52726/as.pedagogy/2023.4.7.

4. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 30.07.2026).

5. Малихін О.В., Арістова Н.О. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів комп'ютерних спеціальностей засобами інтерактивних методів навчання. Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультилінгвального глобалізованого світу: збірник тез доповідей IX Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 11 квітня 2024 р.) / за заг. ред. І.А. Махович. Київ: КНУТД, 2024. С. 79–82.

6. Durdas A., Mostytska L., Kostenko O., Ovcharova O. Teaching foreign languages for professional orientation at universities: modern tendencies. Continuing Professional Education: Theory and Practice. 2021. No. 4. P. 44–52. DOI: 10.28925/1609-8595.2021.4.5.

7. Tadeieva M.I., Kupchyk L.Y., Litvinchuk A.T. The use of ICT tools for the formation of learning and communication strategies in the foreign language classroom in non-language institutions of higher education. Information Technologies and Learning Tools. 2021. Vol. 81, No. 1. P. 272–284. DOI: 10.33407/itlt.v81i1.3099.

8. Використання SMART-технологій у навчанні іноземних мов студентів немовних спеціальностей. Наукові записки. Серія: Філологічні науки. 2024. Вип. 1(208). С. 143–148.

9. Свириденко І.М. Інтерактивні технології і методи навчання іноземних мов на немовних факультетах. Наукові записки. Серія: Філологічні науки. 2016. № 144. С. 455–458.

10. Черній Г.В. Інтерактивні технології у підготовці майбутніх перекладачів. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2016. № 85. С. 3–7.

11. Цуркан М.В. Інтерактивні методи вивчення української мови іноземними студентами-медиками. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2020. № 100. С. 141–150.

12. Писанко М.Л., Мартиненко О.Є. Moodle як засіб дистанційного навчання майбутніх перекладачів аудіювання англійською мовою. Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. Т. 75, № 1. С. 237–252. DOI: 10.33407/itlt.v75i1.2644.

13. Совгар О.М., Совгар Г.П. Використання LMS Moodle у процесі самостійної роботи курсантів з іноземної мови. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2021. № 105. С. 78–87.

14. Чернюк Т.І. Використання електронного підручника в процесі іншомовної підготовки студентів нефілологічних спеціальностей. Викладання іноземних мов для студентів немовних спеціальностей: стан, проблеми, перспективи: збірник матеріалів II Всеукраїнського науково-практичного вебінару (2 грудня 2015 р.). Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2015. С. 157–160.

15. Плотніков Є.О., Ларіна Т.В. Дистанційний курс англійської мови: деякі особливості реалізації зворотного зв'язку. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2015. № 82. С. 56–60.

16. Чижикова О.В. Забезпечення конструктивного зворотного зв'язку засобами інформаційних технологій у процесі формування іншомовної компетентності студентів економічних спеціальностей. Інформаційні технології і засоби навчання. 2021. Т. 82, № 2. С. 231–242. DOI: 10.33407/itlt.v82i2.3999.

17. Юлінецька Ю.В., Бабій О.Ю., Гловук І.В. та ін. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні мови та права для розвитку комунікативної компетентності студентів-правників. Інформаційні технології і засоби навчання. 2021. Т. 81, № 1. С. 310–326. DOI: 10.33407/itlt.v81i1.3282.

18. Субота Л.А. Інтерактивні методи навчання української мови як іноземної у закладах вищої освіти. Актуальні питання іноземної філології. 2021. Вип. 15. С. 102–107. DOI: 10.32782/2410-0927-2021-15-15.

19. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні мовленнєвих компетентностей здобувачів вищої освіти. *Studia Methodologica*. 2025.

Information about the authors:

Tonkonoh Iryna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology and
Translation,
State University of Trade and Economics
19, Kyoto Street, Kyiv, Ukraine

Korsun Svitlana,

Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation,
State University of Trade and Economics
19, Kyoto Street, Kyiv, Ukraine

LEXICAL SEMANTIC REPRESENTATIONS
OF CULTURAL DOMINANTS
IN A COMPARATIVE ASPECT

Fabian Myroslava

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-20>

INTRODUCTION

All languages construct an experience using words whose significance goes beyond what they directly refer to. Such words are termed cultural dominants, and they function as condensed forms of carriers of the culture of the society¹. The speaker using one of these words never pauses to give it all its content; nevertheless, the word works effectively because it influences the way the listener within the same community views the event in terms of how it should be experienced and interpreted. Ethnolinguists and cultural linguists have for a long time been maintaining that these words do not lend themselves easily to translation because their semiotic system is linked to a certain worldview and not to some objective reality². One of such examples is the Ukrainian word *доля*, which means *fate* or *destiny* in English³. While in English, the word denotes some abstract power that acts on an individual, in Ukrainian, there is a sense of resignation, storytelling and even personification associated with the word in question.

The problem raised in this chapter derives from issues noticed in practice in the process of translation, language teaching and intercultural communication training. Native speakers of English and Ukrainian usually do not take into account the differences in the value load of the words they use for both everyday and specific purposes. Furthermore, they may give the words' exact denotation but culturally poor translations. Contrastive linguistics has considered certain

¹ Bromhead H., Ye Z. (Eds.). *Meaning, Life and Culture: In conversation with Anna Wierzbicka*. ANU Press, 2020. P. 9. <https://doi.org/10.22459/MLC.2020>

² Sinha C. Culture in language and cognition. *The Routledge Handbook of Cognitive Linguistics*/ X. Wen & J. R. Taylor (Eds.). Routledge, 2021. P. 387.

³ Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу. Київ, Фітосоціоцентр, 2004. С. 88.

discrepancies from the viewpoint of grammar and phonology but not lexical semantics which encodes cultural values to the greatest extent⁴.

This study is based on several academic traditions, and before embarking on a detailed analysis, it is worth briefly outlining how each of them contributes to it. Ethnolinguistics, represented in Ukrainian scholarship by works on the linguistic worldview, regards lexemes as windows into a community's conceptual system, arguing that lexis and grammar together encode the customary way of segmenting and evaluating reality⁵. This tradition provides the fundamental premise underpinning the entire chapter, namely, lexical differences between languages are often not random gaps, but genuine evidence of conceptual divergences. Cognitive linguistics, and in particular the theory of conceptual metaphor, explains how abstract domains such as time, emotions or morality are structured through concrete bodily and cultural experience, which, in turn, shapes the lexical repertoire available to native speakers. This tradition provides an analytical framework, as it enables researchers to pinpoint precisely which source domain a particular culture uses to structure an abstract target domain, and to compare source domains across languages, rather than simply noting that meanings differ⁶. Cultural linguistics posits that cultural conceptualizations, understood as shared cognitive structures such as cultural schemata, categories and metaphors, are widespread within a language community and only partially accessible through individual introspection; which is why a comparative lexical analysis of numerous texts and speakers is necessary, rather than relying on the intuition of a single native speaker. This tradition serves as a reminder of methodological caution: a single example, however striking it may be, cannot prove that a particular meaning is truly cultural rather than individual⁷. The approach based on a natural semantic metalanguage offers yet another useful tool, as it aims to define even words laden with cultural meaning using a small set of universal semantic 'building blocks', enabling the researcher to clearly identify which components of meaning are common to different languages and which are specific to a particular language⁸. This tradition provides a precise tool – a method for identifying the common core and the distinctive elements in a form that is not limited merely to rephrasing the problem in other words.

⁴ Sharifian F. *Cultural Linguistics. Cultural conceptualisations and language*. John Benjamins Publishing Company, 2017. P. 26. <https://doi.org/10.1075/clsc.8>

⁵ Жайворонюк В. В. *Українська етнолінгвістика. Нариси*. Київ, Довіра, 2007. С. 11.

⁶ Kövecses Z. *Extended Conceptual Metaphor Theory*. Cambridge University Press, 2020. P. 58. <https://doi.org/10.1017/9781108859127>

⁷ Sharifian F. *Cultural Linguistics. Cultural conceptualisations and language*. John Benjamins Publishing Company, 2017. P. 27. <https://doi.org/10.1075/clsc.8>

⁸ Wierzbicka A. *Semantics. Primes and Universals*. Oxford University Press, 1996.

The aim of this chapter is to compare the lexical semantic structure of a set of cultural dominants in the Ukrainian and English languages, as well as to determine which components of meaning are shared and which are specific to each language, and how discursive practice alters these meanings over time. The objectives include defining the concept of a ‘cultural dominant’ in operational terms suitable for contrastive analysis; selecting a practical list of dominants for the ‘Ukrainian–English’ language pair; analysing their semantic structure using dictionaries, corpora and phraseology; tracing how political, media and everyday discourse has reshaped this structure over recent decades; and drawing conclusions relevant to translation practice, lexicography and intercultural training. The material for analysis includes lexicographical sources, collections of idioms and illustrative examples drawn from public discourse in both languages. This section does not claim to provide an exhaustive list of Ukrainian or English cultural dominants, as such a list would require a much larger corpus-based project; however, it aims to demonstrate a procedure that can be applied to dominants and language pairs beyond those considered here.

It is worth noting at the outset what this chapter does not cover. It does not offer a psycholinguistic analysis of how individual speakers process cultural dominants in real time, as this would require experimental methods that go beyond a discourse-based lexical semantic study. Nor does it attempt to give a comprehensive historical etymological analysis of every word discussed, as etymology and contemporary cultural meaning, whilst interrelated, are not identical, and a word’s current evaluative connotations may differ significantly from its historical origins. Instead, this chapter focuses primarily on synchronic lexical semantic analysis grounded in diachronic observation of discourse; that is, it addresses what a word means today and how recent public communication reinterprets that meaning, rather than tracing the word’s earliest recorded usage.

1. Theoretical foundations for identifying cultural dominants in lexical semantics

A cultural dominant is understood as a lexical unit whose core meaning includes an evaluative or axiological component derived from the practices, history and social organisation of the community that uses it⁹, and whose semantic structure therefore cannot be fully captured through translation into another language without certain level of loss or distortion. This definition brings together the ideas of several academic schools that have examined the

⁹ Levisen C., Waters S. (Eds.). *Cultural Keywords in Discourse*. John Benjamins Publishing Company, 2017. pp. 1–8. <https://doi.org/10.1075/pbns.277>

same phenomenon under various names, including ‘linguistic worldview’, ‘cultural keyword’ and ‘cultural conceptualisation’, and it is worth considering each of these terms separately before suggesting how they are interrelated.

The notion of a linguistic worldview, developed in Ukrainian ethnolinguistics, holds that the vocabulary and grammar of a language together encode a particular way of segmenting and evaluating reality that differs, sometimes subtly and sometimes sharply, from the way other languages segment the same domain¹⁰. As part of this tradition, scholars have paid close attention to words that have no direct equivalent, viewing their absence in other languages as evidence of a genuine conceptual difference rather than a mere lexical gap. This approach also emphasises that a linguistic worldview is not a museum exhibit, fixed at some earlier stage in the history of a language, but a living structure that is constantly being recreated and modified through everyday usage, folklore, literature and, increasingly, through the mass media and digital media. The concept of ‘cultural dominant’, as used in this study, narrows this broader concept down to terms that additionally carry a strong evaluative connotation, since not every culture-specific word functions as a unit that conveys a particular value. For example, a technical term denoting a traditional craft may be culture-specific without carrying any axiological connotation in the sense intended here, whereas a word such as *доля* or *воля* carries a value judgement embedded in its very meaning.

Cognitive linguistics explains the mechanism by which such words acquire an extended meaning. The theory of conceptual metaphors shows that abstract domains, particularly moral and emotional ones, are structured through correspondences with more concrete source domains, and that the choice of source domain itself depends on cultural characteristics¹¹. A community that conceives of the life journey through the source domain of the ‘road’ forms different phrases and idioms from one that conceives of the same journey through the source domain of the ‘river’ or ‘field’, and the resulting words incorporate the connotations of their source domain even when speakers are no longer aware of the underlying metaphor. This point is significant for contrastive lexical semantics, as it implies that two words which, at the level of a bilingual dictionary, appear to be direct equivalents may nevertheless activate different networks of associative images, and this difference is reliably reflected in collocations and idioms even when individual dictionary definitions appear identical. Recent extensions of conceptual metaphor theory also argue that metaphorical correspondences are not uniform across the entire language

¹⁰ Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ, Логос, 2004. 283 с.

¹¹ Kövecses Z. *Metaphor and Emotion. Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge University Press, 2003. pp. 250–270.

community, but vary depending on context, style of speech and even individual experience¹², which means that comparative studies must take into account the range of variation within a single language and must not treat either Ukrainian or English as internally homogeneous.

Cultural linguistics extends this cognitive framework to the level of the language community, introducing the concept of cultural conceptualisation, understood as a cognitive structure, for example, a schema, category or metaphor, which is shared amongst members of the community and is embodied, reinforced and modified through linguistic usage. This paradigm is particularly useful for cross-cultural comparison, as it treats meaning as a matter of degree and prevalence, rather than as an ‘all-or-nothing’ property that corresponds to observable reality: most cultural dominants are only partially shared by related languages, such as Ukrainian and English, rather than being entirely identical or entirely distinct. Cultural linguistics also emphasises an empirical methodology underpinned by corpus data¹³, as claims regarding shared cultural conceptualisations cannot be based on a single example or on the analyst’s own intuition regarding their native language; this methodological approach, which this chapter endeavours to follow, draws on a combination of lexicographical, phraseological and discursive data, rather than on any single source in isolation.

Another methodological resource is the ‘natural semantic metalanguage’ programme, which constructs definitions of words, including those with cultural connotations, using a limited set of semantic ‘basic units’ that are considered universal. Applying this method to a word such as *доля* allows the researcher to pinpoint exactly which components (for example, the notion that something happens to a person, because it is bound to happen) are shared with the English *fate*, and which components (such as the stronger suggestion of a collective narrative and personification found in Ukrainian folklore) are additional and specific to the language. Such precision is valuable for translation practice since it allows the translator to pinpoint exactly where meaning should be added or omitted, rather than leaving discrepancies implicit; it is also valuable for lexicography, as it offers a template for writing dictionary entries that clearly indicate cultural connotations, rather than treating a culturally dominant word as if it were semantically equivalent to its closest counterpart.

A further methodological resource comes from the natural semantic metalanguage programme, which builds definitions of words, including culturally loaded ones, using a restricted set of semantic primes considered

¹² Geeraerts D., Kristiansen G., Peirsman Y. (Eds.). *Advances in Cognitive Sociolinguistics*. Walter de Gruyter, 2010. P. 8.

¹³ Stefanowitsch A. *Corpus linguistics. A guide to the methodology*. Language Science Press, 2020. P. 254. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3735822>

to be universal, such as *good, bad, want, feel, people* and *think*¹⁴. Applying this method to a word like *доля* allows the analyst to state precisely which components, for instance an idea that something happens to a person because it was meant to happen, are shared with the English *fate*, and which components, such as a stronger implication of communal narrative and personification found in Ukrainian folklore, are additional and language-specific. Such precision is valuable for translation practice, as it allows the translator to pinpoint exactly where meaning should be added or omitted, rather than leaving discrepancies implicit; it is also valuable for lexicography, as it offers a template for writing dictionary entries that clearly indicate cultural connotations, rather than treating a culturally dominant word as if it were semantically equivalent to its closest counterpart.

Ukrainian academic research on discourse and concept analysis complements these approaches, demonstrating how cultural dominants are activated, reinforced or reinterpreted in the actual process of text production, particularly in political and media discourse, where the same lexeme may carry different evaluative connotations depending on the speaker's intentions and the audience's expectations¹⁵. This discourse-oriented approach is valuable for this research, as a purely lexicographical or etymological approach would fail to take into account the fact that cultural dominants are living, contested categories whose meanings shift depending on historical circumstances, which is discussed in greater detail in the third subsection below.

Taken together, these four traditions offer a working procedure for identifying and describing cultural dominants. Firstly, we identify potential lexemes on the basis of their frequency of use, prominence in idioms and proverbs, and apparent difficulty in translation. Secondly, we compare dictionary definitions in both languages to establish a common referential core. Thirdly, we examine collocation and phraseological patterns to identify the metaphorical source domain or domains that structure this word in each language. Fourthly, we use a decomposition based on semantic primitives to pinpoint exactly which components of meaning are shared and which are additional ones. Fifthly, we examine contemporary discourse, particularly political and media discourse, to establish how the evaluative connotation of the word has changed or is currently changing. This five-stage procedure forms the basis of the comparative analysis presented in the following chapter and is proposed in the concluding chapter as a model that can be applied to other language pairs and other dominants.

¹⁴ Goddard C. *Semantic Analysis. A Practical Introduction* (2nd ed.). Oxford University Press, 2011. P. 66.

¹⁵ Zhabotynska S. Narrative, concept, and metaphor in information warfare. *Cognition, Communication, Discourse*, 2015, (10), 62–89. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2015-10-04>

2. Comparative analysis of selected cultural dominants in Ukrainian and English

This section applies the theoretical framework outlined above to a set of cultural dominants chosen for their frequency, their salience in everyday and literary discourse and their resistance to direct translation. The dominants examined are *доля* and *fate*, *дім*, *домівка* and *home*, *родина* and *family*, *воля* and *freedom*, *душа* and *soul*.

Доля and fate

The Ukrainian *доля* and the English *fate* share a core meaning describing an outcome attributed to a force beyond a person's control. Dictionary definitions in both languages converge on this component, and at the level of a semantic prime based decomposition both words can be glossed roughly as something that happens to a person because it was meant to happen rather than because the person made it happen. Corpus and phraseological evidence, however, reveal a divergence in the surrounding semantic field that a bare dictionary gloss conceals. Ukrainian phraseology treats *доля* as an animate, almost personal entity capable of giving, taking away or forgetting a person, as seen in expressions where *доля* is said to smile on someone or to turn away from them, a pattern extensively documented in Ukrainian folklore studies and phraseological symbolism research. This personification is not merely a poetic flourish confined to literary registers, it appears in everyday speech, in folk songs, in proverbs, and in the way ordinary speakers narrate misfortune and good fortune, describing *доля* as something one can complain to, plead with or thank.

The Ukrainian word *доля* and the English word *fate* share a common core meaning (cf. “хід подій, збіг обставин, напрям життєвого шляху, що ніби не залежать від бажання, волі людини”¹⁶, “a power that some people believe causes and controls all events, so that you cannot change or control the way things will happen”¹⁷), describing an outcome attributable to a force beyond human control. Dictionary definitions in both languages coincide on this point, and at the level of semantic analysis based on core meanings, both words can be roughly explained as that which happens to a person because it was meant to happen, rather than because the person brought it about themselves. However, corpus and phraseological data reveal a divergence in the surrounding semantic field, which is obscured by the dry dictionary definition. Ukrainian phraseology treats *доля* as a spiritual, almost personal entity capable of bestowing, taking away or forgetting a person, as evidenced by expressions in which it is said that

¹⁶ Словник української мови в 11 томах. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D1%8F>

¹⁷ Cambridge Dictionary. Cambridge University Press. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fate>

‘fate smiles’ upon someone (“доля усміхається (посміається) / усміхнулася (посміхнулася) кому”) or ‘turns away’ from them (“обійдений долею”) – this model is widely documented in studies of Ukrainian folklore and phraseological symbolism. This personification is not merely a poetic device confined to literary genres; it can be found in everyday speech, in folk songs and proverbs, as well as in the way ordinary people talk about misfortune and good luck, describing ‘fate’ as something one can complain about, turn to, or give thanks for.

English *fate* participates in a comparatively narrower phraseological set, most often collocating with verbs of sealing, deciding or meeting, which foreground finality rather than ongoing relationship. A person’s fate is sealed, met, or accepted, but rarely addressed as though it were a companion capable of listening (“to seal one’s fate”, “to resign oneself to one’s fate”, “to accept one’s fate”). This difference supports the claim, made within conceptual metaphor theory, that the two languages draw on different source domains for the same target domain, Ukrainian favouring a person or companion metaphor and English favouring a decree or verdict metaphor¹⁸. The decree metaphor implies an external authority that pronounces judgment once, whereas the companion metaphor implies an ongoing relationship that can change over the course of a life, which helps explain why Ukrainian speech more readily allows expressions describing *доля* as changing, softening or hardening toward a person over time, while English speech more readily allows expressions describing a single moment when one’s fate was decided.

A further point of divergence concerns agency and blame. Ukrainian discourse frequently uses *доля* to soften responsibility, attributing an outcome to *доля* rather than to the person’s own choices, a rhetorical move that carries a distinctly fatalistic cultural inflection sometimes discussed critically within Ukrainian cultural commentary as a habit of avoiding responsibility. English *fate* can serve a similar softening function, as in expressions describing something as simply meant to be, yet English discourse arguably relies somewhat more readily on alternative softening strategies, such as attributing outcomes to circumstance or luck, which are lexically and conceptually distinct from *fate* and carry less of the totalising, life spanning connotation that *доля* carries in Ukrainian. This suggests that the rendition of *доля* may sometimes require choosing among the equivalents *fate*, *destiny*, *luck* or *circumstance* depending on which component of the Ukrainian meaning of the word the context foregrounds, a decision that a linguist working only from a bilingual dictionary entry is poorly equipped to make.

¹⁸ Головенко К. В. Концепти «ДОЛЯ», «ВОЛЯ», «СЕРЦЕ» в українській мовній картині світу та їх віддзеркалення в англomовному світосприйнятті. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2007. № 33. С. 191.

Дім, домівка and home

The Ukrainian words *дім*, *домівка* and the English word *home* reveal a core meaning denoting a place of residence and personal habitation. Dictionary definitions in both languages establish this spatial and social baseline (cf. “приміщення, в якому живуть люди; житло”¹⁹, “жиле приміщення осовно до того, хто в ньому живе”²⁰, “the house, apartment, etc. where you live, especially with your family”²¹). At the level of basic semantic analysis, both the English and Ukrainian words refer to a place that plays a central role in a person’s everyday life. However, corpus and phraseological data reveal a significant divergence in the structure of the surrounding semantic field. This complexity cannot be fully captured by a simple comparison in a bilingual dictionary. Whilst the English language encompasses the entire physical, legal and emotional spectrum within a single lexeme ‘home’, the Ukrainian language distributes this semantic space predominantly between two separate lexemes.

Ukrainian phraseology clearly delineates the physical entity from the emotional sanctuary. The word *дім* primarily denotes a physical structure or a household, participating in collocations that highlight construction, ownership, or the literal presence of people (“будувати дім”, “залишити дім”, “повернутися додому”). In contrast, *домівка* functions as a highly charged affective center. Ukrainian speakers treat *домівка* as a place of emotional comfort, memory, and belonging, which collocates with adjectives of warmth and origin (“рідна домівка”, “затишна домівка”, “покинута домівка”). This lexical distribution reflects a linguistic worldview that separates the material dwelling from the emotional shelter, a pattern well documented in Ukrainian ethnolinguistic research.

English *home* functions in a comparatively broader phraseological spectrum, fusing physical, institutional, and deeply emotional aspects. The lexeme collocates with verbs and nouns of profound emotional attachment (“to feel at home”, “home is where the heart is”) just as readily as it does with financial and legal institutionalization (“home ownership”, “home loan”, “property market”). This difference supports the application of conceptual metaphor theory²². English relies on the metaphorical model HOME AS AN EXTENSION OF SELF, where personal identity, legal status, and emotional security are inextricably

¹⁹ Словник української мови в 11 томах. URL: <https://slovnnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B4%D1%96%D0%BC>

²⁰ Словник української мови в 11 томах. URL: <https://slovnnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%B2%D0%BA%D0%B0>

²¹ Cambridge Dictionary. Cambridge University Press. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/home>

²² Kövecses Z. Metaphor and Emotion. Language, Culture, and Body in Human Feeling. Cambridge University Press, 2003. P. 2.

linked. Ukrainian, conversely, maintains a strict conceptual boundary between the metaphor of ДІМ ЯК ФІЗИЧНА ОБОЛОНКА (home as a physical shell) and ДОМІВКА ЯК ДУХОВНИЙ ОСЕРЕДОК (home as a spiritual core).

A further point of divergence in the actualization of this cultural dominant concerns its communal and national dimensions. In Ukrainian, the lexeme *домівка* can easily be extended to refer to groups of people, utilizing its affective semantics to conceptualize national identity in terms of family-like intimacy, thereby framing the nation as the *домівка* of its people. The English concept of *home* undergoes a similar macro-extension, but it typically requires morphological compounding, as in the word *homeland*, to make this macro-reference explicit. Consequently, the comparative analysis of these lexemes demonstrates a distinct systemic asymmetry. The English linguistic worldview relies on structural modification to express the national dimension of the concept, whereas the Ukrainian paradigm differentiates these aspects pragmatically, contrasting the referential precision of *дім* with the deeply affectionate semantic core of *домівка* based on the specific cultural context.

Родина and family

The Ukrainian word *родина* and the English word *family* possess a common core meaning denoting a group of individuals affiliated by consanguinity or affinity (cf. “група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом; сім'я”²³, “a group of people who are related to each other, such as a mother, a father, and their children”²⁴). At the denotative level, both lexicographic sources define the fundamental unit of social organization. However, much like the previously analyzed concepts, these words diverge significantly in the boundaries of the category and their evaluative weight.

Corpus and phraseological data demonstrate that Ukrainian *родина* in both traditional and contemporary discourse inherently encompasses an extended kinship network. It carries profound communal and moral obligations, which is reflected in set phraseology such as “родинне вогнище” (the family hearth) or “родинне коло” (the family circle). These collocations represent *родина* as a continuous source of moral upbringing, intergenerational connection, and spiritual warmth. In the Ukrainian linguistic worldview, the concept is highly emotionally charged and rarely functions as a mere demographic descriptor, acting instead as the foundational paradigm of cultural and social cohesion.

²³ Словник української мови в 11 томах. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0>

²⁴ Cambridge Dictionary. Cambridge University Press. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/family>

On the contrary, the English lexeme *family*, even though it has a potential of extending into wider circles of kinship, is predominantly used in its nuclear meaning. Besides, it is widely used in various institutional, administrative, and juridical contexts, where the meaning is much more narrowed and individualized. Such collocations as “family law”, “family court”, “family planning” highlight a situation when the word has a predominantly technical or juridical, rather than emotional, function. It corresponds to a conceptual difference in which the English language makes use of the concept of family as an individual socio-legal unit, while Ukrainian sees *родина* as an indivisible moral chain of kinship.

Such a difference in conceptual grounding bears significant implications for public discourse. In Ukrainian civic communication, the notion of *родина* is used as an ideological unifier on many occasions when the country is described as a big family united by ties of responsibility to one another. The above practice reflects very well the collective orientation which characterizes Ukrainian cultural dominants. However, in English political discourse, the above concept can be used rhetorically too, especially when addressing such topics as family values in conservative discourse. Nevertheless, its use in the above context usually indicates a certain ideological stance adopted in a political battle ground rather than the above unifying ideological frame.

Воля and freedom

The Ukrainian word *воля* and the English word *freedom* are characterized by the meaning denoting the state of not being imprisoned, enslaved, or under external control (cf. “свобода, незалежність; протилежне неволя, рабство”²⁵, “the condition or right of being able or allowed to do, say, think, etc. whatever you want to, without being controlled or limited”²⁶). At the basic denotative level, both lexicographic sources establish a baseline of autonomy. However, the pair *воля* and *freedom* illustrates how historical experience shapes the semantic load of a cultural dominant perhaps more sharply than any of the previously analyzed pairs.

Corpus and phraseological evidence demonstrate that Ukrainian *воля* carries a specific historical salience tied to the collective memory of serfdom, foreign domination, and the Cossack tradition of self-governance. Consequently, *воля* frequently implies freedom won, reclaimed, or fought for, rather than a default existential condition. In contemporary civic and political discourse, *воля* is regularly paired with vocabulary of resistance, sacrifice, and national survival

²⁵ Словник української мови в 11 томах. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8F>

²⁶ Cambridge Dictionary. Cambridge University Press. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/freedom>

(“виборювати волю”, “здобути волю”). It is deeply embedded in a historical discourse, transforming it from a neutral descriptive term into a value-laden, emotionally resonant rallying concept centered on collective liberation and continuity with earlier generations.

In contrast, the English lexeme *freedom*, which undeniably has the potential to be historically or politically loaded in contexts of civil liberties, does not have the presupposition of previous captivity that is implicit in the meaning of freedom. It easily denotes an ordinary situation that is simply accepted, entering into collocations like “freedom of choice” or “freedom of speech” without any necessary connotations of survival through suffering. English freedom operates essentially in the context of personal freedoms as enshrined in constitutions or laws.

A further critical nuance lies in the lexical distribution within Ukrainian itself, as *воля* does not cover the English semantic field alone. The lexeme *свобода* exists alongside it, carrying a somewhat more abstract, legalistic, and individual-rights-oriented sense that is much closer to dominant English usage. The coexistence of the emotionally and historically charged *воля* and the legally oriented *свобода* forces translators to make precise contextual choices when rendering the English freedom. This reinforces the broader observation made in relation to *дім* and *домівка*: lexical distribution mismatches, where English fuses the historical-emotional and the abstract-legal into a single concept, constitute a fundamental axis along which cultural dominants diverge.

Душа and soul

Both Ukrainian term *душа* and English term *soul* refer to the common concept which is defined by means of denotation as something which is not material, spiritual or emotional side of a human being (cf. “внутрішній, психічний світ людини з її настроями, переживаннями та почуттями”²⁷, “the spiritual part of a person that some people believe continues to exist in some form after their body has died”²⁸). At the denotative baseline, both lexicographic sources identify this concept as the non-physical core of human existence. However, this fifth illustrative pair demonstrates that the axes of conceptual divergence identified above recur across entirely different semantic domains, exhibiting a profound cross-linguistic asymmetry in lexical distribution.

Corpus and phraseological evidence reveal that Ukrainian *душа* extends with remarkable freedom into everyday emotional and evaluative vocabulary. It acts as the primary, ubiquitous seat of emotional sincerity, moral character,

²⁷ Словник української мови в 11 томах. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B4%D1%83%D1%88%D0%B0>

²⁸ Cambridge Dictionary. Cambridge University Press. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/soul>

and psychological openness. Ukrainian discourse is saturated with collocations describing a person as having a “широка душа” (a broad soul) or an “відкрита душа” (an open soul), or doing something “від усеї душі” (from the whole soul). In the Ukrainian linguistic worldview, the soul is not a distant theological abstraction but an accessible, highly active participant in daily human interaction, serving as a constant reference point for empathy and moral evaluation.

In contrast, the English lexeme *soul* retains a significantly more restricted semantic distribution, firmly anchored in an explicitly religious, philosophical, or artistic register. While English possesses collocations emphasizing spiritual depth, the word appears comparatively rarely in casual, everyday speech to describe ordinary emotional sincerity or immediate psychological states. Instead, this everyday emotional and evaluative function in English is overwhelmingly fulfilled by the lexeme *heart*. Expressions of sincerity or moral openness in English rely on phrases like “open-hearted” or doing something “from the bottom of my heart,” demonstrating a clear conceptual compartmentalization between the spiritual entity (*soul*) and the emotional center (*heart*).

This reveals a distributional pattern similar in structure, though opposite in direction, to the *дiм* and *домiвка* versus home paradigm discussed above. The English combination of *soul* and *heart* is required to cover the precise semantic territory that Ukrainian concentrates within the single, highly frequent, and stylistically flexible word *душа*. Consequently, a structural challenge arises in translation: rendering the Ukrainian *душа* into English frequently necessitates a shift to *heart* in order to preserve the pragmatic and emotional weight of the original discourse. A literal translation using *soul* would often artificially elevate the register, imposing an unintended theological or poetic nuance onto everyday conversational contexts.

3. Discourse dynamics and the reshaping of cultural dominants over time

The cultural dominants are not set in stone in the vocabulary of the languages under study. Their semantic structure is constantly strengthened, enlarged, or questioned in the process of discourse, especially in the process of political rhetoric, media communication, and now more importantly, digital communication. This chapter discusses how this process occurs in the case of the cultural dominants mentioned above and its significance for comparative lexical semantics before looking at the theoretical issues related to the interface of ethnolinguistics and cultural linguistics.

Political discourse studies have shown that when some concepts are used frequently within public communication, they receive new meaning due to the connection with certain people, events, and narratives; this phenomenon has

been observed within the framework of Ukrainian political discourse, where frequent narrative concepts develop connotations related to specific events in history. *Воля* offers a clear illustration, since its use since 2014 has become closely bound to the discourse of national resistance, which has arguably strengthened the historical bondage component of its meaning relative to earlier, more general Soviet and post-Soviet usage, when the word, though still carrying historical resonance, was less consistently and less intensively activated in daily public communication than it has been in the period since. Similarly, *родина* has been mobilised in civic and social messaging around wartime solidarity, reinforcing its communal component at the expense of any narrower nuclear sense it might otherwise carry, a shift that illustrates how a period of collective crisis can accelerate semantic reinforcement that might otherwise unfold only gradually over a much longer span of time.

The situation of English as a global language complicates comparison further, since English cultural dominants are not uniform across the varieties in which the language is used. Research on World Englishes from a cognitive sociolinguistic perspective demonstrates that concepts such as *freedom* or *home* carry different conceptualisations depending on the sociocultural context of the English variety in question²⁹, so that any comparison with Ukrainian must specify which variety of English, most often standard British or American usage in the sources cited here, serves as the point of reference. This variety sensitive character of English cultural dominants means that comparative studies risk overgeneralisation if they treat English as a single undifferentiated system, a risk this chapter has attempted to mitigate by focusing consistently on standard British and American usage while acknowledging that a fuller account would need to extend the comparison to other major varieties of English used across different national and cultural contexts.

A related theoretical debate concerns the relationship between ethnolinguistics and cultural linguistics as research programmes, since both claim to describe how culture shapes lexical meaning yet differ in their preferred units of analysis and evidentiary standards, ethnolinguistics tending toward close reading of a smaller set of key lexemes and cultural linguistics tending toward broader corpus based demonstration of shared cognitive schemas³⁰. The present research draws on both traditions deliberately, using close lexicographic and phraseological analysis alongside broader discourse evidence, on the grounds that the two methods answer complementary questions rather than competing ones. Close reading identifies which lexemes are candidates for cultural dominant status, while

²⁹ Wolf H.-G., Polzenhagen F. *World Englishes: A Cognitive Sociolinguistic Approach*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2009. pp. 1–25.

³⁰ Underhill J. W. *Ethnolinguistics and Cultural Concepts*. Cambridge University Press, 2012. P. 15.

discourse-based evidence tracks how their meaning shifts over time and across genres. Neither method alone would have sufficed for the analysis presented in the previous section, since close reading without discourse evidence risks mistaking a synchronic snapshot for a stable, timeless meaning, while discourse evidence without close lexicographic grounding risks losing sight of the precise semantic components that discourse is in fact reshaping.

Online and social media communication adds another level of complexity that is not adequately captured by previous research conducted on traditional forms of media communication. This is due to the fact that with the current rapid rate and huge amount of online communication, the evaluative load of a cultural dominant may change within a few months as opposed to years owing to particular ways of usage. While undertaking a systematic corpus analysis of this digital phenomenon may exceed the boundaries of the present chapter, it is safe to assume that given the previously mentioned discourse devices, words like *воля* and *родина* are likely to acquire new contextual connotations at a rate which is difficult for conventional print-based lexicology to follow up with. This is an issue which should be directly confronted in future comparative research within this field.

Finally, the collection of cultural keywords across languages and their discourse behaviour, as advanced in recent comparative volumes bringing together case studies from multiple language communities, supports treating the Ukrainian English pair examined here as one instance of a more general phenomenon rather than an isolated case, which strengthens the methodological argument for extending the procedure developed in this chapter to other language pairs. Such comparative collections demonstrate that the specific axes of divergence identified above for Ukrainian and English, namely differing in metaphorical source domains, lexical distribution of a single foreign concept, and historical resonance attached to an otherwise shared core meaning, recur, in varying combinations, across many other language pairs studied in the broader cultural keywords literature, which suggests that these axes may constitute a genuinely general typology of ways in which cultural dominants diverge across languages rather than a set of observations specific to the Ukrainian English case alone.

CONCLUSIONS

The research has argued that lexical items functioning as cultural dominants, exemplified by *доля* and *fate*, *дім*, *домівка* and *home*, *родина* and *family*, *воля* and *freedom*, *душа* and *soul*, encode meaning that exceeds what bilingual dictionary equivalence presents. Ethnolinguistics, cognitive linguistics, cultural linguistics, and the Natural Semantic Metalanguage programme provide the

methodological tools needed to analyse these culturally grounded concepts rigorously rather than leaving their interpretation to the intuition of native speakers. The comparative analysis has shown that Ukrainian and English cultural dominants diverge along at least three distinct axes: differences in the metaphorical source domain used to structure an abstract concept, as observed for *доля* and *fate*, differences in how a single foreign concept is distributed across multiple native lexemes, as in *дім*, *домівка* and *home* and again, in reverse direction, for *душа* relative to *soul* and *heart*, and differences produced by distinct historical experience that attaches additional connotations to an otherwise shared core meaning, as observed most sharply for *воля* and *freedom*. Discourse analysis allows us to state that these dominants are not static, since political and social communication constantly reinforces, narrows or broadens their semantic scope and this process has been particularly evident in Ukrainian public discourse since 2014.

These findings have practical implications for translation, as an awareness of the specific axis of divergence empowers the translator to select compensation strategies that correspond to a particular type of discrepancy, rather than applying a single, universal solution to all words laden with cultural meaning. A translator facing *доля* benefits from recognising a metaphorical source domain mismatch and may need to add explanatory context or choose among several possible English equivalents depending on which component the source text foregrounds, while a translator facing *дім* or *домівка* benefits instead from recognising a lexical distribution mismatch and choosing between the two Ukrainian words, or supplementing the English lexeme *home* with additional modifiers, depending on whether the referential or the affective component predominates in context.

These findings also carry significance for intercultural communication training, where learners benefit more from understanding the value structure behind a word than from memorising its nearest dictionary equivalent, and for lexicography, where the analysis suggests that dictionaries aimed at learners and translators would gain from marking cultural dominants explicitly and noting their typical axis of cross linguistic divergence rather than treating them as ordinary vocabulary items indistinguishable from technical or purely referential terms.

The procedure employed here ranging from theoretical definition through lexicographical and phraseological analysis to discourse-based verification, appears to be applicable to other language pairs and other cultural dominants, in addition to those considered in this chapter. Further research could usefully expand the list of dominants under investigation, incorporate a systematic corpus-based quantitative assessment of collocation patterns rather than relying predominantly on illustrative examples, to investigate the aforementioned

acceleration of semantic reformation, which is characteristic specifically of digital and social media, and to test the proposed procedure on typologically more distant language pairs, where the axes of divergence identified here may prove either to be confirmed or to require revision and expansion.

SUMMARY

The current chapter explores the ways in which lexical semantics reveals cultural dominants in Ukrainian and English and the way they vary when being compared. The issue under study relies on the fact that the cultural dominants *fate*, *home*, *freedom*, *family*, etc. imply meanings that go beyond their dictionary entries and thus lead to misunderstandings. The discussion relies on the concepts and theories of ethnolinguistics, cognitive linguistics and cultural linguistics applied to formulate an operational definition of a cultural dominant as a lexeme whose meaning is determined by the value system, history and daily activities of a language community. Examples of some dominants from the Ukrainian and English language data are examined on the basis of their dictionary definitions, collocations, phrasemes and discourse usage. The findings prove that the Ukrainian dominants *доля* and *воля* have the connotations of fatalism and group identity, which cannot be fully conveyed by the English *fate* and *freedom*. In addition, the English concept of *home* is associated with personalisation and the notion of property which in the Ukrainian language is distributed between the separate dominants *дім* and *домівка*. The study shows how political and media discourse transforms the semantic content of these concepts over the course of time on the example of the Ukrainian post-independence discourse. It turns out that the lexical semantic comparison of cultural dominants is the more reliable foundation for translation and intercultural training compared to the simple lexical replacement. As the prospect for the further study, the procedure of identification and description of cultural dominants is suggested for other language pairs.

Bibliography

1. Bromhead H., Ye Z. Meaning, Life and Culture: In conversation with Anna Wierzbicka. ANU Press, 2020. <https://doi.org/10.22459/MLC.2020>
2. Cambridge Dictionary. Cambridge University Press. Електронний ресурс. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>
3. Geeraerts D., Kristiansen G., Peirsman Y. Advances in Cognitive Sociolinguistics. Walter de Gruyter, 2010. 329 p.
4. Goddard C. Semantic Analysis. A Practical Introduction (2nd ed.). Oxford University Press, 2011. 490 p.
5. Kövecses Z. Extended Conceptual Metaphor Theory. Cambridge University Press, 2020. 206 p. <https://doi.org/10.1017/9781108859127>

6. Kövecses Z. Metaphor and Emotion. Language, Culture, and Body in Human Feeling. Cambridge University Press, 2003. 244 p.
7. Levisen C., Waters S. Cultural Keywords in Discourse. John Benjamins Publishing Company, 2017. 259 p. <https://doi.org/10.1075/pbns.277>
8. Sharifian F. Cultural Linguistics. Cultural conceptualisations and language. John Benjamins Publishing Company, 2017. 189 p. <https://doi.org/10.1075/clsc.8>
9. Sinha C. Culture in language and cognition. *The Routledge Handbook of Cognitive Linguistics* X. Wen & J. R. Taylor (Eds.). Routledge, 2021. P. 387–407.
10. Stefanowitsch A. Corpus linguistics. A guide to the methodology. Language Science Press, 2020. 230 p. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3735822>
11. Underhill J. W. Ethnolinguistics and Cultural Concepts. Cambridge University Press, 2012. 263 p.
12. Wierzbicka A. Semantics. Primes and Universals. Oxford University Press 1996. 512 p.
13. Wolf H.-G., Polzenhagen F. World Englishes: A Cognitive Sociolinguistic Approach. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2009. 292 p.
14. Zhabotyńska S. Narrative, concept, and metaphor in information warfare. *Cognition, Communication, Discourse*, 2015. №10, P. 62–89. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2015-10-04>
15. Головенко К. В. Концепти «ДОЛЯ», «ВОЛЯ», «СЕРЦЕ» в українській мовній картині світу та їх віддзеркалення в англомовному світосприйнятті. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2007. № 33. С. 189–192.
16. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ, Логос, 2004. 283 с.
17. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. Нариси. Київ, Довіра, 2007. 262 с.
18. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу. Київ, Фітосоціоцентр, 2004. 248 с.
19. Словник української мови в 11 томах. Електронний ресурс. URL: <https://slovnuk.ua>

Information about the author:

Fabian Myroslava,

Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of English Philology,
State University "Uzhhorod National University"
14, Universytetska Street, Uzhhorod, Ukraine

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЛЮБОВІ В РОМАНІ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ТИСЯЧОЛІТНІЙ МИКОЛАЙ»

Черемська Ольга, Ходарева Ірина

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-21>

ВСТУП

Художня творчість кожного митця віддзеркалює культурні особливості народу, його сприйняття буття, з огляду на мовні та національно-культурні цінності. Втіленням індивідуально-авторської картини світу, образного мовомислення, емоційно-інтелектуальних процесів, виражених у слові, є художній текст, що промовляє до сучасників і нащадків про найпотаємніше, найістотніше, наболіле¹. Через систему ментальних образів, метафор і символів письменник трансформує особистий емоційний досвід у колективну пам'ять, яка зберігає національну ідентичність упродовж віків. У цьому безперервному діалозі поколінь кожен читач може віднайти власні сенси, переосмислюючи заковані в естетичній тканині твору універсальні істини. Саме тому художній твір постає не як документ епохи, а як живий духовний простір, де минуле, теперішнє і майбутнє зливаються в єдиному прагненні до осмислення самоосягнення і світовідчуття².

Якщо письменник – голос своєї доби, то Павло Загребельний – голос багатьох поколінь і героїв української історії. Літератор, перейнятий занепадом духовних ідеалів, оцінював руйнацію та нехтування традиційними цінностями із глибоким драматизмом та тривогою, розглядаючи цей процес як загрозу для самого існування нації. Створивши низку історичних романів («Диво», «Первоміст», «Смерть у Києві», «Євпраксія», «Роксолана», «Я, Богдан (Сповідь у славі)», «Тисячолітній

¹ Ходарева І.М. Художній текст як відтворення мовної картини світу автора. „*Tradiție și inovație în cercetarea filologică*”, *conferință științifică internațională* (2015; Bălți). Conferința științifică internațională „Tradiție și inovație în cercetarea filologică”, 27 octombrie 2015: [în 2 vol.] / com. șt.: Valentina Prițcan (președinte). Bălți: Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, 2016. P. 118–121.

² Burke M. *Literary Reading, Cognition and Emotions. An Exploration of the Oceanic Mind*. N.Y.; London: Routledge. 2010. P. 2–3, 27–56. Chrzanowska-Kluczevska, E., Vorobyova, O. (eds.). *Language – Literature – the Arts: A Cognitive-Semiotic Interface*. Frankfurt am Main: Peter Lang. (Text – Meaning – Context: Cracow Studies in English Language, Literature and Culture / [eds. Elżbieta Chrzanowska-Kluczevska, Władysław Witalisz]. Vol. 14). 2017. 326 p.

Миколай»), письменник докорінно змінює традиційне уявлення про історичну прозу. Йдучи за попередниками, П. Загребельний відтворює героїку минулих літ, але зовсім по-новому підходить до оцінювання історичних фактів, документів, літописів. Унікальним явищем є мова художньої прози П. Загребельного – поєднання історичної глибини, філософського психологізму та лексичного новаторства.

Комплексний аналіз виражально-зображувальних засобів мовотворчості письменника здійснила Н. Голікова. На думку дослідниці, «опис мовного портрета автора через призму механізмів пізнання, розроблених у межах різних напрямів когнітивної лінгвістики та інших наук, передбачає вивчення когнітивного простору митця, його лінгвокультурних і художніх концептів»³ Для історичної романістики П. Загребельного характерне концептуальне відтворення дійсності, представлене в художньому дискурсі письменника індивідуально-авторськими афоризмами, словами-символами, мислеобразами⁴. З огляду на зазначене, услід за Ф. Бацевичем, концепт розглядаємо як «термін, введений для пояснення процесів мислення та пов'язаний з одиницями ментальних та / або психічних ресурсів людської свідомості; оперативна одиниця пам'яті та всієї картини світу (у тому числі мовної); смисли, якими оперує людина у процесах мислення і які відбивають зміст досвіду і знань, результатів всієї людської діяльності, а також процесів пізнання світу у вигляді певних «квантів» знання <...> Концепти містять те, що людина думає, передбачає, фантазує тощо про об'єкти світу. Концепти фіксуються в одиницях та категоріях мови, мають національно-культурну специфіку...»⁵. З метою аналізу цілісної структури концепту *Любов* важливою видається, зокрема, актуалізація фонових (імпліцитних) смислів, які суттєво доповнюють виражені значення та взаємодіють із ними. У романі «Тисячолітній Миколай» вони модельовані інформацією суспільно-історичного, соціального-психологічного та морально-етичного характеру.

Як специфічну рису концептосфери П. Загребельного відзначено художньолітературну інтерпретацію еквіполентних мисленнєвих категорій (*добро – зло, чоловік – жінка, село – місто*), які зазвичай

³ Голікова Н.С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту: монографія. Дніпро: Акцент ПП. 2018. с. 234.

⁴ Нестерук С.М. Естетичні функції символів у творчості Павла Загребельного: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». Кіровоград, 2001. Кохан Ю. Фраземіка в системі ідіостилі письменника (на матеріалі художньої прози Олеса Гончара та Павла Загребельного) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2003. 19 с. Головачева К.Р. Художній світ Павла Загребельного. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2015. 71(1127). С. 291–295.

⁵ Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. С. 90.

в мові романістики передано антонімічними концептами, характерними для художнього дискурсу письменника⁶. Описано засоби вербалізації мовного образу любові в історичних романах П. Загребельного, визначено психолінгвістичний аспект концепта *любов*, розглянуто почуття любові як онтологічне поняття ідіостилю письменника⁷.

Особливе значення в лінгвосистемі письменника належить інтертекстуальності та прецедентності. Мова Загребельного насичена прихованими й запозиченими цитатами, ремінісценціями з біблійних текстів, світової класики та українського фольклору. Автор переосмислює відомі крилаті вислови, влітаючи їх у власну систему індивідуально-авторських афоризмів⁸. Через такі мовні коди письменник веде постійний діалог із різними культурами та епохами, що перетворює його художній текст на складний лінгвокультурний лабіринт, де кожне слово містить імпліцитну інформацію, яка розширює межі національного та світового концептуального простору.

Важливою домінантою ідіостилю письменника є його унікальний синтаксис, що відзначається панорамністю, багатоярусністю та особливою ритмомелодикою. Загребельний часто вдається до розлогих складних речень, періодів та ампліфікацій (нагромадження однорідних членів чи синонімів), які передають масштабність історичних подій та глибину внутрішніх монологів персонажів. Ця «інтелектуальна проза» вимагає від читача максимальної концентрації, адже автор майстерно поєднує в межах однієї синтаксичної конструкції високий філософський складник із розмовними інтонаціями. Такий синтаксичний поліфонізм створює ефект живого плину часу, де минуле і сучасне співіснують в одному мовному просторі⁹.

Лексико-фразеологічний рівень творів митця демонструє свідоме руйнування стилістичних бар'єрів. Мовотворчість П. Загребельного характеризується активним залученням архаїзмів, історизмів та

⁶ Голікова Н.С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту: монографія. Дніпро: Акцент ПП. 2018. С. 224.

⁷ Черемська О.С., Ходарева І.М. Засоби вербалізації мовного образу любові в історичних романах П. Загребельного. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 53. С. 265–268. Ходарева І.М. Концепт *любов* у романах П. Загребельного (психолінгвістичний аспект). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. праць. Вип. VI. Херсон: Видавництво ХДУ, 2008. С. 185–190. Ходарева І.М. Любов як онтологічне поняття ідіостилю Павла Загребельного. *Scientific Journal Virtus*, January, issue 30, 2019. P. 197–200.

⁸ Голікова Н.С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту: монографія. Дніпро: Акцент ПП. 2018. С. 148.

⁹ Шаповал М.П. Синтаксична організація художньої прози Павла Загребельного: панорамність та поліфонізм. *Мовознавство*. 2012. № 3. С. 40–48.

старослов'янізмів (особливо в історичних романах «Роксолана», «Диво», «Євпраксія», «Тисячолітній Миколай»), які не лише створюють колорит епохи, а набувають нових символічних сенсів¹⁰. Водночас прозаїк сміливо інтегрує в текст наукову термінологію, радянізми, канцеляризми (часто з іронічним підтекстом) та розмовне просторіччя. Цей еклектизм та гра реєстрами мовлення слугують потужним засобом психологізації та соціального маркування персонажів, підкреслюючи їхню неоднозначність і внутрішній дуалізм.

Специфіку мовостилю письменника визначають також індивідуально-авторські неолексеми та okazіональні стилістими, okazіональний антропомікон та явища паронімічної атракції. Зокрема ідіостильова манера вербалізації почуття любові виявлена в «індивідуально-авторських афоризмах та сентенціях, несподіваних епітетних характеристиках, гендерних стереотипах»¹¹. Дослідженню структурних особливостей лексико-семантичного поля «любов» у мові творів Павла Загребельного, корпусу асоціативних зв'язків між одиницями поля, концептуалізації почуття любові в ідіостилі письменника присвячено наші окремі дослідження¹².

Мета дослідження – здійснити лінгвокогнітивний аналіз концептуалізації любові як домінантного поняття мовної картини світу П. Загребельного та мовних засобів його вербалізації в романі «Тисячолітній Миколай»¹³.

У дослідженні використано **метод** концептуального аналізу з метою визначення когнітивної структури концепту; метод контекстуального аналізу для виявлення семантики і лінгвостилістичних функцій лексем; прагматичний метод – для визначення мотивації автора у процесі вербалізації думки, метод інтерпретації – з метою розкриття прихованих (імпліцитних) сенсів, вербалізованих індивідуально-авторськими художніми засобами.

Художній твір – однаково авторський і фольклорний, являє собою вираження людських переживань: його роль – не стільки в передачі іншому

¹⁰ Грищенко А.С. Лексико-стилістичні параметри історичної романістики П. Загребельного. *Науковий часопис*. Серія: Філологічні науки. 2019. Вип. 15. С. 112.

¹¹ Бойко Н. Вербалізація почуттєвих станів у мовосвіті Павла Загребельного. *Культура слова*. 2024. №100. С. 29.

¹² Ходарєва І.М. Лексико-семантичне й асоціативне поле *любов* у мові творів Павла Загребельного : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Харків, 2009. 211 с. Черемська О.С., Ходарєва І.М. Лексико-семантичне поле *любов* у романі П. Загребельного «Тисячолітній Миколай»: концептуальний підхід. *Лінгвістична палітра*: збірник наукових праць з актуальних проблем лінгвістики. Харків, 2009. С. 209–217.

¹³ Загребельний П. А. Тисячолітній Миколай. Ч. І. Харків: Фоліо, 2003. 399 с.

Загребельний П. А. Тисячолітній Миколай. Ч. II. Харків: Фоліо, 2004. 462 с.

якоїсь об'єктивної інформації (цю функцію, на думку О.О. Потебні, виконують наукові або, в його термінології, прозові тексти), скільки повідомлення іншим про свої почуття, емоції, бажання. Художній твір і окреме слово, стверджує О.О. Потебня, мають однакову природу: вони обидва – засоби поетичної експресії, причому засоби історично детерміновані, оскільки виникають в конкретних історичних обставинах і відображають їх¹⁴.

На думку сучасних мовознавців, дослідження різножанрових художніх текстів засвідчують, «з одного боку, традиційний погляд на художні засоби (метафори, епітети, порівняння), на моделювання лексико-семантичних і лексико-асоціативних полів, виявлення синонімічних та антонімічних лексем, а з другого – пошуки нових підходів до аналізу абстрактніших категорій (концептів, лінгвокультурам тощо)»¹⁵. У межах когнітивного аналізу використовують методику реконструкції ключових концептуальних метафор¹⁶; розглядають динаміку ментальних просторів у художньому дискурсі¹⁷, побудову текстових світів у семантичному просторі художнього тексту¹⁸.

З огляду на зазначене, когнітивний та лінгвостилістичний аналіз здійснюватимемо через інтерпретацію художнього тексту «як елітарного інтелектуалізованого мовомислення, як джерела мовно-естетичних знаків національної культури, як вияв культури художньо-образного текстотворення»¹⁹. Тож запропонований концептуальний розгляд, здійснюваний з оперттям на таке розуміння завдань когнітивно-стилістичного аналізу, передбачає, на наш погляд, опис концепту «любов» з урахуванням **морально-етичного, соціального, лінгвософського та типологічного** вимірів (рис. 1).

¹⁴ Черемська О.С. Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (XIX – перша третина XX ст.): монографія / НАН України. Ін-т укр. Мови ; відп. ред. С. Я. Ермоленко. Харків: Олександр Савчук, 2020. С. 156.

¹⁵ Ермоленко С.Я., Бирик С.П., Коць Т.А., Сюта Г.М., Ганжа А.Ю. Сучасна українська академічна лінгвостилістика: стратегії інтегративного розвитку. *Українська мова*. 2021. 4 (80). С. 7.

¹⁶ Воробйова О. П. Когнітологія як експеріментальний міф: методики концептуального аналізу тексту. *Актуальні проблеми філологічної науки та педагогічної практики: Тези III Всеукраїнської науково-практичної конференції* / Дніпропетровськ, ДНУ імені Олеся Гончара, 8-9 грудня 2011 р. Дніпропетровськ: ДНУ, 2011. С. 8–10. Воробйова О. П. Когнітивна поетика: спектр проблематики і напрями досліджень. *Studia philologica*. 2020. Вип. 14. С. 11–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stfil_2020_14_4.

¹⁷ *Cognitive Poetics in Practice* / [Ed. by J.Gavins and G.Steen]. London; New York: Routledge, 2003. 188 p.

¹⁸ Semino E. *Language and World Creation Poems and Other Texts*. London; New York: Longman, 1997. 288 p.

¹⁹ Ермоленко С.Я., Бирик С.П., Коць Т.А., Сюта Г.М., Ганжа А.Ю. Сучасна українська академічна лінгвостилістика: стратегії інтегративного розвитку. *Українська мова*. 2021. 4 (80). С. 7.

Рис. 1. Виміри концепту «любов»

1. Морально-етичний вимір концепту «любов»

Морально-естетичну основу творів письменника складає синергізм історичного та психологічного. Невипадково письменник вдається до нового літературного жанру – роману «зв'язку часів», який розвинувся в українській літературі впродовж останньої чверті XX століття, та використовує відповідні художні прийоми й засоби: ефект «палімпсесту» (коли крізь історію IV століття проступають пласти пізніших епох); інтертекстуальність (біблійні архетипи й філософські концепції); художню деміфологізацію; символічні образи, антитезу. Симбіоз цих засобів витворює властиві риси «магічного реалізму» та фантастики.

Фундаментальним архетипом безкорисливого гуманізму й любові, що трансформувався з історичної особи єпископа Мир Лікійських у символ милосердя, є постать Миколи Чудотворця (Святителя Миколая). У західній і східній традиціях через образ суворого, але справедливого заступника, він уособлює ідею «діяльної любові», де святість вимірюється не аскезою, а реальною допомогою нужденним.

В українському культурному просторі культ Святого Миколая набув особливого національного забарвлення, ставши символом родинного затишку та національної ідентичності. На відміну від абстрактних теологічних постатей, український Миколай – це «скорий помічник», гуманізм якого глибоко вкорінений у народну етику доброчинності та «спільної долі». Українська рецепція Миколая базується на гармонії між земним і небесним: він не лише релігійний діяч, а моральний орієнтир, який закликає до людяності в дегуманізованому світі. Культурологи й історики (зокрема М. Грушевський у студіях про духовну культуру) вказували, що цей образ став фундаментом українського гуманізму, який вивисує милосердя над правосуддям.

Через цю призму Павло Загребельний модифікує правдоподібний сюжет – тисячолітнє життя Миколая Сміяна, головного героя роману «Тисячолітній Миколай». Перед нами у множині образів і облич немов щораз воскресає для самоствердження і боротьби «тисячолікий герой» Джозефа Кембелла: *і брат знає, що я знаю про нього все, але він не знає того, що я просто його брат і не тільки, як оце сьогодні, Учений Польовод одного з степових регіонів республіки, а й ще хтось, багатоликий і великий, смертний і безсмертний, присутній ось тут і в цей час і всюдишущий у всі часи на цілу тисячу років*. Безсмертний Миколай постає уособленням українського народу, який переживає всі історичні злети та трагедії впродовж трьох історичних епох (від Київської Русі князя Володимира до Хмельниччини, радянського періоду та перебудови), які символізують стрижневі етапи української історії. Спочатку він постає в образі давньоруського смерда, який стає свідком трагічного насильницького хрещення Русі князем Володимиром, згодом зазнає переродження в козацьку добу, проходячи через запеклі визвольні битви та часи Руїни XVII століття. Наостанок Миколай стає представником радянської доби (XX століття), де стикається із жорстокістю Другої світової війни та лицемірством тоталітарної системи.

Саме в радянські часи зневіреного й морально розбитого героя повертає до життя кохання до жінки. Її щирі почуття діють як потужна духовна сила, що здатна здолати тисячолітню втому та історичний біль. Любов, що в романі вербалізує не лише емоційну сферу, стає сакральним інструментом національного та людського відродження. Вона повертає Миколаєві втрачені життєві орієнтири, змиваючи цинізм і розчарування попередніх епох. Письменник доводить, що через кохання герой відновлює свій зв'язок із прадавнім корінням та рідною землею. Зрештою, це всепереможне почуття воскрешає душу Миколая, символізуючи безсмертя і незнищенність усього українського народу.

Автор роману «Тисячолітній Миколай» ставить на перший план морально-етичні цінності: вибір та відповідальність, чесність і гідність, людяність і толерантність, наголошуючи на найважливіших – культура, мова та духовна пам'ять, – які є живим «корінням» народу. Коли суспільство легковажно відкидає свої надбання заради миттєвої вигоди чи чужих ідеологій, воно втрачає внутрішнє опертя. Для П. Загребельного моральний вакуум і знецінення святинь завжди вели до духовної деградації та перетворення людей на безлику масу.

Загребельний-літописець намагався заглибити нас в тисячолітню історію, щоб відродити корені прадідівські, предковічні, повернути нас до джерел, із яких варто черпати духовні цінності: *Відбирають у нас*

навіть цей гіркий спадок. Спершу піддаються сумніву, нехтуються, а то й просто відкидаються традиційні цінності культури, а тоді вже проголошується й кінець світу, історії взагалі. Автор вибудовує чітку причинно-наслідкову та градаційну структуру, використовуючи низку лексико-граматичних і стилістичних засобів для актуалізації проблеми культурної асиміляції та духовного відчуження. Центральним образом наведеного контексту є метафора *гіркий спадок*, де прикметник-епітет імпліцитно маркує історичний досвід (імовірно, сповнений травм, випробувань і втрат), який, попри свій трагізм, визнається невіддільною й ціннісною частиною ідентичності. Дієслово *відбирають* створює ефект зовнішнього, агресивного, деструктивного тиску. Використання обмежувальної частки *навіть* посилює відчуття крайньої межі експропріації – зазіхання на те, що за логікою речей мало б належати людині чи спільноті безумовно. Автор вдається до прийому висхідної градації для опису етапів руйнації культури: *піддаються сумніву – нехтуються – відкидаються*. Кожен наступний предикат демонструє вищий ступінь радикалізації дії: «піддаються сумніву» – етап інтелектуального або ідеологічного розхитування престижу традиції; «нехтуються» – перехід у площину байдужості, ігнорування, пасивної відмови від збереження; «відкидаються» – фінальна стадія активного, категоричного та свідомого витіснення цінностей на периферію або за межі культурного поля. Завершальний акорд цитати побудований на смисловому розширенні (ампліфікації) через синонімічний ряд: *кінець світу, історії взагалі*. Поняття *кінець світу* (міфологічно-релігійний концепт) посилюється й секуляризується через поняття *кінець історії* (філософсько-історичний концепт). Наявність частки *взагалі* підкреслює абсолютність і безповоротність цього фіналу.

Лексико-синтаксична організація висловлювання дає змогу авторові вербалізувати трагізм втрати культурної пам'яті, руйнація традиційних ціннісних орієнтирів інтерпретується не як зміна парадигм, а як антологічна катастрофа спільноти.

Письменник закликає оберігати не лише матеріальні, а й духовні надбання, зокрема книги, як утілення сокровенної мудрості й любові: *Не правте книг, бережіть їх такими, як вони народилися! Бо книги – як люди. В них свій біль, своє горе, своя погроза і любов своя. Коли піднімають руку на книги, гине милосердя, і тільки нечутні ридання в просторах. Всяке будування без любові, а тільки на ненависті буде, як Вавілон або Колізей римський: понура велич, ріки крові й сліз, звіриний рик і падіння, падіння, руйновища на місці вчорашньої пихи. Сказано ж у апостола Павла: «Коли мовами людськими глаголю й ангельськими, любові ж не маю, то стану я як кимвал бряцяючий і бубен гудячий» (До корінф'ян, 13).* Бінарне

протиставлення *любов – ненависть*, лексичні контрастиви: *будування – руйновища, велич – падіння* підсилюють трагізм ситуації. Художник слова використовує біблійні та історичні архетипи, щоб переконливо засвідчити приреченість будь-яких починань, позбавлених гуманістичного змісту. Використання метафоричного порівняння *такими, як вони народилися* стосовно книг переносить поняття генези з біологічної / онтологічної площини у духовну, заперечуючи право на штучне ідеологічне або цензурне втручання в першотвір. Центральною смисловою домінантою фрагмента є компаративна конструкція *книги – як люди*. Подальше розгортання цієї метафори реалізується через прийом анафоричного повтору присвійного займенника *свій / своє / своя* у поєднанні з абстрактними іменниками, що маркують емоційні стани: *свій біль – своє горе – своя погроза – і любов своя*. Порушення прямого порядку слів (інверсія) у фінальному компоненті ряду – *і любов своя* – логічно й емоційно виокремлює лексему *любов*, маркуючи її як найвищу цінність.

Фразеологізоване сполучення *піднімати руку* (у реченні *Коли піднімають руку на книги...*) виступає метафорою фізичного насильства, що поглиблює антропоморфізацію книги, прирівнюючи її знищення чи спотворення до вбивства людини. Наслідком цього постає метафоричний образ *нечутних ридань в просторах*, де оксиморонне поєднання (*нечутні ридання*) посилює трагізм та вселенський масштаб культурної втрати.

Ця цитата є маніфестом гуманізму письменника-шістдесятника. Вона пояснює, чому за тисячу років головний герой бачив руйнацію багатьох могутніх володарів та їхніх задумів, але сам зміг вижити. Суспільство, яке керується руйнівною ненавистю до інакодумців чи запереченням традиційних цінностей, залишає після себе лише мертві руїни, подібні до Колізею. Контекст побудований на чіткій опозиції абстрактних концептів *будування без любові* (творення на основі прагматизму чи примусу) та *ненависть*. Для унаочнення цієї абстракції автор вдається до ономастичного коду – використання прецедентних власних назв-топонімів: *Вавилон* (символ людської гордині та мовного розпаду) та *Колізей римський* (символ жорстокості й видовищ на крові). Лексичний склад цієї частини відзначається високим ступенем експресивності та емоційно-негативного забарвлення: антитетичні сполучення та оксиморонність (сполука *понура велич* фіксує суперечливу природу тиранічних культурних артефактів); зооморфні та соматичні метафори (*ріки крові й сліз, звіриний рик*) дегуманізують простір, створений на ненависті; редуплікація як засіб динамізації фоніки: повтор дієслівного іменника (*падіння, падіння*) фонетично та семантично імітує невідворотний процес руйнації, колапсу імперій чи систем, що зневажили духовність. Лінгвістична організація

контексту свідчить про глибоку поетизацію та сакралізацію образу книги. Через систему антропоморфних метафор, синтаксичних інверсій, градацій та залучення історико-культурних алюзій автор виводить мовлення на рівень універсального гуманістичного маніфесту, де доля книги безпосередньо екстраполюється на долю людської цивілізації. У контексті «Тисячолітнього Миколая» це звучить як завуальована (імпліцитна), але жорстка критика радянської тоталітарної системи, яка будувала свій «соціалізм» на репресіях та знищенні людської гідності.

Загребельний стверджує, що тривалість та життєздатність будь-якої структури (держави, культури, родини) залежить від творчої енергії любові. Любов у його розумінні – це не лише пасивна емоція, а дієва, будівнича сила, яка єднає людей і зберігає їхнє прадавнє духовне коріння. Те, що створено з любов'ю (як-от собор у романі «Диво» чи внутрішній всесвіт Миколая), здатне вистояти крізь тисячоліття. Любов – єдиний тривкий фундамент.

Своє завдання письменник вбачає й у тому, щоб силою любові захистити Україну, її народ, мову, що внаслідок тривалого насилля перебувають у загроженому стані: *Україну відкинута на цілі десятиліття, а може, й на століття назад, відкинута в дикість. Відібравши культуру в народу, завдали невиліковної травми його душі, і перший наслідок – згасання найдревнішого інстинкту: продовження роду. Вмирає народ, а з ним вмирає його мова і його слід на землі.*

П. Загребельний перейнятий проблемою живого слова, тобто такого, яке «впливає із серця». Митець вживає поняття «почути живе слово» як символ щирого, відвертого спілкування, якого бракує в офіційних чи побутових дискусіях. В українській філософії аналогічний образ розкрито в праці П. Юркевича «Серце і його значення в духовому житті людини згідно з наукою слова Божого»: Тому, що слово є виявленням чи висловленням думки, то й воно впливає «із серця», а «від повноти серця промовляють уста» (Юркевич, с. 76). В аналізованому романі вираз «живе слово» в ширшому розумінні означає справжню, емоційно насичену, природну мову народу. Це живе мовлення він протиставляє як вихолощеним канцелярським виразам, так і сучасним мертвим шаблонам чи бездумним мовним заміникам епохи глобалізації.

Письменник б'є на сполох через те, що людина втрачає свій головний інструмент людяності – здатність до глибокого і чесного вербального зв'язку зі світом: *...пишні разки калини, і мова, рідна мова, прекрасна й ласкава, як добрі лиця жінок, одягнених незграбно й убого...* Для автора, як для гуманіста, «мовне отупіння» дорівнює духовному занепаду людства, де заміна живого слова мертвим знаком є початком

роботизації людської душі: *Мовне отупіння вже не окремих людей, а цілих народів. Живе слово витісняється смисловими знаками, приблизними заміниками, мертвими ієрогліфами. Словесна дієта, пережована і випльнута всесвітньою м'ясорубкою слів. Фарш. Вийняли душу з мови. Структуралізм. Математизація. Комп'ютеризація. Все ніби й так: лаконізм, точність, функціональність. А враження, ніби тебе посипали дустом, як шкідливу комаху. Де гра поезії, де донебесні барви, де гучне гриміння життя? Сучасна мова нагадує примітивного олдовайського предка поряд з мадонною Рафаеля. Слова облітають планету, як грип "Тонконг". Ескалація, моніторинг, спонсор... І цілі народи стають мовніми: є сила, немає слова. Соціолінгвістична та філософська критика кризи сучасної культури вербалізована індивідуально-авторськими фразами: *вийняли душу з мови, є сила немає слова, оказіональними сполуками: мовне отупіння, мертві ієрогліфи, словесна дієта, всесвітня м'ясорубка слів. Письменник, який усе життя працював із «живим словом», фіксує катастрофічний процес деградації людської комунікації. Загребельний говорить про те, що втрата мовної культури – це не приватна проблема неосвіченості конкретної людини, а хвороба цивілізації. Мова є матрицею мислення. Коли збіднюється мова, тупіє й нівелюється свідомість усього етносу. Народи втрачають свою унікальність, перетворюючись на безлику масу, якою легко маніпулювати.**

Павло Загребельний розширює концепт «любов» до глобального виміру – любові до живого рідного Слова як першооснови людської та національної душі. Знецінення мови автор прирівнює до духовного вбивства, адже коли з тексту *вийняли душу*, почуття втрачають свій природний інструмент вираження. Письменник із болем констатує, що прагматична модернізація, комп'ютеризація та безликі запозичення перетворюють колись багату мовну культуру на бездушний *фарш*. Насичення мовлення штампами на кшталт *моніторинг* чи *ескалація* нищить *донебесні барви* поезії, без яких неможливе щире емоційне життя. Метафора *мовне отупіння цілих народів* демонструє катастрофічні наслідки втрати ідентичності під впливом глобалізації та ідеологічного тиску. Для митця німота нації – це втрата її внутрішньої сили, адже без живого слова народ стає беззахисним перед історичним забуттям. *Посипання* людини *дустом* символізує нищівний вплив технократичного світу на живу, чутливу людську психіку. Письменник переконує, що справжня любов – до ближнього, до рідної землі, до життя – народжується лише там, де слово залишається сакральним і наповненим глибоким змістом. Відтак, захист мови від спрощення стає в романі формою захисту самої любові та людяності від тотальної механізації. Зрештою, цей монолог звучить

як філософське застереження: суспільство, яке погоджується на *словесну дієту*, прирікає свою колективну душу на духовну смерть і німоту.

2. Соціальний вимір концепту «любов»

Письменник зображує історичних осіб та епоху через болючі суперечності: висока духовність протиставляється жорстокості влади, а патріотизм стикається з вимушеним космополітизмом, що увиразнює глибину мовних образів. Серед індивідуально-авторських прийомів зображення дійсності в романістиці П. Загребельного превалює антитеза, реалізована логіко-семантичними бінарними опозиціями: *сучасне – минуле, свій – чужий, вічне – змінне, добро – зло, любов – ненависть*; оказіонально-антонімічними словосполученнями: *славнозвісний – горезвісний, володар – зневладнений*, лексичними контрастними засобами: *з'явлення – щезання, суще – віртуальне*²⁰.

Показовим у творах Павла Загребельного є протиставлення *особисте / влада* – ще одна стрижнева опозиція його історичних романів («Тисячолітній Миколай», «Роксолана», «Я, Богдан», «Диво», «Євпраксія»). Герої перебувають на вершині влади, де любов за логікою речей неможлива, бо влада вимагає безжальності. На виразно негативне оцінювання влади у творах Загребельного звертає увагу Т. Коць, і слушно зауважує, що це «відповідає суспільним настроям зламу епох загалом»²¹. Аксіологічну полярність влади і народу передають антитези з експресивними номінаціями (напр.: *славнозвісний – горезвісний*). Для письменника влада – це завжди чудовисько (Левіафан), яке вимагає від людини повної самовіддачі та зречення від приватного життя. Проходячи крізь різні епохи (від князівської Русі, через козаччину, сталінізм і до радянського застою), Миколай бачить, що державна машина завжди трактує окрему людину лише як «гвинтик» або розхідний матеріал: *Влада змінює обличчя, міняє прапори й гасла, але суть її лишається незмінною – вона завжди хоче володіти не лише твоїм тілом, а й твоєю душею*. Герой постійно опиняється перед жорстоким вибором: служити системі (і мати безпеку чи привілеї) або захистити свій внутрішній світ, кохання та родину, наражаючись на смертельну небезпеку. Влада в романі не терпить автономії: якщо людина має щось суто «своє» (переконання, глибоке почуття), система намагається це відібрати або знищити: *Український*

²⁰ Голікова Н.С. Лінгвокогнітивний простір художньої прози Павла Загребельного *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту)*: зб. наук. праць / Ред. кол.: Н. І. Заверталюк (наук. ред.) та ін. Дніпро: Ліра, 2019. Вип. 24. С. 24.

²¹ Коць Т. Мовна свідомість Павла Загребельного у вимірах української ідентичності. *Культура слова*. 2024. № 100. С. 11.

народ має унікальну долю. Він нагадує бджолу, в якій *постійно забирають* назбираний нею мед. **Вічний грабунок.** Але в нас пограбували не сезонні взятки, а цілі століття одразу! Тисячолітня бджола і вічний грабунок. У лінгвокультурологічному аспекті бджола є традиційним архетипом працьовитості, мирного співіснування, колективної згуртованості та створення блага. Автор обирає саме цей образ, щоб підкреслити творчу, конструктивну натуру українства, яка протиставляється руйнівній силі загарбників. Мед символізує плоди праці, матеріальну та духовну культуру, свободу й державність, які створювалися поколіннями. Використання пасічницького терміна «сезонні взятки» (кількість нектару, зібрана бджолою сім'єю за певний період) у переносному значенні загострює масштаб втрат. Автор протиставляє дрібне, тимчасове пограбування (сезонні взятки) глобальному, історичному злочину – викраденню *цілих століть одразу*. Оксиморонне поєднання *тисячолітня бджола* виводить образ із площини суто біологічної (де бджола живе один сезон) у площину метафізичну та концептуальну. Нація постає як суперорганізм, що володіє генетичною пам'яттю та безсмертям. Попри *вічний грабунок*, бджола залишається живою і продовжує збирати мед, що транслює прагматичний зміст стійкості, вітальності (життєздатності) та незламності українського народу.

П. Загребельний підводить читача до думки, що будь-яка влада є минущою та штучною. Справжньою цінністю є суто особисте – право людини на власну пам'ять, почуття, гріхи та святість: *Вони думають, що керують світом, бо мають тюрми, армії та закони. Але вони безсилі проти однієї людини, яка вирішила залишитися собою.* Перемагає не той, хто здобуває трон чи посаду, а той, хто попри тиск влади спромігся зберегти в собі людське.

Наскрізними домінантами зв'язку часів і поколінь у романі разом з любов'ю є *пам'ять* та *віра*. Автор розкриває внутрішній світ людини, змушеної нести тягар вічної пам'яті та спостерігати за зміною поколінь. Любов як динамічна сила покликана воскресити історичну пам'ять, скріпити віру та пробудити волю до життя на рідній землі: *А я з землі доброї, веселої, всеплодючої, щедрої, і з землі трагічної, де вже тисячі літ тече кров, червоніє і чорніє, де гримить залізо, і кінський тупіт, і ревіння вогню, і завивання машин. Я зарізаний кривим гуннським ножем, проткнутий широким візантійським мечем, зрешечений татарськими отруєними стрілами, зарубаний турецьким ятаганом, четвертований шляхетськими катанами, спалений у фашистських крематоріях, але я живу! Я пройшов од Атtilи до Батия, од Візантії до Чорнобиля, і мене вже давно не було й немає, але я перетривав,*

я уцілів, **я воскрес – і я живу!** Муки, страждання, сльози, смерть, стихії, лиха, голод, багато дітей, багато роботи, мало землі, ще менше щастя і ніяких радощів, а **я живу, радію, я щасливий, як ніхто на світі**. У наведеному контексті автор майстерно поєднує фольклорну традицію, історичну хронологію та індивідуально-авторську образність, використовуючи два полярні ряди епітетів для змалювання рідної землі. Перший ряд – життєствердний, фольклорно-поетичний (земля добра, весела, всеплодюча, щедра), де виділяється складне оказіональне слово *всеплодюча*. Другий ряд – конотативно маркований трагізмом (земля трагічна). Контекст побудований на глобальному контрасті між суцільним нищенням (муки, страждання, сльози, смерть, голод) та абсолютним життєлюбством (живу, радію, щасливий). Уживання слів *гуннський, візантійський, татарський, турецький, шляхетський, фашистський* у поєднанні зі зброєю (ніж, меч, стріли, ятаган, кати, крематорії) створює розгорнуту семантичну мікросистему «Війна / Катування», маркує циклічність історичного геноциду. Автор використовує довгі ряди однорідних членів. Особливо вражає нанизання відокремлених дієприкметникових зворотів (*зарізаний..., проткнутий..., зрешечений..., зарубаний..., четвертований..., спалений...*), розташованих за принципом наростання жорстокості та хронологічного наближення до сучасності. Сполучник *але* виконує функцію композиційного та смислового зламу, підкреслює триумф життя над смертю: *...спалений у фашистських крематоріях, але я живу!, ...мене вже давно не було й немає, але я перетривав...* Перехід від історичного минулого (од Атtilи до Батия) до сучасних авторів трагедій (до Чорнобиля) через власні назви-топоніми й антропоніми лінгвістично замикає часову вертикаль української історії, роблячи її неперервною. Через мовні антитези, синтаксичне нагнітання та часові пласти автор доводить: **попри фізичне знищення, духовне та національне відродження є неминучим.**

Пам'ять автор вербалізує як ментальний простір: спогади героя, переплетення минулого й теперішнього в його свідомості символізують, що час – це не відтинок, а одночасне співіснування всього пережитого й відчутого. Миколай пам'ятає все. Його любов – це передусім пам'ять: *Любити – це не дати людині померти у своїй свідомості*. Світ намагається забути своїх героїв, стерти імена, змінити назви міст. Антитезою цьому забуттю є любов Миколая, яка зрощує розірвані фрагменти української історії в одне ціле. З погляду лінгвофілософії, ця цитата мовно закріплює тезу про те, що мова і мислення людини здатні долати фізичні обмеження часу й простору. Любов тут лінгвістично закодована як вища форма пам'яті, що дарує іншій людині ментальне безсмертя. Експресивність

фрази досягається не завдяки яскравим тропам (тут немає епітетів чи порівнянь), а за рахунок парадоксу: зазвичай від смерті рятують лікарі чи фізичні дії, а тут інструментом порятунку стає внутрішній психічний процес – свідомість і любов.

Характерними для мовомислення митця є антитези *любов – ненависть*, чітка семантична опозиція двох фундаментальних концептів людського буття, яка передає чистоту спалаху почуття на тлі бруду війни, тяжкої селянської праці, побутових злиднів. Миколай – персонаж народний, прямолінійний. Однак його любов завжди піднесена, неочікувана, палка і виникає в найменш придатних для цього умовах (під час набігів, голоду чи репресій), вербалізуючи ідею вітальності, яка протистоїть нищенню життя: *Думав я тоді: чи є любов на світі, а чи сама ненависть, густа, понура, в низьких заздрощах і в жорстокості споконвічній*; *Я вицілював усі сльози з її очей, гладив і голубив її, готовий був обцілювати не тільки її всю, а всі кутки в цій убогій землянці, аби тільки в довгих очах Оксаниних побачити нарешті не зблиски сліз, а тихе сяйво її прекрасного усміху*. У Загребельного любов часто виводить героя на межу людського існування. Вона спалахує найяскравіше тоді, коли навколо панує смерть, війна або руйнація. Метафора *густа ненависть* матеріалізує це абстрактне поняття, роблячи його майже фізично відчутним, задушливим. Епітет *споконвічна* додає цій руйнівній силі історичної глибини, а *низькі заздрощі* маркують її нікчемність. Романтичні почуття головного героя вербалізовані не через абстрактні міркування, а через конкретну дієслівну лексику ніжності та турботи: *вицілював, гладив, голубив, обцілювати*. Переломний момент у тексті маркується зміною зорових образів: *зблиски сліз* (динамічне, болісне, гостре світло) протиставляються *тихому сяйву її прекрасного усміху* (статичне, затишне, гармонійне світло). Використання дієслів із префіксами виділяє відтінки дій. Наприклад, парадоксальне та експресивне дієслово *вицілював* (сльози) (префікс *ви-* вказує на вичерпність, повне вилучення об'єкта) демонструє прагнення героя буквально забрати весь біль коханої. Своєю чергою, форма *обцілювати* (префікс *об-* зі значенням спрямованості дії навколо всього предмета) підкреслює всеохопність його почуття, що поширюється навіть на убогий простір навколо. Текст має потужну сугестивну силу. Автор уникає пафосних декларацій про кохання. Замість цього через кінестетичні (дотики, поцілунки) та зорові (сльози, сяйво, усміх) образи він лінгвістично кодує ідею **любові як терапії, як порятунку** від жорстокості навколишнього світу. Любов тут постає єдиною дією відповіддю на «споконвічну жорстокість» буття. Любов стає способом самоствердження особистості проти нівелювання

її державною машиною. Через антитезу руйнівної сили світу автор показує любов як єдину творчу силу, здатну звести собор у душі людини.

Часова антитеза *вічність / миттєвість* – це головний парадокс роману. Миколай живе тисячу років, він – безсмертний дух народу, але кожна його любов – неймовірно коротка й трагічна; *Вона дивилася на мене з такою любов'ю, що мені стало страшно. За страх завжди платять, як і за добро, невдячністю, і я відплатив чорною невдячністю цій зачарованій душі.* Автор вибудовує несподівані, парадоксальні зв'язки між кількома базовими концептами: Любов, Страх, Добро та Невдячність. У традиційній мовній картині світу концепт «любов» конотується з безпекою, радістю та гармонією. Поєднання *дивилася з такою любов'ю – стало страшно* є контекстуальним оксимороном. Воно передає психологічний ефект тягаря надмірної, абсолютної відповідальності перед чужим почуттям. Вислів *чорна невдячність* містить традиційний для української лінгвокультури епітет *чорний* у значенні злого, підступного, недоброго, що підсилює самоосуд ліричного героя. Перифраз *зачарована душа* щодо жінки (матері) переводить вислів із площини побутового конфлікту у площину сакральну. Слово *зачарована* відсилає до фольклорних витоків, чистих прадавніх образів і контрастує з раціональним словом *відплатив*, спрямовує на передачу внутрішнього каяття. Автор майстерно використовує мовні парадокси, щоб показати: людська психіка часто реагує на абсолютне добро (любов) страхом, який згодом трансформується у захисну агресію чи байдужість (невдячність).

Герой приречений на вічне життя, але його кохані жінки – земні й смертні, відтак, непроминуча любов протиставляється швидкоплинності земного життя: *Бо на чоловікові світ мовби кінчається, а жінка – це завжди початок. Щоразу вмираючи в жінці, я знов починаюся в ній, це єдина надія для мене, то як же не пам'ятати її, не згадувати, не жити з нею завжди?* В основі уривка лежить чітка система семантичних опозицій, які структурують філософську думку автора: *чоловік / жінка, кінець (смерть) / початок (життя)*. Опозиція *чоловік / жінка* будується не на біологічному, а на онтологічному рівні. Концепт «чоловік» лінгвістично пов'язується із завершенням, фінальністю (*світ мовби кінчається*). Концепт «жінка» маркується як джерело буття, генетичний витік (*завжди початок*). Контекстуальна антонімічна пара *кінчається / вмираючи* протиставляється парі *початок / починаюся*. Автор використовує дієслово *вмираючи* не у значенні остаточної фіксації смерті, а як елемент метафоричного (імпліцитного) циклу переродження. Поки навколо змінюються епохи, князі, гетьмани та генсеки, почуття до жінки залишається єдиним справжнім першоначалом.

Отже, любов у Загребельного – це не стан спокою, а динамічний конфлікт: промінь світла у темряві, спалах перед згасанням. Використовуючи антитезу, виражену лексико-фразеологічними засобами з експресивними номінаціями, письменник доводить, що справжнє почуття народжується лише на перетині протилежностей: страждання і радості, рабства і свободи, святості й гріха.

3. Лінгвософський вимір концепту «любов»

У романі «Тисячолітній Миколай» митець розгортає складну філософсько-етичну дихотомію свободи і любові, яка є рушійною силою внутрішньої еволюції головного героя. Автор відходить від спрощеного релігійного канону, де святість є результатом сліпого послуху, і натомість показує, що справжня духовність народжується на перетині особистої волі та всеохопного почуття.

Цей внутрішній конфлікт і водночас синтез у романі автор розкриває через кілька ключових аспектів (рис. 2).

Любов як обмеження свободи (трагедія вибору)

Для молодого Миколи свобода початково асоціюється з абсолютним самовладанням, незалежністю від земних уподобань і можливістю чистого споглядання Бога. Проте поява любові (спершу земної, тілесної, а згодом – жертвовної любові до ближнього) руйнує цю автономію: любов зв'язує людину зобов'язаннями, вона робить героя вразливим до чужого болю.

Загребельний показує, що, впускаючи у своє серце любов до недосконалого світу та людей, Микола добровільно відмовляється від егоїстичної свободи «жити для себе» чи «самотньо спасати свою душу». Щойно Миколай закохується, він добровільно (але неминуче) віддає свою

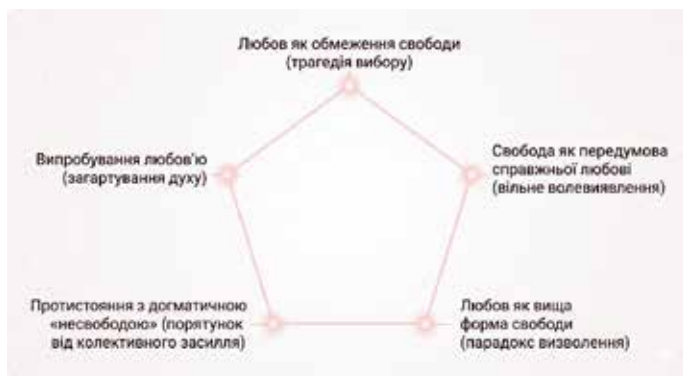

Рис. 2. Лінгвософський вимір концепту «любов»

свободу: *Любов приходить без дозволу, вона не питає, чи ти готовий, чи в тебе є час і чи дозволяє тобі твоя доля.* Любов у романі діє як онтологічна пастка: вона прив'язує безсмертну душу до конкретного історичного моменту, конкретного тіла та конкретної географічної точки: *Можна втекти від князя, від татарви, від смерті, але як утекти від того, що сидить у тобі самому і палить вогнем, якому немає назви?* Миколай втрачає статус «вільного спостерігача» та стає заручником долі своєї коханої: *Я думав, що за сотні років навчився бути байдужим, навчився дивитися на світ очима стороннього подорожнього. Проте знов з'являлася вона – і весь мій тисячолітній досвід розсипався попелом.*

Екзистенційним ядром висловлювання є метафоричне дієслівне сполучення *розсипався попелом*. Метафора попелу у лінгвокультурологічному аспекті традиційно маркує колізію смерті, спалення, остаточної деструкції та нігіляції матеріального чи духовного об'єкта. Поєднання абстрактного поняття (досвід) із конкретним деструктивним процесом (*розсипався попелом*) унаочнює миттєву капітуляцію раціонального перед стихією ірраціонального (любові).

Лінгвальна організація (протиставна сполучникова структура, анафоричні повтори, різка зміна темпоральних планів та експресивна деструктивна метафора) дає змогу авторові художньо об'єктивувати парадокс людського буття: любов постає як **фатальна сила**, що здатна миттєво анігілювати тисячолітню раціональну свободу, повертаючи суб'єкта в площину живого, вразливого існування.

Павло Загребельний підводить читача до філософського висновку: абсолютна свобода – це ілюзія або прокляття самотності. Любов постає як свідоме самообмеження, де людина (чи напівміфічний герой) віддає свою волю в обмін на здатність відчувати, співпереживати та бути причетним до іншого людського життя. Трагедія вибору Миколая полягає в тому, що він приречений вибирати любов знову і знову, заздалегідь знаючи, що платою за цей вибір буде втрата свободи, спокою та серцевий біль, який триватиме тисячу років.

Свобода як передумова справжньої любові (вільне волевиявлення)

З іншого боку, письменник стверджує, що любов не може бути накинutoю зверху чи продиктованою лише церковним обов'язком. Любов без свободи перетворюється на рабство або фарисейство. Микола Загребельного вільний у своєму виборі: він має тисячу можливостей відвернутися від жорстокості римського світу, сховатися в аскезі чи піти шляхом конформізму. Його діяльне милосердя має цінність саме тому, що воно є результатом **абсолютно вільного волевиявлення**. Він обирає любити людей навіть тоді, коли вони цього не заслуговують.

У романі «Тисячолітній Миколай» свобода і любов не заперечують одна одну, а переходять у вищий синтез. Павло Загребельний доводить: **справжня свобода людини виявляється в її праві та здатності самостійно обирати об'єкт своєї любові, а найвища любов є добровільним даруванням власної свободи заради іншого: *Я шукав абсолютної волі крізь віки, а зрозумів одне: найвища свобода – це право любити те, що ти сам обрав, і належати тому, кого любиш, аж до самого скону.*** Автор переосмислює поняття «свобода». У Загребельного вона перестає бути егоїстичною «незалежністю від світу» і стає активною здатністю до самопожертви. Герой вільний саме тому, що ніхто – ні князі, ні час, ні обставини – не можуть диктувати йому, кого чи що любити. Свій вибір він робить сам, перетворюючи обмеження на акт вищої волі. Ядром висловлювання є реконцептуалізація поняття «воля» через введення синонімічного словосполучення *найвища свобода*. За допомогою градаційного прикметника найвищого ступеня порівняння автор підносить нове розуміння свободи над попереднім (абсолютним). Подальша дефініція цієї *найвищої свободи* розгортається через однорідні інфінітивні конструкції, які парадоксальним чином поєднують автономію суб'єкта та його добровільне підпорядкування: *право любити те, що ти сам обрав* (акцентує на категорії суверенного вибору; займенник *сам* посилює агентивність героя, його незалежність від зовнішніх примусів чи соціальних догм); *належати тому, кого любиш* (семантично вводить категорію депонування свободи, добровільної відмови від егоїстичної автономії на користь іншого; лексема *належати*, яка в первинному значенні маркує стан несвободи, у поєднанні з умовою *кого любиш* трансформується у вияв найвищого суверенітету особистості). Висловлювання замикається стійким прислівниковим сполученням експресивного характеру – *аж до самого скону*. Цей лінгвокультурологічний маркер не лише вказує на часову межу (смерть), а й надає всьому маніфесту ознак екзистенційної клятви, незворотності зробленого вибору. Завдяки чіткій опозиційній структурі, трансформації лексичного значення предикатів (*належати* як прояв свободи) та синтаксичному паралелізму, автор лінгвістично оформлює філософську ідею вищого синтезу. Свобода в аналізованому тексті детермінується не як відсутність зв'язків, а як право вільно обирати характер і вектор своєї залежності.

Любов як вища форма свободи (парадокс визволення)

Найвищий філософський рівень дихотомії в романі полягає в парадоксі, де абсолютна любов стає єдиним способом досягти справжньої свободи: людина, яка нікого не любить, є рабом своїх страхів, обставин, соціуму та імперії; Микола, який зв'язав себе кайданами любові до людства, раптом

стає абсолютно непідвладним земній владі (навіть жорстоким римським імператорам).

Його любов долає страх смерті, тюрми та переслідувань. Проявляючи милосердя, він підноситься над законами тогочасної жорстокої цивілізації. Любов звільняє його дух від канонів і догм, роблячи його внутрішньо вільним діячем: *Я тікав від світу, щоб бути вільним, а ставав лише бранцем власної порожнечі. І тільки тоді, коли в моєму житті з'являлася любов, я раптом відчував, як руйнуються всі земні стіни й закони. Любов звільняла мене від страху перед вічністю, перед царями і перед самою смертю. Це дивовижний парадокс: віддаючи себе іншому без залишку, ти не втрачаєш волю, а вперше по-справжньому вириваєшся з клітки.* Цікавою є метафорика визволення (*руйнуються земні стіни, вириваєшся з клітки, виходив на волю крізь двері*). Загребельний тут полемізує з класичним розумінням свободи як автономії. Для його героя любов стає інструментом трансценденції – виходу за межі людських обмежень, тобто вищою формою звільнення духу. Перше речення мікротексту вибудоване на базі чіткої антитези, що реалізується через опозицію предикатів та іменних форм: *тікав, щоб бути вільним – ставав бранцем порожнечі*. Особливе семантичне навантаження має лексема *бранець*, яка в поєднанні з абстрактним іменником *порожнеча* утворює оксиморонну метафору. Автор лінгвістично руйнує романтичний міф про абсолютну свободу як усамітнення. Наприкінці автор вдається до прийому висхідної градації об'єктів страху, від яких звільняє героя любовний досвід: *перед вічністю – перед царями – перед самою смертю*. Синтаксичний повтор прийменника *перед* анафорично посилює кожен елемент тріади. Автор вибудовує ієрархію від метафізичного гніту часу (*вічність*) через соціально-політичний тиск (*царі*) до абсолютного біологічного та екзистенційного ліміту (*сама смерть*). Семантика дієслова *звільняла* в цьому контексті набуває ознак трансцендентального визволення особистості. Завдяки контрастивній архітектоніці, оксиморонним сполученням та анафоричній градації автор фіксує «парадокс визволення». Мовленнєва структура доводить, що в художній філософії роману любов маркується не як самообмеження, а як єдиний чинник, здатний анігілювати тиранію часу, влади та смерті, переводячи людське існування у статус істинної свободи.

Протистояння з догматичною «несвободою» (порятунок від колективного засилля)

У художньому просторі роману П. Загребельний протиставляє «живу вільну любов» Миколи сухій, заформалізованій тогочасній релігійності чи державній бюрократії. Для системи людина є лише гвинтиком, а її свобода – загрозою. Микола ж своїми актами любові (порятунком невинно засуджених,

допомогою бідним) здійснює тихий, але потужний бунт. Його гуманізм – це свобода чинити за совістю, а не за буквою закону. Екзистенційною антитезою *одиниця / маса* Загребельний протиставляє інтимний світ героя тисячолітній історії, яка завжди ворожа до людини. У вічному конфлікті, коли державні інтереси, ідеології та війни намагаються стерти особистість Миколая, любов вимальована як опір: кохання для Миколая – це спосіб зберегти свою «окремішність». Це антитеза колективному безумству. Любити – означає бути собою, а не гвинтиком у механізмі тисячоліть: *Історія крутить свої жорна, перетираючи на порошок королівства, народи й мільйони безіменних людських життів. У цьому страшому механізмі тисячоліть легко стати просто непомітним гвинтиком, що бездумно виконує чужу волю. І тільки тоді, коли ти любиш, ти раптом виламуєшся з цього залізного коліщати. Любов повертає тобі твоє власне ім'я, твоє обличчя і твоє право бути не знаряддям часу, а просто собою – живою людиною, яка вища за всі епохи.* Павло Загребельний протиставляє бездушну, механічну ходу історії, де людина є лише піщинкою, живому людському почуттю, яке повертає особистості її унікальність, суб'єктність та право бути собою. Це підкреслює, що любов у романі виконує функцію персоналізації – вона рятує людину від знеособлення у вирі тисячоліть.

Випробування любов'ю (загартування духу)

У романі «Тисячолітній Миколай» жіночі образи є найважливішими філософськими орієнтирами, що відображають духовний стан нації. Через них автор розкриває стан душі цілого народу в різні історичні періоди: від жертвовності й земної відданості до морального відчуження під тиском ідеологій. Головна героїня Світлана, яку Миколай ніжно називає Малою, є живим символом самої України, здатної на відродження після століть страждань. Її образ наповнений чистотою, внутрішньою нескореністю та безмежною жертвовністю задля порятунку душі коханого, що уособлює найкращі риси народу. Саме Світлана виводить Миколая з тисячолітнього кола зневіри, стаючи його персональним і загальнонаціональним духовним ковчегом.

Інші жіночі постаті в романі маркують випробування, через які проходила українська ідентичність у різні епохи. Прадавня Оксана втілює язичницьке, первинне коріння та нерозривний, майже містичний зв'язок українців із рідною землею. Створюючи образи жінок і чоловіків у далекому минулому, П. Загребельний змалював таку модель любовних стосунків між ними, коли почуття, яке викликає сильні хвилювання, передбачає прояв поваги, турботи, ніжності. Ніжні, романтичні почуття, які переповнюють головних героїв, автор виражає через їхні нездійсненні бажання: *Прихилити б ще всі дерева, щоб був затишок, простелити під*

ноги Оксані всі трави, щоб м'яко ступати, здіймати з неба зірки, які вона захоче, – їй того було б недостатньо, щоб виказати все моє дбання, турботу мою і любов до Оксани. На противагу їй, у радянську добу з'являється образ Марії-Марселі, яка символізує моральне відчуження та пристосуванство під тиском тоталітарної системи. Ця жінка обирає фальшиві матеріальні цінності, стаючи уособленням тієї частини суспільства, що зрадила свої першоначала. Через трагічну долю Олени автор також показує біль воєнного покоління, долю якого історія понівечила, але не зламала внутрішньо. Кожна жінка в романі – це окрема грань національного буття, що коливається між святістю та гріхопадінням. Зрештою, саме через жіноче начало П. Загребельний утворює ідею вічності, адже любов Світлани перемагає весь історичний цинізм. Письменник підсумовує цю рятівну місію філософським висновком, що жіноче серце тримає на собі цей світ.

Образ Назимки є одним із ключових жіночих образів, що занурює читача в епоху Давньої Русі, хрещення киян та болісного зламу світоглядів. Назимка уособлює дохристиянську, язичницьку Русь, її нерозривний зв'язок із природою: *Холодна, але яка ж прекрасна! Схожа на тонкі золотисті снігові «хвости», які несе над засніженим полем морозний вітер під зимовим сонцем. Вона – мов оте таємниче київське причастя під темноокими іконами, золотими лампадами, трепетом і захватом, і зима для неї ніби без печалей і лиха, бо їй породжена Назимка заметілями, завірюхами, хурделицями, – летить, погрожує, лякає, але їй кличе. Миколай дивується внутрішній силі цієї дівчини: Аби ти тільки знала, яка ти! Заступаєш мені все суще, землю, небо, хмари і сонце, теплі дощі й пташині переспіви; Залюбки стану попихачем, коли погоничем моїм буде Назимка.* На тлі «суворих мужів», які легко ламаються під тиском князівської влади, міняють віру чи зраджують себе, Назимка виявляє абсолютну духовну автономію. Автор змальовує її як м'яку, ніжну дівчину, яка водночас має непохитний внутрішній стрижень. Вона тримається з Миколаєм гордо, іронічно й незалежно, не дозволяючи маніпулювати собою чи жаліти себе. А Миколай настільки засліплений і захоплений дівчиною, що будь-яка форма взаємодії з нею (навіть у статусі слуги при пані) є для нього бажанішою, ніж свобода без неї – те, що в реальному житті є ознакою рабства й несвободи, у просторі любові стає джерелом радості та добровільного служіння.

У романі саме через кохання душа головного героя очищується від нашарувань тисячолітнього історичного болю та скепсису. Для письменника любов є вищим проявом душі, її життєдайною енергією та способом самовираження у світі. Для української ментальності душа

значно важливіша за тіло, вона є символом внутрішнього психічного світу людини, місцем локалізації її емоцій і високих бажань. Водночас автор вибудовує чітку філософську ієрархію, де людська душа залишається ширшою та тривалішою за будь-яке земне почуття. Кохання може минути через трагічні обставини, але сформована ним духовна основа людини залишається нетлінною. Зв'язок любові й душі є тим тривким стрижнем, який рятує особистість від моральної деградації та пристосуванства. Письменник переконливо доводить, що без здатності любити душа черстве, перетворюючи людину на безликого кар'єриста чи обивателя. Щире почуття стає містком, який поєднує індивідуальну душу героя з прадавнім «золотим фондом» загальнонаціонального духу. Через цю єдність письменник обґрунтовує феномен безсмертя народу, який неможливо знищити жодними загарбницькими війнами чи тоталітарними ідеологіями. Зрештою, любов і душа у творчості Загребельного – це першооснова буття людського всесвіту.

Душа здатна вмістити в собі і радість любові, і чорний біль її втрати, не руйнуючись при цьому остаточно: *Невже так кінчається все найдорожче на світі? Наша любов, здавалося мені, перевершувала все найдорожче, а тепер знайшлося щось ще вище. Що ж саме? Я втішав себе: смерть любові – це не смерть душі. Любов охоплює, може, й півсвіту, а душа – це весь світ.* Автор вибудовує чітку ієрархію: кохання – це прекрасна, але все ж таки частина буття (*півсвіту*), тоді як людська душа (*весь світ*) – найвища сутність. Головний герой переживає болісний момент, коли земне, нехай і найвище почуття (любов до конкретної жінки), стикається з жорстокими обставинами історії. Усвідомлення, що є *щось ще вище* за особисте щастя, – це вихід на рівень надперсональної відповідальності (долі нації, обов'язку чи історичної неминучості).

У контексті всього твору цей монолог пояснює, як український народ зміг вижити протягом тисячоліття. Епохи нищили кохання, родини та земне благо героїв, але їхня духовна матриця (світ душі) залишалася нескореною. Це маніфест оптимізму: навіть коли здається, що все найдорожче втрачено, внутрішній всесвіт людини та нації зберігає потенціал для нового відродження. Герой втрачає своє найбільше кохання – Світлану, а також стикається з тотальною несправедливістю радянської системи, арештами та повоєнною руйнацією. І саме в момент тріумфу смерті, насильства та ідеологічного тиску ХХ століття усвідомлює: за тисячу років історія знищила все матеріальне і навіть його найвищі прагнення. Однак вона виявилася безсилою проти духу. Цей роздум стає фінальним актом його внутрішньої зрілості як тисячолітнього свідка історії.

Внутрішній монолог Миколая про перевагу душі над усім земним є прямим художнім віддзеркаленням «філософії серця» та концепції двох природ Григорія Сковороди, який учив, що видимий світ (матеріальний, видимі почуття) – це лише тінь, тоді як невидимий світ (духовний) є істинною основою буття. Теза Миколая *душа – це весь світ* тотожна сквородинівському розумінню мікрокосмосу: людина всередині себе має цілий всесвіт, який є більшим за будь-які зовнішні обставини. Сковорода проповідував духовну свободу від земних прив'язаностей. Коли Миколай каже, що «*смерть любові – це не смерть душі*», він досягає стану внутрішнього звільнення, який філософ називав «душевною тишею».

Подібні міркування про серце як «осереддя морального життя» містять праці П. Юркевича: «В серці зводяться всі моральні сили людини – від найвищої таїнственої любові до Бога <...> до тієї зарозумілості, яка, обожаючи себе, вважає своє серце серцем Божим і каже: «я – Бог»», «Серце – це охоронець і носій усіх тілесних сил людини», «Серце – це осереддя душевного і духовного життя людини», «Серце – це місце всіх пізнавальних дій душі», «Серце – це зосередження різноманітних душевних почувань, хвилювань і пристрастей», «...серце – це осереддя морального життя людини». Втрата особистого щастя не знищує героя, бо його істинна сутність (божественна іскра душі) є вічною та автономною²².

4. Типологічний вимір концепту «любов»

Типологію концепту в художньому просторі письменника формують ментальні утворення (ідеї, образи, символи), які відображають світогляд автора та втілені в його текстах. Концептам у творчості митця властива рівнева структура: **універсальні** (загальнолюдські) – Життя, Смерть, Кохання, Пам'ять, Час; **етнокультурні** (національні), що відображають ментальність конкретного народу – Хата, Воля (Свобода), Доля, Криниця, Лихо (Біда), Горе в українській літературі; **індивідуально-авторські** (ідеосинкретичні), які народжуються в уяві письменника і стають наскрізними кодами його художнього світу.

У структурі художнього тексту ці концепти функціонують не ізольовано, а утворюють динамічні опозиції та асоціативні поля. Їх розгляд та аналіз дає змогу дослідникові «розкодувати» прихований підтекст автора, реконструювати його індивідуальну картину світу та збагнути глибинну

²² Юркевич П. Вибрані твори: Ідея-Сердце-Розум і Досвід. Вінніпег: Видавництво: Колегія Св. Андрея в Вінніпезі, 1984. С. 75–77.

філософію художнього тексту²³. В індивідуально-авторській картині світу П. Загребельного простежуємо таку асоціативно-образну структуру концепту «любов» – любов романтична, любов братня, любов Божа, любов до рідної землі (рис. 3).

Любов романтична

Символічним втіленням романтичної любові є жіночі образи роману. У творчості Загребельного образ жінки завжди амбівалентний. У «Тисячолітньому Миколаї» через жіночі образи найсильніше загострюється антитеза *духовне (сакральне) / тілесне (грішне)*. З одного боку, жіноча краса й еротизм – це вияв тілесного (грішного) потягу, який змушує героя забувати про все на світі, втрачати контроль і здійснювати фатальні вчинки, з іншого – кохання в романі сакралізоване. Через земну, тілесну любов Миколай сягає божественного, знаходить порятунком від самотності та духовної порожнечі. Любов до жінки в романі П. Загребельного щаслива й нещасна, цнотлива й еротична, взаємна й нерозділена, втрачена й вічна. Невипадково у спілкуванні з читачами письменник висловлює думку, що «справжня любов до жінки і найвища шанобливість до неї, як втілення найвищої земної краси, може народжуватися тільки там і тоді, де всевладно панує цнотливість, чистість і, сказати б, недоторканість»²⁴. Жінка стає для нього і спокусою, і святинею: *Жінка – це і **гріх**, і **спасіння** наше. У її обіймах ти забуваєш про Бога, але через неї ж і пізнаєш божественну таємницю творення; Гріховна пристрасть спалює тіло, але тільки через справжню любов душ людських ми стаємо безсмертними, доторкаючись до вічності. Пам'ятник людській душі в романі «Тисячолітній Миколай» будується саме на запереченні чистого аскетизму. Письменник доводить, що сакральне не може існувати без тілесного: ...тяжка пристрасть, солодке пожадання, яке кидає чоловіка й жінку в обійми одне одному, – це не просто захват і блаженство, а й молитва, таємний труд життя в ім'я надії й відродження, в ім'я пришестья світла в покалічене, страждуще, розп'яте життя в ім'я перемог людини. Тільки через подолання гріховного, земного, через фізичне страждання і досвід плоті дух Миколая здобуває справжнє, вистраждане безсмертя.*

²³ Черемська О.С., Ходарева І.М. Засоби вербалізації мовного образу любові в історичних романах П. Загребельного. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*: збірник наукових праць. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 53. С. 265–268. Черемська О.С., Ходарева І.М. Лексико-семантичне поле *любов* у романі П. Загребельного «Тисячолітній Миколай»: концептуальний підхід. *Лінгвістична палітра*: збірник наукових праць з актуальних проблем лінгвістики. Харків, 2009. С. 209–217.

²⁴ Таємниця Євразії, або Жінка і чоловік з погляду вічності» (розмова Людмили Тарнашинської з Павлом Загребельним). *Березіль*. 2000. № 7–8. С. 168–169.

Рис. 3. Асоціативно-образна структура концепту «любов»

Використовуючи антитезу *духовне / тілесне*, Загребельний часто протиставляє також і високе служіння (мистецтву, Богові, державі) земній пристрасті. Любов у нього – це і благословення, і прокляття, яке відволікає героя від його призначення, але водночас дає сили для творчості. Для Павла Загребельного антитеза духовного (сакрального) та тілесного (земного, грішного) є засадничою. Письменник намагався проникнути у психологію людини, яка розривається між своїм високим призначенням і земними пристрастями, і відтворити її душевний стан. Тут антитеза працює не просто як художній засіб, а як **структурний елемент буття** Миколая, який полягає у протиставленнях *духовне (сакральне) / тілесне (грішне); влада / особисте; життя (ерос) / смерть (танатос); рацію / емоція; вічність / миттєвість, приземленість / сакральність, одиниця / маса, пам'ять / забуття* та ін. Любов тут – це **форма безсмертя** у світі, де все інше тлінне.

У «Тисячолітньому Миколаї» цей дуалізм сягає космогонічних масштабів. Сакральне для головного героя – це незмінне ядро його особистості, його пам'ять, сумління та національна ідентичність. Дух Миколая безсмертний, він накопичує мудрість тисячоліть, прагне до правди й Бога: *Кожного разу я народжувався на світ заново, отримував нове тіло з усіма його пристрастями, слабкостями й гріхами, але дух мій лишався тим самим – він пам'ятав усе, і цей вантаж був заважкий для однієї смертної істоти. Але кожне нове втілення – це нове смертне тіло. Герой знову і знову змушений відчувати голод, біль, сексуальну пристрасть, страх смерті. Тілесне в романі часто – важкий тягар для вічної душі, яка втомлюється від коловороту земних гріхів і страждань: Людина створена з *гріха* і *плоті*, і не нам, земним, удавати з себе ангелів; *Святість* – це*

не відсутність гріха, а здатність повстати з бруду і підвести очі до неба. Такі сентенції створюють збалансовану філософську концепцію людського буття: помилятися – це людське, але прагнути світла навіть після найглибшого падіння – це божественне. Вони позбавляють людину від деструктивного почуття провини за саму свою природу, але водночас покладають на неї відповідальність за кожен наступний крок. Це філософія оптимізму: хоч би де ти опинився, у тебе завжди є шанс підвести очі і почати рух угору.

Любов братня

Концепт «братня любов» відтворено через складну систему художньо-мовних засобів, зокрема метафори, антитезу та емоційно забарвлену лексику. Автор поєднує біблійні мотиви з політичною сатирою, щоб показати контраст між справжнім братерством і радянськими маніпуляціями, використовуючи риторичні питання для підкреслення трагізму: *Брат прийшов сюди не з любові до мене, а з ненависті, бо прийшов не сам, а присланий, може, й не княгинєю, як я, самим князем, бо вже Несміян не простий дружинник, а воєвода і тепер, вислужуючись перед князем і княгинєю, готов утопити рідного брата в ложці води. Моя ж любов була ось тут, по цей бік брами, і хто б став мені дорікати за те, що хочу бути вірний своїй справжній любові? Звісно ж, брат знав, що я тут, нікуди не подівся, бо кінь мій іржав та іржав, тонко, зривисто, ніби сипав тонким льодком понад частоколом, і дружинницькі коні відповідали йому, мовби прикликаючи до свого гурту. Але я не озвався до Несміяна-Марка, не подав голосу, і тим було сказано без слів, що душа моя не з ним, а тут, ось з цими людьми, які досі були чужі, а тепер стануть своїми.*

Відтворена в романі тема братньої любові виходить далеко за межі звичайних родинних стосунків, переростаючи у глибоку філософську метафору. Автор розглядає братерство як базовий закон людського співіснування, який постійно випробовується на міцність кривавою історією. Головний герой Миколай упродовж свого тисячолітнього життя спостерігає, як любов до ближнього веде людство до високого духовного злету, і водночас бачить, як легко ця любов зраджується заради влади чи ідеології.

Найгостріше ця тема звучить через призму трагедії братовбивства, яка наскрізною ниткою проходить через українську історію. Автор відсилає читача до давніх архетипів Каїна та Авеля, а також Бориса і Гліба, показуючи, що руйнація братніх зв'язків завжди стає початком національної катастрофи. Загребельний акцентує, що істинна братня любов вимагає жертвності та вміння прощати, тоді як егоїзм та заздрість перетворюють рідних людей на запеклих ворогів, що нівечить саму душу нації.

У площині «зв'язку часів» письменник переосмислює поняття «братніх народів», що має потужний публіцистичний та політичний підтекст. На прикладі складних історичних взаємин України з сусідами автор демонструє, як під гаслами братерської любові та допомоги часто приховувалися жорстоке поневолення, експлуатація та намагання знищити національну ідентичність. Загребельний іронізує над нав'язаним міфом про «старшого брата», протиставляючи штучній політичній доктрині справжнє, щире почуття рівності.

Тема братерської любові розкривається через складні стосунки, ідеологічні розбіжності та глибокі внутрішні переживання героїв. Взаємини братів ілюстровані через метафоричні описи відстороненості та діалоги, що підкреслюють відмінність між щирим родинним зв'язком і радянським колективізмом. Зрештою, братня любов у романі постає як єдиний надійний оберіг від історичного забуття та духовного розпаду. Для безсмертного Миколая вміння бачити у кожній зустрічній людині брата стає способом зберегти власну людяність серед вікових страждань та воєн. Автор підводить до висновку, що лише через усвідомлення загальнолюдського братерства та відновлення щирої любові між синами однієї землі український народ здатний подолати внутрішні чвари і вистояти у вирі тисячоліть.

Любов Божа проявляється в молитві, пості, аскезі: *3 13 декабря уязвился я любовью божою пуце прежнього, приложив молитву к молитві, слъози к слъозам, бдіння ко бдінню, піст к посту, і постився навіть до 17 дня, не їв, не пив, не спав, лежав на ребрах, втомившись, сидів з годину щодоби.* Як зазначено вище, сутність концепції «**діяльної любові**» у контексті постаті Святого Миколая в художній інтерпретації Павла Загребельного полягає в тому, що віра без діла є мертвою. Це перехід від абстрактного обожнювання Бога до конкретного служіння Його творінню – людині. Для Миколи Бог не перебуває лише у високих сферах або в тиші монастирської келії. Він бачить присутність Божественного в кожній стражденній людині. Споглядання (медитація, молитва) дає знання про Бога, але тільки **дія** дає змогу уподібнитися Йому. Концепція любові в романі не є статичним почуттям – це **енергія**, яка потребує оновлення. Микола розуміє, що замкнена в собі любов згасає. Щоб примножити світло, його треба передати. Саме тому його дива в романі часто виглядають як логічне продовження людських зусиль: він не лише творить магію, він чинить справедливо там, де людство схибило. Вибір же допомоги – це спосіб зробити духовне відчутним, матеріалізувати божественну благодать через їжу, одяг або захист у суді.

Якщо споглядання – це розмова з Богом, то активна допомога – це діяльність Бога руками людини: *О, боги наші предковічні, чому не допоможете*

мені знайти слів!; А наші боги добрі, слухняні, мовчазні, покірливі. Не ми їм, а вони нам служать. Ми посилаємо своїх богів за здобиччю, за врожаєм, за погодою, за добром і щастям. Людина в розумінні Павла Загребельного є полем вічної битви між небом і землею, і саме в цій напрузі народжується справжня особистість. Микола обирає шлях дії, стаючи живим інструментом милосердя, що робить його концепт любові максимально наближеним до земного життя та зрозумілим кожному.

Традиційний шлях святості часто передбачав втечу від світу (анахоретство). Микола обирає складніший шлях – **бути у світі, але не бути від світу**. Його «діяльна любов» є своєрідною жертвою: він віддає свій спокій, свій час і свою безпеку заради інших. Це відмова від егоїстичного прагнення власного спасіння заради порятунку ближнього.

Микола П. Загребельного – це людина глибокої емпатії. Він не може заплющити очі на несправедливість, бо для нього споглядання зла без втручання є потуранням цьому злу. Його вибір – це відповідь на виклики реальності: там, де закон безсилий або жорстокий, має діяти любов; голод і хвороби не чекають, поки філософ завершить свої роздуми.

Любов до рідної землі

Любов до рідної землі зреалізовано національно-культурними маркерами, які мають особливе символічне значення та емоційне забарвлення в художньому дискурсі.

Моє рідне село зникло. Не існував більше той прекрасний, неповторний світ, який жив у моїй душі всі ці роки, щез той маленький материк мого дитинства і моєї юності, який здавався колись мені безмежним, хоч і обмежувався з одного боку озером Круглим і Сосною (так звали ми великий сосновий бір), а з другого – Миронишиним озером і Дубиною (тобто старезною дібровою). Не було ні сосен, ні дубів, ні сочень білих хат, з безладною гармонійністю розсипаних по розлогій долині, ні кучерявих садків, які, навіть безлисті серед зими, завжди вражали таємничою поплутаністю свого віття.

Розлогі, переважно якісні та оцінні епітети, створюють емоційне тло: прекрасний, неповторний світ; старезна діброва; безладна гармонійність; кучеряві садки; таємнича поплутаність. Метафора *жив у моїй душі*, позначає пам'ять як живу істоту, а вжитий географічний термін *материк* (*материк мого дитинства*) – життєвий етап. Займенникова насиченість: *моє (рідне село), моїй (душі), мого (дитинства), моєї (юності)* підкреслює інтимність, глибоку особистісну прив'язаність автора до втраченої малої батьківщини. Вказівний займенник *той (світ, материк)* виступає як маркер психологічного віддалення від об'єкта спогадів. На особливу увагу заслуговує використання власних назв (*озеро Кругле, Сосна, Миронишине*

озеро, Дубина), що свідчить про міфологізацію простору: для жителів села конкретне дерево чи гай ставали повноцінними іменами, географічними константами їхнього всесвіту.

ВИСНОВКИ

Лінгвокогнітивний простір роману Павла Загребельного «Тисячолітній Миколай» містить комплекс внутрішньомовних і позамовних ознак, характерних стилістичних засобів, лінгвокультурних і художніх концептів, центральним серед яких є концепт *любов*. У художньому просторі твору він постає не лише емоційною категорією чи статичним почуттям, а потужною наскрізною антропоцентричною філософською домінантою ідіостилію письменника, націєтворчою та буттєвою силою, здатною долати лінійний час. Концептуальний аналіз мовного образу любові здійснено з огляду на морально-етичний, соціальний, лінгвософський та типологічний виміри, що дозволило структурувати його через низку асоціативних компонентів: *любов романтична, любов братня, любов Божя та любов до рідної землі*.

Семантика ключових лексем суттєво розширюється в художньому контексті твору: традиційні номінації почуття взаємодіють із розгалуженою системою контекстуальних синонімів, індивідуально-авторських метафор, епітетів та порівнянь, антитези. Любов кодується через образи-символи стихій (вогню, води, вітру), космічних явищ та історичної невідворотності, що підкреслює її всеохопний характер.

Мовні засоби вираження концепту «любов» (експресивна лексика, розгорнуті метафоричні ряди, ампліфікація, антитези та лінгвофілософські афоризми) не лише маркують індивідуально-авторський стиль П. Загребельного, а й відтворюють складну архітектуру свідомості головного героя, що вмотивовує використання засобів інтелектуалізації та поетизації мовлення.

Методом інтерпретації розкрито приховані (імпліцитні) сенси художнього тексту. Виявлено, що за зовнішньою сюжетною лінією стосунків персонажів криється глибокий філософський субтекст: любов у Загребельного є синонімом безсмертя духу та національної ідентичності. Мовні засоби (зокрема, оксиморонні конструкції, бінарні протиставлення, анафоричні повтори, риторичні запитання, прецедентні назви та ін.) вербалізують ідею про те, що саме здатність любити робить Миколу «тисячолітнім», рятуючи його від фізичного та духовного згасання протягом віків.

Узагальнюючи результати дослідження, можемо стверджувати, що лінгвальна об'єктивація цього концепту підпорядкована глобальному авторському задуму – розкриттю ментального коду українства крізь призму

тисячолітнього історичного досвіду. Таким чином, дослідження когнітивно-семантичного наповнення концепту «любов» у «Тисячолітньому Миколаї» дає змогу глибше осягнути специфіку ідіостилу письменника, розкодувати імпліцитні смисли ключових філософських понять та експлікувати головні ціннісні домінанти українського лінгвокультурного простору загалом.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у порівняльному аналізі специфіки репрезентації концепту «любов» у романі «Тисячолітній Миколай» та інших історико-філософських творах Павла Загребельного (наприклад, «Роксолана», «Диво», «Євпраксія»), що дасть змогу цілісно реконструювати еволюцію ідіостилу письменника.

АНОТАЦІЯ

У дослідженні здійснено лінгвокогнітивний аналіз концептуалізації мовного образу любові в художньому просторі роману Павла Загребельного “Тисячолітній Миколай” з огляду на взаємодію кількох гносеологічних площин – морально-етичної, соціально-психологічної, лінгвософської та типологічної. Такий підхід уможливив опис складної внутрішньої архітекτονіки досліджуваного концепту та дав змогу структурувати його лінгвокогнітивне поле через низку взаємопов’язаних асоціативно-семантичних компонентів: любов романтична; любов братня (філіальна); любов Божа (агапе) та любов до рідної землі, що експліковані через потужний шар національно маркованої образності, лінгвокраїнознавчих маркерів та геопоетичних образів, які постають для головного героя наріжним ментальним орієнтиром, що цементує його зв’язок із власним родом та історією. Окреслена мікросистемна організація концепту доводить, що у мовомисленні Павла Загребельного любов постає універсальною світоглядною категорією, яка інтегрує тілесний, душевний, соціальний та сакральний досвід людини в єдину цілісну систему координат.

Література

1. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 205 с.
2. Бойко Н. Вербалізація почуттєвих станів у мовосвіті Павла Загребельного. *Культура слова*. 2024. № 100. С. 20–32.
3. Воробйова О. П. Когнітологія як експерієнтаційний міф: методики концептуального аналізу тексту. Актуальні проблеми філологічної науки та педагогічної практики: Тези III Всеукраїнської науково-практичної конференції / Дніпропетровськ, ДНУ імені Олеся Гончара, 8–9 грудня 2011 р. Дніпропетровськ: ДНУ, 2011. С. 8–10.

4. Воробйова О. П. Когнітивна поетика: спектр проблематики і напрями досліджень. *Studia philologica*. 2020. Вип. 14. С. 11–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stfil_2020_14_4.
5. Голікова Н.С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту: монографія. Дніпро: Акцент ПП, 2018. 432 с.
6. Голікова Н.С. Лінгвокогнітивний простір художньої прози Павла Загребельного. *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту): зб. наук. праць*. Дніпро. 2019. Вип. 24. С. 22–28.
7. Головачева К.Р. Художній світ Павла Загребельного. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2015. 71(1127). С. 291–295. URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/2017>.
8. Грищенко А.С. Лексико-стилістичні параметри історичної романістики П. Загребельного. *Науковий часопис. Серія: Філологічні науки*. 2019. Вип. 15. С. 110–116.
9. Загребельний П. А. Тисячолітній Миколай. Ч. I. Харків: Фоліо, 2003. 399 с.
10. Загребельний П. А. Тисячолітній Миколай. Ч. II. Харків: Фоліо, 2004. 442 с.
11. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Коць Т.А., Сютя Г.М., Ганжа А.Ю. Сучасна українська академічна лінгвостилістика: стратегії інтегративного розвитку. *Українська мова*. 2021. 4 (80). 3–23. URL: <https://doi.org/10.15407/ukrmova.2021.04.003>.
12. Кохан Ю. Фраземіка в системі ідіостилю письменника (на матеріалі художньої прози Олеса Гончара та Павла Загребельного): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2003. 19 с.
13. Коць Т. Мовна свідомість Павла Загребельного у вимірах української ідентичності. *Культура слова*. 2024. № 100. С. 7–19.
14. Нестерук С.М. Естетичні функції символів у творчості Павла Загребельного: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01. Кіровоград, 2001. 19 с. Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/3616.html>.
15. «Таємниця Євразії, або Жінка і чоловік з погляду вічності» (розмова Людмили Тарнашинської з Павлом Загребельним). *Березіль*. 2000. № 7–8. С. 165–173.
16. Ходарева І.М. Лексико-семантичне й асоціативне поле *любов* у мові творів Павла Загребельного: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2009. 211 с.
17. Ходарева І.М. Концепт *любов* у романах П. Загребельного (психолінгвістичний аспект). *Науковий вісник Херсонського державного*

університету. Серія “Лінгвістика”: збірник наукових праць. Вип. VI. Херсон: Видавництво ХДУ, 2008. С. 185–190.

18. Ходарева І.М. Любов як онтологічне поняття ідіостилю Павла Загребельного. *Scientific Journal Virtus*, January, issue 30, 2019. P. 197–200.

19. Ходарева І.М. Художній текст як відтворення мовної картини світу автора. „*Tradiție și inovație în cercetarea filologică*”, *conferință științifică internațională* (2015; Bălți). Conferința științifică internațională „Tradiție și inovație în cercetarea filologică”, 27 octombrie 2015: [în 2 vol.] / com. șt.: Valentina Pritcan (președinte). Bălți: Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, 2016. P. 118–121.

20. Черемська О.С. Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (XIX – перша третина XX ст.): монографія / Ольга Степанівна Черемська; НАН України. Ін-т укр. мови; відп. ред. С.Я. Єрмоленко. Харків: Олександр Савчук. 2020. 483 с.

21. Черемська О.С., Ходарева І.М. Засоби вербалізації мовного образу любові в історичних романах П. Загребельного. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць*. Острог, 2015. Вип. 53. С. 265–268.

22. Черемська О.С., Ходарева І.М. Лексико-семантичне поле любов у романі П. Загребельного «Тисячолітній Миколай»: концептуальний підхід. *Лінгвістична палітра: збірник наукових праць з актуальних проблем лінгвістики*. Харків, 2009. С. 209–217.

23. Шаповал М.П. Синтаксична організація художньої прози Павла Загребельного: панорамність та поліфонізм. *Мовознавство*. 2012. № 3. С. 40–48.

24. Юркевич П. Вибрані твори: Ідея-Сердце-Розум і Досвід. Вінніпег: Видавництво: Колегія Св. Андрея в Вінніпезі. 1984. 167 с.

25. Burke M. *Literary Reading, Cognition and Emotions. An Exploration of the Oceanic Mind*. N.Y.; London: Routledge. 2010. 277 p.

26. Chrzanowska-Kluczevska, E., Vorobyova, O. (eds.). *Language – Literature – the Arts: A Cognitive-Semiotic Interface*. Frankfurt am Main: Peter Lang. (Text – Meaning – Context: Cracow Studies in English Language, Literature and Culture / [eds. Elżbieta Chrzanowska-Kluczevska, Władysław Witalisz]. Vol. 14). 2017.

27. *Cognitive Poetics in Practice* / [Ed. by J.Gavins and G.Steen]. London; New York: Routledge, 2003. 188 p.

28. Semino E. Language and World Creation Poems and Other Texts. London; New York: Longman, 1997. 288 p.

Information about the authors:

Cheremska Olga,

Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Philology and History,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
9 A Nauka Avenue, Kharkiv, Ukraine

Khodarieva Iryna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology and History,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
9 A Nauka Avenue, Kharkiv, Ukraine

**SEMANTIC-SYNTACTIC AND PROSODIC MEANS
OF REALIZING CONCEPTS
IN ENGLISH-LANGUAGE CAR ADVERTISING WITHIN
THE COMMUNICATIVE-DISCURSIVE PARADIGM**

Chesnokova Maryna, Olinchuk Viktoriia, Monastyrskia Olga
DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-22>

INTRODUCTION

The proposed work is devoted to the study of the lexical, syntactic and prosodic features of advertising discourse.

The object of the study is advertising discourse, understood as a text conditioned by the situation of advertising communication.

The subject of the study is the semantic-syntactic and prosodic arrangement of modern oral advertising discourse based on authentic texts of television and radio advertising for automobiles.

The relevance of the study is determined by the following factors:

Advertising discourse as one type of institutional speech communication has been insufficiently covered in linguistic literature.

The study of the lexical, syntactic and prosodic features of advertising discourse is important for understanding the organization of advertising text.

The aim of the work is to construct a model of modern advertising discourse by identifying its lexical-syntactic and intonational features that create an appealing image of a car for the consumer.

The aims of the research determine the following tasks:

- to study the linguistic aspects of advertising text;
- to study the distinctive features of advertising text;
- to investigate the lexical-syntactic features of advertising discourse;
- to examine the intonational structure of advertising at the perceptual level;
- to conduct electro-acoustic analysis of oral advertising discourse at the experimental phonetics laboratory using modern computer-based methods.

The research material consists of spoken television and radio advertising texts. Twenty advertising texts from British and American television and radio

broadcasting were analyzed; these advertisements promote leading brands of modern automobiles.

The aim and tasks determined the structure of the research, which consists of an introduction, three parts, conclusions and a list of references. The introduction substantiates the choice of the research topic and defines its aim, tasks, and relevance. Part I presents the theoretical foundations of the study. Part II contains a lexical-syntactic analysis of advertising discourse. Part III is devoted to auditory and intonographic analysis of the discourse under study. The conclusions summarize the content of the three parts. The reference list includes works by domestic and foreign authors cited or mentioned in the study.

Advertising text is one of the most widespread types of persuasive texts, whose practical orientation determines the selection of verbal and non-verbal means of organization. Thus, advertising text reflects a special sphere of linguistic communication that remains to be defined by linguists. Taking the above into account the relevance of this work devoted to describing the specificity of English-language advertising text becomes clear. Although the problem of advertising text is one of the leading issues in modern linguistics, no single general definition of these two concepts has been developed, nor can such a definition be established. This is due to the complexity and multidimensionality of text in general as a product of human speech and mental activity as well as to the diversity of approaches to its study. Advertising text has its own structure, specificity, distinctions and characteristic features. This is the problem we intend to investigate and we need to define the concept of “advertising text” and identify the distinctive features inherent in this type of text.

1. Theoretical background of the study

1.1. Advertising as a Specific Form of Communication

Advertising (French *réclame*, from the Latin *reclamo* – to cry out) is information about the consumer properties of goods and the types of services with the purpose of creating demand for them. Among the numerous definitions of the concept of advertising, one of the them belongs to O. Selivanova: “Advertising is an article written in one’s own defense, intended to refute something”¹. Numerous interpretations of advertising can also be found in contemporary literature. “Advertising is the process of acquainting consumers with the goods or services offered by a given manufacturer, trading enterprise or other business organization carried out in the form of announcements in the

¹ Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2008. 844 с.

press, on television, radio and other media. Advertising is a paid form of non-personal transmission of information about goods for the purpose of stimulating sales and only information presented by a clearly identified sponsor”². Advertising is a controlled influence exerted by a particular advertiser through the mass media.

All of these definitions despite their apparent specificity and external differences are similar in one respect that advertising is a tool by means of which consumers are provided with information that encourages them to purchase the advertised product. It is generally accepted that the basis of any advertising is the principle of interpersonal communication. It follows from this proposition that, regardless of the form advertising takes, it is always built upon communication. The specificity of communicative activity within advertising is determined by the needs of the target market and is characterized by the mass and one-way nature of advertising communication.

At the same time advertising gives preference to direct communication (one-to-one) and indirect communication (through technical means or correspondence), reciprocal communication (conversation) and one-way communication (a television announcer), interpersonal communication (between two people or within a small group) and mass communication (addressing an audience)². Therefore, within the framework of the theory of mass communication, advertising can be regarded as a mass communication activity that creates and disseminates concise, informative and figurative texts about social values, addressed to groups of people with the purpose of encouraging them to make a choice or perform an action desired by the advertiser. In domestic practice, the term “advertising” was for a long time used inadequately. It was applied to denote an entire complex of advertising activities including various means of stimulating commercial activity such as exhibitions, product packaging, the distribution of souvenirs, printed materials and many others. Abroad, particularly in the United States and other industrially developed countries, advertising is understood more narrowly. The term “advertising” used to designate this activity refers only to advertisements placed in the mass media (the press, radio, television and outdoor advertising). This term does not extend to other forms of promotional activity that facilitate sales aim to gain public goodwill or are intended to establish connections between consumers and producers.

Advertising has a very specific purpose that is unique to it and distinguishes it from other forms of communication. In its most general form, this purpose can be defined as the creation of demand for particular goods and services

² Dyer G. Advertising as Communication. London: Routledge, 1988. 185 p.

and the stimulation of human needs. At the same time it should be taken into account that the formation of consumer demand primarily involves the formation of a positive attitude toward the goods or services being offered. It follows that any advertisement from the very beginning presupposes the simultaneous solution of two problem situations: a substantive (subject-oriented and informative) one and a communicative one. Therefore, when discussing advertising the objectives of communication may be considered from two perspectives: first, from a functional perspective, that is, in terms of the general functions performed in society by the mass media and propaganda; second, from a substantive perspective, that is, in terms of the specific content with which informational texts are filled.

Another important task of advertising is persuasion. Having acquainted consumers with the product being offered, advertising must almost simultaneously encourage the target of advertising (that is, a particular potential consumer or a group of consumers who may be interested in the advertised object) to perform actions leading to the ultimate goal of advertising activity – the transformation of a potential consumer into a buyer. This involves the tasks of psychological influence on the consumer: attracting the audience's attention, arousing interest in the message, stimulating the desire to use the advertised product and encouraging specific actions necessary for its use. It should be noted that the psychological mechanisms underlying the influence of advertising are based on the regularities governing the processes of sensation, perception, memory and thinking. Only through a clear understanding of these processes is it possible to create advertising that fully captures the attention and emotions of a potential buyer or client. By actively influencing consumers advertising is capable of addressing a number of economic, educational, instructional and political tasks.

The economic task of advertising is manifested in increasing the volume of sales of goods and services. Its educational task is reflected in the desire to expand consumers' knowledge about the assortment, quality and properties of goods and services, their purpose, methods of use or application and so forth. The instructional task of advertising consists in developing progressive views and judgments, shaping aesthetic tastes and needs, and instilling the skills required for the proper use of goods and services. On this basis, stable and rational consumer demand is formed.

The functions of advertising arise from the tasks assigned to it. They are realized in the process of advertising perception and are determined by the content and form of advertising messages, the characteristics of the audience (age, gender, social affiliation, etc.) as well as the actual capabilities of consumers. The primary function of advertising is informative. Closely related

to it is the communicative function, which, on the one hand, reflects the social orientation of processes of consciousness and their focus on implementing communicative tasks within this sphere of communication and, on the other hand, is manifested in maintaining feedback between producers and consumers, managing demand and ensuring control over the promotion of goods in the marketplace.

According to psychologists the most influential factor in advertising is not the word itself but rather the communicator who enters another person's sphere of life – not as a “role” or as an abstract performer of an informational function but as a personality carrying his or her own ideas, thoughts and attitudes. Any genuinely informative advertisement necessarily contains at the initial stages of influence first and foremost a personal connection and only afterward a substantive one – that is the direct advertising information about the product. In this respect, advertising may be characterized as a selectively directed flow of information originating from the addresser-communicator, who possesses particular value orientations, motives and social attitudes.

The tasks of advertising stem from its objectives. The most important of these is of a general nature and its essence lies in informing potential consumers about a product, the services provided and new ideas. Advertising is first and foremost information – that is a system of data containing certain information about the object being advertised. Information in advertising is usually presented in a concise yet artistically expressive form that communicates the most important facts to consumers; these facts are pre-selected and processed on the basis of studies of consumer demand and purchasing motives.

It should be noted that the concept of “communication” is understood here in a broad sense. In our interpretation, the concept of the communicative function also encompasses the sphere of concepts related to pragmatics and may therefore be defined as the pragmatic function. By combining the communicative and pragmatic functions under one general designation we seek to emphasize that communication in the sense in which we consider it consists in the explicit pragmatic orientation of the message, which assumes a “hypertrophied” character in advertising.

It should also be added that the stated basic functions mutually determine one another in the process of advertising creation and are manifested equally in any advertising message. The informative and communicative functions of advertising constitute the manifestation of its essence, purpose and operation in society, as well as its very nature; in other words, they are characteristics without which advertising cannot be itself. Correlated with these primary functions are secondary, derivative functions of advertising such as the volutative, appellative, axiological and referential functions among others.

Each of these reflects a corresponding subtask that advertising performs under particular conditions of operation.

The multiplicity of advertising tasks and functions gives rise to a considerable diversity of its types, means of dissemination, methods of creation and other elements from which advertising is formed as a system.

1.2. Advertising and Informational Text as an Object of Linguistic Study

Advertising text is defined differently in both linguistic and economic literature. The numerous definitions found in the works of domestic and foreign scholars largely reflect the complexity of attempting to provide a general and comprehensive definition of such a multifaceted phenomenon. The principal problem encountered by researchers studying advertising texts is above all the absence in contemporary scholarship of a single, universally accepted understanding of the term “text”. In its broadest sense, a text is defined as “a sequence of sign units united by semantic cohesion whose principal properties are coherence and integrity. An advertising text is undoubtedly a literary work in which the author demonstrates the art of writing, the ability to select such words and expressions and to find such descriptions as will create in the reader a clear understanding of the appearance and content of the work, that is, accurately convey the advertising theme”³.

However, as a literary work, an advertising text has its own specific characteristics. An advertising text is an appeal to a person as a member of society. Such an appeal entails a distinctive exchange of information between the individual and the imagined subject with whom communication takes place. In this process, the advertising text functions as a means and unit of communication, serving as the link between the participants in communication: the addresser and the addressee.

By performing its pragmatic function an advertising text, in addition to describing the characteristics of the advertised object (its communicative and informative functions), carries an additional communicative load through the communicative intention embedded in the text by its sender. Viewed from this perspective, an advertising text may be characterized as an act of pragmatic text production, that is, a situation of verbal communication in which the communicator, guided by specific pragmatic objectives, seeks to convey particular information to the addressee, believing that the receipt of this information will ensure the achievement of the goals that initiated the communication. In this case, the communicator is the advertiser, who pursues

³ Євдокимова І. О. Класифікація мовленнєвих масок в англомовному усному рекламному дискурсі // Записки з романо-германської філології. 2022. Вип. 1 (30). С. 74–80. DOI: 10.18524/2307-4604.2022.1(50).262445.

pragmatic objectives with respect to potential consumers. At the same time, it should be borne in mind that the resulting communicative situation is never entirely one-sided. Verbal communication becomes possible only through the presence of another participant – the addressee (the consumer) – who interprets the information addressed to him or her. Since the beginning of the second process, interpretation, can never precede the beginning of the first, text production, in temporal terms, one may speak, on the one hand, of a certain sequence in the realization of the communicative act itself and, on the other hand, of a degree of interconnection between the communicative situations of text production and interpretation. In this case, the situations of text production and interpretation may be regarded as the specific conditions under which the actions of the communicator (the advertiser) and the addressee (the consumer) are realized with respect to the creation of the text and its conscious perception.

To the above, it should be added that in every act of communication, a linguistic expression activates a complex of verbalized and non-verbalized knowledge about the surrounding world, including certain systems of values that are most significant for a given society. Consequently, every text refers, either directly or indirectly, to the value system of the speakers of a given language. Such references provide the basis for the influence of the text upon the addressee. From this perspective, an advertising text may be characterized as a vivid linguistic form of social influence, that is, a one-directional speech act whose content consists in the social influence exerted by the addresser upon the addressee. This type of linguistic influence corresponds to the strategies of explanation and information, involving the messages and judgments that “the speaker” wishes to share with the “interlocutor”. In this case, the speech act may alter the interlocutor’s way of thinking and level of awareness, thereby influencing him or her. At the same time, an advertising text must have a clearly defined target audience, contain precise factual information about the principal characteristics of the product and reveal a motive that is relevant to the intended recipient. In other words, an advertising text should attract attention, arouse interest, encourage further reading, create a desire to purchase the proposed product and, ultimately, stimulate action by providing both a plan of action and the information necessary to carry it out. This is the functional *AIDA formula*², derived from the initial letters of the English words Attention, Interest, Desire and Action.

When defining the specific nature of an advertising text, attention should be paid to the distinctive features characteristic only of this type of text. These include:

- the special role of extralinguistic factors in the formation of the advertising text and its informational structure;

- the specific nature of the denotatum of the advertising text;
- the particular pragmatic orientation of the advertising text;
- the specific cognitive conditions under which communication takes place between the sender of the advertising message and the potential recipient;
- the complex and predominantly semiotic nature of the advertising text.

Let us consider each of these aspects in turn.

It appears that the effectiveness of an advertising text is largely determined by such extralinguistic factors as the conditions under which information is transmitted and perceived, the factor of the addressee, the factor of the addresser, the communicative and substantive context, the channel through which information is transmitted and the specific nature of the denotatum of the advertising text – that is, the advertised product. In the author's view, the extralinguistic level of an advertising text determines its linguistic level. It is precisely the extralinguistic factors that predetermine the particular verbal sequence used in an advertising text as well as its overall scope.

The denotatum of an advertising text is the advertised product or service. Depending on the semantic content of the denotatum, the linguistic content of the advertising text also changes accordingly.

In this case, the leading text-forming factor is the intentional factor (the factor of the communicative-pragmatic intention). The communicative-pragmatic intention determines the manner in which the text unfolds and largely governs the selection and combination of linguistic means, thereby creating the stylistic distinctiveness of the text.

The cognitive conditions of advertising text perception are characterized by a minimum level of attention and concentration, partial analysis, fragmented perception and the recipient's failure to retain the content.

The above-mentioned characteristics, in our opinion, make it possible to regard the advertising text as a special type of text, representing a multi-level complex that reflects the close interrelationship between cognitive and linguistic aspects.

2. Semantic and syntactic features of English Automobile Advertising

2.1. Keywords in English Advertising Discourse

Advertising text contains thematic words and keywords that create the advertising image and convey the main idea of the text. Following Cook G.⁴, we classify as thematic words those words that reflect the principal theme of the advertising text, that is, its central idea, the concept underlying it, its main

⁴ Cook G. *The Language of Advertising: Major Themes in English Studies* : in 4 vols. / ed. by G. Cook. London : Routledge, 2007.

content and the object of the advertising description. Thematic words include nouns (the name of the advertised object), verbs denoting the action that the advertisement encourages the reader to perform, as well as function words.

Thematic words are accompanied by keywords, which characterize the advertised object, the addressee and the addressee's actions. By keywords, we mean the words most frequently encountered in advertising (primarily in the motivational part of the text) when actualizing the needs of the recipient and providing verbal motivation for his or her actions. They serve to describe the properties of the advertised product and the advantages that its acquisition provides. Unlike thematic words, keywords are expressed exclusively by content words.

Keywords serve as a means of expressing the concepts embodied in advertising texts. Summarizing the findings of previous studies by V.V. Olinchuk and I.L. Sydorenko⁵, we identify the following concepts: individuality, pleasure, comfort, success, common sense and benefit. Let us examine the ways in which these concepts are realized in advertising materials.

According to the explanatory dictionary, the concept of individuality is defined as "all the characteristics that belong to an individual and that distinguish him from others"⁶. In English advertising discourse, this concept is represented by the following lexical units: *unique, distinctive, distinction, different, unlike, style, stylish, masterpiece, special, specific, strong character, characteristic, inimitable, remarkable and original*.

The following semantic features are distinguished within this group of words: *extraordinary; having no equal; easily recognizable; deserving attention; interesting; making a strong impression*.

Keywords develop the principal idea of the text and contribute to foregrounding important information. Keywords such as *differently, unlike, quality, distinction* and *a masterpiece* increase the amount of information conveyed and emphasize the exclusiveness of both the automobile itself and the people who own it. Only very wealthy individuals with refined taste can afford to purchase such a masterpiece.

In English culture, the concept of *style* functions as a positive value, as reflected in the proverb "*The style is the man*". By acquiring items distinguished by an individual appearance, a person sets himself or herself apart from others and demonstrates a personal sense of style.

⁵ Олінчук В. В., Сидоренко І. Л. Семантика та прагматика усного рекламного дискурсу // Українська ментальність: діалог світів : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (Одеса, 2–3 жовт. 2003 р.). Ч. 2. Одеса : Астропринт, 2003. С. 197–204.

⁶ Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. 10th ed. Oxford : Oxford University Press, 2020.

You've got your own ideas. Shouldn't your car reflect them? The Lexus GS 300. If you've been searching for a luxury car that reflects individual thinking, we have a suggestion. The Lexus GS 300. One goes the concept of being just one of the crowd. In its place, we give you unique and distinctive design combined with 212 bhp of highly efficient but effortless power and all the safety features and extras you could think of – as standard. So why drive a car only to fulfill other people's expectations? Wouldn't you rather drive a car that exceeds your own?

An automobile is a socially significant object; it may be a source of pride for its owner, confirm his or her social status and become a topic of discussion among other people. The rhetorical question “*So why drive a car only to fulfill other people's expectations?*” implies that one should not be satisfied with merely being no worse than others. Consequently, one should not purchase a car that merely meets other people's expectations and does not differ from similar vehicles, a point that is further emphasized by the phrase “*One goes the concept of being just one of the crowd*”. The automobile is viewed as a means of expressing *individuality*; it reflects the owner's personal vision of what a car should be. Hence, the text employs such keywords as *own ideas*, *individual thinking*, *unique* and *distinctive*. The behavioral model conveyed by the text suggests that one should do what others expect, yet purchase things that exceed their expectations and are capable of inspiring admiration.

Individuality is also manifested in patterns of behavior when a person does something that goes beyond the ordinary. Such behavior is encouraged, for example:

If you want to go off-road, track down the specialists. The experience of driving 4×4 is unlike anything else. And the same goes for buying one. ... we suggest ... you beat a path to your nearest specialist dealer. ... You can be certain of a vehicle that helps you get the most out of getting off the beaten track. And can't be beaten for value.

The expression “*to go off-road*” placed in the headline, echoes the idiom “*to get off the beaten track*” in the concluding part of the text, which means “*to do something unusual*”, that is, to act differently from everyone else, to express one's individuality. This meaning closely corresponds to the message of the advertisement. Such a type of behavior is encouraged by society. The text employs a form of play-on-words based on the use of different lexical-semantic variants of the keyword *beaten* and the cognate verb *to beat*. The following semantic chain is created:

- *to beat a path* – to blaze a trail, that is, to be among the first purchasers of this model of off-road vehicle;
- *getting off the beaten track* – to leave the well-trodden path;

- *can't be beaten for value* – to acquire a high-quality automobile at a reasonable price.

Individuality is also expressed through appearance, for example:

How do you improve your looks? The Fiat Punto Cabrio is an Italian designer number you are bound to look good in. Stylish too. The Punto is from one of Italy's most prestigious car design houses, Giugiaro's Ital Design. But looks aren't everything. That's why we strengthened the windscreen to act as a roll bar. What's more, with an electric hood, you'll be sure to look your best wherever you go... To change your appearance overnight, call...

An open-top sports car enables its owner to appear elegant and fashionable. An additional feature of the vehicle, the retractable roof, helps preserve an attractive appearance even in rainy weather. The combinations of the verb *look* with the evaluative adjectives *good*, *stylish* and *best* are arranged in ascending order of positive evaluation. The noun *appearance* has the meaning “style of dressing” and functions as a contextual synonym of the noun *looks*, which has a broader general meaning.

The analysis conducted demonstrates that the most frequently used word is the adjective *special*, which means “of a particular or certain sort; not common, usual, or general”⁶. This adjective helps convince the addressee that the quality has been improved and that the proposed product or service is something exceptional, intended exclusively for the recipient.

One of the principal concepts in English advertising discourse is pleasure, which is expressed through such lexical units as *pleasure*, *pleasing*, *enjoy*, *fun*, *satisfaction*, *satisfied*, *boast*, *irresistible*, *please*, *happy*, *happiness*, *indulgence*, *indulge*, *smile* and *laugh*.

Let us consider the following examples:

Most luxury cars are for the driven. The LEXUS GS 300 is for the driver. The GS 300's 3-litre, 24-valve engine develops over 200 bhp. ... Yet while you enjoy all this driving pleasure you could be sitting in a limousine. ... After the first parking the idea that there's no luxury car for real drivers, of course.

The cognate words *driven* and *driver* are emphasized through a parallel construction reinforced by antithesis. In terms of *luxury* and *comfort*, the automobile may be compared to a limousine; however, unlike the latter, it is intended for those who derive pleasure from driving and therefore place high demands on the vehicle's technical characteristics: “*there's no luxury car for real drivers, of course*”. The principal idea of the text is that the automobile combines excellent technical performance, which provides driving pleasure, with a high level of comfort.

The comfort of the automobile brings pleasure to its owner, which is expressed through understatement, for example:

*In fact, everything about Kangoo is designed to bring a smile to your face. The noun smile is defined as "an expression on the face showing amusement or happiness"*⁶.

Thus, the automobile is presented as something intended to make its owner happy.

The concept of *success* is also fundamental to English advertising discourse.

To convey the idea of success, English advertising discourse frequently employs the adjective *new*. Our analysis has shown that the adjective *new* is particularly common in advertisements aimed at affluent consumers. For example:

The new Jaguar V8 XJ gets up to things rarely seen in a saloon. It's cradled by an all-new suspension system, which takes the refined and robust handling ... to newer and greater heights.

The adjectives *new*, *all-new* and the comparative form *newer* are used to persuade the addressee that by purchasing the latest model of automobile, a person demonstrates his or her social status and confirms personal success.

The key concept of *common sense* is expressed through such words as *sensible*, *intelligent*, *worldly-wise* and *wise*. Rationality is associated with practicality and with a realistic view of circumstances, as reflected in such lexical units as *down-to-earth*, *practical* and *real*.

Let us consider examples illustrating the realization of this concept in advertising discourse:

If money talks, Volvo speaks perfect sense. A car for people with more sense than money. And of course it comes with all the classic standard safety features you'd expect of a Volvo (so your senses won't be numbed either). With the 1.6-litre model starting from only 14,925 on the road, it now makes perfect sense to choose a Volvo S40.

We also regard the concepts of *comfort* and *benefit* as key concepts. Benefit is understood as *advantage*, *profit* and *help*, that is, as an *advantage*, *assistance* or *material gain*⁶.

In English advertising discourse, this concept is commonly expressed through such adjectives as *surprising*, *astonishing*, *jaw-dropping*, *incredible*, *unbelievable* and *startling*. Something positive may be obtained unexpectedly; such a situation is presented as inexplicable and extraordinary, evoking pleasant emotions that are described by means of emotionally evaluative adjectives.

Thus, advertising texts are created with the purpose of exerting the maximum possible influence upon the addressee. The principal semantic load of the text is carried by keywords, which express the main idea of the text, convey the most significant information and actualize the needs of the advertising recipient.

Keywords function as a means of objectifying concepts – multidimensional mental constructs possessing an evaluative dimension. In advertising discourse, we distinguish the following concepts: *individuality*, *pleasure*, *comfort*, *benefit*, *common sense* and *success*. These concepts are expressed in advertising texts through keywords, evaluative vocabulary, phraseological units, proverbs and sayings.

2.2. Syntactic features of English oral advertising discourse

Many researchers classify advertising texts according to the mass media through which they are disseminated – that is, by the advertising medium (print advertising, television advertising, radio advertising, etc.).

Television advertising is, above all, a video sequence or a vivid visual image that is easily remembered and accompanied by a minimal verbal text, which is often reduced to a brief advertising slogan or catchphrase, such as “*Change the script*” (the English version of a Pepsi advertisement).

The principal media characteristic of radio advertising is its use of the full range of nuances of the human voice together with audio effects. Radio advertising combines precise targeting of a specific audience with a relatively high frequency of repetition.

Finally, television advertising is regarded as the most effective and the most expensive form of advertising because it possesses enormous potential for influencing a mass audience.

The effectiveness of an advertising text depends upon the successful combination of all its constituent components: image, sound, visual representation and verbal texture. At the same time, researchers emphasize the primary importance of the verbal component of advertising – the written or spoken text. It is only through the verbal text that the central advertising idea acquires its actual realization. Owing precisely to verbal signs, these key ideas are interpreted strictly in accordance with the advertising communicative intentions envisaged by the advertiser.

Narrative or dramatized advertising is most frequently employed in television commercials, since the possibilities offered by television make it possible to dramatize the advertising idea by presenting it in the form of a specific storyline, as is the case in a series of automobile commercials. Let us now turn directly to an analysis of the stylistic and syntactic features of advertising texts. Seeking to achieve an intensive and concentrated impact, advertising employs a broad range of expressive devices at every linguistic level. Allusion, metaphor, simile, parallelism, various types of repetition, onomatopoeia, the concentration of imperative verb forms and connotative adjectives are all widely represented in advertising texts.

Among the most significant features of advertising texts at the morphological-syntactic level is the frequent use of imperative verb forms, which considerably enhances the dynamic character of the advertising message. For example:

Share the excitement. (Nissan)

Buy the car. Own the road. (Pontiac)

The overwhelming majority of advertising texts consist of affirmative declarative sentences, both simple and complex. This appears quite natural in view of the specific nature of this type of communication. Essential information about the advertised product, the manufacturing company, and where and when the product may be purchased is generally presented in the form of affirmative statements.

Negative declarative sentences are also encountered in television and radio advertising texts. In advertising, negative sentences are used primarily to describe an undesirable situation that can be avoided by purchasing or using the advertised product or they appear in comparative advertising, where the audience is presented with product features that competing products do not possess. For example:

If another car rental company quotes you a cheaper weekly price... then we won't just match it, we'll beat it.

Interrogative sentences occur in English advertising texts mainly in headlines or serve to attract the audience's attention:

- *Looking for something new?*
- *Still with us?*
- *Shall we continue?*
- *Tell you more?*

Questions appearing in advertising texts are often rhetorical in nature and function semantically as affirmative statements. For example:

Do you want to save money?

Of course you do – and you can with Toshiba.

Researchers also draw attention to the distinctive use of personal and possessive pronouns in advertising texts. The persuasive tone of an advertising message is often constructed through the consistent application of the following communicative model:

- *we, our* – to refer to the advertiser;
- *you, your* – to address the potential customer;
- *they, their* – to refer to possible competitors.

Particularly frequent are second-person personal and possessive pronouns, since they strengthen the persuasive force of the advertising appeal. For example:

Your own car. Your own phone. Your own place. Your dad's insurance?
(Nationwide Insurance)

Adjectives and adverbs are used to describe the various characteristics of the advertised product, including its shape, size, quality, price and the sensations it evokes. Among the most frequently used adjectives in English-language advertising are: *good, better, best, free, fresh, full, sure, clean, wonderful, special, fine, big, great, real, easy, bright, extra, rich and golden.*

Adjectives emphasizing the originality of a brand are also common, such as *genuine, authentic* and *original*. However, the undisputed leader in terms of frequency of occurrence is the adjective *new*, which can be found in almost every second advertising text.

In addition to syntactic and stylistic devices, an effective spoken advertising text necessarily takes into account the possibility of prosodic influence. The use of the associative properties of a word's sound form helps to create a particular image. For example, the repetition of sibilant sounds is associated with smooth, flowing movement, as illustrated in the following excerpt from an advertisement for Rolls-Royce:

A unique automatic air-conditioning system maintaining any temperature you desire at two levels of the interior; a sophisticated rack-and-pinion system turns the humble steering wheel into a feeling of ease and precision; a self-leveling suspension system lets you forgive and forget the rudest of uneven roads.

The analysis of the principal characteristics of advertising texts concludes the examination of the syntactic features of advertising discourse. We shall now proceed to the next level of analysis, namely, the consideration of mass media advertising texts at the perceptual level.

3. Prosodic organization of English-language automobile advertising

3.1. Research methodology and materials

At the present stage in the development of text linguistics, the majority of studies devoted to the problems of the semantic organization of texts in general and of various text types in particular examine the interaction of linguistic elements at different levels (lexical, syntactic and prosodic) in the process of decoding textual meaning.

The discrete nature of a text makes it possible to distinguish its constituent components. In spoken discourse, the function of segmenting the text in accordance with its meaning is performed by prosodic devices, which structure such semantic units of varying complexity as the syntagm, phrase and text.

Experimental phonetic research widely supports the view that prosody, encompassing melodic, dynamic and quantitative features, provides

communicants with their initial orientation during the act of verbal communication and facilitates comprehension of the utterance. According to Odesa National University Speech Laboratory Phonetic School, the components of prosody include speech melody (variation in pitch), timbre (voice quality), stress (syllabic and phrasal) and temporal characteristics (speech rate and pausing). Prosody performs the following functions: communicative, emotional-modal, personal-social, structuring, rhythm-forming and style-forming⁷.

The solution to any particular problem in phonetics cannot be regarded as complete if it is based solely on data obtained by means of research instrumentation. It is essential to take into account human linguistic consciousness, which plays a crucial role in identifying meaning. As noted in the literature: "In investigating speech perception, we are primarily interested in determining which acoustic characteristics of speech sounds are significant for speakers of a given language and which are not. Thus, we investigate not the sound units themselves, but rather the reactions to them – that is, the evaluation of the properties of these units by native speakers". According to E.O. Nushikian, the study of the perception of the speech signal as a whole, as well as of its individual parameters, constitutes an indispensable prerequisite for any phonetic investigation⁸.

The methodology employed in investigating the intonation of advertising discourse and its specific functions, for example, the appellative function (orientation toward direct address), the realization of emotional-evaluative meanings, the pragmatic function (influencing the consumer) and others – depends upon the objectives, nature and subject of the research.

The experimental material was selected in such a way as to take into account, wherever possible, the lexical means (keywords) and syntactic features of advertising discourse structures in which particular evaluative connotations are most frequently expressed, including the emphasis of the advantages of the advertised product, the evaluation of the addressee and the addressee's actions, as well as emotional and expressive connotations constituting the pragmatic aspect of advertising discourse. Particular attention during the analytical procedure was devoted to utterances realizing a specific concept, conveying the principal idea or producing a particularly strong persuasive effect on the consumer.

⁷ Волошин В.Г., Григорян Н.Р., Музя Е. М., Олінчук В.В. Методи обробки результатів експериментально-фонетичних досліджень мовлення та їх лінгвістична інтерпретація. Одеса: БМВ, 2011. 185 с.

⁸ Нушикян Е.О. Типологія інтонації емоційного мовлення. Київ; Одеса: Вища школа, 1986. 157 с.

The inclusion of utterances with different structures and different connotations within the scope of the study was intended to investigate the close interaction between grammatical structure, lexical composition and intonational means, as well as to determine the cases in which intonational features accompany lexical-grammatical devices and those in which they compensate for them.

Advertising discourse, as a complete speech product, was deliberately chosen as the unit of analysis. According to E.O. Nushikian, the overall meaning of a text is reflected in its integral intonational organization, which influences not only the intonational and rhythmic characteristics of individual utterances but also the prosodic organization of individual words. In the present study, these are the keywords representing a particular concept⁸.

When investigating the pragmatic meaning of intonation, it is important to bear in mind that, in the act of communication, equal significance is attached both to the meaning intended by the speaker and to its perception by the addressee.

A panel of auditors, experts in phonetics, consisting of lecturers and post-graduate students from the Faculty of Romance and Germanic Philology was asked to identify the characteristic prosodic features that enabled them to perceive the various connotations of the advertising discourses under investigation.

The listeners were assigned the following tasks:

- To identify the placement of stress, mark the syntagms within the discourse and indicate the presence and duration of inter-syntagmatic and inter-phrasal pauses;
- To identify the semantic center of the utterance and indicate the keyword receiving prominence within the semantic center;
- To determine, through association, the concept to which the keyword relates;
- To determine the pitch level of the utterances and the pitch level at which the evaluative word is pronounced;
- To determine the speech rate of the phrases comprising the advertising discourse;
- To determine the loudness level of the discourse phrases;
- To determine the melodic contour of each phrase in the discourse;
- To identify the emotional-evaluative and expressive components of the discourse and characterize the voice quality employed in the pronunciation of these phrases;
- To determine the communicative type of each utterance.

Perceptual (auditory) analysis, as one of the principal stages of the present phonetic investigation, was intended to reveal the nature of the relationship

between prosodic information and information conveyed at other linguistic levels of advertising discourse.

In order to determine which portion of prosodic information, together with information from other linguistic levels, is sufficient for the perception of advertising texts, the degree of emotional evaluation and the level of persuasive impact, English-language spoken advertising discourses broadcast on British and American television and radio were selected. These discourses ($n = 6$) were subjected to perceptual analysis. Authentic recordings were transferred to a file and the speakers included both male and female announcers. Each spoken discourse realized a particular concept.

For the perceptual analysis, advertising discourses promoting automobiles were selected. The discourses under investigation included utterances of different communicative orientations and structural types, ensuring that all lexical and syntactic advertising devices identified during the study were represented in the research material.

The results of the perceptual (auditory) analysis were processed using methods of mathematical statistics, with the findings expressed as percentages according to the following formula:

$$a = \frac{100k}{m}$$

where

k – the average score assigned by the listeners in determining the parameter under investigation (pitch range, speech rate, or loudness);

m – the number of phrases in each advertising discourse produced by a particular speaker;

100 – the maximum percentage value (100%).

The calculations were performed separately for each speaker. The present study reports the judgments of ten listeners. The mean score assigned by each listener (C) was calculated by summing the ratings of all listeners for each intonational parameter, as well as for each category within that parameter, for example: (1) very loud; (2) medium; (3) very low. The total number of ratings (p) was then divided by n , the number of listeners, according to the following formula:

$$C = p : n$$

The perceptual analysis of the spoken English-language advertising discourses was conducted according to the traditional procedure proposed, for example, in one of the latest editions of a phonetics textbook, as well as in accordance with the methodology developed by the Laboratory of Experimental Phonetics of Odesa National University named after I.I. Mechnikov⁷.

3.2. Auditory Analysis

A significant aspect of the present study was the cognitive approach, which is based on the way a message or other phenomenon is perceived by a human being, rather than on its representation by a machine. It is precisely perceptual analysis that makes it possible to determine the extent to which particular prosodic features are significant in realizing a specific communicative intention. Ultimately, the human being is the alpha and omega of the cognitive cycle of speech production, perception, processing, categorization, storage and subsequent speech generation.

The principal method employed in the analysis of the material was the method of comprehensive prosodic analysis of complete discourses. Observation of syntagms demonstrated that those containing keywords exhibit the greatest degree of prosodic prominence within advertising discourse.

The perceptual analysis of syntagms revealed that the direction of pitch movement in the pre-nuclear parts of syntagms was predominantly descending. According to the listeners, the discourse phrases were characterized primarily by descending stepping scales, while level scales occurred less frequently. The listeners also noted that, in comparison with the surrounding context, emotionally colored units were distinguished by a wider pitch range, a higher pitch level, a descending pitch movement in the pre-terminal part of the utterance, variation in terminal tones and changes in speech rate (either slowing down or accelerating).

Experimental perceptual analysis of the key phrases expressing evaluation in spoken advertising discourse demonstrated that all the texts shared the use of gradually descending scales (most frequently consisting of a single stressed syllable), falling-rising tones in non-final syntagms and mid-falling tones in the final syntagms of the advertising discourses.

The pitch level of utterances containing keywords was identified by the listeners with a relatively high degree of accuracy. The processed response data (Table 1) indicate that approximately half of the discourses produced by all speakers were perceived as being delivered at medium or high pitch levels. Utterances characterized by heightened expressiveness were recognized as having a wide pitch range. Variations in the listeners' responses resulted from the fact that some phrases began at a higher pitch level but ended with a considerable lowering of pitch. Conversely, utterances beginning with a moderate pitch range often concluded at a relatively high pitch level.

Evaluation constitutes a highly important characteristic specific to advertising discourse, encompassing the emphasis on the merits of the advertised product as well as the evaluation of the addressee and the addressee's actions. The advertiser's speech must not only be readily perceived through the available

Table 1

Perception of the pitch range of advertising discourse phrases containing keywords (in %)

Advertising Discourse	Speaker	Very High	Medium	Very Low
Nissan	Female	15	40	45
Lexus	Male	20	35	45
Jaguar	Male	30	60	10
Volvo	Male	40	40	20
Pontiac	Female	55	30	15
Rolls-Royce	Male	60	30	10

channels of communication but also exert an appropriate influence on the listener by creating an impression of persuasiveness, importance and significance, while simultaneously constructing the speaker's image as a competent and benevolent interlocutor. In this respect, the prosodic characteristics of voice quality (timbre) represent an essential component of the speaker's vocal profile.

The utterances of the advertising discourses expressing various types of automobile evaluation were subjected to perceptual (auditory) analysis.

The listeners' observations concerning changes in the voice timbre of the speakers when expressing different types of evaluation in advertising discourse indicate that a high degree of positive emotional evaluation is associated with such voice qualities as soft, velvety, cheerful, resonant, elevated and breathy, which may be characterized as reflecting the predominance of tone over noise. Conversely, a high degree of negative emotional evaluation is achieved through the use of a hard, harsh, staccato, tense, guttural and deep voice, indicating the predominance of noise over tone (see Table 2).

The listeners also observed other changes in voice quality, including pronounced glottal stops preceding the pronunciation of plosive consonants as well as word-initial vowels in evaluative words expressing emotional evaluation. In utterances conveying positive evaluation, however, these glottal stops preceding the evaluative word were comparatively weak.

Examples of lexical oppositions include the following:

startling – killing; surprise – accident; soft – tough; tranquil scenes – worries at home; like heaven – back to reality; the right price – total waste; low price – high price; intelligent – mad; wise – insane; create a new look – old-fashioned; infinite, unlimited – limited; sensible – reckless, frivolous; high performance – failure.

In phrases expressing emotional evaluation of the advertised object or the addressee, whether positive or negative, particular emphasis is placed on the intensifier *so* or *very*. In highly emotional utterances, these words are pronounced

Table 2

**Results of the auditory analysis of the perception of emotionally
evaluative utterances in advertising discourse**

Discourse feature	Speaker	Positive evaluation of the advertised object / addressee / actions	Negative evaluation of the advertised object / addressee / actions
Pitch level (register)	Female	High ↔ Mid	Low; Mid
	Male	Mid	Mid ↔ Low
Pitch contour	Female	Rising ↔ Falling	Falling
	Male	Falling	Falling ↔ Rising-Falling
Voice quality (timbre)	Female	Soft, enthusiastic, relaxed, relatively even, resonant, breathy, gentle, flirtatious	Abrupt, hard, indifferent, quiet, contemptuous, deep, disappointed
	Male	Neutral, calm, impartial, friendly, relaxed	Guttural, muffled, hard, tense, contemptuous, neutral, even
Other characteristics	Female	Legato delivery, expressive, lively, surprised, emphasis on the intensifier, lengthening of initial sonorants	Lengthening of consonants
	Male	Sympathetic delivery, emphasis on the intensifier, lengthening of initial consonants	Lengthening of stressed vowels, slow articulation through clenched teeth

with a raised pitch. In many phrases, the listeners noted the lengthening of initial sonorants *n*, *l*, consonant clusters such as *gr*, *fr*, *kr* and *dr*, as well as the presence of an emphatic pause (glottal stop) preceding the articulation of plosive consonants.

Negative emotional evaluation is characterized by the staccato articulation of words. However, the overall duration of the phrase increases due to the lengthening of consonants and the presence of an emphatic pause (strong glottal stop) before plosive consonants. In such cases, the voice quality is perceived as abrupt and hard. The lengthening of initial sonorants was also observed in utterances expressing positive evaluation of a person, object or action. In this case, however, the transition from one sound to another is smooth (legato). The female voice is perceived as soft and breathy.

Pitch contour characteristics exhibited less systematic dependence on semantic components than pitch register and did not display a consistent set of variable features related to gender. Apparently, the rise-fall contour reflects not so much the intrinsic relationship between semantics and prosody in qualitative adjectives as the particularly high degree of expressiveness characteristic of advertising discourse presented on television and radio.

Since advertising discourse is addressed to a particular audience, it performs both a communicative and a persuasive function. A text is capable of influencing its addressee only if it is successfully perceived and understood. Thus, voice timbre may be regarded as one of the principal means of constructing the image of the automobile and influencing consumer perception.

Advertising discourse is characterized by a positive pragmatic orientation, which is clearly evident throughout all stages of the perceptual analysis. To achieve the desired emotional impact on the addressee, the creators of advertising texts deliberately select those linguistic means capable of fulfilling the principal objective of this type of discourse, namely, attracting potential buyers to a particular automobile brand. According to G. Dyer, the pragmatic aspect is the central consideration in advertising research. This approach presupposes prioritizing the establishment of the relationship between the influence of the advertising text and the factors determining whether or not the required action is performed, above other possible and existing approaches to advertising analysis. The pragmatic perspective makes it possible to evaluate both the effectiveness of advertising and the appropriateness of employing particular persuasive devices to varying degrees².

During the perceptual analysis, we investigated the associations that arose among the listeners after perceiving advertising discourses representing specific concepts (e.g., satisfaction, comfort, etc.). The principal objective was to determine which lexical means contributed to the formation of particular conceptual impressions. The results of the study are presented in Figure 1. According to the auditors, adjectives were the most frequently used lexical means influencing the formation of a particular image of the automobile.

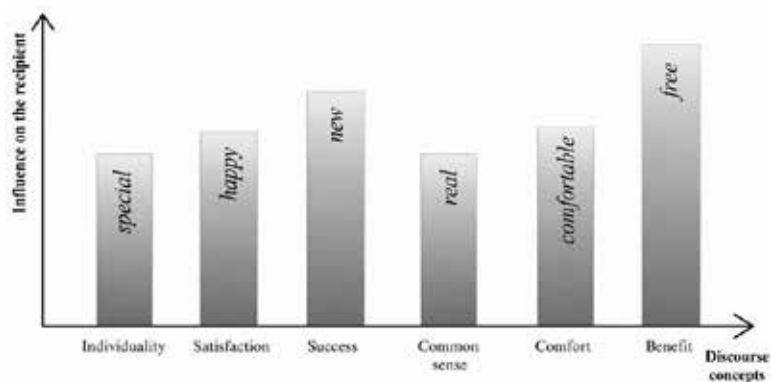

Fig. 1. Range of concepts in automobile advertising discourse as perceived by the auditors

The communicative type of expressive sentences in the advertising texts was identified by the listeners with a relatively high degree of accuracy. Among the three communicative sentence types presented (declarative, exclamatory and interrogative), interrogative sentences were recognized most accurately. This may be attributed to the distinctiveness of their intonational pattern as well as to the higher pitch level characteristic of this type of utterance.

- *Tell you more?*
- *Still with us?*
- *Tired of reality?*

Loudness, the next parameter analyzed, is one of the most prominent prosodic features of advertising discourse and was readily recognized by all listeners. More than half of the phrases produced by all speakers were classified as having a normal level of loudness. Approximately one quarter of the phrases were perceived as having increased loudness. Only a small proportion of the advertising phrases were identified as having reduced loudness. These were generally the phrases constituting the informational background of the discourse. The results of the processing of the listeners' responses are presented in Table 3.

The obtained results demonstrated that the perception of loudness depends to a considerable extent on the degree of informational prominence: all utterances produced with a high degree of expressiveness were perceived by the listeners as loud.

The analysis of the perceptual data on loudness revealed that the loudest utterances were, in general, the marked signal key phrases containing expressive syntactic structures, emotionally evaluative vocabulary and intensifiers.

The analysis of the listeners' responses also revealed certain variations in the perception of the speech rate of advertising discourse, which can primarily be attributed to the individual speaking styles of the announcers. The listeners observed that the majority of expressive, emotionally colored phrases, as well

Table 3

Perception of the loudness of advertising discourse phrases (in %)				
Advertising Discourse	Speaker	(Very) Loud	Normal	(Very) Quiet
Nissan	Female	25	60	15
Lexus	Male	22	72	6
Jaguar	Male	34	62	4
Volvo	Male	30	60	10
Pontiac	Female	15	65	20
Rolls-Royce	Female	50	40	10

as phrases expressing positive evaluation of the automobile and signal phrases ensuring a high degree of persuasive impact, were produced by both male and female speakers at a slower speech rate. By contrast, the overall speech rate of the advertisements was consistently perceived by all listeners as fast, which is presumably associated with the need to economize broadcast time.

The analysis of the speech rate in spoken advertising texts demonstrated that it rarely remains constant throughout the entire discourse. Such variation contributes to the perception of the dynamic nature of the advertising narrative. In many cases, the speech rate changes within a single utterance. For example, when an utterance contains a keyword, an evaluative word or a direct address to the listener, the rate of speech becomes slower.

The next stage of the perceptual analysis involved the investigation of the rhythmic organization of advertising texts containing positive emotional evaluations of automobiles, with the aim of arousing the interest and curiosity of potential consumers. According to T.A. Dijk, the pragmatic aspect constitutes the principal focus of advertising research. This approach gives priority to establishing the relationship between the persuasive impact of the advertising text and the factors determining whether or not the required action is performed, rather than to other possible approaches to advertising analysis. The pragmatic perspective makes it possible to assess both the effectiveness of advertising and the appropriateness of employing particular persuasive devices to varying degrees⁹.

Since a text is addressed to a particular audience, it performs not only a communicative function but also a persuasive one. A text is capable of influencing its addressee only if it is successfully perceived and understood.

Advertising is a complex form of human activity. The product resulting from this activity is designed in such a way as to influence human consciousness. Advertising should be memorable, information-rich and concise. It may be regarded as a form of communication that seeks to translate the characteristics of goods and services into the language of the needs and expectations of consumers.

It is well recognized that advertising is directed at people and aims to influence their consciousness. Consequently, the fundamental mechanism of advertising is its influence on the consumer. This influence may be considered from several perspectives. One involves the study and application of motivational factors explaining consumers' purchasing activity and behavioral orientation. Another concerns the processing of information by the recipient,

⁹ Dijk T. A. van. *Text and Context: Explorations in the Pragmatics of Discourse*. London ; New York: Longman, 1977. XVII, 261 p.

including analysis, synthesis, generalization, memorization and the construction of the advertising message. In this regard, the form of the advertising text plays a crucial role. The results of the analysis of the listeners' responses concerning the rhythmic organization of advertising texts are presented in Figure 2. Thus, rhymed or verse-form advertising texts exert the greatest informational impact on the listener (consumer) and the rhythm of verse may therefore be regarded as a primary means of persuasive influence.

The task of the advertising copywriter is to maintain a psychological state in which the recipient's observations and thoughts are directed along a particular path of impressions. The emergence of interest is characterized by the listener's concentration on the advertising message, which gradually assumes a dominant position in the recipient's consciousness. As a result, a positive emotional state arises, encouraging the listener to acquire further knowledge about the object of interest. It has been observed that interest in an advertising text increases significantly when it contains something new or unexpected for the listener. Thus, a rhythmically balanced and melodically organized advertising text guides the potential consumer toward a particular conclusion and stimulates the desire to achieve a specific goal.

The principal text-forming factor in an advertising text is its communicative-pragmatic orientation, which determines the manner in which the advertising message unfolds and largely governs the selection and combination of linguistic means, thereby creating the stylistic distinctiveness of the text.

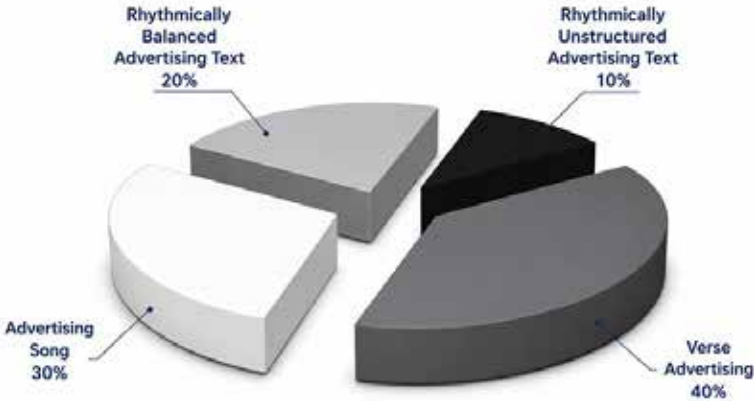

Fig. 2. Informational impact of different forms of advertising on the audience

An advertising text is also characterized by the general linguistic properties of a text, including integrity, coherence, cohesion, completeness and language dependence.

Based on the comparison of the phonetic characteristics of rhythm, the following conclusion may be drawn: since speech rhythm depends on phenomena associated with the syntactic structure of the text as well as its functional-stylistic characteristics, it is possible to predict its rhythmic organization.

Intonation constitutes the principal mechanism for the formation and transmission of the semantic meaning of an utterance expressing a particular advertising concept. Among the acoustic features most clearly distinguishing the advertising texts examined are the terminal pitch contour and the pattern of pitch movement throughout the scale of the utterance. In addition to rhythm, the concept of the temporal organization of a text includes such closely related phenomena as pausation, intonational segmentation and rhythmic patterning.

Advertising is always information but information is not always advertising. On the one hand, advertising provides consumers with the information necessary for purchasing and using products. On the other hand, by combining informativeness with persuasion and suggestion, advertising exerts an emotional influence on the recipient. Melody and speech rhythm constitute supra-segmental phonetic means that contribute to the functional-stylistic differentiation of advertising texts.

Advertising speech must not only be readily perceived through the available channels of communication but must also ensure an appropriate persuasive effect on the listener by creating an impression of credibility, importance and semantic significance, while simultaneously constructing the speaker's image as a competent and benevolent interlocutor. The prosodic characteristics of rhythm therefore constitute an essential component of the speaker's vocal profile.

The intonational profiles of advertising discourse obtained during the experiment may be used in future investigations of the intonational characteristics of different speech styles, including, for example, the informational style.

3.3. Methodology of electro-acoustic analysis

Speech consists of a continuous stream of sounds that are organized into specific configurations through which meaning is conveyed. The study of these configurations is the domain of intonology, that is, the science of intonation. Today, intonation is understood as a complex unity of speech melody, phrasal stress, temporal characteristics, rhythm and voice timbre. Some components of intonation possess a multi-layered structure. Thus, speech melody comprises pitch and loudness, while temporal characteristics include duration, speech rate

and pausation. Speech melody is defined as variations in pitch, which constitute its principal correlate.

Phrasal stress serves to highlight words within an utterance. As the basis of the rhythmic structure of a phrase, it identifies the semantic center of the utterance.

Speech rate, another essential component of intonation, represents the average speed of speech over a particular stretch of discourse. At least three types of speech rate are generally distinguished: moderate, fast and slow. Speech rate may be either constant or variable.

A constant speech rate occurs within monosyllabic and short multisyllabic segments of speech, whereas a variable speech rate is characteristic only of longer stretches of discourse. It should be noted that speech rate is determined by both linguistic and extralinguistic factors, including the topic of conversation or the nature of the text, the time allotted for transmitting information, the emotional context of the communicative situation and the speaker's ability to express ideas clearly.

Another temporal component of intonation is the pause. A pause is defined as either a break in phonation or an intonational boundary. It may be analyzed from the perspective of: its position within a phrase or supraphrasal unit; its location within a syntagm; its duration; its temporal filling; the speaker's attitude toward the utterance; and the direction of its function¹⁰.

Spoken discourse is characterized by both logical pauses and hesitation pauses. Logical pauses indicate the extent to which the speaker is prepared to express a thought and how confident the speaker is about what is being said. They also facilitate the segmentation of speech into syntagms, phrases and supraphrasal units.

Another component of intonation is rhythm, which consists of the regular alternation of acceleration and deceleration, tension and relaxation, lengthening and shortening.

As for voice timbre, it consists of harmonic overtones and resonance tones superimposed upon the fundamental frequency.

A tone is a sound possessing a clearly distinguishable and readily perceptible pitch characteristic. Pitch level may be high, low, or mid.

A distinction is made between simple and complex terminal tones. Together they form a system consisting of units that differ in both form and function, although it is impossible to establish precise boundaries between them. This is because, on the one hand, tones as functional units represent an abstraction

¹⁰ Чеснокова М.В. Соціальна та просодична варіативність англійського мовлення : монографія. Одеса : НУ «ОМА», 2023. 139 с.

or generalization, while, on the other hand, they comprise a broad range of concrete realizations. The following nuclear tones are generally distinguished: high rise, low rise, high fall, low fall, compound rise, compound fall and rise-fall-rise.

Terminal tones are closely associated with melodic scales, which constitute the principal components of the syntagm and form the intonational contour of the sequence of syllables preceding the terminal tone.

The process, principles and means of segmenting speech and connecting its constituent parts, including raising and lowering the fundamental frequency, the placement of stronger and weaker stresses, relative acceleration and deceleration of speech and interruptions in pronunciation are collectively referred to as the prosody of speech.

At the Laboratory of Experimental Phonetics of Odesa National University, in order to investigate the prosodic characteristics of individual phrases in the spoken texts, we measured the acoustic parameters of the structural components of each utterance, including the initial unstressed syllable, the first stressed syllable and the last stressed syllable.

The data obtained from the electro-acoustic analysis were subsequently processed mathematically using a combination of descriptive and inferential statistical methods¹¹.

The statistical analysis made it possible to determine, for all syntagms, the mean fundamental frequency (F0) in Hertz, the mean intensity in decibels and the mean duration of both syntagms and syllables in milliseconds.

The pitch range was determined by comparing the acoustic values of the maximum and minimum pitch levels. For each speaker, the maximum and minimum fundamental frequency (F0) values within the experimental material were identified. The pitch range was then divided into three zones:

Narrow pitch range: 120–60 Hz for male speakers and 230–55 Hz for female speakers.

Medium pitch range: 260–85 Hz for male speakers and 290–150 Hz for female speakers.

Wide pitch range: 330–135 Hz for male speakers and 350–165 Hz for female speakers.

The pitch levels were likewise grouped into three zones: high, mid and low.

In investigating the parameter of intensity, the maximum intensity values within each syntagm were first identified and the stressed syllables

¹¹ Олінчук В. В., Шкворченко Н. М. Застосування нових методик комп'ютерного аналізу ділового англомовного дискурсу (на матеріалі усного жіночого мовлення) // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. Одеса : Астропринт, 2012. С. 112–116.

corresponding to these maximum values were determined. Subsequently, the mean energy level of the acoustic packets within each syntagm was calculated. This was accomplished by dividing the sum of the peak intensity values within the syntagm by the number of acoustic packets.

The mean duration of the syntagm, measured in milliseconds using computer-generated acoustic analysis graphs, was calculated as the arithmetic mean of the absolute values.

3.4. Prosody of spoken English advertising discourse based on the results of intonogram analysis

The investigation of the prosodic characteristics of advertising discourse representing the concepts under study required the completion of the following tasks:

To confirm or refute the validity of the proposed classification of advertising discourse concepts realized through keywords.

To determine the role of intonational means in differentiating the concepts represented in spoken advertising discourse.

The present study employed a comprehensive methodology for the experimental investigation of prosody, combining methods for examining both the subjective perceptual characteristics of intonation and the objective acoustic parameters of spoken language.

To verify the differences among the six types of concepts, an electroacoustic analysis was conducted, making it possible to identify the frequency-, energy- and temporal-based differentiators of the key concepts of success, novelty, comfort, benefit and others. The Praat software package was used to analyze the speech signals by measuring fundamental frequency (F0), intensity and duration. Spoken English advertising discourses broadcast on British and American TV and radio were selected for analysis. These authentic advertising discourses (n = 6), which had previously undergone perceptual analysis, were recorded onto file. Both male and female speakers participated in the recordings. Each spoken discourse represented a particular concept.

For the intonographic analysis, advertising discourses promoting automobiles were selected. The analyzed material consisted of utterances with different communicative functions and syntactic structures, while ensuring that all lexical and syntactic advertising devices identified during the study were represented.

The results of the computer-assisted analysis demonstrated that the concepts represented in advertising discourse differ significantly with respect to the frequency, energy and temporal characteristics of the structural elements of the utterances and therefore exhibit systematic variation at the prosodic level.

It was found that, when realized in the context of advertising discourse, the concept of satisfaction is characterized by higher peak F0 values across all structural elements of the syntagm than the concept of common sense. This difference may be attributed to the greater expressiveness of the intonational pattern associated with emotional evaluation in contrast to rationality.

The concept of benefit is characterized by the lowest peak F0 values of the first stressed syllables, nuclear syllables and post-nuclear syllables in comparison with the other concepts investigated in the present study. The analysis further demonstrated that the concept of benefit exhibits the smallest frequency intervals of the first stressed syllable, the nuclear syllable, the terminal part of the utterance and the overall pitch range of the phrase among all the concepts represented in the advertising discourse.

The investigation of terminal pitch contours revealed that utterances expressing the concepts of common sense and benefit are characterized by the predominance of rising terminal tones and the absence of compound tones.

In utterances expressing the concept of comfort, the mid-falling and compound tones were the most frequent. In contrast, utterances representing the concepts of individuality and success were characterized primarily by low-rising and compound tones.

The most frequent terminal pitch contour patterns associated with the concepts investigated in the present study are presented in Figure 3.

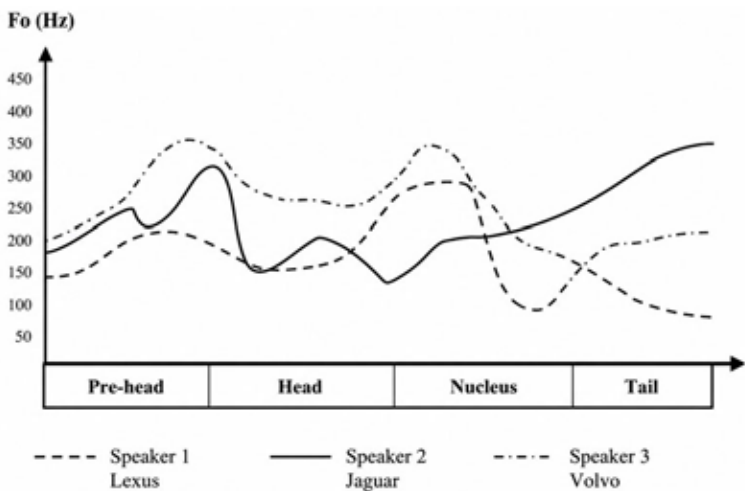

Fig. 3. Intonation contour models of phrases representing advertising concepts

Analysis of the peak intensity values of the structural elements of phrases in advertising discourse showed that the concepts common sense and benefit are characterized by slightly lower peak intensity values of the first stressed syllables than the concepts comfort and individuality, considerably lower corresponding peak intensity values than the concepts happiness and success.

The concept success differs from the concept benefit in having higher peak intensity values of the first stressed syllables and lower peak intensity values of the nuclear syllables. Compared with the concept happiness, the concept benefit is characterized by lower peak intensity values of both the first stressed syllables and the nuclear syllables.

The concepts success and happiness exhibit the highest peak intensity values of both the first stressed and nuclear syllables in comparison with the other concepts of advertising discourse. This indicates that peak intensity is a significant parameter for differentiating these concepts.

The energy-related intonation characteristics obtained during the experiment for each concept type make it possible to clearly observe the specific features of their intonation structure and confirm the validity of the conclusions drawn from the auditory analysis (see Figure 4).

The analysis of duration parameters in utterances expressing different concepts revealed that phrases containing the concepts comfort and common sense are characterized by the greatest duration of the first stressed syllables compared with other concept types. By contrast, utterances expressing the

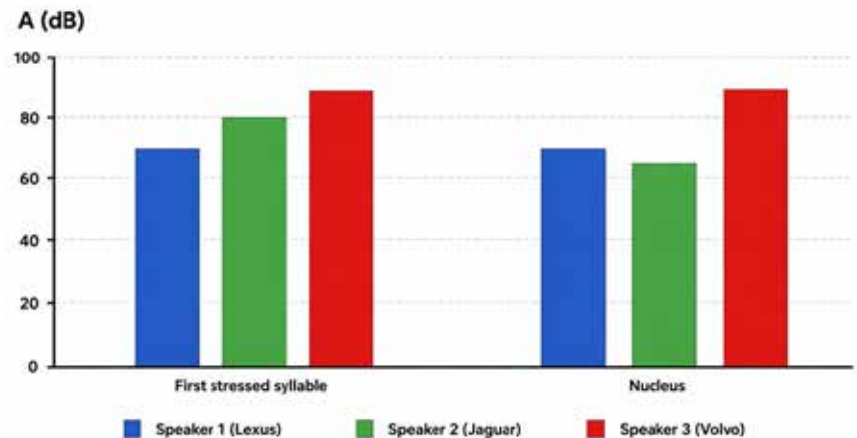

Fig. 4. Mean peak intensity values of the first stressed syllables and nuclear syllables in phrases containing different concepts in the context of advertising discourse (average data)

concepts success and happiness demonstrate the shortest duration of both the first stressed and the nuclear syllables.

The analysis of the average syllable duration of the phrase body and the average syllable duration of complete phrases representing different concepts revealed that utterances expressing the concept of common sense exhibited the greatest average syllable duration both in the phrase body and in the phrase as a whole compared with the corresponding values for the other concepts under investigation. In contrast, utterances expressing the concept of success were characterized by the shortest average syllable duration of both the phrase body and the entire phrase among all the advertising concepts analyzed (see Figure 5).

The results of the analysis of inter-phrase pause duration indicate that, among the concepts investigated in advertising discourse, the longest pause durations were observed in utterances expressing the concept of comfort, whereas the shortest pause durations occurred in phrases representing the concept of success.

These findings were consistent for both male and female speakers, indicating the linguistic significance of the observed patterns. The conclusions drawn from the experimental study confirm the proposed hypothesis that a wide range of frequency-, energy- and temporal-based parameters contribute to the organization and differentiation of various types of advertising in spoken English.

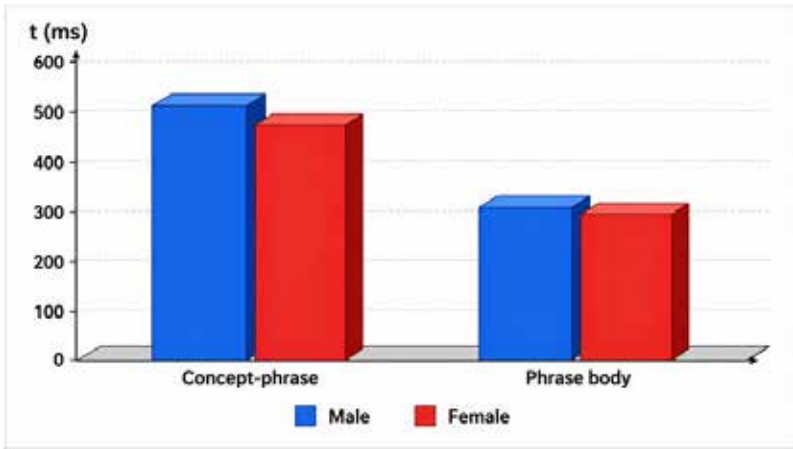

Fig. 5. Mean syllable duration values of phrases representing different concepts and of the phrase body

CONCLUSIONS

Discourse analysis is based on such categories as social action, the process of discourse construction (including its production and comprehension) and variability, i.e., the reflection of the characteristics of different socio-communicative contexts and speakers' intentions. The system-forming features of advertising discourse include purposeful social action, participants, strategies and values.

Summarizing the findings of the present study and identifying the specific characteristics of advertising texts, the following features should be emphasized as being inherent to this type of discourse:

1. Extralinguistic factors play a crucial role in shaping the advertising text and its informational structure.
2. The specific nature of the denotatum of the advertising text.
3. The distinctive pragmatic orientation of advertising discourse.
4. The integrated and multimodal character of advertising texts.
5. The specific cognitive conditions under which communication takes place between the sender of the advertising message and its potential recipient.

Advertising texts are constructed according to communicative strategies established within this sphere of communication. These strategies constitute an essential feature of advertising and are aimed at achieving its communicative objectives.

The strategy of persuasive speech is based on assumptions about the communicative situation and the intended audience, taking into account such parameters as social roles, psychological characteristics, professional background and other relevant factors.

The strategy of an advertising text is significantly influenced by its communicative purpose, the pragmatic orientation toward the recipient, the nature of the referent, the stage of the advertising campaign and the communication channel.

As a system-forming feature of advertising discourse, communicative strategy serves as the means through which speakers realize their communicative intentions. Communicative strategies are objectively identified through the analysis of speech acts employed in discourse construction and the functions they perform. The principal strategies of advertising discourse include establishing contact, attracting attention, providing information and stimulating the recipient to act.

Statistical processing of the results obtained from the perceptual analysis of the prosodic organization of advertising discourse confirmed the validity of expert evaluations and demonstrated the reliability of the principal intonation patterns characteristic of spoken advertising.

The syntactic, lexical and prosodic means used to express positive evaluation of consumer goods, together with the communicative and pragmatic

devices employed to stimulate consumer interest, constitute a specific linguistic code that conveys the advertising message within the informational structure of advertising discourse.

Advertising discourse is generally characterized by a high information density, brevity and a relatively rapid, loud and clear manner of delivery. Speech tempo slows down in discourse segments containing semantically important, informationally new, emotionally charged, expressive, or evaluative content. These segments are typically accompanied by increased loudness and/or a higher pitch level, thereby facilitating the realization of the principal functions of advertising, namely its communicative-pragmatic and appellative functions.

A number of individual and linguistic factors influence the tempo of spoken advertising discourse, including:

- speech rate;
- the nature of intonational phrasing and pausing;
- textual rhythm.

The stability and variability of prosodic characteristics depend on speakers' social, intellectual and gender-related characteristics. Female speakers generally tend to produce speech at a faster tempo. For some listeners, a faster speaking rate is perceived as an indicator of competence or a higher intellectual level.

The advertiser's task is to maintain a psychological state in which the recipient's perceptions and thoughts are guided in a desired direction. Interest arises when the listener focuses attention on the advertising argument, which becomes dominant in the recipient's consciousness. This process is accompanied by a positive emotional response and a desire to obtain further information about the advertised product or service. It has been observed that interest in advertising discourse increases considerably when it contains novel or unexpected information. Consequently, advertising discourse guides potential consumers toward a desired conclusion and motivates them to pursue a specific goal, provided that it is rhythmically balanced and melodically organized.

Intonation represents one of the most important mechanisms for constructing and conveying the semantic meaning of an utterance that realizes a particular advertising concept. Among the acoustic parameters that most clearly differentiate the concepts investigated are the terminal pitch contour and the overall pitch movement throughout the intonational scale. Other important parameters for identifying concepts in spoken advertising discourse include the peak fundamental frequency (F0) of the first stressed and nuclear syllables, the frequency interval between structural elements of the phrase, the frequency range, the peak intensity of the first stressed and nuclear syllables, the duration of the first stressed and nuclear syllables, the mean syllable duration of phrases and pausing characteristics.

The intonational profiles of different advertising concepts obtained in the course of the experiment may be applied in the study of intonational characteristics of other speech styles, such as informational discourse.

The findings of the present study may also be widely applied in teaching English intonation at higher educational institutions and for speech synthesis in AI studies.

SUMMARY

The paper examines the prosodic organization of oral automobile advertising discourse within the framework of pragmatic communication theory. Its primary objective is to determine the role of linguistic means in the creation of automobile advertising images. The theoretical section reviews contemporary approaches to advertising discourse and its communicative and social functions. The lexical and syntactic analysis demonstrates that advertising texts employ verbal, visual and auditory elements to convey the concepts of individuality, pleasure, comfort, success, sense and benefit. Special attention is paid to the use of evaluative vocabulary and stylistic devices that enhance the persuasive potential of advertisements. The perceptual analysis reveals that rhythm, pitch, loudness and tempo are the principal prosodic components shaping spoken advertising discourse. The study of automobile advertisements shows a strong correlation between rhythmic and intonation groups, contributing to the coherence and persuasive effect of the texts. Acoustic, computer-assisted and statistical analyses confirm that fundamental frequency, intensity and speech tempo function as effective means of pragmatic influence on the audience. The findings demonstrate that lexical, syntactic and prosodic features operate jointly to reinforce the communicative impact of advertising discourse. The results contribute to the understanding of spoken advertising discourse and provide practical value for linguistic research and English language teaching.

Bibliography

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2008. 844 с.
2. Dyer G. Advertising as Communication. London: Routledge, 1988. 185 p.
3. Євдокимова І. О. Класифікація мовленнєвих масок в англomовному усному рекламному дискурсі // Записки з романо-германської філології. 2022. Вип. 1 (30). С. 74–80. DOI: 10.18524/2307-4604.2022.1(50).262445.
4. Cook G. The Language of Advertising: Major Themes in English Studies: in 4 vols. / ed. by G. Cook. London : Routledge, 2007.
5. Олінчук В. В., Сидоренко І. Л. Семантика та прагматика усного рекламного дискурсу // Українська ментальність: діалог світів: матеріали

Міжнародної наук.-практ. конф. (Одеса, 2–3 жовт. 2003 р.). Ч. 2. Одеса: Астропринт, 2003. С. 197–204.

6. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. 10th ed. Oxford : Oxford University Press, 2020.

7. Волошин В.Г., Григорян Н.Р., Музя Е. М., Олінчук В.В. Методи обробки результатів експериментально-фонетичних досліджень мовлення та їх лінгвістична інтерпретація. Одеса: ВМВ, 2011. 185 с.

8. Нушикян Е.О. Типологія інтонації емоційного мовлення. Київ; Одеса: Вища школа, 1986. 157 с.

9. Dijk T. A. van. Text and Context: Explorations in the Pragmatics of Discourse. London ; New York : Longman, 1977. XVII, 261 p.

10. Чеснокова М.В. Соціальна та просодична варіативність англійського мовлення : монографія. Одеса : НУ «ОМА», 2023. 139 с.

11. Олінчук В. В., Шкворченко Н. М. Застосування нових методик комп'ютерного аналізу ділового англомовного дискурсу (на матеріалі усного жіночого мовлення) // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. Одеса: Астропринт, 2012. С. 112–116.

Information about the authors:

Chesnokova Maryna,

Candidate of Philological Sciences,

Nikola Vaptsarov Naval Academy

73, Vasil Drumev Street, Varna, Bulgaria;

Associate Professor at the Maritime English Language Department,

National University "Odessa Maritime Academy"

8, Didrikhson Street, Odesa, Ukraine

Olinchuk Viktoriia,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Maritime English Language Department

National University "Odessa Maritime Academy"

8, Didrikhson Street, Odesa, Ukraine

Monastyrskaya Olga,

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,

Head of the Maritime English Language Department

National University "Odessa Maritime Academy"

8, Didrikhson Street, Odesa, Ukraine

ФРАЗЕМИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА)

Шатілова Наталія

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-23>

ВСТУП

Українська фразеологія повсякчас перебуває в дослідницькому полі наукових студій. Не одне покоління вітчизняних мовознавців присвятило праці різноаспектному її аналізу, розробляючи теорію фразеології, вивчаючи її історію та етимологію, досліджуючи творення, семантику, структуру, стилістику фразем, описуючи їхній взаємозв'язок з історією, культурою та побутом народу, збираючи діалектні (народні, ареальні) усталені вислови тощо (Л. Авксент'єв, Н. Бабич, Д. Баранник, С. Бевзенко, І. Білодід, В. Білоноженко, Л. Булаховський, Н. Венжинович, І. Гнатюк, М. Демський, В. Жайворонок, А. Івченко, Г. Їжакевич, В. Калашник, Н. Клименко, В. Коваль, Ж. Колоїз, О. Левченко, Л. Лисиченко, Ф. Медведєв, К. Мізін, О. Потебня, Л. Савченко, О. Селіванова, Л. Скрипник, О. Соболевська, В. Стахова, Ю. Прадід, В. Ужченко, Н. Хобзей, Л. Щербачук та ін.). Народна фраземіка стала об'єктом багатьох кандидатських дисертацій (Н. Коваленко, О. Майборода, Л. Мельник, Р. Міняйло, О. Назаренко, М. Олійник, Н. Романюк, Г. Ступінська та ін.). Та все ж, проблема функціонування самобутніх народних висловів у різних дискурсивних практиках попри стійкий дослідницький інтерес не втрачає своєї актуальності в українській лінгвістиці й досі. Визначення світоглядних координат українського народу в його мові, продуктах духовної та матеріальної культури в умовах глобальних викликів сьогодення – це захист культурного коду, ключ до збереження національної ідентичності та розуміння багатотисячлітнього досвіду нації.

Сформований упродовж століть фразеологічний фонд української мови, як відомо, маніфестує колективні уявлення етносу про явища та реалії дійсності, відтворюючи особливості стереотипного сприймання (оцінного, емоційного, асоціативного тощо). Доведено, що народна

фразеологія – «одне з найбільш переконливих джерел пізнання як психології, так і моралі кожного народу»¹, той «комунікативний універсум масової свідомості українців»², який виконує роль «констант культури, що функціонують у певній мовній спільноті»³. З огляду на це, провідна тенденція сучасних мовознавчих досліджень – пізнати природу різнотипних фразеологічних одиниць як виразників світобачення певного етносу, унікальності його національного менталітету, адже «фразеологізми є специфічними мовними формулами, картинами світу із закодованою інформацією про минуле наших предків, їхній спосіб сприйняття світу та оцінку всього суцього; вони акумулюють культурні потенції народу, тільки йому притаманним способом маніфестують дух і неповторність ментальності нації»⁴.

Крізь призму етнолінгвістичного, лінгвокультурологічного, когнітивного, етнопсихолінгвістичного, дискурсного аспектів наукового пошуку фразеологізми постають як етнічно й культурно марковані стійкі словосполучення, що «ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу й характеризуються образністю та експресивністю»⁵. У цьому контексті вони слугують невичерпним виражальним засобом для художніх текстів, позаяк насиченість мови творів усталеними висловами робить її своєрідною, колоритною, національно детермінованою, оскільки «будь-який фразеологізм, потрапляючи в художній текст, передає останньому ту енергію, що вироблена й закріплена в ньому протягом тривалого функціонування в народному побуті»⁶.

Функційний потенціал фразем в ідіостилі видатних українських письменників, місце усталених народних висловів у системі образності та експресивності художнього тексту з'ясовували автори багатьох наукових студій (В. Бадюл, М. Богдан, Б. Боднар, Н. Венжинович, А. Григораш,

¹ Бабич Н. Д. Відображення у фразеології побуту і звичаїв буковинців. *Матеріали III Міжнародної історико-краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 120-річчю заснування Чернівецького університету* (Чернівці, 29 вересня – 1 жовтня 1995 р.) / ред. кол. : А. М. Круглашов (відп. ред.) та ін. Чернівці : Рута, 1995. С. 94.

² Сизонов Д. Ю. Фразеологія як відбиття національної ідентичності в мас-медійних координатах. *Мовознавство*. 2019. № 6. С. 65.

³ Венжинович Н. Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2018. С. 26.

⁴ Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посібник. Київ : Знання, 2007. С. 8.

⁵ Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. С. 768.

⁶ Мойсієнко А. К. Актуалізація фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія. Лариси Григорівні Скрипник*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. С. 115.

Р. Зорівчак, Ю. Кохан, А. Мойсієнко, В. Папіш, О. Пілько, В. Ужченко, Л. Щербачук, М. Яким та ін.), серед них і праці про фразеологічне багатство мови буковинських майстрів художнього слова (Н. Бабич, Н. Гуйванюк, Л. Ткач, Т. Свердан, Г. Кузь, Г. Морараш, М. Цуркан та ін.).

Джерельною базою нашого дослідження стали різножанрові (поетичні, прозові, драматичні) тексти Сидора (Ісидора, Ізидора) Воробкевича – непересічної особистості в розвитку української культури на Буковині, багатовимірний талант якого поєднав покликання самобутнього поета, прозаїка, драматурга, композитора, фольклориста, педагога, громадсько-культурного діяча, редактора буковинських часописів і водночас православного священика, викладача теологічного факультету Чернівецького університету⁷. На ниві просвіти, літературної діяльності й музики митець невтомно працював близько сорока років, «заклавши разом з Юрієм Федьковичем підвалини української національної культури на Буковині, духовного відродження українців краю»⁸, ставши тим, «котрому по Федьковичу загально признає ся перше місце межи буковинськими письменниками»⁹. Твори С. Воробкевича насичені традиційними сталими висловами, які узагальнюють багатовікові народні спостереження, специфіку світосприйняття буковинців, серед яких зростав і жив письменник. Відграючи важливу стилістичну й експресивну роль, різнотипні фраземи надають художній мові особливої виразності та емоційності, забезпечують національно-культурний колорит й народознавчий характер оповіді.

1. Прислів'я і приказки як засоби відтворення національного колориту художнього тексту

Народні приказки та прислів'я – своєрідна окраса й згусток думки-судження, емоційної наснаги текстів¹⁰, адже фразеологія – «це вербальне втілення душі народу, віддзеркалення його внутрішнього світу»¹¹. Паремії – присуття окраса й художніх текстів С. Воробкевича, що багаті на вислови, які формулюють певну життєву закономірність, є квінтесенцією народної мудрості. Тісний зв'язок прислів'їв і приказок

⁷ Кульбаська О., Шатілова Н. *«Пишу, як серце диктує...»* (Діюстиль Сидора Воробкевича) : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 456 с. (Серія : Мовні скарби Буковини).

⁸ Никоненко П. М., Юрійчук М. І. Сидір Воробкевич: Життя і творчість. Чернівці : Рута, 2003. С. 42.

⁹ Романчук Ю. Передмова. *Твори Ісидора Воробкевича*. Львів : Видавництво товариства «Проміс», 1909. Т. 1. С. 3.

¹⁰ Дудик П. С. Стилістика української мови : навч. посібник. Київ : Вид-чий центр «Академія», 2005. С. 179. (Альма-матер).

¹¹ Савченко Л.В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти : монографія. Сімферополь : Доля, 2013. С. 13.

з народнорозмовним джерелом, усталеність їх уживання увиразнено в художніх текстах конструкціями на кшталт «казано», «як кажуть», «як люди кажуть», «кажуть у пословиці», напр.: *«Преці казано: хто любить ревне, жаліє певне»* (ІІІ, с. 76)¹²; *«Коли я ще парубочив, она вже під вінець рвалася, а тепер радо і старому не відмовила б: от, як люде кажуть, для похилого плота і гнила вербова підпора увійде»* (ІІ, с. 335); *«В ставі води аж надто, а в млині не завізно, хоч кажуть люде: млиночок – божий дарочок»* (ІІІ, с. 142); *«Заходило сонце десь там за наші сині високі Карпати, за велику хмару-колоду, а люди кажуть: як заходить сонце за колоду, то нема надії на добру погоду»* (ІІ, с. 290); *«Кажуть у пословиці: чоловік і жінка – то найліпша спілка!»* (ІІІ, с. 69). Аналізований фактичний матеріал засвідчує, що народні прислів'я та приказки «золотими перлинами розсипані по Воробкевичевих творах»¹³.

Семантика цього самобутнього пласту мовних одиниць, зафіксованого в досліджуваних текстах, дає змогу виокремити ті з них, що, узагальнюючи мовний досвід буковинців, характеризують особу за різними ознаками, зокрема: *«Леоніде, ти не сьогоднішній молодець, тобі і зараз не сором під вінець!»* (ІІ, с. 334) – характеристика за віком; *«Яка вродилася, така вдала ся!»* (ІІІ, с. 70) – характеристика за вдачею; *«Який Сава, така слава!»* (ІІІ, с. 49) – характеристика за вчинками. Чимало паремій дають оцінку людині за характерними рисами її поведінки, як-от: *«Залюблений все одно що п'яний»* (ІІ, с. 115); *«Одним полиже, а другим оббреше!»* (ІІІ, с. 158); *«Вміє додати кропу і петрушки до гидкої громадської юшки»* (ІІІ, с. 169). Репрезентативними є структури, що характеризують людину через зіставлення контрастних ознак, пор.: довгий / короткий: *«Довгий волос, та короткий розум!»* (ІІІ, с. 153); голосний / дурний: *«Голосний як дзвін, а дурний як довбня»* (ІІ, 43); товстий / пустий: *«Верба товста, та пуста!»* (ІІ, с. 247); повний / пустий: *«Повний колос гнесь, а пустий догори пнесь»* (ІІ, с. 162) тощо.

Низка зафіксованих прислів'їв і приказок образно передають людські чесноти та недоліки. Цікаво простежити характеристику осіб за статтю. Так, народні сталі вислови увиразнюють такі риси жінок, як балакучість: *«Бабські слова – пуста полова!»* (ІІІ, с. 154); *«Дві бабі, і ярмарок готовий!»* (ІІ, с. 281); надмірна сентиментальність: *«У жінок сліз без ліку»* (ІІІ, с. 153); пиха й погорда: *«Дівчина неповита дуже гордовита, а як молодиця, липне і до Гриця»* (ІІІ, с. 156); нерозважливість, недостатній

¹² Ілюстративний матеріал подаємо за виданням: Твори Ізидора Воробкевича. Львів : Видавництво товариства «Просвіта», 1909. Т. 1 : Поезії. 420 с.; 1911. Т. 2 : Оповідання. 412 с.; 1911. Т. 3 : Драматичні твори. 421 с. (Руська письменність). У дужках зазначаємо номери тому та сторінки.

¹³ Коржупова А. П. С. І. Воробкевич. *Народна творчість та етнографія*. 1966. № 3. С. 73.

порівняно з чоловіками інтелектуальний рівень: *«Де чортови ума не стає, там бабу посилає»* (ІІІ, с. 335); *«Жінці зась у мужеві справи ся мішати, бо у жінки довгий волос, розум до порога»* (І, с. 375); *«Мовчи жінко! Твоє діло – куделя!»* (ІІІ, с. 153) тощо. Натомість чоловіка наділяють такими рисами, як допитливість, винахідливість: *«Чоловік чим більше бачить, чим більше знає, то через решето і сито пролізе»* (ІІ, с. 170); кмітливість, уміння знайти вихід із будь-якої ситуації: *«Мужик і до яснішого монарха дорогу найде»* (ІІІ, с. 298); здатність до непередбачуваних вчинків та дій: *«Чоловік без пригоди не живе»* (ІІІ, с. 41); нерозумна поведінка в літньому віці: *«Як волос сивіє, чоловік дуріє»* (ІІІ, с. 331) тощо. Подружжя народна фразеологія характеризує як єдине ціле, як-от: *«Чоловік і жінка – то найліпша спілка!»* (ІІІ, с. 69); *«Муж та жона – то одна сотона!»* (ІІІ, с. 77). Промовистим є образне перенесення: макогін / макітра – чоловік / жінка, пор.: *«Макогін блудить, бо макітра радить!»* (ІІІ, с. 69) – ‘погано там, де в сім’ї верховодить жінка, а не чоловік’¹⁴.

Народну оцінку ілюструють прислів’я та приказки, що характеризують осіб за родом діяльності. До прикладу, акцентують на тому, що людину, яка йде в найми не спонукають до роботи, якщо для неї важливий заробіток, напр.: *«Прошений слуга пса не варт»* (ІІІ, с. 160); *«Наймит служить і в ката, коби лиш добра плата»* (ІІІ, с. 159). Негативні оцінки мають ті, хто обіймає керівні посади, пор.: *«Тому хліб не родить, бо такий пройдисвіт начальників робить!»* (ІІІ, с. 153) – про нерозумних керівників; *«До начальства широкі, а від начальства дуже вузькі ворота!»* (ІІІ, с. 152) – про нетривкий статус керівника.

Чимало прислів’їв і приказок указують на різні типи соціальної нерівності між людьми, зіставляючи старших і молодих, заможних і бідних, владу і безправ’я, напр.: *«Мід медови не рівний»* (ІІІ, с. 19); *«Далеко ще чуприні до лисої голови»* (ІІІ, с. 172); *«Не для пастуха ніг мій високий порі!»* (ІІ, с. 291). Соціальний статус у таких влучних висловах підкреслюють опозиції *газда / слуга, пан / хлоп, пан / Іван*, пор.: *«Слуга слугою, газда газдою!»* (ІІІ, с. 157); *«Пан на столі, а хлоп під столом»* (ІІІ, с. 298); *«Що пан, то не Іван»* (ІІІ, с. 330). Владу сильного над слабким образно передають прислів’я і приказки, стрижневими компонентами яких є назви тварин (*миша / кіт, куций / засць*) та птахів (*орел / горобець, синиця / сокіл*), як-от: *«Не гратися миші з котом»* (ІІІ, с. 172); *«Далеко куцому до зайця!»* (ІІІ, с. 49); *«Де-ж вірлови до воробця»* (ІІ, с. 212); *«Синиця соколови не сестриця»* (ІІІ, с. 225). Майнове розшарування увиразнюють

¹⁴ Українські приказки, прислів’я і таке інше / укл. М. Номис; упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ : Либідь, 1993. С. 737. (Літературні пам’ятки України).

ужиті в структурі сталих висловлень назви національного одягу (*сурдут, сердак, горботка, жупан*), як-от: *«Що сурдут, то не сердак»* (ІІІ, с. 149); *«Горботка не до жупана»* (ІІІ, с. 188); *«На мій сердак інші люди вовну прями»* (ІІІ, с. 149); *«На мій сердак сукно в інших ступах збивалося»* (ІІІ, с. 149). Найменування реалій на означення різних видів національного одягу набувають у таких фраземах особливих етнокультурних смислів.

Узагальнення зібраного фактичного матеріалу дає змогу констатувати, що українські прислів'я та приказки, зафіксовані в художніх текстах С. Воробкевича, передають фундаментальні життєві цінності багатьох поколінь, закликаючи до високоморального способу життя, зокрема:

– закликають до чесної та сумлінної праці, засуджують ледарювання: *«Поможи, Боже, а ти не лінуйся, небоже!»* (ІІІ, с. 63); *«Боже допоможи, а ти, небоже, не лежи!»* (ІІ, с. 240); *«Треба прями, аби руб'єм не трясти!»* (ІІІ, с. 63); *«Лучше в наймах хліб заробляти, ніж тим кривавим грошем годуватися»* (ІІІ, с. 15); *«Де господар не ходить, там нивка не родить!»* (ІІІ, с. 189); *«Праця не сором!»* (ІІІ, с. 195); *«Годен, не буде голоден!»* (ІІІ, с. 192);

– висміюють нерозумні, необґрунтовані учинки, застерігають про їхні наслідки: *«Де зла рахуба, там скоро беруться до чуба»* (ІІІ, с. 204); *«Хто зі страху умирає, по тім свині дзвонять!»* (ІІІ, с. 57); *«У хрін загризся, а не знає, що і морква є на світі»* (ІІ, с. 171); *«Як собі постелить, так спатиме! Хто в пропасть летить, тому впину нема»* (ІІІ, с. 228);

– засуджують надмірну самовпевненість, зарозумілість, гординю, пиху: *«Дулася жаба, хотіла волом бути і луснула»* (ІІІ, с. 162); *«Високо злітав, та дуже низько упав»* (ІІІ, с. 189); *«Ще крил не має, а вже високо літає!»* (ІІІ, с. 156); *«Ставився левом, а гине мухою»* (ІІІ, с. 335);

– повчають не вірити в успішність безперспективних спроб кардинально змінити вдачу й психіку людини, що виявляються в її поведінці: *«Вовк лиши волос міняє, та вдача его все однакова»* (ІІ, с. 82); *«Вовка, як всі здорові знаєте, все до ліса тягне»* (ІІ, с. 308); *«Вовк шерсть міняє, а натуру ніколи»* (ІІІ, с. 336); *«Хоч kota бий, то все є ласий до сала»* (ІІІ, с. 297);

– застерігають від пияцтва: *«Пий та ума не пропий!»* (ІІІ, с. 26); *«Хто по повній випиває, той в болоті спочиває»* (ІІІ, с. 26); *«Хміль – не вода, чоловікови біда!»* (ІІІ, с. 38); *«Там не раз сварка, де та вража чарка!»* (ІІІ, с. 172); *«Хміль до лихого людей доводить, то погуба, він ще ніколи добра не зробив»* (ІІІ, с. 172);

– попереджають про неминучу плату за недобрі чи нерозумні вчинки: *«Катюзі по заслугі»* (ІІІ, с. 47); *«Поганому і погана честь»* (ІІІ, с. 48); *«Не було ся хапати дурниці, а тепер зогниєш в темниці!»* (ІІІ, с. 47); *«Дер вовк віцю, но і вовкови не минулося»* (ІІІ, с. 205); нагадують про

покарання за гріхи внаслідок порушення моральних чи Божих законів: *«І на гладкій дорозі Божя сила поб'є!»* (ІІІ, с. 53); *«Бог не прутом карає»* (ІІІ, с. 61); *«Бог прутом не карає!»* (ІІІ, с. 126); *«Кого Бог карає, тому розум відбирає»* (ІІІ, с. 191);

– декларують винагороду за високоморальний спосіб життя: *«Хто терпен, тот спасен»* (ІІ, с. 246); *«Хто старий звичай шанує, той не бідує!»* (ІІІ, с. 170); *«Доброму всюди панить»* (ІІІ, с. 198);

– вчать робити все вчасно: *«Куй залізо, закінь горяче»* (ІІ, с. 53); *«Хапай, Петре, поки тепле!»* (ІІІ, с. 46); *«Ходімо, заки лис коло куніці!»* (ІІІ, с. 46).

Репрезентативними є прислів'я і приказки, що попереджають проплинність часу, напр.: *«Нинька жиєш, а завтра гниєш!»* (ІІІ, с. 63); *«Нині рум'яні, а завтра зів'ялі!»* (ІІІ, с. 63); *«Сьогодні чоловік, як той дуб, сильний і здоровий, а завтра вже недужий і від вітру валиться!»* (ІІІ, с. 63); *«Їж і пий, бо як помреться, то все минеться»* (ІІ, с. 232). З-поміж таких фразем виокремлюємо ті, у яких час є умовою для протікання певної дії, як-от: *«І залізо стирається»* (ІІ, с. 175); *«І вужеви жилище виривають!»* (ІІІ, с. 173); *«І на дуді струни рвуться»* (ІІІ, с. 168); *«Лиш до часу постіль цілий!»* (ІІІ, с. 168); *«Але збаном лиш до часу воду черпати; коли він розіб'ється, все пропало!»* (ІІ, с. 310); *«Доти збан воду носить, поки не зіб'ється!»* (ІІ, с. 385); *«Бритва остра, но і она з часом вищерблюється!»* (ІІІ, с. 173). Прикметно, що стрижневими компонентами таких однотипних фразем є назви реалій повсякденно-побутової культури буковинців.

Деякі прислів'я та приказки у творах С. Воробкевича увиразнюють відшліфовані віками характеристики вічних понять, зокрема:

– правда / брехня: *«Правда в світі ще не вмерла»* (ІІІ, с. 297); *«Брехати не ціпом махати»* (ІІ, с. 229); *«Правда і в морі не втоне»* (ІІІ, с. 49); *«Правда кривду переважить»* (ІІІ, с. 49); *«Вже сім літ, як правди ніт!»* (ІІІ, с. 49);

– бідність / багатство: *«Кудрявий волос у щастю в'ється, а в нужді й розпуці на кусні січесья»* (ІІ, с. 213); *«Там розкоші, де в мошенці гроші!»* (ІІІ, с. 40); *«Добрий інтерес, коли повний черес!»* (ІІІ, с. 37); *«Гріш нікому не вадить»* (ІІІ, с. 142);

– мудрість / дурість: *«До всего діла голови треба!»* (ІІІ, с. 45); *«Молодий розум за десять старих!»* (ІІІ, с. 45); *«Що голова, то інший розум!»* (ІІ, с. 390); *«Мудра була его наука, та не лізла до голови без бука»* (ІІ, с. 231).

Мовними знаками національної культури в художніх текстах постають прислів'я та приказки, які узагальнюють людський життєвий досвід через

уподібнення зі світом природи, зокрема: а) із тваринами: *«Вовка пізнаш хоч у баранячій шкурі!»* (ІІІ, с. 50); *«Хто бараном пахне, того вовк з'їсть!»* (ІІІ, с. 227); *«Як kota в дому нема, то мишам празник»* (ІІІ, с. 302); *«Кітка із мишею довго ся не грає»* (І, с. 375); *«Уперта коза вовкови користь!»* (ІІІ, с. 228); *«Куниця хитра, та все капкан мудрійший»* (ІІІ, с. 174); *«На то коня кують, щоб не спотикався»* (ІІ, с. 368); *«Де много псів, там зайцєви певна смерть»* (ІІІ, с. 204); б) із птахами: *«Пізнати ворону по пірю»* (ІІІ, с. 168); *«Сам голуб в кіхті яструба влетів»* (ІІІ, с. 311); *«Курка тому сміє розгребує, щоби зерно найшла»* (ІІ, с. 161); в) із комахами: *«Трут трутом, – пчолою не стане, – мід не збирає, но на мід дуже ласий!»* (ІІІ, с. 349); г) з рослинами: *«Зі злої трави не було ще ніколи доброго сіна»* (ІІІ, с. 49); *«З тернини грушок не діждатися»* (ІІ, с. 240); г) із явищами природи: *«Не було снігу та й не було сліду; настав сніг, став і слід!»* (ІІІ, с. 49); *«І на синє небо може наступити чорна хмара»* (ІІІ, с. 151).

Споконвічні закономірності людського буття в художньому тексті відображають такі прислів'я та приказки, як: *«Не все правда, що світ говорить. Він на брехнях стоїть!»* (ІІІ, с. 8); *«Чи співатиме півень чи ні, а день все буде»* (ІІ, с. 70); *«Тиждень працєю, роби, а в неділю вберися!»* (ІІІ, с. 38); *«Хто не мав долі змалку, той не матиме до останку»* (ІІІ, с. 68); *«Слези мертвого не збудять, а живому не допоможуть»* (ІІ, с. 328). Промовистими є ті структури, що містять ступінь ознаки змальовуваної дії: *«Нераз убогому біда, що рибоньці вода»* (ІІ, с. 209); *«Нещастє не таке велике, як собі думаєш»* (ІІІ, с. 201); *«На самоті гірше, як у біді»* (ІІІ, с. 203). Деякі сталі висловлення акумулюють перевірені часом спостереження щодо шлюбних стосунків, як-от: *«Не було добра, коли пішла бідна сирота за багатиря»* (ІІ, с. 212); *«Судженого і конем не об'їдеш»* (ІІ, с. 54); *«Хто рано одружиться, той вік не натузиться»* (ІІ, с. 333); *«Вірному кохання Бог не противиться!»* (ІІІ, с. 165).

Особливої образності й виразності надає художньому тексту майстерне вплітання в тканину твору ритмічних і римованих сталих висловів, як-от: *«Тягни, кобило, хоч тобі не мило»* (ІІ, с. 44); *«Поки стара спече книші, а в діда не стане душі»* (ІІІ, с. 45); *«Наші діди не знали біди, а їх внуки знають лиш муки»* (ІІ, с. 101); *«Гарно ся ждало, та гидко ся склало»* (ІІІ, с. 220); *«Голубець гукає, собі пари шукає»* (ІІІ, с. 77); *«До чорта та худоба, коли жити не вподоба!»* (ІІІ, с. 9); *«Сорока у ворони просить оборони»* (ІІІ, с. 238) тощо.

Аналіз фактологічного матеріалу красномовно засвідчує, що майстерне використання різноманітних народних прислів'їв і приказок колоритно забарвлює художній текст, емоційно наснажує його, глибокозмістовно та сконденсовано відтворюючи національно-культурну специфіку

розумово-мовленнєвої творчості буковинців як невіддільної частини українського етносу.

2. Традиційні примовки як виразники української ментальності в художньому тексті

Самобутність кожного народу паралельно з традиціями, ціннісними орієнтаціями, культурою виявляємо передусім у мовних стереотипах поведінки. У них концентровано риси національної вдачі, національного характеру, що виформовувалися століттями (С. Богдан, Т. Космеда, О. Мельничук, Я. Радевич-Винницький, М. Стахів та ін.). Мовлення персонажів художніх творів С. Воробкевича сповнене усталеними висловами, що їх зазвичай уживають буковинці в певних комунікативних ситуаціях. Такі народнорозмовні кліше уналежнюють до примовок, виокремлюючи з-поміж них традиційні формули вітання, припрошування, запрошення, побажання, віншування, прокльони, узвичаєні відповіді на певні запитання, прохання та под., дражніння, каламбурні сполуки¹⁵. Такі конструкції експресивізують щоденне спілкування, відтворюють емоційно-почуттєву сферу мовців, а отже, слугують яскравим засобом образотворення.

Розмаїття примовок, відображених у творах С. Воробкевича, за нашими спостереженнями, засвідчує особливості менталітету буковинців, адже за допомогою цих фразем змальовано такі їхні моральні якості, як увічливість, шанобливість, доброзичливість, побожність, емоційність, кмітливість, дотепність тощо.

Формули привітання та прощання передбачають звернення до когонебудь під час / після зустрічі на знак прихильного ставлення, доброзичливі побажання співрозмовнику здоров'я, успіхів, Божого благословення тощо. Найпоширеніший компонент таких формул – прикметник *здоровий* (*здорова*), як-от: *«Будь здоровий, рідний краю, річка чиста, луже, гаю, любя верховино! Вже вас мушу покидати, сині, рідні Карпати, завтра ще до днини. І ти, любко, будь здорова, бо ми стелиться дорога далека, тяженька»* (I, с. 42); *«Журавлики, ключолети, – здорові бувайте; як загину, на могилу мою прилітайте»* (I, с. 75); *«Здоров був, вівчарику! Котрим плаєм зійдемо в Катунське?» – спитав хлопця Марко* (II, с. 89).

Розмовне мовлення актуалізує усічену форму такої конструкції, як-от: *«Здорова [будь, була. – Авт.], стара! Здорова, Катерино!»* (III, с. 9). Такі примовки зазвичай передбачають традиційну відповідь, створюючи

¹⁵ Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / відп. ред. Л. С. Паламарчук. Київ : Наук. думка, 1973. С. 39.

своєрідну діалогічну єдність, як-от: «**Здоров, брате Петре!**» – гукнув один Чорногорець з гурту. – «**Здоров, брате Проконе з Подгориці! Яке лихо вас тут до купи збило?**» (II, с. 217); «**Здоров, Федоре! Здоров, дєдю.**» – «**Здорова була!**» (III, с. 68); «**Добрий вечір, брате!**» – кажу до него, а він промовив з-тиха: «**Дай Боже здоровля!**» – та дальше голкою то сюди то туди (II, с. 46); «**Здорові були, пане Сергію!**» – «А, то ви, пане Хомо, дай Боже здоровля!» – сказав я, обертаючись (II, с. 48); «**Добрий вечір, пане Олімпій!**» – роздався по короткій хвилі в кімнаті голос. /.../ – «**Дай вам Боже здоровлячко, дорога пані Маріоро!**» – відповів з молодецькою веселістю пан Олімпій. – «**Чи здорові, чи веселі, чи раді гостям?**» – «**За все славити Господа! Я здорова і лиха година нас обминає!**» – мовила вдова і засіла на диван (II, с. 349). Подібні формули привітання / прощання – традиційні для мовлення буковинців, виразними є й римовані структури, що супроводжують такі комунікативні ситуації, пор.: «**Здоров, свате Петре!**» – «**Здоров, Пастеровичу Миловане, оце явилось – через долинку та в гостинку!**» (II, с. 69); «**По сій мові бувайте здорові!**» (III, с. 39).

Побожність буковинців як етноментальну рису декларують ті формули прощання, що поєднується зі побажаннями Божого благословення, як-от: *І заплакав молод Гуцул ревними сльозами: «Оставайте всі здорові. Бог най буде з вами!»* (I, с. 57). Віра у вищу небесну силу відображена також у примовках, що висловлюють надію на Божу допомогу в дорозі, як-от: «**Нехай Господь вас провадить!**», – сказала стара і поблагословила своїх синів (II, с. 82); «**Іду, Катерино, до Чернівців. Бувай здорова, Катерино!**» – «**Іди здоров!**» – «**Веди тебе Пречиста Діва!**» – сказала стара мати (II, с. 154). Побажання успіхів у ситуації прощання висловлює примовка з Богом, як-от: [Танасій:] *По що спирати? Забаг іти, – з Богом!* (III, с. 159). Такі вислови у творах С. Воробкевича презентують традиційний мовленнєвий етикет буковинців, аналіз якого дає змогу «проникати в глибини справжньої, непідробної культури спілкування, що ґрунтується насамперед на гідності та взаємоповазі людей»¹⁶.

Формули побажання містять висловлення чогось приємного, бажаного для адресата, спрямованого на його користь, що засвідчує доброзичливий характер таких стереотипних конструкцій. Висловлюючи побажання та вірячи в магію слова, буковинці прагнуть привернути до людини здоров'я, щастя, добро тощо. Більшість таких примовок, як показує фактичний матеріал, починає фразема *дай Боже*, напр.: [Павло:]

¹⁶ Гуйванюк Н. В. Етнопсихологічні особливості етикетних висловлень буковинців у XIX ст. Матеріали III Міжнародної історико-краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 120-річчю заснування Чернівецького університету (29 вересня – 1 жовтня 1995 р., Чернівці) / відп. ред. : А. М. Круглашов. Чернівці : Рута, 1995. С. 112.

Дай Боже, Галочко, щоби ти в добру годину говорила! (ІІІ, с. 148); *«Не гнівайся, свахо!... Дай Боже жартувати, а не хорувати!»* (ІІ, с. 172); *«Дай Боже розминуться нам з лихом, – одвітує знов Петро, – та на моє серце чогось сум западає»* (ІІ, с. 23). Паралельно для вираження побажання буковинці вживають частку *бодай*. Серед таких структур теж домінують ті, що виражають побажання співрозмовникові здоров'я, але мають жартівливу семантику, пор.: *«Бодай ти здорова була, жартівлива дівко, прехороша покусю!»* (ІІІ, с. 156); *«Ха-ха-ха! Бодай ти здоров був, Гаврило! На, покріпись, небораче!»* (ІІІ, с. 293); *«Бодай ти здорова була! Не думав я нині сміятися»* (ІІІ, с. 77).

Висловлюючи побажання удачі, щастя, благополуччя, буковинці часто вживають фразему *з роси та з води*, апелюючи до Бога, пор.: *«Дай Боже вам з води і з роси!»* (ІІІ, с. 172); *«Дай їм, Господи, з води і з роси!»* (ІІІ, с. 204); *«За велику панську честь нехай Бог дає з роси і з води»* (ІІІ, с. 338). Приязнь до співрозмовника виражають і розгорнуті формули побажання, як-от: *«Щоби ти здоров був і лиха не знав, дідику Мартине»* (ІІ, с. 172).

Стилістично виразною постає примовка *нехай Мати Божжа (Господь Бог) боронить*, яка передає побажання добра, гараздів, безпеки, благополуччя тощо. Вона представлена розмаїттям одиниць, що містять як побажання собі, так і побажання співрозмовникові, напр.: *«Від напасти не пропасти, Крий ми Мати Божжа!»* (ІІІ, с. 305); *«Єго гидкий позір, непевне око... від того мене нехай Господь Бог боронить!»* (ІІ, с. 79); *«Нехай тебе Мати Божжа від того хоронить!»* (ІІІ, с. 152). Експресивність таких мовних конструкцій у художньому тексті посилює її поширення, пор.: *«Най Милостивий від такого кожного боронить і заступить!»* (ІІ, с. 179).

Доброзичливість, як засвідчують контексти, буковинці виявляють не лише до себе чи співрозмовника, але й до кожної людини загалом – праведної чи грішної, як-от: *«Борони, Боже, кожного чоловіка від такого щастя!»* (ІІІ, с. 11); *«Хорони Господи від таких кожду хрещену душу!»* (ІІ, с. 306); *«Борони, Господи, кожного хрещеного від злої пригоди!»* (ІІІ, с. 266); *«На дворі такий тріскучий мороз, така скажена заверуха, що хрять Господи від такої грізної години кожного грішного чоловіка!»* (ІІ, с. 320); *«Зледащів душегуб, розпився безпробудно, так, що хорони Боже кожного грішного чоловіка від такого налогу»* (ІІ, с. 218). Деякі мовні формули поєднують небажання зла ні собі, ні співрозмовникові, пор.: *«Від того Семена хорони, Боже, всіх хрещених і мене бідну!»* (ІІІ, с. 9); *«Від такого хорони та заступи, Мати Божжа, всіх людей і нас грішних!»* (ІІІ, с. 219); *«Хорони, Боже, єго і кожного грішного чоловіка від тої честі!»* (ІІІ, с. 206). Цікаво, що, бажаючи добра іншим, буковинці, дотримуючись

десятої заповіді Божої, доброзичливі навіть до своїх запеклих ворогів, як-от: «Дочекалась добра, від якого **нехай Господь Бог хоронить і злющого ворога!**» (II, с. 322); «Яка-ж то рана?» – «Глибока, як то море; **щоби ваш найгірший ворог такої на віку не зазнав!**» (II, с. 179). Утім, фіксуємо такі примовки, якими буковинці, бажаючи добра собі, недоброзичливі до тих, із ким ворогують, хто не сповідує християнства тощо, як-от: «**Нехай хмара на Татари, а сонечко на християни**» (III, с. 28).

Реакцію мовця на ті слова співрозмовника, з якими він не погоджується чи прагне, щоб висловлене ніколи не здійснилося, передають своєрідні формули побажання-заперечення: «Спам'ятайся, все гаразд буде! Справлю тобі візочок; як паня до міста їздити будеш!» – «**Щоб того гаразду не діждала!**» (III, с. 156). Ці конструкції також висловлюють доброзичливість буковинців як до себе, так і до будь-кого, напр.: «Бідна ж моя головонько! **Щоб того поважання не діждала! По що нам, дитино, тої честі?**» (III, с. 155); «Друга жінка тішилась би, що двірничкою стане! **Таже то честь і слава!**» – «**Щоб тої честі ніхто добрий не діждав!**» (III, с. 153); «**Щоб не діждався убогий багату любити!**» (III, с. 143). Описані конструкції, на наше переконання, посилюють емоційність художнього тексту, дотепно й влучно передаючи етику спілкування буковинців – головних персонажів творів С. Воробкевича.

Формули гостинності функціонують у комунікативних ситуаціях привітання, запрошення, пригостання гостей, висловлення вдячності й поваги до того, хто прийшов до оселі, створюючи атмосферу довіри й затишку, напр.: «Добре кажуть, що **милий гість не часто буває**» (II, с. 69); Поздоровкалися ми з Хомою, а він все до нас: «**З гостем і Бог приходить до хати, мої милі гостеньки!**» (II, с. 51). Особливої виразності надають художньому тексту римовані припрошування, як-от: «Риба рибою живе, а ми людьми... **Не дурно сорока скреготала, вона нам гостей казала...**» (II, с. 51); «**Просимо до хати! Наша хата на помості – просим, просим, милі гості!**» (III, с. 353). Гостинні буковинці традиційно пригостяють гостя, примовляючи: «**Прошу, мої гості; чим хата має, тим і приймає**» (II, с. 57), та частують його, бо: «**Перед їдою не вадить, а по їді погладить**» (III, с. 26) або «**Перед обідом не вадить, а по обіді загладить!**» (III, с. 37). Якщо гостеві сподобалося, як прийняли його господарі, він вимовляє: «**Дай Боже, щоб і наші діти так гостей приймали!**» (II, с. 57). Такі примовки засвідчують, що гостинність для буковинців – показова ментальна риса.

Поширеними є примовки, що спонукають гостя зайти до тієї хати, де проживають ще незаміжні дівчата, як-от: «**Сідайте, мої гості, щоб усе добре сідало!**» – припрошує нас Хома, а я додав с сміючися: «**Щоб**

і старости сідали» (II, с. 51–52); *«Сердечно вас вітаємо! Просимо сідати, щоб рої сідали!»* – мовила привітливо вдова Маріора (II, с. 349). Натрапляємо й на образні, жартівливі вислови, породжені ритуальними традиціями сватання, як-от: *«Кожда твар свою пару має, і я прийшов до вашої хати, пари собі шукати»* (II, с. 54). Такі примовки традиційно містять запитання та обов'язкову відповідь, створюючи діалогічні єдності, як-от: *«Гаразд, свахо масноязыка, звідки зачинати, чи з торби, чи з міха?»* – спитав її Мартин. *«Чи то з торби, чи то з міха, слово твоє нам поміха»* – так запримітив Кіндрат, церковний брат (II, с. 164).

Примовки, що їх говорять наприкінці обряду, містять обов'язкові компоненти *кінець* та *вінець*, пор.: *Пелагія побігла до другої комнати, принесла рушник і подала мені, а старий Хома став втішно говорити: «От тепер кінець, і нашому ділу вінець; поцілуйте ж ся, любі діточки»* (II, с. 55); [Марійка:] *Благословить їх та й гайда під вінець, та й всему кінець!* (III, с. 769); *«Ви батько, а она ваша дитина, она відкриє вам своє серце... тому нашому слову кінець, а ви зробить нашому ділу вінець»* (II, с. 53). Такі примовки в художніх текстах С. Воробкевича репрезентують багатовіковий досвід традиційної мовленнєвої поведінки буковинців у певних життєвих ситуаціях.

Формули незурочення уживають для того, щоб часом словом не завдати шкоди співрозмовникові чи третій особі. До прикладу, формула *говори здоров* передає реакцію мовця на ті слова, які, на його думку мовця, дещо перебільшені чи загалом не відповідають дійсності, напр.: *«Там дич, як маржину кохають».* – *«Говори здоров!»* (III, с. 30); *«Говори здоров! Три рази з себе ту напасть скидав, але годі та й годі...»* (II, с. 70); або адресант взагалі не хоче їх сприймати чи виражає зневагу до чийось слів, як-от: *«Щезни, біснுவатий мерзенику!»* – *«Говори здорова! Забаг тебе і кінець»* (III, с. 20) тощо. Така примовка не має категоричного характеру, вона виражає доброзичливе ставлення мовця до співрозмовника. Оптимістичного відтінку ця мовна формула набуває в поєднанні з усталеним гумористичним висловом, як-от: *«Жиєш собі, як той горобчик на коловатниці, а ми...»* – *«Говори здорова! Три дні не їж, а весело дивися! Уже я не така!»* (III, с. 9–10).

Доброзичливу реакцію учасника комунікації на жартівливий тон співрозмовника передають примовка *смійся здоров*, як-от: *«Ха-ха! Надінь сорочку пазухою назад, бо хтось тебе переполошив чи урік!»* – *«Смійся здоров!»* (III, с. 29). У мовних формулах застереження від зурочення компонент *здоровий* (*здорова, здорові*) поєднується з часткою *собі* та дієсловом відповідної семантики (*засіли собі здорові, знаєте собі здорові, продають собі здорові, цілує собі здорова*), як-от: *«Двірниче, гей!*

засіли собі тут за столом здорові, як на заводинах!» (ІІІ, с. 41); *«Нехай продають собі здорові млин»* (ІІІ, с. 195); *«Нехай собі здорова цілує, прийде черга і на мене...»* (ІІ, с. 79) тощо. Спостережено, що мовні формули незурочення, уживаються як в мовленні персонажів С. Воробкевича, так і в авторській мові, напр.: *«Кажіть ви собі про таке кохане, що хочете, здорові, а я заодно кажу і казати-му, що превелике, безпам'ятне закохане – а частенько так молодь кохається – тільки згуба молодому хлопцеві або дівчині* (ІІ, с. 115); *«Як самі здорові знаєте, що на пущене говіти треба* (ІІ, с. 165). *Вовка, як всі здорові знаєте, все до ліса тягне* (ІІ, с. 308).

Низка примовок є формулами принагідних побажань у процесі згадки про кого-небудь: коли хтось схвально говорить про іншу людину, щоб цим вихваланням не завдати їй шкоди. Такі примовки містять побажання доброго здоров'я тому, про кого згадує мовець, напр.: *«Отже пійшов до пана фешитера, а той, – дай йому, Боже, здоровля! – жарту не знає, – і розказав єму все до волосочка»* (ІІІ, с. 206); *«А наш заступник, владика Сава, щоби здоров, сидить у станевецькім монастирі»* (ІІ, с. 70). Формули незурочення в художніх текстах не лише засвідчують добрі наміри буковинців у бажанні не нашкодити іншим, а й передають їхню заботливість, зокрема віру в магічну силу слова.

У народному мовленні є чимало традиційних висловів, що вживаються для вираження різних емоційних станів. Даючи вихід почуттям, буковинці голосять, супроводжуючи висловлення сталими **вигуковими формулами** на означення їхнього відчаю, зневіри, розпачу, безвиході тощо, пор.: *«Ох, лишенько моє гірке і невиносиме! Розбилося моє щастє на дрібне череп'є, поросло густим мохом!»* (ІІ, с. 381); *«Ох! Боже мій правий, бідонько моя солона!.. Потекла моя доля, як той лист з водою!»* (ІІ, с. 155); *«О, лишенько моє тяжке, о, бідонько моя солона, о, падоньку мій нещасний!»* (ІІІ, с. 227); *«Бідна ж моя головонько, Ох, гіркий мій світе!»* (ІІІ, с. 342).

Художні тексти С. Воробкевича репрезентують розмаїття таких вигукових примовлянь буковинців, які умовно можна поділити на групи за характером стрижневого компонента:

- фраземи зі стрижневим словом *Бог*, що його вживають у кличному відмінку, поєднуючи із займенником *мій* та прикметниками *святий, правий*, як-от: *«О, Боже мій святий!»* (І, с. 225); *«Ах, Боже мій милий і правий!»* (ІІ, с. 138);

- фраземи зі стрижневими словами *біда (бідка), горе, лихо, клопіт, смуток*, що переважно мають демінутивні суфікси та поєднуються з постпозитивними прикметниковими формами *тяжкий, незносимий, гіркий, солоний*, рідше – *перчений, кривавий* та присвійними займенниками,

як-от: «*Бідонько моя солоня!*» (II, с. 155); «*Бідко-жс моя солоня!*» (III, с. 78), «*Горенько моє перчене!*» (II, с. 50); «*Лишенько-жс моє гіркеє!*» (II, с. 49); «*Лишенько моє тяжке!*» (III, с. 377); «*Клопоте мій гіркий!*» (II, с. 328); «*Клопоте мій солений!*» (II, с. 170); «*Смутку мій гіркий!*» (III, с. 68). Такі конструкції переважно починають вигуки *О!*, *Ох!* або *Ой!*, напр.: «*Ох, лишенько моє гірке і невиносиме!*» (II, с. 381); «*Ох, ох, лишенько ти моє тяжке і незносиме!*» (II, с. 326); «*Ой, смутку жс мій тяжкий!*» (III, с. 87);

– фраземи зі стрижневим словом *голова* в поєднанні з прикметником *бідна* та присвійним займенником, як-от: «*Бідна жс головонько!*» (II, с. 170); «*Бідна жс моя головонька!*» (III, с. 392); «*Бідна моя головонько!*» (II, с. 167); «*Бідна наша головонько!*» (II, с. 388);

– фраземи зі стрижневим словом *світ*, що поєднується з прикметниками *милий*, *гіркий* та присвійним займенником *мій*, як-от: «*Ох, гіркий мій світе!*» (I, с. 67); «*Ох, ти мій милий світе!*» (III, с. 13);

– фраземи зі стрижневими словами *доля*, *недоля*, що сполучаються з прикметниками *гірка*, *щербата*, *тяжка*, *лукава*, напр.: «*О, гірка недоле!*» (I, с. 372); «*Ох, доле щербата!*» (I, с. 379); «*О, лукава, тяжка недоле!*» (II, с. 320); «*Ох, недоле тяжка!*» (III, с. 306).

Образне використання вигуківих формул у поєднанні з порівняльними зворотами увиразнює сум та розпач мовця, пор.: «*Боле мій тяжкий, незносний, глибокий, як море, ох, недоле гірка, люта – жалю мій і горе!*» (I, с. 378–379). «*О тяжкеє горе, велике, як ті Карпати, глибоке, як море!*» (I, с. 382). Такі фраземи колоритно передають почуттєво-емоційний стан мовця у різноманітних комунікативних ситуаціях, виражаючи широку палітру настроїв і переживань.

У мовній тканині художніх творів С. Воробкевича привертають увагу мовні **формули прокльонів**. Як глибоко набожні люди, буковинці найбільший страх відчують перед Богом. Частину лайливих формул у досліджуваних текстах становлять прокльони, у яких мовець апелює до Бога, вірячи в його справедливість та справедливе покарання. Такі формули починаються частками *бодай* та *щоб* із займенниковими формами, мають негативну семантику, а за структурою є недовомленими конструкціями – евфемізмами, напр.: «*І ви, нівроки, пане побережнику, шерсть міняє, бодай вас!*» (III, с. 44); «*Той нездара і мого Михайла від мене віддалив, – щоб єго!...*» (III, с. 180); «*Там у великім світі думають, що на Буковині нема тенія. Бодай тих зависників!*» (II, с. 231).

Словесні формули прокльонів дають змогу простежити законсервовані в царині мови релігійні світоглядні уявлення українців. Аналізовані стереотипні висловлювання яскраво ілюструють апеляцію до двох

протилежних сил – світлих і темних. Стрижневими компонентами формул прокльонів з апеляцією до світлих небесних сил є номінації *Бог, Господь, Пречиста Діва*, напр.: *«Бодай вам Господь гріхів не простив»* (ІІІ, с. 187); *«Бодай єго Пречиста Діва покарала»* (ІІІ, с. 179); *«Заплати їм, Боже!»* (ІІІ, с. 201); *«Бог би вас не простив»* (ІІ, с. 365); назви культових символів християнської релігії (*церковні хрести, святі образи, святі дзвони*), як-от: *«Хрести церковні щоб на тебе поспали й тебе заголовили!»* (ІІІ, с. 248); *«Щоб на тебе образи поспали!»* (ІІІ, с. 19); *«Святі образи щоб на него поспали!»* (ІІІ, с. 106); *«Щоб ти святих дзвонів більше не чув!»* (ІІІ, с. 250). Часом такі примовки є обірваними структурами, що замовчують, якої саме кари бажає мовець, однак частки *бодай* та *щоб* у відповідному контексті красномовно засвідчують недоброзичливий характер таких висловів, напр.: *«Він хотів ще гірше нещастє на вас навести...»* – *«Бодай єго Мати Божє!»* (ІІІ, с. 204); *«Надвір, ошуканці! Ви нас до крайньої нужди допровадили, щоб вас Пречиста...»* (ІІІ, с. 188). Апелюючи до темних надприродних сил, що втілюють зло, буковинці вживають такі стрижневі компоненти прокльонів, як *чорт, чортова мати, Люципер, пекло*), напр.: *«Нехай вас чортова мати вьзєме»* (ІІІ, с. 27); *«Бодай їх сам Луципєр вьзє!»* (ІІ, с. 90); *«Бодай тя, нехристе, Луципєр вхопив!»* (ІІІ, с. 168); *«Щоб їх пекло не приймало!»* (ІІІ, с. 190). Фіксуємо й прокльони з апеляцією до своїх споконвічних ворогів – татар, як-от: *«Щоб єго татари вьзєли!»* (ІІІ, с. 152); *«Щоб вас Татарва знала!»* (ІІІ, с. 328); *«Татари щоб го вьзєли»* (І, с. 196).

Передаючи велике невдоволення, обурення, досаду, персонажі творів С. Воробкевича супроводжують прокляття своєрідними побажаннями ворогові лиха, нестатків, поганого здоров'я, що маркують опорні компоненти *лихо, зла година, чума, гостець* тощо, напр.: *«Щоб їх зла година не минула!»* (ІІІ, с. 195); *«Нехай їм на лихо буде»* (ІІ, с. 92); *«Щоб тобі нужда на потилицю!»* (ІІІ, с. 43); *«Щоб на них чума спала!»* (ІІІ, с. 42); *«Щоб на тебе хмара спала!»* (ІІІ, с. 118); *«Щоб ти язиком удавив ся!»* (ІІІ, с. 238); *«Бодай тобі язик перегородило!...»* (ІІІ, с. 344); *«Мняв би тя гостець!»* (ІІІ, с. 371). Деякі формули прокльонів виражають адресатові побажання загибелі та неспокою після смерті, як-от: *«Щоби ті не жили, Що гірко в него трути, їді, жовчі влили»* (ІІІ, с. 306); *«Щоб твоя кість непрощена! Щоб тебе не приймала ні земля, ні пекло! Щоб ти до судного дня, як той проклятий Кайн, блукав!»* (ІІІ, с. 120). Побажання загибелі може також втілюватися в побажаннях пропасти назавжди, як-от: *«Щоб твої потомки камінєм поставали, клятий Радо!»* (ІІ, с. 97); *«Бодай той богомаз іще раз на світ не родився...»* (ІІ, с. 133–134); *«О бодай на віки їх слід пропав! Злидні мене зі світа гонять!»* (ІІ, с. 323).

Своєрідне побажання смерті, але довгої смерті у страшних фізичних муках виражає прокльон *бодай не сконали*, напр.: *«О, бодай же ті не сконали, що нас розлучили!»* (I, с. 139); *«Бодай не сконали ті, що наше все кохане, як нитку, порвали!»* (I, с. 237). Поширеними в досліджуваних текстах є фраземи: *«Щоб вас вітрами завіяло!»* (III, с.187); *«Бог-дай тебе вітром занесло!»* (II, с. 172), які також виражають побажання комусь безслідно зникнути. Такі прокльони мовець може висловлювати не лише конкретній особі, але й щодо матеріальних речей, пор.: *«Ой бодай ти, керниченько, навік ся запала!»* (I, с. 114); *«О, бодай же сад той висох, хатка щоб запалась, а ту кладку яворову щоб вода забрала!»* (I, с. 145).

Мовленнєва практика буковинців засвідчує примовки, що мають гумористичний, глузливий відтінок, як-от: *«Сто дідьків їм, а їх матері хрін у рот!»* (III, с. 57); *«Щоб тобі безрога теля вродила!»* (III, с. 58); *«Щоб тебе безносі цілували!»* (III, с. 311); *«Бодай тя горобці з'їли!»* (III, с. 390). Більшої виразності та емоційності художньому тексту надають контексти, насичені кількома формулами прокльонів, пор.: *«Щоб его гангірина їла, щоб его люди як чуму обминали, щоб его діти ще у матерній утробі каміннем поставали!»* – так кляла стара Єла, отираючи з лиця дрібні слези (II, с. 99); *Озвались прокльони страшні: «Щоб вечера ти не дожив, безбожний, – сиріток бездольних брехнею ти звів, обманив! Щоб громи і тучі тя вбили, щоб щастя на світі не мав за те, що ти дану присягу, як прутчик слабенький, зламав!»* (I, с. 371); *Кляне дитину злу: «Щоб земля вас не приймила! Ти невдячнеє дитя, щоб ти сонця не діждала, ані щастя, ні пуття!»* (I, с. 384). Розмаїття народнорозмовних формул прокльонів у художньому тексті інтенсифікує його емоційну насиченість. Передаючи почуття обурення, невдоволення, роздратування примовки лайливого характеру є не лише засобом відтворення почуттєвої сфери персонажів, але й маркером своєрідної вербальної магії й віри українців у силу мовленого слова.

У досліджуваних текстах фіксуємо **формули гумористичного характеру та каламбури**, що їх уживають буковинці під час розповіді чи характеристики чогось, додаючи свої міркування, які часто не відповідають дійсності, тобто мовець дещо перебільшує суть повідомлюваного. Ці примовки є гумористичними, зазвичай римованими виразами, як-от: *«Вороний коник на леваді пасеся, потанцюю з Федорихов, бо файно трясєся!»* (III, с. 395); *На зеленій Буковині, між високими карпатськими горами, над рікою Молдовицею – давно се діялось – жили два заможні Гуцули, Федір Дередула та Лесь Борсук; они хиба птичого молока не мали, оба богачі, сам нечистий носив їм колачі, в сорочках на світ народились* (II, с. 285).

Художньому тексту такі дотепні вислови надають образності, зокрема в контактній позиції, нанизуючись і утворюючи експресивно забарвлені блоки, властиві фольклорному дискурсу, пор.: *Се діялося тогди, коли наші діди ще не знали біди, коли і десятник був паном, і єму приніс належався, коли хто знав викрути, то не йшов в рекрути, коли кождий брикав, до кого лиш приступало* (II, с. 225); *«Сю кулю носив у ременю славний ватажко-гайдамака Довбуш. Він її на Великдень з пасхою святив, у дев'ятьох водах мив, дев'ятьма зіллями кури́в і самого чорта не боявся!»* (III, с. 34). Нагромадження фразеологізованих сполук в одному контексті динамізує художню оповідь, актуалізує певні змістові інтонації, незалежно від того чи то мовлення персонажів, чи авторська мова, пор.: *Ліворуч від пана фельвальтера сидів поважний протопопа, на всю околицю богач, бо доля носила єму рано і вечер свіжий колач, носила дров у ліс, ляла воду у керницю, обстриженим вівцям давала нову вовну, а в посток приносила в дім масних галушок, і то повне корито, щоб хазяїнови було сито* (II, с. 229–230); [Ксеня:] *Таже я того давно, давно бажаю і вас на весілля почесувати думаю, не бучком і бичем, но горівкою і колачем. Найду вам і гарну сваху, не жабисько-черепаху – кумку-любку Ірину, 60-літню дівчину* (III, с. 209). Як засоби вираження народного гумору та іронії, такі усталені словесні формули відтворюють у художньому тексті особливості сміхової культури українців.

Отже, примовки як одне з вербальних мікрополів української етнокультури фокусують риси національного характеру в системі мовних формул, випрацюваних віками та закріплених у народному побуті. Сталі вислови доброзичливого, емоційного та гумористичного характеру в досліджуваних художніх текстах маніфестують прихильність, відкритість, сердечність, щирість буковинців до співрозмовника, їхню побожність та богобоязливість, заботливість, дотепність, репрезентують специфіку народної психології, сміхової та емоційної культури.

3. Фраземи релігійної семантики як маркери етномовної культури українців у художньому тексті

Художня мова С. Воробкевича рясніє мовними формулами, що групуються навколо слова *Бог* чи *Господь*, стверджуючи важливість християнської моралі для буковинців. «Прості люди, – справедливо зауважує Н. Бабич, – не знають, коли з'явилися слова Бог, Господь, Ісус Христос, не відають їх етимології, але ставляться до них як до оберегу, з якими людина почувається на цьому світі

спокійніше»¹⁷. Вони є центром духовного притягання в українстві, а естетичне вираження цього тяжіння ґрунтується на національних традиціях, які репрезентують психологію, спосіб мислення та естетичний ідеал українців. С. Воробкевич як священник розумів, що релігійність – важливий складник українського національного характеру. Ця етнопсихологічна риса в його художніх текстах на мовному рівні відображена в багатьох примовках, проаналізованих вище, адже з-поміж них – чимало таких, що виявляють побожність і богобоязливість буковинців.

Мова творів С. Воробкевича переконує, що ім'я Бога буковинці згадують, вітаючи один одного, благословляючи, прощаючись, висловлюючи побажання гараздів та здоров'я, сварячись чи проклинаючи когось. Однак їхній перелік цим не вичерпано. Репрезентативною в досліджуваних текстах є фразема *хвалити Бога (Господа)*, що слугує своєрідною формулою подяки за все, що зараз є в мовця, у якій ситуації він опинився чи як йому ведеться: «*У мене, **хвалити Бога**, всего доволі, лише щоби було кому тим зарядити*» (II, с. 55); «***Хвалити Бога**, ми тепер вже вільні, – дасть Бог, може щасливо зайдем у нашу незабутню Україну*» (II, с. 21); «***Хвалити Господа**, що ті злопам'ятні злидні на віки пропали!...*» (II, с. 194); «***Хвалити Господа! Не гонить ватаман на паничину***» (III, с. 45) тощо. Подекуди в розмовному мовленні буковинців, як засвідчують твори письменника, дієслово *хвалити* заступає віддієслівний іменник *хвала*, напр.: «***Хвала Богу! Права душа марно не загине***» (II, с. 140); «*А тих є, **хвала Богу! Ніхто їх не сіє, самі родяться...***» (III, с. 48). У таких примовках буковинці не лише дякують Богові, але й прославляють його, як-от: «***Гаразд, славити Господа! Правда, не живеся так, як колись, але і за се треба Господеві дякувати!***» (II, с. 331).

Для вираження почуття розпачу, жалю з приводу чого-небудь буковинці вживають фразему *жхалься (жхалься), милий Боже*. Такою формулою мовець ніби благає Бога зглянутися й полегшити ситуацію, що спричинила лихо, як-от: «*Тепер, **жхалься, милий Боже**, все змінилося, мужик збіднів...*» (II, с. 227); «*Тепер, куди оком кинеш, пустка, гола пустка, **що жхалься, милий Боже!***» (III, с. 30); «*В нас застоя, **жхалься Боже**, йдемо, наче раки ті!*» (II, с. 157). Така примовка інтенсифікує вияв дії чи ознаки, про яку йдеться.

Застереження від чого-небудь небажаного передає фразема *хорони Боже* та її діалектний варіант *хрань Боже*. Це своєрідне звернення до Бога

¹⁷ Бабиц Н. Д. «Сила Божа» в народній фразеології. *Культура слова* / ред. кол. : С. Я. Єрмоленко (відп. ред.) та ін. Київ, 1996. Вип. 48–49. С. 133.

уберегти, запобігти чомусь, здебільшого поганому, напр.: «Він скупий, а як розлютиться, **то хорони Боже!**» (ІІІ, с. 326); «**Хрань Боже**, щоби хто посмів був то святе гніздо рушити» (ІІ, с. 238); «У нас, кумоньку, таке завелось, що **хорони Боже**» (ІІ, с. 70). Ця фразема в досліджуваних текстах має синонімічні варіанти, пор.: «Я так утомився, що **хорони Мати Божа!**...» (ІІ, с. 37); «Очи єму в ямки так запали, що **хорони Пречиста Діво...**» (ІІ, с. 158).

Апелюють до Бога у творах С. Воробкевича буковинці, прохаючи когось про допомогу, уживаючи фразему *на милість Божу* як шанобливу форму. У художніх текстах засвідчено діалектний вияв примовки – *про милість божу*, що виражає підсилене прохання, спонукування до якоїсь дії, вчинку, напр.: «**Про милість Боже**, скажи єму, милий Олімпій, нехай розуму набере!» (ІІ, с. 334); «Ах, дай, **про милість Боже**, хоч кусничок малий» (І, с. 313); «**Про милість Боже**, Христа ради, скажи, що з ним сталося?» (ІІІ, с. 247).

Віру українців у Божу всемогутність та справедливість передає фразема *як (коли) Бог допоможе*, напр.: «**Як Бог допоможе**, то небаром хатчину поставимо» (ІІІ, с. 200); «По обіді від'їдемо, а **коли Бог допоможе**, то завтра вечором побачиш панну Фльорику...» (ІІ, с. 345); «Пшениця вже дозріла, **за завтра, коли Бог допоможе**, вже жати треба» (ІІ, с. 242). Сподівання на успішне завершення справи з Божою поміччю передають фраземи *як Божа ласка* та *як Бог віка допустить*, пор.: «**Як Божа ласка**, то з весною і свій куток буде» (ІІІ, с. 195); «За три неділі, **як Бог віка допустить**, у тебе на весіллі погуляємо» (ІІ, с. 47). Самобутні стали вислови ілюструють відкритість людини перед Богом, яка доручає йому свою долю і сповнена надії на Боже благословення, напр.: «Не жури ся, нене! **Бог нас без своєї помочи не оставить**» (ІІІ, с. 9).

Фраземи з релігійною семантикою містять застереження про те, що Бог як допомагає, так і карає за аморальні вчинки, тому українці бояться його гніву, напр.: «**Бійтеся Бога!** Не губить невинної душі, він не винен!» (ІІІ, с. 48); апелюють до Бога для вираження запевнення, заприсягання в правдивості сказаного, щоб не брати на душу чужий гріх, пор.: «**Бог свідком**, що я від Покрови на вівчаревій полонині не був!» (ІІІ, с. 49). Особливо виразними є ті мовні структури, у яких мовець бажає собі кари Господньої на знак правдивості висловленого, напр.: «**Бог свідком**, що я до него і словечка не промовила... **Скарай мене, Боже, як неправда!**» (ІІІ, с. 13); «**Карай мене, Боже, як святої правди не кажу**» (ІІІ, с. 58).

Особливу пошану буковинців до померлих, яких не годиться поганим словом згадувати, виявляє формула *земля пером* у різній інтерпретації, пор.: «Зараз після смерті матери – **нехай їй земля пером** – взяла мене

тітка за свого» (II, с. 115); «**Пером тобі свята земля, чиста праведна душе!**» (II, с. 177); «**Пером тобі земляця, сердечний Андрію, – доволі ти на світі покутував і карався**» (II, с. 185); «Добра душа покійник був, **пером єму земля!**» (II, с. 325); «**Покійниця-добродійка, пані-матка – дай Боже, щоб земля їй пером – так нас пестувала, що аж га!**» (III, с. 96).

Вірять буковинці й в існування темної сили – *чорта* (сатану, нечистого, люцифера) як утілення зла, тому бояться називати його ім'я вголос (коли й називають, то одразу згадують про Бога), як-от: «Як я то побачив, /.../ пізнав, що на мене, **дух святий перед нами, самий рогатий, куцохвостий чорт напосівся**» (II, с. 169); «Подивись, як виглядає! **Бог святий з нами, як сотона!**» (III, с. 77). Отже, примовки релігійного характеру в текстах С. Воробкевича репрезентують світогляд буковинців, їхню ментальність та християнсько-етичні цінності.

ВИСНОВКИ

Фразеологічні одиниці – особливі вербальні знаки української культури, що акумулюють багатовіковий досвід, національну психологію та етнокультурні коди. Як носії культурної інформації, вони слугують яскравим засобом образо- й текстотворення. Художні тексти С. Воробкевича щедро наповнені народними фразеологізованими сполуками, що в закодованій формі узагальнюють специфіку світосприйняття, філософії, психології, менталітету, традицій, вірувань, естетичних і моральних цінностей народу, серед якого він виріс і жив, виражають його дух і національну ідентичність.

Прислів'я та приказки як засоби відтворення національного колориту художнього тексту узагальнюють і передають споконвічні закономірності людського буття та фундаментальні життєві цінності багатьох поколінь, глибокозмістовно та сконденсовано відтворюючи етноспецифіку їхньої розумово-мовленнєвої творчості. Традиційні примовки як виразники української ментальності (усталені формули привітання, прощання, побажання, гостинності, незурочення, вигуківі формули, формули гумористичного характеру та каламбури, формули прокльонів) відтворюють у художньому тексті національний мовленнєвий етикет, специфіку народної психології, сміхової та емоційної культури, є маркерами своєрідної вербальної магії та віри українців у силу мовленого слова.

Із закарбованих у народній фразеології багатовікових спостережень українського етносу автор художнього тексту черпає влучні, емоційні та образні характеристики зовнішності, характеру, вдачі, дій та вчинків

персонажів, повчає, застерігає, висміює, жартує, засуджує, сварить тощо. Система залучених до текстової тканини фразем змальовує такі риси буковинців, як прихильність, відкритість, сердечність, щирість до співрозмовника, недобррозичливість до ворогів, увиразнює їхню особливу емоційність, дотепність та специфічне почуття гумору. Низка усталених висловів виявляє побожність та богобоязливість буковинців як рису їхнього національного характеру, констатує важливість для них християнської моралі.

Фраземіка художніх творів буковинського письменника відображає як загальнонародні тенденції, позначені етнопсихологічними особливостями, так і локальні, регіональні риси, що експресивізує художній текст, надає йому національного забарвлення, пронизує народним духом, засвідчуючи глибоку обізнаність автора з народною творчістю.

АНОТАЦІЯ

В умовах глобальних викликів сьогодення українська лінгвістика актуалізує дослідження глибинних вимірів національно-мовної картини світу, волюючи віднайти й оприявнити ті духовно й ментально специфічні мовні засоби, що засвідчують унікальність і самотність етнічної спільноти. Етномовну специфіку особливо чітко простежуємо у фразеостистемі мови, здатній накопичувати, зберігати й відтворювати парадигму світоглядних домінант етносу, які відображають риси його національного менталітету. Образність та емоційне забарвлення фразеологічних одиниць як носіїв етнокультурної інформації забезпечує їхню цінність у ролі мовних засобів експресивізації художнього тексту. Різноманітні фраземи, майстерно залучені до мовної тканини художніх творів, своєрідно наповнюють текстопростір національним колоритом.

Аналіз художніх текстів видатного буковинського письменника С. Воробкевича засвідчив, що фраземний фонд його творів постає як система випрацюваних віками мовних конструкцій, які є невіддільною частиною щоденного спілкування буковинців другої половини XIX ст., відображає їхні психічні, інтелектуальні, ідеологічні, релігійні, естетичні засади мовомислення. Ця система стереотипних словесних формул, увібравши найдавніші звичаї та традиції, є тим мовним кодом, що відкриває своєрідність національно-мовної картини світу та репрезентує в мовній тканині художніх текстів письменника особливості української лінгвокультури.

Література

1. Бабич Н. Д. «Сила Божа» в народній фразеології. *Культура слова* / ред. кол. : С. Я. Єрмоленко (відп. ред.) та ін. Київ, 1996. Вип. 48–49. С. 129–135.
2. Бабич Н. Д. Відображення у фразеології побуту і звичаїв буковинців. *Матеріали III Міжнар. історико-краєзнавчої наук. конф., присв. 120-річчю заснування Чернівецького університету* (Чернівці, 29 вересня – 1 жовтня 1995 р.) / ред. кол. : А. М. Круглашов (відп. ред.) та ін. Чернівці : Рута, 1995. С. 94–96.
3. Венжинович Н.Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ, 2018. 45 с.
4. Гуйванюк Н. В. Етнопсихологічні особливості етикетних висловлень буковинців у XIX ст. *Матеріали III Міжнар. історико-краєзнавчої наук. конф., присв. 120-річчю заснування Чернівецького університету* (29 вересня – 1 жовтня 1995 р., Чернівці) / ред. : А. М. Круглашов (відп. ред.) та ін. Чернівці : Рута, 1995. С. 112–115.
5. Дудик П. С. Стилїстика української мови : навч. посібник. Київ : Вид-чий центр «Академія», 2005. 368 с. (Альма-матер).
6. Коржупова А. П. С. І. Воробкевич. *Народна творчість та етнографія*. 1966. № 3. С. 72–74.
7. Кульбабська О., Шатілова Н. «Пишу, як серце диктує...» (Ідіостиль Сидора Воробкевича) : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 456 с. (Серія : Мовні скарби Буковини).
8. Мойсієнко А. К. Актуалізація фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія. Ларисі Григорівні Скрипник*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. С. 115–121.
9. Никоненко П. М., Юрійчук М. І. Сидір Воробкевич: Життя і творчість. Чернівці : Рута, 2003. 208 с.
10. Романчук Ю. Передмова. *Твори Ісидора Воробкевича*. Львів : Видавництво товариства «Просвіта», 1909. Т. 1. С. 3–4.
11. Савченко Л.В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти : монографія. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
12. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
13. Сизонов Д. Ю. Фразеологія як відбиття національної ідентичності в мас-медійних координатах. *Мовознавство*. 2019. № 6. С. 64–71.

14. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / відп. ред. Л. С. Паламарчук. Київ : Наук. думка, 1973. 280 с.
15. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посібник. Київ : Знання, 2007. 494 с.
16. Українські приказки, прислів'я і таке інше / укл. М. Номис; упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ : Либідь, 1993. 786 с. (Літературні пам'ятки України).

Information about the author:

Shatilova Nataliia,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Modern Ukrainian Language,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

2, Kotsyubynsky Street, Chernivtsi, Ukraine

КОНТРАСТ ЯК ЗАСІБ АКТУАЛІЗАЦІЇ КОГЕРЕНТНОСТІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Юлдашева Людмила

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-24>

ВСТУП

Для сучасного етапу розвитку мовознавства характерне посилення уваги до тексту, який кваліфікують як основну форму мовленнєвої діяльності та складну когнітивно-комунікативної систему, у якій сенс формується внаслідок взаємодії мовних, когнітивних і прагматичних чинників. Антропоцентрична парадигма зумовила переорієнтацію лінгвістичних досліджень із вивчення окремих мовних одиниць на аналіз закономірностей організації, породження та інтерпретації тексту. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження текстових категорій, які забезпечують смислову єдність, зв'язність і цілісність та когерентність тексту¹.

У класичних працях із лінгвістики тексту закладено теоретичні основи розмежування когезії та когерентності, визначено критерії текстуальності й з'ясовано природу тексту, який не є механічною послідовністю речень, а становить цілісне комунікативне утворення. Когезію пов'язують передусім із лексико-граматичними засобами формального поєднання текстових компонентів, водночас когерентність характеризує їхню смислову взаємопов'язаність і передбачає інтеграцію окремих висловлень у цілісну концептуальну модель. Тож когерентність – це не лише властивість текстової структури, а й результат інтерпретаційної діяльності реципієнта, який установлює логічні, асоціативні, причинно-наслідкові, часові, просторові й концептуальні зв'язки між окремими фрагментами.

У сучасних зарубіжних дослідженнях класичне розуміння когерентності доповнено когнітивним і дискурсивним аспектами. Науковці зосереджують увагу на типології когерентних відношень, когнітивній обґрунтованості їх

¹ Halliday M. A. K., Hasan R. *Cohesion in English*. London : Longman, 1976. 374 p.

van Dijk T. A. *Text and Context: Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. London : Longman, 1977. 261 p.

Beaugrande R.-A. de, Dressler W. U. *Introduction to Text Linguistics*. London : Longman, 1981. 270 p.

розмежування, ролі контексту в розпізнаванні переносного значення та механізмах інтеграції нової інформації в уже сформовану модель тексту². Такий підхід дає підстави кваліфікувати когерентність як процесуальне явище: вона не існує в завершеному вигляді до моменту сприйняття тексту, натомість її у процесі читання послідовно конструює реципієнт.

В українському мовознавстві теоретичні засади лінгвістики тексту систематизовано в енциклопедійній праці Л. Кравець «Лінгвістика тексту»³. Проблему текстової зв'язності та мовних засобів її вираження висвітлено в студії В. Коваленко і В. Порошиної, зокрема розмежовано формальні та смислові аспекти поєднання компонентів тексту й простежено механізми експліцитної та імпліцитної реалізації текстових зв'язків⁴. Психолінгвістичний вимір художнього тексту представлено в дослідженні В. Папіш, де узагальнено підходи до його породження, сприйняття, розуміння та інтерпретації⁵. Отже, сучасне дослідження тексту передбачає врахування не лише його мовної структури, а й когнітивної діяльності реципієнта, спрямованої на встановлення смислових зв'язків і формування цілісного уявлення про зміст.

Окремий напрям українських лінгвістичних студій становить вивчення контрасту як семантичної, функційної та текстової категорії. Н. Гриня кваліфікує контраст як семантико-функціональну категорію тексту, аналізує його лексикографічні й лінгвістичні тлумачення та наголошує на багаторівневості його реалізації в художньому мовленні. М. Шевченко досліджує ознаки контрасту як змістової категорії художнього тексту, акцентуючи на його участі в організації текстового змісту⁶. У праці Н. Бойко контраст схарактеризовано як засіб експресивізації поетичного мовлення

² Scholman M. C. J., Demberg V., Sanders T. J. M. Descriptively Adequate and Cognitively Plausible? Validating Distinctions between Types of Coherence Relations // *Discours*. 2022. No. 30. DOI: 10.4000/discours.12075.

Piccirilli P., Schulte im Walde S. What Drives the Use of Metaphorical Language? Negative Insights from Abstractness, Affect, Discourse Coherence and Contextualized Word Representations // *Proceedings of the 60th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. Dublin, 2022. P. 6497–6513.

Chakrabarty T., Choi Y., Shwartz V. It's Not Rocket Science: Interpreting Figurative Language in Context // *Proceedings of the 2022 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP)*. 2022. P. 10774–10786.

³ Кравець Л. В. *Лінгвістика тексту* : енциклопедія. URL: <https://esu.com.ua/article-55503>

⁴ Коваленко В., Порошина В. Зв'язність тексту та мовні засоби її вираження (на матеріалі німецької мови) // *Studia Philologica*. 2021. Вип. 16. С. 7–11.

⁵ Папіш В. Текст у психолінгвістиці: аспектуальні узагальнення та лінгвопсихоакцентуаційні виміри художнього тексту українських вишуканих мовних особистостей // *Theoria et Historia Scientiarum*. Toruń, 2021. Vol. XVIII. P. 7–25.

⁶ Шевченко М. Ю. Контраст як змістова категорія художнього тексту // *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологія. Мовознавство. 2013. Т. 216, Вип. 204. С. 125–128.

та механізм організації концептуальних бінарних опозицій⁷. Важливо, що в цих дослідженнях контраст уже не обмежено статусом локального стилістичного прийому: його пов'язують зі структурою художнього тексту, розгортанням його семантичних планів, концептуальною організацією та специфікою авторського світобачення.

Подальше розроблення проблеми контрасту пов'язане з його системним, дискурсивним, типологічним і синтаксичним осмисленням. У студіях Л. Юлдашевої контраст обґрунтовано як системну ознаку мови, досліджено функціонування антоніміїчних опозицій у сучасному воєнному дискурсі, запропоновано типологію мовних контрастів у сучасній українській поезії та схарактеризовано синтаксичні засоби експлікації контрастних відношень⁸. Усе це створює підґрунтя для розуміння контрасту як багаторівневого явища, що функціонує в межах окремих лексем, словосполучення чи синтаксичної конструкції, та бере участь у формуванні змістової та концептуальної структури художнього тексту.

Водночас, попри ґрунтовне опрацювання категорій тексту та різних аспектів мовного контрасту, питання їхньої безпосередньої взаємодії залишається недостатньо з'ясованим. У працях із лінгвістики тексту когерентність здебільшого розглядають крізь призму тематичної єдності, повтору, референційних, логічних, причинно-наслідкових і дискурсивних відношень. У дослідженнях контрасту основну увагу зосереджено на його семантичній природі, мовних засобах вираження, експресивному потенціалі, концептуальних опозиціях та ідіостильових функціях. Натомість ще не набуло системного висвітлення питання про роль контрасту в актуалізації когерентності художнього тексту: забезпеченні взаємодії його компонентів, формуванні смислової напруги, активізації прихованих зв'язків, спрямуванні читацької інтерпретації та інтеграції окремих образів і висловлень у цілісну концептуальну структуру.

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена необхідністю перейти від опису мовних засобів і різновидів контрасту до з'ясування його текстотвірного потенціалу. Когерентність формується не всупереч протиставленню, а значною мірою завдяки йому: співвіднесення

⁷ Бойко Н. Контраст як ознака ідіолекту Євгена Маланюка // *Культура слова*. 2018. Вип. 89. С. 141–153.

⁸ Юлдашева Л. П. Антоніміїчні опозиції в сучасному воєнному дискурсі // *Лінгвістичні студії*. 2025. Вип. 50. С. 134–150. DOI: 10.31558/1815-3070.2025.50.8

Юлдашева Л. П. Імпліцитний контраст у сучасній українській поезії війни: когнітивно-прагматичний аналіз // *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2025. № 4. С. 48–57. DOI: 10.52726/as.humanities/2025.4.7

Юлдашева Л. П. Типологія мовних контрастів у сучасній українській поезії // *Лінгвістика*. 2026. № 1 (53). С. 153–165.

контрастних складників уможливило їх включення до єдиної художньої моделі світу.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ролі контрасту в актуалізації когерентності художнього тексту та визначенні основних механізмів його участі у формуванні смислової цілісності сучасної української поезії.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1) узагальнити основні підходи до розуміння когерентності як текстової категорії та розмежувати когерентність, когезію, зв'язність, цілісність і текстову організацію; 2) установити основні механізми актуалізації когерентності засобами контрасту; 3) проаналізувати роль контрасту в розвитку художнього смислу, у концептуальній інтеграції компонентів тексту, в актуалізації імпліцитних зв'язків і спрямуванні читацької інтерпретації.

У роботі використано *описовий метод* для систематизації теоретичних положень і характеристики мовного матеріалу; *метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу* – для встановлення експліцитних та імпліцитних смислових зв'язків між компонентами художнього тексту; *семантичний аналіз* – для визначення змісту контрастних відношень і способів їх участі в розгортанні художнього смислу; *елементи когнітивного аналізу* – для з'ясування ролі інтерпретаційної діяльності реципієнта у формуванні когерентності поетичного тексту.

1. Контраст і когерентність: теоретичні засади

Поняття когерентності належить до базових категорій лінгвістики тексту й пов'язане з утвердженням у мовознавстві погляду на текст як на цілісне комунікативне утворення, сенс якого не дорівнює сумі значень окремих речень. Формування такого підходу засвідчило необхідність досліджувати не лише мовні одиниці, використані для побудови тексту, а й відношення між ними, принципи їх об'єднання та механізми інтеграції окремих повідомлень у цілісну смислову структуру.

Системного теоретичного обґрунтування когерентність набула в концепції Р.-А. де Богранда і В. Дресслера, які зарахували її до семи стандартів текстуальності поряд із когезією, інтенціональністю, прийнятністю, інформативністю, ситуативністю та інтертекстуальністю. Когерентність дослідники пов'язують із «continuity of senses» – «безперервністю сенсів», що виникає завдяки взаємній доступності й релевантності понять та відношень у межах текстового світу⁹. Отже, йдеться не лише про наявність певних смислових компонентів, а про

⁹ Beaugrande R.-A. de, Dressler W. U. *Introduction to Text Linguistics*. London : Longman, 1981. 270 p.

можливість установити між ними зв'язки, необхідні для сприйняття тексту як змістової єдності.

Когерентність необхідно відмежовувати від когезії, хоча обидві категорії забезпечують текстову єдність і постійно взаємодіють. М. Геллідей і Р. Гасан трактують когезію як семантичне відношення, за якого інтерпретація одного елемента дискурсу залежить від іншого: один компонент передбачає звернення до іншого й не може бути повноцінно декодований без нього¹⁰. Когезію реалізують за допомогою конкретних мовних засобів – референції, субституції, еліпсису, сполучникового зв'язку, лексичних повторів та інших формальних показників співвіднесеності текстових одиниць. Відмінність між когезією і когерентністю, однак, не варто зводити до спрощеного протиставлення форми та змісту. Когезія також має семантичну природу, оскільки ґрунтована на відношеннях значення, проте ці відношення отримують мовне вираження на поверхневому рівні тексту. Когерентність охоплює ширший простір смислової організації: вона передбачає встановлення логічних, референційних, причинно-наслідкових, часових, просторових, асоціативних і концептуальних зв'язків, частина яких може не мати безпосереднього формального маркування. Отже, когезія сигналізує про зв'язки між компонентами тексту, натомість когерентність виявляється в можливості поєднати ці компоненти в несуперечливу у межах художнього світу смислову модель.

З огляду на це, когезію і когерентність доцільно розглядати як взаємопов'язані, але не тотожні категорії. Розгалужена система формальних зв'язків не гарантує зрозумілості тексту, якщо реципієнт не може встановити смислових відношень між його складниками. Водночас текст із мінімальною кількістю експліцитних засобів зв'язку зазвичай сприймають як когерентний завдяки контексту, фоновим знанням, логічним висновкам та інтерпретаційним операціям читача. Особливо характерне таке співвідношення для поезії, у якій пропущені ланки, семантичні розриви, монтажне поєднання образів і синтаксична фрагментарність нерідко є не порушенням текстової єдності, а способом її складнішої організації.

У цьому аспекті когерентність не можна кваліфікувати винятково як внутрішню властивість готового тексту. Вона має подвійну природу: з одного боку, текст містить мовні, композиційні й семантичні передумови для встановлення зв'язків; з іншого – ці зв'язки актуалізовані в процесі сприйняття та інтерпретації. Реципієнт співвідносить нову інформацію

¹⁰ Halliday M. A. K., Hasan R. *Cohesion in English*. London : Longman, 1976. 374 p.

з попереднім контекстом, визначає характер відношень між висловленнями, заповнює смислові лакуни, формує висновки й за потреби коригує вже створену модель тексту. Тому в цьому разі радше йдеться не про довільне *створення* когерентності читачем, а про її спільне конструювання на основі текстових сигналів, контексту та знань реципієнта.

Із когерентністю тісно пов'язані поняття зв'язності, цілісності та текстової організації, проте їх не варто вживати як абсолютні синоніми. У пропонованому дослідженні *зв'язність* потрактовано як наявність формальних і смислових відношень між компонентами тексту. Вона має як експліцитний, так і імпліцитний вимір і тому охоплює явища, пов'язані і з когезією, і з когерентністю. *Цілісність* характеризує текст як завершену смислово-композиційну єдність, компоненти якої підпорядковані спільному авторському задуму й художній моделі світу. *Текстова організація* є ширшим поняттям, що охоплює сукупність лексичних, граматичних, семантичних, композиційних, прагматичних і концептуальних принципів побудови тексту. Когерентність у цій системі стосується передусім способу, у який окремі компоненти стають взаємно релевантними й інтегруються в цілісний смисл.

Сучасні дискурсивні дослідження поглиблюють процесуальне розуміння когерентності. У їхньому центрі перебувають не лише мовні показники зв'язку, а й *когерентні відношення*, за допомогою яких реципієнт співвідносить пропозиції або ширші фрагменти дискурсу. До таких відношень належать, зокрема, причина, наслідок, умова, поступка, послідовність, доповнення та контраст. М. Шолман, В. Демберг і Т. Сандерс наголошують, що класифікації когерентних відношень повинні бути не лише описово адекватними, а й когнітивно правдоподібними, тобто відповідати тим розмежуванням, які справді здійснює реципієнт у процесі сприйняття дискурсу. У їхньому дослідженні контрастивні відношення розглянуто поряд із каузальними як один із принципових способів смислового поєднання дискурсивних сегментів¹¹.

Таке розуміння має істотне значення для аналізу художнього тексту. На перший погляд, протиставлення роз'єднує його компоненти, акцентуючи їхню відмінність, несумісність або взаємозаперечення. Проте встановлення контрасту можливе лише за умови їх співвіднесення. Щоб розпізнати два образи, стани, явища чи оцінки як контрастні, реципієнт повинен визначити спільну основу зіставлення, актуалізувати релевантні семантичні ознаки та встановити характер відношення між компонентами.

¹¹ Scholman M. C. J., Demberg V., Sanders T. J. M. Descriptively Adequate and Cognitively Plausible? Validating Distinctions between Types of Coherence Relations // *Discours*. 2022. No. 30. DOI: 10.4000/discours.12075.

Отже, контраст одночасно диференціює та інтегрує: поєднує протиставлені складники в межах спільної смислової структури, але водночас увиразнює відмінності.

Контраст змушує реципієнта з'ясувати, що саме зіставлено, на якій підставі, у якому відношенні перебувають компоненти та яке значення протиставлення їх має для цілого твору. Усвідомлення цього часто виникає унаслідок співвіднесення віддалених фрагментів, залучення контексту й реконструкції авторської концептуальної моделі.

У художньому тексті контраст може бути маркований протиставними сполучниками, запереченням, антонімами, лексичним повтором, синтаксичним паралелізмом та іншими засобами. У такому разі він бере участь і в когезивній організації тексту, оскільки формально сигналізує про характер зв'язку між його компонентами. Проте текстотвірна роль контрасту не вичерпується наявністю експліцитного маркера. У поетичному мовленні протиставлення часто виникає між образами, ситуаціями, часовими планами, суб'єктними позиціями або ціннісними системами без прямого мовного позначення. Тоді його розпізнавання залежить від здатності реципієнта встановити імпліцитне відношення й інтегрувати зіставлені компоненти в єдину інтерпретаційну модель. Тож контраст і когерентність співвідносяться не як окремий мовний прийом і загальна властивість тексту, а як механізм і результат його смислової організації. Контраст створює семантичну напругу, порушує нейтральну послідовність повідомлення та актуалізує потребу пояснити взаємне розташування протиставлених компонентів. Подолання цієї інтерпретаційної напруги передбачає пошук спільної основи, встановлення експліцитних та імпліцитних зв'язків, уточнення значень і включення окремих образів до цілісної концептуальної структури. Умовно цей процес можна представити як послідовність: **контраст – смислова напруга – пошук релевантних зв'язків – інтерпретаційне узгодження – когерентність**.

Отже, когерентність художнього тексту формується не лише завдяки тематичній єдності, лексичній повторюваності чи послідовності викладу. Вона може актуалізуватися через смислові протиставлення, які спонукають реципієнта співвідносити різні компоненти тексту, виявляти між ними неочевидні відношення та інтегрувати їх у цілісну художню модель світу. Контраст у цьому процесі виконує когнітивну й текстотвірну функції: організовує систему опозицій і спрямовує розгортання сенсу, активізує імпліцитні зв'язки та зумовлює переінтерпретацію вже сприйнятих фрагментів.

2. Контраст як засіб формування концептуальної когерентності

Когерентність художнього тексту може забезпечуватися лінійною послідовністю текстових елементів і повторюваністю ключових концептів, що утворюють його смисловий каркас. Одним із найвиразніших механізмів такої організації є контраст. Актуалізуючись у різних фрагментах твору, контрастні опозиції структурують окремі висловлення та поєднують їх у цілісну концептуальну систему.

Контраст забезпечує когерентність завдяки взаємодії протилежних понять. Реципієнт сприймає такі опозиції не як ізольовані мовні явища, а як взаємозумовлені елементи художньої цілісності. Для розпізнавання контрасту необхідно встановити спільну основу зіставлення, актуалізувати релевантні семантичні ознаки та з'ясувати, яке місце посідають протиставлені компоненти у загальній концепції твору. Отже, контраст одночасно диференціює й інтегрує, зокрема увиразнює смислову відмінність між компонентами, але водночас поєднує їх у межах єдиного концептуального поля.

Особливо виразно ця закономірність простежується в сучасній українській війсьній поезії, де повторюваними смисловими центрами стають опозиції *життя – смерть, любов – ненависть, світло – темрява, мир – війна, живі – мертві, свій – чужий, минуле – теперішнє* тощо. Їхня поява в різних текстах і в різних позиціях одного твору не зводиться до механічного дублювання. Кожне нове вживання уточнює, розширює або переосмислює відповідну опозицію.

Однією з найпродуктивніших є опозиція *життя – смерть*. У поетичному мовленні вона виходить далеко за межі загальномовного антонімічного протиставлення й охоплює фізичне існування, досвід втрати, пам'ять про загиблих, відповідальність перед минулим і майбутнім. У рядках С. Жадана: *Кожне життя – неймовірно складне – / завершує смерть – дивовижно проста* контраст побудовано на протиставленні лексем *життя* і *смерть*, до цього додається асиметрія їхніх характеристик: *складність* життя протиставлена *простоті* смерті. У межах дворядкової структури сформована завершена модель людського існування, у якій *смерть* не лише припиняє *життя*, а й парадоксально спрощує все те, що було суперечливим, багатовимірним і незавершеним. Завдяки цьому опозиція виконує концептуальну функцію: організовує висловлення навколо зіткнення двох форм буття й надає йому філософської цілісності.

В іншому фрагменті: *І не прокричиш цю тишу, / не загоїш розрив, не поєднаєш / мову живих із мовчанням померлих* (С. Жадан), опозиція *живі – померлі* розгортається завдяки вторинним контрастам *мова – мовчання, крик – тиша, поєднання – розрив*. Вони не існують автономно, а взаємно

підсилюють один одного, формуючи єдиний концептуальний вузол. Кожна пара уточнює попередню: **мовчання померлих** осмислюється з огляду на *неможливість говоріння, розрив* – через *неможливість поєднання, тиша* – через *безсилля крику*. Взаємодія цих контрастів забезпечує когерентність фрагмента, оскільки всі вони підпорядковані спільній концепції неподоланої межі між *життям* і *смертю*.

Подібну функцію виконує контраст у рядках О. Чупи: *живі оповідають про своє життя мертвим, / такі дурниці оповідають, / аж мертвим стає страшно*. Тут традиційна опозиція **живі – мертві** зазнає парадоксального переосмислення. Від розповіді живих стає страшно мертвим. Така інверсія звичних ролей створює нову концептуальну цілісність: війна зображена як реальність, що руйнує усталені уявлення. Когерентність виникає завдяки тому, що обидва компоненти опозиції включені в одну модель досвіду, де взаємодіють *живі й мертві*.

Контраст **мир – війна** нерідко виконує подібну функцію. У рядках В. Левицького «*Szukam pokoju*», – / *пише дівчина в групі з оренди нерухомості в Польщі. / А соцмережа перекладає: / «Шукаю миру»* смислова єдність ґрунтована на зіставленні двох значень польського слова *pokój* – ‘кімната’ і ‘мир’. Формально це не антонімічна опозиція, однак у воєнному контексті виникає контраст між побутовою потребою знайти житло й екзистенційною потребою знайти мир. Випадкова машинна помилка перетворюється на концептуально точне прочитання становища біженки: пошук кімнати в чужій країні є водночас пошуком утраченого миру. Саме контекст інтегрує обидва значення в одну художню модель, у якій приватне й історичне взаємно накладаються.

Опозиція **любов – ненависть** також формує один із наскрізних смислових каркасів воєнної поезії. У рядках О. Дунебабіної *буду шалено любити і ненавидіти люто / І називати майбутніх дітей знайомими іменами – любов і ненависть* не заперечують одна одну, а постають як взаємопов’язані реакції на травматичний досвід. Перша спрямована на збереження життя, пам’яті й майбутнього, друга – на джерело руйнування. Їхнє поєднання формує цілісну емоційно-ціннісну позицію ліричної героїні. Отже, когерентність тут забезпечується не усуненням суперечності, а включенням протилежних почуттів у спільну етичну систему.

У С. Жадана ця ж опозиція набуває метамовного виміру: *Те, що тобі вдалося найкраще – / тими ж словами / говорити про любов і говорити про ненависть*. Контраст локалізовано не лише в поняттях *любов і ненависть*, а й у парадоксальній тотожності мовного засобу: про протилежні почуття говорять *тими ж словами*. Це підважує уявлення про однозначність мовного знака й водночас формує цілісність висловлення

довкола проблеми етичної відповідальності мови. Контрастні концепти співіснують у межах одного мовного простору, а отже, саме їхня взаємна співвіднесеність стає умовою розуміння фрагмента.

Особливо складною є концептуальна організація поезії О. Сливинського *Колись між любов'ю й ненавистю / були ліс і будівлі. / Тепер ліс поламано і будівлі спалено. / Між любов'ю й ненавистю ходимо навпростець*. Тут опозиція **любов – ненависть** отримує просторову модель. У минулому між її полюсами існували природні й цивілізаційні перепони — *ліс і будівлі*, які забезпечували дистанцію, опосередкованість, можливість не переходити безпосередньо від одного стану до іншого. Війна руйнує ці проміжні простори, і протилежні почуття виявляються максимально наближеними. Контраст стає засобом організації не лише емоційного, а й просторово-часового виміру тексту. Опозиції *колись – тепер, ціле – зруйноване, дистанція – безпосередність* об'єднані навколо головної пари й формують складну, але внутрішньо узгоджену концептуальну структуру.

Опозиція **світло – темрява** в поезії також часто виходить за межі традиційного протиставлення добра і зла. У рядках С. Жадана *Формуються світло й темрява, складаючись разом* протилежні начала не розмежовані, а виникають одночасно й формують спільну реальність. Контраст не розриває концептуальне поле, а демонструє його внутрішню складність. Світло й темрява співіснують як взаємозалежні складники часу, історії та людського досвіду.

Ще виразніше така взаємозалежність постає у продовженні фрагменту: *Навіть темрява твоя складається зі спресованого, / загорнутого в чорне світла* (С. Жадан). Традиційна опозиція зруйнована зсередини: *темрява* виявляється не абсолютною відсутністю *світла*, а його спресованою, прихованою формою. Отже, протиставлені концепти не лише взаємодіють, а й проникають один в одного. Когерентність такого образу формується завдяки семантичному переосмисленню межі між полюсами: *темрява* стає зрозумілою лише завдяки *світлу*, а *світло* набуває додаткового значення, тому що воно приховане в *темряві*.

Важливу роль у концептуальній організації воєнної поезії відіграє опозиція **людина – воїн**. У рядках Т. Власової *Я не кіборг – я хлопець із Вінниці. / В мене скоро народиться син* заперечення міфологізованого образу *кіборга* повертає захисникові людську індивідуальність. Контраст між героїзованою назвою й приватною біографією формує цілісну авторську концепцію воїна: його стійкість не заперечує вразливості, особистої історії та повсякденного життя. Саме поєднання цих планів протидіє деперсоналізації людини війною.

Подібний механізм реалізовано у вірші С. Сергієнка: *Бетон не витримує, а воїни стояли*. Контраст між матеріальною міцністю бетону й людською стійкістю створює концептуальний парадокс: те, що за фізичними властивостями мало бути сильнішим, руйнується, натомість люди витримують. Протиставлення організовує весь сенс висловлення й формує образ моральної переваги людини над матерією.

На іншому полюсі перебуває опозиція **мирне життя – воєнний обов’язок** у поезії А. Войтенко: *Ви п’єте каву вдома, / Чи, може, навіть в зручному кафе... / А в нього по кістках гуляє втома, / Бо кілограм десь сорок на собі несе*. Контраст організовує два просторові й ціннісні плани: безпечне повсякдення цивільної людини та виснажливе фронтове існування військового. Повтор конструкції *а в нього* послідовно посилює розрив між цими світами: *А в нього руки в мозолях до крові, / А в нього ноги стерті до дірок, / А в нього уночі не світять зорі, / А в нього тільки присмак цигарок*. Когерентність фрагмента забезпечує системна співвіднесеність усіх деталей із початковою опозицією. *Кава, дим і кафе* формують один смисловий простір; *втома, кров, стерті ноги, відсутність зір і присмак цигарок* – інший. Кожна наступна деталь не створює нового контрасту, а поглиблює вже заданий, утримуючи текст у межах єдиного етичного зіставлення цивільного комфорту та військової жертвості.

Подібна модель характерна для поезії Н. Слободянюк: *Комусь квіти, в когось свято / і життя без меж. / А вона із автоматом / в вихорі пожеж*. Контраст між *святом і пожежею, квітами й автоматом, безмежним життям і воєнною небезпекою* формує цілісну концепцію різночасності досвіду: для одних триває звичне життя, водночас інша людина змушена захищати його зі зброєю. Опозиції об’єднані спільним суб’єктом центром і створюють етичну перспективу всього висловлення.

Концептуальну когерентність можуть формувати й опозиції **свій – чужий, наші – не наші**, які визначають ціннісну структуру воєнного тексту: *Моя армія пише вірші та малює гуашшю. / Вона одразу відчуває, хто є свій, а хто точно не з наших* (В. Шевченко). Контраст *свій – не наші* постає не як формальна класифікація, а як етичне розмежування. Водночас перший рядок ускладнює традиційний образ армії: вона не лише воює, а й пише та малює. Унаслідок цього *свої* виокремлено не тільки за належністю до військової спільноти, а й за здатністю зберігати культуру, творчість і людяність. Контраст інтегрує військовий та культурний плани в єдину модель національної самоідентифікації.

У поезії В. Амеіної: *А чому ви схожі на них? / Може, ви брати? / Ні, наші руки спліталися/ не в обіймах, а у бою*, опозиція **братерство – ворожнеча** реалізована через контраст **обійми – бій**. Початкова подібність

породжує припущення про спорідненість, проте відповідь радикально змінює його значення. Руки справді *спліталися*, але не як знак близькості, а як знак фізичного протистояння. Саме контрастне уточнення об'єднує всі компоненти фрагмента: зовнішня схожість, питання про братерство, заперечення й образ бою формують цілісну концепцію насильницьки спотвореної спорідненості.

3. Контраст як засіб розвитку художнього сенсу

Когерентність художнього тексту має не лише структурний, а й процесуальний характер. Вона формується поступово, у міру розгортання висловлення, коли кожен наступний компонент співвідноситься з уже актуалізованим змістом, уточнює його, ускладнює або змінює напрям інтерпретації. Реципієнт не лише послідовно накопичує інформацію, а постійно перебудовує сформовану смислову модель відповідно до нових текстових сигналів. Важливим засобом такої перебудови є контраст, який порушує очікувану логіку висловлення, виявляє внутрішню суперечливість зображуваного явища й забезпечує перехід від одного етапу осмислення до іншого.

Якщо концептуальна когерентність ґрунтована на співвіднесенні ключових опозицій у межах цілісної художньої моделі, то розвиток сенсу передбачає послідовну зміну їхнього змістового наповнення. У цьому разі контраст не лише поєднує протилежні компоненти, а й визначає напрям руху художньої думки. Наступний елемент контрастної конструкції може розширювати значення попереднього, конкретизувати його, переводити з одного семантичного плану в інший або змушувати реципієнта переглядати вже сформоване розуміння тексту.

Показовим є фрагмент поезії М. Кривцова: *Розривається світ, / розривається серце, / розривається міна*. Формальна єдність висловлення забезпечена повторенням дієслова *розривається*, проте сенс не залишається незмінним. У першому компоненті предикат набуває узагальненого значення руйнування звичного світопорядку. У другому його семантика звужена до внутрішнього стану людини й виражає граничний душевний біль. Завершальний компонент повертає дієслово до конкретної воєнної дійсності – фізичного вибуху міни. Така послідовність організовує рух від глобального до особистого, а від особистого – до матеріального джерела руйнування. Останній компонент не просто доповнює попередні, а змінює характер сприйняття їх. Після згадки про *міну* метафоричні образи світу й серця набувають конкретного причинного підґрунтя: фізичний вибух постає водночас як руйнування зовнішньої реальності та внутрішнього світу людини. Отже, когерентність фрагмента формується завдяки

послідовному нарощуванню й уточненню сенсу, а повтор одного предиката поєднує різні семантичні плани в єдину причинно зумовлену структуру.

Інший напрям смислового розвитку спостерігаємо у фрагменті К. Калитко: *Було усе – і не було нічого*. На перший погляд, речення побудоване як абсолютне логічне заперечення: твердження про повноту існування відразу нейтралізоване повідомленням про повну відсутність. Однак у художньому тексті обидва компоненти не взаємознищуються, а створюють смислову напругу, яка потребує інтерпретаційного розв'язання. Перша частина актуалізує уявлення про зовнішню наявність подій, речей, досвіду чи можливостей, друга – про їхню внутрішню недостатність, втрату значення або неможливість збереження.

Контраст *усе – нічого* не фіксує статичну суперечність, а відкриває простір для розвитку художнього сенсу. Реципієнт змушений перейти від буквального зіставлення кількісних полюсів до екзистенційного прочитання: повнота зовнішнього світу може співіснувати з внутрішньою порожнечою, а пережитий досвід – утрачати цінність унаслідок травматичних подій. Саме невідповідність між граматично завершеним твердженням і його семантичною парадоксальністю активізує подальше осмислення висловлення.

У рядках Л. Костенко розвиток сенсу виникає за допомогою зіткнення колективного прогнозу та особистої волі: *Коли закінчиться... Коли... / Усі говорять, що нескоро. / Але готую я столи/ І промовляю – скоро, скоро*. Початок фрагмента формує атмосферу невизначеності й тривалого очікування. Повтор питального слова *коли* передає відсутність відповіді, а узагальнений суб'єкт *усі* закріплює песимістичний прогноз – *нескоро*. Протиставний сполучник *але* змінює напрям розгортання тексту: замість пасивного прийняття чужої оцінки з'являється активна дія – *підготовка столів* – і власне переконання ліричної героїні. Контраст *нескоро – скоро* організовує перехід від колективного безсилля до особистої віри. Водночас повтор слова *скоро* не просто заперечує попередній прогноз, а надає висловленню перформативного характеру: вимовлене слово стає способом утримання майбутнього й психологічного опору. У такий спосіб контраст забезпечує не лише логічне протиставлення двох оцінок часу, а й розвиток емоційного та ціннісного змісту фрагмента.

Цікаву модель смислового розгортання представляє С. Жадан: *Йшов нормальною людиною. / Говорив, що правда, забагато. / Про все на світі. / Про все, що траплялось на очі. / А ось повернувся зовсім іншим, / так ніби хтось відібрав у нього старого язика, / а іншого натомість не залишив*. Перші рядки створюють образ відкритої, комунікативно активної людини. Короткі речення та повтор *про все* послідовно конкретизують її мовленнєву

надмірність, яка спочатку може сприйматися навіть як побутова риса. Проте конструкція *а ось повернувся зовсім іншим* утворює смисловий перелом. Контраст між тим, хто пішов, і тим, хто повернувся, розгортається передусім як опозиція **мовлення** – **мовчання**, але не називається прямо.

Завершальний образ відібраного языка переводить психологічну зміну в метафоричний план. Водночас відсутність *іншого* языка означає не просто мовчазність, а втрату колишньої здатності називати пережите. Сене розвивається від нейтрального опису характеру до усвідомлення травматичної трансформації особистості. Контраст у цьому фрагменті виконує композиційну функцію: поділяє текст на два часові й психологічні плани та забезпечує причинно не названий, але семантично відчутний перехід між ними.

У поезії О. Каданова сене розгортається завдяки невідповідності між фізичною наявністю звуку та його соціальною невловимістю: *всі прислухаються / але ніхто не чує, як пульсує в небі / низький тривожний звук*. Дієслова *прислухаються* і *не чує* належать до одного перцептивного поля, проте позначають різні результати сприйняття. Перша дія передбачає спрямованість уваги, друга констатує її безрезультатність. Протиставлення створює парадокс колективного слухання без справжнього чуття. Подальша конкретизація – *низький тривожний звук* – переводить значення із фізіологічного рівня на психологічний: звук не просто існує в небі, а сигналізує про загрозу, до якої суспільство начебто прислухається, але яку не здатне або не бажає усвідомити.

Контраст у цьому разі забезпечує поступовий перехід від акустичного образу до ширшої моделі комунікативної та етичної нечутливості. Висловлення розвивається від готовності сприймати до фактичної нездатності почути, а отже, від зовнішньої дії до внутрішньої відсутності розуміння.

Особливу роль у когерентній організації художнього тексту відіграє імпліцитний контраст, за якого опозиційне відношення не має безпосереднього лексичного або синтаксичного вираження. Цей вид контрасту реципієнт усвідомлює в процесі інтерпретації. Імпліцитний контраст виникає внаслідок невідповідності між денотативним і контекстуальним значеннями, порушення фреймових очікувань, зіткнення концептуальних доменів, інверсії культурних сценаріїв, інтонаційного зламу та взаємодії різних регістрів мовлення¹². На відміну від експліцитного протиставлення, у якому обидва полюси опозиції названі

¹² Юлдашева Л. П. Імпліцитний контраст у сучасній українській поезії війни: когнітивно-прагматичний аналіз // *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2025. № 4. С. 48–57. DOI: 10.52726/as.humanities/2025.4.7

або формально марковані, імпліцитний контраст передбачає інференційне відновлення підстави зіставлення чи одного з компонентів. Текст не повідомляє про наявність опозиції безпосередньо, але містить семантичні, прагматичні та культурні сигнали, які спрямовують її реконструкцію. Реципієнт співвідносить буквальне значення висловлення з контекстом, фоновими знаннями, усталеними сценаріями та власним досвідом, виявляючи невідповідність між очікуваною моделлю й тією реальністю, яку репрезентує текст.

У цьому разі когерентність формується завдяки подоланню смислового розриву. Невідповідність між компонентами висловлення спочатку порушує звичну логіку інтерпретації, однак водночас активізує пошук прихованої основи їх поєднання. Імпліцитний контраст створює інтерпретаційну проблему, розв'язання якої дає змогу інтегрувати формально несумісні елементи в цілісну художню модель. Відтак прихована опозиція не руйнує когерентності, а, навпаки, стає одним із найдієвіших механізмів її актуалізації.

Показовим є фрагмент із поезії О. Слоньовської: *Знов артналім. / Знов п'яна москальня / Нас «визволяє», рве штурвал на себе*. Центром імпліцитної контрастивності є дієслово *визволяє*. Його узуальне значення пов'язане з порятунком, припиненням небезпеки, поверненням свободи, натомість контекст *артналім, п'яна москальня, рве штурвал* формує семантичне поле агресії, руйнування та загрози. Протилежне до *визволяти* значення безпосередньо не назване, однак реципієнт реконструює його як *захоплювати, нищити, убивати*. Саме це інференційно відновлене значення забезпечує смислову цілісність фрагмента: без нього дієслово *визволяє* суперечило б ситуації, водночас усвідомлення іронічної інверсії поєднує всі компоненти в єдину модель викриття пропагандистського міфу. Лапки в цьому разі є сигналом дистанціювання. Повне розуміння виникає тоді, коли читач співвідносить офіційну номінацію дії з її фактичними наслідками. Отже, когерентність виникає під час реконструкцію конфлікту між декларованим і реальним, між ідеологічною самопрезентацією агресора та досвідом тих, кого він нібито «визволяє».

Інший механізм актуалізації когерентності спостерігаємо у фрагменті поезії К. Лук'яненко: *Перше літо без літа. / Весна без весни*. Формально висловлення побудовані на повторенні тієї самої лексики у стверджувальній і заперечній позиціях. Проте прихований контраст виникає не між двома словами, а між культурно закріпленим змістом назв пір року та неможливістю реалізації цього змісту у воєнній реальності. Концепт *літо* передбачає тепло, світло, відпочинок, повноту природного циклу; *весна* – оновлення, початок і повернення життя. У тексті ці фреймові

ознаки не названо, однак саме це робить можливим висловлення *літо без літа і весна без весни*. Когерентність такого фрагмента не може бути встановлена на рівні буквальної семантики: пора року не може одночасно бути й не бути собою. Смислова єдність виникає лише після того, як реципієнт розмежовує календарне й екзистенційне значення. Літо й весна настали хронологічно, проте втратили свої звичні культурні, емоційні та життєві характеристики. Імплицитний контраст між природною циклічністю й травматично зміненою реальністю забезпечує перехід від логічно суперечливої конструкції до цілісного образу часу, позбавленого своєї сутності.

На порушенні культурного прототипу ґрунтована прихована опозиційність у рядках Д. Лазуткіна: *розбомблена школа – / тріумф російської зброї*. Лексема *тріумф* актуалізує сценарій перемоги, звияти, суспільного визнання й урочистого піднесення. Натомість словосполучення *розбомблена школа* належить до концептуального поля злочину, руйнування, загибелі та нищення майбутнього. Формально протиставлення не позначене: текст лише поєднує назву результату воєнної дії з його офіційною оцінкою. Однак саме несумісність цих семантичних моделей змушує реципієнта реконструювати приховану опозицію.

Смислова когерентність фрагмента виникає завдяки інверсійне прочитання слова *тріумф*. У поданому контексті воно не зберігає позитивного значення, а перетворюється на знак етичної деградації суб'єкта, який здатен кваліфікувати знищення школи як військове досягнення. Отже, імплицитний контраст поєднує два рядки не на підставі логічної відповідності, а через демонстрацію її принципової неможливості. Усвідомлення цієї неможливості й формує цілісний викривальний смисл.

Подібну модель спостерігаємо в поезії В. Ареньєва: *Хлопці належать до великої нації. / Цій нації найліпше вдаються руйнації, / Урочисті атракції, експропріації, / Терористичні акції*. Словосполучення *велика нація* активізує позитивний культурний сценарій, відповідно до якого велич народу має виявлятися в його історичних, культурних, наукових або моральних здобутках. Подальший перелік *руйнацій, експропріацій і терористичних акцій* не містить прямого заперечення цієї величі, проте фактично наповнює її протилежним змістом. Контраст виникає між очікуваною семантикою означення *велика* та реальним переліком дій, які цю характеристику дискредитують.

Важливим чинником когерентності є тут не лише семантична, а й інтонаційно-ритмічна організація. Римований перелік створює ефект урочистої декларації, натомість зміст номінацій стосується насильства й злочину. Піднесена форма вступає в конфлікт із морально неприйнятним

змістом. Реципієнт повинен інтегрувати ці різнорівневі сигнали – позитивну пресупозицію величі, парадну інтонацію та негативну семантику дій – у спільну іронічну модель. Завдяки цьому формальна невідповідність перетворюється на засіб смислової цілісності: усі компоненти тексту впливають на деконструкцію імперського міфу про велику націю.

Ще складнішу роль у формуванні когерентності виконує інтертекстуальний імпліцитний контраст: *Будуть глаголом палити серця, / звільнятимуть до кінця* (В. Ареньєв). Вислів *глаголом палити серця* активізує культурно впізнаваний образ пророчого слова, покликаного духовно пробуджувати й очищувати людину (пор.: *Глаголом жгги сердца людей* – О. Пушкін). Проте у воєнному українському контексті дієслово *палити* актуалізує не символічне просвітлення, а реальне випалювання міст, домівок і людських життів. Аналогічно дієслово *звільнятимуть* формально належить до позитивного семантичного поля, але в контексті російської агресії асоціюється з окупацією, убивствами й руйнуванням.

Жоден із негативних компонентів не названо безпосередньо. Їх реконструює читач, який співвідносить інтертекстуальний пафос із сучасним історичним досвідом. Когерентність виникає завдяки взаємодії культурної пам'яті та актуального контексту: відомий поетичний образ переосмислено як частину імперського дискурсу, моральна фальш якого виявляється в реальних діях агресора. Імпліцитний контраст поєднує сакральне й насильницьке, слово й зброю, проголошене звільнення та фактичне знищення, формує цілісну модель семантичної девальвації імперської риторики.

На контекстуальній зміні прототипного значення побудовано й висловлення: *Я тримаю гостинці потворам у руці* (Воїн ССО). Лексема *гостинці* передбачає доброзичливе ставлення до адресата, турботу, бажання потішити його подарунком. Номінація *потвори*, навпаки, позбавляє адресата людських характеристик. Текст не повідомляє, що саме названо гостинцями, однак воєнний контекст дає змогу реконструювати приховане значення – зброю, боєприпаси або інші засоби знищення ворога. Когерентність фрази забезпечена іронічним переосмисленням культурного сценарію дарування. Його структурні компоненти збережені: є дарувальник, адресат і предмет передачі. Проте кожен із них набуває протилежного прагматичного змісту. Дарування перетворюється на загрозу, гостинець – на зброю, адресат – на ворога. Саме реконструкція цього інверсійного сценарію об'єднує формально несумісні лексеми й актуалізує приховану опозицію *турбота – знищення*.

Імпліцитний контраст може формувати когерентність завдяки співвіднесенню зовнішньої несвободи з внутрішньою суб'єктивністю:

ми маємо вибір без вибору, / а тому ми ще досі вільні. (Я. Чорногуз). Словосполучення *вибір без вибору* позначає ситуацію крайньої обмеженості, у якій зовнішні обставини фактично не залишають альтернативи. Завершальне твердження про свободу на перший погляд суперечить цій характеристиці. Проте контраст між примусовістю й свободою не має прямого розв'язання в тексті. Його формує реципієнт, розмежовуючи зовнішню можливість дії та внутрішню моральну автономію.

В умовах війни відсутність безпечної альтернативи не скасовує свободи суб'єкта визначити власне ставлення, обрати ціннісну позицію й прийняти відповідальність. Саме тому причинний зв'язок (*а тому*) набуває принципового значення: свобода постає не всупереч відсутності вибору, а як результат усвідомленого прийняття єдиної можливої моральної позиції. Когерентність парадоксальної конструкції формується завдяки реконструкції двох різних моделей свободи – зовнішньої та внутрішньої.

Наведені приклади засвідчують, що імпліцитний контраст актуалізує когерентність поєднанням кількох взаємопов'язаних механізмів. Невідповідність між узуальним і контекстуальним значенням змушує переосмислювати позитивно марковані слова *визволити, тріумф, великий, звільняти, гостинець*. Порушення фреймових очікувань забезпечує розуміння конструкцій *літо без літа й весна без весни*. Інтонаційний та стилістичний дисонанс об'єднує піднесену форму з деструктивним змістом. Інтертекстуальний конфлікт активізує взаємодію культурної пам'яті й сучасного досвіду. Парадоксальне поєднання несвободи та свободи потребує розмежування різних рівнів суб'єктності.

У всіх цих прикладах у текстах не названо обох полюсів опозиції та прямо не відображена їхня взаємодія. Когерентність виникає внаслідок інференційного відновлення прихованого компонента, залучення фонових знань і встановлення релевантного зв'язку між мовною формою та контекстом. Читач не довільно доповнює текст, а керується закладеними в ньому сигналами – семантичною аномальністю, лапками, інтонацією, порушенням культурним сценарієм, несумісністю концептуальних доменів або парадоксальною причинністю.

Отже, імпліцитний контраст є одним із найважливіших засобів актуалізації когерентності сучасної української поезії війни. Він створює смислову лауну й водночас задає напрям її заповнення. Реконструюючи неназваний полюс опозиції або приховану підставу зіставлення, реципієнт поєднує окремі компоненти висловлення в цілісну інтерпретаційну модель. Унаслідок цього фреймова неузгодженість, семантична аномальність, інтонаційний злам чи культурна інверсія постають не як порушення текстової єдності, а як механізми її складнішої організації.

Якщо експліцитний контраст підтримує когерентність завдяки безпосередньо маркованому співвіднесенні протилежних компонентів, то імпліцитний реалізує цю функцію за допомогою інференції. Він залучає культурну пам'ять, емоційний досвід і прагматичну компетентність читача, перетворюючи процес установалення прихованої опозиції на процес формування художнього сенсу.

4. Контраст як механізм переінтерпретації

Попередній фрагмент може змінювати своє значення під впливом наступного, що також визначає когерентність художнього тексту. У процесі читання реципієнт створює попередню модель висловлення, спираючись на доступні мовні сигнали, усталені значення слів, фонові знання та сформовані очікування. Поява контрастного компонента порушує цю модель, зумовлює повернення до попереднього контексту й надає йому іншого смислового статусу. У цьому разі контраст стає механізмом переінтерпретації.

Переінтерпретація відрізняється від звичайного розвитку художнього сенсу. Під час послідовного розгортання кожний новий компонент уточнює або доповнює попередній. Натомість переінтерпретація передбачає ретроспективну зміну: те, що спочатку було зрозуміле в одному значенні, після появи нового елемента постає інакшим. Реципієнт не лише розширює вже сформовану модель тексту, а перебудовує її, переглядаючи семантичні, логічні або аксіологічні відношення між компонентами.

Особливо виразно такий механізм виявляється в конструкціях із несподіваним завершенням, заперечним уточненням, семантичним зсувом або парадоксальним поєднанням несумісних характеристик. Контрастний компонент у фінальній (сильній) позиції може змінити оцінку суб'єкта, виявити приховану іронію, переінакшити позитивну номінацію.

Показовими є рядки Л. Костенко: *Вона [росія] хреститься на ікони, / а бомбить церкви й кладовища*. Перша частина висловлення актуалізує культурно закріплений образ релігійності. Дія *хреститься на ікони* передбачає віру, шанування святині, визнання морального закону. Якби на цьому закінчувався текст, суб'єкт би сприймався як носій релігійних цінностей. Проте друга частина радикально змінює цю інтерпретацію: той самий суб'єкт *бомбить церкви та кладовища*, тобто знищує сакральні місця й порушує заборони, які декларативно визнає. Контраст між ритуальною дією та реальною поведінкою перетворює початковий образ побожності на свідчення лицемірства. Перший рядок не втрачає значення, але його семантичний статус змінюється.

Подібний механізм реалізовано в рядках С. Жадана: *Бог народжується, щоб навесні померти, / так нічого й не пояснивши*. Початкова частина актуалізує традиційний різдвний сценарій народження як початку життя, надії та спасіння. Однак інфінітивна конструкція *щоб навесні померти* спрямовує прочитання не до майбутнього життя, а до наперед визначеної смерті. Народження переосмислено як початок шляху до загибелі, а святковий образ набув трагічного й есхатологічного змісту. Завершальне уточнення *так нічого й не пояснивши* ще більше ускладнює сформовану модель. Воно позбавляє сакральну подію очікуваної смислової завершеності: смерть не приносить однозначної відповіді й не усуває людської розгубленості. Реципієнт змушений повернутися до першого компонента й сприйняти народження не як самодостатнє диво, а як початок незрозумілого циклу страждання. Контраст **народження – смерть** забезпечує не лише тематичну єдність, а й ретроспективну трансформацію первинного сенсу.

Інший тип переінтерпретації представлено в поезії Є. Рибчинського: *Україна не пляма на мапі / І не просто родюча земля, / Не в хатках краєвид на пленері, / Не князька установча печать, / Не провінція зниклих імперій, / А той рай, що всередині нас*. Кожний заперечний компонент послідовно відкидає одну з можливих моделей осмислення України: географічну, етнографічну, державницько-історичну та колоніальну. Спочатку ці характеристики можуть сприйматися як достатні або принаймні звичні способи опису країни. Проте фінальна конструкція *а той рай, що всередині нас* змінює статус усього попереднього переліку.

Завершальний компонент змінює інтерпретацію із зовнішньої, предметної площини у внутрішню й ціннісну. Унаслідок цього карта, земля, краєвид, переосмислюються як некоректні моделі, які не охоплюють екзистенційного змісту батьківщини. Контрастна конструкція *не... а...* спрямовує читача від послідовного заперечення до нового концептуального визначення, яке ретроспективно об'єднує весь текст.

Переінтерпретація може стосуватися й оцінки суб'єкта. В одному з фрагментів О. Слоньовської читаємо: *А цей нехлюя ще й воює, / Грозиться світові, бандит, / І уявляє, що він – воїн, / А він – лише капишвий дід [путін]*. Спочатку для формування образу використано зовнішні ознаки агресивної сили: суб'єкт воює, погрожує світові й претендує на статус воїна. Самоназва *воїн* передбачає відвагу, гідність, дисципліну та готовність захищати. Проте завершальне протиставлення *а він – лише капишвий дід* руйнує цю модель. Оцінна номінація не просто додає негативну характеристику, а позбавляє попередню самопрезентацію її символічної ваги.

Після фінального рядка дієслова *воює* і *грозиться* сприймаються вже не як ознаки сили, а як вияви безпорадної агресивності. Лексема *воїн* переходить у площину удаваного, водночас завершальна номінація претендує на статус смислово істинної. Контраст між самопрезентацією та авторською оцінкою забезпечує когерентність фрагмента шляхом викриття невідповідності між проголошеним статусом і реальною сутністю суб'єкта.

Семантичне переосмислення одного слова характерне для поетичного фрагмента: *Було пришестья. Є нашестья, / Як чорна хмара сарани* (О. Слоньовська). Лексеми *пришестья* і *нашестья* фонетично близькі, однак належать до протилежних культурно-смыслових полів. *Пришестья* активізує сакральний сценарій очікуваної появи, пов'язаної зі спасінням і духовним оновленням. *Нашестья* позначає масове вторгнення, руйнування та загрозу. Заміна одного префіксального компонента на інший призводить до переінакшення концептуальної моделі.

У такому контексті *пришестья* починає функціювати як втрачена або спотворена альтернатива. Сучасна подія осмислена на тлі сакрального культурного сценарію, але постає як його протилежність. Порівняння з *чорною хмарою сарани* закріплює негативну інтерпретацію й остаточно переводить текст із релігійного регістру в простір катастрофи. Контрастна словотвірна близькість стає механізмом переінтерпретації: те, що могло б бути приходом спасіння, виявляється вторгненням руйнівної сили.

Важливим є ретроспективний характер смислотворення. Новий контрастний елемент змушує реципієнта повернутися до попереднього й переглянути його значення. Така операція забезпечує когерентність: формально різні або навіть суперечливі компоненти об'єднуються в одну модель лише після того, як попередній сенс скориговано відповідно до наступного контексту.

ВИСНОВКИ

Контраст є одним із механізмів текстової організації, який бере безпосередню участь в актуалізації когерентності художнього тексту. Він не лише репрезентує протилежність явищ, образів або оцінок, а й забезпечує їхню смислову взаємопов'язаність, інтегрує окремі компоненти в цілісну концептуальну модель художнього світу.

Теоретичний аналіз засвідчив, що когерентність доцільно розглядати як процес спільного конструювання сенсу текстом і реципієнтом. Когерентність формується внаслідок встановлення логічних, концептуальних, причинно-наслідкових, часових, просторових, асоціативних і ціннісних відношень, значна частина яких не має експліцитного мовного вираження.

Контраст забезпечує формування концептуальної когерентності, організовуючи систему повторюваних опозицій, які утворюють смисловий каркас художнього твору. Він бере участь у розвитку художнього сенсу, коли кожний наступний компонент уточнює, розширює або переосмислює попередній. Контраст актуалізує імпліцитні зв'язки між фрагментами тексту, залишаючи читачеві можливість реконструювати неназвані причинно-наслідкові, логічні чи ціннісні відношення. Окрім того, він виконує функцію переінтерпретації, змушуючи реципієнта повертатися до вже прочитаного й коригувати сформовану смислову модель. Контраст організовує сам процес читачкої інтерпретації, спрямовуючи встановлення прихованих зв'язків і концептуальну інтеграцію всіх компонентів твору.

Особливу роль у цьому процесі відіграє реципієнт. Читач визначає спільну основу зіставлення, реконструює імпліцитні відношення, співвідносить локальні контрасти із загальною концепцією твору, переосмислює вже прочитані фрагменти та інтегрує їх у цілісну модель художнього світу. Відтак контраст є не лише текстовою, а й когнітивною категорією, що організовує інтерпретаційну діяльність реципієнта.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим вивченням ролі контрасту в когезивній організації художнього тексту, зокрема його взаємодії з лексичними, граматичними й композиційними засобами зв'язності.

АНОТАЦІЯ

Наукова розвідка присвячена дослідженню контрасту як одного з механізмів актуалізації когерентності художнього тексту. Узагальнено сучасні підходи до розуміння когерентності як текстової категорії та розмежовано поняття когерентності, когезії, зв'язності, цілісності й текстової організації. Обґрунтовано, що контраст не лише репрезентує протилежність явищ, образів чи оцінок, а й забезпечує їхню смислову взаємопов'язаність, інтегруючи окремі компоненти в цілісну концептуальну модель художнього світу. Виокремлено основні механізми участі контрасту у формуванні когерентності: організацію концептуальної структури тексту, розвиток художнього сенсу, актуалізацію імпліцитних смислових зв'язків і переінтерпретацію попередніх фрагментів. Матеріалом дослідження слугували тексти сучасної української поезії, передусім воєнної лірики. Використано описовий, семантичний, контекстуально-інтерпретаційний та елементи когнітивного аналізу. Доведено, що контраст є не лише текстовою, а й когнітивною категорією, яка активізує інтерпретаційну діяльність реципієнта та сприяє формуванню цілісної смислової моделі художнього тексту.

Література

1. Бойко Н. Контраст як ознака ідіолекту Євгена Маланюка // *Культура слова*. 2018. Вип. 89. С. 141–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kuls_2018_89_15
2. Гриня Н. О. Контраст як семантико-функціональна категорія тексту (на матеріалі лексикографічних джерел та лінгвістичних учень) // *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*. 2012. Вип. 19. С. 86–93. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_in_mov_2012_19_14
3. Коваленко В., Порошина В. Зв'язність тексту та мовні засоби її вираження (на матеріалі німецької мови) // *Studia Philologica*. 2021. Вип. 16. С. 7–11.
4. Кравець Л. В. *Лінгвістика тексту : енциклопедія*. URL: <https://esu.com.ua/article-55503>
5. Папіш В. Текст у психолінгвістиці: аспектуальні узагальнення та лінгвопсихоакцентуаційні виміри художнього тексту українських вишуканих мовних особистостей // *Theoria et Historia Scientiarum*. Toruń, 2021. Vol. XVIII. P. 7–25.
6. Шевченко М. Ю. Контраст як змістова категорія художнього тексту // *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Філологія. Мовознавство*. 2013. Т. 216, Вип. 204. С. 125–128.
7. Юлдашева Л. П. Антоніміїні опозиції в сучасному воєнному дискурсі // *Лінгвістичні студії*. 2025. Вип. 50. С. 134–150. DOI: 10.31558/1815-3070.2025.50.8
8. Юлдашева Л. П. Імплицитний контраст у сучасній українській поезії війни: когнітивно-прагматичний аналіз // *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2025. № 4. С. 48–57. DOI: 10.52726/as.humanities/2025.4.7
9. Юлдашева Л. П. Типологія мовних контрастів у сучасній українській поезії // *Лінгвістика*. 2026. № 1 (53). С. 153–165.
10. Beaugrande R.-A. de, Dressler W. U. *Introduction to Text Linguistics*. London : Longman, 1981. 270 p.
11. Chakrabarty T., Choi Y., Shwartz V. It's Not Rocket Science: Interpreting Figurative Language in Context // *Proceedings of the 2022 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP)*. 2022. P. 10774–10786.
12. Halliday M. A. K., Hasan R. *Cohesion in English*. London : Longman, 1976. 374 p.
13. Piccirilli P., Schulte im Walde S. What Drives the Use of Metaphorical Language? Negative Insights from Abstractness, Affect, Discourse Coherence

and Contextualized Word Representations // *Proceedings of the 60th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. Dublin, 2022. P. 6497–6513.

14. Scholman M. C. J., Demberg V., Sanders T. J. M. Descriptively Adequate and Cognitively Plausible? Validating Distinctions between Types of Coherence Relations // *Discours*. 2022. No. 30. DOI: 10.4000/discours.12075.

15. van Dijk T. A. *Text and Context: Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. London : Longman, 1977. 261 p.

Information about the author:

Yuldasheva Liudmyla,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Doctoral Researcher at the Department of Ukrainian Linguistics
and Applied Linguistics

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
81, Shevchenko Boulevard, Cherkasy, Ukraine

ІНКЛЮЗИВНИЙ ІНТРАЛІНГВАЛЬНИЙ ТРАНСФЕР: ЄВРОПЕЙСЬКІ МОДЕЛІ ТЕКСТОВОЇ ДОСТУПНОСТІ, УКРАЇНСЬКА МОДИФІКАЦІЯ ТА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ

Янченко Інна

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-25>

ВСТУП

Сучасна філологічна наука переживає етап, який з певною мірою умовності можна назвати інклюзивним поворотом: від прескриптивної моделі мови як системи нормативних приписів увага науковців дедалі більше зміщується до дескриптивно-функціональної моделі, у якій мова постає динамічним інтерфейсом взаємодії людини з дійсністю, а не статичною знаковою системою, придатність якої вичерпується критерієм «правильності». У межах цієї парадигми спрощення тексту, його адаптація до потреб різних категорій реципієнтів та створення контрольованих мовних варіантів більше не розглядаються як периферійна діяльність, «другорядна» щодо «справжнього» перекладу чи «високої» словесності. Навпаки, у працях провідних європейських дослідників останніх років ця діяльність дедалі частіше кваліфікується як повноцінний, теоретично обґрунтований і методологічно окреслений об'єкт перекладознавства, а в лінгводидактиці – як самостійна фахова компетентність, яку необхідно цілеспрямовано формувати в системі вищої філологічної освіти.

Метою цього розділу є системний виклад теоретико-методологічних засад інтралінгвального перекладу в контексті інклюзивної лінгвістики, критичний аналіз провідних європейських моделей текстової доступності (передусім німецькомовної традиції *Leichte Sprache / Einfache Sprache*, англomовної традиції *Plain Language*, а також міжнародної практики *Easy-to-Read*) і на цій основі – розробка пропозицій щодо їх методологічно коректної адаптації до українського лінгвістичного, соціокультурного та освітнього контексту. *Актуальність* обраної проблематики зумовлена насамперед стрімким розширенням об'єкта перекладознавства за межі

класичної міжмовної парадигми¹. Цей процес супроводжується наявністю розвиненого, хоча внутрішньо суперечливого європейського досвіду кодифікації доступних мовних варіантів, який потребує не механічного копіювання, а критичного, лінгвістично обґрунтованого переосмислення. Водночас, він тісно пов'язаний зі специфічними питаннями, які постають перед українською філологією в умовах війни, масової демографічної мобільності та зростання чисельності громадян із набутими когнітивними й комунікативними обмеженнями, що формує прямий запит сучасної філологічної освіти на систематизовану методику підготовки фахівців, здатних виконувати інклюзивний інтралінгвальний трансфер професійно, а не інтуїтивно.

Оскільки в розділі системно використовуються терміни трьох мовних традицій – німецької, англійської та української, – варто одразу зафіксувати робочий термінологічний ключ. Німецькі терміни *Leichte Sprache* та *Einfache Sprache* вживаються як власні назви конкретних, кодифікованих у Німеччині мовних варіантів. Їхні англійські відповідники – *Easy Language* та *Plain Language* – використовуються як усталені в міжнародній науковій літературі описові категорії тих самих концептів, а не як окремі, відмінні від німецьких, феномени. Українські терміни «легка мова», «проста мова» та «помірна легка мова», що вживаються в розділах 7–8, пропонуються автором розглядати як функціональні аналоги, зміст яких визначається розробленою в розділі 7 системою специфічно українських лінгвістичних критеріїв.

Матеріалом дослідження слугують фундаментальні праці представників гільдесгаймської школи доступної комунікації – передусім монографія К. Маас «*Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus: Balancing Comprehensibility and Acceptability*»² (Maaß, 2020), класичні та новітні розвідки К.К. Зетсен та її співавторів з проблематики інтралінгвального перекладу³, колективна монографія «*Intralingual Translation: Beyond language and text*»⁴, праця К. Маас та С. Ганзен-Шіппі

¹ Zethsen K. K. Intralingual Translation: An Attempt at Description. *Meta*. 2009. Vol. 54, No. 4. P. 795–799. DOI: <https://doi.org/10.7202/038904ar>

² Maaß C. *Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus: Balancing Comprehensibility and Acceptability*. Berlin : Frank & Timme, 2020. 298 p. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/42089/Easy%20Language%20%e2%80%93%20Plain%20Language%20%e2%80%93%20Easy%20Language%20Plus.pdf>

³ Korning Zethsen K., Hill-Madsen A. Intralingual Translation and Its Place within Translation Studies – A Theoretical Discussion. *Meta*. 2016. Vol. 61, No. 3. P. 692–708. DOI: <https://doi.org/10.7202/1039225ar>

⁴ *Intralingual Translation: Beyond language and text* / ed. by H. Karas, H. Bat-Zeev Shyldkrot. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2026. (Benjamins Translation Library, Vol. 168). DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.168>

про бар'єрний підхід до перекладу⁵, низка новітніх досліджень 2021–2026 років, присвячених інклюзивній мові, читабельності та питанням застосування європейських метрик до слов'янських мов (Чередніченко й Канищева⁶; Приходченко й Приходченко⁷; Третьякова і Нашиванько⁸; Vecchiato⁹), а також дослідження українських науковців термінологічного й лінгводидактичного спрямування, зокрема праці Т. Єщенко¹⁰, Л. Величко, Н. Гришиної, П. Редіна¹¹ та І. Янченко^{12,13}, у яких закладено початкові підходи до розрізнення форматів доступності та дефініції інтралінгвального перекладу.

Структура розділу підпорядкована логіці руху від загальнотеоретичних положень до прикладного українського матеріалу. Спершу розглядається теоретико-методологічний статус інтралінгвального перекладу як об'єкта перекладознавства (підрозділ 1), далі аналізується типологія контрольованих мовних варіантів доступності та їхній лінгвістичний інструментарій (підрозділ 2), потому – кількісна модель оцінювання лінгвістичних параметрів (підрозділ 3), соціолінгвістичний вимір стигматизації та прийнятності (підрозділ 4), правове регулювання доступності (підрозділ 5), проблематика вимірювання читабельності для флективних мов (підрозділ 6), авторська модель адаптації європейського

⁵ Maaß C., Hansen-Schirra S. Barriers, communication and translation studies. *Translation, Mediation and Accessibility for Linguistic Minorities* / ed. by M. P. Castillo Bernal, M. Estévez Grossi. Berlin : Frank & Timme, 2022. P. 37–50. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/54058/9783732990641.pdf?sequence=12>

⁶ Cherednichenko O., Kanishcheva O. Readability Evaluation for Ukrainian Medicine Corpus (UKRMED). *Proceedings of COLINS 2021*. Vol. I. Kharkiv, 2021. P. 308–316. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-2870/paper29.pdf>

⁷ Prykhodchenko S. D., Prykhodchenko O. Yu. Application of Existing Readability Methods to the Ukrainian Language: A Comprehensive Study. *Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS)*. 2024. P. 19–24. URL: <https://aclanthology.org/2025.quasy-1.4.pdf>

⁸ Третьякова О. Є., Нашиванько О. В. Можливості вимірювання та прогнозування складності та читабельності текстів іноземною мовою. *Молодий вчений*. 2026. № 1 (136). С. 76. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2026-1-138-15>

⁹ Vecchiato S. Clear, easy, plain, and simple as keywords for text simplification. *Frontiers in Artificial Intelligence*. 2022. Vol. 5. Art. 1042258. DOI:10.3389/frai.2022.1042258

¹⁰ Єщенко Т. А. Інклюзивна лінгвістика та її прикладні аспекти в медицині. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 37 (76), № 7. С. 291–309. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-291-309](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-291-309)

¹¹ Величко Л. Ю., Гришина Н. М., Редін П. О. Інклюзивна комунікація як складник професійної підготовки публічних службовців: людиноцентричний підхід. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 8(54). С. 215–227. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8\(54\)-215-227](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8(54)-215-227)

¹² Янченко І. О. Диференціація форматів спрощення іншомовного тексту в інклюзивній вищій освіті. *Studia Metodologica*. 2026. Вип. 61. С. 340–355. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2026-61-27>

¹³ Янченко І. О. Теоретико-методологічна дефініція інтралінгвального перекладу в контексті інклюзивної лінгвістики. *Закарпатські філологічні студії*. 2026. Вип. 46, т. 1. С. 241–247. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.39>

досвіду до українських реалій (підрозділ 7) і, нарешті, лінгводидактичний вимір проблеми – підготовка фахівця-філолога до здійснення інклюзивного інтралінгвального трансферу в системі вищої освіти (підрозділ 8).

1. Теоретико-методологічний статус інтралінгвального перекладу в сучасному перекладознавстві

Теоретичною точкою відліку для будь-якого дослідження інтралінгвального перекладу залишається класична стаття Р. Якобсона «On Linguistic Aspects of Translation» (1959)¹⁴, у якій уперше введено тристоронню типологію перекладу – інтралінгвальний, інтерлінгвальний та інтерсеміотичний. У підназві другого типу – translation proper (власне переклад) – було закладено ієрархічну асиметрію і лише міжмовний трансфер визнавався «справжнім» перекладом, тоді як внутрішньомовне перефразування розглядалося як його маргінальний, допоміжний різновид. Ця ієрархія протягом майже півстоліття визначала дисциплінарні межі перекладознавства, витісняючи інтралінгвальні практики на периферію наукових досліджень.

Переломний момент у переосмисленні цієї ієрархії пов'язаний з роботами К.К. Зетсен, яка ще у 2009 році запропонувала розглядати переклад не як категорію з жорсткими необхідними й достатніми умовами, а як кластерне поняття, побудоване за принципом «сімейної схожості» Л. Вітгенштайна. Авторка прямо стверджує, що відмінності між інтралінгвальним та міжмовним перекладом є «питанням ступеня, а не природи»¹⁵. Це методологічне рішення дає змогу зняти вимогу обов'язкової наявності «двох різних мов» як конституційної ознаки перекладу¹⁶ і натомість висунути на перший план функціональний критерій – релевантну схожість, що ґрунтується не на семантичній еквівалентності, а на скопосі (меті) цільового тексту.

Модифікована дефініція перекладу, яку пропонує К.К. Зетсен: «вихідний текст існує або існував; відбувся трансфер, і цільовий текст був виведений з вихідного, що спричинило появу нового продукту в іншій мові, жанрі або медіа; і, нарешті, між вихідним та цільовим текстами існує релевантна схожість, критерієм якої слугує не еквівалентність, а скопос цільового тексту»¹⁷. Ця дефініція знімає вимогу «мовного бар'єру» як

¹⁴ Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation. *On Translation* / ed. by R. A. Brower. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1959. P. 232–239. URL: <https://web.stanford.edu/~eckert/PDF/jakobson.pdf>

¹⁵ Zethsen K. K. Intralingual Translation: An Attempt at Description. *Meta*. 2009. Vol. 54, No. 4. P. 795. DOI: <https://doi.org/10.7202/038904ar>

¹⁶ Там само. С. 799.

¹⁷ Там само. С. 799–800.

обов'язкової умови перекладацького акту і натомість легітимізує розмаїття інших типів бар'єрів – часових (діахронічних), культурних, просторових (діатопічних) та, що найважливіше для нашої теми, когнітивних бар'єрів і бар'єрів експертного знання.

У пізнішій, спільній з А. Гілл-Мадсеном роботі¹⁸ ця аргументація отримує подальший розвиток і систематизацію. Автори експліцитно формулюють мету дослідження – подолання «маргінального статусу» інтралінгвального перекладу (INTRA) шляхом наукової дефініції перекладу. Вони критично аналізують два основні аргументи проти включення INTRA до перекладознавства. По-перше, це інституційний аргумент П. Германса, згідно з яким у суспільній свідомості переклад отожднюється винятково з міжмовною еквівалентністю – автори заперечують цей аргумент, оскільки академічна перспектива не повинна некритично відтворювати побутові, ненаукові уявлення)¹⁹. По-друге, це прототипічний аргумент С. Халверсон, яка розглядає переклад як категорію з прототипічною структурою, де міжмовний переклад посідає центральне місце, а INTRA – периферійне; автори кваліфікують цей підхід як такий, що консервує дискримінаційну ієрархію, і натомість закликають до критеріальної дефініції членства в категорії без апіорної дискримінації внутрішньомовних форм²⁰.

Центральний теоретичний хід аргументації полягає у відмові від еквівалентності як критерію демаркації перекладу від «не-перекладу». Спираючись на праці В. Коллера та М. Тимочко, автори доводять, що переклад завжди перебуває в «подвійному зв'язку» одночасно з вихідним текстом і з цільовою аудиторією, і саме потреба забезпечити зрозумілість для аудиторії змушує перекладача вдаватися до методів ревізії тексту, які виходять за межі простої семантичної еквівалентності²¹. Оскільки повна семантична тотожність неможлива навіть у класичному міжмовному перекладі, еквівалентність не може слугувати універсальним критерієм відмежування перекладу від не тексту. Натомість пропонується поняття «схожості», яка в перекладі – і особливо в INTRA – має дивергентний, асиметричний, односпрямований характер²².

Не менш важливим є спростування критерію обов'язкової інтерлінгвальності. Автори доводять, що саме поняття «мовної системи» є соціополітичним конструктором, межі якого визначаються радше історично

¹⁸ Zethsen K.K., Hill-Madsen A. Intralingual Translation and Its Place within Translation Studies – A Theoretical Discussion. *Meta*. 2016. Vol. 61, No. 3. P. 692–708. DOI: <https://doi.org/10.7202/1039225ar>

¹⁹ Zethsen K.K., Hill-Madsen A. Intralingual Translation and Its Place within Translation Studies – A Theoretical Discussion. *Meta*. 2016. Vol. 61, No. 3. P. 693–694. DOI: <https://doi.org/10.7202/1039225ar>.

²⁰ Там само. С. 695–696.

²¹ Там само. С. 698.

²² Там само. С. 699–700.

й політично, ніж суто лінгвістично (пор. данська та норвезька мови є взаємозрозумілими, однак кваліфікуються як різні мови, на противагу китайським діалектам, які визнаються різновидами однієї мови)²³. Спираючись на концепцію В. Шміда, автори вказують, що культурні бар'єри існують і всередині однієї мовної системи, адже різні соціальні групи, професійні спільноти чи вікові когорти мають власні «концептуальні системи», а тому переклад спеціалізованого тексту для широкого загалу є, по суті, переконфігурацією поняття з однієї концептуальної системи в іншу²⁴. Ключова формула авторів – «потреба в перекладі виникає тоді, коли люди не мають критичної маси взаємної доступності у своїх концептуалізаціях»²⁵ – становить, на нашу думку, найбільш операціоналізовану дефініцію інтралінгвального перекладу з погляду когнітивної лінгвістики. Остаточна дефініція перекладу, яку пропонують К.К. Зетсен та А. Гілл-Мадсен, містить три критеріальні умови: 1) наявність вихідного тексту (вербального чи невербального), 2) деривацію – цільовий текст походить від вихідного, унаслідок чого постає новий продукт в іншій мові, жанрі, медіа чи семіотичній системі; 3) релевантну схожість – зв'язок схожості між текстами, форма якого визначається завданням (скопосом). Автори роблять важливий методологічний висновок про те, що інтралінгвальний та інтерлінгвальний переклад «піднімають питання одного порядку» і є «ідентичними у своїх ключових точках», а штучне розмежування цих сфер шкодить і дидактиці, і практиці²⁶.

Якщо праці К.К. Зетсен формують філософсько-методологічний фундамент, то доробок К. Маас та С. Ганзен-Шірри (2021) пропонує радикальну редефініцію самого об'єкта перекладознавства через призму бар'єрного підходу. Авторки критикують класичне визначення перекладу (за Дж. Кетфордом, Ю. Найдю, П. Ньюмарком) як простої заміни тексту однієї мови текстом іншої і натомість формулюють нову теоретико-методологічну дефініцію, де основною метою перекладу є усунення комунікативних перешкод задля забезпечення доступу до змісту, а перекладач кваліфікується як «експерт з доступності» – фахівець, який ідентифікує бар'єри та обирає засіб їх усунення (інтралінгвальний,

²³ Там само. С. 701.

²⁴ Zethsen K.K., Hill-Madsen A. Intralingual Translation and Its Place within Translation Studies – A Theoretical Discussion. *Meta*. 2016. Vol. 61, No. 3. P. 702. DOI: <https://doi.org/10.7202/1039225ar>.

²⁵ Там само. С. 703.

²⁶ Там само. С. 705.

інтерлінгвальний чи інтерсеміотичний)²⁷. Дослівно: «Ми пропонуємо визначати переклад як усунення комунікативних бар'єрів, а перекладачів – як експертів, які ідентифікують і усувають комунікативні бар'єри»²⁸. Це формулювання дає змогу класифікувати бар'єри сприйняття інформації, що потребують адаптації тексту в межах однієї мови. До них належать мовний бар'єр (неволодіння складними мовними структурами) та бар'єр експертної мови. Крім того, виділяють когнітивний бар'єр, коли абстрактний зміст складний для людей з інтелектуальними порушеннями, а також медіабар'єри. Подолання останніх межує з інтерсеміотичним перекладом – наприклад, коли текст переводять в аудіоформат або додають піктограми²⁹. Дослідниці також переосмислюють тезу Р. Якобсона про «переклад у власному сенсі», стверджуючи, що «надання доступу користувачам із різноманітними потребами, допомога їм у подоланні бар'єрів – це і є серце перекладу, його справжня головна мета. Це і є «власне переклад»³⁰. Ієрархія, встановлена Р. Якобсоном шістдесят років тому, зазнає інверсії, і орієнтований на подолання бар'єрів переклад визнається концептуальним центром перекладацької діяльності.

Важливим кроком у легітимізації інтралінгвального перекладу є не лише філософсько-методологічна аргументація, але й емпіричний доказ структурної спорідненості інтра- та інтерлінгвальних перекладацьких операцій. У розділі колективної монографії «Intralingual Translation: Beyond language and text» Г.В. Дам та К.К. Зетсен (2026) на основі емпіричних даних демонструють, що мікстратегії, застосовувані в інтралінгвальному перекладі, – експліcitaція, конденсація, субституція – дзеркально повторюють ті, що фіксуються в класичному міжмовному перекладі³¹. Аналогічний висновок робить і О.І. Зеель у своєму емпіричному дослідженні мікстратегій перекладу на просту мову, оскільки аналіз виявляє «разоче високий ступінь перетину» між мікстратегіями інтерлінгвального перекладу та інтралінгвального перекладу простою

²⁷ Maaß C., Hansen-Schirra S. Barriers, communication and translation studies. *Translation, Mediation and Accessibility for Linguistic Minorities* / ed. by M. P. Castillo Bernal, M. Estévez Grossi. Berlin : Frank & Timme, 2022. P. 37–50. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/54058/9783732990641.pdf?sequence=12>

²⁸ Maaß C., Hansen-Schirra S. Barriers, communication and translation studies. *Translation, Mediation and Accessibility for Linguistic Minorities* / ed. by M. P. Castillo Bernal, M. Estévez Grossi. Berlin : Frank & Timme, 2022. P. 45. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/54058/9783732990641.pdf?sequence=12>

²⁹ Там само. С. 41–43.

³⁰ Там само. С. 50.

³¹ Dam H. V., Korning Zethsen K. Intralingual translation: Theory meets practice. *Intralingual Translation: Beyond language and text* / ed. by H. Karas, H. Bat-Zeev Shyldkrot. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2026. P. 12–30. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.168>

мовою, особливо у сфері експліcitaції та синтаксичного спрощення³². При цьому автор наголошує, що в інтралінгвальному перекладі ці стратегії пріоритезуються на основі здатності максимізувати безпосередню когнітивну доступність, що часто спричиняє радикальніші втручання в текст, ніж у традиційному міжмовному перекладі³³.

Ці емпіричні дані дають підстави для методологічного висновку, значущого для всього подальшого викладу, адже різниця між внутрішньомовним і міжмовним перекладом є не якісною, а кількісною – питанням ступеня радикальності перетворень, а не докорінно відмінних когнітивних механізмів. Цей висновок безпосередньо узгоджується з баченням К.К. Зетсен щодо параметрів, які зумовлюють необхідність внутрішньомовного перекладу: знання (knowledge), час (time), культура (culture) і простір (space)³⁴. Параметр знання дослідниця кваліфікує як провідний для інклюзивної лінгвістики, позаяк переклад здійснюється для компенсації браку експертних знань у реципієнта. Параметр «час» демонструє, що діахронічний бар'єр усередині однієї мови є структурно ідентичним бар'єру між двома мовами: «той самий механізм – і це рідко підкреслюється – діє в межах однієї мови. Але тут бар'єром або дистанцією між джерелом та реципієнтом є час»³⁵ (з посиланням на Дж. Стайнера).

2. Типологія контрольованих природних мов доступності

Поняттєвий апарат сучасної інклюзивної лінгвістики оперує категорією контрольованих природних мов (Controlled Natural Languages, CNL) – свідомо спланованих, регламентованих різновидів природної мови, що вирізняються обмеженим словником, спрощеним синтаксисом і жорсткими правилами побудови тексту, спрямованими на підвищення однозначності сприйняття для конкретної категорії реципієнтів. У межах цієї категорії в європейській традиції виокремлюються принаймні три автономні, хоча й генетично споріднені різновиди: легка мова (Leichte Sprache / Easy Language), проста мова (Einfache Sprache / Plain Language) та запропонована К. Маас проміжна категорія легка мова плюс (Easy Language Plus, EL+).

³² Seel O. I. Comparing micro-strategies in interlingual translation and plain language intralingual translation: An empirical study. *Intralingual Translation: Beyond language and text* / ed. by H. Karas, H. Bat-Zeev Shyldkrot. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2026. P. 128. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.168>

³³ Там само. С. 135.

³⁴ Zethsen K. K. Intralingual Translation: An Attempt at Description. *Meta*. 2009. Vol. 54, No. 4. P. 806. DOI: <https://doi.org/10.7202/038904ar>

³⁵ Там само. С. 806.

К. Маас систематизує чотириступеневу шкалу мовних рівнів за критерієм зростання складності: елаборований рівень (fachsprachen – спеціальні мови), стандартний рівень (Standardsprache), проміжний рівень (Einfache Sprache / Plain Language) і рівень максимальної зрозумілості (Leichte Sprache / Easy Language)³⁶. Кожен із цих рівнів орієнтований на специфічну аудиторію та вирізняється власним набором лінгвістичних параметрів.

Легка мова (ЛМ) є найбільш регламентованим і найрадикальнішим варіантом спрощення. К. Маас визначає її як мовний різновид з максимально підвищеною зрозумілістю, який вирізняється унікальною асиметрією засвоєння та використання. Його продукують професіонали, які самі не є користувачами ЛМ, для осіб із комунікативними порушеннями, які самі не є продуцентами цього різновиду³⁷. Авторка виокремлює фундаментальні характеристики ЛМ: 1) аналітичність (окреме морфологічне вираження граматичної інформації), 2) явність (усунення еліпсисів, розгортання пресупозицій), 3) центральність (використання базової, ранньозасвоєваної лексики), 4) надмірність (повторення й графічне акцентування ключових понять), 5) стандартність (дотримання кодифікованої орфографії), 6) адекватність (прагматично коректне звернення до дорослої аудиторії), 7) орієнтація на дію (активні дієслова, чіткий хронологічний порядок) та 8) місток до оригіналу³⁸. На синтаксичному рівні ЛМ вимагає виключно простих незалежних речень, дієслівного (а не номінального) стилю, прямого вираження пропозицій, орієнтації на дію та на ситуацію «тут і зараз»³⁹. З цією метою розроблено систему стандартизованих заміन підрядних сполучників на сурядні конструкції: допустові речення трансформуються за схемою «obwohl → trotzdem» («хоча» → «попри це»), умовні – за схемою питання-відповідь («якщо... то» → «Ти втомився? Тоді йди спати»), причинні – «weil → deshalb / nämlich» («тому що» → «тому, адже»)⁴⁰. Складні номінальні структури розгортаються за схемою «номінальний етап → синтаксичний етап (перетворення на підрядне речення) → текстовий етап (розпуск підрядного речення на низку простих незалежних речень)»⁴¹. Водночас

³⁶ Maaß C. Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus: Balancing Comprehensibility and Acceptability. Berlin : Frank & Timme, 2020. P.56. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/42089/Easy%20Language%20%e2%80%93%20Plain%20Language%20%e2%80%93%20Easy%20Language%20Plus.pdf>

³⁷ Там само. С. 89.

³⁸ Там само. С. 92–95.

³⁹ Там само. С. 100.

⁴⁰ Там само. С. 110.

⁴¹ Там само. С. 115.

саме ці конструктивні особливості спричиняють головний парадокс ЛМ, оскільки заходи, що максимізують перцептивність і зрозумілість тексту, одночасно максимально віддаляють його від текстових традицій і стандартів, знижуючи його суспільну прийнятність (acceptability) і підвищуючи ризик стигматизації користувачів⁴². Авторка емпірично показує це на прикладі дефісної сегментації складних іменників (Be-Atmung, Luft-Röhre) – прийому, який порушує кодифіковану орфографію і провокує «гостре відторгнення та зневагу» з боку вторинної цільової аудиторії⁴³. Аналогічний ефект мають одноманітні дитячі піктограми (Lebenshilfe Bremen), функція яких – не полегшення розуміння, а сигналізація про належність тексту до категорії ЛМ, унаслідок чого читачі ідентифікуються як «ті, хто не здатний читати належним чином»⁴⁴.

На протилежному полюсі шкали К. Маас перебуває проста мова (ПМ) – стиль письма, орієнтований на чіткість без суворих граматичних обмежень, розрахований на широку аудиторію нефахівців. Дослідниця наводить класифікацію К. Чіка, який виокремлює різні підходи до визначення ПМ: формульний (орієнтований на математичні показники читабельності), елементно-орієнтований (набір стилістичних порад) та результативно-орієнтований (тестування ефективності на реальних читачах)⁴⁵. К. Маас використовує дефініцію Міжнародної федерації простої мови і формулює критерій успішності наступним чином: комунікація виконана простою мовою, якщо її формулювання, структура та дизайн є настільки чіткими, що цільова аудиторія може легко знайти потрібне, зрозуміти знайдене і використати цю інформацію⁴⁶.

Основна відмінність ПМ від ЛМ полягає в характері регламентації. Якщо ЛМ оперує жорсткими заборонами, то ПМ оперує гнучкими принципами, узгодженими з умовами й потребами цільової аудиторії в конкретній комунікативній ситуації. К. Маас рекомендує вживати умовні конструкції «якщо – то» (if-then conditionals), тоді як в ЛМ складні речення і подібні конструкції прямо заборонені⁴⁷ – це наочно ілюструє різницю в допустимому рівні синтаксичної складності. Водночас емпіричні дослідження окреслюють межу застосовності ПМ, яка розрахована на нормативний рівень читацької компетентності (за оцінкою М. Каттса

⁴² Там само. С. 227–228.

⁴³ Там само. С. 220–221.

⁴⁴ Там само. С. 42.

⁴⁵ Там само. С. 141.

⁴⁶ Там само. С. 143.

⁴⁷ Там само. С. 145–146.

– приблизно 13-річний вік читання) і залишається недостатньою для осіб із суттєвими когнітивними порушеннями⁴⁸. Показовим у парадоксальності є дослідження З. Гутермут (Gutermuth, 2020), яке виявило, що всі протестовані групи, включно з нормотиповими літніми людьми, демонстрували значно краще розуміння і запам'ятовування фактів у версії ЛМ, ніж у версії ПМ, проте водночас відхиляли ЛМ як «дитячу» чи стигматизувальну⁴⁹. К. Маас робить із цього впевнений висновок, що генералізація ПМ як єдиного інструменту доступності (за прикладом Норвегії чи Швейцарії) призводить до того, що особи з особливими комунікативними потребами залишаються обслугованими недостатньо⁵⁰.

Найбільш оригінальним теоретичним внеском К. Маас у типологію контрольованих мов доступності є концепція легкої мови плюс (ЛМ+) – проміжного варіанта, який відмовляється від найбільш стигматизувальних і найменш прийнятих рис ЛМ (зокрема, від штучного дефісування слів та інфантилізувального макета), водночас зберігаючи порівняно високі рівні сприйнятності й зрозумілості⁵¹. ЛМ+ обґрунтовується емпірично додатковими критеріями оцінки: текстовою когерентністю, мовною економією та естетикою⁵².

Практична реалізація моделі ЛМ+ демонструється К. Маас на прикладі медичного порталу. Основним методологічним рішенням є стратегія компенсаторного перерозподілу складності, за якого якщо один рівень мовної системи ускладнюється, інші рівні мають залишатися суворо спрощеними, щоб сукупне когнітивне навантаження не перевищувало можливостей реципієнтів. На практиці це означає, що концептуально важлива фахова термінологія (Krankheitserreger – збудники хвороб, Trommelfell – барабанна перетинка) уживається без надмірних експлікацій, а синтаксис залишається гранично простим, майже повністю позбавленим складнопідрядності⁵³.

Найбільш операціоналізованим інструментом побудови ПМ та ЛМ+ є розроблена спільно з У. Бредель модель «Комоди з шухлядами»⁵⁴. Її сутність полягає у відмові від жорсткого переліку заборон на користь динамічної системи компенсації складності. Мовні засоби розподілено за «шухлядами» від найпростіших (верхні) до найскладніших (нижні,

⁴⁸ Там само. С. 140.

⁴⁹ Там само. С. 192–193.

⁵⁰ Там само. С. 166–167.

⁵¹ Там само. С. 14.

⁵² Там само. С. 228.

⁵³ Там само. С. 269–270.

⁵⁴ Там само. С. 155–165.

наближені до стандартної мови), а перекладач обирає засоби з різних шухляд відповідно до принципу когнітивного балансу – якщо відкривається нижня шухляда в одній лінгвістичній категорії, потрібно утримувати верхні шухляди в інших. Проілюструємо логіку моделі на прикладі категорії анафоричних займенників 3-ї особи. Складність тут визначається кількістю й типом пізнавальних операцій, потрібних читачеві, щоб однозначно встановити референта займенника (антецедента, або «якір»).

Шухляда 1. Займенник відсутній, іменник просто повторюється: «У Марії є син. Син Марії має три роки». Пізнавальних операцій не потрібно; ціна рішення – неприродна, обтяжлива стилістика.

Шухляда 2. Займенник дозволено, але потенційні референти розрізняються граматичним родом, тому двозначності не виникає: «У Марії є син. Йому три роки». Займенник «йому» граматично не може стосуватися «Марії» (жіночого роду), тому єдиним можливим референтом лишається «син». Потрібна лише одна проста граматична перевірка.

Шухляда 3. Потенційні референти – того самого граматичного роду, тому граматика двозначність не знімає, і читач змушений залучити додаткову логічну інференцію на основі знань про світ: «У Петра є син. Йому три роки». І «Петро», і «син» – чоловічого роду, тож граматично займенник «йому» стосується обох однаково правдоподібно. Проте вік «три роки» неможливий для дорослого чоловіка, тому читач автоматично «відкидає» Петра й залишає сина. Двозначність існує на граматичному рівні, але знімається на логічному.

Шухляда 4. Та сама структура, що і в шухляді 3, але якір і займенник розведені по тексту (наприклад, через кілька речень чи абзац), унаслідок чого читачеві доводиться довше утримувати референта в оперативній пам'яті, перш ніж застосувати логічну інференцію.

Шухляда 5 (категорично заборонено). Референти того самого роду, і додаткова інференція теж не дає розв'язку: «У Петра є син. Йому 30 років». Вік «30 років» однаково правдоподібний і для батька, і для дорослого сина, тому жодне життєве знання не дає підстави обрати один із варіантів – двозначність лишається нерозв'язаною.

Отже, шкала вибудовується не за граматичною ознакою як такою, а за наростанням типу когнітивних зусиль: від нульового навантаження (шухляда 1) → через граматичну перевірку роду (шухляда 2) → до логічної інференції за знаннями про світ (шухляди 3–4) → і до принципово нерозв'язної двозначності (шухляда 5). Саме тому в текстах рівня ЛМ+ чи ПМ допустимі шухляди 2 і, за умови близького розташування якоря, шухляда 3, тоді як шухляди 4 і 5 виключаються завжди, незалежно від цільової аудиторії.

Аналогічна градація застосовується і стосовно синтаксису: від простих головних речень («Можливо, піде дощ. Тому ми візьмемо парасольку») через складнопідрядні речення («Оскільки може піти дощ, ми візьмемо з собою парасольку») до складних номіналізованих конструкцій стандартної мови («З огляду на ймовірність випадання опадів, нами було прийнято рішення щодо використання парасольки»)⁵⁵.

Емпіричним підґрунтям для визначення оптимального рівня складності ПМ слугує прив'язка до міжнародних шкал читацької грамотності: К. Маас пропонує орієнтуватися на рівень PISA Level 2, який долають 82% підлітків, тоді як рівень PISA Level 3 виключає майже половину (42,4%) читачів⁵⁶.

3. Кількісна модель оцінювання лінгвістичних параметрів доступності

Найбільш методологічно вагомим внеском К. Маас у теорію контрольованих мов є розроблена спільно з дослідницьким колективом система кількісного оцінювання впливу окремих мовних правил ЛМ на сім фундаментальних параметрів тексту: перцептивність (perceptibility), зрозумілість (comprehensibility), прийнятність (acceptability), ризик стигматизації (danger of stigmatisation), текстову когерентність (textual coherence), мовну економію (language economy) та естетику (aesthetics)⁵⁷. Кожне з двадцяти правил класичної ЛМ оцінюється за п'ятибальною шкалою (від -2 до +2) за кожним із семи параметрів, після чого виводиться сукупний бал. Результати цього оцінювання є контрінтуїтивними і теоретично значущими, адже переважна більшість класичних правил ЛМ мають від'ємний сукупний бал, оскільки вони розроблялися виключно заради максимізації двох параметрів – перцептивності та зрозумілості, – цілковито ігноруючи прийнятність, естетику та ризик стигматизації. Так, правило повної заборони займенників третьої особи отримує катастрофічний сукупний бал -8: воно підвищує зрозумілість для осіб із важкими когнітивними порушеннями (+2), проте руйнує текстову когерентність (-2), мовну економію (-2), естетику (-2) і суспільну прийнятність (-2)⁵⁸. Ще гіршим є показник правила розлогих пояснень периферійних понять усередині тексту (-9), яке фрагментує аргументацію та дратує читачів, які не потребують цих пояснень. Натомість два правила отримують стабільно позитивну оцінку – скорочення інформації

⁵⁵ Там само. С. 160.

⁵⁶ Там само. С. 156–157, 189–191.

⁵⁷ Там само. С. 234–235.

⁵⁸ Там само. С. 241, 261.

(+5) та метатекстові маркери – навігаційні елементи, підзаголовки, попередження про складні посилання (+7)⁵⁹. Практичний висновок з цієї моделі є засадничим для побудови ЛМ+, де перекладач-адапатор повинен цілеспрямовано відмовлятися від елементів із найгіршим сукупним балом (дефісна сегментація слів, тотальна відмова від анафоричних займенників, розлогі внутрішньотекстові пояснення, верстка «одне речення – один рядок», уніфіковані «дитячі» піктограми), водночас максимально використовуючи елементи з позитивним балом⁶⁰. Ця модель також засвідчує певну лінгвотипологічну обмеженість, оскільки частина параметрів (заборона родового відмінка, дефісна сегментація складних іменників, заборона претериту) є мовноспецифічними рисами, зумовленими особливостями граматики німецької мови⁶¹, тоді як інші (редукція складних часових форм, скорочення інформації, метатекстова навігація) мають універсальний, міжмовний характер, що робить їх придатними для екстраполяції на інші лінгвістичні системи, зокрема слов'янські.

4. Стигматизація та суспільне сприйняття доступного тексту

Соціолінгвістичний аналіз феномену стигматизації користувачів доступних текстів спирається у праці К. Маас на класичну шестивимірну модель стигми Е. Джонса та співавторів (Jones et al., 1984), адаптовану до специфіки мовної доступності⁶². Приховуваність (*concealability*) виявляється порушеною самим фактом візуального маркування ЛМ – надмірно великим шрифтом, дитячими піктограмами, специфічним макетом, які унеможливають приховання факту користування спрощеним текстом. Плинність (*course*) відображає суспільну готовність толерувати спрощення як тимчасовий етап, але не як постійну потребу, що спричиняє роздратування через хибне уявлення про «відсутність старань». Деструктивність (*disruptiveness*) пов'язана з публічною присутністю спрощених текстів, яка водночас підкреслює наявність суспільних бар'єрів і виокремлює цільову групу «із системи». Естетичні якості (*aesthetic qualities*) – можливо, найбільш дратуючий вимір, оскільки ЛМ свідомо жертвує стилістичним багатством заради зрозумілості, що провокує звинувачення в «примітивізації мовної культури»). Походження (*origin*) стигми залежить від того, чи вважається стан людини «набутих невинно» чи «з власної провини». Нарешті, загроза (*peril*) – це страх, що спрощений варіант витіснить стандартну мову і стане новим загальним

⁵⁹ Там само. С. 262–263

⁶⁰ Там само. С. 240–241, 262–263

⁶¹ Там само. С. 240–241.

⁶² Там само. С. 133–134.

нормативом. Симптоматичним емпіричним підтвердженням дії цих механізмів слугує проаналізований К. Маас кейс офіційної брошури «Керівництво пацієнта легкою мовою» (2015), видану міністерством землі Саар⁶³. Авторка показала, що розростання обсягу документа з 15 тисяч знаків до 48 друкованих сторінок через правило «одне речення – новий рядок» знищує приховуваність користування текстом, дефісна сегментація слів (Be-Atmung, Luft-Röhre), яка порушує орфографічну норму, активує виміри «загрози» та «естетичних якостей», а наївна дитяча ілюстрація серйозного документа принижує гідність дорослих користувачів⁶⁴. Особливої уваги заслуговує описаний К. Маас соціально-психологічний механізм, який пояснює, чому лінгвістично неякісні, стигматизувальні тексти все ж потрапляють на офіційні державні сайти за підписом міністрів. Спираючись на соціальну теорію Г. Кльоркеса (Cloerkes, 2001) та Ф. Девіса (Davis, 1961), авторка описує так званий Anstarr-Verbot – «заборону на прискількивість» – коли текст, створений непрофесійними виконавцями, потрапляє до замовника і виглядає лінгвістично сумнівним, оскільки соціальна норма толерантності забороняє публічно піддавати сумніву продукт роботи людей з інвалідністю⁶⁵. Зрозуміло, що це суттєво обмежує редакційний контроль якості, що легітимізує стигматизувальний мовний продукт під офіційною егідою держави.

Цей механізм безпосередньо пов'язаний із проблемою кваліфікації текстотворців. К. Маас вказує на чотири професійні профілі перекладачів ЛМ в Німеччині: 1) перекладачі при закладах для людей з інвалідністю (сильний зв'язок із цільовою групою, але часто без перекладацької освіти), 2) сертифіковані інтерлінгвальні перекладачі (висока фахова компетенція, але брак постійного контакту з цільовою аудиторією), 3) академічно підготовлені фахівці з доступної комунікації (магістерські програми, зокрема в Гільдесгаймі, що поєднують обидві компетенції) та 4) медіаредактори⁶⁶. Авторка проводить пряму аналогію з класичною тезою Ю. Гольц-Мянттярі (1984) про професіоналізацію перекладу: «Ми дійшли до точки, коли природно вироблена, інтуїтивна діяльність... більше не відповідає вимогам і більше не є прийнятною для суспільства»⁶⁷. Крім прагматичної функції, тексти доступної мови виконують і символічну функцію, оскільки їх публікація на офіційних сайтах сигналізує про існування та правовий статус групи осіб із когнітивними порушеннями

⁶³ Там само. С. 218.

⁶⁴ Там само. С. 220–221.

⁶⁵ Там само. С. 222–223.

⁶⁶ Там само. С. 178–179.

⁶⁷ Там само. С. 179.

в публічному просторі. К. Маас проводить показову аналогію з візитними картками, надрукованими шрифтом Брайля: імовірність того, що така картка реально потрапить до незрячої людини, є мізерною, тоді як реальна мета полягає в сигналізованні зрячій більшості про «інклюзивну дружність» установи⁶⁸. Парадоксальним є також «статусне використання», позаяк особа з високим соціальним статусом може вільно звертатися до спрощеної мови без ризику стигматизації, оскільки її компетентність не піддається сумніву, а для особи з когнітивними порушеннями, навпаки, залежність від такого тексту стає маркером обмежень. Це спостереження відкриває практичний шлях легітимізації доступної мови через принцип універсального дизайну: якщо публічні особи демонструють використання ПМ для пояснення складних процесів, ярлик «мови для необізнаних» знімається.

5. Правове регулювання текстової доступності: зіставлення німецької та української моделей

Вихідною точкою для національного регулювання доступності в обох країнах є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (UN CRPD), яка закріплює право на доступну інформацію в узагальненому вигляді, оперуючи категоріями доступних форматів, не деталізуючи власне лінгвістичного інструментарію імплементації. Це залишає державам-учасникам свободу вибору конкретних термінів і методик, унаслідок чого національні системи – німецька та українська – розвинули власні, відмінні одна від одної нормативні моделі. Німецьке законодавство про доступність вибудоване на двох рівнях. Закон про рівність осіб з інвалідністю (Behindertengleichstellungsgesetz, BGG) є рамковим актом, що закріплює загальний принцип права на комунікаційну доступність. Конкретні технічні вимоги – зокрема обов'язковість розділу ЛМ на вебсайтах федеральних органів і детальний перелік правил його створення – установлює підзаконний акт, ухвалений на виконання BGG: Постанова про безбар'єрні інформаційні технології (Barrierefreie-Informationstechnik-Verordnung, BITV 2.0). Ця вимога поширюється передусім на інформаційно-роз'яснювальну комунікацію державних органів – вебсайти, публічні повідомлення, офіційні розпорядження, бланки, договори публічного права. У межах цього регулювання діє дворівнева диференціація мовних варіантів за цільовою аудиторією: інформація спершу надається ПМ (Einfache Sprache), орієнтованою на ширші верстви населення з нижчим рівнем мовної чи освітньої компетентності, а якщо цього недостатньо

⁶⁸ Там само. С. 135.

– ЛМ (Leichte Sprache), суворо регламентованим варіантом для осіб з інтелектуальними порушеннями⁶⁹. На практиці ця послідовність нерідко не витримується і з міркувань юридичної обачності державні органи схильні одразу замовляти переклад ЛМ, оминаючи проміжний етап ПМ. Практичну кодифікацію ЛМ в Німеччині забезпечують кілька паралельних джерел: настанови Inclusion Europe⁷⁰, правила мережі Netzwerk Leichte Sprache⁷¹ та Додаток 2 до BITV 2.0⁷². Стандартною і усталеною практикою мережі Netzwerk Leichte Sprache є обов'язкова перевірка створеного тексту групою читачів із числа цільової аудиторії (Prüfgruppe) – партиципативний елемент, що реалізує принцип «нічого для нас без нас» і є визнаним складником якісного контролю ЛМ в німецькій традиції. Паралельно з практичними гайдлайнами Німецький інститут стандартизації (DIN) працює над уніфікованим науково обґрунтованим стандартом ЛМ, покликаним звести розрізнені практичні настанови до єдиної, лінгвістично верифікованої системи правил.

Українське регулювання доступності перебуває на етапі активного формування. Ключовим документом є Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2023 р. № 1046-р «Про схвалення рекомендацій щодо викладення інформації суб'єктами владних повноважень у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття»⁷³, яке спирається на міжнародний стандарт ISO 24495-1:2023⁷⁴ та ДСТУ EN 301549:2022⁷⁵ і формується в контексті гармонізації з European Accessibility Act (Директива ЄС 2019/882)⁷⁶. У попередньому дослідженні нами було звернено увагу на те, що в затвердженій редакції цього Розпорядження вжито термінологічну пару «метод спрощеної мови» та «формат легкого

⁶⁹ Там само. С. 60–61.

⁷⁰ Inclusion Europe. (n.d.). *Information for all: European standards for making information easy to read and understand*. <https://www.inclusion.eu/european-standards-how-to-use-easy-to-read>

⁷¹ Netzwerk Leichte Sprache / Lebenshilfe Hessen e.V. URL: <https://www.lebenshilfe-hessen.de/de/fortbildung/bildungsprogramm/veranstaltungen.html>

⁷² Verordnung zur Schaffung barrierefreier Informationstechnik nach dem Behindertengleichstellungsgesetz (Barrierefreie-Informationstechnik-Verordnung – BITV 2.0). Anlage 2 (zu § 3 Absatz 2). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bitv_2_0/anlage_2.html

⁷³ Про схвалення рекомендацій щодо викладення інформації суб'єктами владних повноважень у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.11.2023 № 1046-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-rekomendatsii-skhodo-vykkladennia-informatsii-subiektamy-vladnykh-povnovazhen-si1046-171123>

⁷⁴ ISO 24495-1:2023. (2023). *Plain language*. <https://www.iso.org/standard/78907.html>

⁷⁵ ДСТУ EN 301 549:2022 (EN 301 549 V3.2.1 (2021-03), IDT). Інформаційні технології. Вимоги щодо доступності продуктів та послуг ІКТ : чинний від 2022-12-31. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2022. 158 с. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_en_301_549_2022_informaciyini_tekhnologii_vimogi_schodo_pdf

⁷⁶ Directive (EU) 2019/882 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the accessibility requirements for products and services (European Accessibility Act). (2019). *Official Journal of the European Union*, L 151, 70–115. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/882/oj>

читання»⁷⁷ – формулювання, яке має асиметричну граматичну структуру: «метод» позначає спосіб дії, а «формат» – форму подання, унаслідок чого текст документа співвідносить легке читання радше з технічним різновидом спрощеної мови, ніж із самостійним, паралельним підходом. Для порівняння, у первинних міжнародних джерелах, на які спирається сам документ, – зокрема в стандарті Inclusion Europe «Information for all» та в ISO 24495-1:2023, – ПМ та ЛМ представлені як два окремі формати з різними цільовими аудиторіями: перший – для загальної аудиторії, зі збереженням академічного рівня складності змісту; другий – для осіб з інтелектуальними порушеннями, з обов'язковою когнітивною адаптацією та візуальною підтримкою. Показово, що в проєктній версії Розпорядження вживався термін «проста мова» – прямий відповідник Plain Language, – який у затвердженому тексті замінили на «метод спрощеної мови». Ці спостереження окреслюють поточний стан термінологічного узгодження між українською нормативною базою та міжнародною практикою станом на 2026 рік: наявність самого документа й спирання його на визнані міжнародні стандарти є свідченням реального прогресу нормотворчої роботи, тоді як термінологічне формулювання пари понять є ділянкою, що потребує подальшого уточнення і, на нашу думку, могло б бути переглянute в наступних редакціях нормативних актів на користь термінологічно симетричнішої пари. Зіставлення двох моделей дає змогу окреслити спільний і відмінний складники поточного етапу правового регулювання доступності. Спільним є принцип диференціації форматів за цільовою аудиторією – і Німеччина, і Україна орієнтуються на розрізнення щонайменше двох рівнів мовної адаптації, кожен з яких обслуговує іншу групу реципієнтів. Відмінність полягає в стадії розвитку нормативної інфраструктури: німецька модель має розгалужену дворівневу структуру (рамковий закон BGG і підзаконний акт BITV 2.0), кілька конкурентних практичних гайдлайнів і працює над їх уніфікацією через стандарт DIN, а українська модель перебуває на етапі первинної кодифікації єдиного рекомендаційного документа (Розпорядження № 1046-р), для якого, як показано вище, актуальним завданням залишається термінологічне узгодження з первинними міжнародними джерелами, на які він сам спирається. Це зіставлення слугує орієнтиром для пропонованої в підрозділі 7 моделі: закладення в український профільний стандарт термінологічно симетричної та структурно однозначної диференціації трьох форматів (ПМ – ПЛМ – ЛМ) від самого початку його розробки дає змогу уникнути

⁷⁷ Янченко І. О. Диференціація форматів спрощення іншомовного тексту в інклюзивній вищій освіті. *Studia Metodologica*. 2026. Вип. 61. С. 341. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2026-61-27>

того типу термінологічних неоднозначностей, які в німецькій моделі доводилося долати *post factum*, через десятиліття накопичення розрізнених практичних гайдлайнів.

6. Специфіка вимірювання читабельності у флективних мовах

Важливим теоретичним доповненням до розглянутого європейського інструментарію є концептуалізація С. Веккіато, яка розв’язує термінологічну плутанину між суміжними поняттями *clarity* (чіткість), *easiness* (легкість), *plainness* (простота) та *simplicity* (простота структури). Авторка звертає увагу на важливу асиметрію в самому понятійному апараті, скільки в дефініції *Plain Language* перевагу віддано чіткості за рахунок простоти, тоді як «текстова простота страждає від негативної конотації і частіше визначається через свій антонім – текстову складність»⁷⁸. Слідом за Ж. Бодé (2001) дослідниця визначає чіткість не як самодостатню властивість мови, а як «результат відповідності між використаними мовними стратегіями та комунікативною ситуацією»⁷⁹ – формулювання, яке органічно продовжує розглянутий у попередніх розділах функціональний (скопос-орієнтований) погляд на переклад як засіб досягнення комунікативної мети, а не абстрактної семантичної тотожності.

Також важною для методології цього дослідження є трирівнева модель сприйняття тексту Б. Лабасса (2008), яку систематизує С. Веккіато. Засвоюваний рівень (*acquisitive level*) відповідає власне читабельності (*readability*) – обробці лексики й синтаксису. Логічний рівень (*logical level*) відповідає зв’язності (*coherence*) – експліцитному вираженню причинно-наслідкових відношень між судженнями тексту. Фігуративний рівень (*figurative level*) відповідає репрезентативності (*representability*) – здатності читача сформувати цілісний ментальний образ змісту⁸⁰.

Ця тришарова модель має суттєве методологічне значення, оскільки вона розкриває принципову обмеженість класичних формул читабельності (Флеша, Ганнінга та подібних), які вимірюють лише перший, засвоюваний рівень, повністю залишаючи поза увагою логічну зв’язність і фігуративну репрезентативність – параметри, які нерідко виявляються вирішальними для реального розуміння тексту особами з когнітивними порушеннями.

С. Веккіато пропонує розглядати спрощення тексту в межах ширшої парадигми дискурсивної ергономіки (*discursive ergonomics*), де мовна адаптація постає формою підганяння комунікативного продукту під

⁷⁸ Vecchiato S. Clear, easy, plain, and simple as keywords for text simplification. *Frontiers in Artificial Intelligence*. 2022. Vol. 5. P.1. Art. 1042258. DOI: 10.3389/frai.2022.1042258

⁷⁹ Там само. С. 3.

⁸⁰ Там само. С. 2–3.

конкретного реципієнта за моделлю «текст – читач – завдання»⁸¹. Саме ця модель дає теоретичне обґрунтування тому емпіричному факту, який неодноразово фіксувався в попередніх розділах: текст може бути формально «простим» за кількісними показниками (короткі речення, частотні слова) і водночас залишатися недоступним, якщо порушено його логічну зв'язність або фігуративну наочність.

Дослідження застосовності класичних формул читабельності до слов'янських, зокрема української, мов засвідчують їхню структурну неадекватність. О. Чередниченко та О. Канишева, створивши корпус українських медичних текстів UKRMED, зафіксували, що формула Флеша – Кінкейда видає для простих текстів математично некоректні від'ємні значення (від – 134,66 до – 156,02) і «жодна з формул не була адаптована для української мови»⁸². Авторки емпірично встановили, що визначальними параметрами складності українського медичного тексту є не лише довжина речення чи слова, а насамперед лексична вишуканість (насиченість термінами й аббревіатурами), аргументативні дискурсні конектори та міра лексичного різноманіття⁸³, а серед категорій складної лексики виокремили аббревіатури, спеціальні терміни та «шумові слова» (noise words)⁸⁴.

Значно масштабніше емпіричне підтвердження цієї тези надають С. та О. Приходченки, які створили стратифікований корпус українських навчальних текстів UkrTV (аналог англomовного WeeBit) і протестували на ньому кілька закордонних формул – англійську (Флеш, Флеш – Кінкейд), польську (Пісарек) і російську (Мацьковський, Солнишкіна). Результати виявили системне «штрафування» морфологічних особливостей, органічних саме для української мови: «текст, призначений для 2 класу (7–8 років), який складався з коротких речень і простої лексики, був оцінений моделлю Солнишкіної як еквівалентний за складністю текстам рівня GCSE (14–16 років)... неадаптовані параметри формул можуть хибно інтерпретувати мовні особливості, які не є складнощами в українській мові, такі як довгі іменникові словосполучення або складна морфологія»⁸⁵. Автори роблять категоричний висновок: «моделі

⁸¹ Там само. С. 4.

⁸² Cherednichenko O., Kanishcheva O. Readability Evaluation for Ukrainian Medicine Corpus (UKRMED). *Proceedings of COLINS 2021*. Vol. I. Kharkiv, 2021. P. 312. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-2870/paper29.pdf>

⁸³ Там само. С. 311.

⁸⁴ Там само. С. 313.

⁸⁵ Prykhodchenko S. D., Prykhodchenko O. Yu. Application of Existing Readability Methods to the Ukrainian Language: A Comprehensive Study. *Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS)*. 2024. P. 19–24. URL: <https://aclanthology.org/2025.quasy-1.4.pdf>

читабельності, розроблені для англійської та інших слов'янських мов, демонструють значні обмеження при застосуванні до української мови... що підкреслює потребу в спеціалізованій метриці читабельності, адаптованій для української»⁸⁶.

Пояснення цього структурного розходження криється в типологічній відмінності мовних систем, оскільки «англійська мова як аналітична покладається на фіксований порядок слів... тоді як слов'янські мови, включаючи українську, використовують синтетичну структуру, що характеризується глибокою флексією, системою відмінків та граматичним родом»⁸⁷.

Ці спостереження прямо узгоджуються з висновками О. Третьякової та О. Нашиванько про двокомпонентну (кількісну і якісну) природу параметрів складності тексту. Кількісні показники (довжина речення, довжина слова, довжина складу) необхідно доповнювати якісними (частота лексики, наративність, лексичне різноманіття⁸⁸. Автори наголошують на потребі поєднання автоматизованих формул із людською експертною оцінкою, оскільки жодна кількісна метрика сама по собі не здатна замінити кваліфіковане редакційне судження.

Для мети цього дослідження висновок є однозначним: розробка українського стандарту доступності не може ані спиратися на пряме перенесення західних формул читабельності, ані обмежуватися суто кількісними критеріями – вона потребує морфологічно каліброваної, специфічно української метрики, побудованої з урахуванням синтетичної природи мови, а також якісних параметрів логічної та фігуративної доступності тексту.

7. Дослідницька модель адаптації: трирівнева система інклюзивного інтралінгвального трансферу для української мови

Побудова національної моделі доступності потребує чіткого визначення того, які саме типи комунікативних труднощів вона покликана долати. Продуктивним є розрізнення за типом когнітивного бар'єру, оскільки саме тип бар'єру, визначає придатний лінгвістичний інструментарій адаптації.

Перцептивно-увагові бар'єри – тимчасове або ситуативне зниження здатності утримувати увагу й опрацьовувати довгий контекст, спричинене

⁸⁶ Там само. С. 19.

⁸⁷ Там само. С. 19.

⁸⁸ Третьякова О. С., Нашиванько О. В. Можливості вимірювання та прогнозування складності та читабельності текстів іноземною мовою. *Молодий вчений*. 2026. № 1 (136). С. 76. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2026-1-138-15>

гострим стресом, посттравматичним стресовим розладом, утомою чи наслідками контузії. Реципієнти цієї групи, як правило, зберігають повний словниковий запас і загальну мовну компетентність, головною проблемою для них є не дефіцит розуміння абстрактних понять, а тригерні формулювання, втома від тривалого читання та складність утримання довгого синтаксичного контексту. Для цієї групи основний інструмент – стратегії, властиві ПМ: усунення синтаксичної надмірності, чітка логічна послідовність, короткі, але граматично природні речення.

Бар'єри робочої пам'яті та обробки інформації – стійке, зазвичай прогресивне зниження здатності утримувати та опрацьовувати інформацію, властиве віковим когнітивним змінам, афазії, наслідкам деменції. Для цієї групи варто застосовувати принципи, властиві ЛМ: синтаксична атомарність (одна пропозиція – одне речення), мінімізація анафоричного навантаження, мультимодальна підтримка змісту.

Бар'єри обмеженого мовного ресурсу – недостатнє володіння українською мовою як засобом здобуття інформації (у мігрантів, представників національних меншин, дітей, які навчалися іноземною мовою), для яких проблема полягає не в когнітивній обробці змісту, а в самій мовній формі, і для яких, на відміну від першої та другої груп, зберігання повної морфологічної системи (відмінків, видових форм) є не перешкодою, а необхідною умовою засвоєння мови.

Ця типологія узгоджується із загальним принципом універсального дизайну в комунікації, за якого доступний текст розглядається не як спеціальна пільга для окремої соціальної групи, а як елемент інклюзивної інформаційної інфраструктури, корисний для широкого кола користувачів, які можуть опинитися в одному з описаних станів незалежно від соціального статусу. Саме тип бар'єру визначає, який із трьох рівнів запропонованої нижче моделі (підрозділ 7) є найбільш придатним у конкретній комунікативній ситуації.

Усталена міжнародна практика доступності послідовно розрізняє два основні формати: ЛМ, орієнтовану на осіб зі значними когнітивними порушеннями, і ПМ, орієнтовану на широкий загал (Inclusion Europe; ISO 24495-1:2023). Ця дворівнева диференціація є усталеним міжнародним консенсусом, і будь-яка національна модель повинна узгоджуватися з ним як із базовим орієнтиром. Водночас емпіричні дослідження, здійснені в межах гільдесгаймської школи доступної комунікації, виявили практичну прогалину між цими двома форматами, адже значна частина реципієнтів – насамперед особи з перцептивно-уваговими бар'єрами (підрозділ 7) – продемонстрували краще розуміння тексту у форматі ЛМ, ніж у форматі ПМ, але водночас відмовлялися використовувати

ЛМ через її інфантилізувальне оформлення⁸⁹. Саме для заповнення цієї емпірично зафіксованої прогалини К. Маас запропонувала проміжний формат Easy Language Plus⁹⁰, який ми також розглядаємо не як заміну усталеної дворівневої міжнародної диференціації, а як її додаткову, емпірично обґрунтовану деталізацію для тієї категорії реципієнтів, чії потреби дворівнева модель не покриває повною мірою. ПМ і ЛМ вже фігурують (хоч і під дещо іншими формулюваннями) в українському нормативному полі (підрозділ 5), тоді як проміжний формат не є чинною нормативною категорією, а лише дослідницькою пропозицією для подальшої нормотворчої діяльності: ЛМ (найбільш регламентований формат) → проміжний формат ПЛМ → ПМ (найближчий до стандартної мови формат). Проміжний формат помірно легкої мови (ПЛМ) допускає природний сполучниковий зв'язок між реченнями й ширший лексичний обсяг порівняно з ЛМ, залишаючись водночас суворішим за ПМ щодо довжини речення й синтаксичної глибини.

Методологічною основою моделі є синтез кількох традицій. Гільдесгаймська школа дає найдетальніший емпіричний інструментарій кількісного оцінювання мовних правил (підрозділ 3) і модель компенсаторного балансування складності (підрозділ 2). Міжнародний стандарт ISO 24495-1:2023 і настанови Inclusion Europe задають загальні, мовно нейтральні критерії якості доступного тексту. Поряд із цим у європейській практиці існують і інші розвинені національні традиції – скандинавська модель Lättläst, франкомовний стандарт FALC (Facile à lire et à comprendre), англомовна практика Plain English Campaign, – кожна з яких пропонує власні акценти щодо роботи з анафорою, підрядним зв'язком і партиципативним тестуванням. Зіставлення пропонованої тут моделі з цими традиціями окреслює перспективу подальших порівняльних досліджень.

Лінгвістичний інструментарій адаптації

Граматичний рівень

(а) *Відмінкове керування*. Складність для сприйняття в українській мові створює не родовий відмінок як граматична категорія – безприйменникові конструкції посесивності, партитивності та заперечення залишаються когнітивно органічними і високочастотними («немає довідки», «допомога дітям загиблих») – а субстантивні ланцюжки – послідовне нанизування

⁸⁹ Maaß C. Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus: Balancing Comprehensibility and Acceptability. Berlin : Frank & Timme, 2020. P. 167, 192–193. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/42089/Easy%20Language%20%e2%80%93%20Plain%20Language%20%e2%80%93%20Easy%20Language%20Plus.pdf>

⁹⁰ Там само. С. 14, 227–233

залежних іменників, що виникає передусім унаслідок номіналізації дії («призначення допомоги постраждалим внаслідок бойових дій»). Варто розрізняти власне безприйменниковий родовий відмінок при іменнику і прийменниково-відмінкові конструкції («для постраждалих», «з моменту реєстрації»), які самі по собі не є проблемними, але стають такими, коли накопичуються в межах одного речення в кількості, що перевантажує синтаксичну глибину. Стратегія адаптації полягає в розгортанні номіналізованої конструкції в дієслівну, після чого довжина відмінкового ланцюжка скорочується як природний наслідок цієї трансформації, а не внаслідок штучної заборони самого відмінка.

(б) *Складні слова та аббревіатури.* Це два різні за природою явища, які потребують різних стратегій адаптації. Українська словотвірна система, на відміну від німецької, не продукує композитів необмеженої морфологічної довжини (на кшталт Tageskurbeitragsautomat), тому проблема морфологічної сегментації складних слів для української мови нерелевантна. Натомість окремого інструментарію потребують аббревіатури (ВЛК, МСЕК, НСЗУ, ЕКОПФО), які функціонують не як морфологічно складні слова, а як лексичні знаки-скорочення: для них доцільна не морфологічна деконструкція, а лексична декодифікація – розгортання повного найменування при першому вживанні в тексті («ЕКОПФО – експертні команди з оцінювання повсякденного функціонування особи»).

(в) *Вид дієслова.* Категорія виду – оригінальний, специфічно український параметр адаптації, відсутній у німецькій і англійській моделях, який потребує гнучкого, а не абсолютизованого застосування. Пріоритет надається доконаному виду при описі дискретної дії з чітким, очікуваним результатом («комісія розгляне», «комісія надішле») – саме там, де важливо зняти невизначеність щодо завершення процесу. Недоконаний вид зберігається – і є граматично природним вибором – для опису тривалих, регулярних або процесуальних дій, супроводжуваних експліцитною часовою рамкою («комісія розглядає документи протягом 30 днів») чи інструкцій, що передбачають повторювану дію («регулярно подавайте звіт»). Отже, вибір виду підпорядковується не жорсткому правилу «доконаний вид на всіх рівнях», а комунікативній функції конкретного висловлювання – орієнтації на дискретний результат чи на процес/регулярність.

(г) *Дієприкметникові й дієприслівникові звороти.* Функціональний український еквівалент деконструкції номіналізацій – зворот («документ, підписаний уповноваженою особою») → підрядне означальне речення → самостійне речення з активним дієсловом («уповноважена особа підписала документ»).

(д) *Безособові конструкції на -но, -то*. Конструкції на кшталт «заяву було розглянуто» приховують відповідальну інстанцію і підлягають трансформації в активну форму з експліцитним суб'єктом: «комісія розглянула вашу заяву».

(е) *Гендерно-чутлива мова*. На рівнях ЛМ і ПЛМ розгорнутий метатекстовий дисклеймер щодо вживання граматичного роду не рекомендується через додаткове когнітивне навантаження, яке він створює на початку тексту. Пропонується вживати стандартизований, узвичаєний фемінітив без супровідних пояснень («лікарка») або, за відсутності усталеної форми, послідовну граматичну форму, узгоджену з контекстом тексту; розгорнутий коментар щодо гендерної симетрії залишається доречним лише на рівні ПМ.

Лексико-термінологічний рівень

Граматична адаптація сама по собі не забезпечує повної доступності тексту, оскільки значну частку когнітивного навантаження створює спеціалізована лексика. На рівні ПМ складна термінологія зберігається, супроводжуючись стилістичною оптимізацією контексту. На рівні ПЛМ громіздкі термінологічні сполуки редукуються до базового поняття («одноразова грошова допомога постраждалим внаслідок бойових дій» → «грошова допомога»). На рівні ЛМ складні терміни замінюються загальноновживаними синонімами або пояснюються безпосередньо в місці вживання, без відокремлених глосарних приміток.

Графічний і макетний рівень

Для реципієнтів із перцептивно-уваговими та пов'язаними із зором бар'єрами перцептивний бар'єр нерідко постає раніше за власне лінгвістичний. Для всіх рівнів доцільно використовувати шрифт без засічок, достатній міжрядковий інтервал, відмовитися від курсиву і суцільного набору великими літерами, виділяти ключові дії чи терміни напівжирним шрифтом, структурувати текст короткими абзацами з підзаголовками-питаннями.

Приклад трансформації тексту

Вихідний текст (стандартна, фахова мова): «У зв'язку зі зверненням заявника щодо призначення одноразової грошової допомоги постраждалим внаслідок бойових дій, комісією здійснюється розгляд поданих документів протягом тридцяти календарних днів з моменту їх реєстрації, за результатами чого заявнику надсилається повідомлення про прийняте рішення».

ПМ: «Ви подали заяву на одноразову грошову допомогу для постраждалих від бойових дій. Комісія розглядає подані документи протягом 30 днів після реєстрації заяви. Після цього комісія надішле вам лист із рішенням».

Номіналізацію «здійснюється розгляд» розгорнуто в дієслово недоконаного виду «розглядає» – тут доречний саме недоконаний вид, оскільки йдеться про процес, обмежений експліцитною часовою рамкою (30 днів), а не про одноразову дискретну дію. Безособову форму замінено на активну конструкцію з чітким суб'єктом («комісія надішле», доконаний вид, оскільки йдеться про завершену, дискретну дію надсилання). Займенник «їх» усунуто на користь прямого повторення іменникового словосполучення «реєстрація заяви», що знижує навантаження на встановлення референта.

ПЛМ:

«Ви подали заяву на грошову допомогу.

Що відбувається далі? Комісія розглядає ваші документи. На це є 30 днів.

Коли чекати на рішення? Через 30 днів комісія надішле вам лист із відповіддю».

Складну термінологічну сполуку зредуковано до базового поняття «грошова допомога». Уживання недоконаного виду «розглядає» тут послідовно з правилом підрозділу 7: це процес, обмежений експліцитно названим строком, тому доконаний вид не потрібен; конструкція «на це є 30 днів» замінює номіналізацію «перевірка триває» на предикацію наявності строку без абстрактного віддієслівного іменника. Метатекстова навігація реалізована у формі двох питань, кожне з яких точно відповідає змісту наступного фрагмента.

ЛМ:

«Ви подали заяву на грошову допомогу.

Комісія перевіряє ваші документи.

На перевірку є 30 днів.

Потім комісія напише вам лист.

У листі буде рішення».

Конструкцію «комісія має 30 днів на перевірку» замінено на «на перевірку є 30 днів» – коротшу, синтаксично прямішу предикацію без ідіоматичного звороту «мати... на...»; дієслівна дія «комісія перевіряє» винесена в окреме, попереднє речення, що усуває потребу в номіналізованому іменнику як головному члені речення. Анафоричне навантаження знято вибірково: іменник «комісія» повторюється як центральний діяч тексту, тоді як «лист» після першої згадки замінено конструкцією «у листі», що уникає одноманітного повтору без порушення принципу усунення двозначної анафори (підрозділ 2).

Стигматизація в українському контексті

Дослідження стигматизації доступного тексту (підрозділ 4) фіксують загальну закономірність, що суспільне сприйняття спрощеного тексту

нерідко різняться залежно від того, яка причина обмеження приписується його читачеві, – і ця закономірність сама потребує обережного наукового трактування, щоб її опис не перетворився на нормативне закріплення ієрархії «виправданих» і «невиправданих» причин потреби в доступному тексті.

Методологічно коректним орієнтиром для розробки стандарту є послідовне застосування принципу функціональної нейтральності, адже доступний текст не повинен маркувати чи натякати на конкретну причину когнітивного обмеження свого читача незалежно від того, до якого типу бар'єру (підрозділ 7) ця причина належить. Щодо орфографічного оформлення тексту (як показано в підрозділі 2), навіть у німецькій традиції, де сегментація складних слів дефісом свого часу практикувалася широко, емпіричні дослідження виявили, що цей прийом не поліпшує розуміння настільки, щоб виправдати пов'язане з ним зниження суспільної прийнятності тексту, унаслідок чого сучасна практика схиляється до менш інвазивних графічних засобів на кшталт медіопункту⁹¹. Це узгоджується з пропонуваним тут підходом до українського матеріалу, коли перевага надається графічним засобам виділення (шрифтове маркування, структурування абзаців), що підвищують перцептивність тексту, не порушуючи усталеної орфографічної норми, – вибір, який спирається на той самий емпіричний принцип балансування зрозумілості та прийнятності, що є наскрізним для всієї розглянутої в цьому дослідженні моделі, у жодному разі, не на апіорну відмову від будь-яких графічних експериментів.

Ефективна імплементація пропонованої моделі потребує співпраці професійного філолога-перекладача, галузевого фахівця та представників цільової аудиторії, узгодженої в межах реалістичної, поетапної процедури контролю якості. На першому етапі редактор або підготовлений філолог перевіряє чорновий варіант тексту за структурованою контрольною картою, похідною від параметричної моделі підрозділу 3, – практичним переліком питань щодо синтаксичної глибини, наявності номіналізацій, довжини відмінкових ланцюжків, коректності виду дієслова, – який на цьому етапі застосовується як якісний експертний інструмент, а не як точний кількісний розрахунок. Такий розрахунок став би реалістично придатним для масового використання лише за наявності комп'ютерного інструменту оцінювання читабельності, каліброваного для морфологічних

⁹¹ Maaß C. Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus: Balancing Comprehensibility and Acceptability. Berlin : Frank & Timme, 2020. P. 107–108, 220–221. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/42089/Easy%20Language%20%e2%80%9320Plain%20Language%20%e2%80%9320Easy%20Language%20Plus.pdf>

особливостей української мови (підрозділ 6), розробка якого є одним із перспективних напрямів практичного застосування цього дослідження. На другому етапі текст, що пройшов перший рівень перевірки, підлягає обов'язковій верифікації представниками цільової аудиторії – і саме на цьому етапі реалізується принцип безпосередньої участі носіїв досвіду в оцінюванні доступності тексту. Щоб уникнути надмірного організаційного навантаження на масовий потік типових державних документів і водночас зберегти цей принцип у повному обсязі, доцільно застосовувати його передусім до типових шаблонів комунікації (типова відповідь центру надання адміністративних послуг, типова медична довідка, типова інструкція), які надалі є основою для більшості одиничних документів, а представників цільової аудиторії для такого тестування залучати через профільні громадські об'єднання на засадах усвідомленої, добровільної участі.

8. Підготовка фахівця-філолога до інклюзивного інтралінгвального трансферу

Перш ніж переходити до дидактичного інструментарію, маємо розвести три поняттєві рівні, які в попередніх розділах уживалися поряд, але потребують ієрархізації. Найширшу категорію становить *інтралінгвальний переклад* – теоретичний об'єкт перекладознавства, що охоплює будь-яке внутрішньомовне перекодування тексту: від осучаснення застарілої лексики до адаптації наукового викладу для нефахівця. Вужчу категорію становлять *контрольовані мови доступності* – ПМ, ЛМ та пропонований проміжний формат – ПЛМ як конкретні, стандартизовані продукти застосування інтралінгвального перекладу. Найвужчою й водночас прикладною є категорія *інклюзивного інтралінгвального трансферу* – цілеспрямованого застосування теорії внутрішньомовного перекладу для створення текстів у форматах контрольованих мов доступності.

Теоретичним підґрунтям, що визначає критерій успішності такого перекодування, є функціональний підхід до перекладу – теорія скопосу (Х. Фермеєр, К. Норд)^{92,93}, коли цільовий текст оцінюється за відповідністю своїй меті в конкретній комунікативній ситуації для конкретної аудиторії, а не за мірою збереження форми чи обсягу оригіналу. Важливо, що

⁹² Nord C. Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained. Manchester : St. Jerome Publishing, 1997. 154 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315760506>.

⁹³ Vermeer H. J. Skopos and commission in translational action / trans. by A. Chesterman. The Translation Studies Reader / ed. by L. Venuti. 4th ed. London ; New York : Routledge, 2021. P. 219–230. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429280641-26>.

скопос цільового тексту в цьому підході визначається перекладацьким завданням – вимогами замовника і характером комунікативної ситуації, які філолог зобов'язаний з'ясувати і дотримуватися, а не встановлювати самостійно. Так, у разі адаптації юридичного документа саме замовник (установа, галузевий фахівець) визначає, чи повинен цільовий текст мати статус, рівноцінний оригіналу, чи функціонує суто як пояснювальний супровід, а здобувач освіти навчається розпізнавати цю умову завдання і діяти відповідно до неї.

Практичним орієнтиром, що конкретизує теорію скопосу для навчальних цілей, є розрізнення двох типів інформаційних елементів вихідного тексту: тих, що виконують функцію, істотну для мети, визначеної завданням (наприклад, вказівка на строк дії права чи наслідок недотримання умови), і тих, що обслуговують форму чи повноту оригіналу, специфічну для його первинного призначення (розлогі преамбули, повторення, посилання на суміжні норми). Перші підлягають збереженню в будь-якому форматі адаптації, другі – редукції чи узагальненню відповідно до заданого скопосу.

Емпіричні дослідження мікростратегій перекладу^{94, 95} фіксують спорідненість базового інструментарію інтралінгвального та інтерлінгвального перекладу – обидва спираються на експліcitaцію, конденсацію, субституцію. Глибина допустимої реструктуризації тексту при цьому різна для різних форматів. ЛМ допускає радикальнішу перебудову й вилучення інформаційних блоків, тоді як ПМ вимагає збереження практично повного обсягу змісту і обмежується усуненням синтаксичної та лексичної ускладненості викладу. Окремого застереження потребує авторсько-правовий і етичний вимір адаптації. Створення цільового тексту на основі чужого джерела є похідним твором, статус якого має бути прозоро позначений (вказівка на те, що текст є адаптацією оригіналу), а обсяг припустимого втручання в зміст – узгоджений із замовником чи автором вихідного документа. Питання меж такого узгодження, а також етичної відповідальності за вибіркове представлення інформації дорослому реципієнтові становлять самостійний змістовий блок підготовки, що передує практичній роботі з текстами.

⁹⁴ Dam H. V., Zethsen K. K. Intralingual translation: Theory meets practice. *Intralingual Translation: Beyond language and text* / ed. by H. Karas, H. Bat-Zeev Shyldkrot. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2026. P. 12–30. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.168>

⁹⁵ Seel O. I. Comparing micro-strategies in interlingual translation and plain language intralingual translation: An empirical study. *Intralingual Translation: Beyond language and text* / ed. by H. Karas, H. Bat-Zeev Shyldkrot. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2026. P. 118–142. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.168>

Опис фахової компетентності доступної комунікації спирається на модель перекладацької компетентності РАСТЕ⁹⁶, адаптовану до природи внутрішньомовного трансферу. Психофізіологічний і стратегічний компоненти цієї моделі – здатність координувати процес прийняття рішень під час трансформації тексту – залишаються, як і в оригінальній моделі, центральним, об'єднувальним вузлом компетентності, а не однією з рівноправних складових поряд з іншими. Оскільки при внутрішньомовному трансфері відсутній білінгвальний компонент, властивий міжмовному перекладу, його функціональним аналогом виступає володіння регістровою і соціодіалектною варіативністю рідної мови – здатність вільно переходити між фаховим, нейтральним і спрощеним регістрами однієї мови, зберігаючи контроль над змістом при переході між ними.

До цього стратегічного ядра додаються також компетентність у фаховій галузі вихідного тексту, знання правил цільового формату доступності, здатність застосовувати типологію комунікативних бар'єрів цільової аудиторії для вибору мовного інструментарію, уміння визначати задану завданням мету тексту та відповідний їй обсяг реструктуризації, текстова й адаптаційна компетентність, зокрема володіння моделлю компенсаторного балансування, а також технологічна компетентність – здатність працювати з інструментами автоматизованого попереднього спрощення тексту та здійснювати їх постредагування.

Ці складники формуються не в розосереджених теоретичних курсах, а насамперед у практичній роботі з текстом. Теоретичні поняття (типологія бар'єрів, скопос, регістрова варіативність) є передумовою і супроводом практичної підготовки, та засвоюються повною мірою лише в процесі виконання й аналізу конкретних завдань адаптації.

Семипараметрична рубрика (перцептивність, зрозумілість, прийнятність, ризик стигматизації, когерентність, мовна економія, естетика) супроводжується для кожного параметра розгорнутим описовим дескриптором, що дає здобувачеві освіти та викладачеві відтворюваний критерій оцінювання, за якими кожне мовне рішення обґрунтовується покликанням на конкретний дескриптор, а не інтуїтивним враженням.

Алгоритм адаптації тексту складається з трьох етапів. Перший – діагностика провідного комунікативного бар'єру вихідного тексту. Другий – з'ясування заданої перекладацьким завданням мети цільового тексту та вибір відповідного формату та припустимої

⁹⁶ PACTE Group. Building a translation competence model. *Triangulating translation: perspectives in process oriented research* / ed. F. Alves. Amsterdam : John Benjamins, 2003. P. 43–66. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.45.06pac>.

глибини реструктуризації. Третій – верифікація результату за семипараметричною рубрикою.

Мірою якості такої адаптації є його відповідність заданій меті. Значне спрощення синтаксису й лексики є нормою для ЛМ, якщо воно узгоджується із визначеним завданням скопосом. Помилкою є невідповідність меті – коли частина інформації, необхідна для реалізації заявленого призначення тексту, виявляється втраченою (помилка невідповідності скопосу), або коли в тексті наявні конкретні, описані дескрипторами ознаки стигматизації – дитяча лексика, зверхній тон, невиправдана дистанція між автором і дорослим реципієнтом (стигматизаційна помилка).

Верифікація адаптованого тексту складається з двох послідовних етапів. Спершу філолог-перекладач, який має доступ до обох текстів, звіряє цільовий текст із оригіналом і усуває можливі фактологічні неточності чи змістові втрати – цей етап є обов'язковою передумовою для подальшої роботи з текстом. Лише після підтвердження змістової точності текст передається на тестування представникам цільової аудиторії, які перевіряють, чи правильно вони розуміють викладені в ньому смислові одиниці – окремі факти, інструкції, наслідки дій. Для текстів підвищеного ризику – юридичних, медичних – до цієї послідовності додається завершальний етап – підтвердження галузевим фахівцем того, що внесені зміни не торкнулися юридично чи медично значущих елементів змісту.

Формування цієї компетентності під час навчання має відбуватися поступово, із розподілом за рівнями підготовки: на рівні бакалаврату⁹⁷ здобувач опановує базові поняття інтралінгвального перекладу, типологію бар'єрів і практику адаптації текстів помірного ризику в межах курсу практики перекладу. Складніші компоненти – робота з текстами підвищеного юридичного чи медичного ризику, поглиблене моделювання перекладацького завдання, постредагування машинно згенерованого тексту – належать до змісту магістерської підготовки⁹⁸ чи спеціалізованої вибіркової дисципліни. Такий розподіл відповідає загальній логіці стандартів вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія», де складність і самостійність розв'язуваних задач зростає від бакалаврського до магістерського рівня.

⁹⁷ Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 035 Філологія для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 20 черв. 2019 р. № 869. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/035-Filohiya-bakalavr.28.07-1.pdf>.

⁹⁸ Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 035 Філологія для другого (магістерського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 20 черв. 2019 р. № 871. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/035-filologiya-magistr.pdf>

Інституційним орієнтиром для впровадження такої підготовки слугують міжнародний стандарт ISO 24495-1:2023⁹⁹, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»¹⁰⁰ та Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року¹⁰¹.

Інклюзивний інтралінгвальний трансфер не посідає місця центрального завдання всієї філологічної освіти – таким завданням залишається фундаментальне володіння мовною системою, історією й теорією літератури, класичними філологічними методами аналізу, – однак становить обґрунтований, суспільно затребуваний і органічно вбудований у предметну область стандарту 035 «Філологія» напрям спеціалізованої підготовки.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження засвідчує, що інтралінгвальний переклад у сучасному перекладознавстві остаточно долає статус маргінального, допоміжного різновиду перекладацької діяльності і постає самостійним, теоретично та методологічно рівноправним об'єктом транслатології. Новизна здійсненого аналізу полягає передусім у тому, що кластерна модель К.К. Зетсен, спростування критерію еквівалентності та бар'єрний підхід К. Маас і С. Ганзен-Шірри вперше систематизовано в єдину дослідницьку рамку, яка водночас доповнена емпіричним обґрунтуванням мікростратегічної тотожності інтра- та інтерлінгвального перекладу, а також послідовно спроектована на конкретний, раніше не досліджений в українському перекладознавстві мовний матеріал.

Новітньою є не сама констатація типологічної неадекватності німецької моделі текстової доступності для флективної української мови – цей факт частково відомий із суміжних досліджень читабельності, – а розроблений у роботі детальний лінгвістичний інструментарій, який замінює мовноспецифічні німецькі правила оригінальними, органічними для української граматики параметрами адаптації: контрольованим використанням категорії виду дієслова як засобу зняття процесуальної невизначеності, стратегією розгортання субстантивних ланцюжків і безособових конструкцій на -но/-то, диференційованою лексичною

⁹⁹ ISO 24495-1:2023. (2023). *Plain language*. <https://www.iso.org/standard/78907.html>

¹⁰⁰ Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квіт. 2019 р. № 2704-VIII. *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 24.06.2026).

¹⁰¹ Про внесення змін до Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.03.2025 № 294-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.07.2026).

декодифікацією абревіатур. Це дає підстави стверджувати, що дослідження виходить за межі критичного огляду закордонного досвіду і пропонує самостійно верифіковану модель, придатну до практичного застосування.

У дослідженні запропонована трирівнева українська модель доступності (проста мова – помірна легка мова – легка мова), яка засвоює європейську дихотомію, обґрунтовуючи його доцільність через оригінальну типологію комунікативних бар'єрів українського реципієнта, розроблену з урахуванням специфічного соціокомунікативного профілю сучасного українського суспільства. Показово, що ця типологія уникає редукції адресата доступного тексту до соціальних категорій і послідовно застосовує функціональний критерій добору мовного інструментарію, що є самостійним внеском у соціолінгвістичну теорію стигматизації, розглянуту в розділі.

Окрім цього, автор синтезував теорію скопосу з дидактичною моделлю підготовки філолога. У цьому дослідженні вперше запропоновано операціоналізований алгоритм адаптації тексту, що поєднує визначення функціональної мети цільового тексту, диференційовану глибину реструктуризації залежно від обраного формату та семипараметричну верифікаційну рубрику. Також узгоджується послідовність контролю якості (фахова перевірка – партиципативне тестування – галузева верифікація) із логікою чинних стандартів вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія». Це дає змогу говорити про створення цілісної методологічної системи, яка поєднує теоретичне обґрунтування, прикладний лінгвістичний інструментарій і лінгводидактичну реалізацію в одному дослідницькому циклі.

Загалом дослідження доводить, що інклюзивний інтралінгвальний трансфер може і повинен розглядатися не як запозичена, а як національно специфічна дослідницька проблема, розв'язання якої вимагає власного граматичного, соціолінгвістичного та дидактичного інструментарію, органічно вбудованого в структуру сучасної філологічної освіти.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена теоретико-методологічному обґрунтуванню інклюзивного інтралінгвального трансферу як об'єкта перекладознавства та його адаптації до українського лінгвістичного та освітнього контексту. Проблематика дослідження зумовлена розширенням об'єкта перекладознавства за межі класичної міжмовної парадигми, наявністю розвиненого, але внутрішньо суперечливого європейського досвіду кодифікації доступних мовних варіантів, а також специфічним запитом сучасної української філології на систематизовану підготовку

фахівців у цій галузі. На основі критичного аналізу німецькомовної традиції *Leichte Sprache / Einfache Sprache*, зокрема моделі К. Маас, у роботі здійснено зіставлення європейських і українських правових моделей регулювання текстової доступності та доведено типологічну неадекватність механічного перенесення німецьких правил на українську мову. Розроблено оригінальний лінгвістичний інструментарій адаптації, що враховує специфічно українські граматичні категорії – вид дієслова, безособові конструкції на -но/-то, субстантивні ланцюжки. Запропоновано трирівневу модель доступності (проста мова – помірна легка мова – легка мова), обґрунтовану авторською типологією комунікативних бар'єрів українського реципієнта. На основі теорії скопосу розроблено дидактичний алгоритм адаптації тексту та модель фахової компетентності філолога, узгоджену зі стандартами вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія». Результати дослідження створюють методологічне підґрунтя для розробки національного стандарту доступності та впровадження відповідної спеціалізованої підготовки в систему вищої філологічної освіти України.

Література

1. Величко Л. Ю., Гришина Н. М., Редін П. О. Інклюзивна комунікація як складник професійної підготовки публічних службовців: людиноцентричний підхід. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 8(54). С. 215–227. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8\(54\)-215-227](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8(54)-215-227)
2. ДСТУ EN 301 549:2022 (EN 301 549 V3.2.1 (2021–03), IDT). Інформаційні технології. Вимоги щодо доступності продуктів та послуг ІКТ : чинний від 2022-12-31. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2022. 158 с. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_en_301_549_2022_informaciyni_tekhnologii_vimogi_schodo.pdf (дата звернення: 12.07.2026).
3. Єщенко Т. А. Інклюзивна лінгвістика та її прикладні аспекти в медицині. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 37 (76), № 7. С. 291–309. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-291-309](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-291-309)
4. Лещук Г. В. Інклюзивна комунікація як інструмент формування інклюзивної культури: термінологічний аналіз. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8, No. 3. P. 365–372. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.3.5>
5. Про внесення змін до Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.03.2025 № 294-р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.07.2026).

6. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квіт. 2019 р. № 2704-VIII. *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 24.06.2026).

7. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 035 Філологія для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 20 черв. 2019 р. № 869. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/035-Filolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).

8. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 035 Філологія для другого (магістерського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 20 черв. 2019 р. № 871. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/035-filologiya-magistr.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).

9. Про схвалення рекомендацій щодо викладення інформації суб'єктами владних повноважень у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.11.2023 № 1046-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-rekomendatsii-shchodo-vykladennia-informatsii-subiektamy-vladnykh-povnovazhen-s1046-171123> (дата звернення: 30.05.2026).

10. Сухенко В. Г. Формування інклюзивної комунікації в системі вищої освіти. *Імідж сучасного педагога* 2023. № 6(213), 76–81. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-76-81](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-76-81)

11. Третьякова О. Є., Нашиванько О. В. Можливості вимірювання та прогнозування складності та читабельності текстів іноземною мовою. *Молодий вчений*. 2026. № 1 (136). С. 76. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2026-1-138-15>

12. Янченко І. О. Диференціація форматів спрощення іншомовного тексту в інклюзивній вищій освіті. *Studia Metodologica*. 2026. Вип. 61. С. 340–355. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2026-61-27>

13. Янченко І. О. Теоретико-методологічна дефініція інтралінгвального перекладу в контексті інклюзивної лінгвістики. *Закарпатські філологічні студії*. 2026. Вип. 46, т. 1. С. 241–247. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.39>

14. Cherednichenko O., Kanishcheva O. Readability Evaluation for Ukrainian Medicine Corpus (UKRMED). *Proceedings of COLINS 2021*. Vol. I. Kharkiv, 2021. P. 308–316. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-2870/paper29.pdf> (дата звернення: 30.06.2026).
15. Dam H. V., Zethsen K. K. Intralingual translation: Theory meets practice. *Intralingual Translation: Beyond language and text* / ed. by H. Karas, H. Bat-Zeev Shyldkrot. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2026. P. 12–30. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.168>
16. Directive (EU) 2019/882 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the accessibility requirements for products and services (European Accessibility Act). (2019). *Official Journal of the European Union, L 151*, 70–115. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/882/oj>
17. Hill-Madsen A. ‘Simplification’ and ‘accessibility’ in diaphasic intralingual translation: A semantic interpretation. *Intralingual Translation: Beyond language and text* / ed. by H. Karas, H. Bat-Zeev Shyldkrot. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2026. P. 96–117. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.168>
18. Inclusion Europe. (n.d.). *Information for all: European standards for making information easy to read and understand*. <https://www.inclusion.eu/european-standards-how-to-use-easy-to-read>
19. *Intralingual Translation: Beyond language and text* / ed. by H. Karas, H. Bat-Zeev Shyldkrot. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2026. (Benjamins Translation Library, Vol. 168). DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.168>
20. ISO 24495-1:2023. (2023). *Plain language*. <https://www.iso.org/standard/78907.html>
21. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation. *On Translation* / ed. by R. A. Brower. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1959. P. 232–239. URL: <https://web.stanford.edu/~eckert/PDF/jakobson.pdf>
22. Maaß C. Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus: Balancing Comprehensibility and Acceptability. Berlin : Frank & Timme, 2020. 298 p. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/42089/Easy%20Language%20%e2%80%93%20Plain%20Language%20%e2%80%93%20Easy%20Language%20Plus.pdf> (дата звернення: 12.01.2026).
23. Maaß C., Hansen-Schirra S. Barriers, communication and translation studies. *Translation, Mediation and Accessibility for Linguistic Minorities* / ed. by M. P. Castillo Bernal, M. Estévez Grossi. Berlin : Frank & Timme, 2022. P. 37–50. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/han>

dle/20.500.12657/54058/9783732990641.pdf?sequence=12 (дата звернення: 12.01.2026).

24. Netzwerk Leichte Sprache / Lebenshilfe Hessen e.V. URL: <https://www.lebenshilfe-hessen.de/de/fortbildung/bildungsprogramm/veranstaltungen.html> (дата звернення: 24.06.2026).

25. Nord C. Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained. Manchester : St. Jerome Publishing, 1997. 154 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315760506>.

26. PACTE Group. Building a translation competence model. *Triangulating translation: perspectives in process oriented research* / ed. F. Alves. Amsterdam : John Benjamins, 2003. P. 43–66. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.45.06pac>.

27. Prykhodchenko S. D., Prykhodchenko O. Yu. Application of Existing Readability Methods to the Ukrainian Language: A Comprehensive Study. *Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS)*. 2024. P. 19–24. URL: <https://aclanthology.org/2025.quasy-1.4.pdf> (дата звернення: 12.06.2026).

28. Seel O. I. Comparing micro-strategies in interlingual translation and plain language intralingual translation: An empirical study. *Intralingual Translation: Beyond language and text* / ed. by H. Karas, H. Bat-Zeev Shyldkrot. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2026. P. 118–142. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.168>

29. Strategy for the rights of persons with disabilities 2021-2030 : Union of equality / European Commission : Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. Luxembourg : Publications Office, 2021. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/31633> (дата звернення: 30.12.2025).

30. The Routledge Handbook of Intralingual Translation / ed. by L. Pillière, Ö. Berk Albachten. 1st ed. Routledge, 2024. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003188872>

31. Vecchiato S. Clear, easy, plain, and simple as keywords for text simplification. *Frontiers in Artificial Intelligence*. 2022. Vol. 5. Art. 1042258. DOI:10.3389/frai.2022.1042258

32. Vermeer H. J. Skopos and commission in translational action / trans. by A. Chesterman. The Translation Studies Reader / ed. by L. Venuti. 4th ed. London ; New York : Routledge, 2021. P. 219–230. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429280641-26>.

33. Verordnung zur Schaffung barrierefreier Informationstechnik nach dem Behindertengleichstellungsgesetz (Barrierefreie-Informationstechnik-

Verordnung – BITV 2.0). Anlage 2 (zu § 3 Absatz 2). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bitv_2_0/anlage_2.html (дата звернення: 24.06.2026).

34. Zethsen K. K. Intralingual Translation: An Attempt at Description. *Meta*. 2009. Vol. 54, No. 4. P. 795–812. DOI: <https://doi.org/10.7202/038904ar>

35. Zethsen K.K., Hill-Madsen A. Intralingual Translation and Its Place within Translation Studies – A Theoretical Discussion. *Meta*. 2016. Vol. 61, No. 3. P. 692–708. DOI: <https://doi.org/10.7202/1039225ar>

Information about the author:

Yanchenko Inna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and
Literature,

Foreign Languages and Translation

Open International University of Human Development «Ukraine»
23, Lvivska Street, Kyiv, Ukraine

Izdevniecība “Baltija Publishing”
Avotu iela 8 k-1 - 25, Rīga, LV-1011
E-mail: office@baltijapublishing.lv

Iespiests tipogrāfijā SIA “Izdevniecība “Baltija Publishing”
Parakstīts iespiešanai: 2026. gada 30. septembrī
Tirāža 300 eks.